

Ur KB:s samlingar
Digitaliserad år 2013

KUNGL. BIBLIOTEKET
National Library of Sweden

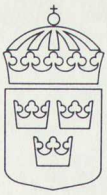

KULTURRÅDET:

KONSTNÄRERNA I SAMHÄLLET

SOU 1975:14

Statens offentliga utredningar
1975:14
Utbildningsdepartementet

Konstnärerna i samhället

Betänkande avgivet av Kulturrådet
Stockholm 1975

Omslag Olle Kåks
ISBN 91-38-02051-3
Göteborgs Offsettryckeri AB
Stockholm 1975

Till statsrådet Bertil Zachrisson

Kulturrådet lämnade i sitt första betänkande Ny kulturpolitik förslag rörande kulturpolitikens mål, organisation och finansiering. Dessa förslag har utgjort grundval för statsmakternas beslut om den nya kulturpolitiken. Nu föreliggande betänkande behandlar konstnärernas ekonomiska och sociala villkor.

De kulturpolitiska åtgärder som nyligen beslutats av statsmakterna och de ytterligare åtgärder som kan bli följden av ännu inte färdigbehandlade utredningsförslag påverkar konstnärernas försörjningssituation bl. a. genom att öka deras arbets- och inkomstmöjligheter och allmänt stimulera intresset för kulturyttringar i samhället. De förslag som nu framläggs vilar på samma utgångspunkter som de nya kulturpolitiska insatserna och för vidare de förslag som gavs i Ny kulturpolitik.

Konstnärlig verksamhet är ett grundläggande kännetecken för mänskligt liv. Det är därför naturligt att samhället sedan länge på olika sätt stött och stimulerat konstnärligt arbete. Insatserna har till stor del inriktats på områden där konstnärerna varit utlämnade åt marknadskrafternas spel och där konstnärernas möjligheter att arbeta på egna villkor varit små. Insatserna har också varit nödvändiga för att ge människor tillgång till konst och därmed förbättra deras livsbetingelser och samhällsmiljön i vid bemärkelse. Det måste även i fortsättningen vara en grundläggande utgångspunkt att insatserna för konstnärerna utformas så att de kommer konsten och samhället till godo.

Konst är inte något exklusivt. Konst ingår som ett självklart element i alla människors liv. Även om konstnärerna inte är, eller bör vara, exklusiva så är deras allmänna och yrkesmässiga situation en annan än den som råder för flertalet människor. De har emellertid en funktion bland andra i samhället och har rätt att verka under ekonomisk och social trygghet under villkor som ansluter sig till dem som gäller andra människor.

Kulturrådet anser att konstnärernas försörjning i största möjliga utsträckning skall baseras på ersättning i direkt anslutning till deras arbete, inte på ett mer eller mindre slumpmässigt system av uppmuntran i form av stipendier eller andra inkomstkällor av benefik karaktär. Förslagen i detta betänkande går till stor del ut på att bygga ut möjligheterna till konstnärligt arbete och ge rimlig ersättning för detta arbete. På längre sikt bör stipendier och liknande arrangemang avvecklas,

men genom att konstnärerna även fortsättningsvis till viss del måste arbeta under speciella förhållanden är det nödvändigt att tills vidare behålla stipendierna som ett komplement till direkt ersättning.

Konstnärskåren är mycket heterogen i fråga om inkomstformer och inkomstmöjligheter. Det finns inte någon metod som generellt löser alla konstnärsgruppers försörjningsproblem. Särskilda insatser måste därför göras inom varje särskilt konstområde. Det har inte varit möjligt för oss att genomlysa alla de problem som föreligger eller komma med förslag som täcker alla de behov som finns på de enskilda områdena. Mycket återstår att göra.

I proposition 1974:28 förutsätts att beslut om formerna för de statliga insatserna för konstnärerna skall fattas inom ramen för en treårsplan för uppbyggnad av den statliga kulturpolitiken. Genom det nu framlagda betänkandet ger vi underlag för ett sådant beslut av 1976 års riksdag om konstnärernas arbets- och försörjningsvillkor.

Även efter det att statsmakterna fattat beslut om de framtida riktlinjerna för insatserna för konstnärerna kommer åtskilliga frågor att återstå att lösa. För dessa frågor och för planeringen på längre sikt har samhället i statens kulturråd fått ett instrument för att systematiskt och kontinuerligt följa utvecklingen av konstnärernas situation i dessa avseenden och föreslå de åtgärder som visar sig behövliga.

Kulturrådet har i sina förslag och bedömningar kommit fram till enighet utom i några delfrågor där ett särskilt yttrande avges.

Kulturrådet har med överlämnandet av detta betänkande slutfört sitt arbete.

Stockholm den 30 september 1974

Paul Lindblom

Bengt Andersson	*Henry Björinder*	*Rune Blomkvist*
Hans-Erland Heineman	*Bengt Häger*	*Bertil Jansson*
Bo Lagercrantz	*Rolf Rembe*	

Innehåll

Sammanfattning 13

1 *Kulturrådets uppgifter och arbete* 53
1.1 Kulturrådets uppgifter 53
1.2 Avgränsning och utgångspunkter 54
1.3 Den "kulturella allemansrätten" 58
1.4 Konstnärlig frihet och konstnärlig förnyelse 60
1.4.1 Den konstnärliga kreativiteten 60
1.4.2 Samhället och konstens innehåll 61
1.5 Kommersialismen inom kulturområdet 62
1.5.1 Kulturpropositionen 62
1.5.2 Kulturrådets allmänna syn 64
1.5.3 Åtgärdernas inriktning 66
1.6 Kulturpolitiken och framtiden 67

2 *Historisk översikt över statliga insatser för konstnärerna* ... 69
2.1 Formerna för statens engagemang 69
2.2 Författare 73
2.2.1 Biblioteksersättning 73
2.2.2 Stipendier 74
2.3 Bildkonstnärer 75
2.3.1 Enprocentsregeln och konstinköp 75
2.3.2 Stipendier 77
2.4 Tonsättare 79
2.5 Konstnärer i övrigt 81
2.6 Övriga åtgärder 81
2.7 Anslagsutvecklingen från 1960-talets början 82

3 *Kulturarbetaryrkena* 87
3.1 Avgränsning 87
3.2 Numerär 90

4 *Upphovsrätt, fackliga förhållanden och arbetsförmedling* .. 97
4.1 Inledning 97

4.2 Upphovsrättslig lagstiftning ... 97
4.2.1 Allmänt ... 97
4.2.2 Upphovsrättslagen ... 98
4.2.2.1 Grundprinciper ... 98
4.2.2.2 Inskränkningar i upphovsrätten ... 100
4.2.2.3 De utövande konstnärernas rätt ... 104
4.2.3 Fotolagen ... 105
4.2.3.1 Grundprinciper ... 105
4.2.3.2. Inskränkningar i fotorätten ... 105
4.2.4 Mönsterskyddslagen ... 106
4.3 Fackliga organisationer ... 107
4.3.1 Allmänt ... 107
4.3.2 Ordområdet ... 107
4.3.3 Bildområdet ... 108
4.3.4 Tonområdet ... 109
4.3.5 Scenområdet ... 111
4.3.6 Eterområdet ... 112
4.3.7 Konstnärliga och litterära yrkesutövares samarbetsnämnd ... 112
4.4 Avtalsförhållanden ... 113
4.4.1 Avtalsrätt ... 113
4.4.2 Föreliggande avtal och rekommendationer ... 115
4.4.2.1 Allmänt ... 115
4.4.2.2 Ordområdet ... 115
4.4.2.3 Bildområdet ... 118
4.4.2.4 Tonområdet ... 121
4.4.2.5 Scenområdet ... 122
4.4.2.6 Eterområdet ... 122
4.4.2.7 För alla områden gemensamt avtal ... 122
4.5 Organisationer för uppbörd av ersättningar ... 123
4.5.1 Inledning ... 123
4.5.2 Svenska tonsättares internationella musikbyrå ... 123
4.5.2.1 Ändamål och verksamhet ... 123
4.5.2.2 Medlemskap och anslutningskontrakt ... 124
4.5.2.3 Avtal med utländska organisationer ... 125
4.5.2.4 Avtal med musikförbrukare ... 125
4.5.2.5 Inkassering och kontroll ... 127
4.5.2.6 Fördelningsregler ... 128
4.5.2.7 Allmänt stöd till musiklivet ... 129
4.5.3 Svenska artisters och musikers intresseorganisation ... 130
4.5.3.1 Ändamål och verksamhet ... 130
4.5.3.2 Medlemskap och anslutningsavtal ... 130
4.5.3.3 Ersättningens storlek ... 131
4.5.3.4 Fördelningsregler ... 131
4.5.3.5 Försöksverksamhet med utbildning i orkesterspelning ... 132
4.5.4 Bild Ord Not – Upphovsrättslig Samorganisation (BONUS) ... 132

4.5.4.1 Organisation ... 132
4.5.4.2 Verksamhet ... 133
4.5.4.3 Framtiden ... 133
4.6 Arbetsförmedling ... 134
4.6.1 Nuvarande förmedlingsförhållanden ... 134
4.6.2 OLAF:s förslag om arbetsförmedling inom kulturområdet ... 136

5 *Utbildningsförhållanden* ... 141
5.1 Konstnärlig utbildning ... 141
5.1.1 Utbildningsvägar ... 141
5.1.1.1 Allmänt ... 141
5.1.1.2 Ordområdet ... 141
5.1.1.3 Bild- och formområdet ... 142
5.1.1.4 Tonområdet ... 143
5.1.1.5 Film- och scenområdet ... 144
5.1.2 Konstnärernas utbildningsbakgrund ... 146
5.1.2.1 Allmän utbildning ... 146
5.1.2.2 Yrkesutbildning ... 146
5.1.3 Aktuella utredningar ... 148
5.2 Utbildning inom kulturförmedlarområdet ... 149

6 *Konstnärernas ekonomiska och sociala förhållanden* ... 155
6.1 Sysselsättningsstrukturen ... 155
6.1.1 Inledning ... 155
6.1.2 Arbetsformer ... 156
6.1.2.1 Ordområdet ... 156
6.1.2.2 Bild- och formområdet ... 157
6.1.2.3 Tonområdet ... 157
6.1.2.4 Film- och scenområdet ... 158
6.1.3 Sysselsättning inom konstnärliga, tangerande och utomkonstnärliga yrken ... 159
6.1.3.1 Inkomster från olika verksamhetsområden ... 159
6.1.3.2 Anställningar ... 159
6.1.4 Dubbelarbete ... 160
6.1.4.1 Kulturrådets dubbelarbetsundersökning ... 160
6.1.4.2 Dubbelarbetets karaktär ... 160
6.1.4.3 Skäl för dubbelarbete ... 161
6.1.4.4 Yrken och inkomster ... 161
6.1.5 Yrkesavgång ... 162
6.1.6 Arbetslöshet och undersysselsättning ... 163
6.2 Arbetsinkomster ... 164
6.3 Bidrag och stipendier ... 167
6.4 Skatter och avgifter ... 167
6.4.1 Allmänt ... 167
6.4.2 Inkomstskatt ... 168
6.4.2.1 Inledning ... 168
6.4.2.2 Rörelse ... 168

6.4.2.3 Tjänst ... 169
6.4.2.4 Ackumulerad inkomst ... 170
6.4.2.5 Förlustutjämning ... 171
6.4.2.6 Beskattning av stipendier ... 171
6.4.3 Mervärdeskatt ... 172
6.4.3.1 Inledning ... 172
6.4.3.2 Mervärdeskatt vid försäljning av bildkonstverk 172
6.4.4 Socialförsäkringsavgifter och allmän arbetsgivaravgift. 173
6.4.4.1 Avgiftssystem ... 173
6.4.4.2 Likställighetsavtal ... 175
6.4.5 Jämförelse mellan inkomst av anställning och inkomst av annat förvärvsarbete ... 176
6.4.6 1972 års skatteutredning ... 177
6.5 Studielån och studieskulder ... 178
6.6 Pensionsförmåner ... 179
6.6.1 Allmänt ... 179
6.6.1.1 Inledning ... 179
6.6.1.2 Allmän tilläggspension ... 180
6.6.1.3 Statlig personalpension ... 182
6.6.2 Frilansande konstnärers pensionering ... 183
6.6.2.1 Allmän tilläggspension ... 183
6.6.2.2 Andra förmåner av pensionsnatur ... 183
6.6.3 Anställda konstnärers pensionering ... 183
6.6.3.1 Allmän tilläggspension ... 183
6.6.3.2 Statlig tjänstepension ... 183
6.7 Ersättning vid sjukdom ... 184
6.8 Ersättning vid arbetslöshet ... 185
6.8.1 Allmänt ... 185
6.8.2 Ersättning till konstnärer ... 186

7 *Särskilda former av statlig ersättning till konstnärer* ... 189
7.1 Inledning ... 189
7.2 Ersättning för utnyttjande vid bibliotek ... 189
7.2.1 Biblioteksersättning ... 190
7.2.2 Ersättning för musik i bibliotek ... 194
7.3 Talboksersättning m. m. ... 195
7.4 Tidskriftsstöd ... 197
7.5 Konstnärlig utsmyckning och miljögestaltning ... 198
7.5.1 Enprocentsregeln och statliga konstförvärv ... 198
7.5.2 Tilläggslåneregeln för konst i bostadsområden ... 200
7.6 Ersättning för utställningar ... 202
7.6.1 Ersättning från Riksutställningar ... 202
7.6.2 Ersättning för konstutställningar i utlandet ... 204
7.7 Stöd åt svenskt sceniskt verk ... 205
7.8 Produktionsstöd för film ... 208

8 *Stipendiering av konstnärer* ... 211
8.1 Inledning ... 211

8.2 Statliga stipendier ... 211
8.2.1 Konstnärsstipendier ... 211
8.2.1.1 Allmänt ... 211
8.2.1.2 Stipendiatgrupper och stipendieorgan ... 213
8.2.1.3 Ansökningsförfarande ... 215
8.2.1.4 Principer för stipendiefördelningen ... 216
8.2.1.5 Konstnärsstipendiernas storlek ... 218
8.2.1.6 Arbetsbidrag till konstnärer inom måleri m. m. 220
8.2.2 Konstnärsbelöningar ... 222
8.2.2.1 Allmänt ... 222
8.2.2.2 Konstnärsbelöningarnas storlek och antal ... 222
8.3 Primärkommunernas stipendier ... 224
8.4 Landstingens stipendier ... 226
8.5 Övriga stipendier ... 231

9 *Förhållanden i utlandet* ... 233
9.1 Inledning ... 233
9.2 Stipendier, konstnärslöner, pensioner ... 234
9.3 Sociala förmåner ... 245
9.4 Speciella skatteregler ... 246
9.5 Naturaförmåner och liknande ... 247
9.6 Ersättningar för utnyttjande av konstnärers verk ... 248
9.6.1 Inledning ... 248
9.6.2 Royalty ... 248
9.6.3 Biblioteksersättning ... 249
9.6.4 Övriga ersättningar, droit de suite ... 252
9.7 Kulturförmedling ... 255
9.8 Konstnärsförmedling ... 256
9.9 Utställningsstöd, kulturhus m. m. ... 257
9.10 Beställningar av konstverk ... 258
9.11 Utsmyckningsbidrag ... 259

10 *Framförda krav och synpunkter på konstnärernas arbets- och ersättningsvillkor* ... 261
10.1 Riksdagen ... 261
10.2 Konstnärsorganisationerna ... 263

11 *Överväganden och förslag* ... 269
11.1 Samhällets ansvar för konstnärernas sociala och ekonomiska situation ... 269
11.2 Val av metod ... 270
11.2.1 Inledning ... 270
11.2.2 Konstnärslön – inkomstgaranti ... 271
11.2.3 Vidgade arbetsområden ... 272
11.2.4 Förbättrad ersättning ... 272
11.2.5 Direkta stödformer ... 274
11.3 Lagstiftningsfrågor ... 276
11.3.1 Upphovsrätt ... 276

11.3.1.1 Allmänt ... 276
11.3.1.2 Ersättning för fotokopiering i skolan (Enskilt bruk) ... 277
11.3.1.3 Skol- och gudstjänstantologier ... 278
11.3.1.4 Upptagningar på ljudband för undervisningsbruk ... 278
11.3.1.5 Talböcker och blindskrift ... 279
11.3.1.6 Offentligt framförande ... 281
11.3.1.7 Utlåning och uthyrning av upphovsrättsliga verk ... 282
11.3.1.8 Ersättning till utövande konstnärer för användning av fonogram ... 285
11.3.1.9 Övriga synpunkter ... 286
11.3.2 Skatter och sociala avgifter ... 287
11.3.2.1 Allmänt ... 287
11.3.2.2 Mervärdeskatt vid försäljning av konstverk. 287
11.3.2.3 Sociala avgifter ... 290
11.4 Anställningar och uppdrag ... 292
11.4.1 Inledning ... 292
11.4.2 Statliga kulturinstitutioner ... 294
11.4.3 Kommuner och landsting ... 295
11.4.3.1 Allmänt ... 295
11.4.3.2 Förskola och fritidsverksamhet ... 296
11.4.3.3 Grundskola och gymnasieskola ... 300
11.4.3.4 Vårdinstitutioner ... 305
11.4.4 Organisationer m. m. ... 308
11.4.5 Sveriges Radio ... 309
11.4.6 Arbetsförmedling inom kulturområdet och ersättning vid arbetslöshet ... 311
11.5 Kulturförmedling ... 314
11.5.1 Inledning ... 314
11.5.2 Nuläge ... 315
11.5.3 Funktioner ... 318
11.5.4 Kulturförmedlarnas arbetsområden ... 319
11.5.5 Yrken med kulturförmedlande uppgifter ... 323
11.5.6 Uppgifter för statens kulturråd ... 324
11.6 Utbildningsfrågor ... 326
11.6.1 Konstnärsutbildningen ... 326
11.6.1.1 Grundutbildning ... 326
11.6.1.2 Fortbildning och vidareutbildning ... 329
11.6.1.3 Dimensionering ... 330
11.6.1.4 Organisation ... 333
11.6.2 Utbildning inom kulturförmedlarområdet ... 333
11.6.2.1 Utgångspunkter ... 333
11.6.2.2 Organisation ... 334
11.6.2.3 Innehåll ... 338
11.6.2.4 Uppgifter för statens kulturråd ... 339
11.7 Särskilda insatser på bild- och formområdet ... 340

11.7.1 Miljögestaltning och statliga konstförvärv 340
11.7.1.1 Inledning 340
11.7.1.2 Miljögestaltning 342
11.7.1.3 Statliga konstförvärv 345
11.7.2 Utställningsersättning 350
11.7.2.1 Förslag från MUS 65 351
11.7.2.2. Kulturrådets syn 352
11.8 Dramatikerersättning 353
11.9 Projektanslag 356
11.9.1 Inledning 356
11.9.2 Exempel på projekt 358
11.9.3 Inriktningen av statens kulturråds projektanslag ... 359
11.9.4 Inriktningen av konstnärsfondernas projektanslag .. 361
11.9.5 Former och villkor för projektanslag 362
11.9.6 Organisatoriska frågor 363
11.9.7 Kostnader 368
11.10 Konstnärsfonder 368
11.10.1 Inledning 368
11.10.2 Stipendieorganen och deras verksamhetsområden . 369
11.10.3 Former av och villkor för stipendier och bidrag ... 372
11.10.3.1 Allmänt 372
11.10.3.2 Stipendierna och deras storlek 374
11.10.3.3 Beskattning och sociala förmåner 376
11.10.3.4 Antal stipendier 377
11.10.4 Bidrag till organisationer 379
11.10.5 Organisatoriska frågor 380
11.10.5.1 Styrelser 380
11.10.5.2 Kansli 382
11.10.6 Kostnader 383
11.11 Konstnärsbelöningar 386
11.12 Stipendiefond för kulturförmedlare m. fl. 387
11.13 Kostnadssammanställning för kulturrådets förslag 388

Särskilt yttrande av Rolf Rembe 393

Bilaga A Kulturrådets ledamöter, sekretariat och experter 397
Bilaga B Till kulturrådet överlämnade handlingar, remisser m. m. .. 399
Bilaga C Förteckning över kultur- och konstnärsstipendier 401

Sammanfattning

Kulturrådet inrättades fr.o.m. den 1 januari 1969. Utredningsuppdraget har tolkats så att det i första hand gällt att utreda tre centrala problemkomplex, nämligen

1 den långsiktiga inriktningen av de statliga insatserna på kulturområdet,
2 samspelet mellan statliga, kommunala och andra insatser på kulturområdet och behovet av samordning mellan dessa samt
3 statliga insatser för olika grupper av kulturarbetare.

De två förstnämnda frågekomplexen berörde vi i betänkandet (SOU 1972:66) Ny kulturpolitik. Bl.a. de förslag som framlades i Ny kulturpolitik har legat till grund för de kulturpolitiska insatser som statsmakterna beslutat om år 1974 (prop. 1974:28, KrU 1974:15, rskr 248).

I det nu föreliggande betänkandet behandlas frågorna om statliga insatser för kulturarbetare med utgångspunkt i de mål för den statliga kulturpolitiken som antogs år 1974 och den avgränsning av det kulturpolitiska området som gjordes i samband därmed. Förslagen har emellertid i huvudsak begränsats till att gälla konstnärligt verksamma kulturarbetare. Med undantag för vad vi anför om kulturförmedling berörs således endast konstnärer direkt av förslagen. Vid bestämningen av vilka som i detta sammanhang skall hänföras till konstnärsgrupperna har vi i huvudsak utgått från strukturen på det fackliga området för konstnärligt verksamma och delat in konstnärerna i fyra huvudkategorier, nämligen *ordkonstnärer, bild- och formkonstnärer, tonkonstnärer* samt *film- och scenkonstnärer.*

De tre problemkomplex som ingått i utredningsuppdraget kan inte ses isolerade från varandra. Insatserna för att ge konstnärerna goda arbets- och utkomstmöjligheter är en integrerad del av kulturpolitiken. De år 1974 beslutade kulturpolitiska insatserna har stor betydelse för dem som arbetar inom olika konstnärliga verksamheter. Det nu framlagda betänkandet tar upp frågor som direkt rör konstnärernas ekonomiska och sociala villkor och syftar till att ge konstnärerna större ekonomisk trygghet och bättre ekonomiska villkor.

Denna sammanfattning begränsar sig till att gälla de förslag som framförs i kapitel 11. De rubriksiffror som anges inom parentes nedan hänför sig till de siffror som finns i kapitel 11.

Samhällets ansvar för konstnärernas sociala och ekonomiska situation (11.1)

De samhälleliga insatser som har till syfte att påverka konstnärernas försörjningssituation måste nära relateras till samhällets mål för kulturpolitiken i stort. För flertalet av dessa mål gäller att ett förverkligande förutsätter att konstnärerna har rimliga levnadsvillkor.

Inom ramen för den helhetssyn som de uppställda kulturpolitiska målen utgör bör samhällets insatser ta sikte på att ge konstnärerna social och ekonomisk trygghet samt att konstnärerna kan få ersättning för och därmed en rimlig försörjning genom sitt konstnärliga arbete. En del av de därmed sammanhängande problemen kan och bör lösas på facklig väg, andra fordrar direkta insatser från samhället.

Mot bakgrund av denna allmänna målsättning har vi diskuterat frågan om hur långt samhällets ansvar sträcker sig då det gäller att tillförsäkra konstnärligt verksamma ett rimligt ekonomiskt utbyte av deras konstnärliga verksamhet. I våra resonemang har vi bl. a. prövat följande fyra alternativ:

1 Ansvaret gäller alla dem som har *fullföljt en konstnärlig utbildning.*

2 Ansvaret gäller alla dem som vid varje tidpunkt *yrkesmässigt utövar* konstnärlig verksamhet.

3 Ansvaret gäller dem som vid varje tidpunkt har accepterats som *medlemmar av en facklig organisation* inom det konstnärliga området.

4 Ansvaret gäller en av samhället angiven *ram* för det antal konstnärer som vid varje tidpunkt kan påräkna samhälleligt stöd för sin verksamhet.

Vi har emellertid funnit att inget av dessa alternativ kan utgöra en utgångspunkt för samhällets insatser på området bl. a. därför att det inte är möjligt att fastställa – och låsa – behovet av konstnärer till en viss nivå.

Vi förordar i stället en för varje tidpunkt anpassad insats från samhällets sida med utgångspunkt i att uppställda kulturpolitiska mål uppnås. Då det inte finns något objektivt sätt att mäta behovet av konstnärer eller att bestämma hur stor samhällsinsatsen bör vara, måste detta bli en fråga om fortlöpande kulturpolitiska bedömningar.

Konstnärernas fackliga verksamhet är betydande. Konstnärerna har numera ofta goda möjligheter att bevaka sina intressen genom sina fackliga organisationer, även om villkoren för framför allt de icke anställda konstnärernas fackliga verksamhet i vissa avseenden skiljer sig från vad som är vanligt på andra sektorer av arbetsmarknaden.

I princip bör regleringen av ersättning för konstnärligt arbete, oavsett om detta arbete utförs inom ramen för en anställning eller på annat sätt, lösas genom förhandlingar och avtal mellan konstnärsorganisationerna och deras motparter.

Val av metod (11.2)

Konstnärskåren består av sinsemellan mycket heterogena grupper i fråga om villkoren för det konstnärliga arbetet. Avsevärda skillnader gäller

bl. a. mellan anställda och fritt arbetande konstnärer. Trots att åtgärderna med nödvändighet måste bli selektiva i den meningen att de skall utformas med hänsyn till speciella förutsättningar för varje särskild grupp skall de vara uttryck för en helhetssyn på konstnärernas villkor i samhället.

Vi har diskuterat möjligheten att genom en generell anordning av typ konstnärslön, inkomstgaranti eller ersättningsgaranti skapa en för alla kategorier av konstnärer gemensam lösning av trygghetsfrågan. Vi finner det emellertid svårt att föreslå en sådan form av specialtrygghet för en begränsad grupp av medborgare utan att samtidigt ett liknande ansvarstagande görs för andra grupper vilkas arbets- och försörjningsvillkor är osäkra.

De främsta möjligheterna att förbättra konstnärernas utkomstmöjligheter ligger enligt vår mening i att öka förutsättningarna för att anlita konstnärerna och använda deras verk och andra insatser och därmed tillmötesgå behov hos samhälle och individer. Det gäller såväl konstnärernas traditionella arbetsuppgifter och arbetsområden som nya.

Ersättningen till konstnärer sker i dag i första hand genom lön i samband med anställning, arvode i samband med uppdrag, köpeskilling i samband med försäljning och liknande vederlag för arbete samt på grundval av upphovsrättsligt grundade anspråk. Ersättningens storlek är i de flesta fall beroende av resultaten av överläggningar mellan konstnärsorganisationerna och deras motparter.

Konstnärerna bör bättre än hittills ersättas för utnyttjande av deras verk och insatser i övrigt. Vi anser det naturligt att kanalisera denna ökade ersättning från samhällets sida i första hand genom högre ersättning och fler ersättningsformer och inte i form av stöd i traditionell mening. I vissa fall kan en ändrad lagstiftning vara motiverad, i andra fall förutsätts nya eller förbättrade avtal angående utnyttjande av konstnärliga verk och andra insatser.

Biblioteksersättningen är ett exempel på en ersättningsform genom vilken staten ersätter upphovsmännen genom ett särskilt arrangemang. Den är f. n. inte grundad på upphovsrättslagen, men statsmakterna och upphovsmännen är ense om att den utgör vederlag för utnyttjandet av de litterära verken på folk- och skolbiblioteken.

En del av ersättningen styrs individuellt till upphovsmännen i viss relation till utlåning av deras verk, en del utgör kollektiv ersättning. Den senare fördelas bl. a. i form av stipendier av Sveriges författarfond som administrerar biblioteksersättningen. Ur den senare s. k. fria delen utgår också s. k. stipendietillägg. Dessa tillägg utgör i praktiken en form av inkomstgaranti. Merparten av dem som innehar stipendietillägg från författarfonden har en individuell författarpenning. Stipendietillägget innebär för dessa att denna summa fylls upp till ett visst belopp, f. n. 24 000 kr. per år. Övriga innehavare erhåller tillägget ograverat.

Vi anser att biblioteksersättningen är ett väl fungerande instrument för samhällets gottgörelse för utnyttjande på bibliotek för författarnas, översättarnas och bokillustratörernas verk. Vi föreslår dock en förändring med innebörd att ersättningen kan fördelas på författare och illustratörer i ett rimligare förhållande till vars och ens insats i varje enskilt verk.

Författarfondens verksamhet med stipendietillägg befinner sig fortfarande på försöksstadiet. Erfarenheterna av den hittillsvarande verksamheten synes vara goda, men en systematisk utvärdering av försöket bör göras. Därefter kan beslut fattas om en eventuell permanentning av denna ersättningsform.

Vi föreslår att konstnärsfonder bl.a. med uppgift att fördela stipendier inrättas även inom bild- och formområdet, tonområdet och film- och scenområdet. För dessa fonder saknas förutsättningar för att införa ett stipendietillägg enligt författarfondens modell eftersom inga ersättningar automatiskt styrs till individuella mottagare. För övriga konstnärsfonder kommer emellertid de långtidsstipendier som nu föreslås inrättade genom att ge ekonomisk trygghet under relativt lång tid att fylla en funktion som i viss mån motsvarar författarfondens stipendietillägg.

Vi avser med *direkta stödformer* sådana ekonomiska eller motsvarande bidrag som inte är direkt relaterade till en viss konkret arbetsuppgift eller utnyttjande av en prestation utan snarare är ett allmänt uttryck för samhällets uppfattning att konstnärerna utför en samhällsnyttig verksamhet som bör premieras. Ett exempel på en direkt stödform utgör det nuvarande stipendiesystemet.

Vi anser att direkta stödformer bör användas först när det omedelbara utnyttjandet av konstnärernas insatser och ersättningen härför inte ger skälig ekonomisk trygghet åt konstnärskategorier eller enskilda konstnärer.

De nuvarande stödformerna är i vissa avseenden inte ändamålsenliga och vi ger i det följande förslag till ändringar. Det gäller bl. a. de statliga stipendiemyndigheternas verksamhet.

Sedan början av 1960-talet har anslagen till stipendier höjts väsentligt. Systemet med statliga konstnärsstipendier har varit av betydelse för stora grupper av de yrkesverksamma konstnärerna. Det bör emellertid noteras att stipendiesystemet i praktiken slagit olika för olika konstnärsgrupper.

Stipendiesystemet har kritiserats därför att utdelningen av stipendierna upplevs som slumpmässig och för att stipendierna har karaktär av stöd. Vi kan delvis förstå denna kritik. De stipendieutdelande organen har en mycket svår uppgift när det gäller att fördela beloppen. Så kommer alltid att bli fallet när antalet ansökningar vida överstiger antalet stipendier. Detta problem skulle naturligtvis kunna minskas eller t. o. m. undanröjas om anslagen gavs en sådan omfattning att flertalet "kompetenta sökande" kunde påräkna stipendium. Från urvalssynpunkt skulle då endast kvarstå problemet var gränsen för "kompetensen" skall dras. Emellertid skulle ändå en grundläggande svaghet kvarstå, nämligen att stipendierna endast temporärt och inte på längre sikt löser trygghetsproblemet för den enskilde eller lämnar rum för en planering av hans ekonomi.

Enligt vår bedömning kommer behovet av stipendier att tills vidare kvarstå för punktinsatser. Statligt stöd i någon form kommer att vara värdefullt i samband med tillfälliga ekonomiska svårigheter och för att skapa förutsättningar för konstnärlig förnyelse och som bidrag till dem som gör betydelsefulla konstnärliga insatser utan att ägna sig åt

verksamheten i sådan omfattning att de kan grunda sin ekonomiska trygghet på konstnärsskapet.

Vi föreslår därför att statliga stipendier skall finnas även i fortsättningen som komplettering till insatser i andra former för konstnärerna.

Statens konstnärsbelöningar är en annan stödform. Den innebär en inkomstgaranti genom att belöningssumman reduceras i förhållande till den belönades övriga inkomster. Reduceringsreglerna har fått en mindre lämplig utformning då i vissa inkomstlägen den sammanlagda inkomsten kan minska om egeninkomsten ökar.

Konstnärsbelöningarnas största betydelse är att de ger trygghet på ålderdomen. Vi föreslår att konstnärsbelöningarna successivt avvecklas genom att nya inte utdelas. Möjligheterna att bereda konstnärer trygghet på ålderdomen bör förbättras på annat sätt.

Lagstiftningsfrågor (11.3)

Upphovsrättsliga frågor (11.3.1)

I förevarande sammanhang talas om upphovsrättslig lagstiftning i vid bemärkelse. Härunder faller då lagarna om upphovsrätt till konstnärliga och litterära verk (upphovsrättslagen – förkortad URL) och om rätt till fotografisk bild (FotoL) samt mönsterskyddslagen. Nordiska upphovsrättskommittén arbetar på en revision av den nordiska lagstiftningen på området. Vi har därför inskränkt oss till att framföra vissa synpunkter på den upphovsrättsliga lagstiftningen.

De upphovsrättsliga frågorna är av stor betydelse för konstnärernas ekonomiska situation. Gällande lagar på området har emellertid olika värde för olika konstnärsgrupper. Upphovsrättslagstiftningen är avsedd att skydda alla upphovsmän men får egentlig ekonomisk betydelse endast för konstnärer vilkas verk mångfaldigas eller framförs offentligt, alltså främst för författare och tonsättare. Praktiskt taget betydelselös från denna synpunkt är lagstiftningen för skapare av unika objekt, särskilt bildkonstnärer, om deras verk inte reproduceras eller visas i television.

De upphovsrättsliga frågorna bör ses i ett kulturpolitiskt sammanhang. Statens kulturråd bör därför vara remissinstans i hithörande sammanhang.

Upphovsrättslagstiftningen bör vara så utformad att den smidigt och effektivt ger upphovsmännen rimlig kompensation för deras arbete. Skyddet får emellertid inte medföra att ersättningsbestämmelserna i alltför stor utsträckning styr eller begränsar utnyttjandet. En utveckling av de upphovsrättsliga eller därmed besläktade ersättningarna måste därför balanseras av ökade resurser för brukarna, exempelvis biblioteken och amatörteaterverksamheten.

Upphovsrättslagstiftningen innehåller vissa inskränkningar i upphovsmännens rätt till ersättning antingen genom att ersättning inte alls utgår eller genom att upphovsmännen inte har möjligheter att förhandla om dess storlek. Vår principiella uppfattning är att varje yrkesmässigt eller

systematiskt utnyttjande av upphovsmännens prestationer bör medföra ersättning till upphovsmännen. Där så är möjligt bör omfattningen av denna ersättning fastställas efter förhandlingar.

För de avsnitt där inskränkningarna på grund av olika överväganden bör bibehållas rekommenderar vi s. k. avtalslicens, dvs. en lagstiftning som ger upphovsmännens organisationer möjlighet att träffa kollektiva avtal om upplåtelse och villkor för denna. Endast om så befinns oundgängligen nödvändigt bör man i stället tillgripa tvångslicens, dvs. rätt för envar att utan avtal utnyttja verk mot erläggande av ersättning, som – i brist på överenskommelse – får fastställas av domstol.

Ett avtal har träffats mellan staten och ett antal upphovsmannaorganisationer om ersättning för fotokopiering i skolan. Vi anser det angeläget att en motsvarande överenskommelse träffas även för *universitetsområdet och likartade utbildningsområden.* Nyss nämnda avtal avser förhållanden som regleras av 11 § URL. Nordiska upphovsrättskommittén har lagt fram förslag rörande dels en precisering av innebörden av denna paragraf, dels utkast till tre nya paragrafer som skall reglera förhållandet inom undervisningsväsendet, kopiering inom myndigheter, företag m. m. resp. kopiering ur tidningar och allmänna tidskrifter. Bestämmelserna i de två förstnämnda fallen bygger på avtalslicens medan den sistnämnda förutsätter tvångslicens. Vi betraktar det som angeläget att en lagändring efter i huvudsak dessa riktlinjer genomförs.

Enligt 16 § URL ligger *skol- och gudstjänstantologier* under tvångslicens såvitt avser verk som är mer än fem år gamla. En förutsättning för bestämmelsens tillämpning är dock att det rör samlingsverk innehållande mindre delar av verk eller smärre verk av ett större antal upphovsmän.

Vi anser att möjligheterna att byta tvångslicensen mot avtalslicens bör övervägas.

Enligt 17 § URL får man genom *ljudupptagning inom undervisningsverksamhet* för tillfälligt bruk utan ersättning framställa exemplar av offentliggjort verk. Dylika inspelningar skall förstöras senast tre år efter det att inspelningen gjordes.

Vi understryker att upphovsmännen bör beredas skälig ersättning för det utnyttjande som här kommer i fråga samtidigt som det vore värdefullt om en sådan ordning kunde uppnås, att inspelningarna kunde bevaras inom resp. undervisningsanstalt för framtida bruk.

Enligt 18 § upphovsrättslagen får exemplar av utgivet litterärt och musikaliskt verk fritt framställas i *blindskrift.* Bibliotek och organisation får med Kungl. Maj:ts tillstånd på vissa villkor framställa *talböcker och taltidningar* för utlåning till blinda och svårt vanföra. Någon rätt till ersättning föreligger inte för upphovsmannen i dylika fall. Emellertid utgår ett särskilt anslag på riksstaten till ersättning åt författare och översättare för utnyttjande av deras verk i form av talböcker och taltidningar.

Avtal har träffats mellan skolöverstyrelsen och Sveriges författarförbund om en försöksverksamhet för utvidgad användning av talböcker. Enligt avtalet skall inom vissa biblioteksområden utlåning kunna ske till andra grupper än dem som i tillämpningskungörelsen avses med svårt

vanföra, t. ex. till utvecklingsstörda, hörselskadade och afasisjuka. Författarförbundet har också tillåtit att man får utöka verksamheten till invandrargrupper.

De återgivna förhållandena synes ge vid handen att en avtalsliknande situation uppkommit. Vidare framkommer att behovet av talböcker numera sträcker sig utöver de gränser som lagen anger.

Vi rekommenderar i första hand avtalslicens. Skulle en dylik inte kunna accepteras av statsmakterna bör dock, i enlighet med den situation som faktiskt råder, upphovsmännen tillerkännas en legal ersättningsrätt enligt tvångslicens.

Utbildningsdepartementet bör i samråd med berörda organisationer gå in på en detaljutformning av ersättningsreglerna.

Vad som här sagts om talböcker borde också kunna tillämpas för litterära och musikaliska verk som framställs i blindskrift.

Enligt 20 § URL får utgivet verk fritt framföras vid *gudstjänst och undervisning*. Utgivet verk får också under vissa betingelser framföras offentligt i en del andra sammanhang då framförandet inte är det huvudsakliga eller vid tillställningar som ingår i folkbildningsverksamhet eller har välgörande karaktär. Sceniskt verk och filmverk är dock undantagna från denna bestämmelse.

Vi rekommenderar att bestämmelsen ses över och att upphovsmännen ges möjlighet att förhandla om ersättning för sådant bruk av deras verk som kan bedömas som ett verkligt utnyttjande. Särskilt bör beaktas att den sakrala musiken har sitt huvudsakliga användningsområde inom gudstjänstlivet, vilket med nuvarande lagstiftning leder till att tonsättare som ägnar sig åt sådana verk i praktiken inte får någon ersättning alls för deras framförande.

Beträffande *utlåning och uthyrning* av upphovsrättsliga verk må enligt 23 § URL exemplar av utgivet litterärt eller musikaliskt verk "spridas vidare" dvs. bl. a. utlånas från bibliotek. Sådant exemplar av litterärt verk må också fritt uthyras, medan uthyrning av noter är tillåten endast med upphovsmannens samtycke. Exemplar av konstverk som överlåtits till annan må enligt 25 § URL utlånas eller uthyras. Någon motsvarande bestämmelse finns inte i FotoL, men avsaknaden skall uppenbarligen ses mot bakgrund av uttalandet i förarbetena att det torde "vara en fast rotad uppfattning, att den som äger ett fotografi är berättigad att fritt förfoga över detta".

För utnyttjande av böcker vid bibliotek erhåller upphovsmännen ersättning av statsmedel. Denna s. k. biblioteksersättning är dock som framgått inte grundad i den upphovsrättsliga lagstiftningen. Under 1970-talet har ersättningen emellertid ökat kraftigt och enligt riksdagens rekommendation håller författarsidan och statsmakterna som ett provisorium "förhandlingsliknande överläggningar" om ersättningen och dess konstruktion. Det bör dock noteras att resultaten av dessa överläggningar inte för någon av parterna kan anses ha samma bindande verkan som är sedvanligt i förhandlingssituationer eftersom ersättningens storlek och konstruktion alltjämt är en anslagsfråga som i sista hand avgörs av riksdagen.

Vi går inte närmare in på frågan om en lagfäst biblioteksersättning. Vi anser emellertid att utvecklingen ger vid handen att man kan i högre grad än vid nuvarande upphovsrättslig lagstiftnings tillkomst överväga att låta ersättningarna bli föremål för kollektiva förhandlingar med upphovsmannaorganisationerna som förhandlingspartner.

I detta sammanhang berör vi vissa andra frågor som gäller ersättning för utlåning, visning, offentligt framförande eller annat utnyttjande av konstnärliga verk. Behovet av helhetssyn och helhetsbedömning på ersättningsfrågorna gör sig alltmer gällande.

Förutom när det gäller biblioteksersättningen har staten som framgått ovan tagit det ekonomiska ansvaret även för skolornas fotokopiering eller mångfaldigande på annat sätt av litterära och konstnärliga verk samt fotografier. I fråga om både biblioteksersättningen och kopieringsersättningen har staten alltså centralt gjort åtaganden även för kommunernas räkning.

1965 års musei- och utställningssakkunniga (MUS 65) har föreslagit att staten också tar ekonomiskt ansvar för utställningsersättning till bildkonstnärer och konsthantverkare som ställer ut konstverk bl. a. i kommunala konstsalonger och andra likartade lokaler. Vi finner starka skäl tala för en sådan ordning, som framstår som administrativt enkel och nära anslutande till de nyssnämnda ersättningssystemen. Redan i nuläget betalas utställningsersättning av Riksutställningar och vissa kommuner (med eller utan lokal överenskommelse med Konstnärernas riksorganisation).

Under senare tid har emellertid ersättning aktualiserats också för andra former av offentligt utnyttjande av konstnärliga produkter. Utvecklingen inom biblioteken kan väntas leda till väsenligt utökad utlåning av grammofonskivor och andra fonogram, notmaterial samt bildkonstverk. Vid en vidare utveckling kan man också räkna med utlåning av fotografier. Det framstår som naturligt och ändamålsenligt att statsmakterna vid en sådan utveckling utformar ett system för ersättning åt de här berörda upphovsmännen av samma slag som till författarna.

Den ovan nämnda ersättningen för skolornas fotokopiering gäller inte kopiering av noter inom den kommunala musikskolan, för yrkes- eller amatörorkestrar o. d. En central reglering av denna ersättning vore också önskvärd.

I dag betalar kulturnämnden/biblioteksstyrelsen och fritidsnämnden i en stor mängd kommuner var för sig enligt avtal med STIM eller för varje särskilt fall en årsavgift för utförande av skyddad musik, via grammofon eller som levande musik med enskilda musiker, i bibliotek, på fritidsgårdar, på ungdomsgårdar, på idrottsplatser osv. Ett vidlyftigt system med skriftliga avtal har utvecklats, vilket medför en onödigt krånglig och sakligt omotiverad lokal handläggning. Tidigare hade ett antal bibliotek avtal med Svenska gruppen av the International Federation of Producers of Phonograms and Videograms (IFPI) rörande överföring av musik från grammofonskiva till ljudband. Dessa avtal har sagts upp av IFPI.

Här redovisade ersättningar och ersättningsanspråk avser ett icke-kommersiellt utnyttjande av konstnärliga verk som ett led i strävandena

att nå ut med ett kulturutbud till bredare publik och nya mottagargrupper. Enligt vår mening är det önskvärt med en samlad bedömning av ersättningsfrågorna beträffande de olika konstarterna och utnyttjandeformerna. En angelägen önskan är därvid att så långt möjligt kunna centralt "friköpa" kulturprodukterna för fri användning i kommunerna och inom de av samhället stödda organisationerna som har att lokalt svara för kulturverksamheten bland medborgarna. Detta förutsätter att staten förhandlar med upphovsmannaorganisationerna över hela fältet. Med en sådan ordning skulle ersättningsfrågorna kunna lösas efter mera enhetliga principer och betydande förenklingar åstadkommas jämfört med ett läge där de lokala nyttjarna enligt varierande grunder själva svarar för ersättningarna. Den konstruktion vi här skisserat innebär att staten skulle överta en del kostnader som hittills burits av kommunerna och organisationerna framför allt STIM-ersättningen.

Det synes ändamålsenligt att statens kulturråd får i uppdrag att efter en mera systematisk genomgång av ersättningssystemen lägga fram ett samlat förslag som underlag för överläggningar med upphovsmannaorganisationerna.

47 § URL ger rätt till skälig ersättning till framställare av kommersiella grammofonskivor och ljudband (fonogram) samt till utövande konstnärer som medverkat vid framställningen då fonogram utnyttjas i radio- eller TV-sändning. Vi anser det önskvärt att ersättningsrätten utvidgas till att gälla även *offentligt framförande* av fonogram. Härmed avses bl. a. industrimusik, musik i varuhus, genom juke-boxar och diskotek. Bl. a. med hänsyn till att en individuell ersättning skulle ställa sig svår och dyrbar anser vi att ersättningen bör utgå kollektivt till den närmast berörda upphovsmannaorganisationen, nämligen SAMI.

Skatter och sociala avgifter (11.3.2)

Skatte- och avgiftssystemet kan i princip sägas vara uppbyggt av fyra huvudkomponenter: den årliga inkomst- och förmögenhetsskatten, mervärdeskatten, de speciella konsumtions- och omsättningsskatterna i form av s. k. punktskatter samt socialförsäkringsavgifterna och andra arbetsgivaravgifter. Vi har endast anledning att beröra mervärdeskatten och vissa socialförsäkringsavgifter samt den allmänna arbetsgivaravgiften (egenavgiften). Vi fäster emellertid uppmärksamhet vid att taxeringsmyndigheterna tillämpar olika praxis i bedömningen av i den allmänna självdeklarationen uppförda avdrag, t. ex. för arbetsrum. Detta är givetvis otillfredsställande. Det är önskvärt att praxis på området förenhetligas.

Numera är all försäljning av målningar, etsningar, litografier och liknande konstgrafiska alster samt skulpturer, befriad från *mervärdeskatt* om konstverket ägs av konstnären eller dennes oskiftade dödsbo. Däremot är försäljning av t. ex. keramiska alster, gobelänger och andra textila konstverk belagd med mervärdeskatt i den mån den årliga omsättningen överstiger 10 000 kr. Det samma gäller fotografiska bilder.

Vi måste konstatera att den nuvarande utformningen av mervärdeskatten vid försäljning av bildkonstverk från kulturpolitiska utgångspunkter

har betänkliga konsekvenser. Det är uppenbart otillfredsställande att skattebefrielsen är beroende av konstverkets material. Man kan också notera att undantagen från skattebefrielsen är oenhetliga vad gäller om verken framställts i fler än ett exemplar eller inte.

De nuvarande reglerna diskriminerar främst konsthantverkare och fotografer.

Frågan om mervärdeskatt vid försäljning av bildkonstverk har nyligen varit föremål för utredning och statsmakternas beslut och vi måste givetvis acceptera att vägande invändningar av uppbördsteknisk natur kan resas mot en ytterligare utvidgning av skattebefrielsen. Vi anser trots detta att man av kulturpolitiska skäl ytterligare bör överväga en begränsad utvidgning av skattebefrielsen till att omfatta även vissa konsthantverks produkter som är i konstnärens eller hans oskiftade dödsbos ägo. De utvidgade undantagsreglerna synes lämpligen böra knytas till produktens material på så sätt att textila och keramiska konstverk i skattehänseende blir likställda med målningar, etsningar, litografier och liknande konstgrafiska alster samt skulpturer. För att motverka de svårbemästrade avgränsningsproblem som uppstår t. ex. när man skall bedöma huruvida en keramisk produkt är ett konstföremål eller ett nyttoföremål bör det föreskrivas att endast unika föremål skall tas med i undantagsbestämmelserna. Det förtjänar emellertid påpekas att t. ex. gobelänger och andra textila konstverk endast sällan kan komma i fråga för praktiskt bruk varför avgränsningen gentemot nyttoföremål i dessa fall knappast bereder några större svårigheter.

Det synes dock inte möjligt att göra några undantag för fotografier, främst av det skälet att det inte torde vara möjligt att i detta sammanhang skilja "konstnärliga" fotografiska bilder från andra fotografiska bilder.

Frågan om *socialförsäkringsavgifterna* och *egenavgiften* hänger samman med skattesystemets allmänna utformning. Det är enligt vår uppfattning nödvändigt att i det pågående reformarbetet gällande detta system beakta de speciella förhållanden som gäller de fritt arbetande konstnärerna.

Självständigt konstnärligt verksamma yrkesutövare, dvs. sådana som inte har anställning, har själva att betala socialförsäkringsavgifter till folkpensioneringen och den allmänna tilläggspensionen (ATP) samt allmän arbetsgivaravgift (egenavgift). Dessutom är sjukförsäkringsavgiften betydligt högre för icke anställda än för anställda konstnärer. Genom att sociala förmåner i ökad utsträckning kommit att finansieras med avgifter och att dessa avgifter successivt höjts har de icke anställda konstnärerna kommit i en ogynnsam situation i förhållande till dem som är anställda. Detta accentueras av den tendens som finns att överflytta inbetalningen av de sociala avgifterna från löntagarna till arbetsgivarna och att avgifterna successivt stiger.

Man kan hävda att skillnaden i avgiftsbelastning mellan anställda och icke anställda konstnärer i viss mån är skenbar eftersom även de anställda betalar berörda sociala nyttigheter genom sitt arbete. För dem är kostnaderna emellertid inte direkta utan framstår snarare som en begränsning av löneutrymmet. Vid löneförhandlingar beaktas dessa förhållanden.

Vi finner det angeläget att frågan om socialförsäkringsavgifterna och egenavgiften uppmärksammas av företagsskatteberedningen och/eller 1972 års skatteutredning. Därvid bör möjligheterna att befria de självständigt arbetande konstnärerna från egenavgiften särskilt prövas.

Egenavgiften har inte något direkt samband med socialförsäkringens finansiering och skiljer sig därigenom från övriga ovan berörda avgifter. Egenavgiften går således inte tillbaka till konstnärskollektiven i form av sociala förmåner. Det är enligt vår mening otillfredsställande att konstnärerna belastas med denna avgift, även om det ovan förda resonemanget om löneutrymmet kan appliceras även på egenavgiften.

En åtgärd i syfte att minska de olägenheter avgiftssystemet medför är att samhället och samhällsstödda organisationer bereder konstnärerna ökade möjligheter till anställning. Vi förordar att dessa möjligheter vidgas. Då det inte är fråga om heltidsarbete bör, när så kan göras, villkoren för arbetet utformas så att det blir fråga om anställning – inte uppdrag. Därmed faller skyldigheten att erlägga avgifterna på arbetsgivaren.

Vi pekar också på att ett mellanting mellan anställning och självständigt arbete kan åstadkommas med s.k. *likställighetsavtal*. Genom sådant avtal kan betalningen av avgifter till folkpensioneringen, tilläggspensioneringen (ATP) och sjukförsäkringen överföras på arbetsgivaren även för inkomst som inte härrör från anställning.

Likställighetsavtal synes vara en framkomlig väg för att undanröja vissa ekonomiska problem för de självständigt arbetande konstnärerna. Det gäller t. ex. författarpenning från författarfonden. Slutande av likställighetsavtal är visserligen i första hand en facklig fråga men det är angeläget att staten och kommunerna intar en positiv attityd och i möjligaste mån tillmötesgår önskemålen från konstnärsorganisationernas sida i fråga om sådana avtal.

Ett sådant tillmötesgående kan i vissa fall vara förenat med vissa juridiska komplikationer som kan förutsätta ändringar i gällande lag. Om likställighetsavtal inte kan slutas på visst område på grund av svårigheter av legal natur bör staten och kommunerna då konstnärer anlitas bestämma ersättningen med hänsyn till de sociala avgifternas storlek.

Det bör ankomma på statens kulturråd att följa hithörande frågor och medverka till de åtgärder som visar sig påkallade. I detta sammanhang bör möjligheterna att utsträcka likställighetsavtalen till att omfatta även den allmänna arbetsgivaravgiften (egenavgiften) undersökas.

I den mån frågorna om de sociala avgifterna inte går att lösa på ett för berörda konstnärsgrupper tillfredsställande sätt bör konstnärsgrupperna kompenseras kollektivt genom att hänsyn till avgiftsbelastningen tas vid medelsfördelningen till de i detta betänkande föreslagna konstnärsfonderna.

Anställningar och uppdrag (11.4)

Vi har utgått från att den grundläggande metoden att lösa konstnärernas försörjningsproblem är att skapa förutsättningar för arbete som kan ge

dem utkomst. I detta avsnitt berörs möjligheterna att i större utsträckning ge konstnärerna anställning och uppdrag i första hand i statliga, landstingskommunala och kommunala organ samt hos organisationer.

För vissa konstnärsyrken dominerar sedan länge anställningen som utkomstform. Vi anser att det även för självständigt arbetande konstnärer i många fall är möjligt att finna former för anställning. Detta kan ge utrymme för experiment och konstnärlig utveckling under ekonomiskt trygga förhållanden. I vissa fall är en lösare anknytning till arbetsgivaren att föredra, t.ex. tidsbegränsade uppdrag eller uppdrag begränsade till vissa arbetsuppgifter. Vad som är lämpligt hänger samman med arbetets omfattning och natur, men även med vissa rättsliga förhållanden.

Engagemang av konstnärer bör inte begränsas till rent konstnärligt arbete utan också avse områden där arbetets art och inriktning bestäms av andra samhälleliga behov än konstnärligt skapande i mer begränsad mening.

En lämplig form av anställning kan t. ex. vara att kommuner och landsting knyter till sig konstnärer på t. ex. årskontrakt för uppgifter inom miljöområdet och för arbete inom skolor och andra institutioner.

Förskola och fritidshem utgör institutioner där konstnärer skulle kunna göra väsentliga insatser. Barnstugeutredningen har i sina betänkanden betonat vikten av att barn växer upp i en allsidigt stimulerande miljö där bl. a. kulturella aktiviteter spelar en framträdande roll.

Vi delar de av barnstugeutredningen framförda synpunkterna. Kontakterna med bild, musik, litteratur etc. har en mycket stor, ibland avgörande, betydelse för att öva upp individens allmänna förmåga att uppleva och kommunicera. Brist på stimulans i barndomen kan hämma språkutvecklingen och även på andra sätt få återverkningar på individens hela liv.

Konstnärernas insatser bör främst inriktas på fritidshemmen och i första hand bestå i att förmedla och stimulera, medan den pedagogiska uppgiften att lära barnen olika tekniker och uttryckssätt bör lämnas till de för verksamhet bland barn utbildade personalgrupperna.

Skolan har en mycket stor betydelse då det gäller att ge individerna stimulans till egenaktivitet på det kulturella området. Vissa reformer under senare år, t.ex. läroplansrevisionerna, har gett uttryck för en sådan syn på skolans uppgift och därmed på de s.k. praktiskt-estetiska ämnenas funktioner.

Vi ansluter oss till de grundtankar som kommer till uttryck i läroplanerna. För att dessa principer skall kunna omsättas i praktisk verklighet fordras dock kraftfulla insatser. I strävandena att tillvarata elevernas uttrycksbehov och förmåga till nyskapande måste elevernas kreativa sidor stimuleras i allt skolarbete. Härvidlag kan ämnen som teckning, musik, gymnastik, slöjd, svenska och konst spela en stor roll. Dessa ämnen har något speciellt att erbjuda, nämligen uppövandet av uttrycksmedel över ett brett register.

Konstnärer bör ha goda förutsättningar att stimulera till ökad skapande verksamhet och därmed ge den kreativa sidan hos eleven ett större spelrum. Konstnären kan förmedla sin personliga syn på

människor, idéer och företeelser och visa hur denna syn återges i den konstnärliga verksamheten. På en mer praktisk nivå kan konstnären också genom att beskriva sitt sätt att arbeta visa hur ett konstnärligt verk tar form. Konstnärens medverkan bör emellertid ses mot bakgrund av behovet av pedagoger med stor bredd i sin utbildning inom olika fält av undervisningen och konstnärernas personliga förutsättningar, intresse för barn och liknande faktorer.

Inom grundskola och gymnasieskola finns olika fria icke ämnesbundna resurser såsom fritt valt arbete och timmar till förfogande. Målsättning och regler för dessa ger gott utrymme för konstnärligt inriktad aktivitet med deltagande av konstnärer. Enligt vad vi kunnat inhämta utnyttjas emellertid nyss nämnda resurser i tämligen ringa utsträckning för skapande verksamhet. Det bör enligt vår mening vara en uppgift för kommun och skola att informera eleverna om de möjligheter till fritt skapande aktiviteter som erbjuds.

Stora behov av kulturella aktiviteter föreligger inom *institutioner* som pensionärs- och ålderdomshem, sjukhus och sjukhem, nykterhetsvårdsanstalter, ungdomsvårdsskolor etc.

Syftet med kulturell verksamhet på vårdinstitutioner bör vara att ge impulser utifrån som möjliggör tankeutbyte och stimulerar till ökad självverksamhet. Verksamheten kan sålunda ses som ett inslag i eller ett komplement till den terapi som bedrivs. Den terapeutiska aspekten är dock inte en huvudsak. Det viktiga är att i möjligaste mån ge människor på vårdinstitutioner möjligheter att ta del av den kulturverksamhet som bedrivs ute i samhället och att utnyttja tillfällen till skapande aktivitet. En rimlig anpassning och differentiering med hänsyn till de olika målgruppernas förutsättningar och behov måste emellertid göras.

Vi tror att konstnärer kan göra väsentliga insatser på vårdinstitutioner genom att motverka isoleringen och stimulera till ökad aktivitet. Samtidigt kan kontakten med vårdmiljön vara mycket värdefull för konstnären själv genom att vidga och fördjupa verklighetsupplevelsen och berika det konstnärliga skapandet.

Inom *folkbildningsorganisationerna, de fackliga organisationerna och folkhögskolorna* bör möjligheten att anställa konstnärer ökas. Vi vill bl.a. peka på de försök som pågår i Norrbotten med kulturpedagoger. Där har länsbildningsförbundet på heltid anställt konstnärligt verksamma personer som pedagoger med uppgift att främja amatörismen och att svara för utställningar m.m. i kommunerna. Även folkhögskolorna har vid sina speciallinjer på hel- eller deltid anställt konstnärer.

Sveriges Radio är en av de viktigaste kulturinstitutionerna för många konstnärsgrupper både för konstnärligt arbete och som inkomstkälla. Konstnärer av olika slag bör i ökad utsträckning tas i anspråk i programverksamheten om de kulturpolitiska ambitionerna skall kunna uppnås. Som utbildningsministern framhållit gör den ytterst mångsidiga verksamhet Sveriges Radio har att bedriva det omöjligt att genomföra all programproduktion med hjälp av dem som har ett anställningsförhållande till företaget.

Förmedlingen av arbete och uppdrag är splittrad på ett stort antal

förmedlingar med sinsemellan olika arbetsmetoder och villkor. Denna splittring beror dels på att den offentliga förmedlingen på området inte haft adekvata resurser, dels på att rent kommersiella intressen varit involverade. Principen om avgiftsfri arbetsförmedling på alla konstnärsområden har inte kunnat förverkligas.

Kulturarbetsmarknaden bör ses som en del av arbetsmarknaden i stort. Samhället bör svara för en kostnadsfri arbetsförmedling för kulturarbetarna i former som är anpassade till förhållandena inom kulturområdet och till kulturarbetarnas önskemål. Det innebär att en utbyggnad av den offentliga arbetsförmedlingen måste komma till stånd. Allmänna arbetsmarknadspolitiska åtgärder bör kunna användas inom denna sektor liksom på övriga yrkesområden, något som man knappast kan räkna med kommer att kunna ske, om det inte finns en fungerande offentlig arbetsförmedling på området. Det är av vikt att de arbetsförmedlande organen inte inskränker sig till arbetsförmedlande verksamhet i traditionell mening utan också aktivt spårar upp och initierar nya arbetsområden.

Centrumbildningarna bedriver bl. a. förmedlingsverksamhet. Centrumbildningarna syns böra beredas möjligheter att arbeta vidare med denna verksamhet och i samråd med de egentliga arbetsmarknadsorganen förhandla med myndigheter, organisationer och andra instanser då det gäller att utverka medel för nya områden för kulturarbetarnas verksamhet. Liknande synpunkter kan anläggas på organisationsförmedlingarnas ställning.

Utredningen rörande arbetsförmedlingen inom vissa yrkesområden m. m. (OLAF) har lagt fram förslag rörande arbetsförmedling för kulturarbetare. Vi anser att en lösning av förmedlingsfrågan bör sökas efter de av OLAF uppdragna riktlinjerna. En ytterligare beredning av ärendet bör dock ske under medverkan av bl. a. representanter för Klys.

Kulturförmedling (11.5)

Kulturförmedling är ett vitt begrepp. Det täcker bl. a. organisatoriska åtgärder för att göra olika former av kulturutbud fysiskt tillgängliga. Kulturförmedling innebär också att stimulera människor att aktivt ta del i detta utbud och utveckla egna verksamheter. Genom att förmedla det professionella utbudet och främja amatörismen inom de olika konstområdena i de lokala aktiviteterna utgör kulturförmedling ett viktigt medel då det gäller att tillgodose upplevelse-, uttrycks- och kontaktbehov.

Kulturförmedlingen bör inriktas på att få i gång ett aktivt kulturliv i närmiljön och det är särskilt viktigt att amatörismen inom de olika konstområdena får en central roll i de lokala aktiviteterna. Kulturförmedlingen bör ytterligare stimulera den verksamhet som redan utvecklas bl. a. i skolorna och utbildningssamhället i övrigt, på arbetsplatserna och i föreningslivet.

Under senare år har den kulturförmedlande verksamheten expanderat snabbt och har redan nu en betydande omfattning. Den bedrivs i många

former både genom frivilliga insatser och på mera yrkesmässig bas genom personer knutna till folkbildningsorganisationer, gruppbildningar och institutioner av skilda slag. Dessa kulturförmedlande insatser sker oftast vid sidan av andra yrkesuppgifter.

Man kan också konstatera att det traditionella kulturutbudet ökar i omfattning. Av särskild betydelse härvidlag är de ökade insatserna för det uppsökande kulturutbudet såväl inom som utom kulturinstitutionernas ram.

Även om kulturutbudet når vida fler än tidigare står emellertid alltjämt stora grupper utanför. De hör framför allt hemma bland låginkomsttagarna där svag ekonomi, hårda och obekväma arbetsvillkor och utbildningsmässiga handikapp samt bristande vana att ta vara på kulturutbudet verkar starkt hämmande. Förutsättningar för en ytterligare intensifierad verksamhet – främst med inriktning på fritt kollektivt skapande – har skapats genom de kulturpolitiska reformer som nyligen genomförts.

Stora arbetsuppgifter inom kulturförmedlingen väntar inte minst konstnärerna. Det behövs ytterligare medverkan från deras sida då det gäller att förmedla kontakt med deras verk. I synnerhet inom amatörområdet behövs därtill deras insatser som handledare och pedagoger. Andra yrkeskategorier, engagerade i skilda former av kulturförmedling, men utan erfarenheter av eget konstnärligt arbete, behöver fördjupade kunskaper om de konstnärliga uttrycksmedlen.

Organisations- och föreningslivet bör engageras för att förbättra kulturinstitutionernas publikkontakt och för att över huvud systematiskt verka för en effektiv kulturförmedling. Vi pekar också på att konstnärernas sammanslutningar borde kunna hjälpa till att finna lämpliga förmedlare och förmedlingsuppgifter. Även andra kanaler bör utnyttjas för att få förmedling till stånd: institutioner som teatrar, folkparker, museer och bibliotek, centrumbildningar och fria grupper, fritidsgårdar och vårdinstitutioner, skolor och massmedier.

Kulturförmedlingen kan schematiskt indelas i en *organisatorisk/administrativ funktion* och en *pedagogisk/aktiverande funktion.* Den förstnämnda har till primär uppgift att organisera och tillhandahålla kulturutbudet och den andra att etablera en upplevelsekontakt och därmed skapa kommunikation. Funktionerna är självfallet nära beroende av varandra.

Kulturförmedlingens organisatoriska funktion är utförligt behandlad i Ny kulturpolitik. Den pedagogiska funktionen motiverar emellertid särskild uppmärksamhet i det nu föreliggande betänkandet.

Den pedagogiska funktionen kan sägas vara det andra ledet i kulturförmedlingen genom att den sluter an när de organisatoriska åtgärderna vidtagits och bildat förutsättningarna för de pedagogiska. Den pedagogiska funktionen syftar primärt till att berika mötet med kulturutbudet genom att ge informativ bakgrund, stimulera till att emotionellt och intellektuellt bearbeta upplevelsen och att aktivera till egen verksamhet i eller utan direkt anslutning till ett professionellt kulturutbud. Det centrala målet är att stimulera till egen aktivitet.

Denna form av kulturförmedling sker sedan länge i det allmänna skolväsendet, särskilt inom undervisningen i ämnen som teckning och

musik. Den har också från början varit en uppgift för folkbildningen såväl inom ramen för studiecirkel- som föreläsningsverksamhet. Kurser med sådan inriktning upptar nu en stor plats i studiecirkelverksamheten.

Det är en väsentlig uppgift för kulturförmedlare av skilda kategorier att verka för att finna nya former för att föra ut kulturutbudet och att genom lämpliga kringaktiviteter åstadkomma den aktivering som är det centrala målet. Fritt skapande arbete i grupp är härvidlag särskilt viktigt.

Förmedlingen av kunskaper är naturligtvis också av stor vikt. Förmedlaren bör inneha fackkunskaper, ofta är det därför lämpligt att han är aktiv konstnär. Det bör också finnas studiematerial och annat underlag för bakgrund och analys tillgängligt.

Den pedagogiska funktionen måste också innefatta verksamhet som faller utanför det traditionella kulturbegreppet. Insatser kan göras för att bryta isolering och främja åsiktsutbyte och debatt kring angelägna frågor och kan skapa former för lek och underhållning eller för annan gemensam upplevelse. Framför allt behövs i många fritids- och bostadsmiljöer resurser för gemensamma aktiviteter. Genom sådana aktiviteter finns det möjlighet att väcka och möta människors uttrycksbehov men också behovet av kontakt och gemenskap.

Särskilda insatser måste göras i de ur kulturell synpunkt torftiga miljöerna och för de eftersatta grupperna. Den kulturella verksamheten måste alltså utgå från olika gruppers situation, förutsättningar och behov.

Kulturförmedlare med förankring i den miljö inom vilken de verkar har sannolikt de bästa möjligheterna att stimulera till aktivt deltagande i kulturarrangemang av olika slag. Personer som är förankrade i mottagarnas vardagsmiljö har särskilda förutsättningar att engagera mottagarna personligt och sätta in kulturaktiviteterna i ett samhälleligt perspektiv. Det kan ske jämsides med andra arbetsuppgifter eller utan anknytning till yrkesutövning. Det är väsentligt att man får en riktig avvägning mellan å ena sidan önskemålen om att kulturförmedlaren skall ha specialkunskaper och teoretiskt "know how" och å andra sidan önskemålen om att kulturförmedlaren skall vara förankrad i miljön och kunna svara för de praktiska detaljerna vid arrangemangen.

Den kulturförmedlande verksamheten bör således i första hand kanaliseras till de miljöer där människor bor eller arbetar. I närmiljöer kan man naturligt anknyta verksamheten till mottagarnas behov och situation. Boendemiljöer, skolor och arbetsplatser samt vårdinstitutioner och liknande isolerade miljöer är lämpliga för kulturförmedlande verksamhet. På arbetsplatserna finns möjlighet att utveckla ett system med kulturombud. Man kan också för längre eller kortare tid anställa konstnärer som arbetar inom fackföreningar och på arbetsplatser och vilkas verksamhet kan bilda underlag för aktiviteter av olika slag.

Andra miljöer till vilka kulturförmedling kan kanaliseras är t. ex. *organisationer, föreningar, studiecirklar* och *kurser,* liksom rekreationsmiljöer som *folkparkerna.*

Intresse för och förståelse av skilda kulturyttringar sammanhänger nära med kunskapen rörande de konstnärliga förutsättningarna, såsom de artistiska uttrycksmedlen, det rent hantverksmässiga förfarandet, vägen

mellan inspiration och konception, mellan konception och framställning osv. Att beskriva dessa förutsättningar är en tacksam uppgift för televisionen men det har endast skett i mycket begränsad omfattning och bör ges större utrymme.

En mängd yrkeskategorier har i olika grad inslag av kulturförmedlande uppgifter. Lärare och pedagoger i olika skolformer och på olika utbildningsstadier har utomordentlig betydelse för kulturförmedlingen. Motsvarande gäller ledare inom olika slag av amatörverksamhet, t. ex. konst- eller konsthantverkscirklar, amatörteatergrupper och körer. Inom det sociala området görs kulturförmedlande insatser av t. ex. ungdoms- och fritidsledare, socioterapeuter, socialpedagoger och andra som är verksamma inom institutioner av olika slag. Museianställda, bibliotekspersonal och kulturjournalister gör också insatser av kulturförmedlande karaktär. Inom folkbildningsorganisationerna och andra organisationer finns funktionärer som yrkesmässigt ägnar sig åt kulturförmedling. Parallellt med dessa yrkesmässiga insatser sker kulturförmedling genom ideellt arbete av personer som utan eller med ringa ersättning ägnar sig åt kulturförmedlande verksamhet på fritid.

Man får inte glömma att konstnärerna givetvis själva förmedlar kulturella upplevelser direkt genom sitt konstnärliga arbete. På senare år har konstnärerna mer aktivt än tidigare själva medverkat i förmedlingsprocessen. Det sker t. ex. genom en större beredskap att diskutera verken och genom ökade insatser att finna vägar till nya publikgrupper.

Uppgifter för statens kulturråd

Statens kulturråd kommer att ägna uppmärksamhet åt frågorna om differentierad verksamhet, utformad med hänsyn till olika gruppers behov och med särskild betoning på de fria skapande verksamheternas roll. Rådet kommer också att förmedla eller ha tillsyn över en del av de bidrag som direkt eller indirekt ger stöd åt kulturförmedlande verksamhet. Rådet kommer också att ha befattning med lokalfrågor, som givetvis är väsentliga i detta sammanhang.

Då kulturförmedling spänner över stora områden kan man över huvud räkna med att många av de frågor som statens kulturråd tar befattning med kommer att ha betydelse för kulturförmedlingen. Som exempel anför vi att en ökning av antalet notbibliotek skulle väsentligt förbättra möjligheterna att sprida kännedom om t. ex. den nutida svenska musiken bland såväl musikutövare som andra och föreslår att statens kulturråd närmare utreder möjligheterna att inrätta notbibliotek vid länsbiblioteken.

Då det gäller statens kulturråds medverkan i utvecklingsarbetet i fråga om den kulturförmedlande verksamheten pekar vi särskilt på de möjligheter som bidraget till experiment- och utvecklingsarbete ger i detta hänseende. Detta bidrag avser tidsbegränsade projekt av experiment- och utvecklingskaraktär på lokal nivå dels inom amatörverksamheten, dels beträffande uppföljning av olika kulturutbud och har således nära anknytning till kulturförmedling. Som exempel på lämpliga projekt

nämner vi försök med samordnande målinriktade program för barn inom en viss kommun och projekt som ansluter till analys av frågorna om kulturen och arbetsmiljön. Metodutvecklingen bör särskilt inriktas på de konstnärliga uttrycksmedlens användande i aktiverande verksamhet. Det är vidare angeläget att försöksverksamhet med kulturförmedling inom några representativa närmiljöer genomförs.

Statens kulturråd skall utvärdera och ge spridning åt de erfarenheter som vinns av experiment- och utvecklingsarbetet. Rådet bör även samla och bearbeta erfarenheter som vinns på andra håll och ge spridning åt dessa. På detta sätt kan rådet fungera som en erfarenhetsbank och i samarbete med berörda myndigheter, organisationer etc. fortlöpande ta nödvändiga initiativ. Med tanke på den splittrade och svåröverskådliga bild kulturförmedlingen uppvisar är det av synnerligt värde att rådet kan fungera som en sådan erfarenhetscentral. För att föra ut information om förutsättningarna för kulturförmedling bör rådet också utarbeta en handbok som sammanfattar de organisatoriska och administrativa förhållandena och upplyser om utbildningsmöjligheter, kontaktvägar och bidragsformer.

Utbildningsfrågor (11.6)

Det ingår inte i vårt uppdrag att närmare beröra utbildningsfrågor. Vi anlägger dock några allmänna synpunkter på konstnärsutbildningen och berör vissa utbildningsbehov – för konstnärer och andra – som aktualiseras i samband med ökade insatser på kulturförmedlingens område.

Konstnärsutbildningen (11.6.1)

Samhället bör ta på sig ansvaret för en gedigen yrkesutbildning för merparten av konstnärsgrupperna. Utbildningen bör självklart utformas på ett sätt som svarar mot de krav den framtida yrkessituationen ställer. Inom konstnärsutbildningen innebär detta i de flesta fall att stor individuell frihet bör råda och att ett stort utbud av kurser eller liknande bör erbjudas som möjliggör en individuell profilering av utbildningen.

Det är viktigt att konstnärsutbildningen ger perspektiv på konstens roll i samhället. I den konstnärliga utbildningen bör också hänsyn tas till att utvecklingen går mot en allt större integrering mellan olika konstområden. Större öppenhet bör eftersträvas såväl mot angränsande konstarter som mot nya områden för konstnärlig verksamhet.

Speciella krav ställs på utbildningen då det gäller att vidga konstnärernas arbetsmarknad och anpassa utbildningen till nya behov. För många konstnärer innebär t. ex. bristen på utbildning för kulturförmedlande verksamhet en hämsko då det gäller att engagera sig på området. Det behövs därför utbildning för de konstnärer som medverkar i sådan verksamhet med sikte på kommunikation med publiken bl. a. genom att leda gruppaktiviteter i skapande verksamheter kring de konstnärliga

uttrycksmedlen. Det är uppenbarligen inte möjligt att utbilda alla konstnärer till goda kulturförmedlare men utbildningen kan ge dem som är intresserade av sådant arbete kunskaper för att bemästra de speciella situationer kulturförmedlaren möter.

Kommande reformer av konstnärsutbildningen bör bl. a. ta sikte på att främja ett ökat samarbete mellan konstnärsutbildningen och annan utbildning samt mellan olika grenar av konstnärsutbildningen. Utbyte av lärare och elever mellan olika utbildningsinstitutioner bör underlättas. Detta skulle inte endast förbättra utbildningen som sådan, utan även genom konfrontationer av olika förhållningssätt och utgångspunkter vara fruktbärande för framtida samarbete olika yrkeskategorier emellan.

Även om konstnärsutbildningen i hög grad bör samverka med annan utbildning, finner vi det självklart att den nuvarande inriktningen av konstnärsutbildningen mot färdighetsträning och konstnärlig mognad bör vara den dominerande även i fortsättningen.

Behoven av *fortbildning och vidareutbildning* för konstnärer är inte tillgodosedda i tillräcklig utsträckning. Det är angeläget att reformeringen av konstnärsutbildningen inte stannar vid de i och för sig betydelsefulla insatser som det senaste decenniet gjorts på grundutbildningens område.

Fort- och vidareutbildningen bör bl. a. ge konstnärerna information om och möjligheter att pröva nya tekniker och material. Det synes också lämpligt att den delvis riktas in mot randområden för konstnärernas verksamhet, t. ex. kulturförmedlingen. Det kan också vara fråga om att förbättra möjligheterna att i perioder av arbetslöshet eller mellan engagemang genom kontinuerlig träning upprätthålla den tekniska nivå som annars lätt går förlorad.

I fråga om de förslag som lagts fram av OLAF rörande arbetsmarknadsutbildning betonar vi vikten av att denna utbildning i huvudsak får en inriktning som nära ansluter till den enskildes intresseinriktning och möjligheter.

Det bör vara en uppgift för statens kulturråd att bevaka fort- och vidareutbildningsområdet, komma med förslag till utbildningar och eventuellt medverka i genomförandet av sådana.

Det är naturligtvis i princip önskvärt att konstnärsutbildningen *dimensioneras* med ledning av behovet av konstnärer i samhället. Man kan emellertid i detta sammanhang inte tala om något behov i absolut mening. Behovet är en funktion av bl. a. många objektivt obestämbara faktorer. Det går inte att fastställa något visst "behov" i samhället av konst och konstnärer. Behovet låter sig till stor del endast uttryckas i allmänna termer som att konstnärlig kommunikation är ett omistligt inslag i samhället.

Konstnärsutbildningen kan i viss mån bestämmas utifrån de faktiska möjligheterna till försörjning genom konstnärlig verksamhet, även om dessa möjligheter på grund av begränsningen av samhällets samlade resurser liksom på de flesta andra områden knappast svarar mot ett tänkt behov. Emellertid kan man av olika skäl inte räkna med att uppnå en perfekt balans mellan utbildning och arbetsmarknad. Utbildningen är framtidsorienterad och det är endast sällan möjligt att med någon högre

grad av precision förutse ett framtida arbetsmarknadsläge.

Slutsatsen torde bli att utbildningens dimensionering i hög grad måste bestämmas utifrån allmänna överväganden där hänsyn tas till det aktuella försörjningsläget, översiktliga bedömningar av de effekter ökade samhälleliga insatser kan tänkas få etc. Det är givet att man under dessa förhållanden inte i någon större utsträckning med korta intervaller kan laborera med variationer i intagningen till de konstnärliga utbildningarna.

Man bör i detta sammanhang uppmärksamma att det för vissa konstnärsgrupper finns utbildningar vid sidan om de samhälleligt finansierade och att yrkesverksamhet inom vissa områden t. o. m. kan ske utan formell konstnärlig utbildning. Åtminstone vad gäller bildkonstnärerna och i någon mån även skådespelare, filmare och vissa tonkonstnärer finns det skäl som talar för att en minskning av antalet platser vid de av samhället finansierade utbildningarna inte i någon avgörande grad skulle påverka antalet konstnärer. De som önskar ägna sig åt konstnärlig verksamhet inom dessa områden kan i stor utsträckning förutsättas skaffa sig utbildning vid privata skolor eller ägna sig åt konstnärlig verksamhet utan föregående formell yrkesutbildning. Vi konstaterar också att det inte finns någon utbildning som i sig garanterar yrkesverksamhet inom det område utbildningen gällt, även om en gedigen utbildning ökar möjligheterna till försörjning. Vi kan inte se att speciella förhållanden bör råda för konstnärerna.

Konstnärsutbildningen uppvisar f. n. en splittrad bild vad gäller *huvudmän och organisatorisk ställning.* Enligt 1968 års utbildningsutredning (U 68) skall emellertid det av utredningen föreslagna universitets- och högskoleämbetet vara huvudman för konstnärsutbildningarna. Vi ansluter oss i princip till U 68:s förslag bl. a. med hänvisning till att en samlad bedömning av det konstnärliga utbildningsområdet och dess anknytning till övrig högre utbildning kan göras inom ämbetet. Vi pekade dock på att konstnärsutbildningens särart kräver vissa ytterligare överväganden rörande organisationen på såväl central som lokal nivå.

Statens kulturråd bör få inflytande över dimensionering och uppläggning av konstnärsutbildningen, liksom även över initiering av nya utbildningsvägar inom området. Som framgått ovan bör rådet också bevaka fort- och vidareutbildningsområdet och eventuellt medverka i genomförandet av dithörande utbildning. Vi har inget förslag till hur långt eller på vad sätt kulturrådets inflytande bör formaliseras.

Utbildning inom kulturförmedlarområdet (11.6.2)

En intensifierad kulturförmedling ställer krav på förändringar i grundutbildningen för berörda yrken och större möjligheter till fort- och vidareutbildning. Då kulturrådet inte är någon utbildningsutredning lämnas inte några förslag till studieplaner eller till utbildningens organisation. Utarbetande av sådana förslag bör hänskjutas till andra instanser. I detta arbete bör bl. a. statens kulturråd vara företrätt.

I dag finns endast i begränsad omfattning utbildning särskilt utformad för kulturförmedling. Den utbildning som närmast är att betrakta som

grundutbildning direkt anpassad för området bedrivs av folkhögskolor. För många av deltagarna är dock denna utbildning en komplettering till annan utbildning och kan i dessa fall ses som fortbildning eller vidareutbildning. För andra utgör den en inledande utbildning som senare kompletteras. Vi finner i likhet med U 68 att det inte är meningsfullt att överväga en enhetlig utbildning för kulturförmedlare – i själva verket ligger ett värde i mångfalden av utbildnings- och erfarenhetsgrund. Det bör emellertid vara möjligt att urskilja en rad viktiga moment, där de olika kategorier som kommer att vara verksamma inom detta område har mer eller mindre gemensamma behov av tämligen specifika yrkesinriktade utbildningselement.

Vi anser således inte att någon egentlig, längre grundutbildning för kulturförmedlare bör inrättas. Däremot är det av värde att det finns en yrkesutbildning av det slag som ges inom folkhögskolans ram och som ger kunskaper om kulturförmedlingens villkor och som i de flesta fall kombineras med annan utbildning.

Vi anser att nyss berörd utbildning även i fortsättningen bör vara förlagd till folkhögskolan. Det är en fördel att utbildningen i folkhögskolan kan bedrivas i fria former och med organisatorisk flexibilitet och därmed lämnar utrymme för försök med olika lösningar. Vidare har folkhögskolorna redan etablerat ett tämligen omfattande samarbete på olika plan med studieförbunden, vilka erbjuder ett av kulturförmedlarnas viktigaste arbetsfält.

Vi förutsätter att tillräckliga anslag till folkhögskolornas verksamhet på detta område ges på sedvanligt sätt och att folkhögskoleutredningen tar upp denna utbildning i sitt fortsatta arbete.

Vi anser vidare att varje grundutbildning till yrken som kan ha mer betydande inslag av kulturförmedling bör innehålla moment som förbereder för denna gren av yrkesutövningen eller åtminstone genom tillval eller på annat sätt bör ge möjligheter till att inhämta sådana moment. Organisatoriskt bör denna undervisning infogas i grundutbildningen vid resp. utbildningsenhet. I vissa fall kan det dock vara lämpligt med samarbete enheterna emellan.

Det är av stor vikt att det finns *fortbildnings- och vidareutbildningskurser* med sikte på kulturförmedling. Behovet av fort- och vidareutbildning är tämligen oenhetligt. Utbildningen bör ske i form av kortare kurser. Det är av värde om verksamheten kan organiseras så att ett relativt litet antal kurser kan fylla många funktioner. För vissa deltagare bör de t. ex. kunna utgöra fortbildning, för andra vidareutbildning. Kurserna bör också organiseras så att de kan samla deltagare från olika yrkesområden. De skall även täcka olika länkar i förmedlingskedjan, dvs. kunna tillgodose utbildningsbehov hos kulturförmedlare verksamma i olika utbjudarled och hos olika typer av förmedlare.

Vad som ovan anförts gäller även fort- och vidareutbildningen av konstnärer inom kulturförmedlingens område. Denna utbildning bör således inte förläggas till institutionerna för högre konstnärlig utbildning. Utbildningen bör i möjligaste mån vara gemensam med övrig fort- och vidareutbildning och således förläggas till folkhögskolorna.

Då det gäller att nå nya grupper med kulturutbudet bör i första hand studieförbunden anlitas. Inom de till studieförbunden anslutna organisationerna finns i dag ett mycket stort antal personer som kan göra betydande insatser för att föra ut kulturaktiviteter till grupper som är svåra att nå på annat sätt. Många av dessa behöver dock viss utbildning för denna verksamhet.

I detta sammanhang får man inte glömma att många ägnar sig åt kulturförmedling utanför sin yrkesutövning. Det är inte möjligt att ge dessa personer någon längre utbildning för kulturförmedling. Till stor del är dessa förmedlare anknutna till studieförbund och andra organisationer och utbildningsbehovet kan här sannolikt till största delen tillgodoses genom intern utbildning inom dessa organisationer.

Utbildningen av kulturförmedlare med i huvudsak organisatoriska funktioner inom studieförbund, folkrörelser och andra organisationer är i första hand en intern fråga för dessa organisationer. Vi anser emellertid att denna utbildning bör ges statsstöd som förenas med skyldighet att låta kurserna vara öppna för deltagare från andra organisationer.

Statens kulturråd skall enligt statsmakternas beslut utreda de närmare formerna för stödet till Folkets hus och folkparkerna. Vi anser det angeläget att bidrag till utbildningen av folketshusföreståndare m. m. och folkparkspersonal ("FHR/FPC-skolan") övervägs i samband därmed.

Kulturförmedlingen bör också mer än vad som nu är fallet uppmärksammas i journalistutbildningen och andra utbildningar inom *massmediesektorn*. Det gäller också vissa *lärarutbildningar* och utbildningar inom den *sociala sektorn* som exempelvis vårdområdet. Vi pekar också på behovet av att i *bibliotekariernas* grundutbildning i högre grad än nu beakta folkbibliotekariernas kulturförmedlande roll.

Den utbildning som berör kulturförmedling bör *innehållsmässigt* anpassas efter de behov som kulturförmedlingen ställer. Flertalet av här berörda utbildningar bör således ge ökade kunskaper om kulturpolitikens målsättningar och metoder samt kulturlivets organisation. De bör också ge samhällsorientering och kunskaper om studieförbund, folkrörelser och andra som svarar för kulturförmedling. De bör ta upp förhållanden och förutsättningar för hur kulturutbudet skall få en med hänsyn till olika miljöer och mottagargrupper lämplig utformning så att det skapas aktivitet och fortsatt intresse.

Ett övergripande behov gäller praktisk träning i att använda de konstnärliga uttrycksmedlen i skapande verksamhet. Kulturförmedlarnas förmåga att få i gång aktiviteter av detta slag är ytterst viktig. Det bör därför ges möjlighet att ägna stor del av utbildningen åt praktiska övningar med färg, form, ord, drama och rörelse liksom med bild, exempelvis grafiska tekniker, foto och film. Deltagarna bör dels träna sin egen förmåga på dessa områden, dels få kunskaper om pedagogiska metoder då det gäller skapande verksamhet med de konstnärliga uttrycksmedlen.

I avvaktan på att ställning tas till U 68:s förslag kommer *statens kulturråd* att ha tillsyn av scenskolorna och statens dansskola. Även på längre sikt bör statens kulturråd enligt vår mening ha visst inflytande över

denna utbildning liksom över den konstnärliga utbildningen över huvud.

Även då det gäller sådan utbildning inom kulturförmedlingens område som enligt vad som ovan föreslagits skall ligga utanför högskolorna för konstnärlig utbildning bör statens kulturråd kunna medverka med synpunkter. Statens kulturråd bör vara företrätt vid utarbetandet av förslag till studieplaner och till utbildningens organisation.

Statens kulturråd bör speciellt beakta att avvägningen mellan bredd och specialisering i kulturförmedlingen erbjuder problem och därvid bl. a. undersöka möjligheterna till att tillgodose behoven av utbildning för såväl dem som arbetar som organisatörer på mer centrala befattningar som för dem som arbetar praktiskt i närmiljöerna, yrkesmässigt eller på fritid.

Det är önskvärt att olika former av försöksvis upplagd utbildning för kulturförmedlande verksamhet prövas i folkhögskolor, folkbildningsorganisationer eller med andra huvudmän.

Särskilda insatser på bild- och formområdet (11.7)

Miljögestaltning och statliga konstförvärv (11.7.1)

Som vi framhöll i Ny kulturpolitik bör samhällets kulturpolitiska åtaganden också avse den fysiska samhällsplaneringen. Den genomgripande omvandling av svensk samhällsmiljö som ägt rum under framför allt de fyra senaste årtiondena har medfört en rad standardförbättringar. Alltjämt finns dock brister som vidlåter samhällsplaneringen. Konstnärernas möjligheter att positivt påverka byggnadsprojekten har varit små.

Den s. k. enprocentsregeln för konst i statliga byggnader och lokaler samt tilläggslåneregeln för konstnärliga insatser i bostadsområden är emellertid uttryck för en vilja att i ökad utsträckning tillgodose kulturaspekter och allmänna trevnadssynpunkter. Trots att dessa regler hittills inte tillämpats i avsedd utsträckning har principen om konstnärliga inslag i samhällsmiljön numera vunnit insteg.

I synnerhet från konstnärshåll har hävdats att enprocentsregeln bör lagfästas för att en konsekvent tillämpning skall garanteras. Vi kan emellertid inte förorda att så sker.

Tillämpning av en tvingande bestämmelse på detta område skulle innebära stora bedömnings- och avgränsningsproblem. Dessutom skulle de viktiga frågor som rör möjligheterna att införliva konstnärliga värden med samhällsmiljön riskera att komma i bakgrunden.

I brist på kriterier för konstnärliga insatser vid statlig byggnation skulle dock enprocentsregeln kunna tjäna som en schablon för de totala insatsernas storlek under de närmaste åren, under förutsättning att de konstnärliga och miljögestaltande aspekterna hela tiden blir avgörande och att de starkt varierande behoven mellan olika byggnader beaktas.

Vi vill i stället betona vikten av att få till stånd en klar distinktion mellan miljögestaltande och utsmyckande insatser. Konstnärlig utsmyckning är merendels ett tillägg till en redan färdig form hur väl integrerad

med denna den än må vara. Miljögestaltande insatser bör bli beteckningen på sådan påverkan av den arkitektoniska utformningen som syftar till att berika denna i konstnärligt avseende.

Vi finner att det i all synnerhet är de *miljögestaltande* insatserna som måste utvecklas med hänsyn till den kritik som i dag riktas mot många nya bostadsområden och att bildkonstnärerna bör engageras i vida större utsträckning än som nu sker i dessa uppgifter. Det är därvid väsentligt att samarbete etableras på ett tidigt stadium av planeringsprocessen mellan konstnärer och arkitekter så att de förras yrkeskunskap utnyttjas på ett meningsfullt sätt.

En första förutsättning för målmedvetna satsningar från samhällets sida på detta område är att de miljögestaltande insatserna blir klart avgränsade och definerade. Vi vill föreslå att detta uppdrag överlämnas till statens kulturråd att utföra i samverkan med bostadsstyrelsen.

När det gäller att stimulera miljögestaltande insatser är det viktigt att staten föregår med gott exempel. Byggnadsstyrelsen bör etablera fastare regler för medverkan av bildkonstnärer som specialiserat sig på miljögestaltning både i förprojekteringen och genomförandet av statliga byggnadsföretag. Bostadsstyrelsen bör i samverkan med statens kulturråd utreda vad som kan göras i första hand via reglerna för den statliga bostadslånegivningen för att stimulera miljögestaltande insatser. Vidare finns behov av informations- och rådgivningsverksamhet.

Miljögestaltande insatser blir också i hög grad tillämpliga när det gäller arbetsmiljön inom industrin, vilken är särskilt eftersatt. Vi anser att de åtgärder som vidtas för att förbättra arbetsmiljön, via medel från arbetsmiljöfonderna eller på annat sätt, inte bör begränsas till tekniska och sanitära förbättringar utan också omfatta insatser som gör arbetsmiljöerna mer stimulerande och som skapar trivselvärden.

Vid sidan av och som ett viktigt komplement till miljögestaltande insatser bör samhället främja en utsmyckning av den offentliga miljön. Vi anser detta vara en ändamålsenlig form att främja konsten, konstskapandet och konstupplevelsen i vidaste mening. Vi vill även betona vikten av att den konsthistoriska utvecklingen dokumenteras genom kontinuerliga inköp och att människor över hela landet ges tillfälle att stifta bekantskap med den samtida konsten.

I dessa syften föreslår vi ett fempunktsprogram för ökade insatser med statliga *konstinköp*. Programmet bygger på existerande former för inköp, som hittills fungerat relativt väl och inneburit att människor i ökad utsträckning beretts möjligheter att bli delaktiga av konstnärliga värden. Möjligheterna har emellertid utnyttjats i mindre utsträckning än vad som ursprungligen avsågs och de har utnyttjats ojämnt med avseende på olika avnämargrupper.

Programmet sammanfattas i nedanstående uppställning.

1 Konst i nya och moderniserade statliga byggnader:
  a konstnärliga inslag integrerade i byggnaden,

b konst på centrala utrymmen där allmänheten har tillträde samt
c konst i arbetslokaler.

2 Konst i befintliga statliga byggnader och av staten förhyrda lokaler:
a konst på centrala utrymmen samt
b konst i arbetslokaler.

3 Konst för nationalmuseets samlingar och vandringsutställningar.

4 Konst för deposition hos statliga, regionala och lokala myndigheter.

5 Konst för deposition i regionala och lokala museer.

De statliga konstinköpen är i dag fördelade på statens konstråd och nationalmuseet. Med tanke på det starka inflytande på opinionen som de statliga institutionerna utövar genom sina köp är det angeläget att verksamheten är uppdelad på organ som fattar sina beslut om inköp oberoende av varandra. Det är vidare önskvärt att inköpen inte alltför hårt koncentreras på stafflikonst, grafik och skulpturer utan att de i ökad utsträckning avser även konsthantverk, foto och affischer. Vidare bör konstnärssociala motiv äga viss betydelse i så måtto att köp och beställningar i första hand kommer den svenska konstnärskåren till godo. Det bör i sammanhanget betonas att konstrådets verksamhet också skall avse miljögestaltande insatser där konstnärer deltar i planeringsarbetet på ett tidigt stadium.

Vi vill vidare fästa uppmärksamheten på några områden som inte ingår i det skisserade fempunktsprogrammet. Det är angeläget att de statliga organ – i första hand de affärsdrivande verken – som inte omfattas av konstrådets inköp själva tillämpar principen om konstnärliga inslag i arbetsmiljön och avdelar medel för ändamålet. Vidare bör möjligheterna att inrätta ett särskilt statligt anslag för lokalhållande organisationers konstinköp övervägas.

Behovet av statliga konstinköp för de olika ändamål som behandlats ovan är mycket svårt att precisera. Därtill krävs närmare utredningar under flera delpunkter. I brist på sådant underlag presenterar vi i tabellform ett *förslag till kostnader* som ger storleksordningen av satsningen på de olika delområdena och som därmed antyder hur statliga medel för konstinköp enligt vår mening bör fördelas på olika ändamål. Det

Förslag till kostnader för statliga anslag för konstinköp. 1000-tal kr.

Ändamål	Nuläge 1974/75	Förslag till ökning			
		År 1	År 2	År 3	Summa ökning
Statlig byggnation	3 250	800	800	800	2 400
Befintliga statliga lokaler	550	600	600	600	1 800
Nationalmuseets samlingar och vandringsutställningar	345	150	150	150	450
Deposition hos myndigheter	65	30	30	30	90
Deposition hos regionala och lokala museer	–	500	1 000	1 000	2 500
Totalt	4 210	2 080	2 580	2 580	7 240

väsentliga är att få till stånd en systematisk och långsiktig utbyggnadsplan. Denna uppgift bör ankomma på statens kulturråd i samråd med berörda organ.

När det gäller konst för *nybyggnader och ombyggnader* kan som ovan nämnts enprocentsregeln under vissa villkor tjäna som en första riktpunkt för de konstnärliga insatserna. Stora insatser bör dock också inriktas på att tillgodose *de äldre lokalernas* stora behov av konst för att man skall komma tillrätta med den stora eftersläpning som råder på detta område. Hur stort behovet är kan dock inte fastställas utan en systematisk inventering, i vilken konstnärer bör medverka. I syfte att skapa bättre förutsättningar för att de båda byggnadskategoriernas olika behov beaktas bör man överväga att dela upp förvärvsanslaget på två poster.

Den ökning som nedan föreslås skulle innebära att anslaget för statlig byggnation efter en treårsperiod kommer att uppgå till ca tre fjärdedels procent av byggnadskostnaderna. Om man därtill lägger anslaget för befintliga lokaler skulle andelen bli ungefär en procent.

Vid beräkningen av ökade inköp av konst för *nationalmuseets samlingar och vandringsutställningar* bör givetvis hänsyn tas till museets egna anspråk. När det gäller *depositionsverksamheten* vill vi betona att den bör omfatta också andra föremål än sådana som ligger inom nationalmuseets ansvarsområde (t.ex. etnografika, kulturhistoriska föremål). Vidare bör depositionsverksamheten inte begränsas till statliga myndigheter.

Regionala och lokala museer har i regel inte resurser att införskaffa ett kvalitativt och representativt urval av samtida konst, varför behovet av systematiska konstinköp för deposition i dessa museer torde vara mycket stort. Det är väsentligt att de berörda museernas önskemål beaktas vid inköpen. Vi föreslår att den särskilda arbetsgrupp inom utbildningsdepartementet som arbetar med den närmare utformningen av det nya statsbidragssystemet för länsmuseerna får i uppdrag att undersöka möjligheterna till ett decentraliserat inköpsförfarande.

Utställningsersättning (11.7.2)

Frågan om ersättning till konstnärer för utlåning av verk till utställningar har alltsedan 1960-talet aktualiserats i olika sammanhang. I första hand har den drivits av Konstnärernas riksorganisation (KRO). 1965 års musei- och utställningssakkunniga (MUS 65) har i sitt betänkande (1974:43) Utställningar lämnat förslag till åtgärder.

Utredningen utvecklar i första hand ett system där ersättningen i princip skall utgå *generellt* till utställande konstnärer och konsthantverkare. Som alternativ redovisas mer kortfattat ett andra system som innebär en *selektiv* fördelning med hänsynstagande till de enskilda konstnärernas ekonomiska behov.

Utredningen har beräknat kostnaderna enligt huvudalternativet till 4,5 milj. kr. för den reguljära utställningsverksamheten samt ca 1 milj. kr. för den mer sporadiskt förekommande verksamheten.

Vi tillstyrker förslaget om en utställningsersättning. En sådan skulle förbättra konstnärernas och konsthantverkarnas försörjningssituation och samtidigt främja en ökad utställningsverksamhet, vilket ligger väl i linje med den kulturpolitiska målsättningen att i ökad utsträckning göra konsten tillgänglig.

Vi kan emellertid inte entydigt ta ställning för den ena eller den andra av de föreslagna modellerna. Tänkbara effekter av alternativen bör närmare analyseras innan beslut fattas och den valda modellen bör närmare utvärderas efter en försöksperiod.

Dramatikerersättning (11.8)

Det s. k. dramatikerstödet till svenskt sceniskt verk torde vara en av de mera betydande orsakerna till den ökning av nyskriven svensk dramatik som skett de senaste åren. Vi anser att denna stödform bör utvidgas till att omfatta fler typer av teatrar samtidigt som den principiella uppläggningen bibehålls.

Ersättning bör utgå generellt för nya dokumenterade sceniska verk (dramatiska, musikdramatiska och koreografiska) av svensk upphovsman stadigvarande bosatt i landet, som uppförs av svensk teaterinstitution eller teatergrupp som erhåller verksamhetsbidrag från stat, kommun eller landsting. För övriga teatrar, främst amatörteatrar bör årligen en viss summa reserveras att fördelas efter ansökan för anställning av dramatiker för viss tid eller inköp av pjäser resp. pjäsrättigheter.

Ersättningen bör knytas till text- eller librettoframställningen och utgå till upphovsman av sådan text samt till tonsättare och koreograf som medverkar i samma verk. För att musik- resp. dansavsnitten skall bli ersättningsberättigade bör dock krävas att de utgör ett bärande element i framställningen. Stödet bör sålunda fortfarande ha karaktär av primärt ett stöd till dramatiker. Dock bör i enlighet med redan gällande praxis ersättning utgå till koreografiska verk utan textinslag. Koreograf likställs således i ersättningshänseende med textförfattare.

Dramatikerersättning bör inte utgå för uppförande av verk som tillkommit genom ett anställningsförhållande för vilket lönekostnaden är bidragsgrundande enligt det allmänna stödet till teater-, dans- och musikinstitutioner.

Det högsta belopp som kan utgå till en och samma upphovsman för en uppsättning av ett verk är 4 000 kr. sedan år 1965. För att beloppet skall återföras till ungefär dess ursprungliga reella värde bör det höjas till 7 000 kr. Vidare bör det högsta belopp som kan utgå för en uppsättning av ett och samma verk sättas till 14 000 kr., detta för att möjliggöra en likvärdig ersättning för musikdramatiska och dansmusikaliska verk, vilka kräver medverkan av upphovsmän inom mer än en konstform.

De föreslagna förändringarna av bestämmelserna beräknas innebära att anslagsbehovet för den generella ersättningen ökar från nuvarande ca 500 000 kr. till ca 1 400 000 kr. per år. Därutöver bör ca 50 000 kr. årligen anvisas för dokumentation av ersättningsberättigade verk. Därtill

kommer också det selektiva stödet. Det årliga anslaget till detta bör i ett inledningsskede uppgå till 300 000 kr.

Projektanslag (11.9)

Behovet av medel för tillfälliga insatser inom kulturområdet är avsevärt större än inom många andra områden. Det finns många värdefulla projekt som inte kan inpassas i givna bidragsnormer eller som inte kunnat förutses då kommunala och statliga kulturbudgeter beslutas.

Vi föreslår att statliga projektanslag skall utgå för att komplettera statens övriga ersättnings- och stödformer och möjliggöra planering och genomförande av målinriktat konstnärligt arbete som faller utanför nuvarande former för att finansiera sådant arbete. Anslagen bör vara tidsbegränsade och avse preciserade projekt. Projektanslagen bör sökas i förväg och administreras på ett sätt som i mycket är en parallell till de statliga forskningsrådens sätt att arbeta.

Projektanslagen skall kunna ge ersättning för själva arbetet och täcka kostnader i samband därmed, t. ex. för material. Det bör framhållas att anslag av denna typ redan finns genom den försöksverksamhet med arbetsbidrag till konstnärer inom måleri m. m. som handhas av Akademien för de fria konsterna. Ett genomförande av vårt förslag till projektanslag skulle innebära att denna verksamhet permanentas och att anslagsgivningen skulle utsträckas till andra konstnärsgrupper.

Vi föreslår att statens kulturråd, bild- och formkonstnärsfonden, tonkonstnärsfonden samt film- och scenkonstnärsfonden skall förfoga över särskilda medel för projektanslag. Författarfonden skall inte erhålla särskilda medel för detta ändamål men skall vara oförhindrad att fördela projektanslag ur fondens fria del.

Anslag till projekt som kan anses vara av uteslutande konstnärlig art skall sökas hos de berörda konstnärsfonderna medan anslag till projekt med en vidare ram, där de konstnärliga aspekterna är en bland flera, skall sökas hos statens kulturråd. Det är inte möjligt att göra en alldeles strikt avgränsning mellan de bägge typerna av projekt. Därmed är det inte heller möjligt att undvika att gränsen mellan statens kulturråds och konstnärsfondernas uppgifter blir oklar. Ett försök till strikt ansvarsfördelning dessa organ emellan skulle lätt leda till att tomrum mellan resp. ansvarsområde uppstår.

De projektanslag som skall fördelas av *statens kulturråd* skall avse konkreta, målinriktade och tidsbestämda arbetsuppgifter, där de konstnärliga aspekterna är av stor vikt, men där arbetet har ett vidare syfte än att enbart fylla en konstnärlig funktion. Det kan i huvudsak tänkas bli fråga om utvecklingsarbete av olika slag där konstnärligt kunnande verksamt kan bidra till resultatet. Exempel på tänkbara projekt är utveckling av pedagogiskt utformat lekmaterial för rörelsehindrade barn, studier av konstverk som inslag i kollektiv miljö och framställning av musikaliskt underlag avsett att användas under speciella förhållanden.

Genom anslagens vida syftning kan man anta att olika konstnärskategorier ofta samarbetar i projektet och att andra yrkeskategorier medverkar vid projektens genomförande, exempelvis företrädare för det sociala området och/eller teknisk, psykologisk, pedagogisk eller sociologisk expertis.

Tillgängliga anslag kommer således inte enbart konstnärer till del. Projektanslagen skall inte ses som en form av konstnärsstöd utan i första hand som ett medel att förverkliga idéer till projekt som konkret kan komma samhället till godo.

Man kan räkna med att projektanslagen i första hand kommer att styras till arbetsområden där konstnärernas medverkan ännu inte är etablerad. Därmed kan projekten fungera som en kontinuerlig prövning av på vilka nya områden konstnärerna kan bidra till utvecklingen. Så snart en viss verksamhet genom projektanslag tenderar att bli reguljär – dvs. visat sig fruktbar – bör man sträva efter att skapa permanenta former för stöd och finansiering för verksamheten i fråga.

Projektanslag förutsätts i första hand sökas av konstnärer och andra medverkande i projektet. Statliga, kommunala och landstingskommunala organ samt organisationer och liknande kollektiv skall emellertid också efter ansökan kunna tilldelas projektanslag för att i sin tur engagera konstnärer och eventuellt andra medverkande för genomförande av projektet. I vissa fall synes kostnaderna kunna delas mellan statens kulturråd och t. ex. en kommun.

I de fall samhälleliga organ tilldelas medel måste det emellertid vara klart dokumenterat att motsvarande medel inte kan ställas till förfogande i annan ordning. Projektmedel skall inte ställas till förfogande för ändamål för vilka medel avsatts på annat sätt.

Konstnärsfondernas projektanslag skall fördelas på projekt av i huvudsak konstnärlig natur. Till skillnad från vad som skall gälla för statens kulturråds motsvarande anslag skall inte krav ställas på att arbetet skall ha någon omedelbar tillämpning inom något utomkonstnärligt område. Fondernas projektanslag skall göra det möjligt att pröva en konstnärlig idé eller över huvud genomföra en konstnärlig arbetsuppgift. Det kan t. ex. för en målare eller fotograf gälla en svit bilder med speciell motivkrets, för en tecknare färdigställandet av en tecknad serie, för en konsthantverkare arbete i ett visst material, för en musiker instudering av några av en tonsättares verk etc.

Anslag skall kunna utgå till projekt där två eller fler konstnärer samarbetar.

Konstnärsfondernas projektanslag skall också kunna utgå till viss utbildning. Anslag skall också kunna utgå till personer som önskar byta eller utvidga sitt konstnärliga verksamhetsområde och är i behov av ekonomiskt bistånd för detta.

Statens kulturråd och konstnärsfonderna skall i stort sett tillämpa samma *former och villkor* vid beviljandet av projektanslag. Vissa skillnader kommer dock att finnas, främst beroende på projektens skilda inriktning.

Projektanslag utdelas efter ansökan. Ansökan skall som regel åtföljas av en beskrivning av projektets mål, en arbets- och tidsplan samt en kostnadsberäkning.

Anslagen skall vara tidsbegränsade och i regel utdelas för högst två år i sänder.

Anslag skall i huvudsak beviljas i enlighet med följande riktlinjer.

1 *Personliga anslag* beviljas som ersättning för det arbete som är förknippat med projektets genomförande. De personliga anslagen bör i möjligaste mån lämnas på sätt som möjliggör att det anslagsgivande organet förutom ersättningen som sådan också svarar för sociala avgifter.
2 *Anslag för inköp av material.*
3 *Anslag för resor* i regel endast då de har ett direkt samband med projektets genomförande.
4 Statens kulturråd skall dessutom kunna bevilja *anslag för publicering* i den mån det anses av värde att resultatet av arbetet ges vidare spridning.

Publicering eller annat offentliggörande, t. ex. genom en utställning, kan också i vissa fall utgöra en integrerad del av projekt. Ett projekt kan t. ex. avse ett till någon viss grupp riktat och avpassat konstnärligt verk eller en utställning vid vilken nya former för visning prövas.

Projektarbete skall alltid redovisas i någon form. Man kan räkna med att kraven på redovisning i regel blir större för de av statens kulturråd stödda projekten än på dem som stöds av konstnärsfonderna.

Det bör ankomma på statens kulturråd och fonderna att utarbeta bestämmelser rörande sina resp. projektanslag i samråd med berörda konstnärsorganisationer.

Beslut om de projektanslag som skall utgå från *statens kulturråd* skall fattas av rådets styrelse. Styrelsen skall för beredningen av berörda ärenden kunna utse rådgivande arbetsgrupper. I dessa grupper skall ledamöter av rådets nämnder kunna ingå.

Beslut om fördelning av *konstnärsfondernas* projektanslag skall fattas av resp. fondstyrelse. För beredning av berörda ärenden skall styrelsen kunna utse särskilda utskott.

Inom *ordområdet* har tidskriftsstödet – som numera handhas av statens kulturråd – delvis formen av projektanslag. Vidare har litteraturutredningen fört fram förslag som gäller stöd i förhand till bokutgivning som kan anses gälla en form av projektanslag nämligen selektivt produktionsstöd för svenska och utländska klassiker samt selektivt produktionsstöd för översättningar av större internationella standardverk (fackböcker). Därutöver föreslår litteraturutredningen projektstöd för de vuxna handikappades litteraturförsörjning och barnlitteraturen. Åtgärder inom det förstnämnda området övervägs ytterligare av handikapputredningen.

Vi anser att de områden inom vilka litteraturutredningen vill införa projektanslag lämpar sig väl för en sådan stimulansform. I enlighet med utredningsförslaget bör projektbidrag för klassikerutgivning handhas av

statens kulturråd, för översättning och utgivning av fackböcker av särskilt sakkunniga och för utgivning av barnlitteratur av ett omorganiserat barnboksinstitut. Vi anser oss inte kunna ta ställning till vilket organ som är bäst lämpat att ansvara för projektanslagen till utgivning av litteratur för handikappade. Resultatet av handikapputredningens arbete bör avvaktas.

På en punkt föreslår vi en komplettering av litteraturutredningens förslag. Det gäller översättningar, där litteraturutredningens förslag med undantag för översättningar av fackböcker gäller produktionsstöd i efterhand. Enligt vår mening bör det vara möjligt för en översättare att hos statens kulturråd ansöka om medel för att utföra en översättning, som inte något förlag velat satsa på. Det kan här röra sig om litterära verk från en kulturkrets som inte alls eller endast i ringa mån är representerad med översättning på svenska. Den av projektmedel bekostade översättningen erbjuds till förlagen genom ett anbudsförfarande eller på annat sätt. Om man fortfarande inte kan finna någon förläggare för översättningen kan den – t. ex. i stencilform – göras tillgänglig genom statens kulturråds försorg. Ett liknande projektstöd torde kunna utgå till illustrationer i böcker, tidningar och tidskrifter.

De nyss nämnda typerna av projekt faller utanför den generella ramen för den föreslagna projektverksamheten vid statens kulturråd genom att de endast sällan kan antas få den utomkonstnärliga syftning som rådets projekt i regel skall ha. Det kan därför vara lämpligt att anslag till dessa typer av projekt utgår i särskild ordning. t. ex. genom att kanaliseras genom de organ inom statens kulturråd som kan komma att upprättas med anledning av litteraturutredningens förslag.

Vad som nyss anförts gäller också stöd åt översättningar av svensk litteratur och dramatik till utländskt språk. Vad gäller översättningsstöd till den svenska dramatiken torde relativt stor effekt kunna uppnås med tämligen små insatser. Stödet skulle huvudsakligen ha till syfte att stimulera uppförande av svensk dramatik på utländska scener.

Ett selektivt förhandsstöd för svensk *filmproduktion* sker genom Svenska filminstitutets s. k. H-fonder, som används för att genom produktionslån och/eller produktionsgarantier stödja produktionen av svenska långfilmer. Medel från H-fonderna utgår även till projektstöd, främst för utarbetande av manuskript till svenska långfilmer.

Svenska filminstitutet producerar självt film med medel från den s. k. B-fonden. Av fondens medel utgår 70 procent till produktion av långfilm och 30 procent till produktion av kortfilm.

Filmutredningen har framfört förslag i syfte att förbättra den svenska kortfilmens ställning. Utredningen föreslår att medel ställs till förfogande årligen för en försöksverksamhet under fem år med produktion av framför allt fri kortfilm. Det ovan nämnda produktionsstödet – som kan ses som en form av projektbidrag – skall enligt förslaget utgå i form av direkta statsanslag. Beslut om bidrag till produktion av fri kortfilm enligt filmutredningens förslag skall fattas av tre instanser: Svenska filminstitutets styrelse, H 1-fondens styrelse och H 2-fondens styrelse.

Vi anser i likhet med filmutredningen att stödet till produktionen av

fri film bör ske genom projektbidrag i stället för genom kvalitetspremier. Vi menar emellertid att filmutredningens förslag ger filmbranschen ett omotiverat stort inflytande över produktionsstödet till den fria kortfilmen. Vi föreslår därför att H 1- och H 2-fonderna vad gäller kortfilmstödet byts ut mot två särskilda kortfilmsfonder, av vilka den ena skulle domineras av filmarbetarna och den andra skulle vara sammansatt av representanter för filmarbetarna och t.ex. folkbildningen, skolöverstyrelsen och Sveriges Radio. Vi anser vidare att det av filmutredningen föreslagna anslaget om 250 000 kr. till disposition för filminstitutets styrelse i stället skall utgöra grunden för ett projektstöd inom filmområdet från statens kulturråd. Denna möjlighet att stimulera produktionen bör ta sikte på film som aktiverande och social faktor. Däri inbegrips de utomkonstnärliga funktioner som enligt vad vi ovan anfört skall karaktärisera de av statens kulturråd stödda projekten.

Ovan har framgått att projektanslag inte skall utgå till allmänna ändamål som ingår i t. ex. kulturinstitutionernas reguljära verksamhet. Projektanslag skall heller inte kunna användas till allmänna driftbidrag till fria grupper av permanent karaktär eller centrumbildningar.

Vi anser inte att fria grupper skall erhålla projektbidrag från konstnärsfonderna eftersom fondernas anslag i första hand skall vara individorienterade och de bidrag som skall kunna utgå till grupper skall gälla grupper av tillfällig natur. De fria grupperna skall däremot kunna ansöka om projektbidrag från statens kulturråd. I den mån projekten har en utomkonstnärlig syftning faller de in under det anslag som nu föreslås inrättat. Man har emellertid att räkna med att ansökningar om projektanslag i regel kommer att gälla allmänt konstnärligt arbete och därmed organisatoriskt bör falla in under det stöd som redan ges till fria grupper via statens kulturråd.

Vad som ovan anförts gäller även ensembler, centrumbildningar och liknande grupper av permanent natur.

För *statens kulturråds* del föreslår vi att projektanslagen under en inledande treårsperiod byggs upp till att omfatta en årlig anslagsgivning om 5 milj. kr. I denna ram ingår inte kostnaderna för de projekt som föreslagits av litteraturutredningen resp. filmutredningen.

Konstnärsfondernas anslag för projektanslag föreslås efter en treårsperiod uppgå till 2,2 milj. kr. Av dessa medel föreslås 1,5 milj. kr. fördelas av bild- och formkonstnärsfonden, 0,5 milj. kr. av tonkonstnärsfonden och 0,2 milj. kr. av film- och scenkonstnärsfonden.

Konstnärsfonder (11.10)

Viss konstnärlig verksamhet är inte omedelbart länkad till konkreta behov och saknar därför en marknad. Den leder därför lätt ut i ett ekonomiskt vakuum. Samhället har ett ansvar också för konstnärlig verksamhet av denna karaktär. Ett instrument för detta ansvarstagande finns f. n. i de statliga konstnärsstipendierna. Detta kan ses som ett skydds- och stimulanssystem som kompletterar övriga åtgärder från

samhällets sida. Vi menar att de statliga konstnärsstipendierna bör finnas kvar och att resurserna måste utökas. Systemet bör emellertid till vissa delar läggas om.

Vi föreslår att, som ett led i de samhälleliga insatserna för att ge konstnärerna ekonomisk trygghet och möjliggöra konstnärlig förnyelse, det vid sidan av den nuvarande *författarfonden* inrättas ytterligare tre organ, nämligen *bild- och formkonstnärsfonden, tonkonstnärsfonden* samt *film- och scenkonstnärsfonden.* Dessa organ förutsätts ersätta den nuvarande konstnärsstipendienämnden och överta Akademiens för de fria konsterna och Musikaliska akademiens befattning med fördelning av de statliga stipendierna.

Fondstyrelserna skall anlägga ett vitt perspektiv på vad som är att anse som konstnärlig verksamhet. Radio- och TV-producenter – som hittills inte tillhört de stipendieberättigade kategorierna – skall kunna komma i fråga för stipendier. Vidare bör andra yrkesgrupper än konstnärer, men vars insatser är intimt länkade till konstnärligt arbete, kunna erhålla stipendier.

Fördelningen av biblioteksersättning till bokillustratörer skall även fortsättningsvis handhas av författarfonden. Författarfonden förutsätts vidare att som nu sker fördela stipendier av fondens fria del till bokillustratörer.

Stipendieringen skall ske i form av långtidsstipendier, punktstipendier, resestipendier och pensionsstipendier. Dessutom skall tillfälliga bidrag ges.

Vidare skall fonderna fördela bidrag till fackliga organisationer.

Fonderna skall speciellt iaktta följande:

1 Konstnärer som nyligen avslutat sin utbildning på det konstnärliga området eller eljest är i början av sin yrkesverksamhet bör kunna tillförsäkras ekonomiska förutsättningar att inleda en sådan yrkesverksamhet, att de får möjlighet att dokumentera sin förmåga.
2 Konstnärer som dokumenterat yrkesverksamhet av betydelse under en följd av år bör om möjligt tillförsäkras kontinuitet i denna yrkesutövning.
3 Konstnärer som önskar möjlighet att under viss tid ägna sig åt konstnärliga experiment, vidareutbildning eller fortbildning bör beredas sådana möjligheter.
4 Konstnärer vilkas produktivitet på grund av sjukdom, ålder eller andra orsaker nedgått så att de har svårt att få en rimlig försörjning bör kunna få skäligt bistånd.

Fondernas stipendier skall i första hand ges till individer, även om det skall vara möjligt att ge stipendier också till grupper av tillfällig karaktär.

Fondernas stipendiefördelning skall grundas på dels konstnärliga, dels sociala kriterier. Avvägningen mellan de nämnda kriterierna är en i många avseenden svårbemästrad uppgift för vilken inga formella regler kan ställas upp. Rörande de sociala aspekterna bör framhållas att konstnärerna skall vara inlemmade i det allmänna trygghetssystemet. Vad som

i detta sammanhang kommer i fråga är endast kompletterande punktinsatser.

Stipendier och bidrag skall i regel utdelas efter ansökan från vederbörande konstnär eller på förslag från enskilda eller institutioner. Fonderna skall även kunna dela ut stipendier och bidrag på eget initiativ.

Någon motprestation för erhållet stipendium eller bidrag skall inte krävas med undantag för resestipendierna. Användningen av dessa senare stipendier skall i efterhand redovisas i form av en enkel rapport.

Fondstyrelserna skall således själva inom ramen för tillgängliga medel själva avgöra fördelningen mellan långtidsstipendier och punktstipendier samt mellan pensionsstipendier och tillfälliga bidrag. Kungl. Maj:t skall dock varje år fastställa det minsta antal långtidsstipendier som skall utgå från resp. fond.

Vi föreslår att långtidsstipendiernas och punktstipendiernas belopp höjs i förhållande till de nuvarande stora resp. små arbetsstipendierna. Även pensionsstipendierna föreslås höjda. De nämnda stipendietyperna görs vidare värdebeständiga genom att knytas till det vid varje års ingång gällande basbeloppet.

De stora arbetsstipendierna utgår f. n. med 15 000 kr. De ersätts med *långtidsstipendierna* som föreslås bli indexreglerade och utgå med ett årligt belopp motsvarande tre gånger det vid årets ingång gällande basbeloppet. Under år 1974 skulle stipendiebeloppet därmed utgå med 24 300 kr. Långtidsstipendierna skall regelmässigt utdelas för fem år i taget. Om särskilda skäl föreligger – t. ex. önskemål från stipendiemottagarens sida – skall dock stipendierna kunna delas ut för kortare tid. Stipendierna skall kunna förlängas ett obegränsat antal gånger.

De små arbetsstipendierna utgår f. n. med lägst 4 000 kr. men beloppets storlek varierar kraftigt mellan de olika stipendieorganen. De ersätts med *punktstipendierna* som föreslås bli indexreglerade och i regel utgå med ett belopp motsvarande dubbla det vid årets ingång gällande basbeloppet, för år 1974 skulle sådant stipendium uppgå till 16 200 kr. Fonderna skall också kunna dela ut punktstipendium av halva den angivna storleken. Punktstipendierna skall utdelas för högst två år i sänder. De skall inte kunna förnyas omedelbart.

Resestipendierna skall utgå till preciserade ändamål för vilka en resa är en oundgänglig förutsättning. Resestipendiernas storlek bör bestämmas i varje särskilt fall med hänsyn till de beräknade kostnaderna för resan. I kostnadsberäkningen har vi antagit att stipendierna i genomsnitt kommer att uppgå till 10 000 kr.

Pensionsstipendier skall kunna tilldelas personer som uppnått den allmänna pensionsåldern (f. n. 67 år) och vars pensionsförhållanden är otillfredsställande. Pensionsstipendier skall också om särskilda skäl föreligger kunna utdelas till personer som inte uppnått denna ålder. Pensionsstipendier skall utgå på livstid om ej synnerliga skäl föranleder annat.

Pensionsstipendierna föreslås i fortsättningen uppgå till en årlig summa som högst motsvarar dubbla beloppet av det vid varje års ingång gällande basbeloppet. År 1974 skulle beloppet uppgå till högst 16 200 kr.

Fondstyrelserna skall emellertid kunna individualisera beloppen med hänsyn till andra fasta inkomster än folkpension för mottagaren. Inkomster av tillfällig natur skall inte påverka stipendiernas storlek.

Efterlevande make/maka föreslås efter behovsprövning kunna erhålla en årlig pension högst motsvarande ett och ett halvt basbelopp, vilket år 1974 skulle ge 12 150 kr. Även här skall pensionens storlek anpassas till mottagarens fasta inkomster utöver folkpension.

De tillfälliga bidragens storlek skall bestämmas med hänsyn till behoven i varje särskilt fall. Till en och samma mottagare skall dock – om ej synnerliga skäl föreligger – sammanlagt högst 4 000 kr. kunna utgå under ett budgetår. Den som erhållit bidrag under två på varandra följande år skall endast i undantagsfall kunna erhålla ytterligare bidrag under ett tredje år.

Långtidsstipendierna och pensionsstipendierna blir i enlighet med gällande lagstiftning *skattebelagda.* Punktstipendierna samt resestipendierna och de tillfälliga bidragen blir skattefria.

De nuvarande stipendieorganens stipendier är inte ATP- eller sjukpenninggrundande. Vi föreslår att i vart fall andra beskattade stipendier än pensionsstipendier görs ATP- och sjukpenninggrundande. Detta skulle leda till att såväl avgifter för ATP och sjukpenning som andra avgifter av social natur måste nerläggas. Vi förutsätter att dessa avgifter kommer att erläggas av resp. fond och icke av stipendiemottagaren. Våra förslag gällande de sociala avgifterna kräver ändringar i gällande lagstiftning. Den lämpliga vägen synes vara att möjlighet ges att genom slutande av likställighetsavtal åstadkomma de önskvärda förbättringarna i stipendievillkoren.

Konstnärernas situation bör i första hand förbättras genom andra åtgärder än ett ökat *antal* stipendier. Vi föreslår därför endast ett tämligen begränsat ökat antal stipendier och tillfälliga bidrag. Genom de ovan föreslagna uppskrivningarna av stipendiebeloppen innebär dock förslagen om de genomförs enligt vår mening en avsevärd förbättring i jämförelse med nuvarande stipendieförhållanden.

Det förefaller inte meningsfullt att noga analysera behovet av stipendier vid ett visst tillfälle och sedan låta detta vara vägledande för lång tid framåt. Stipendierna bör ständigt prövas såväl vad gäller den totala insatsens storlek som dess fördelning på olika konstnärsgrupper.

Det är att märka att antalet stipendier inom den givna anslagsramen inte skall låsas i förväg ens för det budgetår anslaget avser. Samtliga stipendietyper utom långtidsstipendierna och de tillfälliga bidragen kan utgå med olika belopp varför antalen blir beroende av stipendiernas genomsnittliga storlek. Vidare blir antalet långtidsstipendier och punktstipendier beroende av resp. fondstyrelses bedömning av hur det för dessa stipendietyper gemensamma anslaget skall disponeras. Detsamma gäller pensionsstipendier och tillfälliga bidrag. Nedan givna stipendieantal skall alltså endast ses som rikttal, nödvändiga som underlag för kostnadsberäkningen.

Författarfonden förfogar i dag över 53 stora arbetsstipendier av medel från statsbudgetens anslag för konstnärsstipendier. Huvudparten av

fondens långtidsstipendiering sker dock med medel från fondens fria del. Vi föreslår att det direkta statsanslaget till författarfonden bör gälla punktstipendier i stället för långtidsstipendier och att fondens nuvarande 53 stora arbetsstipendier ersätts med 60 punktstipendier. Författarfondens punktstipendier skall kunna utgå till bokillustratörer.

Vi föreslår följande rikttal för det antal stipendier som skall utgå med medel från statsanslaget för konstnärsstipendier efter en treårsperiod. Inom parentes anges det antal av motsvarande stipendietyper som kan antas utgå budgetåret 1974/75. Långtidsstipendier 250 (245), punktstipendier 290 (230), resestipendier 110 (84), pensionsstipendier 230 (306) och tillfälliga bidrag 230 (125).

De föreslagna rikttalen innebär om man bortser från författarfonden – en ökning av (minimi)antalet långtidsstipendier i jämförelse med nuvarande stora arbetsstipendier med 58 från 192 till 250, medan (maximi)antalet punktstipendier hålls på en oförändrad nivå (230) i jämförelse med nuvarande små arbetsstipendier. Resestipendierna skulle enligt rikttalen öka med 26 från 84 till 110. Antalet pensionsstipendier skulle minska med 76 från 306 till 230 medan de tillfälliga bidragen skulle öka med 105 från 125 till 230.

Bidrag till organisationer fördelas f. n. endast genom författarfonden. Därigenom erhåller Föreningen Svenska tecknare, Svenska fotografernas förbund och Sveriges författarförbund organisationsbidrag. Bidrag bör utgå även till konstnärsorganisationer som nu står utan och fördelas av styrelserna för bild- och formkonstnärsfonden, tonkonstnärsfonden samt film- och scenkonstnärsfonden av särskilt anslagna medel. Bidragen skall utgöra ersättning för vissa uppgifter i samband med stipendiefördelningen.

Stipendierna och tillfälliga bidrag skall i likhet med projektanslagen fördelas av styrelsen för resp. fond. De tillfälliga bidragen skall dock kunna utdelas av särskild delegation inom styrelsen.

Styrelsen för Sveriges författarfond skall i likhet med vad som nu är fallet bestå av ordförande och tolv andra ordinarie ledamöter. Ordförande och tre andra ledamöter jämte suppleanter förordnas av Kungl. Maj:t. Av övriga ledamöter utses åtta av Sveriges författarförbund samt en gemensamt av Föreningen Svenska tecknare och Svenska fotografernas förbund. För varje ledamot som utses av annan än Kungl. Maj:t utses en suppleant i samma ordning som ledamoten.

Ordförande, övriga ledamöter och suppleanter utses för högst tre år i sänder.

Styrelserna för de övriga fonderna skall till storlek, sammansättning och mandattid motsvara författarfondens styrelse. Antalet ordinarie ledamöter bör således även här vara 13. Fyra ordinarie ledamöter jämte deras suppleanter skall utses av Kungl. Maj:t. Nio ordinarie ledamöter och deras suppleanter skall utses av Klys.

Styrelserna skall kunna utse utskott för att pröva inkomna ansökningar om och förslag till stipendier och anslag. Styrelserna och utskotten skall vidare kunna tillkalla särskilda sakkunniga för att biträda vid sådan prövning.

Författarfonden kommer att organisatoriskt och på annat sätt något skilja sig från övriga konstnärsfonder. Sålunda kommer konstnärsrepresentanterna i författarfonden att utses direkt av berörda konstnärsorganisationer och inte, som i övriga fonder, via Klys. Mer betydelsefullt är att författarfonden kommer att disponera medel utöver dem som härrör från statsbudgetens anslag för konstnärsstipendier och får därmed en större rörelsefrihet vad gäller olika åtgärder. Dessa skillnader hänger samman med att någon motsvarighet till biblioteksersättningen inte kommer att tillfalla övriga konstnärsgrupper.

Konstnärsfonderna skall ha ett delvis gemensamt kansli.

De årliga kostnaderna för stipendier och bidrag föreslås i 1974 års penningvärde efter en treårsperiod uppgå till 16,5 milj. kr. Därav faller 6,1 milj. kr. på långtidsstipendier, 4,7 milj. kr. på punktstipendier, 1,1 milj. kr. på resestipendier, 3,7 milj. kr. på pensionsstipendier och 0,9 milj. kr på tillfälliga bidrag. Organisationsbidragen föreslås uppgå till 0,3 milj. kr., bidragen som fördelas av författarfonden oräknade. Administrationskostnaderna beräknas uppgå till ca 0,7 milj. kr.

Projektanslagen inräknade innebär förslaget att konstnärsfonderna efter en treårsperiod tillsammans skulle tilldelas ett statsanslag om ca 19,7 milj. kr i 1974 års penningvärde, vilket skulle innebära en ökning med ca 10,1 milj. kr. jämfört med budgetåret 1974/75. I nämnda belopp är biblioteksersättningen inte inräknad.

Förslag till kostnadsram för statsanslaget till konstnärsfonderna[a] efter en treårsperiod. 1000-tal kr.

Ändamål	Författarfonden	Bild- och formkonstnärsfonden	Tonkonstnärsfonden	Film- och scenkonstnärsfonden	Totalt
Långtids- och punktstipendier	972 (795)	6 561 (3 129)	2 025 (825)	1 215 (500)	10 773 (5 249)
Förändring	*+ 177*	*+ 3 432*	*+ 1 200*	*+ 715*	*+ 5 524*
Resestipendier	0 (0)	300 (231)	200 (88)	600 (195)	1 100 (514)
Förändring	*0*	*+ 69*	*+ 112*	*+ 405*	*+ 586*
Pensionsstipendier och tillfälliga bidrag	0 (0)	3 030 (2 014)	1 010 (188)	606 (165)	4 646 (2 367)
Förändring	*0*	*+ 1 016*	*+ 822*	*+ 441*	*+ 2 279*
Projektanslag[b]	0 (0)	1 500 (1 070)	500 (0)	200 (0)	2 200 (1 070)
Förändring	*0*	*+ 430*	*+ 500*	*+ 200*	*+ 1 130*
Bidrag till organisationer	0 (0)	190 (0)	60 (0)	50 (0)	300 (0)
Förändring	*0*	*+ 190*	*+ 60*	*+ 50*	*+ 300*
Administration[c]	4 (4)	228 (210)	228 (12)	227 (134)	687 (360)
Förändring	*0*	*+ 18*	*+ 216*	*+ 93*	*+ 327*
Summa	972 (795)	11 809 (6 654)	4 023 (1 113)	2 898 (994)	19 706 (9 560)
Förändring	*+ 177*	*+ 5 155*	*+ 2 910*	*+ 1 904*	*+ 10 146*

[a] Inom parentes anges de uppskattade kostnaderna budgetåret 1974/75. Uppskattningen av kostnaderna för stipendier och tillfälliga bidrag har gjorts på sätt motsvarande uppskattningen av antalet stipendier; se not till tabell 11.2.

[b] Projektanslag har ansetts motsvara Akademiens för de fria konsterna arbetsbidrag.

[c] De nuvarande kostnaderna avser medel till stipendiernas och arbetsbidragens fördelning. För att få jämförelsetal har de föreslagna gemensamma kostnaderna fördelats jämnt över samtliga fonder utom författarfonden.

Konstnärsbelöningar (11.11)

Vi anser att systemet med *konstnärsbelöningar* som stödform är föga ändamålsenligt. Belöningarna utdelas som hedersbevisning till framstående konstnärer, av vilka många har goda inkomster. Genom avtrappningsreglerna har belöningarna ingen ekonomisk betydelse för många mottagare.

Vi föreslår att systemet med konstnärsbelöningar avvecklas genom att ingen ny innehavare utses när en vakans uppstår. Däremot skall belöningar även i fortsättningen utgå till de nuvarande innehavarna. För att förbättra stödets realinnehåll för dessa och ge deras efterlevande större trygghet föreslås två förändringar.

För det första skall varje innehavare få ett basbelopp (8 100 kr. år 1974) oberoende av inkomster i övrigt, dvs. egeninkomsten upp till basbeloppets nivå lämnas ograverad av avtrappningen. För det andra skall efterlevande make/maka eller barn upp till en ålder av 18 år erhålla ett efterlevandeskydd motsvarande ett och ett halvt basbelopp. Efterlevandeskyddet skall inte påverkas av avtrappningar.

Förändringarna har beräknats medföra en årlig merkostnad om ca 1 milj. kr. Totalt skulle därmed kostnaderna uppgå till ca 3 milj. kr. per år innan avvecklingen får återverkningar på medelsbehovet.

Stipendiefond för kulturförmedlare m.fl. (11.12)

Vi föreslår att en statlig stipendiefond inrättas för kulturförmedlare m. fl. som huvudsakligen är fritidsarbetande och oavlönade, dvs. främst sådana som på det lokala planet arbetar praktiskt inom kulturlivet. I likhet med konstnärerna är kulturförmedlarna i behov av stimulans, och stipendierna bör kunna medverka till att bereda dem nya impulser för sin verksamhet.

Stipendier skall också kunna utgå till personer som under längre tidsperioder gjort betydande aktiva insatser inom exempelvis kör- och orkesterverksamhet, teater och hembygdsvård, folkbildning och forskning inom det lokala kulturlivet.

Stipendierna skall inte vara låsta till vissa ändamål. I stor utsträckning torde det bli fråga om resestipendier. Stipendier som ger möjlighet till en tids ledighet från förvärvsarbete och därmed ger mottagaren en period av förnyelse och förberedelse kan också tänkas.

Fondstyrelsen bör utses bland personer med ingående kännedom om det lokala kulturlivets olika former och om förutsättningarna för arbete på basplanet. Vi föreslår att fondstyrelsen skall bestå av åtta ledamöter av vilka fem – däribland ordföranden – utses av Kungl. Maj:t, varav tre på förslag av Folkbildningsförbundet, två på förslag av LO och TCO och tre på förslag av statens kulturråd.

Fondens sekretariat förläggs till statens kulturråd.

Det årliga anslaget till fonden föreslås efter en treårsperiod uppgå till 0,7 milj. kr. i 1974 års penningvärde.

Kostnadssammanställning för kulturrådets förslag (11.13)

De föreslagna anslagsökningarna har fördelats på en treårsperiod. Vi utgår från att år 1 i våra kalkyler skall vara budgetåret 1976/77. De angivna beloppen avser 1974 års penningvärde.

Förslagen innebär en ökning av berörda anslag med ca 25 milj. kr. under en treårsperiod, varav ca 11 milj. kr. faller på år 1 och ca 7 milj. kr. på vartdera av de följande åren. Enligt denna plan skulle dessa anslag efter treårsperioden uppgå till drygt 40 milj. kr. Detta får ses som en ram för de närmaste årens insatser inom vilken konstnärernas situation väsentligt kan förbättras. Som tidigare framhållits måste anslagsbehovet fortlöpande prövas och det synes inte möjligt att närmare bedöma vilka insatser som kan krävas på längre sikt. Som en allmän synpunkt vill vi framhålla att fortsatta insatser i främsta rummet bör inriktas på att ge upphov till arbetsmöjligheter och ersätta arbete samt att projektanslag i detta perspektiv bör ges en allt större roll. Man bör i detta sammanhang också notera att förslag från bl. a. litteraturutredningen, filmutredningen och 1965 års musei- och utställningssakkunniga direkt eller indirekt kan förbättra konstnärernas försörjningssituation. Åtgärder i anledning av dessa förslag kan antas komma att vidtas parallellt med ett genomförande av oss framförda förslag.

I den mån frågorna om de sociala avgifterna inte går att lösa på ett tillfredsställande sätt bör konstnärsgrupperna kompenseras kollektivt genom att hänsyn till avgiftsbelastningen tas vid medelsfördelningen till konstnärsfonderna. Om avgifterna höjs eller omfördelas på sätt som senast skett i fråga om folkpensionsavgifterna bör belopp motsvarande dem, som de självständigt arbetande konstnärerna belastas med, tillföras fonderna.

Förslagen avser främst former av direkt ersättning eller stöd till konstnärer. Vi har dock inte lämnat några förslag rörande storleken av biblioteksersättningen, talboksersättningen eller utställningsersättningen, varför dessa ersättningsformer inte ingår i uppställningen. Dessa anslag uppgår budgetåret 1974/75 till 13 740 000 kr., 800 000 kr. resp. 300 000 kr. (ungefärligt belopp).

I detta betänkande har vi också lämnat förslag, rekommendationer och synpunkter rörande upphovsrättsliga förhållanden, skatter och avgifter samt ökat utnyttjande av konstnärer. Kostnader förknippade därmed har inte redovisats då dessa kostnader till en del är beroende av förhandlingar och/eller ändrad lagstiftning eller ligger inom kommunala myndigheters ansvarsområden.

Vi har heller inte beräknat kostnaderna för våra förslag rörande utbildning på kulturförmedlingens område.

Vi föreslår att anslagen under en treårsperiod uppräknas med ca 25 milj. kr. eller ca 8,3 milj. kr. i genomsnitt per år, allt räknat i fasta priser. För att det mål för 1980-talets början som angavs i Ny kulturpolitik skall uppnås förutsätts vidare att ökningen i fasta priser blir av ungefär samma storleksordning under den därpå följande treårsperioden.

Utöver de åtgärder som föreslås i detta betänkande föreslår ledamoten Rolf Rembe i ett *särskilt yttrande* att en ersättning för sekundärt utnyttjande av bildkonstverk i offentliga utställningar i samhällelig eller samhällsstödd regi snarast införs efter mönster av biblioteksersättningen. Rembe föreslår också att såväl biblioteksersättningen som den föreslagna utställningsersättningen stadfästes i upphovsrättslagen i samband med en kommande översyn av denna.

1 Kulturrådets uppgifter och arbete

1.1 Kulturrådets uppgifter

Kulturrådet inrättades fr. o. m. den 1 januari 1969 genom beslut av Kungl Maj:t den 29 november 1968. Enligt de bestämmelser som samtidigt utfärdades har rådet följande uppgifter.

"Kulturrådet har till uppgift att göra utredningar och lägga fram förslag rörande den statliga kulturpolitiken.

Rådet skall främst behandla frågor som sammanhänger med den långsiktiga inriktningen av de statliga åtgärderna på kulturområdet. I centrum står därvid kulturpolitikens roll att främja ökad jämlikhet i samhället. I detta syfte bör eftersträvas en fortsatt differentiering av samhällets insatser på kulturområdet och en ökad integrering av kulturaktiviteterna med samhällets åtgärder på andra områden. Rådet skall till utbildningsdepartementet ge in förslag till åtgärder som i dessa avseenden bör vidtas på kulturområdet.

Rådet skall överväga hur forskningsresultat skall kunna utnyttjas för att främja utvecklingen på detta område samt hur forskning på området skall kunna stimuleras.

Rådet skall undersöka samspelet mellan statliga, kommunala och andra insatser på kulturområdet samt behovet av samordning mellan dessa insatser och föreslå åtgärder som underlättar en sådan samordning.

Rådet skall utreda hur de nuvarande statliga stödformerna för olika grupper av kulturarbetare, såsom stipendier, konstnärsbelöningar m m fungerar och lägga fram de förslag som denna utredning kan leda till.

Rådet skall göra sina bedömningar mot bakgrund av utvecklingen i andra länder."

Vi har tolkat vårt uppdrag så, att vi har att utreda i första hand tre centrala problemkomplex, nämligen

1 den långsiktiga inriktningen av de statliga åtgärderna på kulturområdet,
2 samspelet mellan statliga, kommunala och andra instanser på kulturområdet och behovet av samordning mellan dessa samt
3 statliga insatser för olika grupper av kulturarbetare.

De tre nämnda frågekomplexen kan inte ses isolerade från varandra. Vi har emellertid funnit det ofrånkomligt att behandla dem i två betänkanden eftersom frågorna rörande kulturarbetarnas försörjningsförhållanden kan behandlas först sedan klarhet vunnits rörande mål- och organisationsfrågorna. Först genom ett fungerande samspel mellan stat, landsting,

kommuner, institutioner och kulturarbetare kan en grund läggas för en långsiktig lösning av den svåra ekonomiska situation som många kulturarbetare befinner sig i.

Statsmakternas beslut (prop. 1974:28, KrU 1974:15, rskr 248) i fråga om mål, organisation och ansvarsfördelning inom kulturpolitiken utgör den självklara utgångspunkten för vårt förslag om konstnärernas arbete och villkor. Vidare har bl. a. filmutredningen, litteraturutredningen och 1965 års musei- och utställningssakkunniga nu lagt fram sina slutbetänkanden innehållande material som ytterligare belyser kulturarbetarnas situation i samhället samt förslag som vi inte velat föregripa i vårt arbete.

Vid sidan om de tre nämnda centrala frågekomplexen skall vi enligt bestämmelserna beröra forskningen inom kulturområdet. I Ny kulturpolitik berörde vi allmänt hur kulturforskningen skall kunna utnyttjas för att främja utvecklingen. Vi har haft för avsikt att presentera en kort översikt över olika forskningsgrenar som är relevanta för studiet av kulturverksamheten och ge synpunkter på vilka forskningsuppgifter som kan anses särskilt angelägna härvidlag. För utarbetande av denna översikt har vi beställt uppsatser av företrädare för olika forskningsområden. Av dessa uppsatser föreligger endast en del i färdigt skick varför vi inte kunnat göra den planerade bedömningen av erforderliga forskningsinsatser. Enligt beslut av Kungl. Maj:t skall det påbörjade arbetet fullföljas av statens kulturråd. Forskningen berörs därför inte ytterligare i detta betänkande.

1.2 Avgränsning och utgångspunkter

Ny kulturpolitik innehöll förslag om mål, organisation och finansiering för kulturpolitiken. Stort utrymme ägnades åt måldiskussionen och åt frågan om vilka medel som krävs för att nå de uppsatta målen. Vi analyserade närmare olika kulturinstitutioners sätt att fungera och ägnade också stor uppmärksamhet åt den icke institutionaliserade kulturen.

På så sätt berördes många frågor, som både direkt och indirekt är av stor betydelse för dem som arbetar inom olika konstnärliga verksamheter. En viktig avgränsning fanns: några förslag som direkt rörde konstnärernas ekonomiska och sociala villkor gjordes inte. Denna del av utredningsarbetet ingår i det nu föreliggande betänkandet.

Den första utgångspunkten har varit de mål, som har formulerats i propositionen 1974:28 angående den statliga kulturpolitiken och som har godkänts av riksdagen. Dessa målformuleringar ansluter relativt nära till målförslagen i Ny kulturpolitik (jfr propositionen s. 289–303).

Den andra utgångspunkten har varit den avgränsning av det kulturpolitiska området, som gjorts av statsmakterna och som innebär att till detta område förutom de konstnärliga uttrycksformerna bl. a. förs medier för kommunikation som radio och television samt vissa insatser inom folkbildning och organisationsliv. Det bör betonas att denna bestämning av det kulturpolitiska området inte får kopplas till ett lika

begränsat kulturbegrepp. De kulturpolitiska åtgärderna måste samordnas med åtgärder inom andra områden. Avgränsningen av det kulturpolitiska området sker av praktiska och organisatoriska skäl för att göra det möjligt att ta ställning till storleken av och formerna för de insatser, som i statsbudgeten i huvudsak hänförs till avsnittet Kulturändamål (littera B) under utbildningsdepartementets huvudtitel.

Den yrkesgrupp som vi med dessa utgångspunkter behandlar i det här betänkandet är *konstnärer* inom olika områden, t. ex. författare, bildkonstnärer, tonkonstnärer och scenkonstnärer, medan en rad andra grupper av kulturarbetare lämnas utanför. Helt konsekventa har vi dock inte varit eftersom vi tar upp andra kulturarbetares roll när det gäller kulturförmedling.

Då det gäller att uppnå de av statsmakterna uppsatta målen för samhällets kulturpolitik är konstnärernas insatser oundgängliga. Insatserna för att ge konstnärerna goda arbets- och utkomstmöjligheter är därför en integrerad del av kulturpolitiken.

Inom den ram de uppställda kulturpolitiska målen utgör, syftar nu föreliggande betänkande till att ge konstnärerna större ekonomisk trygghet och bättre ekonomiska villkor. Samhällets åtgärder på det område detta betänkande täcker bör – i ett perspektiv begränsat till konstnärernas situation – i första hand syfta till att ge ekonomisk trygghet i utbildningen, i arbetet och på ålderdomen. Samhällets ansvar för konstnärerna skiljer sig härvidlag i princip inte från dess ansvar för andra yrkeskategorier, även om ansvaret i vissa avseenden måste ta sig speciella uttryck.

Utbildningsfrågorna berörs endast perifert i detta betänkande, främst i samband med konstnärernas möjligheter att göra insatser inom kulturförmedlingen. De åtgärder som föreslås gäller främst konstnärernas ekonomiska trygghet under den yrkesaktiva tiden och ålderdomen.

Förbättrade ekonomiska villkor för konstnärerna under deras aktiva tid bör främst åstadkommas genom att tillförsäkra dem arbete och skälig ersättning för deras prestationer och/eller utnyttjandet av dessa prestationer. Ålderdomstryggheten bör främst säkras inom ramen för samhällets allmänna åtaganden för medborgarna. I den mån dessa inte tillräckligt beaktar konstnärernas speciella förhållanden bör kompletterande insatser göras för denna grupp.

Som nyss framhållits bör en förbättring av konstnärernas ekonomiska villkor under deras aktiva tid främst grundas på arbete och skälig ersättning för detta. De åtgärder från samhällets sida som vidtagits på grundval av bl. a. våra tidigare framlagda förslag ökar möjligheterna till arbete för konstnärerna. Den allmänna stimulans av kulturlivet som är en av åtgärdernas mål, kommer också konstnärerna till godo genom att dessa generella åtgärder på sikt och indirekt leder till en förbättring av försörjningsmöjligheterna. De generella åtgärderna måste emellertid kompletteras med insatser som direkt påverkar konstnärernas försörjningssituation. Några av de av statsmakterna redan beslutade åtgärderna ger en omedelbar och konkret effekt genom att skapa nya arbetstillfällen för konstnärer.

Konstnärernas möjligheter att bidra till samhällsutvecklingen genom sitt arbete har emellertid inte ännu tagits till vara fullt ut. Samhället bör ta ansvar för att säkerställa fler arbetstillfällen för konstnärerna, såväl vad gäller uppgifter som traditionellt faller inom konstnärernas verksamhetsområde som genom att ge ekonomiska och andra förutsättningar för att deras speciella kunnande skall kunna tas till vara inom nya fält. Miljöutformningen utgör ett exempel på områden där konstnärerna kan ges väsentligt ökade arbetsuppgifter såväl av traditionell art som sådana som hittills helt försummats.

I det nu föreliggande betänkandet föreslår vi ytterligare åtgärder för att skapa nya arbetstillfällen i första hand en ökad satsning på målinriktade anslag för vissa konkreta arbetsprojekt. Sådana anslag föreslås kunna sökas dels hos statens kulturråd, dels hos de fyra konstnärsfonder som enligt våra förslag skall finnas i framtiden. De anslag till projekt som fördelas av statens kulturråd skall vara av sådan art att de på sikt leder till vidgade arbetsområden för konstnärer och därmed till försörjningsmöjligheter inom nya fält.

I förslagen till åtgärder har det således varit både nödvändigt och önskvärt att beröra även sådant arbete som inte är direkt konstnärligt skapande, t. ex. i samband med konstnärernas möjligheter att bidra till arbete inom den sociala sektorn, skolan, folkbildningen och kulturförmedlingen. Vi har alltså velat betona att konstnärernas roll i samhället inte kan eller bör isoleras från andra kulturarbetargrupper eller över huvud från andra kategorier av medborgare.

I analogi med vad som anförts ovan har vi sett det som vår uppgift att finna sådana lösningar på konstnärernas försörjningsproblem som samtidigt bidrar till att tillgodose behov hos hela befolkningen. Vi har således inte sett problemen som exklusiva för konstnärerna, vilket från vissa synpunkter skulle göra lösningarna mer lättfunna. Det vore emellertid en felsyn att betrakta konstnärsgrupperna och deras problem som så speciella, att de borde bli föremål för omsorger som principiellt skiljer sig från det ansvar samhället tar för övriga medborgare. Att åtgärderna bör väljas och utformas i ett allmänt kulturpolitiskt perspektiv utesluter inte att vissa insatser bör vara speciellt inriktade på och anpassade efter de förhållanden som råder inom konstområdet.

Konstnärerna bör naturligtvis ha skälig ersättning för det arbete de utför. Samhällets insatser kan här bl. a. gälla att ge sådana ökade ramar åt kulturinstitutionerna att dessa får lättare att tillgodose önskemål om förbättrade villkor från konstnärernas sida. Vidare krävs liksom hittills vissa speciella former av ersättning, som t. ex. biblioteks- och dramatikerersättning. I detta sammanhang aktualiseras vissa upphovsrättsliga spörsmål, bl. a. den s. k. kulturella allemansrätten. Vi behandlar denna i 1.3.

En speciellt utformad insats för konstnärerna är det stöd som lämnas från samhällets sida i form av konstnärsstipendier. Dessa bör enligt vår mening omgestaltas och i ett inledningsskede byggas ut. Långtidsstipendierna bör väsentligt räknas upp, skattebeläggas och bli ATP- och sjukpenninggrundande. Förbättringar bör också ske i fråga om andra typer av stipendier. Någon dogmatisk och hårt systematiserad form för

samhällets stödinsatser på stipendiesektorn är emellertid varken nödvändig eller önskvärd. Med utgångspunkt i våra allmänna resonemang och från de erfarenheter som vunnits genom systemet med konstnärsstipendier föreslår vi i 11.10 att tre konstnärsfonder inrättas vid sidan om författarfonden, nämligen bild- och formkonstnärsfonden, tonkonstnärsfonden samt scen- och filmkonstnärsfonden. Ur dessa fonder bör individuella konstnärsstipendier, gruppstipendier och projektbidrag utdelas efter beslut av styrelser där – liksom vad gäller de nuvarande organen för utdelning av konstnärsstipendier – konstnärsorganisationernas representanter är i majoritet.

Vi har ovan i generella termer berört målen för samhällets insatser för konstnärerna. Målen kan i stort sett sägas vara de samma för samtliga konstnärsgrupper, men det är angeläget att betona att förutsättningarna för det konstnärliga arbetet är mycket skiftande mellan olika konstnärskategorier. Medlen för att uppnå de uppställda målen måste därför anpassas efter de förhållanden som gäller inom resp. konstnärsgrupp. Eftersom förhållandena kontinuerligt ändras och genom ökade samhälleliga insatser ytterligare kommer att ändras, måste insatserna fortlöpande prövas mot den faktiska utvecklingen. Insatserna för konstnärerna bör utformas så att den framtida utvecklingen i fråga om dessa insatser inte låses. Att föreslå lösningar som skall gälla för lång tid framåt är inte lämpligt. Det är rimligare att successivt pröva sig fram till de lösningar som kan anses vara ändamålsenliga för resp. konstområde. Det är vidare nödvändigt att en mer slutgiltig lösning av frågorna rörande ersättnings- och stödformerna arbetas fram under medverkan av konstnärernas egna organisationer.

De förslag vi här framlägger är således inte i någon mening slutgiltiga. Vi förutsätter att de successivt följs upp både till sin nivå och inriktning. Med inrättandet av statens kulturråd har samhället fått ett instrument för en sådan fortlöpande prövning.

I sammanfattning ser vi sålunda de önskvärda statliga och samhälleliga insatserna på följande sätt.

1 Viktigast är en *ökad generell aktivitet* inom kulturområdet. De åtgärder som nyligen vidtagits av statsmakterna kommer att få en betydande effekt i denna riktning, framför allt när de, som aviserats, kommer att följas av en fortsatt utbyggnad av de statliga åtgärderna under en treårsperiod.
2 Det är angeläget att *öka användandet av konstnärligt kunnande* inom samhällsarbetet. Detta kan ske både genom direkt tillvaratagande av konstnärliga insatser i egentlig mening och genom att anlita konstnärskårernas sakkunskap för olika samhällsfunktioner, och i olika former, såsom projektarbete och anställning för kortare eller längre tid.
3 *Förbättrad ersättning* för konstnärernas arbete.
4 *Konstnärsfonder* inom samtliga konstområden med resurser att ge konstnärerna stimulans och ekonomisk trygghet.

Den ovan beskrivna strukturen för samhällets insatser för att förbättra konstnärernas ekonomiska och sociala villkor innebär inte något principiellt nytt i förhållande till redan förefintliga ersättnings- och stödformer.

Vi lägger emellertid betydligt kraftigare tonvikt vid ersättningsaspekten och behovet av målinriktade projektanslag än vad som hittills skett i samhällets kulturpolitik. Vi anser att denna betoning är principiellt riktig och att den leder till praktiska resultat både för konstnärernas ekonomiska situation och för samhället i stort.

1.3 Den "kulturella allemansrätten"

Vi ser som tidigare nämnts ersättning för utfört arbete eller prestation som grundläggande då det gäller att förbättra konstnärernas ekonomiska situation. I detta sammanhang har vi också diskuterat upphovsrättens funktion i förhållande till de av statsmakterna uppställda kulturpolitiska målen.

För skapande konstnärer som författare och tonsättare är möjligheterna till ekonomisk ersättning främst baserade på överlåtelse av upphovsrätten till deras verk. Upphovsrätten har ekonomisk betydelse även för vissa kategorier av utövande konstnärer, exempelvis sångare och musiker framför allt i fråga om fonogrammusik, ljudradio- och televisionsprogram. Däremot har bildkonstnärer och konsthantverkare oftast ringa möjlighet att tillförsäkra sig ersättning genom överlåtelse av upphovsrätt så länge deras verk inte reproduceras eller visas i television.

För författarna tillkommer biblioteksersättningen, som inte är baserad på en upphovsrätt i egentlig mening utan på att samhället (staten) åtagit sig att ersätta författarna för ett visst offentligt utnyttjande av deras verk. Från författarnas sida har framförts önskemål om att detta frivilliga åtagande från statens sida skall ersättas med en lagstadgad rätt till ersättning, i första hand i form av en avtalslicens, på vars grund avtal skulle träffas mellan staten och författarnas fackliga organisation om ersättningens storlek och formerna för dess fördelning.

Gentemot önskemålen om en vidgad upphovsrätt och förbättrade ersättningsmöjligheter knutna till olika former av utnyttjande av konstnärernas verk och prestationer har i våra diskussioner ställts tanken på en s. k. kulturell allemansrätt. Enligt denna skulle samhället ta på sig ansvaret för konstnärernas utkomst medan samtidigt konstnärerna skulle ställa sina verk och prestationer till samhällets förfogande. Talesmännen för denna ståndpunkt har menat att en sådan lösning skulle öka möjligheterna både att trygga konstnärernas försörjning och att tillgodose önskemål om att konstnärliga verk skall vara allmänt och kostnadsfritt tillgängliga. Därmed skulle också jämlikheten främjas liksom den kulturella miljön över huvud.

Den s. k. kulturella allemansrätten har varit föremål för debatt speciellt vid två tillfällen under senare år. I samband med riksdagsbehandlingen av den nya lagstiftningen på upphovsrättens område år 1960 framförde riksdagsman John Lundberg (s) stark kritik mot idéerna om upphovsrätt. Han föreslog att större direkta statliga anslag i stället skulle utgå till konstnärerna, fördelade med hänsyn till konstnärernas ekonomiska situation. I samband med författarnas biblioteksaktion år 1969

väcktes på nytt tanken på en "kulturell allemansrätt" som ett alternativ till de av författarna framförda kraven på en utvidgad upphovsrättslagstiftning med bl. a. en lagfäst rätt till ersättning åt författarna för utnyttjandet av deras böcker i biblioteksutlåningen. Den socialdemokratiska partikongressen år 1969 antog som en punkt i ett handlingsprogram för skol- och kulturfrågor att "stödet till kulturarbetarna omvandlas till betalning för en successivt genomförd konstnärlig allemansrätt."

De argument som restes mot begreppet "kulturell allemansrätt" under debatten vid de nämnda tillfällena har framförts även i vår diskussion av frågan. Därvid har bl. a. framhållits att parallellen med den allemansrätt som ger allmänheten rätt att fritt ströva i skog och mark och tillgodogöra sig vilda bär är inte hållbar. Konstnärliga verk är "odlade" och allemansrätten ger ingen rätt att utan ersättning lägga sig till med odlade produkter. Det i och för sig önskvärda i att alla medborgare bereds fri tillgång till alla konstnärliga verk kan och bör lösas genom att samhället förvärvar dessa, inte genom att man tvångsinlöser dem. Om upphovsrätten elimineras nu skulle det innebära en socialisering av vissa yrkesgruppers tillgångar medan övriga yrkesgrupper skulle arbeta under andra villkor.

I diskussionen har vidare hävdats att ett ensidigt upphävande av upphovsrätten från Sveriges sida också skulle innebära att Sverige bröt sig ur det nät av internationella konventioner på upphovsrättens område som i dag täcker större delen av världen, med Sovjetunionen som ett av de senaste och intressantaste tillskotten. En följd skulle bl. a. bli att inhemska och utländska kommersiella intressen fick möjlighet att exploatera konstnärers verk utan att dessa hade möjlighet att ställa några villkor härför eller kunna tillgodogöra sig någon andel av intäkterna för utnyttjandet.

Ett önskemål om att ställa upphovsrättsligt skyddade verk fritt till allmänhetens förfogande kan som nämnts tillgodoses genom att samhället ersätter upphovsmännen och därigenom befriar de enskilda medborgarna från att behöva erlägga avgifter för utnyttjandet. Olika former är tänkbara härvidlag. Verken kan ställas till förfogande mot en viss royalty, varvid ersättningen erläggs fortlöpande i relation till omfattningen av utnyttjandet. Också s. k. friköp eller ersättning i ett för allt förekommer. Konstnärerna är emellertid ofta tveksamma till denna överlåtelseform eftersom den kan medföra oförutsatt utnyttjande som dels inte ger en rimlig ersättning, dels kan negativt påverka möjligheterna till sysselsättning och inkomster genom andra kanaler.

Vi anser det önskvärt att sådana överenskommelser och arrangemang åstadkoms, att allmänheten på ett smidigt och lättadministrerat sätt kan få tillgång till konstnärernas verk och tjänster. Detta torde bl. a. förutsätta en ökad samordning av förhandlingarna om förvärv eller utnyttjande av upphovsrätt mellan samhällets organ och institutioner å ena sidan och konstnärernas organisationer å den andra. I denna mening bejakar vi en "kulturell allemansrätt" som ett instrument för att nå de kulturpolitiska mål som uppställts av regering och riksdag.

I våra diskussioner har även fast anställning av konstnärer mot att

dessa uppger sina upphovsrätter till anställaren nämnts som en väg att lösa frågan om att göra verken och prestationerna tillgängliga och finna en lösning av konstnärernas ekonomiska problem. Vi måste dock avvisa denna väg som en generell metod. Det är viktigt att konstnärernas integritet gentemot samhället inte äventyras. Detta kunde bli fallet om alla konstnärer skulle komma att anställas av stat eller kommun.

Vi avvisar därmed inte ökade insatser av konstnärer inom olika samhällsområden även i form av direkt anställning, vare sig denna sker på längre eller kortare tid. Denna fråga utvecklas närmare i 11.4. För att stimulera till ett ökat utnyttjande av konstnärer i samhällsarbetet föreslår vi i 11.9 att konstnärsfonderna och statens kulturråd genom målinriktade projektanslag skall kunna finansiera projekt vars utförande förutsätter väsentliga insatser av konstnärer. Det är emellertid viktigt att villkoren för anställningar och projektanslag utarbetas genom överläggningar och avtal med de berörda konstnärernas organisationer. Därvid får också frågan om och i vilken utsträckning upphovsrätten skall övergå till anställaren resp. beställaren prövas.

Författarna har uppnått relativt goda ekonomiska förhållanden genom kombinationen av royalties baserade på upphovsrätt och biblioteksersättningen.

Ett allmännare bruk i folkbiblioteken av tonsättares verk i form av fonogram eller noter (partitur) etc. som gottgjordes efter samma principer som användningen av författarnas böcker skulle bidra till bättre ekonomiska villkor för tonsättarna.

När det gäller bildkonstnärerna erbjuder sig knappast några möjligheter att genom direkta förbättringar i upphovsrättsskyddet eller en lösning liknande biblioteksersättningen förändra deras ekonomiska situation. Däremot anser vi det rimligt att dra vissa paralleller mellan det utnyttjande av författarnas verk som sker genom bibliotekens utlåning av böcker till allmänheten och allmänhetens möjligheter att tillgodogöra sig bildkonstnärernas verk på museer, i offentliga byggnader och på offentliga platser. I båda fallen rör det sig om ett s. k. sekundärutnyttjande av konstnärliga verk som inte längre är i händerna på sin upphovsman och där tillgodogörandet (bibliotekslånet, museibesöket etc.) kan fungera som ett alternativ till ett eget förvärv av motsvarande verk.

1.4 Konstnärlig frihet och konstnärlig förnyelse

1.4.1 *Den konstnärliga kreativiteten*

I detta sammanhang vill vi inledningsvis anlägga några synpunkter på den konstnärliga kreativiteten.

Den kreativa förmågan kommer till uttryck i alla mänskliga handlingar där en valsituation föreligger. Det råder därvidlag ingen avgörande skillnad mellan de stora uppfinningarna som påverkar historiens gång och gemene mans vardagshandlingar så snart dessa styrs av individuella ställningstaganden. Detta resonemang leder emellertid lätt till att den konstnärliga kreativiteten inordnas i det breda sortimentet av alla

kreativa uttryck. Det innebär en utslätande generalisering i stället för den nyansering som behövs.

Vi finner det angeläget att hävda den konstnärliga kreativitetens särställning. Vi sätter den inte framför andra kreativa handlingar. Men vi vill markera dess särställning som det elementära instrumentet för alla mänskliga uttryck och därmed för all kommunikation.

All konstnärlig gestaltning går tillbaka på individens rent kroppsliga uttrycksbehov svarande mot sinnesupplevelser. Generellt innebär denna tolkning av den konstnärliga kreativiteten att de olika konstnärliga uttrycksmedlen framstår som skilda språkinstrument. Det talade ordet är ett av dessa. Tonen, gesten, rörelsen och bilden är andra uttrycksmedel. De är alla instrument för vår uttrycksförmåga och tjänar lika mycket individens egen medvetenhet som hennes förmåga att meddela sig med andra.

Vi finner detta synsätt väsentligt för den rätta förståelsen av konstnärens samhällsroll. Det är också underlaget för den framskjutna roll som vi i Ny kulturpolitik givit åt amatörismen. Spelrum för egen konstnärlig gestaltning är en rättighet som tillkommer envar just därför att det svarar mot behovet av självförverkligande.

1.4.2 *Samhället och konstens innehåll*

I diskussionen om vårt första betänkande har man på sina håll efterlyst en analys av hur vi ser på innehållet i olika kulturyttringar. Det har antytts att man borde uppställa kriterier för hur kulturyttringar skall bedömas och att en bestämd påverkan på innehållet skulle kunna ske från olika institutioner som har statsbidrag – en påverkan som skulle vara positiv för samhällets utveckling.

Dessa krav är främmande för vår allmänna syn. Vi utgår från att kulturpolitiken skall skapa en miljö som från olika synpunkter är gynnsam för en utveckling av kulturarbetet. Detta kan ske genom konkreta målformuleringar och genom organisatoriska och ekonomiska insatser. I avsnitt 4.17 Yttrandefrihet i Ny kulturpolitik berörde vi närmare dessa frågor. Vi skrev: "Många av samhällets åtgärder på kulturområdet kan motiveras med viljan att skapa faktiska möjligheter för att göra den konstnärliga yttrandefriheten reell, eller för att inte de faktiska möjligheterna till en allmän opinionsbildning skall begränsas. De kulturpolitiska åtgärderna skall således skapa förutsättning för ett kulturliv präglat av mångfald i innehåll och uttrycksformer." I avsnitt 4.18 Konstnärlig förnyelse pekade vi på att om kulturpolitiken skall kunna möjliggöra kulturell förnyelse måste de fria kulturarbetarnas villkor förbättras, utvecklingsarbetet för de fria kollektiva skapande verksamheterna stimuleras och utbildningen utformas så att den främjar konstnärlig och kulturell förnyelse. Vi pekade också på behovet av internationella kontakter. Det är vidare angeläget att samhällets insatser avser konstområdet som helhet och främjar en utveckling också inom genrer som hittills inte alls eller bara i ringa omfattning fått stöd. I avsnitt 4.20. Samhällets ansvar konstaterade vi att samhället har ett övergripande ansvar för att

främja mångsidighet och spridning av kulturutbudet och för att minska och hindra den negativa verkan som marknadsekonomin kan medföra. Att åstadkomma reell yttrandefrihet är ett mål som inte kan förverkligas helt. Det förutsätter sannolikt ett så stort utbud att det inte finns tillräckligt många mottagare. Strävan måste ändå vara att bryta ned de barriärer som nu hindrar många att överhuvud nå fram till andra människor med det som de vill uttrycka i någon konstnärlig form.

Våra mål är alltså klart pluralistiska. Variationer i fråga om uttrycksformer, möjligheter att framföra olika åsikter och möjligheter att i sin helhet erbjuda ett rikt varierat innehåll måste vara ett grundläggande värde och det är en av kulturpolitikens uppgifter att skaffa resurser för detta. Detta betyder inte att det inte behövs en diskussion om innehållet i olika kulturyttringar. En kritisk och mångsidig diskussion är nödvändig för att både konstnärerna och de som tar del av vad dessa gestaltar skall få stimulans, få perspektiv på det skapande arbetet och kunna se kulturyttringarna i ett vidare mänskligt och socialt sammanhang. Diskussion om innehållet bör föras av många. Det måste finnas stort utrymme i olika massmedier för denna diskussion och kritikernas villkor bör vara lika goda som övriga kulturarbetares.

Det är naturligt att de som i skilda organ beviljar anslag till olika kulturverksamheter är intresserade av denna innehållsdiskussion. Men de bidragsgivande organen skall inte ha möjlighet att direkt påverka utformningen av enskilda konstnärliga program utan ansvaret för denna skall ligga hos den eller dem som har det konstnärliga ansvaret för verksamheten i fråga. Detta synsätt överensstämmer med de synpunkter vi anlade beträffande institutionernas frihet gentemot politiska instanser i vårt remissvar på riksdagsrevisorernas skrivelse till Kungl. Maj:t år 1972 rörande denna fråga (se Ny kulturpolitik, avsnitt 6.2).

1.5 Kommersialismen inom kulturområdet

1.5.1 *Kulturpropositionen*

Chefen för utbildningsdepartementet konstaterade i propositionen 1974: 28 (s. 365) att en "betydande del av kulturutbudet tillkommer på affärsmässiga grunder. Privat företagsamhet svarar således för nästan all bok- och fonogramproduktion liksom för större delen av filmproduktionen. I viss utsträckning har det varit möjligt att garantera såväl mångfald som kvalitet även inom en kommersiellt driven produktion. Det har emellertid blivit alltmer uppenbart att ett omfattande kommersiellt beroende medför stora risker."

I propositionen (s. 297 f) diskuteras också principiellt hur utvecklingen på kulturområdet skall frigöras från kommersialism:

Lönsamhet får inte bli avgörande för verksamheten inom kulturområdet. När den privata verksamheten inom detta område inte kan garantera en mångsidighet i utbudet eller en jämn fördelning över landet av värdefulla produkter, när den inte kan ge kulturarbetarna deras

försörjning eller i övrigt inte uppfyller de nödvändiga krav som ställts upp måste samhället gå in med aktiva insatser. Hittills har på vissa områden sådana åtgärder vidtagits först på ett sent stadium när angelägen verksamhet riskerat att helt falla bort. Samhällets insatser måste i framtiden få en mer aktiv karaktär.

All samhällsstödd kulturverksamhet kan i ett större perspektiv sägas utgöra ett alternativ till den privata företagsamheten på kulturområdet. Speciellt viktigt är det att samhället erbjuder alternativ till det privata kulturutbud som bedrivs i rent spekulationssyfte. De samhällsstödda aktiviteterna måste därför i framtiden kunna bedrivas i konkurrens med den privata verksamheten. Samhällets insatser får inte reduceras till att endast komplettera den kommersiella kulturmarknaden eller ta över det ekonomiska ansvaret när den privata företagsamheten inte längre har något intresse för verksamheten. De insatser som kan komma i fråga måste täcka ett brett register. Formerna blir beroende av vilka syften som i varje enskilt fall framstår som mest angelägna. En av de viktigaste uppgifterna för de centrala statliga organen inom kulturområdet blir att följa utvecklingen inom den privata kultursektorn och föreslå erforderliga åtgärder.

Samtidigt som direkta åtgärder vidtas för att minska de negativa verkningarna av det kommersiella kulturutbudet måste också andra mer långsiktiga insatser göras för att ändra efterfrågemönstret. Väsentliga inslag i detta arbete är insatser för att utveckla skolans verksamhet samt vidga debatten och informationen inom hela kulturfältet. Både förskolan och skolan kan ge barnen möjligheter till egna kulturella aktiviteter och en rik allmän kulturell orientering. Satsning på aktiviteter där deltagarna själva har ett inflytande över och ansvar för verksamhetens innehåll och utformning är ett annat angeläget inslag i dessa långsiktiga insatser.

1.5.2 *Kulturrådets allmänna syn*

Vi har tidigare behandlat frågan om kulturlivets kommersialisering i Ny kulturpolitik (s. 187 f) i samband med diskussionen av samhällets ansvar för kulturutbudet och i ett yttrande över motionen 448 till 1973 års riksdag av herr Palm m. fl. om åtgärder mot maktkoncentrationen inom den kommersiella kultursektorn. I detta yttrande framhöll vi att samhällets kulturpolitiska ansvar måste omfatta även den av privata intressen drivna kulturverksamheten. Vi pekade på att en rad utredningar vars arbete hade betydelse för denna fråga pågick vid tidpunkten för avlämnandet av vårt första betänkande och att vi inte ville föregripa resultaten av dessas arbete. Utredningarna var filmutredningen, litteraturutredningen, 1965 års musei- och utställningssakkunniga samt pressutredningen.

I yttrandet framhöll vi vidare bl. a. följande.

Rådets i Ny kulturpolitik framförda förslag innebär, om de genomförs, dock att samhällets allmänna beredskap mot kommersialismens verkningar förstärks. Detta ligger i linje med att samhällets kulturpolitiska åtgärder sedan gammalt bl. a. utgår från att stödja kulturyttringar som inte alls eller endast delvis rymms inom det marknadsekonomiska systemet. På detta sätt har samhället kunnat komplettera och berika det samlade kulturutbudet och samhällets kulturpolitiska ansvar har lett till att samhället numera svarar för en mycket stor andel av detta utbud.

Ett fritt kulturliv förutsätter att konstnärer och andra kulturarbetare kan ge uttryck för sina uppfattningar och beskriva verkligheten på sina egna villkor. Ett kommersialiserat kulturutbud styrs däremot snarare av föreställningar hos de ekonomiska intressenterna om vilka typer av kulturprodukter som är lönsamma och därmed värda att satsa på. Dessa bägge utgångspunkter låter sig ibland förenas, ofta är de oförenliga. Samhället måste ta ansvar för att konstnärer och andra kulturarbetare, som inte kan finna adekvata utlopp för sitt skapande inom ramen för det marknadsekonomiska systemet, tillförsäkras rätten till meningsfullt arbete på annat sätt.

En annan fråga, som hänger samman med maktbalansen, är inflytandet från mottagargrupperna. Man kan hävda att det kommersiella kulturutbudet redan nu i viss mån styrs av mottagargrupperna eftersom grunden för den privat drivna kulturen är att efterfrågan finns. Det är å andra sidan rimligt att hävda att det fria val som enligt klassisk marknadsekonomisk doktrin skulle styra utbudet är en chimär eftersom antalet alternativ är begränsade, dels rent faktiskt dels också genom att den lönsamma likriktningen leder till att kunskaperna om – och därmed efterfrågan av – möjliga alternativ hålls nere.

De stora olösta problem som hänger samman med kommersialismens verkningar inom kulturlivet fordrar kraftfulla insatser från samhällets sida. En påverkan av den kommersiella strukturen kan ske i former som inte hotar den konstnärliga friheten utan tvärtom innebär en vidgning av denna frihet genom att möjligheterna att uttrycka sig och att nå ut till publiken ökar. Härvidlag utgör naturligtvis insatser för att skapa reella alternativ ett viktigt led. Dessa insatser får inte begränsas till produktionsledet, väl så viktigt är att se till att valmöjligheterna inte begränsas genom att distributionskanalerna helt domineras av det kommersiella kulturutbudet. Bl. a. det material filmutredningen lagt fram visar att produktionsstöd inte är tillräckligt.

Att kulturrådet i Ny kulturpolitik inte försökt göra en genomgripande analys av det kommersiella marknadssystemet på kulturområdet har sin grund i att de ovan nämnda utredningarna kan väntas ta upp med detta komplex sammanhängande frågor. Det gäller bl. a. de bägge av motionärerna nämnda områdena, litteraturen och filmen. Kulturrådet anser att en mer generell analys av kulturkommersialismen måste anstå till dess att dessa och andra utredningar framlagt förslag rörande respektive sektorer. En sådan analys skulle lämpligen kunna inriktas på att sammanfatta, syntetisera och i vissa fall komplettera det nu pågående arbetet rörande olika delområden. Därigenom skulle en belysning kunna ges åt de generella problem som rör t. ex. konstnärernas roll i ett kommersiellt system, utbudets beroende av systemets institutionella karaktär såväl vad gäller innehåll och form, distributionsformernas betydelse, indirekt påverkan från mottagargrupperna i förhållande till kunskapsnivå och attityder samt möjligheterna att genom statliga insatser balansera utbudet. Analysen bör dels ske på ett generellt teoretiskt plan, dels behandla de konkreta förhållanden som gäller på den kommersiella kulturmarknaden i den mån dessa förhållanden inte behandlats av nu arbetande utredningar.

Även om kulturrådet i många avseenden delar motionärernas bedömning av behovet av statliga insatser inom den kommersiella sektorn av kulturområdet så anser rådet inte att den mest ändamålsenliga metoden är att i nuvarande läge tillsätta en särskild utredning. Såsom kulturrådet förutsatt i Ny kulturpolitik bör det bli en uppgift för det nya kulturrådet att göra utredningar på detta område och lägga fram förslag för statsmakterna. Utredningsarbetet bör ske i de former det nya kulturrådet självt finner lämpliga och bl. a. innefatta en analys av det slag som ovan antytts. Arbetet bör påbörjas snarast möjligt efter ett upprättande av ett permanent kulturråd.

I sitt betänkande (KrU 1973:43) framhöll kulturutskottet att det "delar den uppfattning som uttalas både i motionen och i det övervägande antalet remissvar att det är angeläget att det både inom den offentliga och den privata sektorn skapas garantier för valfrihet och mångsidighet inom kulturutbudet, för ökad insyn och påverkan." Utskottet ansåg en översyn och analys av det kommersiella marknadssystemet på kulturområdet vara påkallad. Utskottet ansåg det dock inte vara behövligt att göra något särskilt uttalande om i vilken form det önskade utredningsarbetet bör bedrivas. Utskottets hemställan bifölls av riksdagen (rskr 1973:313).

Chefen för utbildningsdepartementet uttalade i propositionen 1974:28 att det enligt hans mening bör bli en av de viktigaste uppgifterna för statens kulturråd att följa utvecklingen inom det kommersiella kulturutbudet och att föreslå erforderliga åtgärder.

1.5.3 *Åtgärdernas inriktning*

Kommersialismen inom kulturlivet begränsar den konstnärliga friheten och möjligheterna till konstnärlig förnyelse. Åtgärderna för att främja den konstnärliga friheten och möjligheterna till konstnärlig förnyelse hänger därför nära samman med åtgärder som syftar till att begränsa kommersialismens skadeverkningar. När vi utformat våra förslag till att förbättra konstnärernas ekonomiska situation har vi haft detta nära samband i tankarna.

Stora delar av konstnärskåren verkar inom ett kommersiellt system där de kommersiella och konstnärliga intressena inte alltid sammanfaller. Förståelsen och intresset för konstnärliga värden – särskilt då det gäller nydanande och kontroversiella insatser – är i många sammanhang otillräckliga, vilket i sin tur delvis är såväl en följd av som en orsak till den kommersiella strukturen. Genom samhällets insatser har kommersialismens verkningar emellertid begränsats. I själva verket har de kulturpolitiska insatserna till stor del inriktats på att fylla de luckor marknadsmekanismerna lämnar och att stimulera intresset för konstnärliga manifestationer. Om samhället i enlighet med våra förslag ger konstnärerna ökade möjligheter att arbeta med uppgifter inom miljöarbetet, skolväsendet etc. fylls ytterligare luckor. Det är samtidigt uppenbart att utrymmet för konstnärligt nydanande och experimenterande inte alltid kan bli tillräckligt stort i dessa sammanhang där konstnärliga värden av annat slag är de primära. Samhället måste genom kompletterande insatser tillgodose de behov som inte kan mötas med åtgärder av den art som berörts ovan.

Dessa åtgärder bör i första hand riktas till enskilda konstnärer. De av samhället stödda institutionerna kan i stort sett sägas tillfredsställa högt ställda anspråk på möjligheter till förnyelse och frihet vad gäller konstnärlig verksamhet i kollektiva former. Vissa institutioner som t. ex. de stora teatrarna och orkestrarna har möjlighet att dessutom hålla självständigt skapande konstnärer permanent engagerade under villkor som tillförsäkrar dem möjlighet att arbeta utan kommersiella hänsyn. För frilansande konstnärer – som t. ex. författare, tonsättare och bildkonst-

närer – kan däremot betydande försörjningssvårigheter vara förenade med en experimentell inriktning. Genom stipendier, förlagsförskott osv. har man försökt tillförsäkra dessa konstnärer möjlighet till fortsatt arbete, men insatserna är ofta otillräckliga och osäkra.

Det är angeläget att även de konstnärer, som genom sin experimentella inriktning inte har ett omedelbart gensvar på marknaden, får möjlighet att arbeta under ekonomiskt trygga förhållanden. Detta är berättigat inte bara med hänsyn till konstnärerna själva och de minoritella konstnärerna visat sig ha i kulturhistorien. Det konstnärliga avantocksåär – och framför allt – med tanke på den betydelse de experimentella konstnärerna visat sig ha i kulturhistorien. Det konstnärliga avantgardet ger inte enbart stimulans åt den samtida konsten och konstutvecklingen i snäv bemärkelse. Konstyttringar som till en början förefallit exklusiva och av föga intresse utanför en liten grupp har efteråt visat sig sätta spår långt utanför det konstnärliga området. Att t. ex. kubismen huvudsakligen innebar lösningen av vissa formala problem inom måleriet hindrade inte att just den lösningen fick utomordentlig betydelse för den funktionalistiska arkitekturens närmare utformning några decennier senare och därmed för miljoner människors vardagsmiljö. Konstnärliga experiment har naturligtvis inte alltid så vittgående verkningar. Det står emellertid helt klart att till en början svårförståeliga och svårtillgängliga konstnärliga nydaningar ofta efter hand kommer att ingå som element i den konst som uppskattas av många människor och berikar deras liv.

Det krävs följaktligen insatser från samhällets sida för att konstnärlig exklusivitet inte skall behöva blockera möjligheterna till arbete och försörjning.

Åtgärderna får emellertid inte innebära att en falsk motsättning uppammas mellan den experimentella konsten och den som är mer lättillgänglig. De utgör förutsättningar för varandra. Så småningom kommer mycket av den experimentella konstens element att uppgå i den mer omedelbart tillgängliga och kommer därmed en större publik till godo. På motsvarande sätt är den i bästa mening populära konsten grogrunden för – och för publiken en väg till – den som är mer svårtillgänglig. Genom en allmän stimulans av kulturlivet, där många ges möjligheter att tillgodogöra sig konstens olika yttringar ökas intresset och förståelsen för särartade upplevelser inom detta fält. Det är i detta sammanhang angeläget att framhålla att även konstnärer vars insatser riktar sig till en stor publik har behov att från tid till annan få ägna sig åt experimenterande och forskande för att pröva nya arbetsformer, hitta fram till nya arbetsområden, nya uttryckssätt osv.

Det är nödvändigt att konstnärerna ges tillfälle att genom konstnärliga experiment förkovra sig i sin yrkesutövning av liknande skäl som det är nödvändigt att ge vetenskapsmän möjligheter till forskningsinsatser. I perioder av samling, eftertanke och konstnärliga experiment som är förenade med sökandet efter nya uttryck för konstnärlig gestaltning måste konstnären ofta avstå från inkomster och hamnar i en försörjningsmässigt svår situation. Å andra sidan kan dessa perioder i en framtid komma att visa sig vara mycket produktiva även i en snävare mening och

arbetet kommer på längre sikt inte bara den enskilde konstnären utan konsten och därmed samhället till godo. Det bör därför vara ett ansvar för samhället att ekonomiskt bistå konstnärer under sådana perioder. Det är viktigt att de medel som ställs till förfogande för detta ändamål inte blir bundna till vissa ändamål utan kan utnyttjas för ett fritt och obundet forskande och experimenterande. De insatser som nu görs genom t. ex. konstnärsstipendier för att ge konstnärer tillfälle till experimentperioder utan ekonomiska bekymmer är otillräckliga.

Det är inte ovanligt att konstnärer upplever perioder av blockeringar i sitt arbete och därmed försörjningssvårigheter. Genom stipendier har tillfälligt bistånd kunnat ges, vilket bidragit till att konstnärer kunnat ta sig genom en sådan period av svårigheter. Möjligheterna har emellertid varit mycket begränsade. Vi anser det viktigt att dessa möjligheter ökas.

Som ovan framhållits bör åtgärder i syfte att ge konstnärerna arbete och skälig ersättning för detta arbete svara för den alldeles övervägande delen av de samhälleliga insatserna för att tillförsäkra konstnärerna rimliga levnadsvillkor. Dessa insatser måste emellertid kompletteras med andra som inte är direkt relaterade till konkreta mål eller manifesta samhällsbehov på kort sikt. För konstens och kulturens utveckling är det nödvändigt att utrymme finns för ett obundet sökande och experimenterande. Därtill skall de ha en social inriktning genom att ge konstnärer trygghet i situationer där de inte kan få sin ersättning i form av direkta ersättningar. Dessa båda motiv kan ofta kopplas samman. Då en konstnär söker förnyelse och stimulans är han ofta i snävare mening improduktiv.

Åtgärderna med social inriktning skall dock snarare ses som socialpolitiska åtgärder än kulturpolitiska. De förra skall syfta till att ge konstnärerna samma trygghet som andra medborgare. I ett övergångsskede – innan det samlade kulturpolitiska handlingsprogrammet och vissa justeringar av de socialpolitiska åtagandena fått full kraft – bör emellertid visst socialt ansvar för konstnärerna tas inom ramen för kulturpolitiken. Detta ansvar skall i första hand ske via konstnärsfonderna och ske i form av pensioner och tillfälliga bidrag.

1.6 Kulturpolitiken och framtiden

I vilken mån kommer förutsättningarna för och kraven på kulturpolitiken att förändras av utvecklingen under de närmaste decennierna?

Tekniken kommer att ytterligare utvecklas och kommunikationsmetoderna kommer att fortsätta att förändras. Boktryckarkonsten innebar en genomgripande förändring i formerna för förmedling av budskap och upplevelser. Den har följts av åtskilliga andra, i synnerhet från tiden strax före 1900-talets början och sedan i allt snabbare takt: fonogrammen, filmen, ljudradion, ljudfilmen, televisionen, videogrammen, kabeltelevisionen, satelliterna. Kombinationer av förmedlingsformer väntas bli utvecklade och med hjälp av datatekniken kommer det att bli möjligt att

t. ex. beställa TV-program från en central programbank till TV-mottagare i hemmen. Vidare kommer inhemska och utländska TV-program att via satellit kunna sändas direkt till hemmen.

Följderna i kulturpolitiskt hänseende av dessa fortsatta förändringar är svåra att förutse. Möjligheterna att förmedla budskap och upplevelser ökar i vissa hänseenden. Dessa möjligheter kommer att kunna utnyttjas av dem som har resurser att producera och distribuera programmen. I ett s. k. blandekonomiskt samhälle kan både samhällsägda och privata intressen komma i fråga. Man måste förhindra att de privata och kommersiella intressenterna blir dominerande. Mycket betydande samhällsinsatser måste därför göras. En kanske avgörande svårighet ligger i att även om stora inhemska satsningar görs i samhällsregi när det gäller produktionssidan, t. ex. beträffande videokassetter, kommer distributionssidan med nuvarande ekonomiska system att bli dominerad av privatintressen, som nu är fallet med distributionen av t. ex. s. k. kiosklitteratur, veckopress, film och fonogram.

Konstnärerna kan räkna med en fortsatt förändring av sin marknad. Möjligheterna för enstaka konstnärer att nå en masspublik vidgas ytterligare. Samtidigt sker en ökad utslagning av produkter som inte klarar konkurrensen på en vidgad, sannolikt internationaliserad marknad. Färre konstnärer och artister når en allt vidare publik. Dessa tendenser måste motverkas, bl. a. genom att hålla den direkta kontakten mellan konstnärer och publik levande. Vad som nyss sagts innebär emellertid inte att det internationella utbytet bör försummas. Det är av vikt att svensk konst och svenska konstnärer lanseras utomlands genom gästspel, översättningar, utställningar, inspelningar och på andra sätt samt att kontakten med utländska klassiker och aktuella strömningar utanför vårt lands gränser hålls vital.

Kulturpolitiken kan i ökad utsträckning ta de tekniska landvinningarna i anspråk. Dessa landvinningar kommer sannolikt att successivt bli allt billigare att utnyttja. Avgörande är emellertid om tekniken tjänar de kulturpolitiska mål som uppsatts och accepterats. Hur går det med aktivering och kontaktskapande? Blir tekniken passiviserande eller stimulerande? De möjligheter tekniken erbjuder vad gäller kulturspridning och nya uttrycksformer bör naturligtvis utnyttjas, men det får inte innebära att äldre former av kontakt och uttryck kvävs. Det är nödvändigt att genom en aktiv och offensiv kulturpolitik undvika en situation dominerad av ett glättat och syntetiskt kulturutbud som är ett uttryck för vinstmaximeringsintressen i stället för konstnärlig vilja och gestaltningsförmåga.

2 Historisk översikt över statliga insatser för konstnärerna

2.1 Formerna för statens engagemang

Det direkta statliga stödet till olika konstnärsgrupper inskränkte sig länge till att omfatta några få stipendier som förbehölls väl etablerade, "förtjänta" konstnärer eller stipendier till konstnärer under deras utbildningstid. Den rådande uppfattningen var att staten inte borde stödja verksamma konstnärer, då detta kunde uppfattas som en otillbörlig styrning av kulturlivet. Meritstipendierna till förtjänta konstnärer fungerade också i huvudsak som pensioner till konstnärer som hade sin huvudsakliga verksamhet bakom sig.

I den utsträckning en statlig bidragsgivning till konstnärliga och andra kulturella ändamål förekommit, har den således i huvudsak varit inriktad på institutioner. Men även på detta område har det länge rått en betydande tveksamhet hos statsmakterna, när det gällt att engagera sig ekonomiskt i denna verksamhet. Utgifterna har betraktats som i viss mån liggande utanför den ordinarie statsverksamheten och man har ansett att den i möjligaste mån borde bestridas av medel som anskaffats i särskild ordning.

En sådan metod att anskaffa medel och lämna bidrag till olika slag av konstnärlig verksamhet m. fl. kulturella ändamål var att använda behållningen av särskilda lotterier för dessa syften. Lotterierna kunde anordnas i offentlig regi eller av enskilda eller sammanslutningar.

Lotterier med ändamål att stödja kulturell verksamhet började inrättas i Sverige i slutet av 1800-talet. År 1889 anordnades ett premieobligationslotteri, vars behållning användes för bekostande av den nya operabyggnaden i Stockholm. Några år senare utlystes ett liknande lotteri för operaverksamhetens upprätthållande under byggnadstiden.

Fr. o. m. år 1896 anordnades regelbundet åtskilliga stora lotterier för ändamål som eljest kommit att bestridas med medel som anvisats på statsbudgeten.

År 1938 inrättades Svenska penninglotteriet AB, varigenom lotteriernas organisation fick en ändamålsenligare utformning. I samband härmed inrättades den s. k. lotterimedelsfonden, till vilken en viss del av penninglotteriets behållna vinst skulle överföras.

Ursprungligen föreslogs – dels av den sakkunnigkommitté som gjort utredning i ärendet, dels av Kungl. Maj:t i propositionen till 1938 års

riksdag – att hälften av lotteriets behållning skulle avdelas för "särskilda allmännyttiga ändamål" och hälften inflyta i statskassan. Förslaget bifölls av riksdagen men kunde på grund av det alltmer pressade ekonomiska läget efter krigsutbrottet aldrig verkställas.

En genomgång av lotterimedlens fördelning på olika ändamålsområden visar att teater, inkl. opera, tillförts ungefär 75 % av anslagssumman, och att musikändamål svarade för 12,5 % härav. Inte någon av övriga anslagsrubriker överstiger 3 % (bildande konst 2,4 %, museer och kulturminnesvård 2,8 %, folkbildning 2,9 %, övriga kulturändamål 2,0 % samt icke-kulturändamål 1,8 %).

Att teater- och musikändamål kommit att inta en central ställning vid medelstilldelningen förklaras av att redan de enskilda penninglotterierna som förekom före sekelskiftet till övervägande del anordnades för att tillgodose sådana ändamål. Opera- och teaterverksamheten samt den yrkesmässigt bedrivna orkesterverksamheten erhöll under en lång följd av år uteslutande sina statsbidrag genom lotterimedelsfonden. Samma förhållande rådde beträffande amatörmusikens olika organisationer: Sveriges orkesterföreningars riksförbund, Riksförbundet Sveriges amatörmusikkårer, Svenska sångarförbundet m. fl. kör- och sångarförbund.

Lotterimedlen anvisades generellt sett till organisationer och institutioner; aldrig till enskilda konstnärer eller kulturskapare. Medelstilldelningen till konstlivet innefattade t. ex. bidrag till Riksförbundet för bildande konst, Folkrörelsernas konstfrämjande, Föreningen Konst i skolan samt Nordiska konstförbundets svenska sektion för den upplysningsverksamhet som dessa sammanslutningar hade etablerat.

Någon klar gränsdragning mellan de båda anslagskällorna – statsbudgeten och lotterimedelsfonden – kan inte urskiljas. Statens roll som konst- och kulturfrämjare hade inte klart definierats utan framstod som principiellt tveksam. Lotterimedelsfonden hade delvis fått karaktären av en reserv som kunde anlitas när den ordinarie anslagsvägen var stängd.

Då medelstilldelningen aldrig blev den från början planerade och större delen av tillgängliga medel måste reserveras för fasta ändamål som teater och musik, kunde lotterimedelsfonden inte utgöra något instrument för en djärv och nydanande kulturpolitik. Det förslag som framlades i slutet av 1940-talet om inrättandet av en kulturfond med vidare syftning än den existerande lotterimedelsfonden blev aldrig förverkligat.

I och med utgången av budgetåret 1963/64 upphörde lotterimedelsfonden. Särskilda anslag uppfördes fr. o. m. budgetåret 1964/65 på riksstaten för bidragsgivningen till de kungl. teatrarna, huvuddelen av annan fast statsunderstödd teaterverksamhet m. m. Bidrag till andra ändamål som understötts med medel från lotterimedelsfonden utgår alltsedan dess från reservationsanslaget Bidrag till särskilda kulturella ändamål.

Till någon del kan statsmakternas tveksamhet att bistå och främja kulturella och konstnärliga ändamål – oavsett om de tagit sig uttryck i individuella prestationer eller i institutioners verksamhet – förklaras av att det länge saknades några klart uttalade kulturpolitiska målsättningar och reformtankar. Vissa utslag av en allmän filantropi kan registreras –

de kroppsarbetande klasserna skulle bli delaktiga av kulturens värden, men detta skulle ske på de maktägandes villkor. Dessa ägde redan ett bildnings- och utbildningsmonopol och bar upp de kulturyttringar som presterades i samhället. I de radikala kretsarna fanns däremot en uttalad målsättning att göra kulturen tillgänglig för alla klasser och grupper i samhället. Men en sådan målsättning kunde först förverkligas, när skolan och folkbildningen reformerats och blivit allas egendom. Först måste den politiska demokratin erövras – därefter kunde turen komma till den ekonomiska demokratin. I en framtid kunde man ge sig i kast med de problem som hängde samman med den kulturella demokratin.

Det fanns utan tvekan ett drag av utvecklingsoptimism i föreställningarna om ett sådant kulturpolitiskt handlingsprogram. Genom en allmän standardhöjning skulle nya, stora folkgrupper få tid, råd och intresse att aktivt ta del i kulturlivet och kunna vända den kommersiella kulturfabrikens gottköpsvaror ryggen för att i stället välja fullödiga skapelser.

Under 1930-talet kom de olika konstnärsgruppernas utsatta läge att uppmärksammas i en utsträckning som inte förekommit tidigare. Den dåvarande ecklesiastikministern Arthur Engberg tillsatte år 1936 en utredning med uppdrag att pröva möjligheterna för ett mera direkt stöd till konstutövarna, främst med tanke på bildkonstnärerna. I direktiven skrev Arthur Engberg att det inte bara var sociala skäl som talade för att staten skulle sätta in kraftåtgärder till förmån för konstnärerna utan detta skulle ses som ett led i en allmän kulturpolitik. Genom att stödja bildkonstnärerna skulle den bildande konsten och hela kulturlivet stärkas. Samhället hade ett direkt intresse av att en stor potentiell kulturtillgång inte gick förlorad och att det konstnärliga skapandet inte hämmades "genom hårt ekonomiskt betryck och brist på arbetstillfällen. Konstnärskårens misär kan eljest även bliva konstens." Dessutom ifrågasatte Arthur Engberg det riktiga och rättvisa i den kommersiella urvalsprincip som gällde konstnärernas arbeten. Det var inte nödvändigtvis den "goda" konsten eller de "bästa" konstnärerna som kunde etablera sig i konkurrensen. Kanske borde, i den goda konstens namn, just de konstnärer som hade de största ekonomiska svårigheterna stödjas.

Detta var ett uttryck för en ny inställning, som legitimerade ett statligt engagemang till förmån för konstutövarna och som stod i direkt strid med tidigare åsikter. Det statliga stödet, som introducerades i enlighet med vissa av utredningens förslag, varigenom staten garanterade konstnärerna bättre avsättningsmöjligheter för sina produkter genom en ökad offentlig konsumtion.

Enprocentsregeln innebar att det vid all statlig byggnadsverksamhet anslogs en summa, i regel inte understigande en procent av byggnadskostnaden, till konstnärlig utsmyckning. Verksamheten inleddes budgetåret 1938/39 men måste redan nästa år avbrytas på grund av det inträffade krigsutbrottet. Regelbundna anslag till konstnärlig utsmyckning återupptogs i något andra former budgetåret 1947/48 (se 2.3.1).

Även författare och illustratörer har kommit i åtnjutande av statsmedel som ersättning för offentlig konsumtion av deras verk. Dessa

konstnärsgrupper hade länge hävdat att bokutlåningen vid biblioteken innebar ett intrång i upphovsrätten som de borde kompenseras för.

Under 1960-talet utbyggdes successivt kulturarbetarstödet och kulturarbetarersättningarna som ett led i den allmänna kulturpolitiska satsningen. Den debatt som började på 1910-talet om huruvida ett sådant statligt engagemang skulle hota konstens och konstnärernas frihet, slutade med att den inledda satsningen accepterades och fick allmän anslutning.

De statliga insatserna skulle sättas in på olika nivåer och i många former. Riktlinjerna formulerades som ett konkret program i proposition nr 56 år 1961 i fyra punkter: stöd under utbildningstiden, vilket innebar att konststuderande blev delaktiga av de allmänna studiesociala förmånerna, förstärkt stöd och höjda ersättningar till utövande konstnärer, främst genom ökade stipendiemöjligheter, ökad offentlig konsumtion och slutligen en breddning av kulturmiljön med effektivare kulturdistribution och integrering av konstnärliga uttrycksformer i skola och folkbildning. Kulturpolitiken skulle bli en del av det stora reformarbetet.

Utbyggnaden av stipendiesystemet medförde, förutom kraftiga anslagshöjningar, att tonvikten lades på en ny typ av stipendier, s. k. arbetsstipendier. Till skillnad från de gamla meritstipendierna skulle dessa utgå även till konstnärer som befann sig i början av sin verksamhetsperiod. Den gamla förtjänst- och merittanken kom allt mer i bakgrunden. Viktigt var också att stipendiemedlen skulle fördelas av organ som dominerades av kulturarbetarnas egna organisationer enligt den modell som Sveriges författarfond utgjorde. Mot slutet av 1960-talet kom den del av konstnärsstipendieanslaget som disponeras för pensioner och tillfälliga bidrag att relativt öka kraftigast.

Konstnärsstipendierna utgick från början endast till konstnärer inom måleri m. m. och till tonsättare. Budgetåret 1962/63 utvidgades stipendiestödet till en rad nya konstnärsgrupper motsvarande de organisationer som var anslutna till Konstnärliga och litterära yrkesutövares samarbetsnämnd med tillkomsten av anslaget till "konstnärer i övrigt" och som fördelas av den samtidigt bildade konstnärsstipendienämnden.

Budgetåret 1961/62 fick de statliga konstnärsstipendierna en ny utformning och samtidigt genomfördes en inte obetydlig höjning av anslagsmedlen för stipendieändamål. Med införandet av större arbetsstipendier höjdes stipendiebeloppen, samtidigt som reglerna beträffande tiden för innehav av stipendium ändrades. Syftet var att verksamt bidra till innehavarens ekonomiska trygghet under en längre tid av samlad konstnärlig arbetsinsats. Stipendiebeloppet bestämdes till 10 000 kr. och höjdes från budgetåret 1964/65 till 12 000 kr. och från budgetåret 1967/68 till 15 000 kr. Vidare skulle stipendiat under ytterligare två år ha företräde till stipendiet i fråga, trots att stipendierna utdelades för endast ett år i sänder.

Vid sidan av de större arbetsstipendierna ingick i stipendiesystemet mindre arbetsstipendier, närmast avsedda att ge innehavarna möjlighet att under kortare tidsperioder koncentrera sig på avgränsade uppgifter. I stipendiesystemet ingick slutligen mindre belopp till resestipendier och

en del stipendier av pensions- eller understödskaraktär.

Även här kunde från början endast konstnärer inom måleri m. m. och tonsättare få del av detta stipendiestöd, men stipendiesystemet vidgades snart till en rad nya konstnärsgrupper.

De tidigare introducerade arbetsstipendierna var ett led i strävandena att tillförsäkra de aktivt arbetande konstnärerna förbättrade arbetsvillkor. Arbetsstipendierna skulle ta vid där utbildningstidens möjligheter till studiesociala förmåner upphörde. Detta stipendiesystem kompletterades budgetåret 1964/65 genom införandet av konstnärsbelöningar, som innebar en utbyggnad av stipendiesystemet.

Belöningarna avvägdes så att innehavarna uppnådde en inkomst- eller pensionsnivå som ansågs rimlig med hänsyn till för andra yrkesgrupper gällande ekonomiska förhållanden. Det direkta penningbidrag som belöningarna innefattar behovsprövas och utgår sålunda i viss relation till innehavarnas övriga inkomster.

Även om konstnärsbelöningarna ingår i det ekonomiska trygghetsprogrammet, skall inte behovssynpunkten vara avgörande vid utseendet av belöningsinnehavare utan hänsyn skall i första hand tas till den konstnärliga insatsen. Som förutsättning för erhållande av belöning gäller, att mottagaren genom sin konstnärliga verksamhet uppnått en obestridd position i svenskt kulturliv.

Konstnärsbelöningarna, som utdelas av Kungl. Maj:t, är tillgängliga för alla konstnärsgrupper och utgår under innehavarens återstående livstid.

2.2 Författare

2.2.1 *Biblioteksersättning*

Sedan år 1954 har de svenska författarna och bokillustratörerna i anslutning till förslag av bokutredningen (SOU 1952:23) erhållit viss ersättning för utlåningen av deras upphovsrättsligt skyddade verk genom folk- och skolbiblioteken. Ersättningen utgår av statsmedel och beräknas i relation till utlåningens omfattning.

Ersättningen motiverades i propositionen (1954:133) tvåfaldigt: dels såsom gottgörelse för det samhälleliga utnyttjandet av författarnas verk som biblioteksutlåningen innebar, dels att författarnas ekonomiska betingelser var sådana att en ekonomisk förbättring var angelägen. Det nya anslaget skulle inte ersätta utan komplettera de redan befintliga statsstipendierna.

Biblioteksersättningen – som budgetåret 1961/1962 uppgick till 1,2 milj. kr. – beräknas budgetåret 1974/75 komma att uppgå till närmare 14 milj. kr. Numera kommer ersättningen även översättarna till del. En utförlig redogörelse för biblioteksersättningens omfattning och gradvis genomförda utbyggnad lämnas i 7.2.1.

2.2.2 *Stipendier*

Det tidigaste egentliga anslaget till författarstipendier tillkom år 1864 och bestod av en årlig summa på 6 000 kr. Det skulle utdelas av Svenska akademien till "vitterhetsidkare". Anslaget hade långt innan det drogs in år 1940 mist sin betydelse för de verksamma författarna genom att det dels huvudsakligen tillföll äldre medlemmar i akademien, dels icke-skönlitterära humanistiska forskare.

År 1907 tillkom ett årligt stipendieanslag på 10 000 kr. att utgå till "inhemska författare av utmärkt förtjänst". Stipendierna fördelades av en nämnd, som var sammansatt av ledamöter i Svenska akademien och representanter för Sveriges författareförening. År 1919 höjdes stipendieanslaget till 20 000 kr. och år 1939 till 30 000 kr. I samband med krigsutbrottet sänktes anslaget till 16 000 kr. men höjdes sedan åter (se tabell 2.1).

Tabell 2.1 Statliga anslag till stipendiering av författare åren 1907–1974/75. Kronor.

Redovisningsår[a]	Stipendieanslag
1907–1919	10 000
1920–1922	20 000
1923 (1/1–30/6)	10 000
1923/24–1938/39	20 000
1939/40	30 000
1940/41–1941/42	16 000
1942/43–1943/44	25 000
1944/45–1945/46	40 000
1946/47	50 000
1947/48–1951/52	75 000
1952/53–1963/64	100 000
1964/65	360 000
1965/66–1966/67	444 000
1967/68	504 000
1968/69	564 000
1969/70–1974/75	795 000

[a]Det statliga redovisningsåret överensstämde fram till den 1 juli 1923 med kalenderåret och utgör efter detta datum tiden den 1 juli–den 30 juni.

Från budgetåret 1947/48, när det årliga stipendieanslaget nått 75 000 kr., uppdelades stipendiemedlen i understöd åt äldre författare och stipendier åt övriga, varvid understöden i realiteten kom att utgöra statliga pensioner för mottagarna. I samband med att biblioteksersättningen infördes år 1954 kunde hela anslaget användas till meritstipendier, då författarfondens styrelse överförde pensionsandelen av anslaget till fondens fria del. År 1964 ersattes författarstipendieanslaget med ett anslag till s. k. konstnärsstipendier, vilket ställdes till förfogande för författarfondens styrelse.

Författare och andra litterärt verksamma var inte direkt inlemmade i detta stipendiesystem. Visserligen fanns det särskilda riksstatsanslaget till stipendier åt författare av hög litterär förtjänst, men de s. k. meritstipendier, som utdelades ur detta anslag var belöningar för litterärt skapande av erkänt hög kvalitet och inte direkt jämförbara med arbetsstipendier. Vidare fanns de speciella stipendieringsmöjligheter, som gavs genom den fria delen av biblioteksersättningen (se 7.2.1). Författarorganisationerna betraktade emellertid författarfondens fria del som en del av den ekonomiska gottgörelse, som tillerkänts författare för biblioteksutlåningen och som de frivilligt avstått från för att understödja behövande kolleger. Därför borde, enligt författarorganisationerna, inte stipendier ur författarfondens fria del jämföras med de direkta arbetsstipendier, som kom andra konstnärsgrupper till del.

Denna kritik från författarhåll beaktades. Då emellertid behovet av mindre arbetsstipendier och bidrag av understödskaraktär redan till viss del tillgodosetts genom författarfondens fria del kom hela stipendieanslaget att utgå i form av stora arbetsstipendier.

Konstnärsstipendierna anvisas från ett särskilt reservationsanslag på riksstaten. Den stipendiemyndighet, som svarar för utdelandet av stipendier till författare, översättare och kulturjournalister, är styrelsen för Sveriges författarfond. Denna stipendiemyndighet utdelar alltså såväl stora arbetsstipendier ur konstnärsstipendieanslaget som andra stipendietyper ur biblioteksersättningens fria del.

2.3 Bildkonstnärer

2.3.1 *Enprocentsregeln och konstinköp*

Bildkonstnärerna drabbades mycket hårt av den ekonomiska krisen på 1930-talet. Mot denna bakgrund introducerades år 1937 (prop. 157) den s. k. enprocentsregeln för att bereda vidgade arbetsuppgifter för svenska bildkonstnärer.

Enprocentsregeln innebar som framgått ovan att ett särskilt belopp till konstnärlig utsmyckning skulle utgå vid uppförandet av statliga byggnader. Bidraget skulle inte generellt fastlåsas vid ett visst procenttal utan bedömas från fall till fall men det borde dock i allmänhet inte understiga en procent av byggnadskostnaderna.

Samtidigt inrättades statens konstråd för att biträda och ge råd till den myndighet, som omhänderhade byggnadsföretaget. Konstrådet skulle bestämma hur disponibla medel skulle fördelas på olika slag av arbeten, såsom skulptur, stafflikonst osv. Vidare skulle rådet verka för att redan uppförda statliga byggnader skulle bli föremål för utsmyckning.

Konstrådet består av sju ledamöter. Kungl. Maj:t utser sex av dessa – däribland ordföranden. Den sjunde ledamoten väljs av de övriga sex. Av de fem ledamöter som jämte ordföranden utses av Kungl. Maj:t förordnas en efter förslag av byggnadsstyrelsen samt fyra efter förslag av dels

Akademien för de fria konsterna, dels Konstnärernas riksorganisation. De båda sistnämnda förslagen skall vartdera uppta minst två målare och minst två skulptörer.

För budgetåren 1938/39 och 1939/40 anvisades 317 000 kr. resp. 115 000 kr. på riksstaten under kapitalbudgeten för konstnärlig utsmyckning. Det därefter inträffade krigsutbrottet medförde att planerna inte fullföljdes. Genom beslut av 1939 års urtima riksdag reducerades de 115 000 kr. som anslagits för budgetåret 1939/40 till 73 000 kr.

Fram till år 1946 utgick inga anslag till konstnärlig utsmyckning av offentliga byggnader. Detta år anvisade emellertid riksdagen 50 000 kr. till prydande av kanslihuset i Stockholm. Från budgetåret 1947/48 återupptogs principen att mera regelbundet anvisa medel till sådan utsmyckning. Medelsanvisningen fick emellertid en annan form än den dittills tillämpade. Tidigare anvisades på kapitalbudgeten ett särskilt anslag för varje ifrågakommande byggnad. Dessa anslag ersattes med ett årligt reservationsanslag på driftbudgeten under åttonde huvudtiteln oavsett byggnadsfrågornas departementala fördelning. Vidare släpptes den tidigare länkningen mellan byggnadskostnaderna och anslaget till utsmyckning och ett fixerat belopp för resp. budgetår anvisades av en storlek som framgår av tabell 2.2.

Tabell 2.2 Anslag till konstnärlig utsmyckning av statliga byggnader, budgetåren 1947/48–1965/66. Kronor.

Budgetår	Anslag
1947/48	100 000
1948/49–1951/52	150 000
1952/53	175 000
1953/54–1960/61	200 000
1961/62	400 000
1962/63	500 000
1963/64	1 000 000
1964/65	1 200 000
1965/66	1 600 000

Anslaget nådde inte de ambitioner som uppsattes år 1937, dvs. att anslaget till konstnärlig utsmyckning inte borde understiga en procent av byggnadskostnaderna. Statsmakterna hade emellertid uttalat att enprocentsnormen alltjämt borde tjäna som riktpunkt och att medelstilldelningen successivt skulle höjas till denna nivå.

I gällande instruktion för statens konstråd (1965:746) betonas att rådets uppgift är att genom förvärv av konstnärliga arbeten för statens byggnader – såväl nyuppförda som äldre – verka för att konstnärliga värden införlivas med samhällsmiljön.

I konsekvens med denna allmännare formulering av rådets uppgifter, omrubricerades budgetåret 1966/67 anslaget till Konstnärlig utsmyckning av statliga byggnader till Förvärv av konst för statens byggnader. Det nya anslaget kan således sägas utgöra en fortsättning på det tidigare. Anslagsutvecklingen framgår av tabell 2.3.

Tabell 2.3 Anslag till förvärv av konst för statens byggnader. Kronor.

Budgetår	Anslag
1966/67–1967/68	1 800 000
1968/69	2 000 000
1969/70	2 200 000
1970/71–1971/72	2 500 000
1972/73	3 000 000
1973/74	3 000 000
1974/75	3 800 000

En verksamhet med samma syfte som konstrådets, dvs. att förse statliga byggnader med god konst, handhas av nationalmuseet genom dess depositionsavdelning.

Denna inköpsverksamhet har gamla anor. Konstinköp i bemärkelse av skattsamling hade funnits åtminstone sedan tillkomsten av nationalmuseet, men vid riksdagen åren 1853–1854 gavs konstinköpen en vidare funktion. Då beviljades 2 000 riksdaler banko årligen under tre år "till uppmuntran af den inhemska konstbildningen genom inköp af konstalster".

Anledningen till denna åtgärd var att särskilt yngre konstnärer hade svårigheter att trygga försörjningen och följden av detta var att många konstnärer lämnade landet. Som enda botemedlet mot detta förhållande framstod att staten genom inköp skulle bereda avsättning för konstnärernas verk. Konstverken skulle gå dels till de allmänna samlingarna, dels till prydande av kyrkor, stadshus eller andra allmänna byggnader och församlingsrum.

Konstinköp för deposition blev en del av museets ordinarie verksamhet och från budgetåret 1947/48 uppfördes ett särskilt anslag på 40 000 kr. per år för detta ändamål.

Anslaget till nationalmuseet höjdes kraftigt budgetåret 1960/61 som ett led i upprustningen av stödet till konstnärlig verksamhet. Vid sidan av en förstärkning av de studiesociala förmånerna för studerande vid konstskolorna och en utbyggnad av stipendiesystemet skulle stödet få formen av ett beredande av ökade arbetsmöjligheter för svenska konstnärer och ökad avsättning av deras alster. För statens vidkommande skedde detta genom inköp av konst för olika ändamål, i första hand med förstärkning av nationalmuseets möjligheter att förvärva modern svensk konst. Anslagsposten till inköp av konst för deposition och för inlösen av svenska konstnärers arbeten uppräknades nämnda år från 66 800 kr. till 141 800 kr.

2.3.2 *Stipendier*

Under anslaget till Akademien för de fria konsterna har sedan länge utgått ett antal mindre stipendier till bildkonstnärer. Förutom stipendier till studerande vid konsthögskolan gäller det några resestipendier och s. k. konstnärsarvoden. Dessa arvoden, två stycken à 1 500 kr. per år, utgjorde

fram t. o. m. budgetåret 1957/58 akademiens enda möjlighet att stödja redan utbildade konstnärer, då resestipendierna i allmänhet var förbehållna yngre konstnärer.

Som ett första led i upprättandet av ett mer omfattande stipendiesystem för verksamma konstnärer uppräknades budgetåret 1958/59 det dåvarande anslaget för konstnärsarvoden med 37 000 kr. till 40 000 kr. samtidigt som det omrubricerades till anslag till konstnärsstipendier. Två år senare fördubblades detta anslag.

De för budgetåret 1960/61 tillgängliga medlen skulle utgå med tio mindre arbetsstipendier, vart och ett på 3 000 kr., och återstoden 50 000 kr. till ett antal större stipendier, vilkas belopp inte var fastställda på förhand. Stipendierna utdelades för ett år i sänder. Beträffande de mindre stipendierna gällde, att dessa kunde utgå tre år i följd.

Budgetåret 1961/62 introducerades det nu gällande konstnärsstipendiesystemet för konstnärer inom måleri m. m. Då anslogs 230 000 kr. att utgå med 30 000 kr. till mindre arbetsstipendier, 150 000 kr, till större arbetsstipendier och återstoden 50 000 kr. för att utnyttjas till resestipendier, pensioner, understöd o. d.

Tonvikten lades från början på de stora arbetsstipendierna, vilka liksom tidigare utdelades för ett år i sänder, men fr. o. m. nämnda budgetår kunde erhållas för tillsammans högst tre år. Beloppet var ursprungligen 10 000 kr. per år men höjdes budgetåret 1963/64 till 12 000 kr. och budgetåret 1969/70 till 15 000 kr. per år.

Sedan budgetåret 1970/71 finns under anslaget för konstnärsstipendier en särskild post för försöksverksamhet med arbetsbidrag till konstnärer inom måleri m.m. Dessa bidrag utgår till i förväg preciserade arbetsprojekt. Innevarande budgetår uppgår anslaget till 1 070 000 kr.

Utdelande stipendiemyndighet är Akademien för de fria konsterna efter samråd med Konstnärernas riksorganisation. Anslagsutvecklingen framgår av tabell 2.4.

Tabell 2.4 Statliga anslag till konstnärsstipendier, konstnärer inom måleri m. m., budgetåren 1961/62–1974/75. Kronor.

Budgetår	Arbetsstipendier		Stipendier av pensionskaraktär och tillfälliga bidrag	Summa	Arbetsbidrag	Summa
	Stora	Små och resestipendier				
1961/62	150 000	54 000	26 000	230 000		230 000
1962/63	150 000	54 000	26 000	230 000		230 000
1963/64	240 000	63 000	28 000	331 000		331 000
1964/65	360 000	63 000	28 000	451 000		451 000
1965/66	480 000	69 000	103 000	652 000		652 000
1966/67	576 000	69 000	103 000	748 000		748 000
1967/68	669 000	99 000	164 000	932 000		932 000
1968/69	744 000	129 000	239 000	1 112 000		1 112 000
1969/70	750 000	260 000	332 000	1 342 000		1 342 000
1970/71	1 800 000	592 000	1 200 000	3 592 000	250 000	3 842 000
1971/72	1 800 000	592 000	1 200 000	3 592 000	250 000	3 842 000
1972/73	1 800 000	592 000	1 350 000	3 592 000	700 000	4 442 000
1973/74	1 800 000	592 000	1 850 000	3 742 000	830 000	5 072 000
1974/75	1 800 000	892 000	1 900 000	4 242 000	1 070 000	5 662 000

2.4 Tonsättare

Statliga stipendier till tonsättare har utdelats alltsedan år 1893 då riksdagen beviljade ett anslag på 6 000 kr. för detta ändamål. Stipendiemedlen skulle genom Musikaliska akademien fördelas till yngre svenska musikidkare med anlag för tonsättningskonst, till uppmuntran av inhemska tonsättare för åstadkommande av musikaliska arbeten av högre värde samt till belöningar åt äldre framstående svenska tonsättare för av dem utförda musikaliska arbeten. Anslagsutvecklingen framgår av tabell 2.5.

Samtidigt med att anslaget budgetåret 1960/61 höjdes till 80 000 kr. utfärdades nya bestämmelser angående hur detta skulle disponeras. Anslaget delades i tre delar. En del skulle gå till stipendier av pensionskaraktär, en del till stipendier till utövande tonsättare och en del till resestipendier. Fyra pensionsstipendier, vart och ett på 4 000 kr. och två resestipendier på sammanlagt 15 000 kr. skulle utdelas. Resten skulle utgå i form av arbetsstipendier på mellan 5 000 kr. och 10 000 kr.

Detta var läget när konstnärsstipendiesystemet infördes budgetåret 1961/62. För tonsättarna innebar det nya stipendiesystemet en rejäl förbättring av stipendievillkoren. Tonvikten lades på stora arbetsstipendier, ursprungligen femton stycken på 10 000 kr. Beloppet höjdes budgetåret 1963/64 till 12 000 kr. och budgetåret 1967/68 till 15 000 kr. Detta budgetår minskades emellertid antalet stora arbetsstipendier till tio för att från budgetåret 1971/72 ökas till tolv stycken. Anslagsutvecklingen redovisas i tabell 2.6.

Tabell 2.5 Statliga stipendier till tonsättare åren 1893–1960/61. Kronor.

Redovisningsår[a]	Anslag
1893–1908	6 000
1909–1918	15 000
1919–1922	25 000
1923 (1/1 – 30/6)	12 500
1923/24 – 1931/32	25 000
1932/33	15 000
1933/34 – 1935/36	10 000
1936/37 – 1937/38	15 000
1938/39 – 1939/40	20 000[b]
1940/41 – 1941/42	5 000
1942/43 – 1944/45	6 500
1945/46 – 1946/47	15 000
1947/48 – 1951/52	20 000
1952/53	26 000
1953/54 – 1955/56	30 000
1956/57 – 1959/60	40 000
1960/61	80 000

[a] Se not tabell 2.1

[b] Av anslaget på 20 000 kr. för budgetåret 1939/40 togs endast 15 000 kr. i anspråk.

Tabell 2.6 Statliga anslag till konstnärsstipendier, tonsättare, budgetåren 1961/62–1974/75. Kronor.

Budgetår	Arbetsstipendier		Stipendier av pensionskaraktär och tillfälliga bidrag	Summa
	Stora	Små och resestipendier		
1961/62	150 000	50 000	30 000	230 000
1962/63	150 000	50 000	30 000	230 000
1963/64	180 000	58 000	33 000	271 000
1964/65	180 000	58 000	33 000	271 000
1965/66	180 000	58 000	33 000	271 000
1966/67	180 000	58 000	33 000	271 000
1967/68	150 000	88 000	33 000	271 000
1968/69	150 000	88 000	33 000	271 000
1969/70	150 000	104 000	47 000	301 000
1970/71	180 000	104 000	47 000	331 000
1971/72	180 000	104 000	47 000	331 000
1972/73	180 000	124 000	53 000	357 000
1973/74	180 000	170 000	57 000	403 000
1974/75	180 000	180 000	57 000	417 000

2.5 Konstnärer i övrigt

För att kunna inlemma andra konstnärsgrupper än de ovan nämnda i stipendiesystemet har från budgetåret 1962/63 särskilda medel anvisats till stipendier åt gruppen "konstnärer i övrigt". Samma år inrättades en ny stipendiemyndighet, konstnärsstipendienämnden, att fördela dessa medel till bl. a. regissörer, skådespelare och recitatörer, instrumentalister och andra tonkonstnärer, filmskapare, koreografer, dansare, dans-, sång- och teaterpedagoger, scendekoratörer, illustratörer, dramatiker och konstnärligt arbetande fotografer. Det betonades också att en sådan uppräkning av konstnärsgrupper inte kunde vara fullt uttömmande, varför de stipendieutdelande myndigheterna måste lägga vikt vid att inte se för snävt på sin uppgift och att särskilt ge akt på gränsdragningsproblemen. Härmed hade man tillgodosett de olika konstnärsgrupper, vars organisationer var anslutna till Konstnärliga och litterära yrkesutövares samarbetsnämnd, Klys, som tidigare inte kommit i åtnjutande av stipendier eller ersättning i någon form av statsmedel.

Anslagsutvecklingen framgår av tabell 2.7.

Tabell 2.7 Statliga anslag till konstnärsstipendier, stipendier åt konstnärer i övrigt, budgetåren 1962/63–1974/75. Kronor.

Budgetår	Arbetsstipendier		Stipendier av pensionskaraktär och tillfälliga bidrag	Summa
	Stora	Små och resestipendier		
1962/63	300 000	80 000		380 000
1963/64	420 000	180 000	12 000	612 000
1964/65	540 000	340 000	32 000	912 000
1965/66	636 000	364 000	107 000	1 107 000
1966/67	636 000	364 000	107 000	1 107 000
1967/68	669 000	371 000	127 000	1 167 000
1968/69	669 000	421 000	137 000	1 227 000
1969/70	825 000	421 000	140 000	1 386 000
1970/71	900 000	526 000	180 000	1 606 000
1971/72	900 000	526 000	180 000	1 606 000
1972/73	900 000	736 000	270 000	1 906 000
1973/74	900 000	956 000	370 000	2 226 000
1974/75	900 000	1 016 000	410 000	2 326 000

2.6 Övriga åtgärder

Resumén i detta kapitel har i huvudsak koncentrerats till direkta stöd- och ersättningsformer som stipendier, biblioteksersättning osv. eller andra statliga initiativ med en omedelbar effekt för konstnärernas inkomster, t. ex. statliga konstinköp. Det bör emellertid framhållas att dessa anslag bara utgör en mindre del av de statliga utgifterna inom kulturområdet. Även andra kultursektorer bör beaktas om man vill bedöma den samlade effekten av det statliga ansvarstagandet. Det är

naturligtvis omöjligt att beräkna sådana effekter och det kan även vara svårt att bedöma om en insats inom en annan kultursektor har stor eller liten betydelse för kulturarbetarnas villkor. Framför allt gäller detta åtgärder att främja kulturdistributionen. Genom att övriga kulturanslag är relativt stora kan även en mindre del ha stor absolut betydelse för olika konstnärsgrupper t. ex. för de som arbetar inom folkbildningen. Vi har i Ny kulturpolitik närmare berört de olika statliga insatsernas storlek inom skilda kultursektorer.

2.7 Anslagsutvecklingen från 1960-talets början

I följande tabeller belyses anslagsutvecklingen från 1960-talets början.

I tabell 2.8 redovisas anslagsutvecklingen för konstnärsstipendieanslagen för budgetåren 1961/62–1974/75 samt hur anslagen under resp. budgetår fördelades på olika konstnärsgrupper. För fullständighetens skull medtages under de tre första budgetåren de tidigare stipendieanslagen till författare av utmärkt förtjänst som sedermera ersattes med stora arbetsstipendier till författare m. fl. ur konstnärsstipendieanslaget.

I tabell 2.9 redovisas anslagsutvecklingen för olika stöd- eller ersättningsformer under samma tidsperiod. Utöver anslagen under konstnärsstipendierna och motsvarande tidigare stipendier till författare m. fl. omfattar tabellen anslagen till författarnas biblioteksersättning, anslagen till konstnärsbelöningarna samt anslagen till konstnärlig utsmyckning av statliga byggnader resp. inköp av konst.

Beträffande anslagen till konstnärsbelöningarna bör framhållas att de anförda beloppen avser de i riksstaten upptagna summorna, inte den faktiska belastningen av anslagen under de skilda budgetåren. Eventuella reservationer på anslagen till konstnärlig utsmyckning resp. till inköp av statlig konst har ej heller kunnat beaktas i detta sammanhang.

I tabell 2.10 redovisas anslagens fördelning i procent på olika konstnärsgrupper under budgetåren 1961/62–1974/75. Till grund för beräkningen ligger de värden som redovisas i tabell 2.9, med undantag för anslagen till konstnärsbelöningar, som inte kunnat uppdelas på resp. konstnärsgrupper.

Av tabellerna 2.8–2.10 framgår bl. a. att biblioteksersättningen är den av de berörda ersättnings- och stödformera som ökats mest i absoluta tal sedan 1960-talets början. Ökningen för det årliga anslaget för denna post – ca 12,5 milj. kr. – är nära nog lika stor som ökningen för övriga poster tillsammans, som uppgår till drygt 14 milj. kr. Man kan vidare konstatera att anslagen till de små arbetsstipendierna och resebidragen samt pensionsstipendierna och de tillfälliga bidragen i relativa tal ökats mer än anslagen till de stora arbetsstipendierna. Denna utveckling kan till största delen återföras på de förskjutningar i anslagens relativa fördelning som skett under 1970-talet.

Höjningarna av stipendieanslagen har i första hand kommit bildkonstnärerna till del.

Beträffande här berörda anslagsfördelning på olika konstnärsgrupper

kan noteras att författarnas andel är ungefär lika stor nu – ca 55 % – som då stipendier till "konstnärer i övrigt" införts i början av 1960-talet. På konstnärer inom måleri m. m. faller nu drygt en tredjedel av det sammanlagda anslagsbeloppet av mot knappt en tredjedel i början av 1960-talet. Tonsättarnas andel har minskat kraftigt, medan gruppen "konstnärer i övrigt" erhåller en något mindre andel nu – ca 9 % – än vid 1960-talets början.

Tabell 2.8 Konstnärsstipendier, anslagsutveckling 1961/62–1974/75 samt fördelning på olika konstnärsgrupper. 1000-tal kronor.

Budgetår	Författar-stipendier	Stora arbetsstipendier				Små arbetsstipendier och resestipendier			Pensioner och tillfälliga bidrag			Arbets-bidrag till målare m. m.	Summa
		För-fattare	Målare m. fl.	Ton-sättare	Konstnärer i övrigt	Målare m. fl.	Ton-sättare	Konstnärer i övrigt	Målare m. fl.	Ton-sättare	Konstnärer i övrigt		
1961/62	100		150	150		54	50		26	30			560
1962/63	100		150	150	300	54	50	80	26	30			940
1963/64	100		240	180	420	63	58	180	28	33	12		1 314
1964/65		360	360	180	540	63	58	340	28	33	32		1 994
1965/66		444	480	180	636	69	58	364	103	33	107		2 474
1966/67		444	576	180	636	69	58	364	103	33	107		2 570
1967/68		504	669	150	669	99	88	371	164	33	127		2 874
1968/69		564	744	150	669	129	88	421	239	33	137		3 174
1969/70		795	750	150	825	260	104	421	332	47	140		3 824
1970/71		795	1 800	180	900	592	104	526	1 200	47	180	250	6 574
1971/72		795	1 800	180	900	592	104	526	1 200	47	180	250	6 574
1972/73		795	1 800	180	900	592	124	736	1 350	53	270	700	7 500
1973/74		795	1 800	180	900	592	170	956	1 850	57	370	830	8 500
1974/75		795	1 800	180	900	892	180	1 016	1 900	57	410	1 070	9 200

Tabell 2.9 Anslagsutvecklingen budgetåren 1961/62–1974/75 för olika stöd- eller ersättningsformer. 1000-tal kronor.

Budgetår	Biblioteks-ersättning	Författar-stipendier	Konstnärsstipendier					Konst-närsbe-löningar	Konstnärlig utsmyckning. Inköp av konst
			Stora arbets-stipen-dier	Små och resesti-pendier	Pensio-ner och tillfäl-liga bi-drag	Ar-bets-bidrag	Admini-strati-va bidrag		
1961/62	1 200	100	300	104	56				400
1962/63	1 900	100	600	184	56				800
1963/64	1 900	100	840	301	73				1 000
1964/65	2 000		1 440	461	93			300	1 200
1965/66	2 100		1 740	491	243			500	1 600
1966/67	2 700		1 836	491	243		4	525	1 800
1967/68	2 900		1 992	558	324			600	1 800
1968/69	3 300		2 127	638	409			760	2 000
1969/70	3 600		2 520	785	519			810	2 200
1970/71	7 400		3 675	1 222	1 427	250		1 060	2 500
1971/72	9 300		3 675	1 222	1 427	250		1 140	2 500
1972/73	12 200		3 675	1 452	1 673	700		1 275	3 000
1973/74	12 900		3 675	1 718	2 277	830		1 425	3 800
1974/75	13 800[a]		3 675	2 088	2 367	1 070	360	2 025	3 800

[a]Beräknat belopp.

Tabell 2.10 Anslagsfördelning på olika konstnärsgrupper budgetåren 1961/62–1974/75. Procent.

Budgetår	Författare	Konstnärer inom måleri m. m.	Tonsättare	Konstnärer i övrigt	Summa
1961/62	60,2	29,2	10,6		100,0
1962/63	55,0	28,3	6,3	10,4	100,0
1963/64	47,5	31,6	6,4	14,5	100,0
1964/65	45,5	31,8	5,2	17,5	100,0
1965/66	41,2	36,5	4,4	17,9	100,0
1966/67	44,5	36,0	3,8	15,7	100,0
1967/68	44,9	36,1	3,6	15,4	100,0
1968/69	45,6	36,7	3,2	14,5	100,0
1969/70	45,7	36,8	3,1	14,4	100,0
1970/71	49,7	38,5	2,0	9,8	100,0
1971/72	54,9	34,5	1,8	8,8	100,0
1972/73	57,2	32,8	1,6	8,4	100,0
1973/74	54,4	35,2	1,6	8,8	100,0
1974/75	54,4	35,3	1,6	8,7	100,0

3 Kulturarbetaryrkena

3.1 Avgränsning

Som framgått av kapitel 1 gäller de förslag vi lägger fram i detta betänkande i första hand konstnärliga yrkesutövare. Förslagen berör således endast en del av de yrkesgrupper som brukar – eller kan – räknas till kulturarbetarna. Vi skall emellertid i detta kapitel inledningsvis något uppehålla oss vid kulturarbetarbegreppet.

Det föreligger inte någon allmänt vedertagen definition av begreppet "kulturarbetare". Beteckningen är vag och innefattar i skilda sammanhang olika kategorier av yrken. Vid en bestämning av kulturarbetarbegreppet synes det emellertid lämpligt att utgå från en definition av begreppet "kultur".

Vi använde i Ny kulturpolitik ett vitt kulturbegrepp. En naturlig följd av detta är att vi ger kulturarbetarbegreppet en motsvarande vid innebörd. I princip räknar vi till kulturarbetarna inte endast konstnärerna – en grupp som är central i sammanhanget och som torde ingå i alla definitioner av kulturarbetarkåren – utan över huvud taget personer som till väsentlig del har arbetsuppgifter inom det kulturpolitiska området.

Till kulturarbetarna räknar vi bl.a. dem som innehar något som kan kallas servicefunktioner inom kulturområdet. Antalet sådana funktioner torde vara snabbt växande, bl.a. som en följd av ökande samhälleliga åtaganden inom kulturområdet och andra faktorer som inte närmare skall beröras här. Exempel på yrken med service- eller angränsande funktioner inom kulturområdet är bibliotekarier, museitjänstemän, journalister och kulturskribenter, inspicienter, sufflörer, klippare och andra med tekniska och liknande funktioner, färdiggörare av olika slag, dvs. personer – t.ex. glasblåsare – som utan att i egentlig mening vara självständigt skapande fullföljer konstnärliga intentioner koncipierade av andra. Också personer som arbetar med kulturförmedling och pedagogisk verksamhet inom kulturområdet räknar vi hit. Vissa kulturadministratörer kan också hänföras till gruppen kulturarbetare.

Ovanstående förteckning är långt ifrån uttömmande. Det förefaller omöjligt att göra en komplett lista över de yrken som kan sägas tillhöra kulturarbetarkåren. Det är dessutom föga meningsfullt att försöka göra en fullständig uppräkning eftersom den snabba utvecklingen inom kulturområdet snabbt skulle göra listan föråldrad.

Vi har heller inte försökt att formulera en stringent teoretisk definition av kulturarbetarbegreppet. Det förefaller rimligt att i stället utgå från vår uppgift att utreda de lämpliga statliga insatserna för olika grupper av kulturarbetare. Som framgått av kapitel 1 gäller förslagen främst konstnärernas villkor och det är huvudsakligen konstnärer som begreppet kulturarbetare syftar på i fortsättningen av detta betänkande.

Det är emellertid angeläget att betona att även andra kulturarbetargrupper än konstnärerna givetvis bör arbeta under tryggade ekonomiska och sociala villkor. Att vi koncentrerar oss på konstnärerna i detta betänkande beror bl. a. på att behovet av statliga åtgärder generellt sett är störst för denna grupp och att övriga kulturarbetare i regel arbetar under andra yrkesmässiga och fackliga villkor. Det bör också framhållas att statliga insatser för konstnärerna indirekt kommer hela kulturarbetarkåren till godo.

Att bestämma vilka grupper som skall anses tillhöra konstnärskategorin erbjuder även det vissa svårigheter, bl.a. därför att graden av självständigt konstnärligt skapande varierar mellan olika grupper. Vi har här utgått från de yrkeskategorier som är representerade i de befintliga till Konstnärliga och litterära yrkesutövares samarbetsnämnd (Klys) anslutna konstnärsorganisationerna, men gjort vissa kompletteringar. Avgränsningen kan sägas bygga på en bedömning av om ett verksamhetsområde eller en genre skall betraktas som "konstnärlig" eller inte. Arten av verksamheten blir det avgörande. Däremot har inte några kvalitetsbedömningar gjorts. En sådan kvalitetsbedömning vore principiellt tvivelaktig. Dessutom skulle den leda till den i detta sammanhang orimliga konsekvensen att bedömningen av vilka som tillhör konstnärskollektivet skulle vila på en värdering av enskilda personer och inte kunna göras utifrån kollektivtillhörighet.

Gränsen mellan yrkesmässigt konstutövande och amatörverksamhet på området är flytande. Vid ett försök till avgränsning bör man åtminstone beakta följande fyra faktorer: utbildning, kunnande och sysselsättningsgrad inom det konstnärliga området samt art och grad av framträdande inför offentligheten.

Genom att många konstnärer inte har någon anställning eller endast till ringa del har fasta inkomster från konstnärligt arbete, tvingas många av ekonomiska skäl att försörja sig med annat arbete. Yrkesmässigheten av den konstnärliga verksamheten blir därmed ett tvivelaktigt kriterium på konstnärsskap då den samtidigt utgör ett mått på.samhällets förmåga att erbjuda konstnärerna möjligheter till försörjning inom deras egentliga verksamhetsområde. Vi har emellertid i detta betänkande främst inriktat oss på dem som kan sägas vara konstnärligt yrkesverksamma och lämnat amatörerna åt sidan. Vi har härvid förutsatt att de som är medlemmar i konstnärsorganisationerna i någon mening är yrkesverksamma inom det konstnärliga området.

I anslutning till den praxis som tillämpas inom Klys delar vi in konstnärerna i fyra huvudgrupper, nämligen *ordkonstnärer, bild- och formkonstnärer, tonkonstnärer* samt *film- och scenkonstnärer.* Till den senare gruppen för vi också dem som verkar inom eterområdet. Syftet med

denna indelning är att den skall bilda underlag för den framtida organisationen av de myndigheter som skall fördela projektanslag och stipendier. Som framgår nedan innefattas vissa yrkesgrupper som inte kan betecknas som konstnärer i de fyra kategorierna.

Vi är medvetna om att indelningen inte är helt stringent. Systematiseringen är gjord med utgångspunkt i olika medier eller uttrycksformer för konstnärlig verksamhet, men de medier som bestämmer indelningen ovan är inte helt jämförbara. Sålunda är t.ex. uttrycksformen "ord" av en annan dimension än uttrycksformen "film- och scen", som bl.a. kan innefatta "ord". I vissa fall leder denna inadvertens till svårigheter att bestämma till vilken huvudkategori en viss konstnärsgrupp skall föras. Till detta kommer bl.a. den svårigheten att vissa konstnärer regelmässigt arbetar med olika uttrycksmedel; integration av olika uttrycksformer har blivit allt vanligare under de senaste decennierna. Indelningen torde emellertid fylla sitt praktiska syfte.

Vi skall inte försöka ge en fullständig uppräkning av de konstnärsyrken som faller inom resp. kategori. Vi inskränker oss till att exemplifiera. De problem som kan uppstå vad gäller olika konstnärsgruppers hemhörighet torde inte bli av större betydelse och den praxis som efter hand utbildas kan antas komma att bli tillräckligt klarläggande i de fall tveksamhet råder.

Som *ordkonstnärer* räknar vi huvudsakligen författare och översättare. Däremot för vi dramatiker till film- och scenområdet.

Som *bild- och formkonstnärer* räknar vi t.ex. målare, skulptörer, grafiker, tecknare, (stillbilds)fotografer, konsthantverkare, formgivare, designers, arkitekter och inredningsarkitekter. Filmare räknar vi inte till denna grupp trots att filmen är ett utpräglat bildmedium.

I vissa sammanhang använder vi begreppet "bildkonstnärer". Vi avser då målare, skulptörer, grafiker och tecknare.

Som *tonkonstnärer* räknar vi bl.a. tonsättare, musiker och sångare.

Som *film- och scenkonstnärer* räknar vi konstnärer som huvudsakligen arbetar med film, teater, dans, mim etc. Som ovan påpekats innebär det att vissa konstnärer som arbetar med t.ex. ord (dramatiker, filmförfattare) och bild/form (scenografer, filmfotografer) förs till film- och scenområdet. Till detta område förs även personer som arbetar inom cirkus, varieté och liknande scenformer. Konstnärer, producenter och andra som är verksamma inom radio och TV räknas också till denna grupp såvida de inte otvetydigt bör föras till någon annan.

På motsvarande sätt för vi dem, som utan att vara konstnärer ändå inbegrips i förslagen, till den uttrycksform de har mest samband med. Kulturjournalister förs sålunda till ordområdet, glasblåsare till bild- och formområdet, musikpedagoger till musikområdet, filmljudtekniker och perukmakare till film- och scenområdet etc.

En av ovanstående kategorisering oberoende indelning i *självständigt skapande* (självständigt arbetande) konstnärer och *utövande* (reproducerande) konstnärer förekommer framför allt i den upphovsrättsliga terminologin. Med självständigt skapande konstnärer avses konstnärer som ut-

övar sin verksamhet utan något påtagligt underlag i form av en annan konstnärs arbete. Exempel är författare, bildkonstnärer, tonsättare och dramatiker. Med utövande konstnärer avses konstnärer som gestaltar eller tolkar ett ursprungligen av en skapande konstnär koncipierat verk. Exempel är symfonimusiker och skådespelare, vars gestaltning givetvis kan ha hög grad av självständighet. Gränsen mellan kategorierna är således flytande och kanske också av föga intresse att precisera. Vi använder indelningen i samband med beskrivningen av konstnärernas sociala och ekonomiska villkor eftersom de bägge grupperna i vissa hänseenden skiljer sig åt vad gäller dessa villkor.

Nyssnämnda skillnader i villkor hänger samman med att de självständigt skapande konstnärerna ofta är *fritt arbetande* (verksamma). Synonymt används termerna *fria konstnärer* och *fria yrkesutövare*. Bestämningar har inte något med det konstnärliga arbetet som sådant att göra utan gäller de yttre villkoren för detta arbete. De fritt arbetande konstnärerna verkar som rörelseidkare eller med tidsbegränsade uppdrag.

3.2 Numerär

Ovan redovisade svårigheter vad gäller definitionerna av begreppen "kulturarbetare" och "konstnär" gör sig naturligtvis gällande också när man söker uppskatta antalet yrkesutövare. Uppskattningarna blir bl.a. beroende av vilka definitioner man använder.

Statistiska centralbyråns folk- och bostadsräkningar bygger på uppgifter om yrkestitel från de tillfrågade själva. Den senaste genomförda räkningen avser förhållandena den 1 november 1970. Den redovisade ett sammanlagt antal om ca 25 000 förvärvsarbetande inom "litterärt och konstnärligt arbete". Om man räknar bort journalister, förlagsredaktörer och dekoratörer var som framgår av tabell 3.1 antalet förvärvsarbetande på minst halvtid ca 16 000, av vilka den övervägande delen (ca hälften) fanns inom bild- och formområdet.

Några uppgifter om antalen i de olika individualyrkena har inte stått att få. Fotograferna redovisas för sig i folkräkningen och ingår således inte i tabell 3.1. Antalet fotografer var enligt 1970 års räkning 4 623 med inkomstgivande arbete minst 20 timmar per vecka och 4 435 med minst 35 timmar per vecka. Uppgifterna gäller personer som utför fotografering med stillbildskameror, filmkameror och televisionskameror.

Folkräkningen redovisar också antalet förvärvsarbetande efter näringsgren och yrkesställning. Inom näringsgrenen "fristående konstnärs- och artistverksamhet" var antalet ca 5 000 med minst 20 veckotimmars och ca 4 200 med minst 35 veckotimmars inkomstgivande arbete. Antalet anställda bland dessa var i bägge grupperna mindre än 400.

Vi har som nämnts i våra beräkningar i första hand utgått från antalet konstnärligt verksamma medlemmar i de till Konstnärliga och litterära yrkesutövares samarbetsnämnd (Klys) anslutna organisationerna. Detta antal är som framgår av tabell 3.2 ca 12 500.

Tabell 3.1 Antalet förvärvsarbetande med litterärt och konstnärligt arbete år 1970.

	Inkomstgivande arbete minst 20 timmar per vecka	Inkomstgivande arbete minst 35 timmar per vecka
Författare[a]	587	445
Bildkonstnärer[b]	5 709	4 924
Formgivare[c]	2 838	2 558
Musiker[d]	3 179	2 404
Scenkonstnärer[e]	1 714	1 422
Övrigt litterärt och konstnärligt arbete[f]	1 734	1 669
Delsumma	(15 761)	(13 422)
Journalister, förlagsredaktörer	8 805	8 144
Dekoratörer	2 944	2 789
Ej specificerbar uppgift	68	49
Totalt	27 578	24 404

Källa: Folk- och bostadsräkningen år 1970, del 10, s. 132.

[a] Innefattar bl. a. individualyrkena filmredaktör och filmförfattare.
[b] Innefattar bl. a. individualyrkena målare, grafiker, skulptör, bokkonstnär, layoutman, illustrationstecknare, reklamtecknare, modetecknare, teaterdekoratör, filmdekoratör, televisionsdekoratör och tavelkonservator.
[c] Innefattar bl. a. individualyrkena keramiker, glaskonstnär, möbel- och inredningsarkitekt, filmarkitekt, TV-arkitekt, industridesigner, textilkonstnär, dessinatör och modeskapare.
[d] Innefattar bl. a. individualyrkena kompositör, arrangör, notskrivare, dirigent, kapellmästare, repetitör, kormästare, orkesterledare och kyrkomusiker.
[e] Innefattar bl. a. individualyrkena skådespelare, recitatör, sångare ("seriös"), populärsångare, dansör, balettmästare, koreograf, varietéartist, cirkusartist och sufflör.
[f] Till denna yrkesfamilj förs personer som är sysselsatta med planering och utredigering av program för *radio och television*, såväl föredrag, intervjuer, musik, teater- som nyhets- och nöjesinslag; utarbetar scenlösningar till teaterpjäser, operor, filmer etc., leder föreställning från kuliss, svarar för s. k. spelrekvisita eller attribut. Exempel på individualyrken är programtjänsteman, producent, programannonsör, regissör, inspicient, scriptgirl och filmklippare.

Medlemssiffrorna i Klys-organisationerna kan inte utan vidare tas som ett mått på antalet konstnärer i landet. Nedan skall vissa härmed sammanhängande faktorer beröras.

Det är naturligtvis av intresse om medlemmarna är aktivt verksamma som konstnärer eller inte. Vissa Klysmedlemmar har sin konstnärliga verksamhet bakom sig men kvarstår ändå av ett eller annat skäl i en konstnärsorganisation. Vissa konstnärer arbetar i intervaller varför det är tveksamt om de skall anses vara "aktiva" eller inte; detta gäller t.ex. ofta dramatiker för vilka det inte sällan kan gå fyra–fem år mellan varje färdigställd pjäs. Sådana intervaller kan ha samband med att den konstnärliga verksamheten endast är marginell genom att annan yrkesverksamhet utgör den huvudsakliga sysselsättningen. Nu berörda förhållanden har vi inte beaktat utan utgått från att medlemmarna aktivt ägnar sig åt konstnärlig yrkesverksamhet under åtminstone någon del av året.

I vissa Klys-organisationer finns medlemmar som inte är konstnärer. De i tabell 3.2 angivna medlemsantalen är justerade med hänsyn härtill.

Det är att märka att vi inte räknat pedagogisk verksamhet inom det konstnärliga området som konstnärligt arbete. Lärare vid de högre

Tabell 3.2 Antal medlemmar i till Klys anslutna konstnärsorganisationer den 1 juli 1974.[a]

Ordområdet		
Sveriges författarförbund	1 400	1 400
Bild- och formområdet		
Konstnärernas riksorganisation	2 500	
Föreningen Svenska tecknare	221	
Föreningen Sveriges konsthantverkare och industriformgivare	290	
Svenska fotografernas förbund	866	
Privatpraktiserande arkitekters sektion inom SAR[b]	745	4 622
Tonområdet		
Föreningen Svenska tonsättare	92	
Föreningen Svenska populärauktorer (SKAP)	284	
Svenska musikerförbundet, Nöjesföretagens personalförbund[c]	2 730	
Svenska tonkonstnärsförbundet	157	3 263
Film- och scenområdet		
Svenska teaterförbundet	2 130	
Svenska regissörsföreningen	90	
Sveriges dramatikerförbund	320	
SIF-klubben vid Sveriges Radio[d]	820	3 360
Totalt		12 645

Källa: Klys verksamhetsberättelse år 1973/74.

[a] Uppgifterna gäller antalet medlemmar som faller inom Klys verksamhetsområde. Vissa av organisationerna organiserar även andra yrkeskategorier. Vidare bör noteras att till Klys också är anslutet Svenska danspedagogförbundet med 115 medlemmar.
[b] Ingår i Svenska arkitekters riksförbund (SAR).
[c] Anslutna fritidsmusiker ej inräknade. De kan beräknas uppgå till över 5 000.
[d] Uppgiften är en skattning av antalet programmedarbetare inom ljudradio och television. Maskörer, kostymörer, belysningsmästare, musiktekniker etc. är inte inkluderade.

institutionerna för konstnärlig utbildning är emellertid i regel konstnärligt verksamma vid sidan om sin pedagogiska gärning. Även många lärare inom det allmänna skolväsendet – t.ex. teckningslärare – och vid musikskolor etc. ägnar sig åt egen konstnärlig verksamhet. Vi har antagit att lärarna i den mån de yrkesmässigt bedriver konstnärlig verksamhet är medlemmar i någon till Klys ansluten konstnärsorganisation och därmed ingår i underlaget för skattningen av konstnärskårens storlek. I enlighet med vad som nyss sagts ingår inte medlemsantalet i Svenska danspedagogförbundet, som är anslutet till Klys, i underlaget. Vi vill betona att här berörda frågor är av beräkningsteknisk natur och inte innebär att nuvarande möjligheter för danspedagoger och andra pedagoger att erhålla stipendier skall minska.

Av betydelse är också att vissa konstnärer inte är fackligt organiserade. Detta förhållande har vi inte kunnat beakta. Däremot har vi i viss mån tagit hänsyn till att vissa konstnärsorganisationer står utanför Klys och att en del konstnärer är medlemmar i mer än en Klys-organisation.

Dubbelt medlemskap i Klys-organisationer av mer betydande omfattning förekommer i fyra fall. Ca 125 personer är anslutna till såväl Svenska författarförbundet som Sveriges dramatikerförbund. Samtliga ca 85 medlemmar i Svenska regissörsföreningen är medlemmar i Svenska teaterförbundet. Vidare torde dubbelanslutning till Svenska tonkonstnärsförbundet och Svenska musikerförbundet förekomma i stor omfattning. Någon uppgift om antalet har inte stått att få. Vi har antagit att dubbelanslutningen uppgår till ca 100. Ett antal medlemmar i SKAP är medlemmar också i andra Klys-organisationer, främst inom ord- och tonområdena. Ca 15 SKAP-medlemmar är medlemmar också i Sveriges författarförbund. Någon uppgift om hur många SKAP-medlemmar som är anslutna till annan Klys-organisation inom tonområdet har inte stått att få. Med tanke på att endast ett fåtal SKAP-medlemmar kan leva enbart på sin auktorsverksamhet har vi räknat med att ett stort antal – ca 150 – SKAP-medlemmar är anslutna också till ett annat Klys-förbund inom tonområdet.

Övrig dubbelanslutning är av ringa omfattning och har inte beaktats. Med tanke på de stora osäkerhetsmarginalerna skulle även den berörda dubbelanslutningen kunna försummas. Om man emellertid tar hänsyn till den bör det i tabell 3.2 angivna totala antalet konstnärer reduceras med ca 475 från 12 645 till 12 170. Dubbelanslutningen gäller främst tonområdet där antalet konstnärer bör reduceras med ca 250 från ca 3 250 till ca 3 000. Man bör också ha i minnet att ordområdet har ca 125 konstnärer gemensamt med film- och scenområdet genom dubbelanslutning till författar- och dramatikerförbunden.

Nedan skall de i tabell 3.2 angivna antalen något ytterligare beröras.

Ordområdet

Som framgått har Sveriges författarförbund ca 1 400 medlemmar. Ungefär 400 av dessa kan betraktas som fackförfattare, av vilka ca 100 av ålderskäl inte längre är aktiva.

Mycket få – kanske tio – av medlemmarna i författarförbundet ägnar sig helt åt översättning. Ofta förenas författarskap med översättning; 150–200 medlemmar kan antas kombinera dessa verksamheter.

Ungefär 1 000 av medlemskapen i författarförbundet grundar sig alltså på skönlitterär verksamhet. Ett okänt antal av dessa medlemmar är inte längre aktiva. Ett okänt antal ägnar sig helt eller delvis åt annan verksamhet. Enligt kulturrådets dubbelarbetsundersökning (se 6.1.4) var ca 200 författare – exklusive fackförfattarna – dubbelarbetande år 1968, men då användes en tämligen låg tröskel vid bestämningen av dubbelarbete. Som dubbelarbetande räknades författare som hade en inkomst om minst 1 000 kr. av annat arbete år 1968. Distinktionen mellan dem som arbetar som konstnärer på heltid och dem som har annan sysselsättning vid sidan om är för övrigt av föga intresse då det gäller att bestämma antalet konstnärer eftersom bägge grupperna rimligen bör räknas som konstnärligt verksamma. Folk- och bostadsräkningen

anger att ca 600 personer arbetade som författare minst 20 timmar per vecka år 1970. I detta antal ingår dock bl.a. filmredaktörer.

Man kan grovt räkna med att ca 600 personer har skönlitterärt författarskap som huvudsaklig sysselsättning och att ytterligare ett hundratal har sådan verksamhet vid sidan om annan huvudsaklig sysselsättning.

Bild- och formområdet

Antalet bildkonstnärer kan uppskattas till ca 2 800. Antalet konsthantverkare kan beräknas uppgå till ca 300. Gränsen mellan bildkonst och konsthantverk är flytande och ett relativt stort antal konstnärer kan antas ägna sig åt båda verksamheterna. Detta har inte beaktats i ovan angivna skattningar.

Också gränsen mellan konsthantverk och design är oklar och ett antal konstnärer delar sina krafter mellan dessa bägge verksamheter. Man kan räkna med att ca 200 personer har industridesign utanför textilbranschen som en specialitet. (Föreningen Svenska industridesigner – SID – har ca 160 medlemmar.) Ungefär lika många kan antas ägna sig åt textil- och klädformgivning för industriell tillverkning. Här bör noteras att design i många fall inte urskiljs som en särskild funktion. I själva verket fordrar alla industriprodukter design i något avseende, men ofta ingår denna uppgift som en bland många för konstruktörer eller andra som utformar produkten.

Antalet fotografer var år 1970 enligt folk- och bostadsräkningen drygt 4 000. Ungefär 900 är anslutna till Svenska fotografernas förbund. Av dessa är ett stort antal verksamma utanför det konstnärliga området (reklamfotografering, fotografering för vetenskapliga verk etc.) men man har att räkna med att många av dessa gärna ville ägna sig åt "fotografi som konst" om tillfälle gavs. Någon skarp gräns mellan olika kategorier av fotografi går för övrigt inte att ställa upp. En rimlig uppskattning av antalet fotografer som helt eller delvis ägnar sig åt "fotografi som konst" är kanske antalet medlemmar i fotografförbundets sektion för fotoförfattare och illustratörer, dvs. ca 175.

Endast en av sektionerna i Svenska arkitekters riksförbund (SAR), nämligen Privatpraktiserande arkitekters sektion med ca 750 medlemmar, är ansluten till Klys. Det totala antalet medlemmar i SAR är ca 2 800 vilket ungefärligen torde motsvara antalet verksamma arkitekter i landet.

Svenska inredningsarkitekters riksförbund (SIR) har ca 500 medlemmar. Vi har antagit att antalet inredningsarkitekter ungefärligen motsvarar detta medlemsantal.

Tonområdet

Som framgått kan antalet till Klys anslutna konstnärer inom tonområdet uppskattas till ca 3 000.

En stor del av jazzmusikerna är organiserade i Föreningen Sveriges jazzmusiker som står utanför Klys. Föreningen har ca 150 medlemmar. Dubbelanslutning till musikerförbundet synes vara relativt ovanlig.

Kyrkomusikerna har en särskild organisation, Kyrkomusikernas riksförbund, som är anknutet till Sveriges lärarförbund, men inte till Klys. Kyrkomusikerförbundet har ca 2 500 medlemmar. Dessa medlemmar har i stor utsträckning annan verksamhet vid sidan om sin kyrkomusikaliska.

Film- och scenområdet

Som framgått kan antalet till Klys anslutna konstnärer inom film- och scenområdet uppskattas till ca 3 400, av vilka ca 800 är programmedarbetare vid Sveriges Radio. Dessa senare är anslutna till SIF-klubben vid Sveriges Radio. Vi har således inte beaktat att eterområdet för många konstnärer, exempelvis författare, dramatiker och musiker, utgör ett betydelsefullt kompletterande verksamhetsområde.

Sveriges Radio är numera den utan jämförelse största arbetsplatsen för filmarbetare. Det bör dock observeras att filmarbetare inom TV i många avseenden skiljer sig från produktion av t.ex. biograffilm. Någon strikt avgränsning av personal som arbetar med film finns inte vid Sveriges Radio. År 1972 arbetade enligt filmutredningen 299 personer med film vid Sveriges Radio, TV 1 undantaget. Som filmarbetare räknades TV-producenter som "ansågs i någon större utsträckning syssla med just filmarbete", fotografer, redigerare/klippare och yrkestekniker.

Filmarbetarna har vissa egna fackliga organisationer eller avdelningar inom huvudorganisationen. Dessa hade år 1972 sammanlagt ca 280 medlemmar (se tabell 3.3).

Tabell 3.3 Medlemsantal i vissa filmarbetarorganisationer den 1 mars 1972[a].

Avdelningen för filmregissörer inom Svenska teaterförbundet	106
Avdelningen för filmfotografer inom Svenska teaterförbundet	81
Föreningen Sveriges ljudfilmtekniker	43
Föreningen Produktions- och inspelningsledare	48
Summa	278

Källa: Filmutredningens betänkande (SOU 1973:16) Samhället och filmen 3, s. 227 f.

[a] Efter en omorganisation ingår numera filmarbetare från samtliga kategorier i Svenska teaterförbundets filmavdelning, som har ca 150 medlemmar.

Filmutredningen påpekade att anslutningsgraden till en facklig organisation är relativt låg bland filmarbetarna. Utredningen fann i Svenska filminstitutets register över svenska långfilmsproduktioner under perioden 1968–1970 115 regissörer, A- och B-fotografer, ljudtekniker samt produktions- eller inspelningsledare som inte var medlemmar i någon av de i tabell 3.3 nämnda organisationerna. Man kan emellertid anta att ett stort antal av dessa personer sedermera av brist på arbete eller annat skäl helt lämnat filmområdet.

Enligt ovanstående delvis på mycket osäker grund vilande beräkningar kan antalet yrkesverksamma konstnärer i landet uppskattas till drygt

17 000. Av dessa faller drygt 1 000 inom *ordområdet*, ca 7 000 inom *bild- och formområdet* (av vilka ca 3 300 är arkitekter eller inredningsarkitekter), ca 5 600 inom *tonområdet* (av vilka knappt hälften är kyrkomusiker) och ca 3 400 inom *film- och scenområdet* (av vilka ca 800 är programmedarbetare vid Sveriges Radio).

4 Upphovsrätt, fackliga förhållanden och arbetsförmedling

4.1 Inledning

Avgörande för de *skapande* konstnärernas möjlighet att få en tillfredsställande försörjning på sitt konstnärliga arbete är innehållet i den lagstiftning, som reglerar deras rättigheter och fackorganisationernas förmåga att tillvarata dessa rättigheter. Även för de *utövande* (reproducerande) konstnärerna har den upphovsrättsliga lagstiftningen betydelse;för deras del kommer dock huvudparten av inkomsterna från anställningar – varaktiga eller tillfälliga. Deras inkomster är alltså i regel knutna direkt till *utförandet av arbetsprestationen* och deras fackliga verksamhet koncentreras därför på avtalsuppgörelser av vanlig arbetsmarknadsmässig natur. För de utövande konstnärerna spelar förmedlingen av arbete och uppdrag en större roll än för de skapande konstnärerna.

Den upphovsrättsliga lagstiftningen och konstnärernas fackliga verksamhet omspänner inte bara praktiska och ekonomiska frågor utan också yrkenas ideella sida. I förevarande betänkande granskas dock främst konstnärernas ekonomiska situation och formerna för ersättning och stöd. Av detta skäl begränsas framställningen i detta kapitel till att avse sådana förhållanden som har betydelse för konstnärernas försörjningssituation.

4.2 Upphovrättslig lagstiftning

4.2.1 *Allmänt*

Upphovsrätten faller inom det rättsområde som i allmänhet betecknas som immaterialrätt. Det finns inte någon given regel för vad som skall hänföras just till upphovsrätt; avgörande blir vad ett visst lands lagstiftning hänför dit. I Sverige är konstnärliga och litterära verk föremål för upphovsrätt enligt upphovsrättslagen medan fotografier skyddas i en närbesläktad lag – fotolagen. Konsthantverk och annan brukskonst kan skyddas som upphovsrättsliga verk men har sin specialreglering i mönsterskyddslagen.

I förevarande sammanhang kan det vara praktiskt att tala om upphovsrättslig lagstiftning i vid bemärkelse. Härunder faller då lagarna om upphovsrätt till konstnärliga och litterära verk (upphovsrättslagen – förkortad URL) och om rätt till fotografisk bild (FotoL) som båda är av den 30 december 1960 samt mönsterskyddslagen av den 29 juni 1970. Till URL och FotoL finns dessutom vissa tillämpningsföreskrifter av intresse i detta sammanhang.

Sedan år 1970 arbetar nordiska upphovsrättskommittén på en revision av den nordiska lagstiftningen på området. Enligt uppgift kommer revisionsförslag att framläggas i etapper. I januari 1974 avgav kommittén sitt första betänkande (Upphovsrätt I. Fotokopiering och bandinspelning särskilt inom undervisningsverksamhet NU 1973:21).

Immaterialrätten har stor internationell betydelse och de flesta av dess områden har därför reglerats genom konventioner. De konstnärliga och litterära verken skyddas internationellt genom Bernkonventionen av år 1886 och UNESCO:s s.k. Världskonvention av år 1952, medan de utövande konstnärernas prestationer skyddas genom Romkonventionen av år 1961. Den svenska lagstiftningen bygger i huvudsak på förebilder från dessa konventioner och Sverige är anslutet till samtliga. Skälet till att man har två konventioner på upphovsrättens område är att den äldre, Bernkonventionen, uppställer sådana minimikrav att vissa länder, t.ex. USA och andra amerikanska stater samt Sovjetunionen, inte kunnat ansluta sig, medan Världskonventionens krav på medlemmarna inte är så långtgående. I samband med att Sverige år 1973 ratificerade nya texter till de båda konventionerna gjordes en del ändringar i de svenska lagarna. I detta sammanhang ändrades också lagen som en konsekvens av en i viss mån ny syn på det statliga trycket.

Framställningen nedan koncentreras på URL. I de avsnitt som berör fotorätt och mönsterskydd kommer endast att framhållas de frågor som inom resp. område berör den ur kulturpolitisk synpunkt viktiga verksamheten och som i fråga om reglering avviker från föreskrifterna i URL.

4.2.2 *Upphovsrättslagen*

4.2.2.1 Grundprinciper

Den som har skapat ett konstnärligt eller litterärt verk har i princip ensamrätt att förfoga över verket. Han skyddas också i ideellt hänseende av lagen.

Vad som menas med ett *verk* är svårt att generellt definiera. Försök har gjorts att tala om "verkshöjd" motsvarande begreppet "uppfinningshöjd" – varmed menas att en uppfinning måste ha en viss komplexitet för att kunna skyddas som patent – men någon allmänt brukad term är detta inte. Det finns dock klara gränser: korta notiser eller faktiska upplysningar är inte verk. Å andra sidan kan man inte för "verk" uppställa något kvalitetskrav: även en dilettantisk målning eller ett pekoralistiskt poem kan vara verk.

Det som skyddas är verket sådant det föreligger, alltså i den utformning upphovsmannen givit det. Detta innebär att idé, ämne och uppslag inte kan åtnjuta skydd annat än i den mån de fått en konkret form.

I upphovsrättslagen räknas upp "*konstarter*" och *framställningssätt*: upphovsmannen får upphovsrätt till verket "vare sig det utgör skönlitterär eller beskrivande framställning i skrift eller tal, musikaliskt eller sceniskt verk, filmverk eller alster av bildkonst, byggnadskonst eller brukskonst eller kommit till uttryck på annat sätt". Uppräkningen är alltså inte fullständig utan lämnar utrymme för tolkningar och för utveckling till nya, inte förutsedda former och medier. Fotografisk bild är dock uttryckligen undantagen från upphovsrätt, medan ett alster som registrerats som mönster eller modell kan skyddas också som upphovsrättsligt om det är ett verk i URL:s mening.

Med *litterärt verk* menas allt som har uttryckts i text, skriven eller talad. Också tabeller och grafiska kurvor, staplar etc. räknas som litterära verk. Återstoden är *konstnärliga verk,* vilket betyder att musikaliska verk och filmverk hänförs dit liksom givetvis bildkonst som måleri, skulptur, arkitektur och konsthantverk.

Som *upphovsman* räknas inte bara den som skapat ett originalverk. En översättare har upphovsrätt till sin tolkning och en bearbetare åtnjuter skydd för sin prestation. En annan sak är att dessa "sekundära" upphovsmän i allmänhet inte kan göra gällande sin upphovsrätt annat än i samarbete med upphovsmannen till originalverket.

Rätten att förfoga över verket innebär att upphovsmannen har ensamrätt att framställa exemplar (mångfaldiga), offentliggöra det och sprida det samt att låta översätta eller eljest bearbeta det. Ensamrätten är dock beskuren genom inskränkningar som behandlas under 4.2.2.2.

Den *ideella rätten,* droit moral, omfattar två led: skydd mot förvanskning och rätt att gälla som verkets upphovsman, internationellt betecknade droit au respect resp. droit à la paternité.

Upphovsrättsliga verk åtnjuter skydd intill utgången av femtionde året efter det år då upphovsmannen avlider *(skyddstid).* Särskilda regler gäller dock för anonyma verk och verk med flera författare, s. k. multiverk. I vissa alldeles speciella fall kan man göra gällande en sorts droit moral även efter skyddstidens utgång.

Upphovsrätten kan helt eller delvis *överlåtas* genom avtal eller gåva. Det vanligaste är dock att upphovsmannen *upplåter* viss del av rätten (t. ex. förlagsrätt eller uppföranderätt). När den rätt som avses med ett upplåtelseavtal har utnyttjats, återgår alltså rätten till upphovsmannen. Efter upphovsmannens död övergår rätten till efterlevande eller andra enligt de vanliga reglerna om giftorätt, arv och testamente. Det betyder bl.a. att allmänna arvsfonden kan bli innehavare av upphovsrätt. Den som sålunda förvärvat upphovsrätt kan under skyddstiden träffa avtal om den på samma sätt som upphovsmannen själv kunde under livstiden.

Den vanligaste på upphovsrätten vilande ersättningsformen är royalty, varvid ersättningen utbetalas fortlöpande i relation till omfattningen av utnyttjandet. Även s. k. friköp eller ersättning i ett för allt förekommer

men är relativt ovanligt.

Intrång i upphovsrätt kan bestraffas och medföra skyldighet att utge skadestånd. Innebär intrånget ett olovligt utnyttjande av verket skall upphovsrättsinnehavaren också ha ersättning för detta. Kränkning av upphovsmannens droit moral kan inte bara förekomma i samband med intrång i förfoganderätten. Även den, som genom avtal har rätt att förfoga över verket eller den som på grund av lagbestämmelserna om inskränkningar i upphovsrätten har möjlighet att fritt utnyttja ett verk, måste iaktta reglerna om droit moral.

Slutligen må framhållas, att upphovsrätten som sådan inte kan *utmätas* hos upphovsmannen själv eller hos någon till vilken den övergått på grund av giftorätt, arv eller testamente. Detta är en konsekvens av upphovsmannens ensamrätt att offentliggöra verket. Hos t.ex. en förläggare som förvärvat hela upphovsrätten kan den emellertid utmätas, vilket också innebär att den kan ingå i sådan förläggares konkursbo. Även manuskript är utmätningsfritt hos upphovsmannen och hans efterlevande. Bildkonstverk som varit utställt, utbjudet till salu eller eljest "godkänt för offentliggörande" kan utmätas hos konstnären men i övrigt är hans verk utmätningsfria hos honom och hans efterlevande.

Förutom de skapande upphovsmännen skyddar URL de *utövande konstnärerna,* t. ex. skådespelare och musiker. Deras rättigheter kallas närstående rättigheter, droit voisins, och behandlas i ett särskilt avsnitt av lagen som också berör den rätt som kan tillkomma fonogramframställare och radioföretag (se 4.2.2.3).

Även de utövande konstnärerna kan få ersättning i form av royalty. De har dock framför allt tidigare accepterat friköp av deras rättigheter t.ex. till filminspelningar (skådespelare, musiker) och grammofoninspelningar (musiker). I dag finns ett betydande motstånd mot friköp från de nationella och internationella artist- och musikerorganisationerna. De hänvisar till den massarbetslöshet som följde på grund av grammofonmusikens och ljudilmens inträde och fruktar följderna av inspelningstekniken fortsatta utveckling med bl.a. en ökad användning av videokassetter och kabel-television. "Inspelningen tar artistens plats", hävdar man.

På den internationella arbetsmarknaden har framför allt filmindustrin vidhållit kraven på friköp av upphovsrättsligt skyddade verk och prestationer, vilket ansetts vara en förutsättning för ett ändamålsenligt kommersiellt utnyttjande av filmerna. Televisions- och radioföretagen har i större utsträckning accepterat principen om betalning endast i förhållande till utnyttjande, vilket framför allt för mindre länder kan begränsa kostnaderna för initialutnyttjandet av program.

4.2.2.2 Inskränkningar i upphovsrätten

Allmänt

Från huvudprincipen om upphovsrätt till verk finns ett *undantag:* författningar, beslut av myndighet, av svensk myndighet avgivna yttranden samt officiella översättningar av sådana texter är inte föremål för upphovsrätt. Upphovsrätt gäller dock för officiell karta och för sådana

alster av bildkonst, musikaliskt verk och lyriskt verk som ingår i sådana allmänna handlingar som nyss sagts. En *privat* översättning av "oskyddade" allmänna handlingar är också skyddad enligt huvudregeln om skydd för översättarens prestation.

I övrigt gäller upphovsrätten med *inskränkningar,* som stadgas i 2 kap. URL. Inskränkningarna kan i huvudsak delas upp i två grupper: de som motiveras främst av *praktiska skäl* och de som betingas främst av ett *allmänt intresse.* I vissa fall gör sig dock en kombination av synpunkterna gällande. Utnyttjande som sker med stöd av den förra gruppen av inskränkningar leder med ett undantag inte till ersättning för upphovsmannen. Utnyttjande inom den senare leder ibland till ersättning, ibland inte. Om inskränkningen inom den senare gruppen är absolut *(tvångslicens)* kan en eventuell ersättning inte bli föremål för vanliga avtalsförhandlingar – upphovsmannen kan ju inte motsätta sig utnyttjandet.

Inom den nordiska upphovsrättslagstiftningen har man utvecklat en alldeles speciell typ av inskränkningar, de som numera allmänt kallas *avtalslicens.* Den innebär att en utnyttjare av visst upphovsrättsligt material kan sluta ett taxeavtal med en facklig huvudorganisation och därmed få rätt att utnyttja alla sådana upphovsrättsliga verk som normalt skyddas av denna organisation. För närvarande finns bara en sådan bestämmelse i URL (22 §, andra stycket) men de fackliga organisationerna har visat intresse för en utvidgning av detta system.

Av praktiska skäl föranledda inskränkningar

Av praktiska skäl föranledda inskränkningar delas nedan in i fem grupper.

1. Enligt 11 § må av offentliggjort verk framställas *enstaka exemplar* för *enskilt bruk;* dock får man för detta ändamål inte *genom annan* låta framställa exemplar av bruksföremål eller skulptur eller genom konstnärligt förfarande efterbilda annat konstverk (kopia). Ej heller får den enskilde med stöd av 11 § utföra eller låta utföra byggnadsverk. Den ursprungliga grundtanken bakom huvudbestämmelsen var, att enskilda rimligen måste få för eget bruk göra avskrifter av texter, kopiera konstverk och uppteckna melodier. Det är ju inte heller praktiskt möjligt för upphovsmännen att kontrollera sådant utnyttjande. Den tekniska utvecklingen har emellertid både ökat möjligheterna till text-, not- och bildkopiering och frigjort ett behov av sådan kopiering för t.ex. undervisningsanstalter och företag. En följd har blivit att begreppen "enskilt bruk" och "enstaka exemplar" fått skilda tolkningar i olika sammanhang. Klart är att man även i yrkesverksamhet har rätt att framställa exemplar enligt denna bestämmelse, men stor oenighet och osäkerhet råder om vilken omfattning sådant mångfaldigande får ha.

2. Enligt 12 § må *arkiv och bibliotek* för sin verksamhet framställa exemplar av verk genom fotografi. Förutsättningen härför är tillstånd av Kungl. Maj:t och enligt tillämpningsföreskrifterna tillkommer rätten i huvudsak alla bibliotek och arkiv som drivs av det allmänna eller är statsunderstödda. Syftet är bl. a. att tillgodose beredskaps- och skydds-

synpunkter samt kompletteringsbehov. De metoder som får användas är mikrofotografering och fotokopiering.

3. *Byggnad och bruksföremål* får av ägaren ändras utan upphovsmannens lov (13 §). Bestämmelsen innefattar den enda inskränkning i droit moral som lagen upptar.

4. I 14 § regleras den s. k. *citaträtten:* citat får göras ur offentliggjort verk i överensstämmelse med god sed och i den omfattning som betingas av ändamålet. I kritiskt eller vetenskapligt verk får också i anslutning till texten återges offentliggjort bildkonstverk. I populärvetenskapligt verk får dock inte utan ersättning återges mer än ett sådant verk av en och samme konstnär. Den sista regeln har tillkommit för att hindra att man sammanställer planschverk som realiter innebär ett omfattande intrång i konstnärens upphovsrätt, dvs. fall då det praktiska behovet av återgivandet inte är det väsentliga.

5. Enligt 15 § andra stycket får offentliggjort bildkonstverk avbildas i *tidning eller tidskrift* i samband med redogörelse för dagshändelse. En motsvarande regel gäller enligt 21 § för *radio, TV och film.* Bestämmelserna står *citaträtten* i 14 § andra stycket nära och är i 15 § förknippad med regeln att verk, som har tillkommit för återgivande i tidning eller tidskrift, är undantaget från citaträtten.

Av allmänna intressen föranledda inskränkningar

De inskränkningar som är avsedda att tillgodose allmänna intressen tar sikte ibland på samhällets behov (t.ex. inom utbildningen) eller allmänheten i vidsträckt bemärkelse, ibland på grupper som ansetts böra tillgodoses av samhället. Av hänsyn till dessa intressen företagna inskränkningar delas nedan in i fem grupper.

1. Enligt 15 § första stycket har tidning eller tidskrift rätt att ur annan publikation trycka av artikel i religiös, politisk eller ekonomisk dagsfråga *(pressens lånerätt).* Bestämmelsen har rimligen till syfte att tillgodose den allmänna debatten. Den kan upphävas genom att man vid den första publiceringen utsätter förbud mot eftertryck.

2. *Utbildningsväsendet* och *gudstjänstlivet* är tillgodosett i tre olika bestämmelser, 16, 17 och 20 §§.

Enligt 16 § får man i skol- och gudstjänst*antologier* utan lov ta med mindre del av litterärt eller musikaliskt verk eller ett verk av ringa omfattning om minst fem år förflutit sedan verket utgavs. I anslutning till sådan text får också tas med bildkonstverk som varit offentliggjort i fem år. Verk som tillkommit för att användas i undervisning får inte medtas i sådan samling. Upphovsmannen har rätt till ersättning för återgivandet.

Enligt 17 § får man inom undervisningsverksamhet för tillfälligt bruk göra *ljudupptagning* av offentliggjort verk. Videoband får alltså inte inspelas. Tillfälligt bruk har ansetts kunna utsträckas till tre år. Kommersiellt fonogram får inte direkt kopieras för detta ändamål. Någon ersättning utgår inte till upphovsmännen.

Slutligen får enligt 20 § första stycket utgivet verk – dock ej sceniskt verk eller filmverk – *framföras offentligt* vid gudstjänst eller undervisning. Någon ersättning utgår inte.

3. I 18 § tillgodoses vissa *handikappade.* Utgivet litterärt och musikaliskt verk får framställas i *blindskrift* och någon ersättning utgår inte till upphovsmannen. Vidare får bibliotek och organisation med Kungl. Maj:ts tillstånd framställa s.k. *talböcker* för utlåning till blinda och andra svårt vanföra. Någon rätt till ersättning finns inte för sådana framställningar. Ett särskilt anslag är dock uppfört på riksstaten för ersättning till de upphovsmän, vilkas verk utnyttjas. Enligt tillämpningsföreskrifterna kan upphovsman avbryta vidare tvångslicens för nyproduktion av talböcker genom att själv ge ut verket som kommersiell talbok. (Talboksersättningen berörs ytterligare i 7.3.)

4. Ett mera *diffust allmänintresse* tillgodoses genom 20 § andra stycket. Annat utgivet verk än sceniskt verk och filmverk får enligt denna bestämmelse framföras offentligt

vid tillfälle då framförandet inte är det huvudsakliga, tillträde är avgiftsfritt samt anordnandet sker utan förvärvssyfte,
i folkbildningsverksamhet,
för välgörande ändamål samt
i annat allmännyttigt syfte.

I de tre senare fallen får den eller de som framför verket inte uppbära ersättning. Om alltså framföraren i dessa fall får arvode kan upphovsmannen hävda sin ensamrätt och förbjuda framförandet.

5. Vad som anförs *inför myndighet,* i våra parlamentariska församlingar eller vid annan *offentlig överläggning* om allmänna angelägenheter – t. ex. valdebatter, paneldiskussioner och offentliga kongresser – får återges utan upphovsmannens samtycke. Återgivandet får ske både i text och via film, radio och TV. Upphovsmannen har dock ensamrätt att utge samling av sina anföranden. Bestämmelsens huvudsyfte är givetvis att främja den allmänna debatten och ge insyn i förfarandet vid domstolar och andra myndigheter.

Andra inskränkningar

I 22 § andra stycket finns en mycket speciell bestämmelse som grundar sig på *Sveriges Radios* praktiska behov men samtidigt tillgodoser upphovsmännens intresse. Enligt allmänna regler måste Sveriges Radio förvärva rätt till upphovsrättsligt skyddade verk som skall sändas. I 22 § andra stycket föreskrivs emellertid att Sveriges Radio med upphovsmannaorganisation, som företräder ett flertal svenska upphovsmän inom sitt område, kan sluta avtal om rätt till sändning av organisationsmedlemmarnas verk och därigenom förvärva en allmän rätt att sända utgivna verk även av sådana upphovsmän inom samma område, som inte omfattas av avtalet. För sådana på grund av *avtalslicens* sända verk skall utgå ersättning, vilken inte är reglerad vare sig i lag eller genom avtal men som rimligen inte bör underskrida de taxor som upptas i organisationsavtalen. En viktig begränsning i avtalslicensen ligger i att enskild upphovsman kan meddela förbud mot tillämpning av bestämmelsen. Sveriges Radio är också förpliktad att underlåta sändning om det föreligger särskild

anledning att anta att upphovsmannen motsätter sig sådan. Motsvarande bestämmelser finns för organisationsmedlemmar intagna i träffade avtal.

Om *Sveriges Radio* har rätt att återge visst verk i utsändning – antingen på grund av avtal eller på grund av inskränkning i upphovsrätten – får företaget också under de villkor som Kungl. Maj:t bestämmer ta upp verket på fonogram eller videoband (22 § första stycket). Tillstånd har givits att göra sådana s. k. *efemära inspelningar,* vilka får sparas under ett år och användas för utsändning högst fyra gånger. Har inspelningen dokumentariskt värde får den dock arkiveras och sparas obegränsad tid. För själva inspelningen får upphovsmannen inte ersättning men används den vid utsändning får han ersättning enligt vanliga regler.

Överlåtet exemplar av verk eller exemplar som omfattas av utgivning får i allmänhet fritt spridas vidare (överlåtas, utlånas, uthyras) och visas offentligt. Undantag härifrån gäller *uthyrning av noter* samt *visning av bildkonstverk genom film och television,* vilka åtgärder således inte får vidtagas utan uppgörelse med innehavare av upphovsrätten. Enligt 23 och 25 §§, som reglerar dessa frågor, får följande åtgärder fritt vidtas med överlåtet (utgivet) exemplar:

Vidareförsäljning av litterärt och musikaliskt verk samt bildkonstverk,
utlåning av litterärt och musikaliskt verk samt bildkonstverk,
uthyrning av litterärt verk och bildkonstverk,
offentlig visning av litterärt och musikaliskt verk samt – utom genom film och television – bildkonstverk,
medtagande av konstverk vid inspelning av film eller televisionsprogram, om återgivandet är av underordnad betydelse med hänsyn till filmens eller programmets innehåll,
återgivande i katalog eller liknande av bildkonstverk som ingår i samling, utställs eller utbjuds till salu samt
avbildande av byggnad samt bildkonstverk som är stadigvarande anbragt på eller vid allmän plats utomhus.

Den sista nämnda inskränkningen kan naturligtvis ur vissa aspekter anses praktiskt betingad eftersom det vore orimligt att fotografer eller målare inte skulle få anlita motiv med dessa ingredienser. Emellertid måste observeras att det även är tillåtet att låta byggnaden eller konstverket bli huvudsaken vid kommersiell fotografering, t. ex. för framställning av vykort eller bokverk.

4.2.2.3 De utövande konstnärernas rätt

Vissa upphovsrätten närstående rättigheter behandlas i 5 kap. URL. De brukar internationellt betecknas droits voisins eller neighbouring rights och avser utövande konstnärers, fonogramframställares och radio/TV-sändningsföretags rätt samt det s. k. katalogskyddet. Här skall bara behandlas de utövande konstnärernas rätt.

En utövande konstnärs framförande av ett litterärt eller musikaliskt verk får inte utan hans samtycke tas upp på fonogram, film eller liknande. Det får heller inte sändas i radio/TV eller genom kabelöverföring från den lokal där framträdandet sker göras direkt tillgängligt för allmänheten.

Inspelning på fonogram etc. får inte utan samtycke kopieras förrän 25 år förflutit efter det år då inspelningen skedde.

Om fonogram etc. används vid radio/TV-sändning inom den angivna skyddstiden om 25 år har den utövande konstnären rätt till ersättning. Hans rätt gentemot sändningsföretaget skall emellertid göras gällande av fonogramframställaren (se vidare 4.5.3).

Sammanfattningsvis kan alltså sägas att den utövande konstnären åtnjuter ett tjugofemårigt skydd mot eftergörande av inspelat fonogram (motsvarande) och har under denna tid rätt till ersättning vid radio/TV-sändning av sådan inspelning. Däremot har han icke – såsom i t. ex. Danmark – rätt till ersättning vid återgivande av inspelningen i jukeboxar, vid idrottsarrangemang etc.

Inskränkning i rätten till ersättning föreligger i två hänseenden:

Får sändningsföretaget återge avsnitt ur det sända verket enligt 14 eller 21 §§ URL får den utövande konstnären utan ersättning tåla samma inskränkning.

Framförs verket i gudstjänst eller undervisning och är det inte sceniskt verk eller filmverk utgår inte ersättning till den utövande konstnären.

Beträffande övergång av den utövande konstnärens rätt liksom utmätning i denna gäller samma regler som i fråga om upphovsrätt.

4.2.3 *Fotolagen*

4.2.3.1 Grundprinciper

Fotolagen är i huvudsak uppbyggd efter samma principer som URL. Fotografen har med vissa uppräknade inskränkningar uteslutande rätt att genom fotografi, tryck, teckning eller annat förfarande framställa exemplar av bilden samt att visa denna offentligt. Vidare åtnjuter han droit moral enligt liknande regler som upphovsman.

Skyddstiden för fotografisk bild är normalt 25 år efter utgången av det år då den framställts. Om bilden äger konstnärligt eller vetenskapligt värde gäller dock samma skyddstid som för upphovsrättsliga verk, dvs. intill utgången av det femtionde året efter det år då fotografen avled. *Intrång* i fotorätten medför ersättningsrätt och kan leda till straff och skadestånd för den skyldige. Något *utmätningsskydd* för rätten till fotografisk bild föreligger inte.

4.2.3.2 Inskränkningar i fotorätten

Samtliga de för upphovsrätten gällande inskränkningarna (se 4.2.2.2) gäller också för fotografi. Är enligt URL filmverk undantaget från inskränkning, gäller samma undantag enligt FotoL. På en punkt är fotograf bättre ställd än en bildkonstnär i URL:s mening: fotografisk bild som enligt tvångslicens medtas i populärvetenskaplig framställning skall alltid ersättas (annat bildkonstverk ersätts bara om två eller flera av samme konstnär medtas i samma framställning).

I två hänseenden är fotografen sämre ställd än upphovsman:

Fotografisk bild får, mot ersättning, intas i arbete till bruk vid undervisning (alltså inte bara i antologi).

Sveriges Radio har direkt enligt lag rätt att sända fotografi i fall då avtal eller avtalslicens fordras för upphovsrättsligt verk; dock föreligger individuell vetorätt för fotograf som inte vill underkasta sig denna tvångslicens.

Utöver dessa inskränkningar gäller för foto ytterligare tre:

I rättsvårdens och den allmänna säkerhetens intresse får fotografisk bild fritt utnyttjas.

Om fotografisk bild utförts på beställning tillkommer fotorätten beställaren, om inte annat uttryckligt avtalats mellan parterna.

Rör det sig om beställt fotografiskt porträtt räcker det dock inte att fotografen förbehållit sig rätten till bilden; beställaren har ändå rätt att låta intaga porträttet i tidning, tidskrift eller biografisk publikation om inte fotografen gjort särskilt förbehåll mot just detta utnyttjande. Det får antas att en fotograf sällan kan göra sådant förbehåll, eftersom porträttbeställning ju ofta har till syfte att ge beställaren sagda möjlighet.

4.2.4 *Mönsterskyddslagen*

Med mönster förstås förebilden för en varas utseende eller ornament. Genom registrering kan den som skapat ett mönster få ensamrätt att yrkesmässigt utnyttja mönstret. Mönsterrätt omfattar bara de varor för vilka mönstret registrerats och därmed likartade varor. Sådan mönsterrätt innebär att annan än innehavaren av rätten inte får utnyttja mönstret genom att tillverka, införa till landet, utbjuda, saluhålla, överlåta eller uthyra vara, som inte väsentligt skiljer sig från mönstret eller som innehåller del som inte väsentligt skiljer sig från detta.

Mönsterskyddet måste alltså specificeras. Ett mönster som bara registrerats för textil kan av annan användas som dekoration på glas eller keramik. Däremot är en servisform som registrerats för keramik skyddad mot användning i annat material, lämpligt för serviser, t. ex. glas eller metall (likartad vara).

Skyddet gäller yrkesmässig användning. Detta innebär att de åtgärder som är tillåtna med bildkonstverk enligt upphovsrättslagen inte kommer i konflikt med mönsterskyddet.

Registrering av mönster ger skydd under fem år räknat från den dag då ansökan om registrering gjordes och kan därefter förnyas för ytterligare två femårsperioder. Längsta skyddstid är alltså 15 år.

För registreringen skall erläggas avgifter, nämligen f. n. 150 kr. för ansökningen samt för förnyelse 300 kr. första gången och 600 kr. andra gången. Dessutom tillkommer särskilda avgifter för registrering för mer än en varuklass, för förvaring av modell m. m.

Konsthantverkare som låtit registrera ett alster som mönster kan oavsett detta göra gällande upphovsrätt, om alstret kan betraktas som verk ur upphovsrättslagens synpunkt. Han har då för denna produkt skydd enligt URL, vilket bl. a. innebär att han får längre skyddstid och

att enskild inte får låta genom annans försorg framställa enstaka exemplar enligt 11 § URL.

4.3 Fackliga organisationer

4.3.1 *Allmänt*

De svenska konstnärerna är numera ganska väl organiserade. Sedan år 1959 upprätthåller de av detta betänkande berörda fackorganisationerna samarbete genom konstnärliga och litterära yrkesutövares samarbetsnämnd, Klys. (Klys och dess uppgifter beskrivs närmare i 4.3.7.) Inom denna nämnd brukar man dela upp konstnärerna i fyra grupper avseende ord, bild, ton och scen. Vid beskrivningen av de fackliga förhållandena och avtalsförhållandena följer vi Klys indelning trots att vi i andra sammanhang har en något annorlunda kategorisering. De dramatiska författarna förs därför i det följande till ordområdet och producenterna vid Sveriges Radio redovisas under rubriken "eterområdet".

Konstnärernas fackliga organisationer verkar för sina resp. medlemmars ekonomiska och sociala intressen i former som nära ansluter till andra fackliga organisationer, t. ex. genom att sluta avtal. Som framgått av redogörelsen för upphovsrättslagstiftningen (4.2) och som närmare berörs i 4.4.1 är konstnärernas möjligheter att verka genom fackliga stridsåtgärder dock i vissa fall begränsade genom att för arbetsmarknaden i övrigt gängse förutsättningar för avtal inte gäller.

I konstnärernas fackliga strävanden ingår som ett naturligt led också att bevaka medlemmarnas ideella intressen – t. ex. i samband med upphovsrättslagstiftningen – liksom att över huvud främja utvecklingen av och förståelsen för resp. konstområde. En del organisationer bedriver stipendie- och/eller utställningsverksamhet.

Uppgifter om antalet medlemmar i resp. organisation har lämnats i 3.2.

4.3.2 *Ordområdet*

Huvudorganisation inom ordområdet är *Sveriges författarförbund,* som konstituerades år 1970 och började sin verksamhet den 1 januari året därpå. Förbundet bildades genom att Sveriges författareförening (bildad år 1893), Minerva – förening för Sveriges vetenskapliga och populärvetenskapliga författare (bildad år 1946), Sveriges ungdomsförfattareförening (bildad år 1948) och Svenska översättarförbundet (bildat år 1954) samtliga var för sig antog samma firma och samma stadgar och därefter beslöt att förenas i en enda organisation. Samtidigt upplöstes en år 1956 bildad centralorganisation, Fria litterära yrkesutövares centralorganisation (Flyco).

Författarförbundet skall enligt stadgarna tillvarata författarnas och de litterära översättarnas ekonomiska och ideella intressen och skall därvid särskilt

genom ständig bevakning av upphovsrätten och de lagbestämmelser som reglerar denna verka för författarnas rätt till rimligt utbyte av sitt arbete, genom avtal med motparter skapa ekonomisk trygghet för författarna, enskilt och som kår, bevaka författarnas moraliska rätt så att deras verk icke förvanskas eller offentliggörs på ett sätt som strider mot deras egna avsikter,ständigt försvara yttrandefriheten och därmed säkerställa rätten till fri debatt samt skydda och hjälpa de författare som genom att utöva yrket kommer i konflikt med motparter eller myndigheter eller råkar i andra svårigheter.

Medlemskap kan vinnas av svensk medborgare som offentligen dokumenterat sig som litterär yrkesutövare samt av utländsk medborgare som stadigvarande vistas i Sverige och på motsvarande sätt meriterat sig. Alla medlemmar är direkt anslutna till förbundet. För speciella uppgifter inom avgränsade fackliga områden kan emellertid inrättas sektioner. Sektionerna, som står öppna för varje medlem som har intresse därav, skall främst följa utvecklingen inom sitt område, ta initiativ och framlägga förslag. F. n. finns inom förbundet fyra sektioner: fackförfattarsektionen Minerva, sektionen för barn- och ungdomslitteratur, översättarsektionen och sektionen för skönlitterära författare.

Författarförbundet samarbetar med sina nordiska systerorganisationer i Nordiska författarrådet. Internationellt är författarförbundet anslutet till Confédération Internationale des Sociétés d'Auteurs et Compositeurs (CISAC) samt till Fédération Internationale des Traducteurs (FIT).

Sveriges dramatikerförbund, bildat år 1941, är en ekonomisk förening med uppgift att bl. a. driva förlagsverksamhet. Medlemskap kan vinnas av svensk medborgare, som på offentlig svensk teater (varmed också menas radioteater och television) låtit uppföra ett teaterstycke av litterärt värde eller som bedrivit förtjänstfull verksamhet inom föreningen näraliggande område. Med stöd av den sista passusen har dramatiska översättare och teaterförläggare invalts i förbundet.

Dramatikerförbundet samarbetar nordiskt inom Nordisk dramatikerunion. Förbundet är vidare anslutet till International Writers Guild (IWG).

Författare av sång- och vistexter m. m. kan också vara medlemmar i Föreningen Svenska populärauktorer, SKAP, (se 4.3.4).

4.3.3 *Bildområdet*

Konstnärernas riksorganisation (KRO) bildades år 1937. Den är huvudorganisation för bildkonstnärerna, med vilka i detta sammanhang främst avses målare, skulptörer, grafiker och andra vilka ägnar sig åt "fri" bildkonst.

KRO:s allmänna uppgift är att tillvarata den svenska bildkonstnärskårens ideella, sociala och ekonomiska intressen. Till medlem av organisationen kan antas varje svensk medborgare eller i Sverige verksam utländsk medborgare som ägnar sig åt bildkonst och genomgått kvalificerad utbildning eller på annat sätt dokumenterat sig inom bildkonstens

område. Medlemsintagningen sker centralt av en för hela riket gemensam invalsnämnd som utses av riksmötet.

Organisationsmässigt är landet indelat i KRO-distrikt, som i sin tur kan vara uppdelade i sektioner. Den centrala administrationen utgörs av en centralstyrelse som väljs av riksmötet, bestående av ombud från distrikten.

Föreningen Svenska tecknare bildades år 1955. Till medlem kan antas den som yrkesmässigt ägnar sig åt teckning. För inval fordras att vederbörande på ett övertygande sätt dokumenterat sig inom verksamhetsområdet.

Föreningen Sveriges konsthantverkare och industriformgivare (KIF) bildades år 1962. Rätt att bli medlem har envar som med godkänd examen resp. godkända betyg genomgått Konstfackskolan i Stockholm eller Konstindustriskolan i Göteborg eller på annat sätt förvärvat motsvarande utbildning ävensom elev som påbörjat sista utbildningsåret vid angivna skolor. Medlem kan vara ansluten till huvudorganisation för arbetstagare. De färdigutbildade medlemmar som förvärvat självständig upphovsrätt utgör aktiva medlemmar och har i denna egenskap rösträtt samt är valbara till förtroendeuppdrag. Övriga medlemmar är passiva; de har yttrande- och förslagsrätt vid föreningsmöten och sammankomster.

KIF är riksorganisation men styrelsen kan för främjande av föreningens intressen bilda lokalavdelningar. Särskilda av sådan avdelning utsedda ombud har rätt att delta i styrelsens sammanträden vid behandling av ärende som gäller avdelningen. Lokalavdelningar finns f. n. i Göteborg och Malmö.

Svenska fotografernas förbund, som bildades år 1895, är en branschorganisation för alla kategorier av yrkesfotografer.

Förbundet har tre specialsektioner för att tillvarata branschens särintressen. Dessa är Porträttfotografernas riksorganisation, sektionen för reklam och kommersiell fotografi samt sektionen för fotoförfattare/illustratörer.

Förbundet är anslutet till Sveriges hantverks- och industriorganisation (SHIO), samt tillhör i internationella sammanhang Nordiska fotografförbundet och den europeiska fotounionen, Europhot.

Till *Privatpraktiserande arkitekters sektion* inom Svenska arkitekters riksförbund (SAR) hänförs alla förbundsmedlemmar som driver konsulterande verksamhet. Sektionens verkställande organ är Privatpraktiserande arkitekters nämnd (PAN), som utses av sektionens årsstämma. Sektionen vann anslutning till Klys den 1 juli 1973.

Genom SAR är sektionen ansluten till Union Internationale des Architectes (U.I.A.) och bildar tillsammans med de nordiska arkitektförbunden en särskild nordisk sektion inom U.I.A.

4.3.4 *Tonområdet*

Tonsättarna är organiserade i två föreningar, en för "seriös" musik och en för s. k. populär musik.

Föreningen Svenska tonsättare (FST), som bildades år 1918, organiserar svenska tonsättare "vilkas produktion kan anses äga konstnärligt värde".

Medlemmarna är dels aktiva, dels passiva. Till aktiv medlem kan väljas inom landet verksam tonsättare, medan till passiva kan inväljas personer som främjat föreningens verksamhet. Endast de aktiva medlemmarna kan väljas till förtroendeposter inom föreningen och de ordinarie föreningssammanträdena avser endast denna del av medlemskåren.

Föreningens verksamhet är intimt förknippad med Svenska tonsättares internationella musikbyrå – STIM – (se 4.5.2), i vars styrelse föreningen utser vissa representanter och till vilkens styrelse föreningen stadgeenligt har att årligen inge sin verksamhetsberättelse m. m.

Föreningen Svenska populärauktorer (SKAP) som bildades år 1926 hade tidigare firman Svenska kompositörer av populärmusik – därav den sedan länge inarbetade förkortningen.

Medlemskap kan erhållas av svensk kompositör eller författare till verk av underhållningskaraktär, som utgivits i tryck eller mångfaldigats genom överföring på anordning, genom vilken det kan återges, så ock annan svensk medborgare, som styrelsen anser särskilt önskvärd att uppta i föreningen.

I likhet med tonsättarföreningens är SKAP:s verksamhet intimt knuten till STIM:s. Sålunda är medlemskap i STIM en förutsättning för medlemskap i SKAP. Föreningsmedlem är vidare skyldig att ställa sig till efterrättelse Nordisk revyunions stadgar och beslut.

Via STIM är såväl Föreningen Svenska tonsättare som SKAP anslutna till den internationella upphovsmannaorganisationen CISAC (se 4.3.2).

De utövande musikerna är främst organiserade inom *Svenska musikerförbundet,* bildat år 1907 och anslutet till Landsorganisationen. Förbundet, som har underfirman Nöjesföretagens personalförbund, organiserar inom Sverige verksamma "musiker av alla slag, vokalister, ensemblesångare, dansare, musik- och danspedagoger, statister, scenteknisk personal, biljettkassörskor, vaktmästare och garderobiärer samt övrig därmed jämställd personal vid nöjesetablissemang".

Förbundets lokala verksamhet utövas genom avdelningar, som kan vara uppdelade på sektioner. Dess högsta beslutande organ är kongressen som består av ombud, valda från särskilt bildade valkretsar. Kongressen sammanträder vart femte år. Den löpande tillsynen över styrelsens arbete utövas av förbundsrådet som utses av kongressen och representerar de olika yrkeskategorierna inom förbundet.

Musikerförbundet samarbetar nordiskt inom Nordisk musikerunion och internationellt inom Internationella musikerfederationen (FIM).

Svenska tonkonstnärsförbundet bildades år 1947 och står öppet för sångsolister, instrumentalsolister, dirigenter och andra yrkesmusiker vars utövning kan anses äga högt konstnärligt värde. Studerande inom sagda yrkeskategorier kan antas till medlemmar och får då inom förbundet bilda en studiesektion.

Tonkonstnärsförbundet ingick tidigare i Svenska musikerförbundet. Sedan år 1971 är det dock fristående i förhållande till musikerförbundet.

Internationellt är förbundet anslutet till Nordisk solistråd och samarbetar, genom musikerförbundet, med Nordisk musikerunion och Internationella musikerfederationen.

4.3.5 *Scenområdet*

Scenkonstnärernas huvudorganisation *Svenska teaterförbundet,* är ansluten till Tjänstemännens centralorganisation (TCO). Teaterförbundet bildades år 1894 och utgör facklig organisation för inom teater, dans, film, radio och television och andra närbesläktade områden yrkesverksamma artister, tekniker, pedagoger och administrativ personal.

För medlemskap fordras att sökanden varit engagerad inom sitt yrkesområde minst sex månader eller genomgått statlig scenskola.

Medlemmarna indelas i aktiva, dvs. de som "utövar yrket", och passiva, till vilka hänförs dels dem som upphört att utöva yrket, dels dem som befinner sig i arbetsgivareställning. Endast de aktiva medlemmarna har rösträtt och behörighet att motta förtroendeuppdrag inom förbundet.

Förbundets aktiva medlemmar är indelade i avdelningar med särskilda styrelser och stadgar. Högsta organ för dessa är avdelningsmötet. För speciella ändamål kan medlemmarna också inom förbundet skapa särskilda organ, vilkas verksamhet regleras av egna stadgar. Ett sådant organ är Svenska regissörsföreningen.

Förbundets högsta beslutande organ är riksstämman, bestående av fullmäktige som väljs av avdelningarna. Riksstämman utser förbundets centralstyrelse som ansvarar för förbundets ledning.

Teaterförbundet är anslutet till Nordiska skådespelarrådet och fungerar f. n. som sekretariat åt den internationella skådespelarunionen (FIA).

Svenska regissörsföreningen bildades år 1956 och utgör ett fristående organ inom Svenska teaterförbundet med uppgift att tillvarata medlemmarnas kollektiva och individuella intressen i deras egenskap av svenska regissörer.

Berättigad till medlemskap är envar yrkesutövande svensk regissör som tillhör Svenska teaterförbundet.

Svenska danspedagogförbundet bildat år 1939, är anslutet till Svenska fackläraförbundet och därigenom till Tjänstemännens centralorganisation (TCO). Det utgör facklig sammanslutning för pedagoger i konstnärlig dans.

För medlemskap fordras att vederbörande fyllt 21 år och är yrkesverksam. Vidare skall sökanden antingen ha avlagt fullständig danspedagogexamen vid Statens dansskola eller likvärdig institution eller efter två förbundsmedlemmars vitsord och enligt beslut av förbundets styrelse visat sig ha erforderlig kompetens eller inför en av förbundets styrelse i varje särskilt fall utsedd jury ha avlagt godkända undervisningsprov.

4.3.6 *Eterområdet*

Svenska industritjänstemannaförbundets klubb inom Sveriges Radio (SIF-klubben vid SR) organiserar all vid företaget tjänstgörande personal som tillhör förbundet. Anslutningen till Klys, som skedde den 1 juli 1973, avser producenterna och annan jämförlig konstnärlig personal.

4.3.7 *Konstnärliga och litterära yrkesutövares samarbetsnämnd*

Som framgått är en del kulturarbetarorganisationer – antingen direkt eller som underorganisationer i större förbund – anslutna till Landsorganisationen eller till Tjänstemännens centralorganisation. Någon kulturarbetarnas topporganisation existerar inte. Däremot samarbetar alla här presenterade föreningar och förbund i konstnärliga och litterära yrkesutövares samarbetsnämnd (Klys), som bildades år 1959.

Ursprungligen slöts mellan berörda organisationer ett samarbetsavtal, som angav vissa riktlinjer för nämndens arbete. År 1960 antog nämnden också ett kulturprogram i 24 punkter. Från och med år 1972 regleras nämndens verksamhet av stadgar av föreningstyp. Enligt dessa har Klys till "uppgift att verka för samarbete mellan medlemsorganisationerna, främja samförstånd mellan olika konstnärliga och litterära yrkesutövare samt hos det allmänna och publik skapa förståelse för anslutna yrkesgruppers ekonomiska och sociala intressen". Vid fullgörande av denna uppgift har nämnden att

företräda medlemsorganisationerna inför det allmänna i frågor rörande lagstiftning och kulturpolitik av gemensamt intresse,

verka för allmän yttrandefrihet inom samtliga konstnärliga medier,

medverka till utredningar och undersökningar av gemensamt intresse för medlemmarna,

verka för att konstnärliga och litterära yrkesutövare ges möjlighet att utöva sina yrken och tillerkännas skälig ersättning för sitt arbete,

verka för social trygghet åt de konstnärliga och litterära yrkesutövarna,

på begäran av medlemsorganisation biträda den i förhandlingar och stödja den vid konflikt, som nämnden bedömer som befogad, i fall då medlemsorganisationer har motstridiga intressen på begäran av dem eller en av dem genom medling söka bilägga tvisten samt på begäran av medlemsorganisation yttra sig i fråga som rör denna organisations inre förhållanden eller förhållande till motpart samt därvid rekommendera åtgärder.

Medlemskap i Klys kan vinnas av riksorganisation, vars medlemmar utgörs av konstnärliga eller litterära yrkesutövare och vars huvudsakliga ändamål är att tillvarata medlemmarnas fackliga intressen och sektion eller avdelning under nyss nämnd organisation, vilken på riksplanet bevakar visst ämnesområde, som ligger inom huvudorganisationens verksamhetsfält.

Till följd härav har förutom de ovan nämnda organisationerna även tre sektioner i Sveriges författarförbund – vilka intressemässigt motsvarar tidigare självständiga organisationer – säte och rösträtt i nämnden.

4.4 Avtalsförhållanden

4.4.1 *Avtalsrätt*

De anställda konstnärliga yrkesutövarna, främst organiserade inom Svenska musikerförbundet och Svenska teaterförbundet, kan sluta vanliga *kollektivavtal.* De skapande upphovsmännens avtalssituation ter sig olika allteftersom de som grupp har en naturlig gemensam motpart (grupp av motparter) eller om avsättningen av deras alster sker till enskilda i speciella uppgörelser. För den förra typen är *kollektiva avtal* många gånger naturliga, dvs. ramavtal mellan organisation och motpart varigenom den senare förbinder sig att för organisationsmedlemmarna iaktta vissa minimivillkor. Fackorganisationernas strävan har helt naturligt varit att lägga så stora områden som möjligt under kollektiva avtal av nyssnämnda typ.

För konstnärsområdet gäller givetvis allmänna avtalsrättsliga regler: kollektivavtalslagen, avtalslagen, köplagen m. fl. Beträffande vissa områden innehåller dock URL speciella avtalsregler, som gäller för den händelse annat ej avtalats, nämligen beträffande avtal om offentligt framförande, förlagsavtal och avtal om filmning. Dessutom finns i 29 § URL till skydd för upphovsmannen en s.k. generalklausul av följande lydelse:

"Skulle tillämpning av villkor som upptagits i avtal om överlåtelse av upphovsrätt uppenbarligen vara stridande mot god sed på upphovsrättens område eller eljest otillbörlig, må villkoret jämkas eller lämnas utan avseende."

Den citerade bestämmelsen gäller alltså vid sidan av och – eftersom den inte förutsätter någon ond tro hos motparten – över avtalslagens regler om rättshandlingars ogiltighet, dvs., de som handlar om tvång, svek, trångmål, oförstånd, lättsinne m.m., fel och misstag samt brott mot tro och heder.

Vad här sagts förutsätter full avtalsfrihet för parterna. Som ovan påpekats innehåller emellertid URL och FotoL flera inskränkningar i upphovsrätten och fotorätten, som antingen berövar upphovsmännen och fotograferna möjlighet att träffa avtal eller i varje fall begränsar deras frihet i ett eller annat hänseende.

Om inskränkningarna kan upphävas genom t. ex. förbud mot eftertryck eller genom individuellt veto mot tillämpning av avtalslicens kan upphovsmännen genom sådana åtgärder etablera full avtalsfrihet och därigenom hävda sina ekonomiska intressen. I fall av tvångslicens föreligger inte denna möjlighet. Även om ersättning skall utgå befinner sig upphovsmannen vid förhandlingar under tvångslicens i underläge – avtalssituationen är "haltande", eftersom han inte har andra tvångsmedel mot sin motpart än dem som kan bli följden av ett domstolsförfarande.

I en del fall har upphovsmännen påvisat, att inskränkning som inte är förknippad med ersättningsrätt leder till så stort utnyttjande av deras verk att det innebär förfång för deras ekonomiska intressen. Här skall

kort sammanfattas de fall då upphovsmännens avtalsmöjligheter är begränsade eller obefintliga, trots att det berörda utnyttjandet kan ha eller påstås ha ekonomisk betydelse för dem.

1. "Bildcitat" i kritisk och vetenskaplig framställning (14 § andra stycket URL och 7 § FotoL): Citaträtten är obegränsad och medför ej rätt till ersättning. Konstnärer och fotografer har yrkat begränsning av citaträtten.

2. "Bildcitat" i populärvetenskaplig framställning (14 § andra stycket URL och 7 § FotoL): Tvångslicens föreligger men ersättning skall utgå till konstnär om mer än ett verk återges och till fotograf redan från första bilden. Avtalssituationen är "haltande". Det är emellertid inte någon förutsättning att det just är den återgivna bilden som behandlas i texten. Bildkonstnärerna har därför hävdat att paragrafernas utformning innebär en allvarlig inskränkning i deras möjligheter att få ekonomiskt utbyte av sin verksamhet.

3. Skol- och gudstjänstantologier (16 § URL): Tvångslicens med ersättningsrätt föreligger beträffande upphovsrättsliga verk. Avtalssituatioen är "haltande". Upphovsmännen yrkar avtalslicens av den typ som gäller för radio/TV-sändningar av offentliggjort verk (se 4.4.2.2).

4. "Arbete" till bruk vid undervisning (7 § andra stycket FotoL): Tvångslicens med ersättningsrätt föreligger beträffande fotografisk bild. Avtalssituationen är "haltande".

5. Ljudupptagning i undervisningsverksamhet (17 § URL): Tvångslicens utan ersättningsrätt. Upphovsmännen yrkar avtalslicens.

6. Blindskrift och talböcker för blinda (18 § URL): Tvångslicens utan ersättningsrätt. Tvångslicensen kan hävas för talböcker genom att upphovsmannen själv ger ut kommersiell talbok. Upphovsmännen yrkar avtalslicens.

7. Framförande vid gudstjänst, undervisning och välgörenhet m. m. (20 § URL och 10 § FotoL): Inskränkningen är fullständig. Upphovsmännen yrkar avtalslicens för framförande vid gudstjänst och undervisning samt i övrigt full avtalsfrihet.

8. Utlåning och uthyrning av upphovsrättsliga verk (23 och 25 §§ URL): Inskränkningen är fullständig utom vad gäller uthyrning av noter, som ligger under fria avtal. Upphovsmännen yrkar avtalslicens för utlåning från mediatek och full avtalsfrihet för uthyrning och därmed jämförliga åtgärder.

9. Visning av texter och noter i television (23 § URL): Inskränkningen är fullständig. Upphovsmännen yrkar avtalslicens.

10. Användande av fonogram (grammofonskivor, ljudband) vid radio- och televisionssändning (5 kap. URL): Tvångslicens med ersättningsrätt via grammofonproducenterna som från Sveriges Radio uppbär ersättning enligt 47 § URL.

11. Användande av fonogram för annat offentligt framförande (jukeboxar, vid offentliga sammankomster osv.). Ingen ersättningsrätt för de utövande konstnärerna. Dessa yrkar, att deras rätt till ersättning enligt 47 § URL skall utvidgas till att gälla allt offentligt framförande.

Det må avslutningsvis påpekas, att de fall då upphovsmän och

fotografer får tåla inskränkningar i sin förfoganderätt är avgränsade genom olika kriterier. I den mån ett utnyttjande överskrider dessa gränser utgör det ett intrång i upphovsrätten, som upphovsmannen/fotografen kan förbjuda. Eftersom det inom vissa områden finns tendenser till kontinuerligt sådant överskridande, framför allt när det gäller mångfaldigande för enskilt bruk, finns här sektorer där upphovsmännen/fotograferna äger full avtalsfrihet men inom vilka denna frihet är svår att etablera och utöva.

4.4.2 *Föreliggande avtal och rekommendationer*

4.4.2.1 Allmänt

För de anställda konstnärerna inom ton- och scenområdet finns i stor utsträckning kollektivavtal. Dessa har i princip inte annan karaktär inom kulturområdet än inom andra delar av arbetsmarknaden. Dessutom är de ofta så komplicerade att det inte är möjligt att inom ramen för föreliggande framställning ge en tillfredsställande bild av uppnådda resultat.

Beträffande sådana motparter som icke kan inordnas i kollektivavtal föreligger naturligtvis behov av riktlinjer och sådana har också utfärdats av berörda fackliga organisationer. För dylika engagemang gäller emellertid alltid ytterst differentierade förhållanden och under alla omständigheter får en beställare ju inte någon arbetsprestation utan särskilt avtal. Det är därför först genom en statistik över redan ingångna avtal som man får en verklig bild av avtalssituationen på detta område. En redovisning för innehållet i rekommendationer och riktlinjer säger ganska litet om de verkliga förhållandena.

Med hänsyn till det sagda har vi valt att här redovisa endast de kollektiva avtal och rekommendationer som avser ord- och bildområdena samt inom tonområdet de som avser tonsättare och andra auktorer. Därtill redovisas för ton- och scenområdena de avtal som gäller utnyttjande av fonogram i radio/TV. Med några undantag har inte avtal slutna efter den 1 januari 1974 beaktats.

4.4.2.2 Ordområdet

Sveriges författarförbund

Etermedier

Sveriges författarförbund och *Sveriges Radio* har ett löpande avtal. Det senaste är från år 1974 och löper ut vid det årets slut. Avtalet innehåller dels fasta tariffer för framförande av redan utgivna verk – vilket är en förutsättning för tillämpning av avtalslicensen i 22 § andra stycket URL på icke-medlemmars verk – dels minimitariffer för tidigare icke utgivna verk, föredrag och personlig medverkan. Avtalet innehåller likställighetsavtal för ATP, innebärande att Sveriges Radio för alla honorar och

arvoden som för kalenderår ligger över 500 kr. betalar avgift för försäkringen.

Med *kommittén för television och radio i utbildningen* (TRU) har författarförbundet ännu inte något avtal men förhandlingar pågår och parterna uppges vara ense om att avtal bör slutas.

Förlagssidan

För *skönlitteratur* finns det s. k. normalkontraktet från år 1947 mellan Sveriges författarförbund och Svenska bokförläggareföreningen. Enligt avtalet har förläggarföreningen rekommenderat sina medlemmar att använda normalkontraktet och att därvid erlägga royalty med minst 16 2/3 % på bokens cirkapris samt ett garantihonorar om minst en tredjedel av royaltyn på första upplagan. Kontraktet gäller inte för billigböcker. I praktiken har även s. k. originalpockets kommit att falla utanför kontraktsområdet.

För *barn- och ungdomslitteratur* finns avtal med bokförläggareföreningen, enligt vilken dess medlemmar skall använda överenskommet normalformulär vid utgivning "första gången av romaner, berättelser, lyrik och därmed jämförliga verk avsedda för barn och ungdom" – dock icke populärvetenskapliga ungdomsböcker, handböcker och bilderböcker med eller utan text. Avtalet innehåller inte några minimitariffer för honorering.

För *litterära översättningar* finns normalformulär som bokförläggareföreningen förbundit sig att rekommendera sina medlemmar att tillämpa. Avtalet innehåller icke några minimitaxor för honorering.

För bidrag till *skolantologier* som ligger under tvångslicens (16 § URL) gäller ett avtal mellan författarförbundet och bokförläggareföreningen enligt vilket förläggarna skall betala bidragen efter viss fast tariff, konstruerad som ett indexreglerat basbelopp, i 1963 års penningvärde uppgående till 2:75 kr. per sida och 1000 exemplar; för lyrik utgår dubbla taxan. Ersättningen skall vid framställningen utges för minst 5000 exemplar.

För fackförfattarnas medverkan i olika förlagsprodukter finns inte några bindande avtal. Däremot har författarförbundet våren 1972 utfärdat olika *rekommendationer* och *riktlinjer* för sådan medverkan, nämligen beträffande facklitteratur (utgivning av fackböcker), beträffande bidrag i periodiska publikationer och uppslagsverk ("artikeltaxa"), beträffande bidrag till icke-periodiska publikationer ("uppdragstaxa") och beträffande dokumentpublicering. Rekommendationen beträffande facklitteratur är utarbetad gemensamt av den tidigare föreningen Minerva och Svenska bokförläggareföreningen i avsikt att "vägleda" förlag och författare; parterna rekommenderas att utgå från en royalty om 16 2/3 % av bokpriset. Artikel- och uppdragstaxorna innehåller rekommendationer om minimihonorar per normal sida i ett för allt.

Med vissa *förlag som icke tillhör bokförläggareföreningen* har författarförbundet särskilda avtal. Dessa innefattar en förpliktelse för förlaget att iaktta vissa fasta normer eller överenskomna minimitaxor.

Beträffande *litterära antologier* som inte faller under URL:s tvångslicens har författarförbundet utfärdat *rekommendationer* om ersättning per sida och 1 000 framställda exemplar. Rekommendationen revideras med jämna mellanrum. Enligt den senaste revisionen från år 1967 bör ersättning fordras med 10:50 kr. för prosa och 21 kr. för lyrik.

Vidare må nämnas att författarförbundet utfärdat särskilda *rekommendationer för litterära pristävlingar.* Förbundet godkänner inte sådana med mindre priset uppgår till minst 5 000 kr. *utan* avräkning å royalty. Tävlingsreglerna får inte innehålla föreskrifter om delat pris om inte varje del uppgår till sagda summa. Innehåller reglerna förbehåll att utlyst pris ej behöver utdelas, får intet deltagande manus utges av tävlingsförlaget med mindre en summa motsvarande priset utbetalas till den utgivne författaren.

Det må avslutningsvis anmärkas, att Svenska bokförläggareföreningen och Svenska bokhandlareföreningen på nyåret 1973 träffade nytt avtal om distribution av böcker. Enligt detta äger förläggarna inte längre bestämma böckernas cirkapris i marknaden. Mellan parterna skall i fortsättningen endast gälla det nettopris, till vilket bokhandlare normalt förvärvar produkten från förläggaren. Detta förhållande har rubbat de förutsättningar under vilka en del av ovan redovisade avtal ingåtts. Eftersom det finns relativt fasta proportioner mellan nettopris och tidigare cirkapris kan man dock överföra de gamla avtalen till den nya situationen. Enligt uppgift från parterna har man inlett förhandlingar om nya förlagsavtal. Huruvida dessa kommer att medföra förändringar i sak är inte ännu känt.

Pressidan

Överenskommelse föreligger mellan författarförbundet (som härutinnan övertagit den gamla författarföreningens rättigheter som avtalspart) och Svenska tidningsutgivareföreningen (TU). Avtalet är emellertid från år 1949 och torde inte i något hänseende återspegla dagens situation. Enligt uppgift har förhandlingar tillsammans med journalistförbundet upptagits med tidningarnas arbetsgivareförening om ett nytt avtal. Dessa förhandlingar har dock avbrutits våren 1974.

Tidigare föreliggande rekommendationer beträffande skönlitterära bidrag i tidningar och tidskrifter som icke faller under TU-avtalet torde vara så föråldrade att de saknar intresse. Däremot föreligger, som ovan framhållits, från år 1974 en rekommendation beträffande bidrag av fackförfattare.

Sveriges dramatikerförbund

Teatersidan

Med *Teatrarnas riksförbund* har Sveriges dramatikerförbund ett löpande avtal rörande scenteater. Det senaste avtalet ger författaren dels ett grundarvode (6 000 kr.), dels en procentuell andel av biljettintäkterna i

en fallande skala från 10 % (upp till 150 000 kr.) till 5 % (över 250 000 kr.). Författaren tillförsäkras ett visst garantiarvode per föreställning. S. k. uppsökande teater honoreras med en fast summa (120 kr.) per föreställning. Föreställningsersättningen avräknas på en garantisumma (4 400 kr. för en pjäs med varaktighet mellan 31 minuter och 60 minuter), för vilken återbetalningsskyldighet inte föreligger.

För översättningar utgår dels antingen grundarvode (3 630 kr.) samt ett garantibelopp (1 575 kr.) vid första förvärv av uruppförande av översättning eller garantiarvode (5 200 kr.) för översättning som redan framförts, dels en procentuell andel av biljettintäkterna i en fallande skala från 2 % till 0,5 %.

Avtalet innehåller även likställighetsavtal beträffande ATP.

Ett särskilt statligt stöd utgår som framgår av 7.7 via *statens kulturråd* för de två första uppsättningarna av svenska dramatikers verk. Denna s. k. dramatikerersättning kan uppgå till maximalt 4 000 kr. för en uppsättning.

Med *Sveriges Radio* har dramatikerförbundet ett löpande avtal om minimihonorar för framförande i radio och TV. Det senaste avtalet gäller för tiden 1 juli 1971–30 juni 1975.

Filmsidan

Mellan *Föreningen Sveriges filmproducenter* och dramatikerförbundet föreligger ett avtal som dels innehåller allmänna regler till filmkontrakt, dels ett kontraktsformulär. Några materiella bestämmelser innehåller överenskommelsen inte.

Avtal gemensamt för författar- och dramatikerförbunden

Teaterförläggare bedriver inte förlagsverksamhet i den gängse meningen utan är snarare att betrakta som agenter åt pjäsförfattare och översättare. Mellan *Nya Nordiska teaterförläggareföreningen* å ena sidan samt dramatikerförbundet och författarförbundet å andra sidan har överenskommelse träffats om avtalsformulär vid överenskommelser om upplåtelse till teaterförläggare av "rätten att placera" pjäser. Avtal skall för varje fall särskilt innehålla uppgift om land, länder eller område som rätten gäller liksom om de media (scen, film, radio, TV, kassetter) som kan komma i fråga.

4.4.2.3 Bildområdet

Konstnärernas riksorganisation

Mellan *1965 års musei- och utställningssakkunniga* (MUS 65) och KRO föreligger ett avtal av den 7 november 1973 om *utställningsersättning* vid utlåning av verk vid utställningar i Riksutställningars regi (se vidare 7.6.1). Ersättningen utgör 70 kr. för unika objekt och 25 kr. för flerfaldigat objekt (grafik samt grafik och skulptur i form av multikonst)

för varje påbörjad fyraveckorsperiod som objekten är utlånade för utställning. Ersättningen utgår till konstnären samt till avliden konstnärs make/maka intill tio år efter konstnärens död.

Med *Konstfrämjandet* har KRO avtal om arvoden vid grafikutgivning för åren 1972–1974. Arvodena är indelade i grundbelopp och upplagetillägg. Grundbeloppen är i sin tur indelade i klasser efter antalet färger och bildytans storlek. Upplagetilläggen utgår efter en fallande skala med ökad upplagestorlek. Samtliga belopp är grupperade årsvis och stiger med ungefär 10 % om året under avtalsperioden. Grundbeloppen är för år 1973 lägst 2 360 kr. och högst 3 600 kr. Upplagetilläggen utgör för samma år högst 12:50 kr. (upplaga 1–100 exemplar) och lägst 2:50 kr. (för upplagedelen 401–500 exemplar).

Föreningen Svenska tecknare

Föreningen Svenska tecknare har inte avtal med någon motpart men förhandlingar pågår med *Sveriges Radio* angående ersättning för visning i TV.

Föreningen har utfärdat särskilda *"leveransvillkor"*, som skall gälla för förvärv av rätt att reproducera teckning. Arvode för originalteckning utgör endast likvid för reproduktionsrätt för visst tillfälle och äganderätten till originalet övergår till köparen endast efter därom särskilt träffad överenskommelse. Åtskilliga regler gäller tecknarens droit moral.

De nämnda leveransvillkoren gäller i samtliga nordiska länder och har samordnats genom tecknarnas samarbetsorganisation Nordiska tecknare.

Föreningen Sveriges konsthantverkare och industriformgivare

Föreningen Sveriges konsthantverkare och industriformgivare (KIF) har slutit ett avtal med Riksutställningar som med några tekniska anpassningar ansluter till KRO:s avtal med Riksutställningar.

I övrigt har KIF inte några avtal med motparter. I stället har KIF utarbetat en promemoria för medlemmarna angående det ekonomiska utnyttjandet av deras upphovsrätt och därtill knutit tre normalavtal, vilka berörs nedan.

Anställningskontrakt avseende hel- eller deltid. Enligt formuläret överlåter formgivaren till företaget reproduktionsrätten till de förebilder som av honom framställts i företagets tjänst och av honom godkänts för produktion. Utan särskild överenskommelse får företaget ej överlåta rätten vidare annat än i samband med överlåtelse av hela rörelsen eller del därav. Utnyttjas inte reproduktionsrätten inom viss tid eller underlåter företaget att viss tid efter nedlagd tillverkning återuppta produktion av ett verk, återgår reproduktionsrätten till formgivaren. Ersättningen utgår enligt tre olika alternativ antingen med en årslön/timlön jämte royalty eller med endast royalty. Enligt det sist nämnda alternativet skall formgivaren garanteras viss minimiroyalty per månad.

Normalkontrakt för frilansare vid överlåtelse av mönster och modeller, konstverk m. m. Avtalet avser överlåtelse av ensamrätt till reproduktionsrätten. Ersättningen är uppdelad i ett fast honorar och royalty å fakturapriset för varje alster som framställts.

Normalkontrakt mellan uppdragsgivare och upphovsman *vid beställningsarbeten.* Avtalet avser visst verk som utförs på grundval av till uppdragsgivaren överlämnat skissförslag. Någon reproduktionsrätt tillkommer inte uppdragsgivaren. Ersättningen utgörs av fast arvode som betalas med viss del vid kontraktets undertecknande och resten antingen i terminer eller senast vid arbetets slutförande.

Enligt särskilda av KIF utfärdade *ersättningsnormer* i anslutning till de berörda kontrakten indelas de fast anställda formgivarna i fyra grupper med årslöner på 50 000–120 000 kr. i högsta och 20 000–25 000 kr. i lägsta löneklassen. Ersättningsnormerna upptar också olika royaltysatser för grupperna textil, metall och plast samt keramik, glas och trä.

Svenska fotografers förbund

Svenska fotografers förbund (SFF) slöt tidigare samtliga sina avtal tillsammans med bildbyråorganisationen *Bildleverantörernas förening* (BLF). På senare år har emellertid SFF och BLF träffat olika avtal med samma motpart.

Pressidan

Gällande överenskommelse mellan BLF och Svenska tidningsutgivareföreningen (TU) innehåller förutom omfattande bestämmelser om leveransvillkor såsom köpares och säljares ansvar, förhandsrätt, publiceringsrätt, fotografens namn, vidareförsäljning av bilder även prislistor för urvalsbilder, beställda fotograferingsuppdrag, samfotografering och telefoto. Olika pris gäller för dagstidningar från olika utgivningsorter samt för veckotidningar.

Med Fackförbundspressens samorganisation har BLF en överenskommelse som är besläktad med den som gäller TU men innehåller en något annorlunda konstruerad prislista beroende på publikationens upplaga.

Etermedier

Avtalet mellan SFF och BLF samt *Sveriges Radio* innehåller förutom olika leveransbestämmelser en fast taxa per bild. Genom avtalet regleras också den ersättning som tillkommer fotograf när Sveriges Radio begagnar sig av tvångslicensen i 9 § FotoL.

BLF och SFF har slutit var sitt avtal med kommittén för *radio och television i utbildningen* (TRU). SFF:s avtal omfattar inte fotouppdrag men reglerar i övrigt bl. a. användning av bild för ITV, film, projektion (bildband o. d.) och tryckt material.

Förlagssidan

Som ovan framgår innehåller vissa delar av TRU-avtalet bestämmelser om förlagsprodukter. Därtill har SFF och BLF avtal med *Svenska bokförläggareföreningen* rörande dels tariffer för bilder som beställs ur arkiv, dels en rekommendation att vid beställningar träffa avtal från fall till fall samt villkor för bildens användande.

Privatpraktiserande arkitekters sektion

Varken Svenska arkitekters riksförbund (SAR) eller dess sektion Privatpraktiserande arkitekters sektion har några med motparter slutna avtal. Ersättningsfrågorna regleras genom särskilda av organisationen uppgjorda taxor.

4.4.2.4 Tonområdet

Föreningen Svenska tonsättare

Uppförande-rättigheter och *mekaniska rättigheter* tillvaratas för tonsättarnas räkning av STIM (se 4.5.2) och influtna medel fördelas enligt särskilda regler.

Tidigare har inom *förlagsområdet* funnits ett normalformulär som utarbetats av upphovsmännen och förlagen gemensamt. Detta har emellertid inte längre giltighet. På marknaden används enligt praxis ett kontraktsformulär, men detta har numera inte någon auktorisation från upphovsmännens sida. Det innehåller för övrigt inte några materiella bestämmelser.

Beträffande *verk som beställs för framförande* finns inte några gällande normalkontrakt. Ett sådant är emellertid under utarbetande enligt riktlinjer framlagda av Nämnden för nordiskt musiksamarbete (NOMUS). Inom tonsättareföreningen utarbetade minimitariffer för arvodering av sådana beställningsverk följs av medlemmar och motparter såsom Sveriges Radio, Operan och konsertföreningar.

Föreningen Svenska populärauktorer (SKAP)

Beträffande uppföranderättigheter, mekaniska rättigheter och förlagsavtal gäller för SKAP-medlemmarna samma villkor som ovan sagts beträffande tonsättare.

Svenska musikerförbundet

Musikerförbundet har slutit *kollektivavtal,* vilka enligt vad som ovan sagts här inte redovisas. Vidare har förbundet utarbetat en *riksminimitariff* för engagemangsgivare som inte är bundna av träffade kollektivavtal.

De mekaniska rättigheterna för musiker tillvaratas genom SAMI (se 4.5.3).

4.4.2.5 Scenområdet

Svenska teaterförbundet

Teaterförbundet har med Teatrarnas riksförbund slutit ett riksavtal avseende teateranställda vid de statsunderstödda teatrarna.

Skådespelarnas mekaniska rättigheter tillvaratas genom SAMI (se 4.5.3).

Svenska regissörsföreningen

Regissörsföreningens medlemmar är underkastade de avtal som träffats av teaterförbundet.

4.4.2.6 Eterområdet

SIF-klubben vid Sveriges Radio

Medlemmarna i SIF-klubben vid Sveriges Radio är underkastade kollektivavtal mellan industritjänstemannaförbundet m. fl. å ena sidan samt Svenska arbetsgivareföreningens allmänna grupp m. fl. å andra sidan om allmänna anställningsvillkor för tjänstemän jämte specialbestämmelser avseende Sveriges Radio.

Svenska industritjänstemannaförbundet slöt år 1973 ett avtal med Svenska arbetsgivareföreningen genom vilket de anställda vid Sveriges Radio på detta företag överlåter upphovsrätten till i tjänsten utförda upphovsrättsliga verk, dock med beaktande av bestämmelserna om droit moral i 3 § URL. Fotografisk bild omfattas av avtalet. Överlåtelsen gäller utnyttjande i företagets verksamhet, dock inte t. ex. utnyttjande av program till fonogram eller videogram för kommersiellt bruk. Den största delen av den ersättning Sveriges Radio enligt avtalet har att erlägga för överlåtelsen skall fördelas på berörda upphovsmän av SIF-klubben vid Sveriges Radio.

4.4.2.7 För alla områden gemensamt avtal

Upphovsmännen har ansett sig gå förlustiga betydande belopp genom att skolor och övriga undervisningsanstalter i form av fotokopiering mångfaldigar texter utan att betala vederlag härför. Efter överläggningar mellan staten och ett antal organisationer, företrädande rättsinnehavare till upphovsrättsligt skyddade verk (upphovsmän, tidningar, tidskrifter), träffades den 5 mars 1973 en överenskommelse om ersättning för fotokopiering i skolor.[1]

Överenskommelsen innebär, att organisationerna upplåter rätten till grafisk kopiering av medlemmars verk inom vissa uppdragna gränser, medan staten förbinder sig dels att för skolområdet inte åberopa innehållet i 11 § upphovsrättslagen, dels att ersätta upphovsrättsinnehavarna för den kopiering som sker enligt avtalet. Detta innefattar både utvidgning och inskränkningar av den rätt som enligt 11 § kunde

[1] Sakkunniga för förhandling om avtalsreglering av upphovsrättsliga frågor på undervisningsområdet avser att år 1974 lägga fram ett förslag till motsvarande ersättning på universitetsområdet.

tillkomma de enskilda lärarna. Varje lärare får utan redovisning och alltså utan ersättning för sitt undervisningsbruk framställa tre kopior av ett verk. Därutöver får varje lärare som komplettering till de vid skolan normalt tillgängliga läromedlen framställa det antal kopior som behövs för hans klasser. Denna kopiering, som enligt reglerna skall redovisas på visst sätt och för vilken staten erlägger ersättning, får normalt dock icke omfatta mer än hälften av bok eller annan skrift och icke i något fall mer än 20 sidor av skriften. Upplagan får normalt inte överstiga 100 exemplar.

Ersättningen utgår med 50 000 kr. per 5 milj. kopiesidor. Vid beräkningen skall varje sida notskrift räknas som fem boksidor, varje sida med tidningstext räknas som tre boksidor (p. g. a. möjligheterna att genom hopklipp packa tidningstext) samt varje diabild av bildkonstverk eller fotografi räknas som 30 boksidor. Den totala ersättningen uppgick under första avtalsåret till 900 000 kr.

Den nordiska upphovsrättskommittén har som framgått av 4.2.1 lagt fram sitt första betänkande (NU 1973:21). Det innehåller förslag som för svensk del bl. a. innebär dels en precisering av innebörden av 11 §, dels utkast till tre nya paragrafer som skall reglera förhållandet inom undervisningsväsendet (11 a §), kopiering inom myndigheter, företag m. fl. av viss upphovsrättsligt material (11 b §) och kopiering ur tidningar och allmänna tidskrifter (11 c §). Bestämmelserna i 11 a och 11 b §§ bygger på avtalslicens medan regleringen i 11 c § förutsätter tvångslicens.

4.5 Organisationer för uppbörd av ersättningar

4.5.1 *Inledning*

I 4.5 behandlas organisationer vilkas huvudsakliga uppgift är att uppbära och fördela ersättningar som tillkommer upphovsmän enligt gällande lag eller ingångna avtal samt att företräda upphovsmännen i dessa sammanhang. Sedan länge verkar Föreningen Svenska tonsättares internationella musikbyrå (STIM) och Svenska artisters och musikers intresseorganisation (SAMI) på dessa områden. Som framgått av 4.4.2.7 har staten genom avtal år 1973 förbundit sig att utge ersättning för fotokopiering i skolor. Denna ersättning utbetalas till och förvaltas av Bild Ord Not – Upphovsrättslig Samorganisation (BONUS).

4.5.2 *Svenska tonsättares internationella musikbyrå*

4.5.2.1 Ändamål och verksamhet

Föreningen Svenska tonsättares internationella musikbyrå, u.p.a. (STIM) upprättades år 1923. STIM skall med stöd av upphovsrättslagen och internationella konventioner och i samarbete med motsvarande utländska organisationer för sina medlemmars räkning inkassera alla de ersättningar, som kan tillfalla medlemmarna på grund av offentliga utföranden av deras verk eller på grund av mekaniskt mångfaldigande av verken.

Inkasseringen sker i Sverige direkt genom STIM och med hjälp av samarbetande utländska organisationer i övriga länder. STIM skall vidare fördela dessa ersättningar till de olika rättsinnehavarna. STIM skall kontrollera, att ingen använder musik offentligen och i förvärvssyfte utan att ha tillstånd från STIM. STIM har också möjligheter att i viss begränsad omfattning stödja musiklivet (se 4.5.2.7).

STIM är en ekonomisk förening av producentkooperativ typ. Staten har dock sedan år 1943 ett inte ringa inflytande över föreningen. Kungl. Maj:t tillsätter styrelseordförande, två ordinarie styrelseledamöter (av totalt nio inkl. ordföranden) och en revisor jämte suppleanter för dessa. Vidare måste STIM:s stadgar för att vara gällande godkännas av Kungl. Maj:t. Detta arrangemang tillkom på STIM:s initiativ.

STIM meddelar tillstånd till offentligt utförande av musikaliska verk. Med offentligt uförande menas utförande i radio/TV, konsertlokal, restaurang, kafé, konditori, biograf, park, dansbana m. m. Tillstånd fordras även för utförande medelst mekaniskt instrument, högtalare, ljudfilm eller liknande. Till offentligt utförande av musikaliska verk räknas också utförande av scenmusik där redan befintliga verk utnyttjas, samt allt musikutförande, som eljest sker i förvärvssyfte, med undantag av sceniskt framförande av musikdramatiskt verk och scenmusik som särskilt komponerats för dramatiskt verk.

Tillstånd till offentligt utförande lämnas mot ersättning.

Avtal, varigenom STIM meddelar tillstånd för utförande av musikaliskt verk, innehåller skyldighet att till föreningen anmäla varje musikutförande och att erlägga fastställd avgift för rätten till utförandet. Avtal innehåller även förbud att överlåta utföranderätten.

STIM meddelar licens att mot avgift överföra, mångfaldiga och sprida tonsättares eller författares verk.

4.5.2.2 Medlemskap och anslutningskontrakt

Genom anslutningsavtal överlåter medlemmen på STIM alla sina ekonomiska rättigheter till offentligt utförande och mekaniskt mångfaldigande. Med mekaniskt mångfaldigande menas inspelning på grammofonskiva, band, film och dylikt.

Överlåtelse sker mot ersättning enligt vissa fördelningsregler och efter viss avräkning (se 4.5.2.6). I och med överlåtelsen inträder STIM i tonsättarens eller författarens ställe och träffar på vederbörandes vägnar avtal med dem, som vill använda personens verk.

Anslutningsavtal med STIM kan varje upphovsman och förläggare träffa, som under löpande eller föregående år fått minst ett verk offentligt utfört eller mekaniskt mångfaldigat.

Som medlem i STIM kan antas tonsättare, bearbetare eller författare, som haft anslutningsavtal med föreningen minst fem år och utövar kontinuerlig upphovsmannaverksamhet. Även förläggare, som haft anslutningskontrakt med föreningen minst fem år och under tre år uppburit avräkningar för utföranderätt eller mekaniskt mångfaldigande till visst minimibelopp kan antas som medlem.

Till medlem i föreningen kan även antas tonsättare, bearbetare, författare eller förläggare, som innehar eller eljest förfogar över rättigheter till musikaliska eller litterära verk och som anses gagna föreningen och dess syften.

Medlem, men inte ansluten, har rösträtt. Detta är den enda reella skillnaden mellan medlemskap och anslutning.

STIM hade den 1 juli 1974 180 medlemmar och ca 6 700 anslutna.

4.5.2.3 Avtal med utländska organisationer

STIM:s avtal med utländska organisationer innebär i stort att STIM på vederbörande organisation överlåter rätten att i den organisationens land förvalta STIM:s rättigheter mot att STIM i Sverige förvaltar den utländska organisationens rättigheter. En grundläggande bestämmelse härvidlag är, att i varje land alla rättsinnehavare, oavsett om de tillhör det egna landets organisation eller en utländsk, skall behandlas lika.

4.5.2.4 Avtal med musikförbrukare

Man har sökt tillämpa principen, att upphovsmannen skall erhålla en ersättning, som står i viss relation till den inkomst musikförbrukaren gör med hjälp av upphovsmannens verk. De tariffer STIM tillämpar är resultat av ofta mycket långvariga förhandlingar mellan STIM och musikförbrukarna.

Med Sveriges Radio har STIM ett avtal, som år 1973 gav STIM ca 9,8 milj. kr. för av STIM kontrollerad musik i radio och TV. Under år 1974 beräknas STIM få ca 10,5 milj. kr.

Jämte Sveriges Radio finns även andra grupper av musikförbrukare, med vilka STIM har avtal: konsertarrangörer, restauranger, dansbanor och liknande samt biografer.

Konsertarrangörer betalar upp till 10 % på biljettintäkterna till STIM. Procentsatsen varierar med hänsyn till omfattningen av skyddade verk i programmen.

För restauranger föreligger ett kollektivavtal slutet med Musiketablissemangens förening. Det innebär att Musiketablissemangens förening från sina medlemmar inkasserar de avgifter, som fastställts för resp. restaurang, och till STIM erlägger en årligen fastställd totalersättning.

För kaféer finns kollektivavtal vilket innebär att resp. kafé, som i regel endast använder mekanisk musik, betalar en månatlig ersättning till STIM efter viss storleksgruppering och med hänsyn tagen till förekomsten av radio, TV, grammofon och juke-box.

Enligt kollektivavtal erlägger medlemmarna av Folketshusföreningarnas riksorganisation och Folkparkernas centralorganisation till STIM 2 % av intäkterna från entrébiljetter och dansbiljetter. Denna procentsats är dock något nedsatt, då de nyss nämnda centralorganisationerna svarar för inkasseringen från sina medlemmar.

Det stora flertalet dansarrangörer är ägare eller innehavare av olika slag av danslokaler. Dessa betalar enligt separata avtal med STIM 2 % på sina intäkter.

Biografernas avgifter utgår med 0,9–1,17 % på bruttointäkterna. Huvudparten biografer tillhör Sveriges biografägareförbund. Folketshusföreningarnas riksorganisation och Våra Gårdar med vilka sammanslutningar kollektivavtal föreligger.

STIM har även avtal med en rad andra musikförbrukare eller deras organisationer. Sålunda finns avtal innebärande att STIM tillförsäkras viss procent av intäkter eller motsvarande, när musik utförs till vilken föreningen har utföranderätten. Sådana avtal finns med idrottsarrangörer, anordnare av tillställningar med dans, revy, kabaré eller liknande underhållning och församlingar. Avtal om fast ersättning per år har STIM med bl. a. bibliotek (se nedan), kursföretag och innehavare av försäljningslokaler. Vidare finns ett normalavtal för s. k. industrimusik, som utarbetats i samråd mellan STIM, Svenska arbetsgivareföreningen och Sveriges industriförbund. Avtalet reglerar den avgift det enskilda företaget som tecknar kontrakt med STIM skall betala per år och anställd för möjligheten att avlyssna musik på arbetsplatsen och/eller i lunchrummet etc.

Det ovan nämnda biblioteksavtalet innebär att det avtalsslutande biblioteket mot en avgift om 250 kr. per kalenderår ges rätt att vid konserter med "levande musik", bandspelare eller grammofon, i obegränsad omfattning utföra alla de musikaliska verk till vilka STIM har ensamutföranderätten. I tillståndet innefattas även rätt för biblioteket att för eget bruk överföra musik från grammofonskivor till ljudband och rätt för biblioteket att låna ut dessa band.

Med anledning av utvecklingen mot ökat bruk av musik i biblioteken gjorde STIM år 1968 en framställning hos Kungl. Maj:t om ersättning till upphovsmännen i analogi med författarpenningen. Framställningen överlämnades av utbildningsdepartementet till konsertbyråutredningen att – efter samråd med litteraturutredningen – tas i beaktande vid fullgörandet av utredningens uppdrag. Konsertbyråutredningen gav år 1971 i skrivelse till litteraturutredningen tillkänna sin mening i frågan (se 7.2.2).

År 1973 erhöll STIM ca 17,5 milj. kr. i ersättning från musikerförbrukarna. I tabell 4.1 anges hur stora de årliga beloppen var under perioden 1965–1973. Därav framgår att ersättningen från radio/TV uppgår till över hälften av det totala beloppet och att denna ersättnings andel av det totala ersättningsbeloppet har ökat under den angivna tidsperioden.

Tabell 4.1 Av STIM inkasserade ersättningsbelopp åren 1965–1973. Milj. kr.

År	För utförande i			Summa
	Radio/TV	Biografer	Övrigt	
1965	4.86	1.22	2.75	8.83
1966	5.15	1.43	3.05	9.63
1967	5.34	1.54	3.10	9.98
1968	5.58	1.41	3.40	10.39
1969	6.25	1.37	3.41	11.03
1970	7.50	1.63	4.21	13.34
1971	8.00	1.49	4.52	14.01
1972	8.50	1.47	5.34	15.31
1973	9.75	1.55	6.22	17.52

Till de i tabell 4.1 angivna beloppen kommer inkomster från royalty för mekanisk reproduktion. Dessa inkomster uppgick år 1973 till ca 12,1 milj. kr.

Av STIM-ersättningarna beräknas ca 6 milj. kr. komma svenska upphovsmän till godo år 1974.

4.5.2.5 Inkassering och kontroll

Allmänna utföranden

STIM har fyra inkasseringsområden för allmänna utföranden, nämligen radio/TV, biograf, film, konsert och underhållning. I alla avtal STIM upprättar ingår en bestämmelse, att vederbörande musikförbrukare skall inlämna rapporter angående den musik, som utförts inom musikförbrukarens etablissemang.

Den exaktaste programrapporteringen kommer från *radio/TV* (Sveriges Radio), där man kan säga, att rapporteringen är hundraprocentig. STIM får uppgifter om alla de verk som spelats, med angivande av kompositör, textförfattare, arrangör, förläggare och tidslängd.

Från biograferna är rapporteringen i stort sett hundraprocentig. STIM får uppgifter från Svenska filminstitutet om de filmer, som spelats och det antal gånger som varje film framförts. Från de svenska filmproducenterna får STIM förteckningar över den musik, som ingår i varje film, med uppgifter om kompositör, titlar, tidslängd och dylikt. För utländska filmer får STIM uppgifterna från motsvarande utländska organisationer.

Rapporteringen från *konsert- och underhållningsområdena* är inte hundraprocentig, men ger ändå en ganska klar bild av vad som spelas.

STIM har kort på varje komposition, som anmälts till STIM eller som förekommit på programrapporten. På kortet står angivet hur många andelar, som skall tillfalla de olika rättsinnehavarna enligt STIM:s fördelningsregler. Med ledning härav får verkets rättsinnehavare sin andel av den ersättning som faller på verket vid utförande.

Kontrollen sker på flera sätt. Bl. a. klipps alla nöjesannonser ur flertalet av Sveriges tidningar och STIM kontrollerar, att avtal finns med arrangören och att redovisning äger rum.

Mekanisk reproduktion

De nordiska länderna har centraliserat inkasseringen av avgifter för mekanisk reproduktion i en inkasserings- och fördelningscentral i Köpenhamn, Nordisk Copyright Bureau (NCB). NCB inkasserar å STIM:s vägnar ersättningar för mekanisk reproduktion på grammofon, film och band.

Ersättningen utgår i form av royalty på sålda skivor (band) då det gäller fonogram. I fråga om film baseras ersättningen på det antal sekunder eller minuter, som i filmen reproduceras av verket. Liksom övriga länders motsvarande organisationer för de "mekaniska rättigheterna" är NCB ansluten till Bureau International de l'Edition Mécanique (BIEM), som har sitt säte i Paris. NCB förvaltar i Skandinavien BIEM:s repertoar, BIEM förvaltar utanför Skandinavien NCB:s repertoar.

Det dramatiska området

STIM har tidigare biträtt de svenska dramatiska författarna genom att på deras vägnar sluta avtal med teatrarna och Sveriges Radio (radio- och TV-teatern) efter tariffer baserade på kollektivavtal med Teatrarnas riksförbund angående framförande av originalverk och översättningar. STIM handhade också kontroll och inkassering av ersättningarna, vilka avräknades direkt till de dramatiska författarna efter avdrag av viss provision. STIM:s verksamhet på det taldramatiska området upphörde emellertid år 1971.

4.5.2.6 Fördelningsregler

Från de medel, som inflyter såsom ersättning för upplåtelser av utföranderätt dras föreningens omkostnader.

Med ledning av föreliggande programrapporter noteras utföranden av verket med angivande av ett poängtal som är beroende av dels verkets tidslängd, dels inkasseringsområde, dels i vissa fall utförandets resp. verkets karaktär. I sistnämnda fall gäller särskild värderingstabell.

Tabell 4.2 Andelar vid fördelning av ersättning från STIM.

Ersättningsberättigade	Antal andelar till			
	Tonsättare	Bearbetare	Författare	Förläggare
Tonsättare	12	–	–	–
” + bearbetare	10	2	–	–
” + författare	8	–	4	–
” + förläggare	8	–	–	4
” + bearbetare + författare	6	2	4	–
” + bearbetare + förläggare	6	2	–	4
” + författare + förläggare	4	–	4	4
” + bearbetare + författare + förläggare	3	2	3	4
Bearbetare	–	2–12[a]	–	–
Tonsättare saknar skydd: ” + textbearbetare (övers.)	–	2–10[a]	2	–
” + författare (originaltext)	–	2–8[a]	4	–
” + förläggare	–	2–8[a]	–	4
” + textbearb. (övers.) + förl.	–	2–6[a]	2	4
” + förf. (orig.-text) + förl.	–	2–4[a]	4	4
Tonsättare saknar skydd. Bearbetare saknar skydd eller bearbetare saknas: Textbearbetare (övers.)	–	–	2–4[b]	–
Författare (originaltext)	–	–	4	–
Textbearbetare (övers.) + förl.	–	–	2–4[b]	4
Författare (originaltext) + förl.	–	–	4	4

[a] Bearbetarandelen är i regel 2/12 men kan, då det gäller kvalificerad, självständig insats utökas till tonsättarandel.
[b] Textbearbetarens andel är i regel 2/12, men kan, då det gäller kvalificerad, självständig insats utökas till 4/12.

Ersättningsberättigad erhåller för varje utförande ett poängvärde, som utgör produkten av poängtalet och det i tabell 4.2 angivna antalet andelar för den ersättningsberättigade. Som framgår av tabellen räknar man med tolv andelar för varje verk.

Särskilda regler gäller fördelningen av ersättningen för mekaniskt mångfaldigande. Enligt huvudregeln delas ersättningen lika mellan de ersättningsberättigade parterna, dvs. tonsättare (eller bearbetare av fritt verk), författare och förläggare. Finns endast två ersättningsberättigade parter delas ersättningen i konsekvens härmed lika mellan dem; finns endast en part erhåller denne hela ersättningen.

4.5.2.7 Allmänt stöd till musiklivet

STIM avsätter en mindre andel av sina inkomster till allmänkulturella ändamål, nämligen dels till musikpropaganda och dels till understöds- och stipendieverksamhet. Till musikpropaganda hör utskrivning och kopiering av partitur och stämmor till större orkesterverk, som inte har funnit någon förläggare, men som ändå antagits till framförande och där kompositören själv inte kan bekosta utskrivningen av det ofta ganska omfattande materialet. Hit hör också utsändandet av notmaterial till utlandet i propagandasyfte, anslag till tryckande av musikverk, vissa smärre anslag till musikföreningar och musikinstitutioner samt bidrag till inspelning av större seriösa verk eller verk av god underhållningskaraktär. Denna kulturella verksamhet utövas inom STIM:s informationscentral för svensk musik som numera också får statligt bidrag (budgetåret 1974/75 högst 105 000 kr.).

Hur medlen för STIM:s allmänna stöd till musiklivet fördelats under åren 1966–1973 framgår av tabell 4.3. Därav framgår också att ca 830 000 kr. utgick för detta stöd år 1973.

Tabell 4.3 Av STIM avsatta medel för allmänkulturella ändamål åren 1966–1973. 1000-tal kr.

År	Notfram-ställning	Tryckeri-bidrag	Propaganda	Övrigt[a]	Totalt
1966	88	13	60	247	408
1967	168	41	92	199	500
1968	200	28	95	191	514
1969	161	50	44	347	602
1970	244	54	100	251	649
1971	252	72	105	249	678
1972	250	80	105	355	790
1973	250	97	162	322	831

[a] Inkl. kostnader för löner och administration.

4.5.3 *Svenska artisters och musikers intresseorganisation*

4.5.3.1 Ändamål och verksamhet

Svenska artisters och musikers intresseorganisation (SAMI) är en ekonomisk förening. Den upprättades år 1963 av Svenska musikerförbundet och Svenska teaterförbundet för att företräda medlemmarna och främja dessas ekonomiska intressen enligt 47 § upphovsrättslagen.

SAMI inkasserar och fördelar ersättningar som enligt 47 § upphovsrättslagen (URL) och motsvarande utländska lagar tillkommer utövande konstnär, exempelvis dirigenter, solister samt orkester- och körmedlemmar, som medverkat vid inspelning av fonogram vilket används vid ljudradio- eller televisionsutsändning. Ersättning utgår, som framgått av 4.2.2.3, i 25 år efter det år, då inspelningen ägde rum. Ersättning tillfaller även framställaren, dvs. i detta fall det producerande fonogrambolaget. Den utövande konstnärens rätt gentemot radio- eller televisionsföretaget görs gällande genom framställaren.

Frågan om beräkningsprinciperna för storleken av Sveriges Radios ersättning till grammofonfabrikanter och utövande konstnärer enligt 47 § URL prövades av högsta domstolen år 1968 i målet mellan svenska gruppen av The International Federation of the Phonographic Industries (IFPI) och Sveriges Radio.[1] Högsta domstolen konstaterade att förarbetena till URL inte innehöll några uppgifter om hur stor ersättningen skulle vara eller efter vilka kriterier den skulle beräknas. Parterna var inför högsta domstolen ense om att faktorer som procentandelen grammofonmusik, hur stor andel av denna som var inspelad i Sverige samt andelen radiolicenser borde tas med i beräkningen av ersättningens storlek.

Enligt högsta domstolen är gottgörelsen enligt URL 47 § det pris Sveriges Radio har att betala för utnyttjandet av konstnärernas prestationer. Frågan om grammofonmusik i radion innebär ett ekonomiskt förfång eller – som hävdades av Sveriges Radio – en reklam för artist och producent, saknar enligt domstolen relevans i detta fall. Sveriges Radio ålades att till IFPI betala ett belopp om 10 kr. per spelad minut för tiden den 1 juli 1961 – den 30 juni 1962.

Senare slöts ett avtal mellan Sveriges Radio och svenska gruppen av The International Federation of the Phonographic Industries samt SAMI om beräkning av ersättningens storlek efter den 30 juni 1962 bl. a. med hänsyn till förändringar av penningvärdet och till löneutvecklingen (se 4.5.3.3).

[1] Domen är refererad i Nytt juridiskt arkiv 1968:104. I hovrättens domsskäl, som visserligen inte godtogs av högsta domstolen, finns en utförlig presentation av tänkbara beräkningsprinciper efter bl. a. utländska förebilder.

4.5.3.2 Medlemskap och anslutningsavtal

Medlemskap i SAMI kan vinnas av utövande konstnär som är medlem av Svenska musikerförbundet eller Svenska teaterförbundet och som medverkat i inspelning, vilken berättigar vederbörande till ersättning från Sveriges Radio. Konstnär som inte är medlem i ovan nämnda förbund kan anslutas till SAMI. Ansluten musiker eller artist har ingen beslutsrätt.

Ansluten medlem erlägger till föreningen en serviceavgift om 10 % av den ersättning vederbörande uppbär.

Den 1 juli 1974 var antalet medlemmar 953 och antalet anslutna 1 197.

4.5.3.3 Ersättningens storlek

Som framgått av 4.5.3.1 har Sveriges Radio och svenska gruppen av IFPI träffat avtal om ersättning från Sveriges Radio rörande ersättning jämlikt 47 § lagen om upphovsrätt. IFPI representerade därvid även SAMI. Ersättningen delas lika mellan IFPI och SAMI. Avtalet slöts år 1969 och gäller formellt från den 1 juli 1968, men har haft retroaktiv verkan från den 1 juli 1961. Avtalet gällde t. o. m. den 30 juni 1973 och har därefter prolongerats.

Krav som jämlikt 47 § upphovsrättslagen kan komma att riktas mot Sveriges Radio från rättsinnehavare, som inte är anslutna till IFPI, hänvisas till och regleras av IFPI.

Ersättningen beräknas med ledning av rapporter från Sveriges Radio om de grammofonskivor som använts i radio och TV. Ersättningen är indexreglerad och utgår med 10 kr. per minut i 1961/62 års penningvärde. År 1973 var ersättningen 18:94 kr. per minut. Det totala ersättningsbeloppet uppgick år 1973 till ca 5,5 milj. kr. Ersättningens storlek under perioden 1965–1973 framgår av tabell 4.4.

Tabell 4.4 Ersättning från Sveriges Radio till IFPI och SAMI åren 1965–1973. 1000-tal kr.[a]

Period/År	Belopp
1.7 1965 – 30.6 1966	2 813[b]
1.7 1966 – 30.6 1967	2 864[b]
1.7 1967 – 31.12 1967	1 531[b]
1968	3 653[b]
1969	4 246
1970	4 835
1971	4 690
1972	5 111
1973	5 523

[a] Angivna belopp har delats lika mellan IFPI och SAMI.
[b] För denna period utgick därtill ränta.

4.5.3.4 Fördelningsregler

Från de ersättningar som inflyter till SAMI dras föreningens omkostnader. Dessutom avsätts tio procent av SAMI:s andel av ersättningsbeloppet till oförutsedda krav, kursverksamhet, musikfrämjande ändamål samt humanitär verksamhet. Dessa medel har bl. a. använts till internatkurser för instrumentalister och sångpedagoger.

Övrig del av ersättningen fördelas med ledning av rapporter från Sveriges Radio över uppspelningstiden för skyddade inspelningar i radio och TV. Därvid erhålls uppgifter om uppspelningsminuter för solister, dirigenter, kapellmästare, körer, ensembler, kårer samt orkestrar. Olika kategorier av medverkande erhåller emellertid olika belopp per uppspelningsminut. Det disponibla beloppet fördelas efter ett poängtal som för solister uppgår till sju gånger antalet uppspelningsminuter, för dirigenter till fem gånger och för kapellmästare till tre gånger antalet uppspelningsminuter. För övriga medverkande är poängtalet detsamma som antalet uppspelningsminuter.

4.5.3.5 Försöksverksamhet med utbildning i orkesterspelning

I en för Teatrarnas riksförbund och Svenska musikerförbundet gemensam skrivelse till dåvarande chefen för utbildningsdepartementet hemställde SAMI år 1972 om anslag till utbildning i orkesterspel för musiker vid de statsunderstödda orkestrarna. Utbildningen skulle ske i form av praktikanttjänstgöring och ske under en försöksperiod.

Försöksverksamhet har pågått sedan budgetåret 1972/73. Statsbidrag har utgått med sammanlagt 210 000 kr. SAMI:s kostnader beräknas till ca en milj. kr. inklusive kostnaderna för innevarande budgetår. Ett 40-tal praktikanter har hittills deltagit i försöksverksamheten, som bedrivs i samråd med organisationskommittén för högre musikutbildning (OMUS).

SAMI organiserar och lämnar stöd också till andra former av kursverksamhet och vidareutbildning.

4.5.4 *Bild Ord Not – Upphovsrättslig Samorganisation* (BONUS)

I avtalet mellan staten och de upphovsrättsliga intressenterna angående ersättning för fotokopiering m. m. i skolorna (se 4.4.2.7) förutsattes det att intressenterna skulle bilda en organisation för inkassering och förvaltning av ersättningarna. Organisationen, som redan i avtalet benämndes BONUS, skulle vara privaträttslig men dess stadgar skulle godkännas av Kungl. Maj:t och samhället skulle beredas visst inflytande över verksamheten.

De avtalstecknande organisationerna har i enlighet härmed sommaren 1973 bildat Bild Ord Not – Upphovsrättslig Samorganisation (BONUS). De slutliga stadgarna antogs dock först på hösten samma år och godkändes av Kungl. Maj:t våren 1974.

4.5.4.1 Organisation

BONUS är en ideell förening med uppgift att inkassera och förvalta ersättningar för mångfaldigande av upphovsrättsliga verk och fotografier. Föreningen kan också få uppdrag av organisation eller enskilda att förhandla om och uppbära sådana ersättningar enligt samma system som gäller för t. ex. STIM.

Medlemskap i BONUS kan vinnas av organisation som för sina medlemmar tecknat avtal om mångfaldigande.

Högsta beslutande organ inom föreningen är representantskapet som består av tre representanter från varje medlemsorganisation. Den löpande verksamheten leds av en styrelse om elva personer, av vilka staten utser tre, däribland ordförande. Representantskapet utser återstoden så att de olika upphovsrättsliga områdena blir företrädda. Elva suppleanter utses på motsvarande sätt.

Under styrelsen fungerar fem förvaltningsgrupper för resp. läromedels-, bok-, press-, not- och bildområdena. Förvaltningsgrupp skall innehålla en representant för varje medlemsorganisation som har intressen att bevaka inom berört område. De olika förvaltningsgruppernas storlek är bestämd med hänsyn till det antal intressenter som sålunda skall företrädas inom gruppen.

4.5.4.2 Verksamhet

Av inkasserade medel får BONUS använda högst 10 % för sin administration. Av vad därefter återstår skall 10 % avsättas till en särskild fond, vars medel skall användas för ersättningar till sådana upphovsrättsinnehavare, vilka inte omfattas av avtalet men vilkas verk trots detta fotokopierats i skolorna och därmed kommit med i den ersättningsgrundande statistiken. Till denna fond behöver dock inte avsättningar göras sedan den fyllts på till 250 000 kr.

Vad som återstår av inkasserade medel efter avdrag för administration och reservfond skall av styrelsen fördelas på förvaltningsgrupperna. Dessa äger därefter bestämma hur medlen skall användas, för fördelning på de olika organisationerna, för kollektiva ändamål såsom stipendier, fortbildning eller facklig verksamhet etc.

Enligt avtalet den 5 mars 1973 skulle staten till BONUS utge förutom statistiskt beräknad ersättning för löpande år (budgetåren 1973/74–1975/76 ett belopp om 750 000 kr. avseende retroaktiv gottgörelse för de år under vilka förhandlingarna förts. Vid den första fördelningen av ersättningarna stod därför ca 1,6 milj. kr. till styrelsens förfogande. Styrelsen valde vid första fördelningen att till reservfonden ur det retroaktiva beloppet avsätta hela det erforderliga kapitalet om 250 000 kr. Till förvaltningsgrupperna överfördes dels 10 000 kr. för varje grupp dels därutöver belopp relaterade till den kopiemängd som enligt statistiken faller inom resp. område. Störst belopp – över 700 000 kr. – tillkom sålunda läromedelsgruppen medan det lägsta beloppet om endast drygt 50 000 kr. tillföll bildgruppen.

4.5.4.3 Framtiden

BONUS är så konstruerat att det kan motta och förvalta belopp härrörande från alla avtal om mångfaldigande som sluts av medlemsorganisationerna eller några av dem. I de ännu pågående förhandlingarna om ersättning för fotokopiering inom den högre undervisningen förutsätts

det att ersättningarna skall förvaltas och fördelas av BONUS. Det kan antas att organisationen också lämpar sig för motsvarande uppgifter beträffande de avtal som kan komma att träffas enligt de av den nordiska upphovsrättskommittén framlagda förslagen till ändringar av URL (11 a, b och c §§ samt 17 a §) ävensom senare ändringar som kan komma att föreslås beträffande avtalslicenser, i vilka mer än en upphovsrättslig part är inblandad.

4.6 Arbetsförmedling

4.6.1 *Nuvarande förmedlingsförhållanden*[1]

Förmedlingen av arbete och uppdrag på kulturområdet är f. n. splittrad på ett stort antal förmedlingar med sinsemellan olika arbetsmetoder och villkor.

Sedan 1940–talet har *den offentliga arbetsförmedlingen* medverkat i förmedling av vissa yrkeskategorier inom kulturområdet. Sålunda upprättades på några platser i landet artist- och musikerförmedlingar för utövande konstnärer. Andra mindre grupper som konsthantverkare, formgivare och fotografer har kunnat vända sig till den yrkesexpedition vid arbetsförmedlingen som de yrkesmässigt närmast har anknytning till. För övriga konstnärer har den traditionella arbetsförmedlingen haft mindre betydelse. De har troligen i första hand uppträtt som arbetssökande i samband med arbetslöshet, då de velat benyttja sin arbetslöshetskassa.

Artist- och musikerförmedlingar finns i dag i Stockholm, Göteborg och Malmö samt i Umeå, där det finns en filial till Stockholmsförmedlingen. Förutom den rena förmedlingsverksamheten av anställningar och – framför allt – uppdrag medverkar förmedlingarna vid kontraktskrivning. Detta innebär dock inte någon garanti mot oegentligheter, då AMS hittills tolkat stadgandet om privat arbetsförmedling så, att det inte är lagstridigt att föra ett engagemang fram till det formella underskrivandet av kontrakt innan man kopplar in förmedlingen.

Artist- och musikerförmedlingarna ger även ut s. k. artistkataloger med anmälda engagemangssökanden, vilka sedan distribueras till intresserade arbetsgivare. Slutligen förmedlar numera artist- och musikerförmedlingarna, efter ett bortåt femtonårigt avbrott, även engagemang för fritidsmusiker.

År 1968, som är det sista statistikåret, medverkade den offentliga förmedlingen vid tillsättning av ca 40 000 lediga platser inom kulturområdet.

En väsentlig del av centrumbildningarnas verksamhet rör arbetsförmedling åt konstnärer. Centrumbildningarna har knutits till den offentliga arbetsförmedlingen på så sätt att AMS avlönar de tjänstemän vid centrumbildningarna som handhar förmedlingen. Vidare bidrar AMS med medel till lokalhyra och telefon samt med tjänstebrevsrätt för förmedlingsverksamheten. Stöd från AMS utgår f. n. till Författarcentrum,

[1] Framställningen i detta avsnitt bygger på det av utredningen rörande arbetsförmedlingen inom vissa yrkesområden m. m. (OLAF) framlagda betänkandet Arbetsförmedling inom kulturområdet (Ds In 1972:5). För en närmare redogörelse för förhållandena på området i den av utredningen använda bestämningen av begreppet "kulturarbetare" etc. hänvisas till detta betänkande.

Teatercentrum, Konstnärscentrum och Filmcentrum i Stockholm samt till SKYS kulturarbetarcentrum i Malmö och till Författarcentrum Norr i Umeå. Vissa förmedlingsuppgifter för Danscentrum sker via Teatercentrum. Alla centrumbildningarna är administrativt knutna till resp. länsarbetsnämnd.

Organisationsförmedlingarna bedriver arbetsförmedling mot avgift men utan förvärvssyfte. Detta är tillåtet under förutsättning att AMS ger tillstånd. Sådant tillstånd kan i praktiken endast ges till organisationer. Dessa förmedlingar spelar en stor roll på kulturarbetsmarknaden. I dag finns sju organisationsförmedlingar, fem med arbetsgivareorganisationer och två med arbetstagareorganisationer som huvudmän. AMS har att utöva tillsyn över dessa organisationer och ger även direktiv för var och för vilka kategorier arbetstagare verksamheten skall bedrivas. I princip får endast organisationens egna medlemmar nyttja förmedlingen men detta har kringgåtts och vissa förmedlingar arbetar i dag över stora delar av kulturarbetsfältet. Kostnaderna för medlemskap är mycket små för resp. konstnär. Förmedlingsavgiften skall debiteras arbetsgivaren. Denna avgift brukar utgå med 5 à 10 % av gaget för förmedlat engagemang. De tre största organisationerna är Svenska musikerförbundets förmedling, Musiketablissemangens förening samt Folkparkernas artistförmedling. Totalt förmedlades av de sju förmedlingarna ca 255 000 arbetstillfällen budgetåret 1973/74, varav ca 185 000 av musikerförbundet.

Privat arbetsförmedling i förvärvssyfte får inte ske. I avsaknad av ett fungerande offentligt förmedlingssystem och/eller organisationsförmedling gav emellertid tillsynsmyndigheten AMS fram till år 1968 tillstånd åt två dominerande privata förmedlingar av tonkonstnärer.

Inom den kommersiella nöjesbranschen förekommer förmedling genom enskilda företag i stor omfattning. Dessa företag går under benämningar som artistagenter, managers eller produktionsbolag och förmedlar mot avgift arbeten till fria orkestrar, sångare och andra estradartister. Avgifterna, som erläggs av artisten (jämför ovan om organisationsförmedlingar), brukar röra sig om 10 % av gagesumman. På senare år har det blivit vanligt att produktionsbolag, ibland knutna till fonogrambolag, anställer artister mot fast lön eller arvode och betalar andra kostnader mot att man tillgodogör sig överskottet eller bär den eventuella förlust som kan uppkomma. På så sätt kan bolaget gentemot myndighet och andra hävda att man inte bedriver någon förmedlingsverksamhet utan säljer "sina" artisters tjänster till arrangörerna.

Några privata förmedlare har sökt ge sin verksamhet ett lagligt sken genom att hävda att man förutom förmedlingsfunktionen även har annan service i form av turnéuppläggning, reklam, presskontakter m. m. och att det är denna verksamhet artisten betalar, inte förmedlingen i sig.

Andra sätt att kringgå lagstiftningen har varit att bolagen fungerar som konsulter eller artistchefer för olika arbetsgivare samtidigt som man företräder artisterna. Försök att etablera sig i bl. a. Köpenhamn och på så sätt falla utanför svensk jurisdiktion har tidigare varit framgångsrika i så måtto att förmedlarna frikänts från åtal i Sverige. Efter en lagändring den 1 juli 1971 kan emellertid även arbetsgivare som anlitar olaglig förmed-

ling straffas, varför läget något ändrats. Antalet privata förmedlare inom artistbranschen uppges vara ungefär femtio.

Enskild, avgiftsfri arbetsförmedling är tillåten under förutsättning att anmälan görs till AMS. AMS utfärdar inte några generella föreskrifter för verksamheten men kan och har infordrat uppgifter i enskilda fall. De tre förmedlingar som f. n. finns registrerade hos AMS har dock, möjligen med undantag för statistförmedlingen, inte någon mer omfattande verksamhet.

På *det internationella planet* domineras kulturarbetsförmedlingen av privata managers o. d. Den internationella organisationen, Association Européenne des Directeures de Bureaux de Concerts et de Spectacles med säte i Paris spelar en betydande roll i många länders musikliv. Organisationen har, enligt uppgift, tre svenska medlemmar.

4.6.2 *OLAF:s förslag om arbetsförmedling inom kulturområdet*

Utredningen rörande arbetsförmedling inom vissa yrkesområden m. m. (OLAF) har som framgått lagt fram ett betänkande (Ds In 1972:5) om arbetsförmedling inom kulturområdet. Till skillnad från tidigare utredningsförslag omfattar OLAF:s förslag även yrkesgrupper inom kulturarbetsmarknaden för vilka anställningsförhållanden är mindre vanliga. Verksamheten avses således även omfatta förmedling av uppdrag.

Enligt utredningens mening är de största bristerna i den nuvarande ordningen på kulturarbetsmarknaden dels splittringen på olika förmedlingar, dels bristen på arbetsvård, yrkesvägledning och annan service som arbetsförmedlingen kan ge andra grupper. En förstärkning och utbyggnad av den offentliga förmedlingen bör enligt OLAF därför ske.

OLAF ansåg också att med hänsyn till de från den övriga arbetsmarknaden något avvikande förhållanden som existerar på kulturarbetsmarknaden bör den offentliga arbetsförmedlingen ges större möjligheter än nu att arbeta okonventionellt och med stor handlingsfrihet. Framför allt bör den kombineras med en uppsökande och sysselsättningsskapande utåtriktad verksamhet.

Utredningen föreslog att en för ändamålet inrättad statlig stiftelse inrättas för den offentliga kulturarbetsförmedlingen. Stiftelsen skulle vara direkt underställd Kungl. Maj:t, men stå under viss tillsyn av arbetsmarknadsstyrelsen.

Enligt förslaget skulle stiftelsen inom kulturarbetsmarknaden överta huvuddelen av de uppgifter som enligt arbetsmarknadskungörelsen i dag åvilar den offentliga arbetsförmedlingen. Ansvaret för arbetsmarknadspolitiken skulle dock även i fortsättningen åvila arbetsmarknadsstyrelsen också för kulturområdet.

Den föreslagna stiftelsens verksamhet skulle i princip täcka hela landet. Stiftelsen skulle också samverka med utländska förmedlingar och förmedla uppdrag åt utländska artister i Sverige samt svenska artister i utlandet.

Yrkesmässigt skulle stiftelsens verksamhet täcka hela den traditionella kulturarbetsmarknaden. Även konstnärer skulle ha rätt att ta stiftelsens resurser i anspråk. Utredningen avstod dock från att ge några distinkta

gränser för verksamheten, eftersom stiftelsens förmedlingsverksamhet måste drivas i nära kontakt med den offentliga arbetsförmedlingen.

Enligt utredningen måste målsättningen för stiftelsens förmedlande uppgifter omfatta mer än information om lediga platser i förening med användning av olika arbetsmarknadspolitiska åtgärder. Som en väsentlig uppgift för stiftelsen såg utredningen uppspårande av nya arbetstillfällen för kulturarbetare inom olika områden. Däremot skulle inte stiftelsen påtaga sig uppgifter som producent av olika evenemang. Ett nära samarbete skulle i stället etableras med riksinstitutioner, centrumbildningar och privata producenter. Bland andra arbetsmarknadspolitiska åtgärder som stiftelsen föreslogs handlägga, kan nämnas arbetsmarknadsutbildning både inom och utom det konstnärliga området, kontroll av arbetslösa medlemmar i de erkända arbetslöshetskassorna samt sysselsättningsskapande åtgärder i form av beredskapsarbeten. I fråga om de senare föreslog utredningen att speciella beredskapsarbeten inom kulturområdet skapas. Dessa borde enligt OLAF:s mening utformas så, att de når nya avnämargrupper, t. ex. på sjukhus, vårdinstitutioner och militärförband.

På det internationella planet föreslog stiftelsen och de organisationsförmedlingar som med AMS tillstånd verkar på kulturarbetsmarknaden få rätt att samverka med andra – även avgiftskrävande förmedlingar – i utlandet, dock endast under förutsättning att de är lagliga i resp. hemland.

Utredningen föreslog att stiftelsen, eller av den anlitat organ, skulle kunna ge kulturarbetarna personlig service i form av turnéplanering, bistånd i ekonomiska frågor, programproduktion, informations- och PR-verksamhet. Denna verksamhet skulle finansieras med avgifter och drivas utan vinstsyfte. Ett huvudargument för denna och annan service som ibland kan synas gå utanför den som arbetsförmedlingen traditionellt ger, är enligt utredningen att stiftelsen skall kunna erbjuda ett så attraktivt alternativ till den avgiftskrävande förmedlingen att denna konkurreras ut.

Fyra regionförmedlingskontor föreslogs bli inrättade, nämligen i Stockholm, Göteborg, Malmö och Sundsvall eller Umeå. Dessa kontor skulle få ansvar för förmedlingsverksamheten i regionen och ha ett antal underställda lokala förmedlingsorgan. Inom regionerna skulle enligt förslaget inrättas två slags förmedlingsorgan: förmedlingskontor och kontaktombud. Förmedlingskontoren borde enligt OLAF uppgå till ca 30 stycken. Kontaktombuden skulle delta i planeringen av olika kulturella aktiviteter och i övrigt ha kontakt med det regionala och lokala kulturlivet. Däremot skulle de inte handha någon egentlig förmedling.

Centrumbildningarnas nuvarande anknytning till AMS föreslogs bli ersatt med avtal mellan stiftelsen och centrumbildningen om förmedlingsverksamhet på visst avsnitt av kulturområdet. För den tid som kan överblickas räknade utredningen med att de centrumbildningar som f. n. stöds av AMS får möjlighet att fortsätta som stiftelsens uppdragstagare. Centrumbildningarnas verksamhet på detta område skulle dels utgöras av egentlig platsförmedling, dels vara en fortsättning och utveckling av deras nuvarande framgångsrika verksamhet med att skapa nya sysselsättningstillfällen för konstnärerna. Stiftelsen borde enligt förslaget stödja utveck-

lingen mot bildandet av regionala centrumbildningar. För förmedlingsverksamheten borde centrumbildningarna få ersättning av ungefär samma storlek som den de nu får från AMS. Ersättningssystemet borde emellertid ändras så att ersättningen utgår med ett i kronor bestämt belopp. Genom denna form av anslagsgivning skulle stiftelsen enligt OLAF kunna få erforderlig kontroll över förmedlingsverksamheten.

I förhållandet till organisationsförmedlingarna räknade utredningen med att ett samråd och informationsutbyte skulle komma att ske mellan dessa och stiftelsen. Enligt utredningen kommer de nya regler för tillståndsgivning som behandlas i 1972 års statsverksproposition (prop. 1972:1, bil. 13) att medföra en successiv reducering av antalet organisationsförmedlingar.

Enligt en, som utredningen poängterade, relativt osäker beräkning skulle den föreslagna verksamheten kosta ca 6 milj. kr. per år. Intäkter från serviceverksamheten, som förutsätts bli självbärande, beräknas uppgå till 50 000 kr. årligen då verksamheten blivit fullt uppbyggd.

Den förmedlingsverksamhet AMS f. n. bedriver genom speciella expeditioner, centrumbildningar m. m. kostar enligt utredningens beräkningar ca 1,5 milj. kr. per år. Ett genomförande av utredningens förslag skulle alltså medföra en ökning av det årliga anslagsbehovet med ca 4,5 milj. kr.

Till utredningen var fogade tre *särskilda yttranden.*

Ledamoten Sven Blommé föreslog att om en kompletterande förmedling erfordras så skall såväl arbetsgivare- som arbetstagaresidan få medverka i denna verksamhet. Tillståndsgivning för kompletterande förmedling bör begränsas till resp. organisations verksamhetsområde. Blommé hävdade vidare att kostnadsfri förmedling helt genomförs på så sätt att kostnaderna för kompletterande förmedling täcks via stiftelsen.

Ledamoten Klas Holming instämde i utredningsmajoritetens uppfattning att en förmedling i stiftelseform är ändamålsenlig, men uttalade viss skepsis inför resultaten av en "heltäckande" kulturarbetsförmedling i offentlig regi. Holming hävdade bl. a. att de för den föreslagna stiftelsen erforderliga medlen skulle även från ren sysselsättningssynpunkt komma till väsentligt bättre användning som produktionsbidrag för de företag på kulturområdet som i dag kämpar för att bibehålla bidrag åtminstone i nuvarande omfattning. Det är vidare enligt Holming långt ifrån självklart att stiftelsens tjänster kommer att efterfrågas i väntad omfattning; en utbyggnad i föreslagen omfattning bör därför endast ske i den takt som visar sig motsvara konstaterad efterfrågan.

Holming framhöll också bl. a. att ett genomförande av förslaget kan försvåra det internationella artistutbytet.

Holming konstaterar att utredningsmajoriteten, trots ambitionerna att göra stiftelsen "heltäckande", föreslår att centrumbildningarna även fortsättningsvis skall ha förmedlande uppgifter. Holming menade att liknande lösningar synes kunna användas även utanför centrumbildningarnas område. Holming förespråkade en offentlig licensgivning som vid behov kunde kombineras med ekonomiskt stöd också till enskilda förmedlingar eller organisationsförmedlingar för klart definierade uppgifter. Däremot skulle tillståndsgivning för förmedling av utländska medbor-

gare bosatta i utlandet inte behövas. En sådan tillståndsgivning skulle bl. a. medföra att förbudet mot olaga förmedling kunde skärpas, ansåg Holming.

Ledamoten Sven Lindeborg anslöt sig till vad Holming anförde rörande det internationella artistutbytet.

Huvudparten av remissinstanserna uttalade sig positivt till en förstärkning av de arbetsmarknadspolitiska åtgärderna på kulturområdet. Många olika uppfattningar kom likväl till uttryck i yttrandena. Ärendet bereds f. n. i samråd mellan arbetsmarknadsdepartementet och utbildningsdepartementet. Vår syn på OLAF:s förslag redovisas i 11.4.6.

5 Utbildningsförhållanden

5.1 Konstnärlig utbildning

5.1.1 *Utbildningsvägar*

5.1.1.1 Allmänt

Följande redogörelse för utbildningsvägarna för konstnärer är summarisk eftersom det inte ingår i vårt uppdrag att behandla konstnärsutbildningen. Vi anlägger emellertid vissa allmänna synpunkter på konstnärsutbildningen i 11.6.1. Vi uppehåller oss också vid vissa frågor, som berör konstnärsutbildningen i samband med våra förslag rörande utbildning för kulturförmedlande verksamhet i 11.6.2.

Med undantag för kyrkomusiker och för viss pedagogisk verksamhet inom det konstnärliga området finns inte några krav på särskild yrkesutbildning för att bedriva konstnärlig yrkesverksamhet, men vanligen har konstnärerna genomgått någon form av konstnärlig utbildning. Emellertid är utbildningsbakgrunden inom praktiskt taget alla konstnärliga områden mycket oenhetlig.

Utbildningsmöjligheterna är många och kan variera från kortare kurser till studier på högskolenivå. Det är också vanligt att konstnärer helt eller delvis genomgått flera utbildningsanstalter inom resp. konstområde, exempelvis såväl konstfackskolan som konsthögskolan. På senare tid har även vissa möjligheter till vidareutbildning erbjudits redan verksamma konstnärer.

Staten har i regel ansvaret för den högre utbildningen. Numera åtnjuter studerande vid de högre konstnärliga utbildningsanstalterna samma studiesociala förmåner som gäller vid universitet och högskolor.

5.1.1.2 Ordområdet

Ordområdet skiljer sig från övriga konstområden därigenom att det för litterära konstutövare saknas möjligheter till särskild yrkesutbildning. De litterära yrkesutövarna har naturligtvis tillgång till viss grundutbildning genom den allmänna skol- och universitetsutbildningen. Detta gäller främst översättarna, för vilka akademiska språkstudier innebär en kvalificerad utbildning på språksidan. Vid journalisthögskolan och i särskilda kurser vid universiteten ges undervisning i stilistik. Egentlig yrkesutbild-

ning med sikte på att utveckla ordet som konstnärligt uttrycksmedel saknas dock.

5.1.1.3 Bild- och formområdet

Av de högre utbildningsinstitutionerna är konsthögskolan och konstfackskolan i Stockholm statliga. Valands konstskola i Göteborg är kommunal och åtnjuter inte något direkt statligt stöd. Konstindustriskolan i Göteborg är privat men erhåller statsbidrag som enskild yrkesskola.

Grundutbildningen vid *konsthögskolan* omfattar fem år och sker inom målarskolan, skulpturskolan och skolan för grafisk konst. Vidareutbildning av redan yrkesverksamma konstnärer bedrivs i form av särskilda kurser.

För intagning till målar-, skulptur- och grafikskolorna är inte några krav på formell förutbildning uppställda. Avgörande är de sökandes konstnärliga begåvning. Denna bedöms med ledning av inlämnade arbetsprov. De som antas till konsthögskolan har i regel omfattande konstnärliga studier bakom sig.

Viss utbildning av arkitekter och konservatorer förekommer också vid konsthögskolan. Grundutbildningen av arkitekter överfördes vid slutet av 1800-talet från konsthögskolan till teknisk högskola. Påbyggnadsutbildning för arkitekter bedrivs emellertid fortfarande vid konsthögskolans arkitekturskola. Utbildningen av konservatorer vid konsthögskolans institut för materialkunskap har f. n. karaktär av vidareutbildning och sker i form av särskilda kurser.

Akademien för de fria konsterna svarar för den centrala ledningen av konsthögskolan.

Valands konstskola består av en avdelning för vardera målning, skulptur och grafik. Intagningen baseras på arbetsprov och de studerande har i regel någon form av konstnärlig förutbildning. Studietiden är i allmänhet fem år.

Vid *konstfackskolan* ges utbildning för konstindustri och konsthantverk. Dessutom utbildas teckningslärare. Skolan omfattar fyra delar: konstindustriella dagskolan, konstindustriella aftonskolan, högre konstindustriella skolan och teckningslärarinstitutet. De konstindustriella skolorna är uppdelade i sju fackavdelningar, nämligen för *textil, dekorativ målning, skulptur, keramik och glas, möbler och inredning, metallarbete* samt *reklam och bokhantverk med fotografisk linje.* För närvarande planeras försök med en fackövergripande undervisning i industriell formgivning.

Konstindustriella dagskolan och högre konstindustriskolan omfattar vardera två år. Aftonskolan är treårig men kan utbildningsmässigt sägas motsvara konstindustriella dagskolan. Studietiden vid teckningslärarinstitutet är tre år men de studerande genomgår dessförinnan i regel en förberedande ettårig teckningslärarutbildning vid konstindustriella dagskolan. Antagningen till konstfackskolan grundas på arbetsprov.

Konstfackskolan sorterar under skolöverstyrelsen som central myndighet.

Konstindustriskolan i Göteborg bedriver utbildning med olika inriktning och längd och på olika nivåer. Den fyraåriga konstindustriella dagskolan kan sägas motsvara konstfackskolans konstindustriella fackavdelningar även om det första årets undervisning är gemensam för samtliga fack. Undervisningen vid dagskolan syftar till att utbilda eleverna till självständigt skapande miljö- och produktformgivare.

För intagning krävs konstnärlig begåvning, som bedöms på grundval av arbetsprov. Det slutliga urvalet sker efter särskilda antagningsprov vid skolan för vissa sökande.

Vid konstindustriskolan finns även skolan för bokindustri, den högre grafiska kursen, byggnadsritarkursen, guldsmedsskolan, inredningsritarkursen, kartritningskursen samt aftonskolans konstyrkesavdelning. Den sistnämnda, med kurser för bl. a. bildhuggare, modellörer, reklamtecknare och dekoratörer, är främst avsedd för redan yrkesverksamma. Vid aftonskolans konstyrkesavdelning ges också en ettårig preparandkurs i teckning, målning och modellering, avsedd som förberedelse för inträde vid konst- och konstindustriskolor.

Årligen antas till konsthögskolans avdelningar för måleri, skulptur och grafik ca 25 studerande, till Valands konstskola ca 15 studerande, till konstfackskolan (exkl. teckningslärarutbildningen) ca 125 studerande och till motsvarande utbildning vid konstindustriskolan ca 50 studerande.

Utöver ovan nämnd utbildning finns inom bildområdet konstskolor som drivs av kommuner, bildningsorganisationer eller privata yrkesskolor. Dessa utbildningar har skiftande inriktning och målsättning men syftar i allmänhet till att ge viss yrkesutbildning och/eller att förbereda fortsatt konstnärlig utbildning. Flertalet har statligt och/eller kommunalt stöd. Intagningsprinciperna varierar. 1973 års expertgrupp för konstutbildning har beräknat att ca 2 000 elever läsåret 1972/73 deltog i nyss nämnd utbildning, varav ca 450 i folkhögskolekurser, ca 1 000 i yrkesskolekurser och ca 550 vid övriga konstskolor.

Den grundläggande yrkesutbildningen för *fotografer* är förlagd till gymnasieskolan. Vid konstfackskolan ges också viss fotografisk utbildning. Den fotografiska utbildning som bedrivits vid Stockholms universitets kursverksamhet (Fotoskolan) och som svarat för framför allt reportagefotografernas utbildning har avvecklats.

5.1.1.4 Tonområdet

Statliga *musikhögskolor* finns i Stockholm, Göteborg och Malmö. Vid samtliga dessa anordnas utbildning av instrumentalister, sångare, musiklärare, kyrkomusiker och musikpedagoger. Vid musikhögskolan i Stockholm finns dessutom utbildning av tonsättare, dirigenter och pianostämmare.

Musikhögskolorna står tills vidare under överinseende av organisationskommittén för högre musikutbildning (OMUS). Genom OMUS sker en successiv reformering av den högre musikerutbildningen. På grundval av förslag från OMUS har viss del av utbildningen reformerats såväl vad

gäller innehåll som studieorganisation och behörighetsregler; ytterligare reformer kommer att ske de närmaste åren.

Utbildningen är treårig för instrumentalister, sångare, tonsättare, dirigenter och musikpedagoger, fyraårig för kyrkomusiker och tvåårig för pianostämmare. Utbildningen av "ettämnesmusiklärare", dvs. lärare som undervisar bara i musik, är fyraårig. Sedan hösten 1971 bedrivs vidare på försök tvåämnesutbildning för blivande lärare. Därvid skall ämnesutbildningen i musik omfatta minst tre terminer.

Antagning till musikhögskola sker på grundval av särskilda inträdesprov.

Aspiranter inom regionmusiken får sin avslutande utbildning inom regionmusikskolan. De studerande vid regionmusikskolan genomgår en del av sin utbildning vid musikhögskolan i Stockholm. Numera kan dock högst tio aspiranter årligen i stället antas till den treåriga instrumentalistutbildningen vid musikhögskolan i Göteborg och Malmö. Regionmusikskolan är under avveckling och kommer att upphöra efter läsåret 1976/77. Utbildningen av musiker för regionmusikens behov skall efter denna tidpunkt ske inom ramen för den nya musikerutbildningen vid musikhögskolorna som organisationskommittén för högre musikutbildning (OMUS) har i uppdrag att utforma.

Läsåret 1973/74 antogs till musikhögskolan i Stockholm 114 studerande, varav 19 till utbildning inom ramen för regionmusikskola, 32 till musiklärarutbildning samt 8 till kyrkomusikerutbildning. Vid musikhögskolan i Göteborg var antalet antagna 57, varav 13 till musiklärarutbildning och 4 till kyrkomusikerutbildning. Vid musikhögskolan i Malmö var motsvarande antal 43, 12 och 4.

Vissa folkhögskolor har särskild musiklinje. Vid Folkliga musikskolan i Arvika och Framnäs folkhögskola i Öjebyn finns musiklinje med såväl grundutbildning som yrkesutbildning. Kvalificerad musikutbildning bedrivs även vid Örebro musikpedagogiska institut, som står under statlig tillsyn genom OMUS.

Det bör också nämnas att Sveriges Radio har en musikskola.

Undervisningen inom kommunal musikskola är i första hand avsedd för elever i grundskola och gymnasieskola, men i vissa kommuner förekommer även undervisning för vuxna och för barn på förskolenivå.

I praktiskt taget samtliga kommuner (nämligen 265 av de 278 kommunerna) förekommer frivillig musikundervisning helt bekostad av kommunen. Denna musikundervisning drivs i allmänhet under namnet "kommunal musikskola" och sorterar för det mesta under kommunens skolstyrelse. För verksamheten har hittills inte funnits gemensamma mål, men arbete pågår i syfte att skapa riktlinjer för en mera enhetlig organisation och verksamhet. Ansvarig för musikskoleverksamheten är regelmässigt en hel- eller deltidsanställd kommunal musikledare.

5.1.1.5 Film- och scenområdet

För den sceniska utbildningen finns fyra statliga *scenskolor*; två i Stockholm, en i Göteborg och en i Malmö. Skolorna står sedan den 1 oktober 1974 under överinseende av statens kulturråd.

Vid scenskolorna utbildas skådespelare och musikdramatiska artister. Statens scenskola i Stockholm utbildar skådespelare för talscen medan musikdramatiska skolan i Stockholm är speciellt inriktad på utbildning av musikdramatiska artister. Utbildningen vid scenskolan i Göteborg är uppdelad på en dramatisk och en musikdramatisk linje medan utbildningen vid scenskolan i Malmö bedrivs vid enbart dramatisk linje.

Utbildningen är treårig. Till utbildningen skall årligen antas tolv studerande vid var och en av skolorna med undantag av musikdramatiska skolan i Stockholm, som skall anta åtta studerande. Antagningen sker på grundval av särskilda inträdesprov. Dessutom förekommer fortbildningsverksamhet i olika former.

Tidigare fick skådespelare i stor utsträckning sin yrkesutbildning vid privata teaterskolor. Endast ett fåtal av dessa skolor finns kvar i dag.

Skara skolscen, som ingår i Skara kommuns yrkesskola, ger viss yrkesutbildning men fungerar i huvudsak som förberedelse för studier vid någon av statens scenskolor. På liknande sätt ger några folkhögskolor med särskild teaterlinje scenisk förutbildning.

Vid *statens dansskola* utbildas danspedagoger och koreografer. Till utbildningen på danspedagoglinjen antas ca tolv och på koreograflinjen ca tre studerande per år. Utbildningen är treårig. Vidare meddelas utbildning i mim i form av särskilda kurser. Dansskolan står under överinseende av statens kulturråd.

Skolan har en omfattande kursverksamhet i vilken bl. a. vidareutbildning ingår. Inom ramen för denna kursverksamhet anordnar dansskolan på försök en särskild tvåårig kurs i klassisk balett, fridans och jazzdans som en form av förberedelse för fortsatt utbildning vid skolans danspedagog- och koreograflinjer.

Utbildning av dansare sker vid balettelevskolorna vid Operan, Stora teatern i Göteborg och Malmö stadsteater. Utbildningarna avses främst tillgodose teatrarnas eget behov av dansare. Vid antagning till utbildningen är eleverna mellan åtta och tretton år. Undervisningen sker parallellt med ordinarie skolundervisning och omfattar i regel sex till nio år. Undervisningen vid Operans balettelevskola har betydligt fler veckotimmar än skolorna i Göteborg och Malmö. Antalet elever som årligen antas till utbildningarna varierar och var år 1973 vid Operan 35, Stora teatern 29 och Malmö stadsteater 7. Av eleverna genomgår endast en mindre del hela utbildningen och en till fem dansare från vardera skolan når professionell nivå varje år.

Balettakademiens yrkesskola inom Kursverksamheten vid Stockholms universitet har under flera år anordnat treårig utbildning för dansare och danspedagoger. Av ekonomiska skäl har akademien tvingats inskränka undervisningen och sedan läsåret 1972/73 har ingen nyintagning till första årskursen skett. Till läsåret 1974/75 har emellertid nya elever antagits.

Förberedande utbildning i dans sker dels hos privata danspedagoger, dels, och i ökande grad, inom de olika studieförbunden och i kommunal regi.

Dramatiska institutet utbildar personal för produktion av program för teater, film, radio och television. De studerande antas på grundval av särskilda antagningsprov.

Undervisningen bedrivs vid följande utbildningslinjer: *allmän linje, administrativ linje, bildteknisk linje, ljudteknisk linje, scenograflinje* och *maskeringslinje.* Utbildningen på den allmänna linjen avser dels en tvåårig regi- och producentutbildning, dels allmän produktionsteknisk utbildning, vilken är utformad som en särskild ettårig kurs inom den allmänna linjen. Övrig utbildning är tvåårig.

Till den allmänna produktionstekniska utbildningen antas minst 16 studerande och till övriga utbildningslinjer minst 30 studerande årligen.

Vid institutet bedrivs även olika former av kursverksamhet.

En utbildning, som i viss utsträckning motsvarar dramatiska institutets, bedrivs vid Sveriges Radio för att täcka företagets interna behov.

5.1.2 *Konstnärernas utbildningsbakgrund*

1958 års intervjuundersökning och 1969 års enkätundersökning av konstnärernas villkor, redovisade i Kulturarbetarnas inkomster, omfattade även konstnärernas utbildningsbakgrund. En kortfattad redogörelse för undersökningarnas uppläggning lämnas i 6.1.1.

5.1.2.1 Allmän utbildning

Av de undersökta konstnärsgrupperna hade de litterära yrkesutövarna den längsta skolutbildningen. Hälften av dessa hade studentexamen eller motsvarande. Av den grupp som i studien kallas skådespelare hade en knapp fjärdedel studentexamen. För de övriga kategorierna var denna andel ca 15 %.

Även i fråga om studier på universitetsnivå intog de litterära yrkesutövarna en särställning. 43 % av dessa hade akademisk examen mot 10 % eller därunder för övriga konstnärsgrupper. Resultatet kan delvis förklaras av att det saknas särskild yrkesutbildning för litterär konstnärlig verksamhet. Ett undantag utgör översättarna, för vilka akademiska studier kan utgöra en form av yrkesutbildning.

5.1.2.2 Yrkesutbildning

Med undantag för de litterära yrkesutövarna hade praktiskt taget alla tillfrågade konstnärer genomgått någon form av yrkesutbildning.

Av bildkonstnärerna hade ca 40 % studerat vid konsthögskolan och/eller konstfackskolan, 30 % under minst fem år vid någon av skolorna. Tre fjärdedelar hade fått undervisning vid någon annan konstskola och 40 % angav andra konststudier. Många elever hade med andra ord genomgått flera skolor.

På en fråga om vilka åtgärder som samhället borde sätta in för att förbättra bildkonstnärernas situation svarade 15 % att den egna situatio-

nen skulle förbättras i hög grad om vederbörande fick möjlighet till vidareutbildning.

Av konsthantverkarna hade ca 80 % genomgått konstfackskolan eller högre konstindustriella skolan i Göteborg. Knappt 10 % saknade särskild utbildning eller hade endast gått som lärling hos någon annan konsthantverkare.

Ca 70 % av musikerna och tonsättarna hade utbildats vid musikhögskola eller musikkonservatorium. Endast en procent uppgav att man saknade särskild yrkesutbildning.

För skådespelarnas och regissörernas del var mönstret i stort sett detsamma. Ca 60 % hade fått utbildning vid statlig scenskola, privat teaterskola, operaskola eller motsvarande. Ytterligare 30 % hade genomgått annan teaterutbildning i form av kortare kurser, för privata lärare osv. 10 % angav att de saknade yrkesutbildning eller avstod från att besvara frågan.

Kulturrådet har också företagit en särskild studie av utbildningsbakgrunden för de bildkonstnärer som antogs som medlemmar i Konstnärernas riksorganisation (KRO) år 1971. Undersökningen bygger på de uppgifter som lämnats i ansökningsblanketterna om medlemskap och avser endast konstnärlig yrkesutbildning.

År 1971 gjorde KRO en särskild rekryteringskampanj. Detta år antogs 224 medlemmar i KRO, vilket är en högre siffra än vad som gäller för andra år. Medelåldern i den undersökta populationen var 44 år, mätt såväl som aritmetiskt medelvärde som median. Medelåldern var förmodligen högre än vad som normalt gäller för en årgång nyantagna medlemmar. Med hänsyn till de speciella omständigheterna kan i det följande redovisade resultat från studien inte antas vara representativ för en "normal" årgång nyantagna medlemmar i KRO.

Vid bearbetningen delades populationen i två grupper med avseende på ålder. I den ena gruppen ingick de 154 personer (71 % av de för vilka åldersuppgift var tillgänglig) som år 1971 var 36 år eller äldre, i den andra gruppen de 63 personer (29 %) som var 35 år eller yngre.

Andelen konstnärer som genomgått konsthögskolan och konstfackskolan var högre i den yngre åldersgruppen än i den äldre (24 % och 46 % resp. 10 % och 16 %). Däremot hade betydligt större andel av den äldre gruppen genomgått kortare konstkurser och "annan konstnärlig utbildning" (31 % av de äldre resp. 8 % av de yngre). Inga större skillnader mellan grupperna kan utläsas för Valands konstskola (ca 3 %), Konstindustriskolan i Göteborg (ca 6 %), "övriga svenska konstskolor" (ca 30 %) eller utländska konstskolor (ca 20 %). 16 % av bildkonstnärerna i den äldre gruppen uppgav sig sakna konstnärlig utbildning. I den yngre gruppen var motsvarande siffra endast 2 %.

En stor del av de till KRO antagna hade genomgått mer än en skola för bildkonstnärlig utbildning. Sålunda uppgav 83 % av de som studerat vid konsthögskolan att de också studerat vid andra konstskolor. Motsvarande andel för de som studerat vid konstfackskolan var 63 %.

Trots de olikheter som finns mellan denna undersökning och 1968 års intervjuundersökning, såväl beträffande population som vad gäller resul-

tat, är huvudintrycket från undersökningarna detsamma, nämligen att bildkonstnärerna i allmänhet har genomgått utbildning inom facket under lång tid. Många har studerat vid flera olika utbildningsanstalter.

I samband med en undersökning av arbetsmarknaden för danspedagoger i Sverige som statens dansskola genomförde år 1971, tillfrågades ett antal verksamma danspedagoger om sin egen danspedagogiska utbildning och dansarutbildning. Av utredningen framgår att pedagogerna har mycket varierande utbildningsbakgrund. Av de 150 svarande hade 37 pedagogisk examen vid Koreografiska institutet/statens dansskola eller Balettakademien. 34 hade annan svensk eller utländsk danspedagogisk utbildning. 42 hade själva varit professionella dansare eller genomgått längre dansarutbildning men saknade särskild pedagogisk examen. 16 hade andra pedagogiska examina (gymnastiklärare och -ledare, musiklärare, lågstadielärare, folk- och sällskapsdanslärare) utan egen dansarutbildning.

5.1.3 *Aktuella utredningar*

Utbildningen inom det konstnärliga området har på senare tid varit föremål för en rad utredningar.

Konstnärsutbildningssakkunniga (KUS) har i sitt betänkande (SOU 1970:60) Högskolor för konstnärlig utbildning lagt fram förslag rörande utbildningen inom bildkonst, konsthantverk och design. Enligt utredningsförslaget bör utbildningen delas i två nivåer. Vid formhögskolor, som skall utgöra den lägre nivån, bör relativt många elever ges en gemensam utbildning med sikte på en framtida verksamhet som exempelvis fritt verksamma konstnärer, konsthantverkare, designers eller kulturförmedlare. Utbildningen vid formhögskolorna bör också anpassas till dem som önskar fortsätta på den högre nivån, dvs. konsthögskolor eller designhögskolor. Vid dessa skolor kan utbildningen organiseras i friare former och med möjlighet för de studerande att välja mellan olika kurser. KUS har också betonat värdet av att utrymme ges för vidareutbildning.

1973 års expertgrupp för konstutbildning (K 73) tillkallades för fortsatt utredning av vissa frågor som rör utbildning inom bildkonst, konsthantverk och design. K 73 har i delbetänkandet Utbildning inom bildkonst, konsthantverk och design (Ds U 1974:8) lämnat ett studieorganisatoriskt förslag rörande högre bildkonstnärlig utbildning i Stockholm och redovisat en kartläggning av den förberedande bildkonstnärliga utbildningen i landet. Senare kommer K 73 att lämna förslag rörande den högre utbildningen av fotografer, vidareutbildning och fortbildning av bildkonstnärer samt dimensionering av den högre bildkonstnärliga utbildningen.

Lärarutbildningskommittén (LUK) har i betänkandena Fortsatt reformering av lärarutbildningen (SOU 1972:92) och Förslag till studieplaner (SOU 1972:93) behandlat utbildningen av teckningslärare och andra s.k. övningslärare. Enligt förslaget skall dessa lärare ha en utbildning som förutom "övningsämnet" skall innefatta minst ett annat skolämne. Utbildningen skall vara fyraårig och omfatta tre års ämnesstudier och ett års praktisk-pedagogisk grundutbildning vid lärarhögskola.

LUK har i ett senare betänkande Utbildning av lärarutbildare (SOU 1973:42) behandlat utbildnings- och behörighetsfrågor för lärarutbildare i den av LUK föreslagna utbildningsorganisationen.

Organisationskommittén för högre musikutbildning (OMUS) tillkallad år 1970, skall förbereda en successiv reform av den högre musikutbildningen i enlighet med av riksdagen samma år fastställda riktlinjer. Bl. a. skall OMUS göra en analys av behoven av fortbildning och vidareutbildning inom musikområdet.

Dansarutredningen, tillkallad år 1973, skall avge förslag om dels en förberedande dansarutbildning för elever i grundskolan, dels en därpå följande tvåårig direkt yrkesinriktad dansarutbildning. Den förberedande dansarutbildningen får enligt direktiven börja tidigast under grundskolans mellanstadium och skall avse ett begränsat antal elever på högst tre platser i Sverige. Den yrkesinriktade dansarutbildningen bör anordnas antingen som en utbildningslinje vid statens dansskola eller inom ramen för gymnasieskolan och dimensioneras med utgångspunkt i arbetsmarknadssituationen för yrkesdansare. Utredningen har också till uppgift att överväga behovet av och formerna för en eventuell vidareutbildning av yrkesdansare.

Dansarutredningen har i skrivelse till utbildningsdepartementet den 30 oktober 1974 lämnat förslag till försöksverksamhet med dansundervisning i grundskolan. Undervisningen skall ha karaktär av förberedande yrkesutbildning.

5.2 Utbildning inom kulturförmedlarområdet

Då vi framlägger vissa synpunkter och förslag rörande kulturförmedlande verksamhet (11.5) och utbildningen på området (11.6.2) skall vi här kortfattat beröra den nuvarande utbildningen för kulturförmedlande verksamhet.

Det finns i dag inte någon längre sammanhållen utbildning exklusivt inriktad på kulturförmedling. Eftersom kulturförmedling förekommer som en del av arbetsuppgifterna för en lång rad yrkesgrupper har de som är verksamma inom området en mycket varierande utbildningsbakgrund. De kunskaper som har direkt relevans för kulturförmedlande uppgifter har ofta inhämtats genom praktiska yrkeserfarenheter eller genom intern utbildning på arbetsplatsen eller i arbetsgivarens regi.

Som ledare för exempelvis fria skapande grupper fungerar kulturförmedlare med eller utan formell konstnärlig utbildning, ibland med – men ofta utan – pedagogisk skolning. En annan ledargrupp är lärare, vilka har varierande ämnesutbildning samt en pedagogisk skolning som vanligen är inriktad på undervisning av skolungdom. En tredje stor grupp utgörs av personer som fått ledaruppgifter efter utbildning inom den organisation de är verksamma.

Nedan ges en översikt av viss utbildning inom området. Översikten är inte fullständig. Som tidigare framgått har ett mycket stort antal yrkesgrupper kulturförmedlande funktioner och det finns inte någon

anledning att beröra utbildningsförhållandena för samtliga dessa yrkeskategorier.

Det kan vara av intresse att notera att 1968 års utbildningsutredning (U 68) i sitt betänkande (SOU 1973:2) Högskolan i sin indelning av högskoleutbildningen i yrkesutbildningssektorer har en sektor, utbildning för kultur- och informationsyrken, som till viss del ansluter till de yrkesområden där kulturförmedling ingår. En del yrken med kulturförmedlande uppgifter har dock U 68 fört till undervisningssektorn, andra till vårdyrkessektorn.

Utbildningssektorn för kultur- och informationsyrken är mycket heterogen. På sikt bör man enligt U 68 räkna med en ökning av antalet studerande med kultur- och informationsinriktning. Behovet av att utveckla kulturmiljön och efterfrågan på kvalificerad information och rekreation talar för detta, anser U 68.

Inom utbildningssektorn för kultur- och informationsyrken föreslår U 68 en särskild linjevariant för kulturförmedlande uppgifter främst med sikte på arbete inom massmedier. Varianten omfattar 160 poäng, inleds med studier i svenska som kompletteras med kurser inom t. ex. samhällskunskap, statskunskap, sociologi, psykologi, konst-, teater-, film- eller musikvetenskap och informationsteknik.

I *konstnärsutbildningen* finns f. n. inte någon systematiskt ordnad undervisning med sikte på kulturförmedlande uppgifter. Musiklärar-, teckningslärar- och danspedagogutbildningarna är dock organisatoriskt knutna till institutioner med konstnärlig utbildning.

Vid dramatiska institutet bedrivs vid sidan av den utbildning av programproducerande personal för teater, film, radio och TV, som är institutets huvuduppgift, även en allmän produktionsteknisk utbildning. Den senare innehåller lärostoff som kan få betydelse för kommande arbete med kulturförmedling.

De flesta av de i 5.1.3 nämnda utbildningsutredningarna har uppmärksammat behovet av att i konstnärsutbildning ta upp frågor sammanhängande med kulturförmedling.

Konstnärsutbildningssakkunniga (KUS) underströk att den konstnärliga utbildningen borde ha nära kontakt med utbildningar inom andra områden. KUS föreslog också att en viss del av utbildningen skall kunna ske vid andra läroanstalter.

De av KUS föreslagna formhögskolorna avsågs dels ge utbildning för dem som ämnar fortsätta vid konsthögskolor och designhögskolor, dels erbjuda utbildningsalternativ för bl. a. dem som avser att arbeta som kulturförmedlare. Formhögskolorna skulle också svara för delar av teckningslärarnas utbildning. Utbildningen vid formhögskolorna skulle enligt förslaget kunna kombineras med annan utbildning, exempelvis vid universitet och lärarhögskolor.

Konst- och designhögskolorna skulle lägga stor vikt vid vidareutbildning. Vid designhögskolan skulle en studieväg för informationsdesign finnas med inriktning på visuella aspekter på allmän informations- och utställningsverksamhet.

De kultur- och utbildningspolitiska mål som KUS ställde upp för formhögskolorna kan kortfattat sammanfattas på följande sätt.

Utbildningens innehåll och rekryteringen till utbildningen skall bidra till att öka förståelsen mellan företrädare för olika yrken inom den konstnärliga sektorn och över huvud för konstnärliga manifestationer i samhället.

Utbildningen skall utformas så att den bidrar till att häva den isolering som många konstnärer upplever.

Utbildningen skall vara gemensam för alla som ämnar arbeta inom den bildande konstens områden. Den skall dels vara avsedd för dem som ämnar fortsätta till specialutbildning vid konst- eller designhögskola dels erbjuda ett utbildningsalternativ för dem som avser att arbeta som kulturförmedlare, dvs. i vad de sakkunniga kallar konstens serviceyrken.

1973 års expertgrupp för konstutbildning (K 73) har bl. a. att behandla behovet av utbildning som syftar till pedagogiska eller förmedlande uppgifter på konstområdet av annat slag än de som åvilar teckningslärare. K 73:s tidigare nämnda studieorganisatoriska förslag ger, liksom KUS förslag, möjligheter för studerande att kombinera del av den högre konstutbildningen med studier vid exempelvis universitet. Expertgruppen kommer enligt uppgift i sitt fortsatta arbete med utbildningens dimensionering och fortbildning inom området att ta upp frågan om behovet av utbildning för kulturförmedlande uppgifter inom bildkonst, konsthantverk och design.

I detta sammanhang bör nämnas att *lärarutbildningskommittén* (LUK) närmare utrett utbildningen av teckningslärare och andra s. k. övningslärare. En viktig förutsättning för LUK:s arbete var att en stor del av de studerande i potentiella skolämnen går till andra yrken än läraryrket. Bl. a. mot den bakgrunden föreslog LUK att i grundstudiernas första fas erbjuds studier av intresse även för studerande som inte är inriktade mot läraryrket. LUK föreslog vidare att studiekurser och kurser inom LUK-ämnena skall kunna användas också i andra utbildningar, t. ex. mera konstnärligt inriktade, och i vårdutbildningar.

Musikpedagogerna, dvs. instruktörer och ledare inom olika former av frivillig musikundervisning och amatörmusikverksamhet har en viktig roll som kulturförmedlare.

Som framgått av 5.1.1.4 pågår en successiv reformering av den högre musikutbildningen. Den för detta ändamål tillkallade *organisationskommittén för högre musikutbildning* (OMUS) har gjort en analys av musikpedagogernas arbetsuppgifter och de yrkeskrav som ställs på dessa pedagoger och därvid bl. a. beaktat deras kulturförmedlande roll (Musikundervisning, Ds U 1973:19). OMUS gör nu motsvarande analys vad gäller instrumentalister, sångare, ensemble- och orkestermusiker, ensembleledare m. fl.

Inom de större *organisationerna* och då främst inom folkbildningen bedriver man kontinuerligt ledarutbildning för den egna verksamheten. Studieförbunden har bl. a. kurser för cirkelledare i kulturämnen. Dessa kurser ger såväl ämnesutbildning som metodisk utbildning. Man har vidare kurser för organisatörer av olika slag. Dessa kurser tar t. ex. upp

kulturlivets organisation och pedagogisk anpassning av kulturutbudet för den egna organisationen. Vid vissa av de nämnda kurserna har avsevärt intresse ägnats åt kulturförmedling. ABF har även genomfört ett antal försökskurser för kulturförmedlare verksamma inom medlemsorganisationerna, främst i fackförenings- och folketshusrörelserna, men även i Konstfrämjandet.

Inom folkbildningen sker ledarutbildningen i princip av studieförbunden på central, regional och inom större studieavdelningar även på lokal nivå. I "smala" ämnen och beträffande skolning av utbildare sker dock viss verksamhet gemensamt i Folkbildningsförbundets och länsbildningsförbundens regi. En del av folkbildningens ledarutbildning sker i samarbete med folkhögskolan. Utanför folkbildningen är det främst vissa kör- och orkesterförbund som bedriver ledarutbildning.

Folketshusföreningarnas riksorganisation och Folkparkernas centralorganisation bedriver i samarbete viss utbildning (FHR/FPC-skolan). Denna utbildning har hittills omfattat en föreståndarutbildning utsträckt över två år som startade år 1971, där internatstudier och brevstudier varvades. Denna utbildning var inte speciellt inriktad på kulturförmedling, men innehöll vissa moment med anknytning till sådan förmedling. Planer finns på att den genomförda kursen skall kompletteras med en vidareutbildning, som eventuellt skulle få större inslag med sikte på kulturförmedling.

Ett antal av landets *folkhögskolor* har inriktat sig på undervisning i estetiska ämnen. Till viss del är denna utbildning tillämplig på kulturförmedlande verksamhet. Det förekommer även kortare kurser kring teman med anknytning till kulturförmedlande verksamhet.

Vissa folkhögskolor med estetisk-praktisk inriktning anordnar kurser på slöjd- och konsthantverksområdet som syftar till att utbilda ledare av studiecirkelverksamhet inom folkbildningsarbete och vuxenundervisning. Kurserna är i allmänhet koncentrerade till praktiskt arbete i olika material och tekniker. Behovet av förnyelse och större bredd i denna verksamhet har länge varit känt. Ett försök i den riktningen är den nya utbildning av instruktörer på slöjd- och konsthantverksområdet som startat i samverkan mellan Folkbildningsförbundet och Skinnskattebergs folkhögskola. Som ett inslag i utbildningsprogrammet ingår kulturorientering.

I Norrbottens län bedrivs utbildning för kulturförmedlande verksamhet vid tre folkhögskolor. Framnäs folkhögskola utbildar musikpedagoger. Sunderby folkhögskola svarar för utbildning i bildkonst och konsthantverk. Kalix folkhögskola har utbildning av teaterpedagoger. Utbildningstiden varierar mellan ett och fem år.

Utbildningen kan ge de studerande anställning som kommunala musikledare och som konst- och teaterpedagoger.

Länsbildningsförbundet i Norrbotten svarar för fortbildning av massmedie-, dans-, teater- och konstpedagoger samt för utbildning av studieledare. Utbildningen av studieledare sker i av länsbildningsförbundet samordnade kurspaket omfattande 120 till 225 timmar och fördelade på delkurser. Denna utbildning är förlagd till de nämnda folkhögskolorna som ämneskurser.

Den folkhögskola som mest uttalat inriktat sig på utbildning av kulturförmedlare är S:t Eriks folkhögskola i Stockholm. Utbildningen sker inom den Kulturpedagogiska avdelningen med stöd av ett samarbetsorgan för studieförbunden och kulturinstitutioner i Stockholms kommun. Folkhögskolan bedriver försöksverksamhet, ledarutbildning och utvecklingsarbete inom bl.a. det estetiska folkbildningsområdet. Bl.a. ges en 16 veckors heltidskurs i kulturpedagogik. Det är möjligt att endast delta i delar av kursprogrammet. Kursen vänder sig främst till verksamma inom folkbildningen, på ungdoms- och fritidsgårdar, i kulturkommittéer och -nämnder, på bibliotek, vårdinstitutioner och andra arbetsplatser där kulturellt arbete bedrivs.

Kursen syftar till att ge en allsidig täckning av kulturområdet och omfattar teoretisk undervisning och diskussionsseminarier i följande ämnen: kulturpolitisk orientering, estetik och kulturhistoria, vuxenpedagogisk teori, sociologi, organisation och administration, kommunikationsmetodik samt tendenser och debatt i dagens kulturliv. I kursen ingår även träning i skapande verksamhet samt studiebesök och visst praktikarbete.

En del av Levande verkstads verksamhet ingår som en ämneskurs vid S:t Eriks folkhögskola. Denna metodkurs omfattar två terminer och vänder sig till personer som har konstnärliga, sociala eller pedagogiska erfarenheter och syftar till att ge dem träning i att använda de konstnärliga uttrycksmedlen i folkbildningssammanhang. Levande verkstad bedriver också fortbildningskurser.

Centrumbildningarna har genomfört viss kursverksamhet som berör kulturförmedlingen. Ett exempel är kursen "Konstnär i socialt arbete" som genomfördes i samarbete med socialstyrelsen våren 1973. Syftet var att belysa olika problem och erfarenheter för bildkonstnärer som skulle arbeta på ungdomsgårdar.

År 1973 lade en arbetsgrupp tillsatt av Svenska teaterförbundet fram en utredning rörande behov och uppläggning av en utbildning för att leda dramatiskt skapande fritidsverksamhet, dvs. för *dramapedagoger*.

Arbetsgruppen föreslog en utbildning i tre etapper. Mellan etapperna förutsätts praktisk yrkesverksamhet äga rum. Den första etappen – som enligt gruppen måste omfatta minst ett år – avses ge kompetens att leda barn- och ungdomsgrupper i dramatiskt skapande. Den andra etappen föreslogs omfatta en termin och alternativt ge utbildning till teaterföreståndare eller ge specialisering för verksamhet t. ex. inom vårdsektorn eller med vuxengrupper. Den sista etappen – omfattande en termin – avses leda till verksamhet som konsulent på regional nivå och bör enligt gruppen också ge kompetens som ledarutbildare.

Utbildning i enlighet med gruppens förslag har inletts vid tre folkhögskolor hösten 1974.

Fritidspedagoger (som sysselsätter och handleder barn och ungdom främst vid fritidshem och lekplatser) genomgår en särskild tvåårig utbildning förlagd till gymnasieskolan på vissa orter.

Utbildning av *fritidsledare* förekommer i flera olika former, bl. a. som försöksverksamhet vid ett antal folkhögskolor och gymnasieskolor. Vissa organisationer har intern utbildning av sina yrkesverksamma ledare.

Fritidsledare utbildas också inom ramen för den försöksverksamhet med s. k. kombinationsutbildning som startade hösten 1969 och som kombinerar universitetsstudier med yrkesinriktade kurser vid gymnasieskolan. Under läsåret 1973/74 gavs denna utbildning på fyra orter. Under detta läsår fanns även kombinationsutbildning för utbildningsadministration, som bl. a. syftar till arbete inom skolförvaltningar, och frivilliga bildningsorganisationer med exempelvis planering och uppföljning av utbildning och kurser. Tidigare gavs en kombinationsutbildning för *idrotts- och fritidskonsulenter.*

Skolöverstyrelsens arbetsgrupp för ungdomsledarutbildning (SULU) lade år 1971 fram ett förslag till en gemensam utbildning av ledare inom organisationernas och kommunernas fritidsverksamhet. Arbetsgruppen anger tre huvudarbetsområden för fritidsledare: kontaktuppgifter, pedagogiska uppgifter och administrativa uppgifter. SULU föreslog en tvåårig grundutbildning för fritidsledare förlagd dels till folkhögskolor, dels till ledarinstitut i form av högre specialkurs inom gymnasieskolan.

Arbetsgruppen berörde också behovet av vidareutbildning av fritidsledare vid universitet och högskolor.

Frågan om ungdomsledarutbildningens utformning har sedermera hänskjutits till utredningen om folkhögskolans framtida inriktning som hösten 1974 i betänkandet Folkhögskolans fritidsledarutbildning (Ds U 1974:11) lagt fram förslag som om de förverkligas får till följd att fritidsledarutbildningen vid folkhögskolor blir reguljär. Fritidsledarutbildningen i gymnasieskolan skall utredningen behandla i ett senare sammanhang.

Den nya *bibliotekarieutbildning* som startades vid bibliotekshögskolan i Borås år 1972 omfattar en tvåårig yrkesinriktad utbildning för bibliotekarier vid folkbibliotek, forskningsbibliotek och skolbibliotek. Genom den förhållandevis stora bredden avses utbildningen vara användbar inom en vidare sektor än tidigare utbildningar inom området.

Vid planeringen av utbildningen togs hänsyn till att bibliotekens verksamhet har vidgats avsevärt, inte minst genom samhällets ökade satsning på vuxenutbildningen och den ökade benägenheten att se biblioteken som en allmän servicefunktion också för informations- och kulturaktiviteter utanför deras traditionella verksamhetsområde.

I utbildningen berörs kulturförmedling främst inom andra årets undervisning i ämnet bibliotekskunskap. Denna undervisning omfattar 30 timmar seminarier och 10 timmar studiebesök. Målsättningen är att fördjupa föregående termins studier av bibliotekens uppgifter och organisationsformer, men den vill denna termin framför allt ägna sig åt bibliotekens konsumenter, både de aktuella och de potentiella, och med konsumtion sammanhängande problem.

På *museiområdet* anordnas vid universitetet i Uppsala sedan läsåret 1970/71 en yrkesinriktad studiekurs i museiteknik. Kursen omfattar en termin och kan ingå i universitetsutbildningen. De kulturförmedlande funktionerna har dock endast ett mindre utrymme inom denna utbildning. Andra yrkesinriktade universitetskurser som kan vara av intresse i detta sammanhang är *dramatik* och i någon mån *informationsteknik.*

6 Konstnärernas ekonomiska och sociala förhållanden

6.1 Sysselsättningsstrukturen

6.1.1 *Inledning*

Konstnärernas arbetsmarknad är mycket oenhetlig. Relativt få konstnärer har anställning. Längre eller kortare engagemang och anställningar förekommer framför allt för musiker och skådespelare. Exempelvis översättare, bildkonstnärer, tonsättare och dramatiker kan få beställningar eller uppdrag att utföra visst arbete. Författare, bildkonstnärer, konsthantverkare och andra arbetar emellertid ofta utan garantier för att arbetet kommer att ge inkomst.

Arbetsformerna varierar således mellan olika konstnärsgrupper och kan även skifta för enskilda konstnärer. Dessutom är gränserna mellan försäljning och uppdrag och mellan uppdrag och anställning ofta flytande.

I detta kapitel refereras kortfattat några undersökningar om konstnärernas ekonomiska och sociala situation. Framställningen om sysselsättnings- och inkomstförhållanden bygger i första hand på den enkätundersökning rörande ett flertal konstnärsgrupper som kulturrådet tillsammans med litteraturutredningen och låginkomstutredningen genomförde år 1969. Vad gäller bildkonstnärerna är uppgifterna hämtade från den intervjuundersökning som Svenska institutet för opinionsundersökningar (SIFO) på uppdrag av KRO företog år 1968.

Uppgifterna i undersökningen om bildkonstnärernas situation, här kallad 1968 års inkomstundersökning, hänför sig till kalenderåren 1966 och 1967 medan uppgifterna i 1969 års enkätundersökning i huvudsak avser år 1968. Resultaten av dessa undersökningar är mer fullständigt redovisade i Kulturarbetarnas inkomster (1971). För mer ingående uppgifter om undersökningarnas uppläggning, bortfall etc. hänvisas till denna publikation.

Några uppgifter är hämtade från en enkätundersökning rörande filmarbetarna som filmutredningen i samråd med kulturrådet företog år 1972 och som avsåg kalenderåret 1971. Resultaten av denna undersökning har i sin helhet redovisats i filmutredningens betänkande Samhället och filmen 3 (SOU 1973:16). Andelen svarande bland de tillfrågade var 67 %.

I ovannämnda undersökningar används beteckningar som författare, skådespelare, musiker osv. Vid redovisning av undersökningsresultaten följs dessa beteckningar. Det bör emellertid uppmärksammas att beteckningarna avser relativt breda kategorier enligt följande:

Med *författare* avses aktiva medlemmar (år 1969) av dåvarande Fria litterära yrkesutövares centralorganisation (FLYCO), motsvarande nuvarande Sveriges författarförbund.

Med *bildkonstnärer* avses medlemmar (år 1968) i Konstnärernas riksorganisation (KRO), representerade genom ett slumpmässigt urval, samt ett par hundra bildkonstnärer som inte var medlemmar i KRO men genomgått viss högre konstnärlig utbildning.

Med *konsthantverkare* avses alla aktiva medlemmar (år 1969) i Föreningen Sveriges konsthantverkare och industriformgivare (KIF).

Med *musiker* avses medlemmar (år 1969) av landets orkesterföreningar, Hovkapellet och Sveriges Radios symfoniorkester samt medlemmarna i Svenska tonkonstnärsförbundet och Svenska musikerförbundets avdelningar för danspedagoger, jazzmusiker och korister i Radiokören.

Med *tonsättare* avses samtliga medlemmar (år 1969) i Föreningen Svenska tonsättare samt ett tjugotal andra tonsättare, anslutna till Svenska tonsättares internationella musikbyrå (STIM).

Med *skådespelare* avses de medlemmar (år 1969) av Svenska teaterförbundet som inte var att anse som administrativ eller teknisk personal, dvs. dramatiska skådespelare, opera- och operettsångare, underhållningsartister samt regissörer.

Med *filmarbetare* slutligen avses medlemmar (år 1972) av avdelningarna för filmregissörer och filmfotografer inom Svenska teaterförbundet, Föreningen Sveriges ljudtekniker och Föreningen Produktions- och inspelningsledare. Dessutom ett antal regissörer, fotografer, ljudtekniker och produktionsledare som inte var medlemmar av någon av dessa organisationer men som medverkat vid någon svensk långfilmsproduktion. Redovisade uppgifter gäller inte filmarbetare som hade anställning vid Sveriges Radio.

År 1971 genomförde kulturrådet en undersökning med syfte att belysa de dubbelarbetande författarnas, bildkonstnärernas och tonsättarnas situation. Resultaten från denna undersökning, vilka redovisas i 6.1.4, har inte tidigare publicerats.

Vi är medvetna om att det siffermaterial som redovisas i det följande måste tolkas med viss försiktighet bl. a. därför att de undersökningar, som det hämtats från genomfördes i början av vårt arbete. Avsikten var att frågorna om konstnärernas ekonomiska villkor skulle behandlas i ett första betänkande, men som framgått fann vi det nödvändigt att först ta upp mål- och organisationsfrågorna. Det finns emellertid ingenting som tyder på att inkomststrukturen bland konstnärerna i någon avgörande grad skulle ha förändrats sedan undersökningarna gjordes.

6.1.2 *Arbetsformer*

6.1.2.1 Ordområdet

De skönlitterära författarna arbetar nästan uteslutande som fria yrkesutövare med sin konstnärliga verksamhet. Anställningar, även kortvariga, är mycket ovanliga. Många författare är dock relativt fast knutna till något förlag och kan, för färdigställande av något verk, även få förskottsbetalning från förlaget.

Många författare har ett annat yrke och en anställning vid sidan av sin författarverksamhet, ofta beroende på svårigheter att försörja sig på

författarskapet. Det är även vanligt att författarskapet kombineras med någon verksamhet som tangerar den konstnärliga, exempelvis journalistik.

Fackförfattarna (de vetenskapliga och populärvetenskapliga författarna) är vanligen yrkesverksamma inom sitt specialområde och bedriver författarskapet vid sidan av eller som en konsekvens av sin utomlitterära verksamhet.

Översättarna är undantagsvis anställda vid något förlag men som regel utförs översättningsarbetet på frilansbas. Översättarna är emellertid i jämförelse med författarna fastare knutna till resp. förlag och arbetar normalt enbart på beställning.

6.1.2.2 Bild- och formområdet

Bildkonstnärerna arbetar oftast som fria yrkesutövare. I många fall framställer bildkonstnärerna verk, som de senare försöker avyttra direkt till köpare eller i samband med utställningar.

Bildkonstnärerna är för sin existens fortfarande i stor utsträckning hänvisade till privatägda gallerier där försäljning kan ske i samband med utställningar. Gallerierna uttar provision på försäljningen, i regel ligger provisionen kring 30 %. I gengäld behöver bildkonstnärerna oftast inte betala hyra till gallerierna även om detta fortfarande förekommer liksom en hel del andra omkostnader. Försäljningen är i hög grad inriktad på enskilda kunder även om inköp med allmänna medel spelar en stor roll.

Vissa bildkonstnärer arbetar med miljöutformning i bostadsområden och offentliga lokaler. I flertalet fall rör det sig om dekorativa uppgifter även om några bildkonstnärer har mer allmänna funktioner som konsulter till arkitekter.

Som *illustratörer* till vilka även *tecknare* och *fotografer* räknas, kan bildkonstnärer för kortare eller längre tid vara anställda vid tidningar, förlag eller reklamföretag. Många illustratörer arbetar emellertid på frilansbas.

I åtskilliga fall tvingas bildkonstnärer för att försörja sig att ta anställning inom angränsande eller från den konstnärliga verksamheten helt skilda yrken.

Formgivare och *konsthantverkare* är ibland anställda hos industriföretag för utformningen av företagets produkter eller utför sådana arbetsuppgifter såsom uppdrag. Andra formgivare och konsthantverkare arbetar på frilansbas. Det är inte ovanligt att konsthantverkare förenar sin konstnärliga verksamhet med affärsrörelse där de egna produkterna försäljs.

Arkitekter arbetar både inom den privata sektorn som egna företagare eller anställda och som anställda av stat, kommun eller landsting.

6.1.2.3 Tonområdet

Många *musiker* är anställda. Fast anställning har bl. a. kyrkomusiker samt musiker inom regionmusiken, de statsunderstödda orkestrarna, i hovkapellet och vid Sveriges Radios symfoniorkester. För flertalet restau-

rang-, dans- och underhållningsmusiker är anställningarna mer kortvariga. Engagemangsöverenskommelse träffas i regel mellan en arbetsgivare och ensemblen, företrädd av kapellmästaren. Engagemang kan ha kortare eller längre varaktighet, ensemblernas sammansättning kan växla. Ibland knyts enskilda musiker till en ensemble för ett speciellt tillfälle. Så kan t. ex. ske i samband med fonograminspelningar. Många musiker har också ett annat arbete för att klara sin försörjning.

För s.k. *tonkonstnärer* (solister, dirigenter o.d.) är kortvariga engagemang, i regel för ett enda framträdande, vanliga. Det förekommer dock att även tonkonstnärer har fast anställning som t. ex. dirigent eller konsertmästare.

Tonsättare och *populärauktorer* saknar i regel anställningsmöjligheter. Försök har gjorts att för kortare perioder knyta tonsättare till vissa musikinstitutioner.

6.1.2.4 Film- och scenområdet

Ungefär hälften av *skådespelarna* och *regissörerna* arbetar med kortare engagemangstid än ett år och kan därmed betraktas som frilansare. Anställning sker ofta genom kontrakt. Kontraktstiden varierar i regel mellan ett år – varefter kontraktet normalt kan förlängas – till den tid en viss uppsättning står kvar på repertoaren. Det är inte ovanligt att en stor omflyttning av skådespelare och regissörer mellan olika teatrar sker mellan två spelår. Under senare år har man genom förändringar i kollektivavtalen nått fram till längre anställningstider även vid korttidsengagemang, normalt sex månader. Många skådespelare ingår numera i fria teatergrupper och fungerar då i princip som egna företagare som säljer sina föreställningar.

Flertalet *dansare* är anställda vid någon av de stora musikdramatiska institutionerna i Stockholm, Göteborg och Malmö. Kortvariga engagemang förekommer dock, bl. a. vid Riksteatern.

Koreografer har endast undantagsvis fast anställning vid någon teaterinstitution. Vanligen knyts en frilansande koreograf genom korttidskontrakt till en scen inför uppsättningen av en viss balettföreställning.

Dramatiker arbetar i former som liknar författarnas. Det har emellertid blivit vanligare att dramatiker knyts till teaterinstitutioner i samband med uppsättningar av deras verk. Några dramatiker skriver också teaterpjäser direkt för och tillsammans med teatergrupper.

Filmare arbetar oftast som frilansare. Några filmare äger professionell filmutrustning och är egna företagare. Endast en mindre del har fast anställning vid något filmbolag. Ett antal filmare har fast anställning vid Sveriges Radio.

6.1.3 *Sysselsättning inom konstnärliga, tangerande och utomkonstnärliga yrken*

6.1.3.1 Inkomster från olika verksamhetsområden

Som redan framgått har många konstnärer svårigheter att trygga sin försörjning genom arbete inom det konstnärliga området. Inkomsttillskott genom annat arbete, s. k. sidoarbete, är bl. a. därför vanligt.

Man kan göra skillnad mellan sidoarbete som har nära beröring med resp. konstnärliga arbetsområde och sidoarbete som saknar sådan direkt anknytning till den konstnärliga verksamheten. Exempel på det första, här kallat tangerande verksamhet, är arbete som konstnärlig lärare eller pedagog, konstrecensent och studiecirkelledare.

Enligt 1968 års och 1969 års inkomstundersökningar (se 6.1.1) hade nära hälften av musikerna/tonsättarna och ca 40, 30 och 20 % av resp. författarna, konsthantverkarna/bildkonstnärerna och skådespelarna inkomster från verksamhet som kan sägas tangera den konstnärliga. I samtliga grupper utom författargruppen tycks det framför allt vara de med relativt låga inkomster från verksamheten inom det konstnärliga området, som når upp i några högre inkomster av tangerande verksamhet.

Liknande förhållanden gällde för verksamhet som helt skiljer sig från den konstnärliga. Ju högre inkomster det konstnärliga arbetet gav, desto mer sällsynt var det med några mer betydande inkomster från sidoverksamhet. Enligt inkomstundersökningarna är författarna den konstnärsgrupp för vilken sidoyrke var vanligast.

6.1.3.2 Anställningar

Av särskild betydelse för den ekonomiska tryggheten är naturligtvis möjligheten till anställning.

I 1969 års inkomstundersökning redovisas förekomst av anställningar bland de tillfrågade konstnärsgrupperna under år 1968. Därvid förklarade sig 14 % av författarna, 38 % av konsthantverkarna, 60 % av musikerna/tonsättarna och 68 % av skådespelarna ha haft någon anställning inom det konstnärliga området under året. Helårsanställningar var betydligt ovanligare.

Det är emellertid osäkert om alla tillfrågade konstnärer uppfattade frågan om anställning på samma sätt. Eventuellt har vissa frilansande konstnärer med korttidskontrakt uppgett sig vara anställda medan andra inte gjort det.

Omkring en fjärdedel av de i 1972 års filmarbetarenkät tillfrågade filmarna som stod utanför Sveriges Radio uppgav sig vara fast anställda inom filmområdet år 1971.

Författarna tycks vara de som i största utsträckningen har någon anställning utanför det konstnärliga området. I 1969 års inkomstundersökning uppgav sig 25 % av författarna ha helårsanställning utanför det konstnärliga området. Motsvarande siffror för övriga grupper var väsentligt lägre: 5 % för konsthantverkarna, 9 % för musikerna/tonsättarna och 3 % för skådespelarna.

6.1.4 *Dubbelarbete*

6.1.4.1 Kulturrådets dubbelarbetsundersökning

Sedan länge har en betydande del av den svenska konstnärskåren ett yrke vid sidan av det konstnärliga. I en del fall har sådant yrke anknytning till den konstnärliga verksamheten. I andra fall finns inget sådant samband.

Dubbelarbetet kan vara föranlett av försörjningssvårigheter, men det kan även finnas andra orsaker. Många konstnärer upplever t. ex. kulturförmedlande arbete som en naturlig och nödvändig del av sin konstnärliga gärning. Arbete vid sidan av den konstnärliga kan även ge material och impulser till den konstnärliga verksamheten.

För att få en klarare uppfattning av levnads- och inkomstförhållandena för konstnärer med dubbel yrkesverksamhet gick kulturrådet våren 1971 ut med en intervjuundersökning bland sådana. Undersökningen omfattade *författare* (dock inte fackförfattare), *bildkonstnärer* och *tonsättare*.

Med ledning av 1969 års inkomstenkät valdes till dubbelarbetsundersökningen ut alla *författare* som år 1968 hade en inkomst av litterärt konstnärligt arbete på minst 1 000 kr. och samma år även hade en inkomst av annat arbete på minst 1 000 kr. Undersökningen begränsades vidare till personer som var högst 65 år gamla. Med denna urvalsmetod blev antalet uttagna till intervju 198 personer, dvs. en knapp fjärdedel av de författare som deltog i inkomstenkäten.

Populationen *bildkonstnärer* bestämdes genom att KRO:s kansli tog ut samtliga KRO-medlemmar som bedömdes ha sidoyrke med betydelse för försörjningen. Denna uttagning gav 174 personer, spridda över hela landet.

Eftersom antalet *tonsättare* i 1969 års enkätundersökning endast uppgick till 85 ansåg man det lämpligt att kontakta samtliga för intervju.

Ur populationen uteslöts senare 18 författare, 15 bildkonstnärer och 13 tonsättare eftersom de inte var dubbelarbetande under år 1970. Bortfallet genom vägran, oanträffbarhet o. d. medförde att undersökningen kom att omfatta 150 författare, 147 bildkonstnärer och 51 tonsättare.

6.1.4.2 Dubbelarbetets karaktär

Omkring hälften av de dubbelarbetande konstnärerna uppgav sig arbeta dagligen eller så gott som dagligen med sin konstnärliga verksamhet. 21 % av författarna, 14 % av bildkonstnärerna och 16 % av tonsättarna hade koncentrerat detta till viss tid på året, t. ex. i samband med semester eller tjänstledighet.

Det utomkonstnärliga arbetet bedrevs av de flesta konstnärerna som deltidsarbete. 20 % av bildkonstnärerna och 28 % av tonsättarna hade emellertid utomkonstnärligt arbete på heltid (minst 40 timmar per vecka). Bland författarna var andelen högre, 44 %.

Den övervägande delen av de dubbelarbetande konstnärerna hade sitt utomkonstnärliga arbete förlagt till dagtid och bedrev sitt konstnärliga arbete på kvällar och nätter. 53 % av författarna, 20 % av bildkonstnärer-

na och 50 % av tonsättarna angav nätter och kvällar som vanlig arbetstid för det konstnärliga arbetet. Att andelen var lägst för bildkonstnärerna hade självklart samband med att de ofta är beroende av dagsljus.

Omvänt gällde att det endast bland bildkonstnärerna var vanligt att bedriva det konstnärliga arbetet på dagtid och sidoarbetet på kvällar och nätter.

De dubbelarbetande författarna ägnade en större del av sin tid åt sitt utomkonstnärliga arbete än de övriga dubbelarbetande konstnärerna. Medianvärdet[1] för författarnas genomsnittliga arbetstid inom konstnärsyrket var 16 timmar per vecka och 40 timmar per vecka var medianvärdet för deras genomsnittliga arbetstid inom det utomkonstnärliga yrket. För bildkonstnärerna var motsvarande värden 27 timmar resp. 21 timmar och för tonsättarna 18 timmar resp. 28 timmar.

Man kan inte addera medianvärdena för att få fram sammanlagd arbetstid för de olika grupperna. Man kan dock konstatera att av de undersökta konstnärsgrupperna hade författarna den klart längsta arbetstiden för utomkonstnärligt arbete – hälften hade här minst 40 timmars arbetsvecka – och den kortaste inom konstområdet. Bildkonstnärerna arbetade klart mer inom konstnärsyrket än de övriga undersökta grupperna.

6.1.4.3 Skäl för dubbelarbete

Dubbelarbetet var för de flesta av permanent karaktär. Av de tillfrågade konstnärerna hade mellan hälften och två tredjedelar haft dubbelarbete i tolv år eller längre tid.

Skälen till dubbelarbetet var främst ekonomiska. 65 % av författarna, 94 % av bildkonstnärerna och 67 % av tonsättarna angav försörjningssvårigheter eller andra ekonomiska faktorer som avgörande för att man dubbelarbetade. Faktorer som "intresse för det andra arbetet", "har annan utbildning som jag vill utnyttja" och "anser det värdefullt för mitt konstnärliga arbete" uppgavs som avgörande av 37 % av författarna, 20 % av bildkonstnärerna och 40 % av tonsättarna. (Flera av de tillfrågade angav mer än en orsak för dubbelarbetet.)

Endast 18 % av författarna, 3 % av bildkonstnärerna och 10 % av tonsättarna uppgav att man inte skulle kunna tänka sig att övergå till enbart konstnärligt arbete.

6.1.4.4 Yrken och inkomster

Bland författarna var det vanligaste utomkonstnärliga yrket lärare. Därnäst kom journalist/recensent/förlagsman samt kameralt eller kontorstekniskt arbete. Även bland bildkonstnärerna och tonsättarna var lärare det vanligaste utomkonstnärliga yrket.

I tabell 6.1 redovisas bruttoinkomst år 1970, dels av konstnärligt arbete, dels av övrig verksamhet. Med bruttoinkomst menas intäkter och lön före avdrag för resor, arbetsmaterial o. d. Kostnaderna för arbetsmaterial är normalt större för bildkonstnärer än för övriga konstnärsgrupper

[1] Medianen är det värde som delar en i numerisk följd ordnad fördelning i två lika stora delar. Om medianinkomsten för en grupp individer är 20 000 kr. har således hälften av individerna en inkomst understigande 20 000 kr. och hälften en inkomst som överstiger 20 000 kr.

och självklart större än för löntagare i allmänhet. En mer rättvisande uppfattning om inkomsterna ger därför den till statlig skatt taxerade inkomsten, där avdrag gjorts för kostnaderna för inkomsternas förvärvande (se tabell 6.2).

Tabell 6.1 Bruttoinkomst år 1970 från konstnärlig resp. övrig verksamhet.

Årsinkomst (kronor)	Författare		Bildkonstnärer		Tonsättare	
	Konstn. (%)	Övr. (%)	Konstn. (%)	Övr. (%)	Konstn. (%)	Övr. (%)
– 2 500	15	7	34	8	31	6
2 501 – 10 000	46	16	40	22	32	12
10 001 – 20 000	22	11	14	29	16	10
20 001 –	17	67	11	40	18	67
Ej svar	0	0	1	1	4	6
Summa	100	101	100	100	101	101

Medianbruttoinkomst för författarna var 7 700 kr. av konstnärlig verksamhet och mer än 20 000 kr. av övrig verksamhet. Motsvarande inkomster för bildkonstnärerna var 4 700 kr. resp. 15 400 kr. och för tonsättarna 5 100 kr. resp. mer än 20 000 kr.

Tabell 6.2 Sammanlagd taxerad inkomst år 1970.

Årsinkomst (kronor)	Författare (%)	Bildkonstnärer (%)	Tonsättare (%)
– 12 500	18	33	8
12 501 – 20 000	11	27	16
20 001 – 30 000	18	23	14
30 001 –	51	16	59
Ej svar	0	3	4
Summa	98	102	101

Medianinkomsten var ca 30 000 kr. för författarna, 15 600 kr. för bildkonstnärerna och över 30 000 kr. för tonsättarna.

6.1.5 *Yrkesavgång*

På uppdrag av kulturrådet företog statistiska centralbyrån år 1969 en mindre undersökning med syfte att studera hur många av de, som utbildats vid vissa institutioner för konstnärlig utbildning, senare var verksamma inom resp. konstnärligt fack.

I populationen ingick personer som under åren 1940, 1950 och 1960 studerade måleri, skulptur eller grafik vid konsthögskolan eller högre konstindustriella dagskolan vid konstfackskolan. Vidare ingick personer som dessa år studerade vid musikhögskolan i Stockholm och vissa scenskolor.

Slutsatser på grundval av undersökningen är osäkra eftersom bortfallet var stort. Man kan emellertid notera att männen i större utsträckning än kvinnorna var sysselsatta inom det konstnärliga facket. Det kan innebära att kvinnorna haft svårare att etablera sig som konstnärer eller att undgå utslagning. Att kvinnorna av tradition brukar bära huvudansvaret för barnpassning o. d. kan spela in härvidlag, speciellt som musik- och teateryrkena ofta innebär arbete på såväl dag- som kvällstid. Man kan också notera att det förefaller som om en mindre andel av de studerande ur de senare årgångarna, såväl män som kvinnor, var sysselsatta med enbart konstnärligt skapande. Den andel som uppgav sig vara nöjd med sin verksamhet var också störst för utbildningsårgången 1940 och minst för utbildningsårgången 1960.

En påfallande stor del av de studerande var yrkesverksamma inom det yrkesområde för vilket de utbildats. Detta kan kanske delvis förklaras av att antagningskraven är höga vid de utbildningsanstalter, som ingick i undersökningen. Antagningskraven begränsar antalet utbildade till ett fåtal personer med dokumenterad fallenhet för verksamheten.

6.1.6 *Arbetslöshet och undersysselsättning*

Arbetslöshet manifesteras på olika sätt för skilda konstnärskategorier, främst beroende på om de har inkomster från försäljning, uppdrag eller anställning. Medan arbetslösa löntagare saknar såväl sysselsättning som inkomst, innebär arbetslöshet för många fria yrkesutövare att inkomsterna uteblir eller försämras trots att de är fullt verksamma med sitt arbete.

För löntagarkategorin är begreppet således relaterat till arbetsmarknaden. På liknande sätt förhåller det sig för fria yrkesutövare som arbetar med uppdrag. För fria yrkesutövare är förhållandena andra. För dessa hänger arbetslöshet eller undersysselsättning snarare samman med varumarknaden; deras inkomster är främst beroende av att de kan avyttra resultatet av sitt arbete – inte sitt arbete som sådant.

Konstnärer inom tonområdet samt film- och scenområdena kan vara anslutna till Musikernas med flera erkända arbetslöshetskassa resp. Sveriges teateranställdas erkända arbetslöshetskassa. Antalet medlemmar den 1 januari 1974 i dessa kassor var ca 2 750 resp. ca 2 550. Kassorna omfattar emellertid inte endast konstnärer i snäv mening utan även administrativ, teknisk och annan personal inom sina områden. Antalet konstnärer som vid ovan angiven tidpunkt var medlemmar i Musikernas arbetslöshetskassa kan grovt uppskattas till ca 2 100 och i de teateranställdas till ca 2 200.

I de nämnda kassornas arbetslöshetsstatistik särredovisas inte konstnärerna. Antalet till kassan anmälda arbetslösa till musikernas kassa den 1 februari, den 1 mars och den 1 april 1974 var resp. datum ca 75. Enligt uppgift var det övervägande antalet musiker. Antalet till de teateranställdas kassa anmälda arbetslösa var de ovan angivna dagarna ca 65. Även här kan det övervägande antalet antas vara konstnärlig personal. Man måste dock observera att uppgifterna om arbetslöshet ovan gäller ett antal dagar

under en kort tidsperiod och knappast säger något om arbetslöshetssituationen i stort.

Att det är svårt att i kvantitativa termer ange arbetslösheten och undersysselsättningen bland konstnärerna hänger delvis samman med att det gängse arbetslöshetsbegreppet knappast låter sig appliceras på denna grupp. Det gäller i första hand de konstnärskategorier som inte har anställning som huvudsaklig inkomstkälla. Som tidigare framhållits lider t. ex. författare och bildkonstnärer inte brist på arbete, för dem är det möjligheterna att avyttra resultatet av arbetet som ibland saknas.

För konstnärer som kunnat arbeta som anställda eller under anställningsliknande förhållanden motsvarar arbetslöshet och undersysselsättning mer än för de fria yrkesutövarna vad som är vanligt på arbetsmarknaden i övrigt. Även här är emellertid svårigheterna att kvantitativt bestämma arbetslösheten och undersysselsättningen betydande. Bland scenkonstnärer kan man exempelvis räkna med en väsentlig grad av undersysselsättning genom täta växlingar mellan perioder med engagemang och perioder utan. Säsongvariationerna är i vissa fall stora. För vissa musikergrupper är korta engagemang regel. Det finns också ett stort antal fritidsmusiker som i och för sig vill ha arbete som musiker, men som har heltidsarbete i sin övriga verksamhet.

Vad som anförts hänger samman med att arbetsförmedlingen på området inte fungerar som inom andra delar av arbetsmarknaden. Endast en liten del av arbetstillfällena passerar genom den offentliga arbetsförmedlingen. Förmedlingen sker mestadels genom direkt kontakt mellan arbetsgivaren och konstnären eller dennes ombud.

6.2 Arbetsinkomster

Som sagts ovan är bara en del av konstnärerna anställda. Många konstnärer får följaktligen inte heller lön utan är beroende av de intäkter som den konstnärliga verksamheten kan ge i form av ersättning för försålda alster, royaltyinkomster, biblioteksersättning, STIM-pengar osv. Inkomststrukturen för konstnärskollektivet är därför mycket oenhetlig.

Inkomstredovisningen nedan är hämtad från 1968, 1969 och 1972 års inkomstundersökningar. Det använda inkomstmåttet är, då inte annat anges, bruttoinkomsten. Det kan hävdas att detta inkomstmått är missvisande då kostnader för arbetslokal, material, resor osv. oftast skall täckas av bruttoinkomsten. Dessutom skall konstnärer som saknar arbetsgivare betala vissa avgifter, nämligen socialförsäkringsavgift till folkpensioneringen, tilläggspensionsavgift samt allmän arbetsgivaravgift (egenavgift) och dessutom en betydligt högre sjukförsäkringsavgift än anställda. I vissa fall föreligger även skyldighet att erlägga mervärdeskatt vid försäljning av konstnärliga verk.

Det bör även påpekas att många konstnärers årsinkomster fluktuerar starkt mellan olika år. Att så är fallet beror bl. a. på att större arbetsprojekt – t. ex. en bok, en komposition, ett bildkonstverk – kan kräva en lång tid av förberedelser, materialinsamling, resor osv. När

arbetet är avslutat kan det dröja ytterligare tid innan resultatet ger ekonomisk utdelning.

Som inkomst av konstnärligt arbete har huvudsakligen räknats:

För *författare:* royalties, översättararvoden, författarpenning, ersättning för artiklar och inlägg i tidningar och tidskrifter.

För *bildkonstnärer* och *konsthantverkare:* inkomster av försålda alster.

För *musiker:* löner och gager från orkestrar och teatrar.

För *tonsättare:* STIM-ersättning.

För *skådespelare:* löner och gager från teatrar.

För samtliga kategorier har också inräknats inkomster från radio, TV, film och grammofoninspelningar.

Med *tangerande* verksamhet har avsetts arbete som inte kan betraktas som i första hand konstnärlig men som tangerat resp. konstnärliga arbetsområde. Under rubriken inkomst av tangerande verksamhet har förts intäkter från sidoverksamhet som t. ex. konstnärlig lärare eller pedagog, föredragshållare eller studiecirkelledare.

Inkomster från sidoverksamhet som inte har direkt anknytning till den konstnärliga har kallats *övriga* inkomster.

Inkomster i form av stipendier har inte medräknats i arbetsinkomsterna.

Tabell 6.3 Genomsnittlig årsinkomst i kronor för vissa konstnärsgrupper[a].

	Konstnärlig verksamhet	Tangerande verksamhet	Övrig verksamhet	Sammanlagt	Uppgiven taxerad inkomst
Författare (utom fackförfattarna)	16 000	4 400	16 900	36 700	31 100
Fackförfattare	11 400	5 700	43 900	61 100	50 500
Musiker	33 100	4 100	2 700	40 000	29 400
Tonsättare	15 900	11 600	7 200	38 400	36 300
Skådespelare	44 100	1 300	2 600	47 500	33 000
Konsthantverkare	13 600	4 700	2 500	21 600	13 600
Bildkonstnärer	11 100	3 500	1 400	17 300	..
Tecknare	..	..	..	..	31 200

[a] Uppgifterna för de sex översta grupperna är hämtade från 1969 års inkomstundersökning och avser år 1968. Uppgifterna för bildkonstnärerna är hämtade från 1968 års inkomstundersökning och avser år 1967. Uppgifter om tecknarna kommer från en av ombudsmannen för Föreningen Svenska tecknare under våren 1973 genomförd undersökning av medlemmarnas inkomstförhållanden och avser år 1972.

Tabell 6.4 Medianårsinkomst i kronor för vissa konstnärsgrupper[a]

	Inkomst av konstnärlig verksamhet	Sammanlagd inkomst	Uppgiven taxerad inkomst
Författare (utom fackförfattarna)	7 000	25 000	21 800
Fackförfattare	5 300	60 800	50 800
Musiker/tonsättare	34 000	40 400	32 000
Skådespelare	29 900	31 300	24 000
Konsthantverkare	7 400	15 000	8 500
Bildkonstnärer	8 000	16 000	..
Filmarbetare	33 600	37 100	27 500
Tecknare	..	..	23 000

[a] Uppgifterna om filmarbetarna är hämtade från 1972 års filmarbetarenkät och avser kalenderåret 1971. För övriga konstnärsgrupper hänvisas till not under tabell 6.3.

Som framgått av 6.1.4 var år 1970 enligt kulturrådets dubbelarbetsundersökning sammanlagda taxerade inkomsten för dubbelarbetande författare (utom fackförfattare) ca 30 000 kr. (median) och bruttoinkomsten från konstnärligt arbete 7 700 kr. (median). Motsvarande inkomster för dubbelarbetande bildkonstnärer var 15 600 kr. resp. 4 700 kr.

Som jämförelse med ovan redovisade inkomstförhållanden kan nämnas att år 1968 var genomsnittsinkomsten för samtliga fulltidsarbetande löntagare ca 28 400 kr. Om man räknar upp låginkomstutredningens siffror på medianinkomsten för samtliga löntagare från år 1966 med ledning av konjunkturinstitutets uppgifter om den genomsnittliga löneutvecklingen får man en medianinkomst på ca 25 300 kr. för år 1968 och ca 32 400 kr. för år 1971 för samtliga fulltidsarbetande löntagare.

Fackförfattarna hade de högsta inkomsterna, mätt i såväl median- som genomsnittsinkomst. Därnäst kom musikergruppen om man utgår från medianinkomst och skådespelarna om man utgår från genomsnittsinkomst. Denna skillnad beror på att några skådespelare hade mycket höga inkomster, vilket påverkar genomsnittsvärdet. Konsthantverkare och bildkonstnärer hade de lägsta inkomsterna.

Förhållandet mellan inkomster av den konstnärliga verksamheten och inkomster av tangerande eller övrig verksamhet var olika för de undersökta grupperna. Inkomster av tangerande verksamhet tycks ha spelat en relativt underordnad roll, åtminstone om man ser till hela konstnärskollektivet. Undantag utgör därvid tonsättargruppen, för vilken den tangerande verksamheten var av avgörande ekonomisk betydelse.

Inkomster av övrig verksamhet var väsentlig för författarna. Att fackförfattarna fått sina största inkomster från övrig verksamhet är naturligt med tanke på att deras verksamhet som författare ofta är en funktion av yrkesverksamhet utanför det litterära området.

6.3 Bidrag och stipendier

Sedan början av 1960-talet har stipendier, främst genom utbyggnaden av det statliga konstnärsstipendiesystemet, fått allt större betydelse för konstnärskollektivets försörjning. I särskilt stor utsträckning gäller detta författarna om man till stipendierna även räknar bidrag från författarfondens fria del. Eftersom författarfondens fria del består av den del av biblioteksersättningen som inte utgår direkt till författarna i form av författarpenning, borde kanske snarare – åtminstone om man ser till författarkåren i dess helhet – stipendier från författarfonden betraktas som ersättning.

Vid 1969 års inkomstundersökning fick de tillfrågade konstnärerna uppge i vilken utsträckning de hade erhållit stipendier, författarfondens inräknade. Av konstnärsgrupperna hade tydligen författarna och tonsättarna de största möjligheterna att få stipendier. Ungefär 40 % resp. 50 % av dessa fick något stipendium år 1968 mot 15–20 % av konstnärerna i de övriga grupperna. Vad beträffar statliga stipendier var författarna och tonsättarna gynnade i än större utsträckning. 30 % av dessa uppgav sig ha erhållit statligt stipendium eller konstnärsbelöning mot 4–6 % för övriga konstnärsgrupper. En dryg fjärdedel av övriga stipendier utdelades av kommun och landsting.

Enligt 1968 års inkomstundersökning fick 5 % av bildkonstnärerna statligt stipendium eller konstnärsbelöning år 1967 medan 3 % fick stipendium av kommun eller landsting och 7 % annat stipendium.

Tilläggas bör att de statliga stipendiemedlen har ökats sedan dessa undersökningar gjordes och är budgetåret 1974/75 drygt tre gånger så stora som budgetåret 1967/68. Biblioteksersättningen har höjts ännu kraftigare genom uppskrivning av grundersättningen och ökad utlåning och är budgetåret 1974/75 cirka fem gånger så stor som den var budgetåret 1967/68.

Det bör också sägas att stipendierna har olika betydelse för de skilda konstnärsgrupperna. Medan stipendierna, för bl. a. tonsättarna, utgjort en substansiell del av kårens försörjning, har de för andra grupper, där anställningar är vanliga, varit värdefulla som komplement för enskilda utövare.

6.4 Skatter och avgifter

6.4.1 *Allmänt*

Vårt skatte- och avgiftssystem kan i princip sägas vara uppbyggt av fyra huvudkomponenter: den årliga inkomst- och förmögenhetsskatten, mervärdeskatten, de speciella konsumtions- och omsättningsskatterna i form av s. k. punktskatter samt arbetsgivaravgifterna. Till de senare hör socialförsäkringsavgifterna, bl. a. avgifterna till folkpensioneringen, den allmänna tilläggspensioneringen (ATP) och sjukförsäkringen.

Nedan behandlas den årliga inkomstskatten, mervärdeskatten vid försäljning av konstverk, de ovan nämnda socialförsäkringsavgifterna samt den allmänna arbetsgivaravgiften.

Det bör observeras att den följande redovisningen inte gör anspråk på fullständighet. Den begränsar sig till delar som kan vara av speciellt intresse för olika konstnärsgrupper.

6.4.2 *Inkomstskatt*

6.4.2.1 Inledning

Skatt på inkomst betalas till kommunen och till staten. Som underlag för beskattningen bestäms en beskattningsbar inkomst. Denna inkomst fastställs för kommunalbeskattningen och statsbeskattningen var för sig genom ett årligt taxeringsförfarande.

De huvudsakliga bestämmelserna finns i fråga om kommunalbeskattningen i kommunalskattelagen (1928:370) KL och beträffande statsbeskattningen i förordningen (1947:576) om statlig inkomstskatt, SI. Förordningen om statlig inkomstskatt hänvisar emellertid i väsentliga hänseenden till kommunalskattelagen.

För att inkomst skall beskattas måste den kunna hänföras till en förvärvskälla. I detta sammanhang är främst förvärvskällorna *rörelse* och *tjänst* aktuella. Vetenskaplig, litterär, konstnärlig eller därmed jämförlig verksamhet skall nämligen hänföras till förvärvskällan rörelse om verksamheten är yrkesmässigt bedriven och inte utövas på grund av tjänst. I övriga fall hänförs inkomsten till förvärvskällan tjänst, t. ex. om verksamheten är av mer tillfällig beskaffenhet.

Rent allmänt sägs i 20 § KL att man vid beräkningen av inkomsten skall från samtliga ur förvärvskällan hänförliga intäkter (bruttointäkt) avräkna alla omkostnader för intäkternas förvärvande och bibehållande.

6.4.2.2 Rörelse

Till rörelse hänförs, enligt 27 § KL, bl. a. yrkesmässigt bedriven vetenskaplig, litterär, konstnärlig eller därmed jämförlig verksamhet, såvitt verksamheten inte utövas på grund av tjänst. Uppräkningen i lagtexten av olika slag av rörelse är inte avsedd att vara fullständig. Till rörelse räknas nämligen överhuvud varje förvärvsverksamhet som – utan att vara hänförlig till förvärvskällorna jordbruksfastighet, annan fastighet eller tjänst – bedrivs yrkesmässigt, dvs. utmärks av självständighet, viss regelbundenhet och varaktighet, liksom i regel av vinstsyfte. Bedrivs verksamheten yrkesmässigt men däremot inte självständigt, dvs. om verksamheten bedrivs i av utövaren innehavd anställning, redovisas verksamheten i stället som tjänst.

Till *inkomst av rörelse* räknas först och främst vad som direkt erhålls i betalning för de konstnärliga alster, "produkter" eller tjänster som framställs i verksamheten. Hit räknas även på grundval av upphovsrätten

utgående ersättning till upphovsmannen för utnyttjande – t. ex. royalty och STIM-pengar – samt författarpenningar o. d.

Från bruttointäkten av rörelse får *avdrag* göras för allt som är att anse som driftkostnad. Hit räknas bl. a. hyra för fastighet eller del därav som tillhör annan och som använts i rörelsen. Är rörelseidkaren och fastighetsägaren däremot en och samma person får inte hyresvärdet av den del som använts i rörelsen, men däremot de fastighetsomkostnader som belöper sig på denna del, dras av som omkostnad i rörelsen. Avdragsgilla är också kostnader för anskaffning av råämnen och varor till förädling, förbrukning eller försäljning i rörelsen, kostnader för facklitteratur, instrument och dylikt som varit nödvändigt för utövande av den vetenskapliga, litterära eller konstnärliga verksamheten, speciella för rörelsen utgående skatter eller avgifter till det allmänna samt förlust som uppstått i rörelsen och som inte är att hänföra till kapitalförlust.

Inkomst av rörelse skall beräknas enligt bokföringsmässiga grunder, vilket innebär att hänsyn skall tas till bl. a. in- och utgående lager av varor, råmaterial samt till fordringar och skulder. Av de skattemässiga anteckningsoch bokföringsreglerna följer inte att alla rörelseidkare är bokföringsskyldiga, dvs. skyldiga att föra räkenskaper enligt bestämmelserna i bokföringslagen och andra författningar. Detta är normalt inte fallet beträffande de fritt verksamma konstnärerna.

I betänkandet Förslag till bokföringslag (SOU 1973:57) har 1971 års utredning om bokföringslagstiftningen emellertid föreslagit att samtliga rörelseidkare skall vara bokföringsskyldiga. Utredningen har uppmärksammat frågan om enklare bestämmelser för mindre rörelser. Sådana bestämmelser ingår i en ny finländsk bokföringslag liksom i ett norskt förslag till ny lag. Utredningen konstaterar att spännvidden mellan de minsta och de största företagen är mycket stor samt att en ny bokföringslag av olika skäl bör innehålla en förhållandevis omfattande reglering. Bokföringsskyldiga med mindre rörelser kan sålunda finna sig stå inför alltför omfattande krav. Utredningen anför emellertid att den föreslagna lagen kännetecknas av en inbyggd elasticitet. Härav följer enligt utredningen möjligheter att variera bokföringssystemet och möjligheter att nå avsevärda förenklingar vid en mindre omfattande rörelse. Vidare har flera bestämmelser i förslaget inte någon aktualitet för de minsta företagen. I anslutning till bestämmelserna om årsbokslut erinrar utredningen om att varje rörelseidkare beskattas efter bokföringsmässiga grunder. Bestämmelserna i förslaget ställer sålunda inte större krav på rörelseidkarna än som följer redan av skatterättens regler.

6.4.2.3 Tjänst

Till tjänst hänförs bl. a. *dels* allmän eller enskild tjänst eller stadigvarande uppdrag liksom varje annan fast eller tillfällig arbetsanställning och *dels* tillfälligt bedriven vetenskaplig, litterär, konstnärlig eller därmed jämförlig verksamhet.

Från intäkt av tjänst får *avdrag* göras för samtliga kostnader som är att anse som kostnader för fullgörande av "tjänsten". (Termen "tjänst"

används här i vid bemärkelse och innefattar bl. a. tillfälligt bedriven konstnärlig och liknande verksamhet utan anställningsförhållande.) Som avdragsgilla kostnader räknas bl. a. hyra eller annan kostnad för tjänste- eller arbetslokal för vilken den skattskyldige haft att själv vidkännas utgift, kostnader för resor i tjänsten samt kostnader för facklitteratur, instrument och dylikt som varit nödvändigt för tjänstens fullgörande.

6.4.2.4 Ackumulerad inkomst

Med ackumulerad inkomst förstås sådan inkomst som uppburits ett år men som intjänats eller av annan liknande anledning är hänförlig till minst två år. Tankegången bakom förordningen (1951:763) angående beräkning av statlig inkomstskatt för ackumulerad inkomst är den att skatten inte skall beräknas till högre belopp än som skulle ha ifrågakommit om de i den ackumulerade inkomsten ingående intäkterna beskattats de år under vilka de intjänats. Har en person under en rad år arbetat med en bok för vilken han erhåller ett engångshonorar, får detta fördelas på de år under vilka han arbetat med boken. Bestämmelserna avser endast den statliga inkomstskatten. Den kommunala inkomstskatten, som ju är proportionell, berörs alltså inte av bestämmelserna om ackumulerad inkomst.

I princip gäller reglerna om ackumulerad inkomst för alla inkomster som uppfyller förordningens krav på begreppet ackumulerad inkomst. I förvärvskällorna jordbruksfastighet och rörelse har man emellertid gjort betydande inskränkningar genom att beträffande dessa förvärvskällor direkt ange vilka intäkter som får bli föremål för särskild skatteberäkning. I fråga om inkomst av rörelse gäller bestämmelserna om ackumulerad inkomst bl. a. intäkt genom vetenskaplig litterär, konstnärlig eller därmed jämförlig verksamhet.

Skatteberäkningen görs som om den ackumulerade inkomsten tagits upp till beskattning med lika delar under taxeringsåret och så många av de senast föregående taxeringsåren att inkomsten därigenom blir fördelad på det antal år till vilka den hänför sig. Ackumulerad inkomst får dock inte fördelas på mer än tio år. Kan tillförlitlig utredning inte förebringas om det antal år vartill ackumulerad inkomst hänför sig skall skatteberäkningen ske som om inkomsten hänfört sig till tre år.

Huvudregeln vid beräkningen av den ackumulerade inkomsten är att till grund för skatteberäkningen skall ligga nettobeloppet av den ackumulerade inkomsten. Från bruttobeloppet skall alltså avräknas de avdragsgilla omkostnaderna som hänför sig till inkomstens förvärvande. Skatteberäkningen skall omfatta all ackumulerad inkomst som uppkommit i viss förvärvskälla. Man kan således inte välja en ackumulerad inkomst och yrka särskild skatteberäkning på den. Däremot kan man från skatteberäkningen undanta ackumulerad inkomst som tillhör annan förvärvskälla. Skatteberäkning får endast ske under förutsättning att den inkomst som skall läggas till grund för beräkningen uppgår till minst 5 000 kr. Den ackumulerade inkomsten skall dessutom utgöra minst en femtedel av den skattskyldiges till statlig inkomstskatt taxerade inkomst.

6.4.2.5 Förlustutjämning

En skattskyldig för vilken ett år summan av underskott i förvärvskälla och övriga allmänna avdrag överstiger samma års inkomster och som alltså redovisar ett totalt underskott i deklarationen kan i senare års deklarationer tillgodoföra sig sådant underskott i form av förlustavdrag enligt en särskild förordning (1960:63) om rätt till förlustutjämning vid taxering för inkomst. Rätten till förlustavdrag gäller både vid den statliga och den kommunala taxeringen. Förordningen omfattar i princip underskott i samtliga förvärvskällor, således även underskott i förvärvskällorna rörelse och tjänst. (Underskott i förvärvskällan tjänst brukar av naturliga skäl endast undantagsvis uppkomma.)

Förlustavdrag får åtnjutas senast vid taxering sjätte kalenderåret efter det då taxering för förluståret ägde rum. Avdraget får fördelas efter den skattskyldiges gottfinnande under perioden och kan vara olika stort statligt och kommunalt.

För att rätt till förlustavdrag skall föreligga gäller bl. a. följande. Förlusten för förluståret skall ha uppgått till minst 1 000 kr. Den skattskyldige skall ha varit deklarationsskyldig för förluståret och skall ha fullgjort denna deklarationsskyldighet under rätt taxeringsår. För den skattskyldige skall ej ha fastställts beskattningsbar inkomst, bortsett bl. a. från taxering för garantibelopp för fastighet. Den som försatts i konkurs får i normalfallet ej avdrag vid taxering för konkursåret eller senare år för förlust, som uppkommit under konkursåret eller tidigare.

Den som vill ha förlustavdrag skall framställa yrkande om detta. Förlustavdragets storlek skall bestämmas vid den taxering, då avdrag yrkas för förlusten.

6.4.2.6 Beskattning av stipendier

Enligt 19 § KL skall till skattepliktig intäkt icke räknas bl. a. stipendier till studerande vid undervisningsanstalter eller eljest avsedda för mottagarens utbildning. När det gäller att avgöra vad som är att räkna till stipendier i detta sammanhang är först att märka att skattefriheten för sådana är ett uttryck för den principiella skattefriheten för gåva. Karaktäristiskt för ett stipendium är därför att det är benefikt, dvs. att det inte krävs någon – åtminstone inte omedelbar – motprestation.

Emellertid är det beträffande konstnärsstipendier normalt inte fråga om sådana stipendier som avses i 19 § KL. Avgörande för den skattemässiga behandlingen av ett konstnärsstipendium är i stället huruvida stipendiet är av engångsnatur eller är att anse som periodisk intäkt. I det förra fallet är det skattefritt, i det senare fallet däremot i regel skattepliktigt. Enligt ett av dåvarande riksskattenämndens meddelanden (RN 1966 1:4) får kravet på periodicitet anses uppfyllt om stipendiet beviljas för tre år eller mer.

Som framgår av 8.2.1 finns i riksstaten uppfört ett reservationsanslag benämnt Konstnärsstipendier. Stipendierna är fördelade på tre huvudgrupper, nämligen a) stora arbetsstipendier, b) små arbetsstipendier och resestipendier samt c) stipendier av pensionskaraktär och tillfälliga bidrag.

Enligt de för stipendierna gällande reglerna får stort arbetsstipendium tilldelas samma konstnär under högst fem år i följd. I enlighet med de av dåvarande riksskattenämnden meddelade principerna (RN 1966, 1:4) är således det stora arbetstipendiet hänförligt till sådant periodiskt understöd eller därmed jämförlig periodisk intäkt som enligt 32 § KL utgör skattepliktig intäkt av tjänst. Från denna regel görs undantag "allenast om det på ett bindande sätt kan visas, att stipendiet kommer att beviljas endast för ett eller högst två år". De stora arbetsstipendierna tidsbegränsas emellertid i regel på sätt som gör dem skattefria.

De små arbetsstipendierna och resestipendierna utgör icke-periodiska intäkter och är därmed skattefria. Också de tillfälliga bidragen är skattefria om de inte utgår mer än två år i följd. Stipendierna av pensionskaraktär utgör – i de fall de inte är tidsbegränsade – självfallet skattepliktig intäkt av tjänst.

6.4.3 *Mervärdeskatt*

6.4.3.1 Inledning

Vid försäljning av konstnärliga alster, t. ex. målningar, etsningar, litografier och andra konstgrafiska alster samt skulpturer, gäller i princip samma regler beträffande mervärdeskatt som för andra varugrupper. En förutsättning för skattskyldighet är bl. a. att verksamheten bedrivs yrkesmässigt och utgörs av vad kommunalskattelagen betecknar som rörelse (eller jordbruksfastighet). Av administrativa skäl föreskrivs vidare att om den skattepliktiga omsättningen under närmast följande tolvmånadersperiod kan antagas inte komma att överstiga 10 000 kr. så skall den skattskyldige vara befriad från redovisningsskyldighet.

6.4.3.2 Mervärdeskatt vid försäljning av bildkonstverk

Enligt de bestämmelser som gällde t. o. m. utgången av år 1973 var enligt 8 § förordningen (1968:430) om mervärdeskatt, MF, konstverk undantagna från skatteplikt när de såldes av upphovsmannen på annat sätt än butiksmässigt eller i samband med utställning och när det uttogs eller infördes till landet av honom eller för hans räkning. Med konstverk avsågs därvid sådana konstverk som är hänförliga till tulltaxenummer 99.01–99.03, dvs. målningar, etsningar, litografier och andra konstgrafiska alster samt skulpturer. Enligt sjunde stycket av anvisningarna till 8 § MF avsågs med butiksmässig försäljning att upphovsmannen sålde sina egna verk i lokal som stadigvarande användes för försäljning och som var skild från hans bostad eller ateljé. Försäljning i samband med utställning var inte skattepliktig när upphovsmannen själv anordnat utställningen och själv uppbar betalningen av köparen.

Frågan om beskattning av konstverk har varit föremål för en omfattande debatt – inte minst i riksdagen. Vid upprepade tillfällen har motionsyrkanden framförts om utökad skattebefrielse för konstverk. Sålunda yrkades i motionerna 1971:233, 324, 613 och 633 att förstagångsförsäljning av konst alltid skulle vara undantagen från beskattning. Skatteutskottet uttalade (SkU 1971:59) att frågan borde prövas i samband med en översyn av gällande undantagsregler. Samma yrkanden återkom i motionerna 1972:642, 860, 876 och 883. På grundval i första hand av ett

av mervärdeskatteutredningen avlämnat delbetänkande (Ds Fi 1973:3) vidtog statsmakterna hösten år 1973 ändringar i de materiella reglerna för mervärdeskatten, av vilka vissa har betydelse i förevarande sammanhang (prop. 1973:163, SkU 62, rskr 350).

Fr. o. m. 1 januari 1974 utgår således inte mervärdeskatt vid försäljning av här berörda konstverk om verket ägs av upphovsmannen eller dennes dödsbo. Detta innebär att skattefriheten utsträckts till att gälla all försäljning av konst med ovan angivna tullskattenummer under förutsättning att sådana konstverk tillhör konstnären eller dennes oskiftade dödsbo – oavsett var försäljningen sker, vem som handhar försäljningen samt oavsett om det är fråga om förstagångsförsäljning eller ej.

6.4.4 *Socialförsäkringsavgifter och allmän arbetsgivaravgift*

6.4.4.1 Avgiftssystem

Vissa konstnärer belastas i egenskap av rörelseidkare med socialförsäkringsavgifter och allmän arbetsgivaravgift. I det följande behandlas avgifterna till folkpensioneringen, den allmänna tilläggspensioneringen (ATP), sjukförsäkringen samt den allmänna arbetsgivaravgiften (egenavgiften).

Ovan nämnda avgifter betalar icke-anställda konstnärer över skattsedeln. Belastningen på den enskilde blir emellertid inte så stor som summan av de erlagda avgifterna. Nettoeffekten blir mindre eftersom folkpensionsavgift, ATP-avgift, sjukförsäkringsavgift och egenavgift är avdragsgilla som allmänt avdrag vid taxering till inkomstskatt. En jämförelse mellan disponibel inkomst efter skatt och avgifter för inkomster av anställning och inkomster av annat förvärvsarbete görs i 6.4.5.

Storleken av avgifterna till folkpensioneringen och ATP är beroende av storleken av det vid varje års ingång gällande basbeloppet enligt lagen om allmän försäkring, AFL. Detta basbelopp är 8 100 kr för år 1974.

Försäkrad, som vid utgången av visst år är inskriven hos allmän försäkringskassa, skall för nämnda år erlägga *socialförsäkringsavgift till folkpensioneringen* under förutsättning att han under året haft inkomst av annat förvärvsarbete enligt 11 kap. 3 § lagen om allmän försäkring (AFL). Med inkomst av annat förvärvsarbete avses i detta sammanhang bl. a. inkomst av rörelse dvs. även yrkesmässigt bedriven litterär eller konstnärlig verksamhet. Avgift erläggs dock inte av den som vid årets ingång uppnått 65 års ålder och inte heller av den som för december månad samma år åtnjutit ålderspension eller förtidspension enligt AFL.

Vid beräkning av avgiften tas inte hänsyn till inkomst som för år räknat inte uppgått till 500 kr. eller till den del den överstiger sju och en halv gånger basbeloppet vid årets ingång. I avgiftsunderlaget ingår inte på grund av sjukdom uppburen sjukpenning m. m.

Har den försäkrade haft inkomst både av anställning och av annat förvärvsarbete tas inte hänsyn till den senare inkomsten till den del summan av inkomsterna överstiger sju och en halv gånger basbeloppet.

Avgiften till folkpensioneringen utgår med 3,3 % av det belopp på vilket avgiften skall beräknas. Högsta avgift för år 1974 är ca 1 700 kr.

Avgiften för *den allmänna tilläggspensioneringen* (ATP) beräknas på den för varje år vid taxeringen fastställda pensionsgrundande inkomsten. Pensionsgrundande inkomst är inkomst som överstiger det vid årets ingång gällande basbeloppet. Inkomst som överstiger sju och en halv gånger detta basbelopp räknas emellertid inte till den pensionsgrundande inkomsten.

För den som är anställd – och från samma arbetsgivare har haft en årlig inkomst överstigande 500 kr. – erlägger arbetsgivaren ATP-avgiften.

Den som har haft inkomst av annat förvärvsarbete – överstigande 500 kr. – skall själv erlägga ATP-avgift för sådan inkomst. Erläggs i detta fall inte avgiften i tid, fastställs ingen ATP-poäng för detta år, vilket får till följd att den sedermera fastställda tilläggspensionen kan komma att räknas ned.

För det fall någon har både anställningsinkomst och annan förvärvsinkomst baseras den pensionsgrundande inkomsten i första hand på anställningsinkomsten. Detta kan för en musiker, som både har engagemangsinkomster och SAMI-ersättning (se 4.5.3), innebära att han inte behöver erlägga ATP-avgift för SAMI-ersättningen om anställningsinkomsten överstiger ATP:s tak (sju och en halv gånger basbeloppet), men också att han får betala ATP-avgift för hela SAMI-ersättningen om hans totala inkomst understiger nämnda tak.

ATP-avgiften är f. n. 10,5 % av den pensionsgrundande inkomsten. För år 1974 är högsta avgift ca 5 500 kr.

Det har slagits fast, att de som verkar inom teater- och musikområdet i övervägande antalet fall är att anse som arbetstagare även när engagemanget endast avser kortare tid eller en begränsad uppgift.

Som ovan framgått skall enligt huvudregeln icke-anställda själva erlägga ATP-avgift för årliga inkomster överstigande 500 kr. från samma uppdragsgivare. Emellertid kan i sådana fall parterna genom likställighetsavtal avtala att den som utgivit ersättningen skall erlägga ATP-avgiften. Likställighetsavtal med motsvarande innebörd kan också träffas vad gäller avgifter till folkpensionering och sjukförsäkring. Likställighetsavtal behandlas ytterligare i 6.4.4.2.

Sjukförsäkringen finansieras genom statsbidrag och genom *sjukförsäkringsavgifter*. För arbetstagare erläggs avgift dels av arbetsgivaren, dels av arbetstagaren själv. Rörelseidkare erlägger enligt huvudregeln hela sjukförsäkringsavgiften. Sjukförsäkringsavgiften för rörelseidkare är nästan tre gånger större än motsvarande avgift för arbetstagare vid lika inkomster.

Den allmänna arbetsgivaravgiften (egenavgiften) kan karaktäriseras som en allmän statlig skatt på löneutgifter och vissa rörelseinkomster och har således till skillnad från övriga här behandlade avgifter i och för sig inget samband med socialförsäkringens finansiering. För beräkning, debitering och uppbörd av avgiften samt för överklagande av beslut rörande avgiften gäller emellertid regler som nära anknyter till de regler som tillämpas beträffande avgifter enligt lagen om allmän försäkring, dvs.

folkpensionsavgift, ATP-avgift och sjukförsäkring. Man bör emellertid observera att det för egenavgiften i motsats till vad gäller övriga här berörda avgifter inte finns något beloppstak vad gäller avgiftsunderlaget.

Allmän arbetsgivaravgift skall erläggas inte endast av arbetsgivare utan även av sådan fysisk person som haft inkomst av rörelse eller av jordbruksfastighet som brukas av honom. Avgiften utgår f. n. med 4 % av sådan inkomst. Inkomst av annat än rörelse eller brukad jordbruksfastighet föranleder inte egenavgift även om den räknas som pensionsgrundande inkomst av annat förvärvsarbete. Likställighetsavtal (se 6.4.4.2) kan inte befria en ersättningsmottagare från avgiften. Inkomst av rörelse eller jordbruksfastighet som inte uppgått till 500 kr. är inte avgiftsgrundande.

Underlaget för egenavgiften bestäms av den lokala skattemyndigheten med ledning av den avgiftsskyldiges taxering till statlig inkomstskatt. Avgiften debiteras och uppbärs i samband med annan skatt.

6.4.4.2 Likställighetsavtal

Genom s. k. likställighetsavtal kan viss inkomst som inte är anställningsinkomst överföras till inkomstslaget inkomst av anställning såvitt gäller avgiften till folkpensioneringen, tilläggspensioneringen och sjukförsäkringen.

Bland annat med hänsyn till de svårigheter som kan föreligga i det enskilda fallet att avgöra huruvida det är fråga om en anställning eller om annat förvärvsarbete, har lagstiftaren infört en möjlighet för parterna i ett arbetsförhållande att under vissa omständigheter själva träffa avtal om att ersättningen för arbetet skall likställas med anställningsinkomst. Genom ett sådant avtal kan parterna komma överens om att viss inkomst i här förevarande avseende skall behandlas som anställningsinkomst – oavsett till vilken inkomstgrupp myndigheterna skulle hänföra inkomsten efter en prövning av arbetsförhållandets natur. Parterna slipper genom ett sådant avtal risken att i efterhand bli utsatta för överraskningar i fråga om skyldighet att betala avgift till försäkringssystemet.

Det bör observeras att man inte genom ett motsvarande avtal kan överföra anställningsinkomst till inkomst av annat förvärvsarbete. Det bör vidare observeras att likställighetsavtal inom sjukförsäkringen blir giltigt endast under förutsättning att motsvarande avtal träffas i fråga om tilläggspensioneringen. För giltighet av likställighetsavtal inom tilläggspensioneringen krävs däremot inte att sådant avtal avser också sjukförsäkringen. Likställighetsavtal rörande folkpensionsavgiften kan slutas oberoende av om sådant avtal föreligger eller ej beträffande övriga här nämnda avgifter.

Träffas likställighetsavtal skall den som utför arbetet anses som arbetstagare och den för vars räkning arbetet utförs som arbetsgivare och därmed skyldig att som sådan erlägga avgift till försäkringen.

Likställighetsavtal kan träffas endast i fråga om ersättning för arbete som någon utfört för annans räkning, dvs. vad man kan kalla uppdrag och kan endast avse vad som utgör ersättning för själva arbetet och som skulle omfattas av termen "lön" om det gällt en anställning.

För avtalets giltighet uppställs inga formkrav. Det räcker således med ett muntligt avtal eller bara en tyst överenskommelse. I flera fall har avtalet träffats genom kollektivavtal. I andra fall finns det en bestämmelse, statlig eller kommunal, som reglerar saken. Vidare gäller att såsom anställningsinkomst skall anses ersättning i pengar eller naturaförmåner i form av kost eller bostad för arbete som försäkrad utfört för statens räkning utan att härvid vara anställd i statens tjänst. Detta senare gäller dock inte för ersättning som utgått till rörelseidkare i dennes rörelse.

Staten har träffat likställighetsavtal med de statsanställdas huvudorganisationer (senaste avtalet SFS 1963:12). Avtalet gäller emellertid inte rörelseidkare. Detta torde innebära vad gäller arbete för statens räkning att här avsedda konstnärer endast kan undvika debitering av ATP-avgift om det visas att anställningsförhållande föreligger.

Vad gäller författare tillämpar till Teatrarnas riksförbund anslutna teatrar och Sveriges Radio ett avtal av likställighetsnatur som innebär att man inte bara betalar ATP-avgift för ersättning som härrör från engagemang utan också för ersättning som utgår för direkt utnyttjande av upphovsrätten.

Sveriges författarförbund har hos Kungl. Maj:t begärt att få sluta likställighetsavtal avseende författarpenning från fonden. Ärendet prövas f. n. i socialdepartementet (se 11.3.2.3).

6.4.5 *Jämförelse mellan inkomst av anställning och inkomst av annat förvärvsarbete*

Beträffande den skattemässiga jämförelsen mellan en person som självständigt bedriver konstnärlig verksamhet – således inkomst av annat förvärvsarbete och detta oberoende om det är inkomst av tjänst eller inkomst av rörelse – och en person med ett normalt anställningsförhållande, torde generellt kunna sägas att man i praxis intagit en generösare hållning när det gäller yrkade avdrag för intäkternas förvärvande och bibehållande i det förra fallet än i det senare.

Den största skillnaden mellan konstnärer med inkomst av anställning och konstnärer med inkomst av annat förvärvsarbete visar sig emellertid på avgiftssidan. Konstnärer med inkomst av annat förvärvsarbete skall nämligen själv erlägga socialförsäkringsavgift, allmän arbetsgivaravgift (egenavgift) och en betydligt högre sjukförsäkringsavgift. Av tabell 6.5 framgår att denna skillnad är betydande och detta redan i inkomstläget 2 000–3 000 kr. per månad, där skillnaden i disponibla medel efter skatt och avgifter uppgår till över 15 %. I tabellen har hänsyn tagits till att avgifterna vid ett taxeringsår är avdragsgilla vid nästkommande. Därvid har antagits att inkomsterna har varit lika stora vid det föregående året som det år beräkningen avser.

Tabell 6.5 Jämförelse mellan disponibel inkomst efter skatt och avgifter i olika inkomstlägen för inkomster av anställning och inkomster av annat förvärvsarbete (kronor)

	Inkomst av anställning				Inkomst av annat förvärvsarbete			
Månadsinkomst	1 000	2 000	3 000	4 000	1 000	2 000	3 000	4 000
Årsinkomst	12 000	24 000	36 000	48 000	12 000	24 000	36 000	48 000
Folkpensionsavgift	–	–	–	–	396	792	1 188	1 584
Tilläggspensionsavgift	–	–	–	–	430	1 690	2 950	4 210
Sjukförsäkringsavgift[a]	456	612	768	924	765	1 212	1 668	2 124
Allmän arbetsgivaravgift (egenavgift)	–	–	–	–	480	960	1 440	1 920
Taxerad inkomst	11 544	23 388	35 232	47 076	9 938	19 346	28 754	38 162
Beskattningsbar inkomst	7 000	18 800	31 700	45 900	5 400	14 800	24 200	35 200
Kommunal inkomstskatt[b]	1 680	4 512	7 608	11 016	1 296	3 552	5 808	8 448
Statlig inkomstskatt	490	1 544	4 076	8 052	378	1 036	2 498	5 056
Disponibel inkomst	9 374	17 332	23 548	28 008	8 264	14 758	20 448	24 658

[a] Sjukpenningavgiften har vid inkomst av anställning beräknats till 300 kr. i fast avgift plus 1,3 % av den sjukpenninggrundande inkomsten i rörlig avgift samt vid inkomst av annat förvärvsarbete till 300 kr. i fast avgift plus 3,8 % av den sjukpenninggrundande inkomsten i rörlig avgift (utan karenstid).
[b] Den kommunala inkomstskatten har beräknats efter en kommunal utdebitering av 24 kr.

6.4.6 *1972 års skatteutredning*

Genom tilläggsdirektiv den 12 oktober 1973 fick 1972 års skatteutredning i uppdrag att som en provisorisk lösning i avvaktan på utredningens slutliga förslag utarbeta ett förslag i syfte att lindra marginaleffekterna för inkomsttagare i mellaninkomstlägena och beakta behovet av skattesänkning för inkomsttagare med lägre inkomster. Som riktpunkt för arbetet angavs en kostnadsram på cirka fyra miljarder kr. Vidare ålades utredningen att anvisa lämpliga finansieringsvägar för förslaget, varvid som en tänkbar finaniseringsmetod nämndes uttag på produktionen efter likartade principer som tillämpats i samband med de senaste årens skattesänkningsreformer.

De förslag som skatteutredningen lagt fram i betänkandet Förslag till skatteomläggning m. m. (SOU 1974:20) är således endast ett provisorium som inte avses vara principiellt bindande för utredningens fortsatta arbete. På grund härav har utredningen inte ansett det möjligt eller ens lämpligt att föreslå lösningar som skiljer sig alltför mycket från nuvarande ordning. Utredningen har i stället inriktat sig på förhållandevis enkla ändringar i nuvarande skatte- och bidragssystem.

Vad beträffar finansieringen av de av skatteutredningen föreslagna åtgärderna har utredningen ansett uppdraget innebära att reformkostnaderna i princip skall erhålla full statsfinansiell täckning. Skatteutredningen har därför angett vilka inkomstkällor som under denna förutsättning bör komma till användning. Enligt utredningens mening är det enda möjliga alternativet f. n. en höjning av arbetsgivaravgifterna. Skatteutredningen har därför föreslagit dels att finansieringen av sjukförsäkringsavgiftens slopande sker genom en höjning av socialförsäkringsavgiften till

sjukförsäkringen från 3,8 % till 6,1 % och dels att kostnaderna för övriga åtgärder täcks genom en höjning av den allmänna arbetsgivaravgiften från nuvarande 4 % till 5,3 %. Detta skulle innebära att bl. a. de konstnärer som är egna företagare får högre avgifter att betala via skattsedeln. En schematisk sammanställning av effekterna på löntagarnas inkomstskatt till ett genomförande av skatteutredningens förslag finns i tabell 6.6. Tabellen visar effekterna av att sjukförsäkringsavgiften slopas och att avdragsrätten för denna avgift upphör.

Tabell 6.6 Effekterna på inkomstskatten i kronor för löntagare i olika inkomstlägen enligt skatteutredningens i SOU 1974:20 framlagda förslag[a]

Årsinkomst kr.	Ökning (+) eller minskning (–) av inkomstskatten				
	P. g. a. slopad sjukförsäkringsavgift	P. g. a. ändrade grundavdrag och skatteskala	P. g. a. skatteavräkning	Totalt	
				Kr.	%
10 000	– 297		– 250	– 547	–28,0
20 000	– 366	– 3	– 250	– 619	–12,0
30 000	– 393	– 139	– 250	– 782	– 8,5
40 000	– 306	– 1 029		–1 335	– 8,9
50 000	– 358	– 1 784		–2 142	–10,1
60 000	– 411	– 1 790		–2 201	– 8,0
70 000	– 441	– 1 773		–2 214	– 6,6
80 000	– 337	– 1 891		–2 228	– 5,5
90 000	– 337	– 1 791		–2 128	– 4,5
100 000	– 337	– 1 691		–2 028	– 3,7
125 000	– 313	– 1 124		–1 437	– 2,0
150 000	– 313	– 374		– 687	– 0,8
200 000	– 254	+ 447		+ 193	+ 0,1
300 000	– 254	+ 2 447		+2 193	+ 1,1

[a] Redovisningen avser löntagare utan förvärvsavdrag och s. k. hemmamakeavdrag (skattereduktion på 1 800 kr). Den kommunala utdebiteringen har antagits vara 24 kr. per skattekrona. Basbeloppet har för januari 1975 beräknats till 8 900 kr.

Skatteutredningen beräknar att en höjning av socialförsäkringsavgiften från 3,8 % till 6,1 % skulle belasta arbetsgivarna med 2 920 milj. kr. per år. En höjning av den allmänna arbetsgivaravgiften från 4 % till 5,3 % beräknas ge staten ytterligare 1 730 milj. kr. per år i arbetsgivaravgifter och 90 milj. kr. i egenavgifter. Totalt skulle utredningens förslag, utan hänsyn tagen till eventuella övervältringseffekter i form av t. ex. prishöjningar, tillföra inkomsttagarna 4 700 milj. kr. och motsvarande belopp belasta arbetsgivarna.

6.5 Studielån och studieskulder

Den högre konstnärliga utbildningen är numera inlemmad i det allmänna studiesociala systemet. De studerande vid de eftergymnasiala konstnärliga läroanstalterna kan således erhålla statliga studiemedel och studielån enligt de regler som gäller för övriga eftergymnasiala studier.

Vissa delar av konstnärsutbildningen räknas emellertid inte som eftergymnasial. Exempelvis konstfackskolans dagskola – dvs. de inledande två årens fackstudier vid skolan – betecknas som gymnasieutbildning. Det innebär att studiemedel endast utgår till studerande som fyllt lägst 20 år under det kalenderår, då läsåret börjar. Övriga studerande erhåller studiehjälp. Motsvarande gäller övrig gymnasieutbildning och folkhögskolestudier. För studier vid vissa av de s. k. fria konstskolorna utgår varken studiemedel eller studiehjälp.

Inkomstundersökningarna redovisar studieskuldsättningen för de tillfrågade konstnärsgrupperna. Ungefär 20 % av författarna, 25 % av musikerna och tonsättarna, 30 % av skådespelarna och bildkonstnärerna samt 40 % av konsthantverkarna uppgav sig ha haft studieskulder vid studietidens slut. För omkring hälften av dessa var skuldsättningen minst 15 000 kr.

Kulturrådet har inte närmare utrett konstnärernas studieskuldsättning men kan referera vissa uppgifter som framtagits av en arbetsgrupp inom utbildningsdepartementet som sett över återbetalningsreglerna för studiemedel. Uppgifterna är delvis hämtade från publikationen Återbetalning av studiemedel (Ds U 1973:16).

Enligt återbetalningsgruppens undersökning uppgick år 1973 den årliga återbetalningsskyldigheten för studieskulder till ca 1 170 kr. för dem som genomgått konstnärlig utbildning. Motsvarande summa för dem som studerat vid de filosofiska fakulteterna, socialhögskolorna eller journalisthögskolorna var ca 1 100 kr. och för dem med medicinsk, odontologisk, teknisk eller en annan längre utbildning var summan ca 1 375 kr. För personer som genomgått övriga utbildningar var summan betydligt lägre, 800–850 kr.

Dessa uppgifter överenstämmer väl med redovisningen av konstnärernas faktiska utbildningsbakgrund (5.1.2). Konstnärerna har ofta mycket omfattande utbildning bakom sig med tunga studieskulder som följd.

6.6 Pensionsförmåner

6.6.1 *Allmänt*

6.6.1.1 Inledning

Denna framställning berör pensionssituationen för de konstnärer som i princip är heltidssysselsatta med konstnärligt arbete.

Samhällets pensionering regleras genom lagen (1962:381) om allmän försäkring, AFL. Pensionsförmån enligt denna lag utgår i form av folkpension och allmän tilläggspension (ATP) jämte vissa tilläggsförmåner. Folkpension utgår under i lagen angivna villkor oberoende av om pensionstagaren haft inkomster av eget arbete eller inte. ATP däremot tjänas in genom eget arbete. I det följande redovisade uppgifter om allmän pension och konstnärernas speciella villkor i detta hänseende kommer därför i princip bara att beröra ATP.

Utöver den allmänna försäkringen tillämpar arbetsgivarna skilda system för kompletterande pensionering. Kompletteringarna består *dels* av viss pension i form av tillägg till den allmänna pensionen, *dels* av pension som utgår före den allmänna pensionsåldern. Enligt vad kulturrådet kunnat utröna är det i huvudsak bara den statliga personalpensioneringen som tillämpas inom kulturområdet.[1] Det finns därför knappast anledning beröra andra system för personalpensionering.

6.6.1.2 Allmän tilläggspension

Försäkringen för ATP avser att bereda den försäkrade ålderspension, förtidspension eller familjepension utöver folkpension. Rätten till ATP grundas på inkomsten av det förvärvsarbete, som den försäkrade utför under sin aktiva tid, och pensionen är avvägd i förhållande till denna inkomst.

Den inkomst, som blir pensionsgrundande för ATP, är den försäkrades inkomst av förvärvsarbete fr. o. m. 16 t. o. m. 65 års ålder, dock tidigast fr. o. m. år 1960. Förvärvsarbetsinkomsterna indelas i inkomst av anställning och inkomst av annat förvärvsarbete.

Den pensionsgrundande inkomsten motsvarar summan av inkomst av anställning och inkomst av annat förvärvsarbete i den mån summan överstiger en viss minimigräns, nämligen det vid årets ingång gällande basbeloppet. Maximigränsen utgör 7,5 gånger nämnda basbelopp (för år 1974 7,5 ggr 8 100 = 60 750).

För varje år, för vilket pensionsgrundande inkomst fastställs för en försäkrad, skall pensionspoäng tillgodoräknas honom. Pensionspoängen utgör den pensionsgrundande inkomsten delad med basbeloppet vid årets ingång.

Ålderspension utgår under förutsättning att pensionspoäng tillgodoräknats honom för minst tre år.

Pensionsåldern är f. n. 67 år (i prop. 1974:129 har föreslagits att pensionsåldern skall sänkas till 65 år fr. o. m. den 1 juli 1976). På framställning av försäkrad kan ålderspension utgå tidigare, dock tidigast vid 63 år. Uttaget måste avse både ATP och folkpension.

Tas ålderspensionen ut i förtid minskas den med 0,6 % för varje månad, som återstår till 67 år. Skjuts uttaget upp till efter 67 år ökas pensionen på motsvarande sätt, dock att hänsyn inte tas till tid efter 70 år.

Storleken av den ålderspension, som börjar utgå vid 67 års ålder, utgör 60 % av produkten av vid varje utbetalningstillfälle gällande basbelopp och medeltalet av de pensionspoäng som tillgodoräknats den försäkrade, eller, om pensionspoäng tillgodoräknats för mer än 15 år, medeltalet av de 15 högsta poängtalen.

För hel ålderspension krävs enligt huvudregeln, att pensionspoäng tillgodoräknats för minst 30 år. För den som tillgodoräknats pensionspoäng för ett mindre antal år än 30 – dock minst tre – utgör pensionen så många trettiondelar av full pension som han har år med pensionspoäng. Varje sådant år ger en trettiondels pension. Dessa bestämmelser, den s. k. 30-årsregeln, tillämpas för dem som är födda år 1924 eller senare.

[1] Sveriges radio tillämpar dock industrins tilläggspension för tjänstemän (ITP/R).

För den som är född 1914 eller tidigare gäller en förmånligare regel för beräkning av pensionen. I dessa fall är 30-årsregeln ersatt med en 20-årsregel. Varje år med pensionspoäng ger alltså en tjugondels pension. För dem som är födda någon av åren 1915–1923 trappas 20-årsregeln upp successivt.

Förtidspension utgår till den vars arbetsförmåga på grund av sjukdom eller annan nedsättning av den fysiska eller psykiska prestationsförmågan är varaktigt nedsatt med minst hälften. I vissa fall kan förtidspension utgå vid varaktig arbetslöshet utan särskild medicinsk prövning. Kan nedsättningen av arbetsförmågan inte anses varaktig, utgår tidsbegränsad förtidspension i form av sjukbidrag. Är arbetsförmågan nedsatt i sådan grad att intet eller endast en ringa del återstår, utgår hel förtidspension. Är arbetsförmågan nedsatt i mindre grad men likväl med avsevärt mer än hälften utgår två tredjedelar av hel förtidspension. I övriga fall utgår halv pension. En motsvarande gradering tillämpas i fråga om förtidspension vid varaktig – total eller partiell – arbetslöshet.

En ytterligare förutsättning för rätt till förtidspension är att den försäkrade kan tillgodoräkna sig pensionspoäng för tid före det år, då pensionsfallet inträffat. ATP i form av förtidspension kan alltså inte utgå till den som förlorat sin arbetsförmåga innan han börjat förvärvsarbeta eller under det första året han förvärvsarbetar.

Storleken av hel förtidspension motsvarar i princip den ålderspension som den försäkrade skulle haft rätt till, om han började åtnjuta sådan pension fr. o. m. 67 års ålder.

Manlig försäkrads änka och barn har i princip rätt till *familjepension* efter honom. Efter kvinnlig försäkrad utgår däremot endast barnpension.

Änkepension utgår till änka efter den försäkrade om äktenskapet varat minst fem år och ingåtts senast på den försäkrades sextioårsdag. Finns barn i äktenskapet är änkan berättigad till änkepension även om nämnda villkor inte är uppfyllda.

Finns inte något pensionsberättigat barn, är änkepensionen 40 % av den försäkrades egenpension eller – om sådan pension inte utgick – den förtidspension, som han skulle ha erhållit, om rätt till sådan pension inträtt vid tidpunkten för dödsfallet. Efterlämnar den försäkrade pensionsberättigat barn, är änkepensionen 35 % av samma pension.

Barnpension utgår till försäkrads barn under 19 år. Finns också änka blir barnets pension 15 % av faderns egenpension. Är ett barn ensamt pensionsberättigat, blir barnets pension 40 % av den avlidnes egenpension. Finns flera barn än ett, ökas de nu angivna procenttalen med 10 för varje barn utöver det första, och det sammanlagda barnpensionsbeloppet fördelas lika mellan barnen.

Den allmänna pensionen – folkpension och ATP – beräknas som nämnts i procent av basbeloppet, vilket i juni 1974 utgjorde 8 500 kr. Eftersom basbeloppet följer skiftningarna i prisläget anpassas pensionen fortlöpande efter penningvärdesutvecklingen. Högsta möjliga ålderspension vid 67 år utgjorde för ensam pensionär – född år 1906 – i juni 1974 2 295 kr. per månad varav 1 658 kr. är ATP och 637 kr. är folkpension. När ATP-systemet är helt utbyggt – gäller pensionär född 1914 eller senare – utgår motsvarande pension enligt nuvarande penningvärde juni 1974 med 3 400 kr. per månad varav 2 763 kr. är ATP.

6.6.1.3 Statlig personalpension

Bestämmelserna om de statsanställdas pensionering återfinns i statens allmänna tjänstepensionsreglemente (SPR).

De statliga pensionsförmånerna, som kan utgå i form av ålderspension, sjukpension, förtidspension och familjepension samt livränteförmåner, är samordnade med pensionsförmånerna från den allmänna försäkringen på så sätt att pensionstagaren garanteras en viss bruttopension. Denna bildas av den statliga pensionen och bl. a. utgående allmän pension. Den allmänna pensionen utbetalas utan reducering. Den statliga pensionen utgör en kompletteringsförmån till den allmänna pensionen och utgår med så stort belopp att den sammanlagda pensionsinkomsten vid varje tillfälle är lika med den garanterade bruttopensionen. Är bruttopensionen avkortad på grund av bristande antal tjänsteår ingår endast motsvarande del av den allmänna pensionen i bruttopensionen. Den sammanlagda pensionsinkomsten blir då bruttopensionen ökad med återstående del av den allmänna pensionen.

SPR omfattar *dels* statsanställda i allmänhet, *dels* vissa icke statsanställda.

Pensionens storlek bestäms av antalet tjänsteår och pensionsunderlaget. För hel pension erfordras i regel 30 tjänsteår.

För den som har bristande antal tjänsteår reduceras pensionen i samma utsträckning som bristen i förhållande till fullt antal tjänsteår utgör. Pensionsunderlaget utgörs i princip av arbetstagarens slutlön i förekommande fall reducerad på grund av lönegradsuppflyttningar under de fem sista åren.

Huvudregeln i SPR i fråga om pensionsålder är baserad på ett system med pensioneringsperioder. De vanligaste perioderna är åldersgrupperna 60–63, 63–65 och 65–66 år.

Ålderspension utgår tidigast vid pensioneringsperiodens nedre gräns. Vid pensioneringstillfället utgör hel ålderspension 65 % av pensionsunderlaget.

Sjukpension utgörs av den ålderspension som skulle ha utgått om arbetstagaren stått kvar i tjänst till pensioneringsperiodens övre gräns.

Familjepension utgår till efterlevande make, alltså antingen änka eller änkling, barn under 19 år och – under vissa förutsättningar – frånskild make. En förutsättning för pension åt efterlevande eller frånskild make är dock att det aktuella äktenskapet skall ha ingåtts senast på arbetstagarens sextioårsdag.

Familjepension utgör hälften av egenpensionen eller – om sådan pension inte utgick – den sjukpension som skulle ha utgått om arbetstagaren vid tidpunkten för dödsfallet i stället skulle ha blivit sjukpensionerad. Man utgår från egenpensionens nettobelopp (alltså beloppet före eventuell samordning med allmän pension). Finns familjepensionsberättigat barn höjs pensionen med 40 % för ett barn och med ytterligare 20 % för varje barn därutöver.

Den som avgår före uppnådd pensionsålder utan att få rätt till pension kan få rätt till livränta. Livräntan, som är lägre än en motsvarande pension, utgår normalt först från 65 års ålder. Livränta på grund av anställning som upphört före år 1973 är inte indexreglerad.

6.6.2 *Frilansande konstnärers pensionering*

6.6.2.1 Allmän tilläggspension

De konstnärer som uteslutande arbetar på frilansbas – de flesta författare, konsthantverkare, bildkonstnärer och tonsättare – är försäkrade för ATP i egenskap av rörelseidkare (jämför 27 § kommunalskattelagen).

Det är den till statlig inkomstskatt taxerade inkomsten som ligger till grund för beräkning av den pensionsgrundande inkomsten. Här avsedda konstnärer får alltså tillgodoräkna sig pensionsgrundande inkomst på royalties, arvoden m. m. efter medgivna avdrag enligt 29 § kommunalskattelagen. Det blir alltså i princip den taxerade nettoinkomsten av rörelsen som blir pensionsgrundande.

Som berörts i 6.4.2.4 får en ackumulerad inkomst, dvs. en inkomst som uppburits ett år men intjänats under minst två år, vid beräkning av statlig inkomstskatt spridas ut på de år inkomsten avser. Motsvarande spridning tillåts inte vid beräkning av pensionsgrundande inkomst.

Stipendier är inte pensionsgrundande för ATP. Detta gäller även skattepliktiga stipendier.

6.6.2.2 Andra förmåner av pensionsnatur

Frilansande konstnärer utom författare kan utöver den allmänna pensionen få pensionsinkomst i form av konstnärsstipendium av pensionskaraktär. Författarna kan få pension från författarfondens fria del. Fondens pensionsstipendier ger också visst efterlevandeskydd. En redogörelse för nyss nämnda pensionsstipendier ges i 8.2.1.5.

6.6.3 *Anställda konstnärers pensionering*

6.6.3.1 Allmän tilläggspension

De konstnärer som normalt är att anse som arbetstagare – alltså i första hand de som är verksamma inom teater- och musikområdet – är försäkrade för ATP i denna egenskap.

I likhet med vad som gäller för frilansarna är det den till statlig inkomstskatt taxerade inkomsten som ligger till grund för beräkning av den pensionsgrundande inkomsten. I motsats till vad som gäller frilansarna är det emellertid inte den taxerade nettoinkomsten av – här tjänst – som blir pensionsgrundande utan bruttoinkomsten minskad med *dels* stipendier m. m., som inte är pensionsgrundande, *dels* kostnader överstigande 1 000 kr. för inkomsternas förvärvande, som kan hänföras direkt till tjänsten. Beviljade avdrag för ränta på studielån, resor till och från arbetet m. m. påverkar alltså inte den pensionsgrundande inkomsten.

6.6.3.2 Statlig tjänstepension

Konstnärer med heltidsanställning vid Operan och Dramatiska teatern samt konstnärer med fast heltidsanställning vid Svenska riksteatern,

stadsteatrarna och därmed likställda teatrar samt yrkesorkestrarna har pensionsrätt enligt statens allmänna tjänstepensionsreglemente. Samma gäller självfallet konstnärer med statsanställning.

Pensionsåldrarna för statlig pension varierar kraftigt mellan olika konstnärskategorier. Lägst är den för kvinnliga dansare. De kan avgå med pension vid 41 års ålder. Även för övriga dansare, skådespelare och sångare är pensionsåldern lägre än vad som gäller för statsanställda i allmänhet. Däremot tillämpas normala pensionsåldrar (60 eller 63 år) för musiker.

För konstnärer med lägre pensionsålder krävs lägre antal tjänsteår för hel pension än eljest. Sålunda räcker det med 20 tjänsteår för dansare och kvinnlig sångare och med antingen 22 eller 25 tjänsteår för övriga sångare och skådespelare. För statsanställda i allmänhet tillämpas som nämnts normalt 30 tjänsteår för hel pension.

Som angivits är det – utom för Operan och Dramatiska teatern – endast fast anställd personal som har pensionsrätt. Det förhållandevis stora antalet konstnärer med extra anställning faller alltså utanför den reguljära pensioneringen. Samma gäller innehavare av deltidsanställning.

I prop. 1974:87 har föreslagits en ordning för pensionering av konstnärer med extra anställning vid teatrar m. fl. Enligt förslaget kan Kungl. Maj:t tillerkänna en sådan anställd pension i särskild ordning om han vid uppnådd pensionsålder kan åberopa sammanlagd anställningstid inom det statliga pensionsområdet under minst 10 år. Riksdagen har godkänt förslaget (InU 1974:12, rskr 1974:245).

Inom finansdepartementet övervägs f. n. ett förslag om teaterchefernas pensionsrätt.

6.7 Ersättning vid sjukdom

I likhet med samhällets pensionering regleras samhällets sjukförsäkring av lagen (1962:381) om allmän försäkring.

Sjukförsäkringen omfattar sjukvårdsersättning, sjukpenning och föräldrapenning.

Sjukvårdsersättning utgår för utgifter för läkarvård, tandläkarvård och sjukhusvård och för skäliga resekostnader i samband med sådan vård.

Försäkrad, som har inkomst av eget arbete med minst 4 500 kr. om året får vid sjukdom, som medför nedsättning av arbetsförmågan med minst hälften, sjukpenning fr. o. m. dagen efter insjuknandedagen. Hel sjukpenning utgår när arbetsförmågan är fullständigt nedsatt. I annat fall utgår halv sjukpenning.

Sjukförsäkringen är nyligen omkonstruerad. Sjukpenning är sedan den 1 januari 1974 skattepliktig och pensionsgrundande för ATP. I samband härmed har ersättningsnivån för sjukpenning från den allmänna försäkringen höjts. Det tidigare systemet med sjukpenningklasser har ersatts av ett system som direkt knyter an till den inkomstförlust sjukdomen medför. Till grund för beräkningen av sjukpenningen ligger den sjukpenninggrundande inkomsten som är summan av den beräknade

årsinkomsten av anställning och av annat förvärvsarbete, dock högst sju och en halv gånger vid årets ingång gällande basbelopp dvs. 60 750 kr. för år 1974. Hel sjukpenning utgår med ett belopp som svarar mot 90 % av den sjukpenninggrundande inkomsten delad med 365.

Man kan teckna frivillig försäkring upp till ett sammanlagt ersättningsbelopp om 20 kr. per dag. Denna sjukpenning är fortfarande skattefri.

Enligt kollektivavtalen har löntagare normalt rätt till viss lön under sjukdom. Denna lön är avvägd med beaktande av samtidigt utgående sjukpenning.

6.8 Ersättning vid arbetslöshet

6.8.1 *Allmänt*

Samhällets åtgärder vid arbetslöshet regleras i bl. a. *arbetsmarknadskungörelsen* (1966:368). Åtgärder som kan komma i fråga vid arbetslöshet är omskolning eller särskild sysselsättning såsom beredskapsarbete, arkivarbete eller musikerhjälp.

Det finns också en försäkring för arbetslöshet. Den administreras under statlig tillsyn av de olika fackföreningarna och bekostas av statsanslag, arbetsgivaravgifter och av avgifter från de försäkrade.

Nu gällande lagstiftning om *arbetslöshetsförsäkringen* (SFS 1973:370) innebär i korthet följande.

För rätt till ersättning krävs tolv månaders medlemskap i arbetslöshetskassa. För företagare krävs 24 månaders medlemskap. Vidare krävs att den försäkrade närmast före arbetslösheten har utfört förvärvsarbete i fem månader under en ramtid av högst tolv månader. Med förvärvsarbete jämställs tillsammans högst två månader av bl. a. tid då den försäkrade har skolats om eller fullgjort värnplikt. I ramtiden inräknas dock inte tid, då medlem ej arbetat på grund av bl. a. sjukdom eller vuxenutbildning. Vidare gäller viss karenstid.

Ersättning från arbetslöshetskassa utgår i form av dagpenning för högst fem dagar i veckan enligt tio klasser mellan 40 kr. och 130 kr. Dagpenning får inte utgå med högre belopp än som svarar mot elva tolftedelar av den tidigare inkomsten. I likhet med sjukpenningen är dagpenning från arbetslöshetskassa skattepliktig och pensionsgrundande för ATP.

Ersättningstiden är högst 300 dagar. Uppnår den försäkrade 55 års ålder innan den tiden gått ut kan ersättning utgå för högst 450 dagar. Rätt till ersättning upphör vid 67 års ålder.

Till den som inte är arbetslöshetsförsäkrad eller som ännu inte uppfyller ersättningsvillkoren i arbetslöshetsförsäkringen kan utgå *kontant arbetsmarknadsstöd* (SFS 1973:371). I vissa fall kan stödet också utgå till den vars rätt till ersättning från arbetslöshetskassa har upphört.

I allmänhet krävs för rätt till kontant arbetsmarknadsstöd att den arbetslöse har arbetat minst fem månader under den senaste tolvmånadersperioden. Liksom i fråga om arbetslöshetsförsäkringen inräknas inte i tolvmånadersperioden tid då sökanden inte arbetat på grund av

bl. a. sjukdom eller vuxenutbildning. Den som har genomgått utbildning av visst kvalificerat slag och omedelbart därefter varit arbetslös under tre månader har rätt till arbetsmarknadsstöd. I detta fall gäller alltså inte något arbetsvillkor.

Stödet utgår under längst 150 dagar för den som inte fyllt 55 år, under normalt längst 300 dagar för den som är mellan 55–60 år och under obegränsad tid för den som är mellan 60–67 år. Ersättningsrätten upphör vid 67 års ålder eller när den arbetslöse dessförinnan får rätt till allmän pension.

Helt arbetsmarknadsstöd utgår med 35 kr. om dagen. Det reduceras med hänsyn till bl. a. makes inkomst och förmögenhet. I likhet med dagpenningen från arbetslöshetskassa är stödet skattepliktigt och pensionsgrundande för ATP.

6.8.2 *Ersättning till konstnärer*

För konstnärer inom tonområdet samt film- och scenområdet finns som tidigare framgått möjligheter till frivillig arbetslöshetsförsäkring i Musikernas m. fl. erkända arbetslöshetskassa resp. Sveriges teateranställdas erkända arbetslöshetskassa. Antalet konstnärligt verksamma medlemmar i dessa kassor kan uppskattas till ca 2 100 resp. ca 2 200. Ca 6 000 musiker i Svenska musikerförbundet är inte medlemmar i arbetslöshetskassan. Merparten av dessa är inte heltidsarbetande musiker. Vidare kan antas att de som är anställda vid statliga orkestrar ofta inte är medlemmar i arbetslöshetskassan beroende på den relativt stora tryggheten i anställningen. Även inom film- och scenområdet står många konstnärer utanför arbetslöshetskassan.

För övriga konstnärsgrupper är arbetslöshetsförsäkring ovanligare. Dubbelarbetande konstnärer kan, genom sin utomkonstnärliga verksamhet, vara anslutna till någon arbetslöshetskassa. Möjligheter finns, för t. ex. de bildkonstnärer och konsthantverkare som inte är anställda, att ansluta sig till Sveriges hantverks-, industri- och servicenäringars erkända arbetslöshetskassa för företagare. Sådana anslutningar torde emellertid vara mycket ovanliga och praktiskt taget alla konstnärer, med undantag för skådespelare och musiker, saknar arbetslöshetsförsäkring.

Anställda konstnärer som av någon anledning inte har rätt till ersättning från arbetslöshetskassa torde ha rätt till kontant arbetsmarknadsstöd enligt villkor som gäller för arbetslösa i allmänhet. Samma torde gälla konstnärer som efter avslutad utbildning inte kan erhålla anställning.

Också konstnärer som är rörelseidkare kan i princip få kontant arbetsmarknadsstöd. En förutsättning för att en rörelseidkare skall anses arbetslös är emellertid att hans personliga verksamhet i rörelsen har upphört annat än tillfälligt. Det är därför tveksamt om kontant arbetsmarknadsstöd verkligen kan utgå eftersom det torde komma att krävas att den konstnärliga verksamheten skall ha upphört slutgiltigt. Det skulle alltså inte räcka med att konstnären inte kan bereda sig försörjning av sin verksamhet.

Det är emellertid ännu inte avgjort hur de fria yrkesutövarna skall behandlas. Friställda löntagare med permitteringslön anses inte vara arbetslösa, vilket innebär att arbetslöshetsbegreppet i detta sammanhang inte förknippas med sysselsättningen utan med försörjningssituationen. Arbetslöshet kan därvid definieras som avsaknad av arbetsinkomst. Om tillämpningsreglerna baseras på ett sådant arbetslöshetsbegrepp kan det nya arbetsmarknadsstödet betjäna även konstnärer med tillfälliga försörjningssvårigheter.

Med kravet att den arbetslöse skall stå till arbetsmarknadens förfogande, förutsätts dock att den konstnärliga verksamheten upphör under arbetslöshetsperioden för att ersättning skall kunna utgå. Vidare förväntas konstnären inte uppbära några betydande försäljnings- eller royaltyinkomster o. d.

Ett särskilt problem utgör kravet på tidigare anknytning till arbetsmarknaden. Konstnären skall kunna visa att han tidigare försörjt sig på konstnärlig verksamhet. Detta kan vara svårdokumenterat för vissa konstnärer. Möjligtvis kan också i detta sammanhang arbetsinkomst vara verksamhetskriterium.

7 Särskilda former av statlig ersättning till konstnärer

7.1 Inledning

Detta kapitel utgör en redogörelse för vissa speciella former av statliga ersättningar till olika konstnärsgrupper. Genom en del av de ersättningsformer som berörs nedan avsätts medel för att statliga organ genom inköp, arvodering eller på liknande sätt skall kunna anlita och ersätta konstnärer för deras verk eller tjänster. I dessa fall grundas ersättningen på beslut om inköp etc. som görs av det statliga organet i varje särskilt fall. Exempel på detta är inköp av konst till statliga byggnader. I andra fall utgår ersättning för ett mer allmänt ianspråktagande där utnyttjandet i och för sig inte kräver beslut från något statligt organ. Biblioteksersättningen är ett exempel på denna form av ersättning.

De statliga insatser som berörs nedan har vidare den effekten att de stimulerar till konstnärligt skapande och/eller ökar tillgängligheten av konstnärernas arbete – något som generellt gäller statliga insatser på kulturområdet. I vissa fall – t. ex. dramatikerersättningen – är en sådan målsättning klart uttalad.

Nedan berörs endast ett fåtal av de statliga ersättningsformerna. De medel som avsätts till kulturinstitutioner av olika slag används till stor del för att genom anställning eller uppdrag anlita konstnärer och kommer således dessa till del i form av lön eller arvoden. Vi berör emellertid inte här sådana ersättningar som utgår till konstnärer från institutioner, folkbildningsorganisationer eller andra organisationer och föreningar etc. och som möjliggörs genom att statliga bidrag utgår för verksamheten. Att observera är också att de anslag som tidigare utgick via teater- och musikrådet och som numera fördelas av statens kulturråd, med undantag för den s. k. dramatikerersättningen, inte tas upp. Genom dessa anslag utgår bidrag till centrumbildningar och andra grupper samt till mer eller mindre tillfälliga aktiviteter på musikens och scenens områden som till stor del omsätts i ersättningar till konstnärer. Nyss nämnda ersättningsformer har behandlats i Ny kulturpolitik. Vi berör heller inte ersättningar som utgår genom det nordiska samarbetet på det konstnärliga området.

7.2 Ersättning för utnyttjande vid bibliotek

De svenska författarna, översättarna och illustratörerna erhåller viss ersättning för utlåningen av deras upphovsrättsligt skyddade verk vid

biblioteken. Denna s. k. biblioteksersättning berörs i 7.2.1. Vi har också funnit det lämpligt att i detta sammanhang (7.2.2) beröra den ersättning som utgår till upphovsmän på det musikaliska området för visst utnyttjande på biblioteken av musikaliska verk, trots att denna endast i undantagsfall utgår av statsmedel.

7.2.1 *Biblioteksersättning*

Sedan år 1954 har de svenska författarna och bokillustratörerna erhållit viss ersättning för utlåningen av deras upphovsrättsligt skyddade verk vid biblioteken. Denna s. k. biblioteksersättning utgår av statsmedel och avsätts till en särskild fond, Sveriges författarfond.

Ersättningen motiverades i propositionen (1954:133) tvåfaldigt: dels att den skulle ge skälig gottgörelse för det samhälleliga utnyttjande av författarnas verk som biblioteksutlåningen innebar, dels att författarnas ekonomiska betingelser var sådana att en förbättring framstod som angelägen. Det nya anslaget skulle inte ersätta utan komplettera de redan existerande statsstipendierna.

Biblioteksersättningen skulle avsättas till författarfonden och bestå av en individuell del relaterad till utlåningen av den enskilde författarens verk och en kollektiv del, som enligt styrelsens bestämmande skulle utgå till pensioner och understöd åt författare och deras efterlevande, stipendier åt förtjänta författare och bokillustratörer samt bidrag till särskilda ändamål, berörande litterär verksamhet.

Styrelsen skulle bestå av ordförande och åtta ledamöter. Ordföranden och två ledamöter jämte suppleanter förordnades av Kungl. Maj:t; Sveriges författareförening, Sveriges ungdomsförfattareförening och Minerva – förening för Sveriges vetenskapliga och populärvetenskapliga författare – utsåg vardera två ledamöter jämte suppleanter för dessa. Efter beslut att även översättningar skulle ligga till grund för biblioteksersättning tillkom år 1962 tre ledamöter i styrelsen av vilka Kungl. Maj:t tillsatte en och Svenska översättarförbundet två. Efter bildandet av Sveriges författarförbund utser detta de åtta författar- och översättarrepresentanterna. Sedan år 1971 utser Föreningen Svenska tecknare och Svenska fotografernas förbund gemensamt en ledamot i styrelsen som därmed har tolv ledamöter förutom ordföranden. Kungl. Maj:ts representanter är i minoritet.

När ersättningen infördes år 1954 utgick sådan endast för hemlån. År 1957 vidgades denna ersättning till att gälla även referensexemplar, dvs. exemplar, som hålls tillgängligt på bibliotek utan att kunna lånas hem. Sedan år 1961 utgår också viss ersättning för översättningar till svenska språket, för såväl hemlån som referensexemplar.

Ersättningens storlek i ören under olika år framgår av tabell 7.1. Dessutom anges utvecklingen av det totala anslagsbeloppet och den totala utlåningen via biblioteken.

Tabell 7.1 Sammanställning över utveckling av anslag och utlåning.

Budgetår	Ersättning i ören				Totalt anslagsbelopp (kronor)	Total biblioteksutlåning[a]
	Svenskt original		Översättning			
	Hemlån	Referensexemplar	Hemlån	Referensexemplar		
1954/55	3	–	–	–	664 050	37 825 000
1957/58	3	12	–	–	965 320	45 100 000
1961/62	3	12	1	4	1 202 300	48 245 000
1962/63	5	20	1	4	1 885 670	48 164 000
1966/67	6	24	2	8	2 696 000	51 738 000
1970/71	12	48	4	16	7 407 800	70 984 000
1971/72	15	60	4	16	9 307 000	72 512 000
1972/73	18	72	6	24	12 176 000	78 146 000
1973/74	18	72	6	24	12 923 000	83 288 000
1974/75	18	72	6	24	13 738 000[b]	

[a] De angivna utlåningssiffrorna har legat till grund för ersättningen under resp. budgetår. För folkbibliotekens del gäller siffrorna utlåningen under kalenderåret 1954 osv., för skolbibliotekens del läsåret 1953/54 osv. En mindre del av utlåningen är inte ersättningsberättigad. Det gäller oskyddade verk och utländska böcker i original. Å andra sidan finns inte de ersättningsberättigade referensexemplaren med i utlåningskolumnen.
[b] Beräknat belopp.

Anslagsberäkningen bygger på utlåning från och referensexemplar vid stifts- och landsbibliotek, länsbibliotek, skolbibliotek och folkbibliotek. Uppgifter om den totala utlåningens omfattning beräknas på grundval av rapportering från de enskilda biblioteken. Lånens fördelning på olika författare erhålls genom stickprovsberäkningar.

Av ersättningsbeloppet utgår en del till s. k. *författarpenningar,* medan resten, fondens s. k. *fria del,* disponeras av fondstyrelsen för stipendier och understöd. Författarpenning utgår direkt till den enskilde författaren i relation till utnyttjandet per kalenderår av dennes verk vid biblioteken. Författarpenning utgår också till vissa bokillustratörer medan däremot översättarna inte erhåller någon författarpenning. Efter upphovsmannens död övergår hans rätt till författarpenning enligt vad som gäller för giftorätt, arv och testamente.

Ursprungligen utgick, av 3 öre i biblioteksersättning, 2 öre till författarpenning, med undantagen att författarpenning inte utgick då den understeg 10 kr. (motsvarande 500 hemlån), samt att författarpenningen minskades med hälften när den översteg 1 000 kr. (motsvarande 50 000 hemlån). Från och med budgetåret 1962/63, då biblioteksersättningen höjdes till 5 öre per grundlån, gällde att författarpenningen utgjorde hälften av biblioteksersättningen, fortfarande med reservationen att författarpenning inte skulle utgå om den sammanlagda utlåningen var alltför liten och att avtrappning skedde om utlåningen var hög. Enligt de ändringar som skett år 1972 utgör den 10 öre per lån för svenskt originalverk och 40 öre för referensexemplar av sådant verk. Det belopp,

som utbetalas till författaren modifieras av två slags regler. För det första måste den framräknade författarpenningen uppgå till minst 150 kr., motsvarande 1 500 hemlån, för ett kalenderår för att utbetalning skall ske. För det andra reduceras den del av författarpenningen som överstiger 10 000 kr., motsvarande 100 000 hemlån, med 50 %. För den del av ersättningen som överstiger 15 000 kr., motsvarande 200 000 hemlån, är reduktionen 80 %, och för den del som överstiger 19 000 kr., motsvarande 400 000 hemlån, 90 %.

I kungörelsen (SFS 1962:652 § 7) heter det: "Fondens behållning, sedan författarpenningar utgått samt utgifter för styrelsens verksamhet blivit bestridda, skall användas till

a) pensioner och understöd åt upphovsmän till litterära verk samt deras efterlevande;

b) stipendier åt förtjänta upphovsmän till litterära verk samt bokillustratörer; ävensom

c) bidrag till särskilda ändamål, berörande litterär verksamhet."

Genom avtrappningsreglerna för författarpenningens storlek och genom att författarpenningen inte utgår till översättare överstiger det belopp som årligen utdelas från den fria delen markant det som utdelas i författarpenningar. Budgetåret 1973/74 utgick 3 800 000 kr. som författarpenningar och 9 780 000 kr. i långtids- och arbetsstipendier, resestipendier, stipendietillägg, tillfälliga bidrag, premier, pensioner och organisationsbidrag. Nedan lämnas en kort beskrivning av de olika stipendieformerna.

Långtidsstipendier tilldelas författare eller översättare i första hand för att bereda dem möjlighet att kontinuerligt ägna sig åt yrket genom att ge dem en fast grundinkomst under ett antal år. Stipendierna utgår under en tid av fem år med en summa av 15 000 kr. per år. I undantagsfall kan stipendium förlängas.

Arbetsstipendier är avsedda att ge författare, översättare och bokillustratörer en tids arbetsro. Stipendier om lägst 7 000 kr. utlyses två gånger om året. Andra arbetsstipendier är av varierande storlek. I regel kan arbetsstipendium inte utgå till samma person två år i rad.

Resestipendier. Författare som behöver resa utomlands för att samla material till en bok kan tilldelas resestipendium. Stipendiets storlek är beroende av vilket land det gäller och omständigheterna i övrigt. Översättare kan erhålla resestipendium för språk- och miljöstudier utomlands. Även i detta fall är stipendiets storlek beroende av vilket land resan gäller etc.

Medlemmar i Sveriges författarförbund, som tilldelas något av förbundets donationsstipendier för rekreationsvistelse i Italien, erhåller automatiskt resebidrag om 2 500 kr.

Stipendietillägg. Sveriges författarfond bedriver sedan år 1972 försöksverksamhet med stipendietillägg till författarpenning, till vilka medlen tas ur författarfondens fria del. Detta innebär att fonden utfäster sig att tilldela de författare och andra upphovsmän som tillerkänts garantin ett årligt arbetsstipendium under fem år av sådan storlek att stipendium och författarpenning tillsammantagna uppgår till ca 24 000 kr.

Beslut om den garanterade ersättningen fattades av författarfondens styrelse år 1972. Ersättningen delas ut enligt följande grunder.

I den mån medel står till fondens förfogande skall verksamheten omfatta en sexårig försöksperiod med början den 1 april 1972. Varje stipendium gäller i princip en femårsperiod. En period inleddes år 1972, en annan år 1973. Dessa år tilldelades sammanlagt 101 personer stipendietillägg. Några nya stipendietillägg har inte utdelats år 1974. Beslut om tilldelning fattas av författarfondens styrelse efter ansökan.

Stipendietilläggets storlek är beroende av den författarpenning som sökanden uppbär för närmast föregående kalenderår. Den bestäms till det tusental kronor, som ligger närmast vad som erfordras för att författarpenning och tillägg tillsammans skall uppgå till 24 000 kr. Berättigad till stipendietillägg är författare och andra upphovsmän, vilkas verk bildar underlag för biblioteksersättning.

Garantin kan inte tilldelas den som har heltids/helårsanställning (motsvarande) eller flera anställningar av tillsammans motsvarande omfattning eller uppbär konstnärsbelöning, inte heller den som fyllt 67 år eller eljest gått i pension. Den som uppbär långtidsstipendium från fonden kan inte samtidigt uppbära stipendietillägg.

Den som tilldelats stipendietillägg kan inte påräkna att få behålla detta om han tar heltids/helårsanställning (motsvarande), mottar konstnärsbelöning eller erhåller pension. I förstnämnda fallet upphör stipendiet dock att utgå först sex månader efter det han tagit anställningen.

Premier. Författarfondens styrelse delar varje år ut ett antal premier till författare, översättare och bokillustratörer. Bland författarna kommer i första hand fackförfattare i fråga, detta med tanke på att författarpenning som regel inte utgår till medarbetare i vissa samlingsverk etc. Varje premium utgjorde 10 000 kr. år 1974. De utdelas utan ansökan. Förslagsställare är – förutom styrelsens medlemmar – de olika författargrupperna. Vanligen tillämpas ett sakkunnigförfarande vid bedömningen av kandidaterna.

Pensioner. Till författare, översättare och bokillustratörer som befinner sig kring pensionsåldern kan en behovsprövad pension utgå. Denna uppgår till 14 000 kr. årligen. Efterlevande make/maka erhåller vanligen automatiskt en pension på 8 000 kr. vid pensionstagarens frånfälle.

Tillfälliga bidrag. Författare, översättare och bokillustratörer som råkat i tillfälligt ekonomiskt nödläge kan i vissa fall erhålla bidrag ur fonden, dock normalt högst 3 000 kr. under ett och samma år. Dessa bidrag kan sökas när som helst och utbetalning ske utan längre väntetid.

Inom författarfondens styrelse utses för ett år i sänder tre ledamöter, bidragsutskottet, som mellan styrelsens sammanträden handhar ärenden rörande tillfälliga bidrag. Utskottet disponerar ett visst belopp – under de senaste budgetåren ca 300 000 kr. – som används för bidrag till personer som råkat i ett tillfälligt besvärligt ekonomiskt läge. Dessa bidrag är i första hand socialt motiverade understöd. De har också till uppgift att göra det möjligt för mottagarna att fortsätta sitt arbete.

Mottagarkretsen begränsas till de personer, vilkas verk bildar underlag för biblioteksersättning (dvs. författare, översättare, bokillustratörer)

eller som i övrigt kan komma i åtnjutande av pensioner (efterlevande till upphovsman till litterärt verk etc.) och stipendier som utdelas av fondstyrelsen.

Bidragsutskottet tar i sin prövning hänsyn till den sökandes totala ekonomiska situation, såvitt den kan överblickas. Det förhållandet att den som begär ett bidrag uppbär pension eller stipendium från fonden skall inte utgöra hinder för ett tillfälligt bidrag.

Som framgått kan normalt till en och samme mottagare under ett budgetår utgå sammanlagt högst 3 000 kr. Beslut om högre belopp hänskjuts till styrelsen för avgörande. Den som fått bidrag under två på varandra följande år kan endast i undantagsfall erhålla bidrag under ytterligare ett tredje år.

Bidragsutskottet redovisar vid varje styrelsesammanträde de bidrag som utbetalats sedan föregående sammanträde.

I tabell 7.2 redovisas fördelningen på olika stipendieformer av de medel som anvisades från den fria delen under verksamhetsåret 1973/74.

Tabell 7.2 Fördelning av stipendier m. m. från Sveriges författarfonds fria del budgetåret 1973/74.

Stipendieform	Antal	Belopp (kronor)
Långtidsstipendier	137	1 702 500
Arbets- och resestipendier	314	2 256 400
Stipendietillägg	101	2 139 000
Premier	34	340 000
Pensioner	141	1 870 900
Tillfälliga bidrag	121	270 000
Summa		8 578 800

Som ovan nämnts kan bidrag även utgå till särskilda ändamål berörande litterär verksamhet. Bland regelbundet återkommande ändamål är arbetsstipendier till översättare som översätter från svenska till andra språk samt organisationsbidrag till författarnas och bokillustratörernas fackliga organisationer (de senare uppgick år 1973/74 till 1,2 milj. kr.).

7.2.2 *Ersättning för musik i bibliotek*

Föreningen Svenska tonsättares internationella musikbyrå u. p. a. (STIM) har som framgått av 4.5.2 bl. a. till uppgift att med stöd av upphovsrättslagen för sina medlemmars räkning inkassera alla de ersättningar, som kan tillfalla medlemmarna på grund av offentliga utföranden av deras verk eller på grund av mekaniskt mångfaldigande av verken. I detta syfte har STIM bl. a. slutit avtal med olika musikförbrukare.

Med biblioteken har STIM ett avtal om fast ersättning per år. Det avtalsslutande biblioteket ges mot en avgift om 250 kr. per kalenderår rätt att vid konserter med "levande musik", bandspelare eller grammofon, i obegränsad omfattning utföra alla de musikaliska verk till vilka STIM har ensamutföranderätt. I tillståndet innefattas även rätt för

biblioteket att för eget bruk överföra musik från grammofonskivor till ljudband och att låna ut dessa band.

Utlåning av fonogram som ett bibliotek förvärvat kan däremot ske utan ersättning enligt stadgandet i 23 § upphovsrättslagen: "Sedan litterärt eller musikaliskt verk utgivits, må exemplar, som omfattas av utgivningen, spridas vidare ävensom visas offentligt".

En ersättning till tonsättare i analogi med författarnas biblioteksersättning ansågs vid tiden för upphovsrättslagens tillkomst i och för sig berättigad men inte aktuell på grund av den ringa omfattningen av utlåning av musikalier. På grund av utvecklingen mot ökat bruk av musik i biblioteken hemställde STIM år 1968 hos Kungl. Maj:t om en sådan ersättning. Framställningen överlämnades till konsertbyråutredningen (KBU) för att, efter samråd med 1968 års litteraturutredning, tas i beaktande vid fullgörandet av utredningsuppdraget.

Motioner med samma innebörd som STIM:s framställning har av riksdagen på statsutskottets hemställan överlämnats till de båda nämnda utredningarna för övervägande. Utskottet fann i sitt utlåtande (SU 1969:163) inte "anledning till invändning mot uppfattningen att det bör skapas möjlighet att ge tonsättarna gottgörelse vid utlåning av deras verk".

KBU gav i sitt betänkande Fonogrammen i musiklivet (SOU 1971:73) uttryck för uppfattningen att ersättningsproblemet för båda kategorierna av upphovsmän – författare och tonsättare – var av principiellt samma slag och att därför upphovsmän till musikalier som lånas ut till biblioteken bör erhålla ersättning efter i stort sett samma principer som gäller för författarna.

När det gäller formerna för ersättningen noterade KBU att ersättning till upphovsmannaorganisation genom en klumpsumma var att föredra framför ersättning till upphovsmännen enligt taxa, på grund av avgjort lägre administrationskostnader. Beloppets storlek borde enligt KBU, även om det till slut ensidigt fastställs av statsmakterna, först bli föremål för överläggningar.

KBU rekommenderade Kungl. Maj:t att vidtaga åtgärder som avsetts i STIM:s framställning för att provisoriskt tillmötesgå kravet på ersättning för utlåning via biblioteken av musikalier.

Betänkandet Fonogrammen i musiklivet har behandlats i propositionen 1973:1. KBU:s rekommendation angående biblioteksersättning för musikalier har dock hittills inte föranlett någon åtgärd från Kungl. Maj:t.

Upphovsrättslagstiftningen är som framgått av 4.2.1 föremål för översyn av en samnordisk kommitté. Till de bestämmelser som skall ses över hör de ovan nämnda i 23 § upphovsrättslagen om utlåning och visning av böcker, noter, ritningar och andra liknande alster.

7.3 Talboksersättning m. m.

I 18 § upphovsrättslagen föreskrivs som framgått av 4.2.2 inskränkningar i upphovsrätten i syfte att tillmötesgå vissa handikappades behov.

Litterärt och musikaliskt verk får fritt framställas i blindskrift. Bibliotek och organisation får med Kungl. Maj:ts tillstånd framställa talböcker och taltidningar för utlåning till blinda och andra svårt vanföra utan att ersättning utgår till upphovsmannen. Den sistnämnde kan dock avbryta vidare tvångslicens genom att själv ge ut verket som kommersiell talbok.

Bestämmelsen om talböcker infördes under riksdagsbehandlingen av upphovsrättslagen år 1960, sedan De blindas förening och dåvarande Sveriges författareförening förgäves sökt nå en överenskommelse om villkoren för sådan framställning. Första lagutskottets förslag innebar en tvångslicens med rätt till ersättning för författarna. I riksdagen bifölls emellertid en utskottsreservation enligt vilken sådan ersättning ej borde lagfästas av hänsyn till de blindas intressen. Det uttalades samtidigt från riksdagens sida att den omständigheten att lagtexten inte innehöll någon ersättningsbestämmelse inte uteslöt att "skälig ersättning" till upphovsmännen kunde utgå av allmänna medel.

Sedan budgetåret 1960/61 finns sålunda ett särskilt anslag uppfört på riksstaten för ersättning åt författare och översättare för utnyttjande av deras verk i form av talböcker och taltidningar. Medlen utbetalas i mån av behov till Sveriges författarförbund för fördelning mellan de utnyttjade verkens upphovsmän. T. o. m. budgetåret 1973/74 hade sammanlagt 2 060 000 kr. beviljats för detta ändamål. För budgetåret 1974/75 uppgår anslaget till 800 000 kr.

Några av statsmakterna fastlagda normer för ersättningen finns inte. Författarförbundet tillämpar vid fördelningen en av förbundet självt antagen norm enligt vilken ersättningen är knuten till själva framställningen av talböcker och inte till utlåningen av dem. Den individuella ersättningen för talböcker är f. n. 1:65 kr. per inspelningshalvtimme och exemplar för svensk prosa. För prosa i översättning utgår hälften av nämnda belopp och för lyrik – svensk eller utländsk – det dubbla beloppet. För inspelningstid som överstiger tio timmar utgår hälften av resp. ersättningsbelopp. Även taltidningshonoraret varierar med inspelningstidens längd och upplagans storlek.

Produktionen av talböcker är numera väl etablerad. Sedan år 1964 har De blindas förening (DBF) och Bibliotekstjänst AB framställt sammanlagt omkring 9 000 titlar (varav ca 8 000 av DBF), vilka t. o. m. år 1973 sålts i ca 47 000 exemplar. Talböcker får av upphovsrättsliga skäl försäljas endast till biblioteken.

De blindas förening har beslutat att övergå från äldre bandspelartyper med öppna spolar till kassettbandspelare eftersom de senare är enklare att hantera för de synskadade. I samband därmed avser De blindas förening också att spela över tidigare på öppna spolar inspelade talböcker på kassetter. Övergången beräknas ta fyra år.

I en riksdagsmotion (1974:168) begärdes en höjning av anslagsposten i förhållande till departementschefens förslag på 490 000 kr. för budgetåret 1974/75. Motionen anslöt till en framställning av Sveriges författarförbund om anvisande av ca 310 000 kr. till ersättning åt författare m. fl. i samband med att tidigare på öppna spolar inspelade talböcker kopieras om till kassetter. Enligt motionärerna kan man inte räkna med att

kassetterna kommer att ersätta spolarna. Tvärtom torde de båda typerna av talböcker komma att användas parallellt. Någon principiell skillnad mellan dem ansågs inte föreligga – rent tekniskt är alla band kopior av en originalinspelning.

I sitt utlåtande (KrU 1974:1) efterlyste kulturutskottet bestämda normer för denna typ av ersättningar. Utskottet fann det lämpligt att ett blivande förslag i frågan utformas av oss efter överläggningar med berörda parter.

Bristen på genomtänkta ersättningsnormer försvårar enligt utskottet möjligheten att beräkna den av riksdagen förutsatta "skäliga ersättningen". Det saknas vidare underlag för bedömning av i vilken mån kassetterna kommer att ersätta de äldre talböckerna. I detta läge ansåg utskottet att riksdagen borde bifalla motionen, vilket också skedde.

Litteraturutredningen har i sitt huvudbetänkande Boken (SOU 1974:5) – i samråd med handikapputredningen – berört de läshandikappades litteraturförsörjning. Utredningen pekade på värdet och behovet av en ökad subventionerad produktion av talböcker och andra hjälpmedel för synskadade och av ett samarbete mellan centrala och lokala bibliotek. Det är vidare, framhöll utredningen, angeläget att frågan om upphovsrätten löses så att talboksservicen kan vidgas till flera handikappgrupper och att enskilda handikappade får rätt att köpa talböcker.

När det gäller utlåningen kan noteras att Sveriges författarförbund och skolöverstyrelsen år 1973 träffat avtal om en tvåårig försöksverksamhet för utvidgad användning av talböcker. Enligt avtalet skall inom vissa biblioteksområden utlåning kunna ske till andra grupper än dem som i tillämpningskungörelsen avses med svårt vanföra, t. ex. till utvecklingsstörda, rörelsehindrade, afasisjuka och hörselskadade.

En annan form av utgivning för läshandikappade kan tas upp i detta sammanhang. Under det av skolöverstyrelsen disponerade anslaget för "Bidrag till de handikappades kulturella verksamhet" utgår medel för framställning av lättläst litteratur. Det är fråga om dels nyskriven eller bearbetad litteratur (s. k. easy-readers), dels böcker med stor stil. Under budgetåret 1974/75 utgår bidrag med 375 000 kr. för detta ändamål. En del av detta stöd utgår indirekt till författaren som royalty och/eller ersättning för språklig bearbetning.

Litteraturutredningen föreslog ett utvidgat stöd för utgivning av lättläst litteratur i syfte att bygga upp ett relativt stort grundsortiment som ger målgrupperna i fråga en hygglig valfrihet.

7.4 Tidskriftsstöd

Fr. o. m. budgetåret 1971/72 existerar tre direkta former för tidskriftsstöd: *grundbidrag, projektbidrag* och ett system för *stödköp*. Tidskriftsnämnden inrättades för att bereda och fatta beslut i dessa bidragsärenden. Dessa uppgifter har nu övertagits av statens kulturråd.

Grundbidraget utgör i princip en fortsättning på och utbyggnad av de direkta bidragen till kulturtidskrifter som under budgetåren 1966/67–1970/71 utgick från anslaget Bidrag till särskilda kulturella ändamål. Projektbidraget kan utgå för utarbetande av kvalificerade essäer eller artikelserier för kulturtidskrift eller ideell tidskrift. Systemet för stödköp innebär att statliga eller kommunala myndigheter, utsedda av tidskriftsnämnden, inom given ram får medel att prenumerera på tidskrifter.

Stödmedlen kommer i samtliga tre fall primärt tidskriften som sådan till godo. Projektbidraget kan emellertid också betraktas som ett projektstöd till kulturarbetare. Det kan nämligen endast utgå till sådant projekt som, framför allt genom krav på kvalificerade medarbetare, är så kostnadskrävande att det inte ryms inom tidskriftens normala budget. Hittills har i genomsnitt per år ca 170 000 kr. utbetalats i projektstöd.

7.5 Konstnärlig utsmyckning och miljögestaltning

7.5.1 *Enprocentsregeln och statliga konstförvärv*

Redan år 1937 fattade riksdagen ett principbeslut att "ett icke alltför ringa belopp, i allmänhet inte understigande en procent av byggnadskostnaderna", skulle anslås till konstnärlig utsmyckning vid uppförandet av statliga byggnader, förutsatt att sådan utsmyckning med hänsyn till byggnadens art och belägenhet lämpligen borde äga rum. Samtidigt inrättades statens konstråd med uppgift att bestämma om inköp av konst och utförande av fast utsmyckning. Innebörden av denna s. k. enprocentsregel för statliga konstinköp samt utvecklingen från år 1937 har redovisats i 2.3.1.

Som där framgått har de ambitioner som uppsattes år 1937 inte uppnåtts. Det bör emellertid framhållas att en strikt tillämpning av en enprocentsregel svårligen skulle låta sig genomföras utan att det från vissa synpunkter medförde negativa konsekvenser. Bl. a. beaktas inte tidigare färdigställda byggnaders behov av konst. Ett genomförande av enprocentsregeln skulle därför troligen leda till en stor standardskillnad mellan nya och redan uppförda hus, då de sistnämnda generellt är underförsörjda med konst. Vidare varierar behovet av och lämpligheten för konstutsmyckning starkt också mellan olika nybyggnader. De nämnda faktorerna innebär praktiska svårigheter för konstrådet, vars uppgift inte endast är att förvärva konstverk utan även att verka för att dessa kommer mottagarna till godo.

Sådana aspekter betonades i prop. 1963:103, efter det att 1962 års riksdag begärt en prövning av frågan om genomförande av enprocentsregeln. Departementschefen framhöll att 1937 års principbeslut var "betydelsefullt främst av det skälet, att beslutet framstod som en garanti för att konstnärlig utsmyckning skulle ingå som ett normalt led i den statliga byggnadsverksamheten". Det sades vidare att det inte är lämpligt med en bindande procentregel. Avsikten var emellertid inte att "underkänna procentregeln som en tills vidare aktuell riktpunkt för beräkning av medelstilldelningen till den konstnärliga utsmyckningen".

I statsverkspropositionen år 1966 (bil. 10, s. 20) utvecklades konstrådets uppgifter så att det skulle "genom förvärv såväl av sådan konst som nära ansluter till byggnadsverken som av stafflikonst, skulptur, grafik, konsthantverk göra statliga institutioner – såväl nyuppförda som äldre – till en ur estetisk synpunkt stimulerande miljö". Formuleringen kan sägas innebära en starkare betoning än tidigare av rådets ansvar för hela det statliga byggnadsbeståndet. År 1969 vidgades konstrådets uppgifter till att förvärva konstnärliga arbeten till lokaler som förhyrs av statliga myndigheter.

I konsekvens med de nämnda svårigheterna och i syfte att underlätta en samlad handläggning av konstutsmyckningsfrågorna har statsmakterna valt att anslå medel för ändamålet via ett särskilt anslag i statsbudgeten, sedan budgetåret 1966/67 under rubriken "Förvärv av konst för statens byggnader m. m.".

Förvärvsanslaget har trots upprepade höjningar förblivit på en nivå som klart understiger vad en tillämpning av en enprocentsregel skulle ge. För budgetåret 1974/75 har anslaget höjts från 3,0 milj. kr. till 3,8 milj. kr., vilket är en i förhållande till tidigare år betydande höjning. Enligt statens konstråds petita för budgetåret 1975/76 motsvarar denna nivå omkring 0,4 procent av nybyggnadskostnaderna.

En del av anslaget skall emellertid gälla konstnärliga insatser för befintliga statliga byggnader och förhyrda lokaler. Trots att denna verksamhet enligt konstrådet kommit att utgöra en starkt eftersatt del innebär detta dels att åtskilliga nybyggnader som av byggnadsstyrelsen och fortifikationsförvaltningen föreslagits till utsmyckning inte har kunnat tilldelas medel, dels att de nybyggnader för vilka medel avsatts endast i undantagsfall har kunnat ges en utsmyckning motsvarande mer än 0,25 procent av byggnadskostnaderna.

Vid sina bedömningar av behovssituationen för olika typer av byggnader och lokaler har konstrådet funnit starka skäl tala för ett återupprättande av enprocentsregeln som kulturpolitisk ambitionsnivå. De årliga investeringarna i nybyggnader för vilka konstnärlig miljögestaltning i första hand bör komma i fråga kan enligt konstrådet under den närmaste femårsperioden beräknas uppgå till i genomsnitt 800 milj. kr. med en tendens till nedgång mot periodens slut. Mot den bakgrunden föreslår konstrådet att förvärvsanslaget höjs till 8 milj. kr. för budgetåret 1975/76. Därvid förutsätts att en del av anslaget skall avse befintliga byggnader.

Frågan om statliga konstinköp har också tagits upp av Konstnärernas riksorganisation (KRO) i skrivelse den 22 augusti 1973 till utbildningsdepartementet. KRO hävdade att de senaste åren för konstnärskåren kännetecknats av minskade arbetstillfällen i samband med nedskärningar inom bl. a. den kommunala sektorns nybyggnation. I det läget är det enligt KRO önskvärt att departementet tillfullo bygger ut verksamheten vid statens konstråd.

Som ett led i sina fackliga krav framhöll KRO att anslag motsvarande en procent av kostnaderna bör utgå vid nybyggnation samt att dessutom ett reservationsanslag bör utgå för konstinköp till äldre byggnader och

tillfälligt förhyrda lokaler. I annat sammanhang har KRO krävt att enprocentsregeln skall fastställas i lag för att en konsekvent tillämpning skall garanteras.

I skrivelsen hävdade KRO vidare att det numera råder en sparsamhet vid inköp, som prioriterar den prisbilligaste konsten i form av grafik och textiltryck. Även om den ökade efterfrågan inom dessa konstarter är glädjande, blir effekten i längden inte önskvärd bl. a. genom att skulptörer med kostnadskrävande material och konstnärer som arbetar med helhetslösningar av miljö i allt större utsträckning blir arbetslösa.

Önskemål om att enprocentsmålet skall uppnås vid nybyggnation samt att reservationsanslag skall utgå vid utsmyckning av övriga lokaler har också framförts av Konstnärliga och litterära yrkesutövares samarbetsnämnd (Klys) i skrivelse den 28 september 1973 till departementet.

Vid byggande i kommunal och landstingskommunal regi anslås också medel för konstnärlig utsmyckning. Det gäller skolor, vårdinstitutioner, sporthallar, ungdomsgårdar, administrationsbyggnader m. m. Flertalet primärkommuner tar upp anslag för inköp av olika former av konst, men endast ungefär var femte kommun gör det i form av en bestämd andel av byggnadskostnaden. I de 50 till 60 kommuner som tillämpar procentregel varierar andelen mellan 0,5–1,0 %, i vissa fall till speciella typer av byggnader mellan 1,5–2,0 %. I övriga fall tillämpas en mera fri anslagsbedömning. Inköp av konstverk förekommer ofta även för offentlig utsmyckning av torg, parker och andra allmänna platser. Landstingen torde regelmässigt ge konstanslag till sina nybyggnader. Kommun- och Landstingsförbunden uppskattar konstanslagen f. n. till storleksordningen 20 resp. 6 milj. kr./år. I många kommuner och landsting biträder konstnärer, ofta utsedda av KRO, som rådgivare i de organ som förbereder eller beslutar om utsmyckningar och konstinköp.

Som framgått av 2.3.1 utgår sedan länge statliga anslag för konstförvärv också till nationalmuseet. Under budgetåret 1974/75 disponerar museet 410 000 kr. för inköp, varav 66 000 kr. avser konst för deposition hos myndigheter och 344 000 kr. konst för museets samlingar och vandringsutställningar. Av det sistnämnda beloppet avser 232 000 kr. modern svensk konst, 84 000 kr. teckningar, grafik och konsthantverk av svenska konstnärer samt 28 000 kr. fotografier.

7.5.2 *Tilläggslåneregeln för konst i bostadsområden*

Efter en ofta återupptagen debatt i bl. a. riksdagen om den s. k. enprocentsregeln för utsmyckning av statliga byggnader, tog riksdagen på våren 1961 ett principbeslut som delvis anslöt till denna regel och som kan sägas utgöra ett komplement till den. Enprocentsregeln avsågs endast gälla statliga byggnader. Riksdagsbeslutet år 1961 gick ut på att statliga bostadslånemedel skulle ställas till förfogande för konstnärlig utsmyckning av bostadsområden. Därmed gavs möjlighet till samma förmånliga finansieringsvillkor för utsmyckningskostnaderna som för produktionskostnader vid uppförande av flerfamiljshus och av småhus som upplåts

med hyres- eller bostadsrätt. Lånemöjligheterna regleras i bostadslånekungörelsen.

Tillägg till bostadslåneunderlaget får göras för konstnärlig utsmyckning som bedöms ha tillfredsställande konstnärlig kvalitet och på lämpligt sätt kan inpassas i bostadsmiljön. Länsbostadsnämnden som beviljar bostadslån kan för denna bedömning inhämta utlåtande av länsarkitekten och en med honom samarbetande rådgivare. Den sistnämnde utses av bostadsstyrelsen efter förslag av statens konstråd. Som regel anses dock ärenden kunna avgöras utan sådant utlåtande.

Enligt bestämmelserna kan utsmyckning bestå av skulptur eller vattenspel utomhus, konstverk på fasader, i portar, trappuppgångar, gemensamma utrymmen m. m. Lånetillägg får däremot inte göras för enbart konsthantverk eller utsmyckning som kan anses ligga inom arkitektens kompetensområde.

Nyssnämnda undantag utgör en begränsning som kraftigt beskär konstnärens möjlighet att redan på ett tidigt stadium deltaga i utformningen av boendemiljön. Det innebär att konstnären i stort sett blir hänvisad till dekorativa uppgifter. Mot denna bestämmelse har bl. a. Konstnärernas riksorganisation (KRO) framfört invändningar. Om utrymme gavs för konstnären att bearbeta den totala miljön skulle enligt KRO konstverken kunna inlemmas i människors vardagsmiljö på ett mer meningsfullt sätt än vad som nu är fallet.

Vid ansökan om lån skall redovisning av den tilltänkta utsmyckningen lämnas genom skisser eller modeller samt situationsplan och beskrivning så att det konstnärliga värdet och lämpligheten i miljön kan bedömas. Vidare skall kostnadsberäkning tillfogas så att konstnärens åtaganden kan utläsas och särskiljas.

Lånet – som kan beviljas upp till 7 kr./m^2 våningsyta för bostäder och lokaler – skall bestämmas till skäligt belopp motsvarande arvode åt konstnären, kostnad för framställning och uppsättning samt administrations- och tävlingskostnader.

Den genomsnittliga kostnaden för bostadsproduktion är nu ca 1 100 kr./m^2 våningsyta. Detta innebär att kostnaderna för konstnärlig utsmyckning skulle utgöra ca 0,6 procent av byggnadskostnaderna om tilläggslånemöjligheterna utnyttjades maximalt.

Bostadslåneregeln utnyttjas emellertid till mycket ringa del. En undersökning av bostadsstyrelsen för år 1968 visar att av 50 000 lägenheter, vilka hade kunnat komma i fråga för lånetillägg, utnyttjades möjligheten endast för 9 260 lägenheter eller 19 procent. Ansökningar avsåg dessutom inte hela det belopp som kunde ha utgått i de enskilda fallen, varför endast 12 procent av de till buds stående medlen kom till användning för konstnärlig utsmyckning.

Ovilja att belasta redan höga hyreskostnader, bristfällig programskrivning under projekteringstiden, ointresse hos byggföretagen samt mindre goda erfarenheter av konstverk som bristfälligt samordnas med totalmiljön är troligen bidragande orsaker till det låga utnyttjandet.

Trots detta har emellertid 1960-talet inneburit en ökning av antalet beställningar av konstverk och konstnärlig utsmyckning för nybyggda

områden. Detta hävdas i en stickprovsrapport (Konst i Bostadsmiljö, Lund 1973, s. 1 f.) utförd vid institutionen för konstvetenskap vid Lunds universitet. Vidare framhålls att de största byggnadsföretagen inledde "en ganska omfattande försöksverksamhet och inrättade konstnämnder eller motsvarande konsultorgan för konstnärlig utsmyckning". Den konstnärliga utbildningen reviderades, inte minst med sikte på uppgifter i den publika miljön. Mot slutet av 1960-talet och under de senaste åren synes emellertid enligt rapporten beställningsverksamheten ha stagnerat.

Debatten kring tilläggslånebestämmelserna har i stor utsträckning gällt konstnärens roll i utformningen av bostadsmiljön. KRO:s synpunkter i denna fråga har kortfattat angivits ovan. Bostadsstyrelsen som är den centrala myndigheten inom bostadssektorn har angett konstnärens medverkan i skapandet av en konstnärligt god helhetsmiljö väsentlig. I skrivelse den 19 februari 1974 till bostadsdepartementet lämnade bostadsstyrelsen också konkreta förslag till ändringar i lånebestämmelserna. Texten bör enligt styrelsen vara så utformad att det klart framgår att "de konstnärliga insatserna redan från början kan – och bör – integreras i miljöskapandet genom ett samarbete mellan konstnären och övriga engagerade på ett tidigt stadium av planeringsprocessen". Styrelsen föreslog därför att ordet "utsmyckning" utbyts mot "gestaltning". Framställningen biträddes av statens konstråd och KRO.

Enligt Kungl. Maj:ts senare beslut har begreppet gestaltning införts i lånebestämmelserna, dock utan att begreppet utsmyckning utgått. Lånetillägg får enligt den ändrade lydelsen göras för "konstnärlig utsmyckning eller gestaltning". Bostadsstyrelsen kommer att anpassa sina tillämpningsföreskrifter i anslutning därtill.

År 1972 byggdes i landet omkring 3,5 milj. m^2 bostadsyta, vilket med maximalt utnyttjande av tilläggslåneregeln skulle innebära lån för konstnärliga insatser på ca 25 milj. kr. Som tidigare antytts har emellertid möjligheten utnyttjats i begränsad utsträckning.

Bostadsstyrelsen har utfört en undersökning av de flerfamiljshusobjekt som fått slutligt beslut om bostadslån januari–oktober 1973. Därav framgår att det totala tillägget för lån till konstnärlig utsmyckning uppgick till ca 2,4 milj. kr. vilket motsvarar ungefär 4,80 kr./m^2 våningsyta för de låneobjekt där tillägget utnyttjats. Dessa utgjorde 7–8 % av totala antalet låneobjekt som undersökningen omfattade. Vidare kan nämnas att där lånetillägg förekom, det genomsnittliga hyrestillägget för en lägenhet på 75–80 m^2 blev ca 3 kr. per lägenhet och månad.

7.6 Ersättning för utställningar

7.6.1 *Ersättning från Riksutställningar*

Frågan om ersättning till konstnärer för utlåning av verk till utställningar har under 1960-talet aktualiserats i olika sammanhang. Föreningen Konst i skolan begärde särskilda medel för detta ändamål första gången i

anslagsframställningen för budgetåret 1964/65. Nämnden för utställningar av svensk konst i utlandet (NUNSKU) antog år 1969 bestämmelser som reglerade konstnärernas ersättning (se 7.6.2).

I första hand har frågan om utställningsersättning drivits av Konstnärernas riksorganisation (KRO) som också arbetat för att få kommunal ersättning. Dessa strävanden resulterade år 1964 i att Bengtsfors som första kommun i landet antog regler om utställningsersättning. De goda erfarenheterna bidrog till att motsvarande regler infördes i flera kommuner.

Frågan fick förnyad aktualitet när försöksverksamheten med riksutställningar hade påbörjats. KRO framförde kravet att regler för en ersättning skulle utformas på upphovsrättsliga grunder och att ersättning således skulle utgå oberoende av ägareförhållandet. I enlighet därmed borde en ersättning enligt KRO benämnas visningsersättning.

1965 års musei- och utställningssakkunniga (MUS 65) gavs år 1970 av utbildningsministern möjlighet att för sin försöksverksamhet med riksutställningar träffa provisoriskt avtal med KRO. Däremot uteslöts möjligheten att i det sammanhanget ta upp frågan om upphovsrättsligt grundad ersättning.

År 1971 ingicks mellan MUS 65 och KRO ett avtal om en tvåårig försöksverksamhet med s. k. utställningsersättning. Detta avtal ersattes den 7 november 1973 av ett nytt avtal mellan samma parter att gälla under en försöksperiod av ett och ett halvt år fr. o. m. den 1 januari 1974. Under avtalstiden skall parterna överlägga om erfarenheterna av avtalstillämpningen.

Enligt avtalets 1 § utgår ersättning "till konstnärer vid utlåning av dem tillhöriga och av dem framställda verk till utställningar som distribueras av riksutställningar. Ersättningen kallas utställningsersättning".

Detta innebär en förändring i förhållande till det första avtalet, enligt vilket ersättning utgick endast till utställning "i Riksutställningars regi". Denna punkt var den mest omstridda. Enligt Riksutställningar fordrades det därmed att utställningen skulle vara såväl i sin helhet sammanställd som distribuerad av Riksutställningar, en uppfattning som inte delades av KRO.

Enligt 2 § skall ersättning också utgå "till efterlevande make/maka intill 50 år efter konstnärens död eller till efterlevande barn under 18 års ålder för dem tillhöriga verk".

Med något undantag utgår ersättning oberoende av verkens storlek, teknik och beräknade värde, schablonmässigt per objekt och påbörjad fyraveckorsperiod. För unika objekt utförda i endast ett exemplar är ersättningen 70 kr. (en ökning med 20 kr. från första avtalet) och för flerfaldigade objekt 25 kr. (en ökning med 5 kr.). När det gäller mycket stora objekt kan särskild överenskommelse träffas.

Enligt en praxis som Riksutställningar tillämpar, och som KRO inte uttryckligen invänt mot, inköps konstverket om ersättningsbeloppet enligt kalkylen skulle överstiga verkets försäljningspris.

I de fall Riksutställningar uppdrar åt en konstnär att skapa ett nytt verk, skall frågor om arvode och på vilket sätt Riksutställningar får

disponera verket regleras i ett särskilt kontrakt mellan konstnären och Riksutställningar.

Om en för konstnärer särskild fond med motsvarande syfte som författarfonden skulle bildas under avtalsperioden, kan KRO påkalla överläggning om justering av avtalets regler om mottagare av utställningsersättning.

Riksförsäkringsverket har prövat frågan om utställningsersättningen är att jämställa med inkomst för vilken arbetsgivare är skyldig att betala ATP-avgifter. I ett besked år 1971 meddelade verket att utställningsersättningen varken är att hänföra till anställningsinkomst eller är att anse som ersättning för arbete för statens räkning. Någon ATP-avgift skall alltså inte erläggas för utställningsersättningen. Däremot betalar Riksutställningar ATP-avgifter för de som fullgör uppdrag mot arvode.

De hittillsvarande erfarenheterna av det provisoriska avtalet synes vara goda. På två väsentliga punkter har emellertid kritik riktats mot avtalets utformning: för det första har ersättningen en tendens att tillfalla främst de mest kända och ekonomiskt bäst ställda konstnärerna och för det andra kan de ekonomiska konsekvenserna för utställningsarrangören medföra att material från äldre tider eller från utlandet prioriteras vid val av utställningsämnen.

Ovannämnda avtal mellan MUS 65 och KRO gäller endast för bildkonstnärer. År 1972 tog emellertid Föreningen Sveriges konsthantverkare och industriformgivare (KIF) kontakt med MUS 65 i syfte att söka uppnå motsvarande villkor för de grupper föreningen företräder. I november 1972 slöts mellan dessa parter ett avtal av samma innebörd som det första MUS 65/KRO-avtalet, dock med några tekniska anpassningar till KIF:s område. En överenskommelse om ett nytt avtal, anpassat till det nya KRO-avtalet nåddes i januari 1974 och gäller till utgången av juni 1975.

Under budgetåret 1972/73 utbetalades omkring 105 000 kr. i utställningsersättning. Samtidigt inköptes konstverk för ca 115 000 kr. enligt den praxis Riksutställningar tillämpar om ersättningsbeloppet beräknas överstiga försäljningspriset. Under budgetåret 1973/74 uppgick ersättningen till ca 115 000 kr. medan inköpsbeloppet sjunkit till knappt 60 000 kr.

7.6.2 *Ersättning för konstutställningar i utlandet*

Nämnden för utställningar av nutida svensk konst i utlandet (NUNSKU) har till uppgift att föra ut svensk konst i världen. Detta sker i huvudsak genom att nämnden anordnar separata svenska konstutställningar i utlandet och ombesörjer svenska konstnärers deltagande i internationella evenemang. Vanligen initieras projekt genom att nämnden tar ställning till inbjudningar från myndigheter i utlandet. Några separatutställningar har också tillkommit genom direkta kontakter mellan nämnden och t. ex. en museichef i utlandet.

Under de senaste verksamhetsåren har utställningar genom nämndens medverkan visats i Brasilien, Danmark, Finland, Frankrike, Indien, Italien, Japan, Schweiz, Senegal, Ungern och Västtyskland.

Nämnden disponerar för budgetåret 1974/75 ett reservationsanslag av 364 000 kr. Av anslaget kommer viss del konstnärerna direkt till godo som stöd eller ersättning.

Ett ökande antal konstnärer och institutioner vänder sig till nämnden för att få ekonomiskt stöd till utställningar i utlandet. Under budgetåret 1972/73 fördelades ca 50 000 kr. på konstnärer. Totalt inkom ansökningar på ca 270 000 kr. för projekt som av nämnden bedömdes som seriösa och intressanta.

NUNSKU antog år 1969 bestämmelser som reglerade de i nämndens verksamhet engagerade konstnärernas ersättning. Beloppen baserades på den använda konstnärliga tekniken, låneperiodens längd och antalet konstverk. Sedan år 1972 tillämpar nämnden de normer om utställningsersättning som avtalats mellan KRO och MUS 65. De äldre normerna gäller dock i de fall de är mer fördelaktiga för konstnären, dvs. främst vid korta utställningstider. Vidare beräknar nämnden ersättningen efter den faktiska utställningstiden och inte efter utlåningstiden, beroende på att de ofta långa transporttiderna annars skulle innebära ersättningssummor som gick ut över den normala utställningsbudgeten. Under år 1972/73 utbetalade nämnden 33 000 kr. i utställningsersättning till konstnärer.

7.7 Stöd åt svenskt sceniskt verk

Bestämmelser

För att stimulera tillkomsten av ny svensk dramatik infördes budgetåret 1965/66 ett system av ersättningar till dramatiker (stöd åt svenskt sceniskt verk). Denna s. k. dramatikerersättning som tidigare administrerades av teater- och musikrådet (TMR) till den 30 september 1974 handhas numera av statens kulturråd.

Ersättning skall utgå till levande upphovsman för offentliga sceniska framföranden på svensk teater av svenskt sceniskt verk, inbegripet barnpjäs. Med svensk teater avses teater som är ansluten till Teatrarnas riksförbund (TR). Om särskilda skäl föreligger får emellertid undantag från denna bestämmelse medges.

Ersättningen utgår för första offentliga framförande av resp. uppsättning av verket, dock för högst två olika uppsättningar av samma verk. För en uppsättning kan ersättningen uppgå till maximalt 4 000 kr.

Enligt de normer som tillämpas är ersättningsbeloppen differentierade beroende på verkets art och speltidens längd. Sålunda utgår ersättning för verk med speltid av

10 till 30 minuter med 1 000 kr.,
30 till 60 minuter med 2 000 kr.,
60 till 90 minuter med 3 000 kr. och
90 minuter och däröver med 4 000 kr.

För barnpjäser utgår ersättning för verk med speltid av
10 till 20 minuter med 1 000 kr.,
20 till 30 minuter med 2 000 kr.,
30 till 40 minuter med 3 000 kr. och
40 minuter och däröver med 4 000 kr.
Ersättning med hälften av ovanstående belopp utgår för verk som är en dramatisering av svenskt litterärt verk.

Utvecklingen sedan starten

Budgetåret 1974/75 disponeras ett förslagsanslag på 500 000 kr. för dramatikerersättningen. Bidragsutvecklingen från starten budgetåret 1965/66 framgår av tabell 7.3 som också visar antalet ersättningsberättigade premiärer.

Tabell 7.3 Dramatikerersättningen. Bidragets storlek och antal ersättningsberättigade premiärer.

Budgetår	Ersättning (kronor)	Antal premiärer[d]	Varav på icke TR-anslutna teatrar
1965/66	132 000	33	7
1966/67	160 000	40	13
1967/68	207 000	55	9
1968/69	200 000	50	17
1969/70	466 000[a]	129	41
1970/71	474 000[b]	123	35
1971/72	400 000[c]	120	31
1972/73	450 000	144	45
1973/74	465 000	143	56
1974/75	500 000		

[a] 204 000 avsåg pjäser uppförda under 1968/69.
[b] 50 000 avsåg pjäser uppförda under 1969/70.
[c] 102 000 avsåg pjäser uppförda under 1970/71 medan 29 anmälningar om spelade pjäser (motsv. 71 000 kr.) behandlades under 1972/73.
[d] Antalet ansökningar som avslagits med motiveringen att teatern i fråga inte var TR-ansluten uppgick under budgetåren 1969/70, 1970/71 och 1971/72 till 9, 28 resp. 20.

Dramatikerstödet har som framgått av tabell 7.3 ungefär fyrdubblats sedan det inrättades, liksom antalet ersättningsberättigade premiärer på nya svenska verk. Under tiden har även antalet scener ökat liksom antalet teatergrupper.

Kritik mot utformningen

De nuvarande bestämmelserna för dramatikerersättningen har kritiserats på flera punkter. Genom principbestämmelsen om att stödet skall gälla uppförande vid teater som är ansluten till Teatrarnas riksförbund har dramatikerersättning främst utgått till dramatiker, vilkas pjäser uppförts på de s. k. institutionsteatrarna. Fria teatergrupper, småteatrar och amatörteatrar har i stor utsträckning hamnat utanför stödet. Även om

teater- och musikrådet har haft möjlighet att medge undantag från bestämmelsen om anslutning till Teatrarnas riksförbund har inte detta kunnat göras i obegränsad omfattning. Dels skulle de av Kungl. Maj:t utfärdade bestämmelserna därvid sättas ur spel, dels skulle det tillgängliga anslaget inte räcka till.

I praktiken har dispensrätten utvidgat ramen för erhållande av dramatikerstöd. TMR har i sin bedömning ansett att särskilda skäl för undantag förelegat *om en teater sedan viss tid tillbaka regelmässigt bedriver en teaterverksamhet under mer yrkesmässiga former.*

Flera av de begrepp som används i bestämmelserna har genom utvecklingen på teaterområdet blivit svåra att definiera. Det har blivit svårare att utpeka *upphovsmannen* till ett visst verk. Litterära verk dramatiseras, dramatiska texter bearbetas; det har vidare under senare år blivit allt vanligare att regissör och skådespelare gemensamt utformar ett manus. Begreppet *"sceniskt verk"* har komplicerats av att flera teatrar i allt större utsträckning i skolor, föreningar o. d. givit föreställningar utan scenisk inramning. TMR har sökt möta denna vidgning av begreppen genom att tillämpa ett relativt generöst betraktelsesätt vid beredningen av stödärendena.

Förslag till förändring

TMR lämnade i en skrivelse till kulturrådet av den 18 september 1972 förslag till förändring av dramatikerstödet. Stödet borde enligt TMR utformas så att det ger vissa garantier för uppförande och tillförsäkrar dramatikerna så stor ekonomisk trygghet som möjligt. Stödet borde sålunda alltjämt knytas till en teater. Slutligen borde det ge *lika möjligheter åt olika teaterformer att tillgodogöra sig fördelarna.*

TMR såg det som en naturlig utveckling för institutionsteatrarna att övergå till att formellt anställa litterära upphovsmän. För stadsteatrar och regionala teatrar hade en sådan utveckling redan inletts. Det förekom redan att man omvandlade avtalsenliga gager till månadslöner, vilka genom statsbidragsbestämmelsernas utformning kunde bli statsbidragsgrundande. För övriga teatrar förelåg inte denna möjlighet.

TMR föreslog att institutionsteatrarna anvisas särskilda medel i form av årsverken avsedda för ersättning till svenska dramatiker enligt beräknat behov. För stads- och regionteatrar skulle dock kostnaden delas mellan kommun, landsting och stat i enlighet med vad som sker för övrig av teatern anställd personal. Ett sådant stöd skulle enligt TMR ge ökade möjligheter till fler beställningar av pjäser och fler engagemang av dramatiker. Vidare skulle teatrarnas planering underlättas när det gäller projekt med svenska dramatiker samtidigt som den nuvarande gången med särskild prövning av myndighet skulle undvikas.

För övriga yrkesarbetande/heltidsarbetande teatrar föreslogs att de skulle kunna få ansöka från ett särskilt anslag hos myndighet (TMR/statens kulturråd) om bidrag för engagemang av dramatiker. Engagemanget skulle t. ex. kunna gälla att skriva en pjäs, närvara vid repetitioner

eller turnera med en pjäs. Vid bifall skulle det beviljade beloppet utgå direkt till författaren mot redovisningsskyldighet inför myndigheten.

Denna stödform skulle enligt TMR kunna tillämpas också på amatörteatrar och icke-yrkesarbetande teatrar. För dessa teatrar borde dock stödet kompletteras med möjlighet att ansöka om ersättning för uppföranderätt.

I en skrivelse till kulturrådet av den 30 oktober 1972 uttryckte Teaterforum – riksförbund för den icke-professionella teatern – sympati för TMR:s förslag. Det föreslagna dramatikerstödet skulle innebära att det blev ekonomiskt möjligt för en dramatiker att skriva för eller samarbeta med den icke yrkesarbetande teatern. Därigenom skulle denna teaterform ges möjlighet att frigöra sig från "vad som i dag känns som en påtvingad eftersägarroll i repertoarvalet".

En ersättning för uppföranderätt skulle enligt Teaterforum betydligt underlätta de svårigheter den icke yrkesarbetande teatern i dag upplever i sina förbindelser med teaterförlagen och även lyfta av en icke oväsentlig post från kostnadssidan. Teaterforum ifrågasätter emellertid om inte ett sådant bidrag borde utgå generellt under förutsättning att teatrarna genom uppföranderättskontrakt kan redovisa sina kostnader.

I en skrivelse från TMR till utbildningsdepartementet av den 26 november 1973 berördes de särskilda villkor som gäller för musikteatern. Området har närmare behandlats av TMR:s musikteaterutredning, som lämnat förslag till åtgärder. Utredningen konstaterade beträffande dramatikerstödet att gällande bestämmelser har en för musikteatern ogynnsam verkan. Eftersom ett musikteaterverk kräver medverkan av både tonsättare och librettoförfattare får upphovsmännen var och en för sig ett sämre stöd än inom talteatern, där i regel endast en upphovsman krävs.

TMR föreslog därför i anslutning till utredningen "att det samlade ersättningsbeloppet till ett nyuppfört musikteaterverk fördubblas, så att både tonsättare och librettoförfattare var och en för sig kan få samma möjligheter till ersättning som en talpjäsförfattare".

7.8 Produktionsstöd för film

År 1972 reviderades 1963 års filmavtal efter hemställan från styrelsen för Svenska filminstitutet. Förändringarna gällde institutets ledningsorganisation och dispositionen av de avgifter som flyter in till institutet.

Enligt filmavtalet skall filminstitutets verksamhet finansieras med avgifter som utgörs av 10 procent av bruttobiljettintäkterna vid de större biograferna. T. o. m. budgetåret 1971/72 fördelades dessa medel på sju fonder (A–F). Därav avsattes 20 procent till A-fonden för att fördelas mellan samtliga producenter av svensk biograffilm i förhållande till resp. films bruttobiljettintäkter under året. C-fonden tillfördes 10 procent av medlen för att användas som förlustutjämning för svenska långfilmer som erhållit kvalitetsbidrag från institutet.

Genom 1972 års revision av filmavtalet har det stöd som utgick från A- och C-fonderna ersatts med ett selektivt förhandsstöd. De andelar av

avgifterna som tidigare tillföll dessa fonder tillförs nu en ny fond, H-fonden, som används till att genom selektiva produktionslån och/eller produktionsgarantier stödja produktionen av kvalitetsinriktade svenska långfilmer. Vidare utgår från H-fonden särskilda anslag för utarbetande av underlag till filmproduktionsprojekt (projektstöd), främst för utarbetande av manuskript.

Det disponibla beloppet fördelas lika på två produktionsfonder, H 1 och H 2. De leds av var sin fondstyrelse, med gemensam – av filminstitutets styrelse utsedd – ordförande. Ordföranden har inte rösträtt. Utöver ordföranden har styrelsen vardera fem ordinarie ledamöter. Av H 1-fondens ordinarie styrelseledamöter utser filmbranschen fyra och Föreningen för filmregissörer en. Av H 2-fondens ordinarie styrelseledamöter utser filmbranschen och Föreningen Produktions- och inspelningsledare vardera en, Föreningen för filmregissörer två samt Svenska teaterförbundets avdelning för filmfotografer och Föreningen Sveriges filmljudtekniker tillsammans en. Filmarbetarnas organisationer har således medinflytande och insyn i den ena styrelsen och majoritet i den andra.

Den tidigare A-fonden avvecklades successivt och upphörde helt med utgången av budgetåret 1973/74. Vid de förhandlingar som ledde till avtalsändringen år 1972 förutsattes att statliga anslag till H-fonden skulle lämnas i samma takt och omfattning som avvecklingen av A-fonden. Så har också skett. Statliga anslag infördes sålunda budgetåret 1972/73 och har sedan successivt höjts för att budgetåret 1974/75 uppgå till 3,38 milj. kr. Detta belopp läggs alltså till de 30 procent (ca 4,8 milj. kr. budgetåret 1972/73) av filminstitutets biografavgifter som enligt ovan avsätts till H-fonden.

Förändringarna i avtalet innebär också att 10 procent av avgifterna avsätts till den nyinrättade G-fonden som finansierar filminstitutets egen produktion, varvid 70 procent av fondens utbetalningar skall utgå för långfilm och 30 procent för kortfilm. Samtidigt reducerades medlen för kvalitetsbidrag (B-fonden) från 20 till 10 procent av avgifterna.

8 Stipendiering av konstnärer

8.1 Inledning

Stipendier, dvs. kontanta bidrag – ibland naturaförmåner – som kommer skapande och utövande konstnärer till del, är en stödform som har gammal hävd inom kulturlivet. Rent historiskt går de tillbaka till de världsliga och kyrkliga furstarnas hov under renässansens dagar, och de har bibehållits i oförändrad gestalt alltsedan dess, samtidigt som nya bidragsformer och givargrupper uppträtt.

Stipendierna kommer i vårt nutida samhälle från många olika håll. Statliga och kommunala instanser anvisar årligen betydande belopp för ändamålet. Stora summor härrör från enskilda donationer och stiftelser samt från folkrörelseorganisationer av olika slag. I den forsatta redogörelsen kommer vi att följa denna schematiska indelning. Till de statliga stipendierna har förts den bidragsform som benämns konstnärsbelöningar samt de stipendier som fördelas av Sveriges författarfond vilka har sitt ursprung i den ersättning för biblioteksutlåningen av författares och översättares verk som utgår alltsedan år 1954.

Stipendierna utgår i regel som belöning och uppmuntran till konstutövare och andra kulturarbetare. De är avsedda att bereda dem gynnsammare arbetsmöjligheter. Sällan förekommer villkor och föreskrifter om en konstnärlig motprestation från mottagarens sida. Stipendierna är oftast oförutsedda och oregelbundna. Med hänsyn till dessa omständigheter behandlas stipendierna som för mottagaren skattefria förmåner. Regelbundet utgående och under flera år bestående stipendieförmåner beskattas däremot. Till en utförligare redogörelse för i vilken utsträckning stipendier och liknande bidrag utgör för mottagaren skattepliktiga förmåner hänvisas till 6.4.2.6.

8.2 Statliga stipendier

8.2.1 *Konstnärsstipendier*

8.2.1.1 Allmänt

Inom ramen för den statliga stipendieringen av konstnärer förekommer tre huvudtyper av stipendier. Dessa är *stora arbetsstipendier, små arbets-*

och resestipendier samt *stipendier av pensionskaraktär och tillfälliga bidrag*. Som försöksverksamhet utdelas dessutom *arbetsbidrag till bildkonstnärer* för projekt som kan främja utvecklingen inom arbetsområdet. Medel för dessa ändamål upptas under rubriken Konstnärsstipendier i riksstaten.

För budgetåret 1974/75 har anvisats ett reservationsanslag om 9,2 milj. kr för statliga konstnärsstipendier. Anslaget är fördelat på fyra konstnärsgrupper, nämligen *författare och översättare, konstnärer inom måleri m.m., tonsättare* samt *konstnärer i övrigt*. Som framgår av 8.2.1.2 handhas stipendieringen av dessa grupper av olika organ. I tabell 8.1 anges anslagets fördelning på de olika grupperna.

Tabell 8.1 Konstnärsstipendieanslagets fördelning på olika konstnärsgrupper budgetåret 1974/75.

Typ		Anslagsstorlek kronor
1. Stipendier åt författare och översättare		
stora arbetsstipendier		795 000
2. Stipendier åt konstnärer inom måleri m.m.		
a) stora arbetsstipendier	1 800 000	
b) små arbets- och resestipendier	892 000	
c) stipendier av pensionskaraktär och tillfälliga bidrag	1 900 000	4 592 000
3. Stipendier åt tonsättare		
a) stora arbetsstipendier	180 000	
b) små arbets- och resestipendier	180 000	
c) stipendier av pensionskaraktär och tillfälliga bidrag	57 000	417 000
4. Stipendier åt konstnärer i övrigt		
a) stora arbetsstipendier	900 000	
b) små arbets- och resestipendier	1 016 000	
c) stipendier av pensionskaraktär och tillfälliga bidrag	410 000	2 326 000
5. Försöksverksamhet med arbetsbidrag till konstnärer inom måleri m.m.		1 070 000
	Summa kronor	8 200 000
6. Kostnader för stipendiernas, resp. arbetsbidragens fördelning		
a) författare och översättare	4 000	
b) konstnärer inom måleri m.m.	210 000	
c) tonsättare	12 000	
d) konstnärer i övrigt	134 000	360 000
	Summa kronor	9 560 000
Härav: stora arbetsstipendier		3 675 000
små arbets- och resestipendier		2 088 000
stipendier av pensionskaraktär och tillfälliga bidrag		2 367 000
arbetsbidrag till konstnärer inom måleri m.m.		1 070 000

Som framgår av tabell 8.1 erhåller författarna och översättarna endast stora arbetsstipendier ur anslaget till konstnärsstipendier. Det bör noteras att andra stipendietyper tillförs denna grupp via den ersättning av statsmedel som utgår för användandet av litterära verk inom biblioteks-

väsendet (7.2.1). Nedan ingår en rekapitulation av redogörelsen för de av författarfondens stipendier som motsvarar dem som övriga stipendieorgan förfogar över.

8.2.1.2 Stipendiatgrupper och stipendieorgan

Som tidigare framgått ansvarar fyra organ som stipendiemyndigheter för fördelningen av de statliga konstnärsstipendierna inom de nämnda stipendiatgrupperna.

Styrelsen för *Sveriges författarfond* handhar stipendieringen av författare och översättare. Av de medel fonden disponerar för författare och översättare fördelas även stipendier till personer som ägnar sig åt essäistik, kritik, rese- och naturskildring, journalistik m.m.

Akademien för de fria konsterna fördelar i samråd med Konstnärernas riksorganisation stipendier till konstnärer inom måleri m.m. (målare, skulptörer, grafiker, tecknare och arkitekter).

Styrelsen för *Musikaliska akademien* handhar i samråd med Föreningen Svenska tonsättare stipendieringen av tonsättare.

Konstnärsstipendienämnden fördelar stipendier till "konstnärer i övrigt". En bild av vilka konstnärer som faller in under denna grupp ger den uppdelning på olika ansvarsområden som konstnärsstipendienämnden tillämpar vid beredningen av sina stipendieärenden:

Dans (dansare, koreografer och danspedagoger);
Dramatik (dramatiska författare och översättare);
Foto (fotografer);
Film (filmskapare, filmregissörer, filmfotografer och filmarkitekter);
Jazz och SKAP (auktorer på jazz- och underhållningsmusikens områden samt litterära visdiktare och jazzsångare);
Konsthantverk (silversmeder, keramiker, glaskonstnärer, träkonstnärer, sameslöjdare, instrumentbyggare, grafiska formgivare, konstsmeder, textilkonstnärer, formgivare och inredningsarkitekter);
Musik (utövande musiker, dirigenter och musikpedagoger);
Sång (sångare av seriös och lättare sång och sångpedagoger);
Teater (regissörer, skådespelare, recitatörer, teaterpedagoger, scenografer, perukmakare, inspicienter och andra yrkeskategorier inom teater, cirkus, varieté m. m.);
Teckning (bokillustratörer och tidningstecknare) samt
Integrerad konst (konstnärer som faller utanför ramen av ovanstående grupper eller som griper över flera områden).

Konstnärsstipendienämnden delar också ut gruppstipendier inom dans, popmusik, annan musik och sång samt teater, film, konsthantverk och miljöarbete.

Författarfondens styrelse har 13 ordinarie ledamöter och 13 suppleanter. Av dessa utser regeringen fyra ledamöter med suppleanter, varav en ledamot fungerar som ordförande. Åtta ledamöter med suppleanter utses av Sveriges författarförbund. En ledamot och en suppleant utses av

Föreningen Svenska tecknare och Svenska fotografernas förbund gemensamt.

Ledamöterna utses för tre år i taget.

Till fondstyrelsen är knutet ett sekretariat.

Akademien för de fria konsterna (Konstakademien) och Konstnärernas riksorganisation (KRO) utser ett utskott som bereder frågorna om konstnärsstipendiernas fördelning innan de slutligt avgörs av akademien. Beredningsutskottet består av 13 ledamöter och suppleanter för dessa. Ordföranden och sex ledamöter utses av akademien för två år i taget. Sex av ledamöterna utses av KRO för ett år i taget. Representanterna för akademien fungerar först som suppleanter under en mandatperiod och sedan som ledamöter av beredningsutskottet, och samma praxis tillämpas för företrädarna för KRO. Härigenom tillvaratas både önskemålet om viss kontinuitet i beredningsutskottets arbete och möjligheterna att tillgodose olika konstriktningars intressen.

Akademiens ständige sekreterare är sekreterare i beredningsutskottet.

Musikaliska akademien väljer årligen en tonsättarstipendienämnd som bereder stipendieärendena innan de avgörs av akademiens styrelse. Nämnden består av sex ledamöter. Fyra ledamöter och två suppleanter väljs varje år av akademien bland dess medlemmar. En av dessa ledamöter utses av akademien till ordförande och nyväljs varje år. De övriga väljs för ett år och kan omväljas för ytterligare år, vilket emellertid sällan sker. Nämndens övriga ledamöter är akademiens preses och dess sekreterare. Den senare fungerar också som nämndens sekreterare.

Vid det sammanträde, då nämnden framlägger sitt förslag om stipendiefördelningen för akademiens styrelse, deltar en representant för Föreningen Svenska tonsättare.

Konstnärsstipendienämnden består av ordföranden, sju andra ledamöter jämte personliga suppleanter. Dessa förordnas av Kungl. Maj:t för ett år i sänder.

Med undantag för ordföranden och hans suppleant utses ledamöterna och suppleanterna efter förslag av Konstnärliga och litterära yrkesutövares samarbetsnämnd (Klys) bland representanter för sådana till nämnden anslutna organisationer, som företräder de grupper av konstnärliga yrkesutövare för vilka stipendierna är avsedda. Enligt beslut av Klys den 14 mars 1972 rekommenderas organisationerna att begränsa mandattiden för sina representanter i nämnden till tre år.

Följande tio av de till Klys anslutna organisationerna var verksamhetsåret 1974 representerade i konstnärsstipendienämnden:

Sveriges dramatikerförbund	en ledamot
Föreningen Svenska tecknare	en ledamot
Föreningen Svenska populärauktorer (SKAP)	en ledamot och en suppleant
Svenska teaterförbundet	en ledamot och en suppleant
Svenska musikerförbundet	en ledamot och en suppleant

Svenska tonkonstnärsförbundet	en ledamot
Föreningen Sveriges konsthantverkare och industriformgivare	en ledamot och en suppleant
Svenska regissörsföreningen	en suppleant
Svenska fotografernas förbund	en suppleant
Svenska danspedagogförbundet	en suppleant

Med undantag för representanterna för KRO har företrädarna för konstnärsgrupperna i stipendieorganen nästan undantagslöst rekryterats från Stockholmsregionen. Detta torde hänga samman med praktiska svårigheter att samla ledamöter från övriga landet till sammanträdena i Stockholm, som måste hållas med ganska korta intervaller. Författarförbundet söker motverka de eventuella effekterna av den koncentrerade rekryteringen från Stockholmsområdet genom arbetet i en särskild samrådskommitté och referensgrupper. Konstnärsstipendienämnden företar i samma syfte årligen studieresor till olika delar av landet.

Stipendiemyndigheterna får tillkalla särskilda experter för att biträda vid prövningen av sina ärenden.

8.2.1.3 Ansökningsförfarande

Gemensamma bestämmelser

Stipendieorganen kan tilldela en person stipendium utan att han själv ansökt därom eller förslag från annan person inkommit.

Ansökan om eller förslag till stipendium skall vara myndigheten tillhanda senast den 15 oktober. Stipendiemyndigheten skall dessförinnan i dagspressen och på annat sätt ge till känna gällande regler för ansökan och förslag.

Myndigheterna brukar införa sina resp. annonser samma dag i ett tiotal dagstidningar. Musikaliska akademien brukar dock endast ha sin annons i Dagens Nyheter och Svenska Dagbladet. Dessutom brukar annonserna införas i Klys-organisationernas medlemstidningar och medlemsblad.

Ansökan eller förslag skall ange den typ av stipendium som avses och innefatta sådana uppgifter om den sökande resp. den till stipendium föreslagne, som möjliggör en bedömning av vederbörandes konstnärliga verksamhet. Uppgifterna skall vara styrkta av arbeten eller på annat sätt. Till ansökan eller förslag skall i övrigt fogas de handlingar stipendiemyndigheten bestämmer.

De sökande skall uppge sin konstnärliga verksamhet, sitt motiv för ansökan samt sin ekonomiska ställning.

Stipendiemyndigheterna skall i erforderlig omfattning samarbeta med varandra och senast den 15 mars besluta om utdelning av tillgängliga arbets- och resestipendier. Avskrift av utdelningsbeslut sänds till utbildningsdepartementet. Beslut om utdelning av stipendier kan inte överklagas.

Någon redogörelse för stipendiets användning behöver i regel inte inlämnas.

Det förberedande stipendiearbetet

Det praktiska arbetet med stipendieansökningarna bedrivs olika av resp. stipendiemyndigheter.

Till *författarfonden* insänder den sökande endast ansökningsblankett. Några böcker insänds inte annat än i undantagsfall – t.ex. om vederbörande utgivit dem på eget förlag. Under förberedelsearbetet kan böcker rekvireras från resp. förlag.

Förteckningen över de sökande behandlas av ett beredningsutskott bestående av åtta ledamöter av styrelsen. Förteckningen sänds också till ledamöterna i författarförbundets samrådskommitté som består av sju personer från olika delar av landet. Dessa ledamöter har att lämna in sina synpunkter till beredningsutskottet, som därefter lägger fram sitt förslag för styrelsen.

Fr.o.m. år 1972 skall förslaget även delges särskilda referensgrupper, f.n. fem till antalet – en för skönlitterära författare, en för översättare, en för fackförfattare, en för barnboksförfattare och en för kulturskribenter. Dessa referensgrupper får yttra sig över förslaget och komma med bl.a. konstnärliga synpunkter på bedömningen.

Till *Konstakademien* sänder den sökande in ett till tre arbeten (målningar, grafik etc.). Skulptörer medsänder ofta fotografier, diapositiv och film av sina verk.

Det av representanten för akademien och KRO sammansatta beredningsutskottet granskar de insända verken och lämnar sedan sitt förslag till Konstakademien för slutligt beslut.

Till *Musikaliska akademien* inlämnas partitur, band och grammofonskivor som bilagor till ansökningarna. Dessa bilagor granskas i första hand av sekreteraren, och sänds därefter till de olika ledamöterna i akademiens tonsättarstipendienämnd för bedömning. Nämnden framlägger förslag till stipendiater för akademiens styrelse för slutligt beslut.

Nämnden tillkallar expert för elektronisk musik.

Till *konstnärsstipendienämnden* inkommer i samband med ansökan en mängd bilagor i form av betyg, intyg, recensioner, fotografier, filmer, band, grammofonskivor, teckningar, illustrerade böcker, manuskript, noter, vävnader, kläder, diapositiv, pärmar med fotografier av keramik, smide, glas och textil.

För var och en av de i 8.2.1.2 nämnda elva stipendiatkategorierna finns en beredningsgrupp som förelägger konstnärsstipendienämnden förslag till stipendiater för slutligt avgörande.

8.2.1.4 Principer för stipendiefördelningen

Enligt av Kungl. Maj:t meddelade bestämmelser skall konstnärsstipendier tilldelas konstnärer som genom tillräckliga insatser dokumenterat sin begåvning. Stipendierna får endast tilldelas konstnär som avslutat sin egentliga utbildning. Vidare har Kungl. Maj:t föreskrivit att stipendierna inom varje konstnärsgrupp bör fördelas med hänsyn till dels att de från

inkomstsynpunkt sämst ställda konstnärerna tillgodoses, dels att skilda konstarter och olika delar av landet blir företrädda bland stipendiaterna.

Dåvarande chefen för ecklesiastikdepartetmentet framhöll i proposition 1962:62 (s 27) att det inom den fria sektorn ryms företrädare för många och olika konstnärliga inriktningar och att utövare av en rad konstarter har anknytning till mer än en konstnärskategori. Det är därför viktigt att de stipendieutdelande instanserna inte ser för snävt på sin uppgift. Statsrådet tillade i detta sammanhang att de statliga tonsättarstipendierna inte synes böra reserveras för uteslutande seriösa kompositörer av större verk. Även framstående kompositörer på exempelvis den litterära visdiktningens och den mer kvalificerade underhållningsmusikens område bör komma i åtanke vid fördelningen av dessa stipendier. I senare sammanhang (bil. 10 till statsverkspropositionerna åren 1964 och 1965) uttalade dåvarande departementschefen att stipendierna till författare och översättare inte enbart skall utgå till skönlitterära författare utan även till personer, som ägnar sig åt essäistik, kritik, rese- och naturskildring, journalistik m.m.

Utländsk medborgare, som är verksam i landet, kan komma i fråga för stipendium.

Gemensamt för de fyra stipendiemyndigheterna gäller också enligt praxis att person som erhållit konstnärsbelöning inte kan komma i fråga för stipendium. Undantagsvis har dock författare och tonsättare som erhållit konstnärsbelöning tilldelats större arbetsstipendium eller stipendium av pensionskaraktär.

Ovanstående redogörelse för de allmänna reglerna för stipendieorganens stipendiefördelning kan kompletteras med följande uppgifter om de speciella principer som vägleder resp. stipendieorgan.

Författarfonden har i protokoll från den 25 november 1971 redogjort för de principer som dess beredningsutskott följt vid sina stipendieförslag. Generellt har gällt, att sökande som inte har debuterat som författare eller översättare eller framträtt som bokillustratör inte har ansetts kunna komma i fråga för stipendium. Detsamma har gällt de enstaka sökande, vilkas verk oomtvistligt kunnat anses vara lågvärdiga. Vid urvalet av stipendiater har i övrigt prioritering tillämpats enligt nedan nämnda protokoll.

a) Sökande som inte producerat något på länge (som t.ex. fått ett arbetsstipendium för fem år sedan och inte producerat något därefter) har ansetts böra komma i fråga först i andra hand. Kriteriet har dock använts med försiktighet.

b) Sökande med svag familjeekonomi och stor försörjningsbörda har normalt getts företräde framför sökande med god familjeekonomi och liten försörjningsbörda. Avgörande för bedömningen av ekonomin har varit dels taxerad inkomst de senaste tre åren, dels innehavet av stipendier under löpande år, dels uppgivna planer för kommande år. Hänsyn har i princip tagits även till stipendier som enligt vad beredningsutskottet med visshet vet kommer att utfalla under året.

c) Sökande med god ekonomi har i vissa fall föreslagits till stipendium,

om det framgått att det sökta stipendiet är avsett att ge vederbörande möjlighet att skaffa sig ledighet från annat förvärvsarbete för att fullfölja litterära eller konstnärliga planer.

d) Sökande som redan fått stipendium från fonden under kalenderåret 1971 har normalt inte föreslagits till nytt stipendium.

e) Sökande som fått stipendium från fonden under såväl år 1969 som år 1970 har av skattetekniska skäl normalt inte föreslagits till stipendium. Som stipendium från fonden har inte räknats konstnärsstipendium (som inte utgår ur fondmedel).

f) Sökande som fått stipendium från fonden under år 1970 har normalt ansetts böra stå tillbaka för sökande som inte fått stipendium det senaste året.

g) Vid i övrigt likartade fall har sökande med oomtvistade litterära eller konstnärliga meriter gått före sökande med omtvistade.

Ovannämnda riktlinjer tillämpas enligt uppgift fortfarande.

Konstakademien försöker kvotera stipendierna så geografiskt rättvist som möjligt utan att kraven på den konstnärliga kvaliteten åsidosätts.

Musikaliska akademien försöker fördela stipendierna bland äldre och yngre tonsättare.

Konstnärsstipendienämnden tar hänsyn till de sökandes boendeort, ålder och framför allt motivet för ansökan. Nämnden proportionerar också stipendierna på de olika konstnärsgrupperna inom sitt ansvarsområde med hänsyn till deras storlek. De numerärt största grupperna (teater, musik och konsthantverk) tilldelas således de flesta stipendierna. Man söker också tillgodose de grupper inom vilka antalet sökande inte är så stort. Vid fördelningen av pensionsstipendierna och tillfälliga bidrag beaktas emellertid inte gruppernas storlek utan den enskildes ekonomiska situation är utslagsgivande.

8.2.1.5 Konstnärsstipendiernas storlek

Stora arbetsstipendier

De stora arbetsstipendierna är fastställda till 15 000 kr. Bestämmelserna om stipendiernas varaktighet medger emellertid att stipendiemyndigheterna tar viss hänsyn till behovet i det aktuella fallet. Stipendium utdelas för ett år i sänder, men stipendiemyndighet har möjlighet att låta samma konstnär behålla ett stort arbetsstipendium högst fem år. Endast Musikaliska akademien har utdelat stipendium för maximal tid. Författarfonden och Konstakademien utdelar de stora arbetsstipendierna för två år, medan konstnärsstipendienämnden sedan år 1971 på grund av det stora antalet sökande tilldelar högst tio sökande stort arbetsstipendium för två år i rad.

Små arbetsstipendier

Författarfonden utdelar samtliga sina övriga stipendier och bidrag av de medel som tillförts författarfondens "fria del". För en utförligare

redogörelse över författarfondens verksamhet hänvisas till 7.2.1. I vissa hänseenden motsvarar de stipendier, som utgår ur författarfonden, sådana stipendier som de tre övriga statliga stipendiemyndigheterna har att fördela ur anslaget till konstnärsstipendier. Av denna anledning kommer författarfondens verksamhet att beröras och redovisas även i detta sammanhang.

Författarfondens små arbetsstipendier utgår med lägst 7 000 kr. Ett obetydligt antal arbetsstipendier av lägre valör förekommer också. I regel kan arbetsstipendium inte utgå till samma person två år i rad. För de övriga tre stipendiemyndigheterna har föreskrivits att de små arbetsstipendierna skall utgå med lägst 4 000 kr. Konstakademiens små arbetsstipendier utgår med 6 000 kr. och utdelas alltid två år i följd. Musikaliska akademien utdelar ettåriga arbetsstipendier på 8 000 kr. Konstnärsstipendienämndens små arbetsstipendier varierar mellan 4 000 och 7 500 kr. De utdelas endast undantagsvis för mer än ett år.

Resestipendier

Författarfondens resestipendier utmäts som regel i relation till de av sökanden uppskattade kostnaderna, dvs. kostnaderna för resa och uppehälle under den planerade utlandsvistelsen. Även dessa stipendier beviljas för allenast ett år. Konstakademien utdelar tio resestipendier på 10 000 kr. för ett år. Musikaliska akademien utdelar tre resestipendier på 12 000 kr. Konstnärsstipendienämndens resestipendier utgår i allmänhet med lägst 4 000 kr.

Tillfälliga bidrag

Författarfondens tillfälliga bidrag utgår normalt med högst 3 000 kr. under ett och samma år. Konstakademien utdelar i samband med sin granskning av ansökningshandlingar och insända verk ett antal tillfälliga bidrag på 4 000 kr. Vid genomgång av de sökande till stipendier av pensionskaraktär och tillfälliga bidrag (då arbeten inte behöver inlämnas) utdelas också tillfälliga bidrag till sjuka och behövande yngre konstnärer. Bidragen utgår även i dessa fall med 4 000 kr. Musikaliska akademien utdelar inte några tillfälliga bidrag. Konstnärsstipendienämndens tillfälliga bidrag utgår i regel med 3 000 kr., i några enstaka fall med högre belopp. Dessa bidrag går till sjuka och nödställda yngre konstnärer.

Stipendier av pensionskaraktär

Även vid utdelningen av stipendier av pensionskaraktär tillämpar stipendiemyndigheterna olika praxis.

Författarfonden kan tilldela författare, översättare och bokillustratörer behovsprövade pensionsstipendier. Det finns ingen nedre åldersgräns för stipendierna. Som regel har stipendiaterna uppnått sextioårsåldern, men stipendierna kan utgå tidigare om vederbörande är sjuk eller eljest arbetsoförmögen. Pensionen uppgår till 14 000 kr. årligen. Efterlevande

make/maka erhåller vanligen automatiskt en pension på 8 000 kr. vid pensionstagarens frånfälle. I vissa fall har dessutom delats ut barnpensioner på 3 000 kr.

Konstakademiens pensionsstipendier är på 6 000 kr. per år och tilldelas stipendiaterna på livstid. Som villkor förknippas i första hand *dels* att stipendiaten uppnått den allmänna pensionsåldern, 67 år, eller annars förlorat arbetsförmågan till följd av sjukdom, *dels* att han inte har andra inkomster än folkpension. Musikaliska akademien tillämpar numera i princip motsvarande normer men storleken på stipendierna varierar mellan 5 000 kr. och 8 000 kr. per år. Konstnärsstipendienämndens pensionsstipendier utgår med 3 000 kr. per år. De har först under senare år regelbundet utdelats till samma konstnär år från år. Förnyad ansökan fordras dock varje år. Stipendier till efterlevande delas inte ut av de tre nyss nämnda stipendieorganen.

8.2.1.6 Arbetsbidrag till konstnärer inom måleri m.m.

Som särskild post under anslaget för konstnärsstipendier ställs medel till förfogande för arbetsbidrag till konstnärer inom måleri m.m. Denna bidragsgivning inrättades budgetåret 1970/71 och är av försökskaraktär.

Akademien för de fria konsterna får i samråd med KRO tilldela en eller flera konstnärer inom måleri m.m. eller sådan konstnär i samarbete med andra yrkesutövare arbetsbidrag för projekt, som kan främja utvecklingen inom arbetsområdet. Frågorna om fördelning av arbetsbidrag bereds av det beredningsutskott som handhar stipendieringen av bildkonstnärer (se 8.2.1.2).

Ansökan om arbetsbidrag skall innehålla en detaljerad beskrivning av projektet, mål, genomförande och kostnader. Stipendiemyndigheten beslutar om arbetsbidragens storlek. Under de tre första åren fördelas bidragen två gånger årligen men sedan budgetåret 1973/74 har man endast ett utdelningstillfälle per år. Syftet med förändringen var att kunna uppnå en bättre avvägning mellan totalt ansökningsbelopp och tillgängliga medel och därmed ge alla ansökningar ett likartat utgångsläge vid bedömningen.

Bedömningarna av ansökningarna baseras inte på en värdering av den sökandes tidigare produktion utan vikten läggs i stället vid att projektet kan öppna nya möjligheter inom arbetsområdet.

Bidragsmottagaren skall avlämna en redovisning för projektets genomförande.

Beslut om utdelning av arbetsbidrag kan inte överklagas.

Anslaget till arbetsbidragen uppgick under de två första åren till vardera 250 000 kr. Budgetåret 1973/74 anslogs 830 000 kr. för ändamålet. Innevarande budgetår (1974/75) är anslaget 1 070 000 kr.

Det första budgetåret inkom 99 ansökningar med en sammanlagd ansökningssumma om ca 1,7 milj. kr., förnyade ansökningar frånräknade. Under budgetåret 1972/73 var motsvarande antal och summa 220 resp. ca 4,7 milj. kr. Summorna är ungefärliga då en del sökande inte kunnat precisera kostnaderna för projekten. I genomsnitt kan emellertid på basis

av ovan givna siffror ansökningssumman per ansökan uppskattas till ca 17 100 kr. resp. ca 21 400 kr. för de bägge angivna budgetåren.

Konstakademien har i sin anslagsframställning för budgetåret 1975/76 redogjort för försöksverksamheten med arbetsbidrag under budgetåret 1973/74. I denna redogörelse har ansökningarna klassificerats i fem grupper med avseende på sin huvudinriktning. Tabellerna 8.2 och 8.3 är sammanställningar av uppgifterna i akademiens redogörelse. Av tabellerna framgår att det genomsnittliga ansökningsbeloppet budgetåret 1973/74 var 24 200 kr., medan medelbeloppet per beviljat anslag var 12 400 kr. Ca 30 % av ansökningarna hade som huvudinriktning att utveckla viss konstnärlig teknik.

De ingivna ansökningarnas totalbelopp budgetåret 1973/74 uppgick till fem gånger de för ändamålet tillgängliga medlen. Konstakademien framhöll i 1974 års anslagsframställning att verksamheten successivt bör utbyggas. Genom försöksanslaget har möjlighet skapats att förverkliga tidigare av ekonomiska skäl omöjliga planer. Det är enligt akademien nu på ett helt annat sätt än förut uppnåeligt att utveckla idéer eller att vinna nya rön till nytta för det kulturella livet.

Tabell 8.2 Ansökningar om arbetsbidrag till konstnärer inom måleri m. m., fördelade efter ändamål budgetåret 1973/74[a]

	A	B	C	D	E	Totalt
Antal sökande	51	47	35	24	14	171
Sökt belopp, 1000-tal kr.	1 323	1 117	1 115	496	83	4 134
Sökt belopp per ansökning, 1000-tal kr.	25,9	23,8	31,9	20,7	5,9	24,2

[a] A) För utvecklande av viss konstnärlig teknik.
B) För utvecklande av idéer och teoretisk-praktiska experiment.
C) För viss offentlig utgivning eller utställning.
D) För dokumentation eller belysning av vissa sociala eller ekonomiska förhållanden.
E) Diverse.

Tabell 8.3 Utdelade arbetsbidrag till konstnärer inom måleri m.m., fördelade efter ändamål budgetåret 1973/74[a].

	A	B	C	D	E	Totalt
Antal bidrag	17	15	18	12	5	67
Utdelade belopp, 1000-tal kr.	190	206	249	149	36	830
Sökta belopp, 1000-tal kr.	297	346	395	225	55	1 318
Utdelat belopp per bidrag, 1000-tal kr.	11,2	13,7	13,8	12,4	7,2	12,4

[a] Se not under tabell 8.2.

8.2.2 *Konstnärsbelöningar*

8.2.2.1 Allmänt

De statliga konstnärsbelöningarna tillkom år 1964 (prop. 1964:1 bil. 10; SU 8; rskr 8). Enligt reglerna för belöningarna (SFS 1964:526 ändrad 1965:172) kan till innehavare av konstnärsbelöning utses den som genom konstnärlig verksamhet såsom skapande av litterära eller andra konstnärliga verk, uppträdande som utövande konstnär eller i annan form gjort mycket betydande insatser inom svenskt kulturliv. Beslut om utdelning av belöningar fattas av Kungl. Maj:t efter förslag av de fyra stipendiemyndigheter som handlägger fördelningen av konstnärsstipendierna (8.2.1.2). Den som innehar konstnärsbelöning skall årligen under sin återstående livstid åter utses till innehavare av konstnärsbelöning, om inte synnerliga skäl föranleder annat.

Konstnärsbelöningarna förstärker och kompletterar systemet med konstnärsstipendier. De avses vara både ett bidrag till lösningen av konstnärernas trygghetsproblem och en utmärkelse för bestående insatser inom svenskt kulturliv. I samband med en justering av belöningens konstruktion år 1965 uttalade dåvarande chefen för ecklesiastikdepartementet att belöningsinnehavarna tryggas mot för låg inkomst och inkomstvariationer och att de får sin ålderspensionering säkerställd (prop. 1965:1, bil. 10). Statsrådet framhöll vidare att de därigenom får ökade möjligheter att avstå från förvärvsarbete av icke konstnärlig art för att helt kunna ägna sig åt sin egentliga uppgift.

För budgetåret 1974/75 har anvisats ett förslagsanslag om 2 025 000 kr. för konstnärsbelöningarna. För kalenderåret 1974 kan anslagsbelastningen beräknas uppgå till ca 1,7 milj. kr.

8.2.2.2 Konstnärsbelöningarnas storlek och antal

Konstnärsbelöningarna utbetalas månadsvis. För ett kalenderår kan belöningen högst uppgå till fem gånger det basbelopp som enligt lagen (1962:381) om allmän försäkring gällde vid kalenderårets ingång. Det för januari 1974 fastställda beloppet är 8 100 kr. och belöningens maximibelopp för år 1974 uppgår således till 40 500 kr., dvs. till 3 375 kr. per månad. Det årliga maximibeloppet minskas med innehavarens årsinkomst i övrigt upp till ett basbelopp och med 75 % av årsinkomsten i övrigt. Med "årsinkomst i övrigt" avses den vid senast avslutade taxering fastställda nettoinkomsten – minus den däri ingående konstnärsbelöningen – såvida innehavaren av belöning inte visar att hans inkomster utöver konstnärsbelöningen under det löpande kalenderåret kan väntas uppgå till väsentligt lägre belopp. Sker inte det, grundar sig konstnärsbelöningens storlek således på vederbörandes inkomster två kalenderår bakåt i tiden.

Om konstnärsbelöning utbetalats med ledning av på förhand uppskattad inkomst i övrigt och denna skattade inkomst avviker från den verkligt fastställda, sker en reglering av konstnärsbelöningens belopp i

efterhand. Härvid utbetalas för lågt beräknat belopp i ett sammanhang, medan för högt beräknat belopp innehålls i tolftedelar genom avdrag på det löpande årets månadsutbetalningar.

Belöningen utgör för mottagaren beskattningsbar inkomst men den är icke ATP-grundande. Konstnärsbelöningen upphör att utgå med den kalendermånad, under vilken innehavaren avlidit. Något efterlevandeskydd finns inte.

Avtrappningsreglerna innebär att belöningen mister ekonomisk betydelse, då den övriga årsinkomsten uppgår till ca 50 000 kr. Systemet kan sägas ha den effekten att alla belönade med inkomster understigande 50 000 kr. får en sammanlagd inkomst på tämligen näraliggande nivåer. Den som helt saknar övriga inkomster får sålunda en inkomst av konstnärsbelöningen som endast är ca 10 000 kr. lägre än den konstnärsbelönade som har övriga inkomster om 50 000 kr. Belöningens storlek vid olika inkomstlägen belyses i tabell 8.4.

Anmärkas bör, att jämförelsen avser brutto- och inte nettoeffekten. För att kunna framlägga denna senare måste hänsyn tas till ATP-avgift, egenavgift och socialförsäkringsavgift som erläggs av den som har inkomst av konstnärlig verksamhet.

Tabell 8.4 Konstnärsbelöningens storlek vid viss årsinkomst i övrigt. Tabellen avser år 1974 gällande basbelopp. Kronor.

Årsinkomst i övrigt	Konstnärsbelöning	Sammanlagd inkomst
0	40 500	40 500
2 000	38 500	40 500
5 000	35 500	40 500
10 000	30 975	40 975
15 000	27 225	42 225
20 000	23 475	43 475
25 000	19 725	44 725
30 000	15 975	45 975
35 000	12 225	47 225
40 000	8 475	48 475
45 000	4 725	49 725
50 000	975	50 975
51 000	225	51 225
52 000	0	52 000

Antalet konstnärsbelöningar under budgetåret 1973/74 uppgick till 120 och är oförändrat under budgetåret 1974/75. Ett belöningsrum står vakant efter den föregående innehavarens död.

Av de sålunda besatta 119 belöningsrummen disponeras (i juli 1974) 45 av bildkonstnärer, 36 av författare, 18 av tonkonstnärer och tonsättare, 9 av konstnärer inom filmens och teaterns område, 6 av danskonstnärer, 2 av arkitekter, 1 av fotograf, 1 av konsthantverkare och 1 av översättare.

Under kalenderåret 1973 fick till en början elva mottagare ut maximalt belopp (efter dödsfall minskade antalet till tio), medan 53 hade

så höga inkomster att någon belöning ej utbetalades. Medelbeloppet för de faktiskt utbetalade belöningarna var ca 22 400 kr.

Motsvarande siffror för kalenderåret 1974 är följande. Åtta mottagare erhåller maximalt belopp, 40 500 kr., medan 50 på grund av alltför höga inkomster i övrigt inte erhåller något belöningsbelopp. Genomsnittsbeloppet för faktiskt utbetalade konstnärsbelöningar uppgår år 1974 till 24 600 kr.

Bland dem som innehade konstnärsbelöning i juli 1974 var medelåldern (aritmetiskt medelvärde) 66 år. Medianåldern var 67 år och kvartilvärdena 56 resp. 73 år.

8.3 Primärkommunernas stipendier

Den stipendiegivning och belöningsverksamhet som avser författare, konstnärer och andra grupper av kulturarbetare och som drivs av primärkommunerna är av mycket sent datum. Ännu in på 1950-talet förekom sådana stipendier och bidrag endast i ett ringa antal kommuner. För utbildning på det konstnärliga området hade åtskilliga kommuner vid denna tidpunkt inrättat stipendier. Däremot förekom stipendier åt utövande konstnärer, författare och musiker m.fl. endast i sex städer och inte alls i rikets landskommuner.

I *Stockholm* fattades beslut om att inrätta kulturstipendier redan år 1944. Bidragen måste intill dess en utvidgning av den kommunala kompetensen ägde rum år 1948 betecknas som understöd, och härvidlag fästes stor uppmärksamhet vid att stipendiaterna skulle leva under ekonomiskt svåra eller knappa förhållanden. Understöden kom författare, tonsättare, bildkonstnärer och skådespelare till del och avsåg huvudsakligen personer som redan fullbordat sin livsgärning. Endast undantagsvis kom yngre konstnärer i åtnjutande av sådana stipendiebidrag. Behovssynpunkterna kunde så småningom tillmätas en mindre betydelse och förtjänstsynpunkterna betonas starkare.

I *Göteborg* framlades år 1952 förslag i stadsfullmäktige om inrättande av bl.a. stipendier åt målare och skulptörer. Förslagen hänsköts till utredning, och under utredningsarbetets gång uppdelades frågan i stipendiegivning åt dels konstnärselever, dels utövande konstnärer. För konstnärselevernas vidkommande erhöll man en lösning genom hänvisning till den år 1951 inrättade studiestipendienämnden. Med stöd av reglementet för stadens stipendieverksamhet kunde denna nämnd lämna bidrag till dessa elever. Till utredningen hänsköts också frågan om kommunala stipendier åt i Göteborg verksamma författare. År 1953 beslöt fullmäktige anslå medel till sådana stipendier.

När *Västerås* stad år 1944 sålde sitt aktieinnehav i Stockholm-Västerås-Bergslagens Nya järnvägs AB avsattes försäljningssumman till en särskild fond som skulle användas för stadens förskönande samt för kulturella och allmännyttiga ändamål. År 1950 fastställdes vissa ändringar i fondreglementet, varigenom fondens användningsområde kunde utvidgas till nya ändamål. Dessa ändringar innebar att fondens avkast-

ning, efter avdrag för förvaltningskostnaderna, kunde tas i anspråk för bl.a. stödjande av kulturell verksamhet såsom teater, konst, musik och vetenskap samt för utdelande av studiestipendier för hithörande ändamål.

I *Örebro* anslog stadsfullmäktige år 1958 medel till ett anslag, kallat "Till Hjalmar Bergmans minne". Ur anslaget skulle utgå dels premier till elever vid högre skolor i staden som belöning för "ådagalagd skicklighet i litteratur, konst och andra liknande grenar av kulturell aktivitet", dels ett eller flera kulturstipendier till andra inom samma verksamhetsgrenar förtjänta personer. De som kunde komma i fråga till dessa stipendier skulle antingen vara medborgare i staden eller anses äga samhörighet med staden genom tidigare bosättning där, genom sin konstnärliga eller litterära produktion eller på annat dylikt sätt.

Förutom i de nu nämnda kommunerna hade vid 1950-talets slut också *Helsingborg* och *Kiruna* inrättat kulturstipendier. Förslag hade också väckts men inga beslut hade ännu fattats i ytterligare ett antal städer, nämligen *Malmö, Borås* och *Umeå*.

Förhållandena är i många hänseenden annorlunda nu på 1970-talet. Kommunerna har i ökad omfattning börjat anvisa medel för kulturstipendier och kulturpriser. Sannolikt kommer denna tendens att fortsätta. Stipendierna har mestadels karaktär av utmärkelse eller belöning. Däremot har kommunerna nästan genomgående avvecklat sina utbildningsstipendier till studerande inom det konstnärliga området. Sedan staten under 1960-talet infört studiestöd för dessa studerande, uppfattas utbildningsstipendier inte längre som en kommunal angelägenhet.

Enligt en av Svenska kommunförbundet under år 1973 företagen enkät rörande kommunernas kulturkostnader hade av rikets då 464 primärkommuner 110 inrättat sådana stipendier och priser. Uppgiften är inte exakt, då anslag för dessa ändamål förekommit och förekommer sporadiskt hos ytterligare ett antal kommuner. Den totala stipendie- och belöningssumman enligt enkäten uppgick till nära 1,9 milj. kr. vilket ger ett genomsnittsbelopp per år och kommun på inemot 1 700 kr. Det lägsta redovisade stipendiebeloppet uppgick till 100 kr. och den största anslagssumman till 500 000 kr. I allmänhet beslutar kulturnämnden om fördelningen av stipendier och priser.

Av tabell 8.5 framgår de redovisade stipendiernas och prisernas fördelning inom olika grupper av kommuner efter storleksordning och stipendiebelopp.

Tabell 8.5 Kulturstipendier och -priser år 1973 fördelade efter kommunstorlek och storleksordning.

Gruppering av kommuner efter invånarantal	Antal kommuner	Därav med kulturstip.	Kulturstipendier på högst nedanstående 1 000-tal kr.												
			1	2	3	4	5	10	15	20	25	50	100	400	500
– 5 000	172	8	5	2			1								
5 001– 10 000	115	18	6	7	3	1		1							
10 001– 20 000	77	13	3	1	7		1	1							
20 001– 30 000	37	20		2	3		5	6	2	2					
30 001– 50 000	32	23					14	4	2	2	1				
50 001–100 000	21	19					4	3	2	4	4	2			
100 001–150 000	7	6[a]							2	1		1	2		
150 001–700 000	3	3											1	1	1
Summa	464	110	14	12	13	1	25	15	8	9	5	3	3	1	1

[a] Den sjunde kommunen i denna storleksklass, Linköping, disponerar avkastningen av en donation (= 11 500 kr.) årligen till kulturstipendier, varför särskilda medel ej upptas i staten.

Av tabell 8.5 framgår att de större kommunerna i allmänhet anvisar större summor till berörda ändamål än de mindre och ekonomiskt svagare kommunerna. I kommuner med mer än 20 000 invånare hör det snarare till regeln än till undantaget att kommunen anvisar medel till kulturstipendier. Av jämnt 100 kommuner i denna storleksordning hade således enligt enkäten 71 anvisat medel för dessa ändamål.

Ett antal kommuner tillhandahåller verkstäder, ateljéer eller andra arbetslokaler för konstnärer eller lämnar bidrag till sådana ändamål. Omfattningen av dessa insatser är emellertid inte undersökt.

Av enkäten kan vidare inhämtas att kommunernas totalkostnad för kulturella ändamål nämnda år utgjorde något över 769 milj. kr. Kulturstipendiernas andel, 1,9 milj. kr., uppgick således till endast 0,2 % av denna totalkostnad. De tyngsta anslagsposterna var enligt enkäten utgifterna till folkbiblioteken med nära 292 milj. kr. (37,9 %), till de kommunala musikskolorna med nära 135 milj. kr. (17,6 %) samt till bildningsverksamheten och studieorganisationerna med nära 128 milj. kr. (16,6 %).

8.4 Landstingens stipendier

Kulturstipendier eller kulturpris har inrättats av samtliga landsting. I flertalet landsting anvisas årligen anslag, som för år 1973 varierade mellan 10 000 kr. och 50 000 kr. Fyra landsting har instiftat fonder, vilkas avkastning används för kulturstipendier.

I allmänhet tilldelas kulturstipendierna och kulturprisen personer, som är eller varit bosatta inom resp. landstingskommun eller på annat sätt har anknytning till landstingskommunen.

Stipendierna och prisen är avsedda att stödja förtjänstfull verksamhet inom skilda konstnärliga områden med varierande definitioner hos de olika landstingen, t.ex. litteratur, musik, bildande konst, teater, koreo-

grafi, film, fotokonst, konsthantverk, arkitektur, journalistik, folkbildning, vetenskap, forskning och hembygdsvård.

Stadgar för kulturstipendier, kulturpris resp. jubileumsfond har fastställts av flertalet landsting.

Stipendierna som uppgår till lägst 2 500 kr, utdelas vanligen vid landstingsmötet på hösten.

Stipendiat utses av förvaltningsutskottet, landstingets kultur-, undervisnings- eller stipendienämnd. I tre landsting utdelas stipendiet av särskilt utsedd kulturstipendienämnd e.d.

Ansökan om stipendium skall inges i flertalet landsting. Några landsting utdelar kulturpris utan ansökningsförfarande.

Journaliststipendier utdelas i fyra landsting, nämligen Östergötlands (3 000 kr.), Skaraborgs (3 000 kr.), Värmlands (2 500 kr.) och Örebro läns landsting (3 000 kr.).

Landstingens *anslag* för år 1973 till kulturstipendier och kulturpris ävensom till journaliststipendier framgår av tabell 8.6.

Tabell 8.6 Landstingens anslag till kulturstipendier och kulturpris samt journaliststipendier. Kronor.

Landsting i län	Årsanslag
Stockholms	50 000
Uppsala	50 000
Södermanlands	30 000
Östergötlands	23 000
Jönköpings	15 000
Kronobergs	10 000
Kalmar	15 000
Blekinge	10 000
Kristianstads	10 000
Malmöhus	20 000
Hallands	8 000
Göteborgs och Bohus	10 000
Älvsborgs	25 000
Skaraborgs	18 000
Värmlands	15 000
Örebro	33 500
Västmanlands	25 000
Kopparbergs	22 000
Gävleborgs	20 000
Västernorrlands	30 000
Jämtlands	10 000
Västerbottens	20 000[a]
Norrbottens	29 000[a, b]
Totalt	498 500

[a] Utgår även till andra stipendier.
[b] Kulturstipendier utgår även ur en jubileumsfond.

Nedan följer en *sammanställning landstingsvis* över besluten om instiftande av kulturstipendier och journaliststipendier.

Stockholms läns landsting beslöt år 1965 utdela kulturstipendier avsedda att stödja och uppmuntra förtjänstfulla verksamheter inom

skilda konstnärliga områden. Berättigade att söka stipendium är personer bosatta inom landstingsområdet. Ändringar i stadgarna har fastställts av 1967 års landsting.

Uppsala läns landsting inrättade år 1963 Uppsala läns landstingskommuns kulturstipendier. Stipendierna, som är avsedda att stödja och uppmuntra förtjänstfull verksamhet inom skilda konstnärliga områden, utdelas till personer som är bosatta inom länet. En kulturstipendienämnd om sju ledamöter handhar utdelningen av stipendierna. Särskilda föreskrifter för kulturstipendienämnden antogs vid 1971 års junimöte.

Södermanlands läns landsting beslöt år 1964 instifta landstingets kulturstipendier att utdelas årligen med början år 1965 till personer med anknytning till länet såsom erkänsla för särskilt värdefulla insatser t.ex. inom litteraturens, konstens, musikens, teaterns, journalistikens eller folkbildningens områden eller för betydelsefull forskningsinsats.

Östergötlands läns landsting lämnade under åren 1955–1964 stipendier för måleri och skulptur åt begåvade, behövande konststuderande och unga konstnärer.

År 1965 inrättades ett landstingets kulturstipendium, att utdelas till person, född inom länet eller med konstnärlig anknytning till länet, eller till institution inom länet. Stadgar för stipendiet har antagits.

Landstinget inrättade år 1969 ett journaliststipendium om 3 000 kr. att utdelas årligen.

Jönköpings läns landsting inrättade år 1965 kulturstipendier och antog samtidigt regler för stipendierna. Stipendierna, som utdelas till personer bosatta inom länet eller med anknytning till länet, är avsedda att stödja och uppmuntra förtjänstfull verksamhet inom skilda konstnärliga områden såsom litteratur, musik, bildande konst, konsthantverk, teater, fotokonst samt inom hembygdsvårdens och folkbildningens områden.

Kronobergs läns landsting beslöt år 1966 inrätta "Kronobergs läns landstings kulturstipendier", att utgå fr.o.m. år 1967 samt godkände förslag till stadgar.

I *Kalmar* län inrättade år 1968 södra landstinget ett kulturstipendium. Regler för Kalmar läns landstings kulturstipendium godkändes vid 1972 års vårmöte.

Blekinge läns landsting ställer medel till förvaltningsutskottets förfogande att efter utskottets bedömande användas till kulturpris och/eller studiehjälp.

Kristianstads läns landsting utdelar kulturstipender till utövare av konstnärlig verksamhet inom litteratur, musik, bildkonst, teater och därmed jämförliga områden.

Malmöhus läns landsting godkände år 1965 riktlinjer för ett landstingets kulturstipendium, vilket ges till förtjänta personer, verksamma företrädesvis inom litteraturens, konstens, musikens eller teaterns område. Stipendiat skall vara bosatt inom landstingsområdet eller på annat sätt ha anknytning till detsamma. Beslut om utseende av stipendiat fattas enligt landstingets beslut år 1970 av utbildningsnämnden. Överlämnande av stipendium äger rum i samband med landstingsmöte. Nämnden beslutar om fördelning av stipendieanslaget sedan överläggningar ägt rum

med företrädare för Skånes konstnärliga och litterära yrkesutövares samarbetskommitté och andra representanter för olika områden av kulturlivet.

Hallands läns landsting instiftade för hugfästande av landstingets hundraåriga tillvaro en fond om 100 000 kr., vars avkastning skall användas till stipendier för utbildning och studier åt inom länet eller från länet bördiga utövare av verksamhet inom de bildande konsternas, litteraturens och musikens områden. För fonden, som benämnes "Hallands läns landstings jubileumsfond" har särskilda bestämmelser fastställts. Fr.o.m. år 1967, då fondstyrelsens mandattid upphörde, har kulturnämnden övertagit förvaltningen av landstingets jubileumsfond.

Göteborgs och Bohus läns landsting har år 1964 beslutat utdela stipendier för kulturell verksamhet. Stipendiet utgår till personer som har anknytning till landstingskommunen såsom erkänsla för värdefulla insatser inom litteraturen, musiken, teatern, arkitekturen, bildkonsten, konsthantverket, hembygdsforskningen eller annat därmed jämförligt område.

En nämnd för utdelande av priset har inrättats.

Älvsborgs läns landsting anslår sedan år 1963 medel att användas för stödjande av förtjänta utövare av konstnärlig eller kulturell verksamhet med anknytning till länet. Stadgar för Älvsborgs läns landstings kulturstipendium fastställdes år 1969. För att utse kulturstipendiater och fullgöra de åligganden i övrigt som framgår av stadgarna har inrättats en kulturstipendienämnd.

Skaraborgs läns landsting avsatte år 1963 100 000 kr. till en jubileumsfond, vars avkastning används till ett eller flera stipendier åt från länet bördiga eller inom länet under inte allt för kort tid verksamma, förtjänta utövare av konstnärlig verksamhet inom litteratur, musik, målning, skulptur och arkitektur samt konsthantverk. 1968 års landsting har därutöver anslagit 10 000 kr. att utgå till nämnda stipendier.

Enligt beslut av 1970 års landsting äger länets kulturnämnd att – i likhet med stipendieutdelningen ur jubileumsfonden – fatta slutligt beslut om utseende av stipendiater.

Landstinget har dessutom under några år utdelat journaliststipendier.

Värmlands läns landsting har till 100-årsminnet av Gustaf Frödings födelse fr.o.m. år 1960 årligen anvisat ett anslag att som stimulans och uppmuntran för i Värmland födda, verksamma eller till provinsen på annat sätt knutna väl kvalificerade utövare av konstnärlig verksamhet, exempelvis inom litteratur, musik, bildande konst, konsthantverk m.m., utgå till ett eller flera stipendier. Stipendiet, som benämns "Frödingsstipendiet", utdelas av en av förvaltningsutskottet tillsatt särskild nämnd.

Landstinget anslår sedan år 1967 medel till ett journaliststipendium.

Örebro läns landsting har för att erinra om landstingets 100-åriga tillvaro beslutat att årligen utdela två kulturstipendier på 5 000 kr. vartdera till personer, som är födda inom länet eller genom sin konstnärliga verksamhet har anknytning till länet. Stipendierna skall utges till utövare av konstnärlig verksamhet inom litteratur, bildkonst, musik och teater enligt statuter för "Örebro läns landstings kulturstipendier".

1965 års landsting beslöt att tre kulturstipendier skall utgå, ett på 5 000 kr. utan ansökan och två på tillsammans 15 000 kr. efter ansökan och fördelade enligt förslag av en stipendiekommitté utsedd av undervisningsnämnden.

1970 års landsting har fr.o.m. år 1971 inrättat ytterligare tre stipendier på vartdera 2 500 kr. att utdelas till inom länet bosatta bildkonstnärer, författare och musikskapare eller andra kulturellt verksamma personer. Statuter för stipendierna har fastställts.

Landstingets förvaltningsutskott har år 1966 beslutat inrätta två journaliststipendier.

Västmanlands läns landsting beslöt år 1967 att kulturstipendier efter förvaltningsutskottets beslut, skall utdelas till personer som bor och är verksamma inom länet. Statuter för landstingets kulturstipendier har fastställts.

Kopparbergs läns landstings kulturpris utdelades första gången år 1963. Priset tilldelas förtjänta personer på litteraturens, forskningens, konstens, musikens, folkbildningens eller därmed jämförligt kulturområde. Därest utdelning något år inte skulle ske, skall beloppet avsättas till en kulturfond för utdelning av priset senare. En av förvaltningsutskottet vald nämnd utser mottagare av priset.

Gävleborgs läns landsting har sedan år 1964 ställt medel till förvaltningsutskottets förfogande att fördelas som kulturstipendier efter de normer, som utskottet fastställer.

Förvaltningsutskottet fastställde år 1965 stadgar för kulturstipendierna, som är avsedda att stödja och uppmuntra förtjänstfull verksamhet inom skilda konstnärliga och kulturella områden såsom litteratur, konst, fotokonst, musik, teater, koreografi, film, journalistik, folkbildning, hembygdsvård och andra därmed jämförliga områden.

Landstinget uppdrog år 1966 åt förvaltningsutskottet att med anlitande av erforderlig sakkunskap utreda landstingets insatser på det kulturella området. Medlen utdelas efter förslag av landstingets kulturnämnd två gånger om året.

I landstingets reglemente för kulturnämnden, fastställt år 1968, åligger det denna nämnd att inom ramen för beviljande av anslag och fastställda villkor besluta rörande utdelande av kulturstipendier.

Västernorrlands läns landsting började i samband med landstingets 100-årsjubileum år 1962 utdela kulturstipendier. Stipendierna utdelas i form av större arbetsstipendier och mindre resestipendier.

Jämtlands läns landsting instiftade år 1965 landstingets kulturstipendium, benämnt "Peterson-Berger-stipendiet". Stipendiet kan fördelas mellan flera inom länet verksamma eller från länet bördiga personer. Det utgår såsom erkänsla för värdefull insats inom de bildande konsternas, litteraturens, musikens och andra därmed jämställda områden.

Västerbottens läns landsting beviljar anslag, att på sätt kulturnämnden finner lämpligt utdelas i form av ett eller flera stipendier i litteratur, musik, måleri, skulptur eller andra former av konstnärligt skapande till personer som är eller tidigare varit bosatta inom länet.

Den tidigare kulturstipendienämnden har ersatts med en kulturnämnd.

Norrbottens läns landsting utdelar dels fem specialstipendier på 3 000 kr. vartdera till elev vid Sunderby folkhögskolas konstlinje, Framnäs folkhögskolas musiklinje, Kalix folkhögskolas speciallinje, Tornedalens folkhögskola för studier om Nordkalotten samt till en idrottsintresserad ungdom, dels sju allmänna stipendier på vartdera 2 000 kr. till elev på allmän linje vid länets folkhögskolor.

År 1962 inrättade landstinget en jubileumsfond till stöd åt utövare av konstnärlig och litterär verksamhet. För kulturstipendier disponeras den årliga ränteavkastningen.

8.5 Övriga stipendier

Utöver de statliga och de kommunala stipendierna finns det en mycket stor skara stipendier som tillkommit genom donationer och stiftelser. Någon fullständig kartläggning och redovisning av dessa övriga stipendier har inte företagits. Varje redovisning tenderar nämligen att bli fragmentarisk, eftersom ett stort antal av dessa stipendier blott utgår under en kortare följd av år och stipendiernas belopp dessutom kan ändras från det ena utdelningstillfället till det andra.[1]

Många av de ifrågavarande stipendieinrättningarna är naturligtvis bestående stiftelser som utövar en betydelsfull kulturinsats.

I den fortsatta framställningen rörande gruppen övriga stipendier har en mängd uppgifter sammanställts från de stipendieförteckningar som Klys låtit upprätta. Uppgifterna har som regel inhämtats från stipendieutdelarna och korrigerats successivt allteftersom förändringar införts och vidtagits. Somliga av dessa stipendier utdelas utan ansökningsförfarande, andra åter efter sådan åtgärd. I detta sammanhang har de båda stipendiekategorierna sammanförts. Härtill har fogats uppgifter som hämtats från Lehsmann – Odelberg: Svenska kulturfonder (Sthlm 1970) och som berör här ifrågavarande konstnärsgrupper.

Uppskattningsvis rör det sig om en sammanlagd stipendiesumma på 3,4 milj. kr. som fördelas på olika mottagargrupper. Av denna summa avser inemot 1,7 milj. kr. författar- och översättar- samt journalist-stipendier. För bildkonstnärernas vidkommande står en summa av ca 450 000 kr. till förfogande, medan skådespelare och filmkonstnärer kan disponera ett belopp på ca 425 000 kr. Musiker, sångare och tonsättare har ett belopp av ca 300 000 kr. till sitt förfogande medan fotografer och konsthantverkare tillsammans disponerar över i runt tal 50 000 kr. Till de anförda beloppen – men inom totalsumman – kommer ett samlat belopp av ca 500 000 kr. där flera konstnärsgrupper än en är berättigade att söka eller erhålla stipendiebidrag.

Många av stipendierna har lokal anknytning. De kan i vissa fall sökas eller innehas av konstutövare, författare etc. som är bosatta inom viss kommun eller visst landskap. I andra fall åter har stipendiet inrättats av en konstnärsgrupp och man har då inte sällan föreskrivit att det skall tillfalla en yngre eller äldre medlem av samma grupp.

[1] En förteckning över här berörda stipendier finns emellertid i bilaga C.

9 Förhållanden i utlandet

9.1 Inledning

I Ny kulturpolitik kapitel 3 (s. 103–117) lämnade vi en kortfattad redogörelse för kulturlivets organisation och för bakgrunden till kulturpolitiska insatser i en del länder inom och utom Europa. Framställningen fick genom betänkandets allmänna inriktning en markerad tonvikt vid de institutionella förhållandena, medan däremot ingen närmare redogörelse lämnades för konstnärernas allmänna villkor och betingelser.

I nu föreliggande betänkande är det därför befogat att – som en bakgrund till skildringen av de svenska konstnärernas förhållanden – också gå in på motsvarande företeelser i andra länder.

Det anfördes i Ny kulturpolitik att stora skillnader råder mellan olika stater beträffande de kulturpolitiska institutionerna och de organ som administrerar kulturpolitiken. Man kan också konstatera att konstnärerna, såväl de självständigt skapande som de utövande, lever och arbetar under mycket olika förhållanden. Många faktorer spelar in härvidlag. Några av de viktigaste är det rådande samhällssystemet och den allmänna kunskaps- och bildningsnivån bland befolkningen. De har också ett starkt samband med den ekonomiska strukturen och den allmänna levnadsstandarden i länderna i fråga samt med de sedvänjor och traditioner som utbildats i umgänget med de skilda kulturella företeelserna.

I det följande lämnas en redogörelse för konstnärernas och kulturarbetets villkor i olika länder. Redogörelsen kan av givna skäl inte göra anspråk på fullständighet. Det skulle nämligen krävas en synnerligen omfattande forskningsinsats för att kunna sammanfatta och tolka de mångskiftande förhållanden som råder på dessa områden inom de skilda kultursfärerna i vår samtid. Framställningen syftar därför endast till att ge ett jämförelsematerial till skildringen av de svenska förhållandena och att stundom visa hur ett och samma problem kan lösas på olika sätt i olika länder.

Exempel och resonemang kring konstnärernas aktuella villkor har hämtats från många källor. För de nordiska ländernas vidkommande har tillgängligt offentligt utrednings- och riksdagstryck (motsvarande) kommit till användning. Vad beträffar övriga länder har i stor utsträckning monografier som publicerats på Unescos föranstaltande tagits i anspråk.

9.2 Stipendier, konstnärslöner, pensioner

Under denna rubrik har upptagits olika slag av stipendier och understöd till skapande konstnärer.

Bidragen indelas i tre grupper: sådana som utgår under konstnärens utbildningstid, bidrag och stipendier under hans verksamma år samt bidrag av pensionskaraktär som utgår, när den skapande förmågan börjat avta eller upphört.

Karakteristisk är den ringa roll som stipendier och andra kontantbidrag av här nämnda slag generellt sett intar i många av de länder som av hävd betraktas som de ledande i kretsen av kulturnationer. Detta är t. ex. fallet med Frankrike och Storbritannien, Västtyskland och USA. Utan att närmare gå in på de bakomliggande orsakerna kan det förefalla rimligt att anta att förhållandet återspeglar det rådande marknadssystemet i ifrågavarande länder. Man förväntar sig att utbudet på kulturmarknaden av bildkonst, musik, litteratur och andra kulturyttringar skall mötas av en så stor efterfrågan att konstnärerna – kulturens egentliga "producenter" – kan garanteras sin ekonomiska bärgning härav. Så är naturligtvis inte alltid fallet; många konstnärer tvingas att i förtid avbryta sin konstnärliga verksamhet för försörjningens skull och övergå till andra yrken.

I *Storbritannien* har det allmänna först under senare tid gradvis börjat acceptera sitt ansvar för konsten och dess utövare. Under andra världskriget inrättades ett särskilt statligt organ, Council for Encouragement of Music and the Arts (CEMA), som erhöll i uppdrag att stödja och vidmakthålla kulturella traditioner och verksamheter under krigstiden och att öka tillgången på olika kulturella aktiviteter ute i landet. År 1946 ersattes CEMA med Arts Council, ett regeringsorgan av mera permanent beskaffenhet men med i huvudsak samma uppgifter som det tidigare organet. Stödåtgärderna hade emellertid i främsta rummet inriktats på institutioner och organisationer för konstnärlig verksamhet – operaföretag, teatrar, konsertföreningar, muséer etc. – och i mycket ringa omfattning på individer och enskilda kulturskapare. Sedan Arts Council år 1967 erhållit nya direktiv och väsentligt högre anslag för sin verksamhet, ökades de bidrag som utgick till stipendier åt olika konstnärsgrupper mycket påtagligt. Det var inte längre nödvändigt att argumentera om behovet av ett sådant stöd, men vilka metoder man skulle tillämpa stod emellertid fortfarande under debatt.

Om bildkonstnärernas situation i Storbritannien ger olika undersökningar från 1960-talet vissa antydningar. I en sådan undersökning från år 1960 uppskattar man att endast ett 30-tal bildkonstnärer av totalt ca 40 000 kunde leva på sin konstutövning. Ännu mer nedslående siffror redovisades år 1968. Då uppskattade nämligen sekreteraren i Federation of British Artists att det fanns över 100 000 utbildade konstnärer i England och utöver detta antal fanns det ca 46 000 aktiva studerande i konstskolor samt tusentals presumtiva konstutövare på amatörnivå. Av hela detta antal beräknade han att endast ett 50-tal konstnärer var fullt sysselsatta med och kunde försörja sig på sitt yrke som konstnär. De stipendiesummor som stod till konstnärernas förfogande var helt otill-

fredsställande. Arts Council kunde t. ex. budgetåret 1967/68 anvisa £ 1 400 (då 21 000 kr.) till sådana stipendier. Under de 20 första åren av sin verksamhet kunde Arts Council disponera sammanlagt £ 100 000 till inköp av konst och £ 600 000 till anordnande av utställningar. Inte heller dessa belopp kunde betraktas som tillräckliga.

Liknande förhållanden redovisades av författarna. År 1965 genomförde den engelska författarföreningen en undersökning av medlemmarnas inkomstförhållanden. Denna visade att något över hälften av föreningens medlemmar var huvudsakligen sysselsatta med författarskap, medan de övriga betraktade författarskapet som en bisyssla. Inom den förra gruppen förtjänade 56 % mer än £ 500 (då 7 500 kr.) på författarskapet och 44 % mindre än denna summa. I gruppen med författarskapet som bisyssla förtjänade 26 % mer än £ 500 och 74 % mindre än denna summa på författarskapet. Det framhölls särskilt i denna undersökning att medlemmarna i författarföreningen var välutbildade och förfarna yrkesmän som alla kunde åberopa en eller flera utgivna böcker.

De stipendiesummor som stod till författarnas disposition utgjorde fram till 1967/68 endast omkring £ 18 000 (då 270 000 kr.) om alla tillgängliga medel räknades samman. Nämnda år ökades anslagen till något över £ 63 000 (då ca 950 000 kr.) vilket möjliggjorde en ökad stipendiegivning samt även en del anslag till en uppsökande verksamhet – arrangerande av författarturnéer och liknande. I någon liten utsträckning hade bidrag också tilldelats översättare och i något fall även förläggare.

Förhållandena i *Frankrike, USA* och *Västtyskland* skall endast kortfattat beröras.

USA och Västtyskland är förbundsstater, och som en följd härav påverkas kulturlivet – däri inbegripet konstnärers och kulturskapares allmänna villkor och förhållanden – av den lagstiftning och den anslagspraxis som antagits och tillämpas i de enskilda delstaterna. Dessa uppvisar sinsemellan mycket stora skiljaktigheter. De federala myndigheternas åtaganden och föranstaltningar för de olika kulturarbetargrupperna är av förhållandevis ringa omfattning, ty det ekonomiska stödet är nämligen liksom i Storbritannien huvudsakligen inriktat på de konstnärliga institutionerna.

Det anförda har även giltighet för Frankrikes vidkommande. Här inleddes en kulturell upprustning under den s. k. fjärde planen (åren 1962–65), vilken fortsattes under den femte (åren 1966–70) och den sjätte planen (åren 1971–75). I mycket påtaglig utsträckning har det kulturella reformarbetet i efterkrigstidens Frankrike varit inriktat på att förändra och förbättra de kulturella institutionernas verksamhet och att komplettera denna med nya former och aktiviteter. Stödet till de enskilda individerna inom de olika konstnärsgrupperna har däremot behållit sin redan tidigare blygsamma omfattning. Detta innebär att dessa stödformer kommit att gradvis minska i omfång och betydelse, om de kulturpolitiska åtgärderna betraktas som en helhet.

I de *östeuropeiska folkdemokratierna* har kulturlivet en i många hänseenden annan gestaltning än i de västeuropeiska staterna. Förhållandena växlar från land till land, men gemensamt för dem alla är att staten och det statsbärande partiet har ett avsevärt inflytande över både utbildning och undervisning samt över kulturyttringarna. Som en följd härav kommer också konstnärer och kulturarbetare att leva under helt andra betingelser än i väststaterna. Kulturarbetarnas fackliga organisationer som oftast står i ett påtagligt beroendeförhållande till de politiskt styrande krafterna i landet får ett avgörande inflytande över vilka personer som skall tillerkännas status av konstnär, författare, översättare etc. Den som upptages i en sådan organisation kan därför sägas bli tilldelad en ekonomisk garanti av stor betydelse. De statliga kulturpolitiska insatserna kan härigenom endast komma de konstnärer till godo som blivit erkända – ideologiskt och konstnärligt – av de ledande i konstnärsorganisationerna. En uteslutning ur en sådan fackorganisation på grund av politisk/ideologisk eller konstnärlig misshaglighet kommer att innebära ett väsentligt avbräck för den det drabbar – ett avbräck som kan framtvinga ett totalt upphörande av hans konstnärliga verksamhet.

För de konstnärer och kulturarbetare som blivit erkända och accepterade står stipendier och andra former av ekonomiskt stöd till förfogande. Under sin utbildningstid har de tillgång till kostnadsfri undervisning och naturastipendier. Som skapande eller utövande konstnärer står andra bidragsformer till deras förfogande. Somliga av dessa bidrag härrör från statsbudgeten och från delstatliga regionala eller kommunala anslag; andra utgörs av avkastningen av fonderade medel. För författarnas vidkommande fonderas t. ex. författarhonorar för klassikerutgåvor och liknande och utdelas i form av litterära priser eller belöningar. Fackförbund och andra sammanslutningar svarar också för någon del av stipendiegivningen.

I många av de berörda staterna innehar konstnärerna statlig anställning. I *Sovjetunionen* t.ex. kommer till löneförmånerna möjligheterna att hyra ateljéer till låga priser och inköpa arbetsmaterial på fördelaktiga villkor. Som motprestation för anställningstryggheten måste konstnärerna åtaga sig olika beställningsarbeten, t. ex. utföra porträtt av arbetare på en kolchos som premierats för någon viss arbetsinsats. En form av prestation, kallad kombinat, innebär att institutioner (skolor, teatrar, fackföreningar etc.) kan beställa verk av konstnären eller välja ur hans produktion och att han för detta uppbär en viss grundlön. Härutöver kan konstnären sälja egna verk eller utföra andra uppdrag och på så sätt öka sin inkomst.

Då privatköparna är mycket fåtaliga blir de statliga inköpen dominerande. En av de största köparna och beställarna är kulturministeriet; enbart för skulpturer disponeras årligen 50 milj. rubel (ca 300 milj. kr.) för offentlig placering. Priserna bestäms inte av konstnären utan av en särskild expertkommitté.

De icke erkända konstnärerna får i första hand försörja sig på andra yrken och i andra hand på försäljning till de enstaka privatpersoner som stöder dem.

Till de inte längre yrkesverksamma konstnärerna och kulturarbetarna utgår i de flesta folkdemokratiska staterna pensioner. Ingen skillnad görs i detta hänseende mellan dem och övriga medborgare. Pensionsförmånerna är en lagfäst rättighet för alla. I vissa fall utmärks särskilt förtjänta kulturarbetare med hederstitlar som Folkets konstnär, Folkets författare etc. Den som förlänats en sådan titel erhåller ett årligt gage på livstid för sina bidrag till den nationella kulturen.

Innan förhållandena på stipendieområdet i de nordiska länderna belyses skall i korthet förhållandena i en del *utomeuropeiska* länder beröras.

Av givna skäl saknas i de flesta av utvecklingsländerna förutsättningar och resurser för ett mera differentierat system av stödåtgärder till förmån för de olika konstnärs- och kulturarbetargrupperna. En del insatser görs för att bevara en ursprunglig, nationell kultur och kan då ta form av stöd åt enskilda personer som utövar dessa kulturformer. I andra fall är det fråga om olika försök att anpassa det egna kulturmönstret till de västerländska. I intetdera fallet är det ännu fråga om något annat än en kulturpolitik på embryonalstadiet.

I *Sri Lankas* (Ceylons) redogörelse för de kulturella förhållandena till Unesco anför man bl. a. att viss hjälp kan utgå till författare, bildkonstnärer, musiker och skådespelare. Villkoret är att de hjälpsökande saknar medel för sitt uppehälle och att de kan åberopa tidigare konstnärliga prestationer.

I *Nigeria* anordnar statens konstråd årligen pristävlingar i olika konstarter, och Nigerias konstförening utdelar årligen stipendier och kontantbidrag till konststuderande. Några företag bidrar med priser till konst- och arkitekturstuderande vid nigerianska universitet.

I *Tunisien* handläggs statens kulturella insatser av ministeriet för kultur och information. Här administreras bl. a. resestipendier för vidareutbildning i musik och i andra konstarter.

I ett snabbt industrialiserat land som *Japan* finns större ekonomiska resurser för insatser av här berört slag. Man har bl. a. sedan år 1951 årliga pensioner på 1 miljon yen (ca 16 000 kr.) för särskilt framstående kulturella insatser. Man anordnar festivaler för konst och musik och utdelar i samband härmed priser för skapande konstnärlig verksamhet. En japansk akademi med 120 medlemmar har inrättats. Dess medlemmar uppbär en årlig pension på 600 000 yen, och akademien fördelar åtskilliga priser för konstnärliga prestationer.

Ett gemensamt drag i *de nordiska ländernas* kulturpolitik är att stor vikt fästs vid utformningen av de stipendiesystem som från det allmännas sida inrättats till förmån för de skapande och utövande konstnärerna.

Danmark

Större delen av det statliga stödet till konstnärer fördelas i Danmark genom Statens Kunstfond (senaste bestämmelser utfärdade år 1969). De

konstformer som omfattas av detta stöd är den bildande konsten, litteraturen, tonkonsten, konsthantverket och den konstnärliga formgivningen. Verksamheten kan utsträckas till andra sådana former av konstnärligt skapande som kan jämställas med de tidigare nämnda.

Olika nämnder svarar för administrationen av fondens anslag: två för bildande konst, en för litteratur, en för tonkonst och en för brukskonst. Varje nämnd består av tre sakkunniga, av vilka två utnämns av det s. k. representantskapet och en av kulturministern.

Representantskapet utgörs av ca 35 medlemmar. Av dessa utses en medlem av varje politiskt parti som är representerat i Folketinget, tre gemensamt av kommunala instanser (Köpenhamns magistrat m.fl.), tre gemensamt av Köpenhamns universitet, filosofiska fakulteten vid Århus universitet och Odense universitets humanistiska fackgrupp, en av Malende Kunstneres Sammenslutning, en av Dansk Billedhuggersamfund, en av Grafisk Kunstnersamfund, en av de auktoriserade konstutställarna, tre av akademirådet, två gemensamt av Dansk Forfatterforening och Danske Dramatikeres Forbund, två av Dansk Komponistforening, en av Musikrådet hos Dansk Tonekunstnerforening, en gemensamt av det kgl. Danske Musikkonservatorium och det Jydske Musikkonservatorium, en av Landsforening for Dansk Kunsthåndverk, en av Selskabet for industriel Formgivning, en av Danske Arkitekters Landsforbund och en av Kulturministeriet.

Anslaget till Statens Kunstfond användes år 1973 på följande sätt.

I treåriga stipendier till yngre konstnärer utdelades årligen ca 45 stipendier (20 till författare, 20 till bildkonstnärer och 5 till kompositörer). Stipendiesumman utgjorde 20 000–28 000 dkr. per år.

För engångsstipendier och andra bidrag av engångskaraktär avsattes ett sammanlagt belopp av 2 070 000 dkr. (1 510 000 skr.). Det fördelades med 530 000 dkr. till bildkonstnärer, 880 000 dkr. till författare, 460 000 dkr. till kompositörer och 200 000 dkr. till brukskonstnärer. Bidragen utgick med vanligtvis 5 000–15 000 dkr. till varje mottagare.

I anslag till andra ändamål utgick bl.a. resestipendier. Från samma anslagspost utgick också s.k. produktionspremier som utdelas utan ansökningsförfarande. Produktionspremiernas belopp varierar mellan 5 000 och 15 000 dkr. Någon gång utgår sådan premie med 25 000 dkr.

Bidrag till konstnärers efterlevande utgick i följande omfattning. År 1973 var bidragssumman 260 000 dkr. och antalet mottagare var 76. Genomsnittsbeloppet uppgick till ca 3 400 dkr.

Utöver de anslag som disponeras enligt ovan av Statens Kunstfond och dess olika nämnder anvisas inom statsbudgeten särskilda belopp till konstnärer. De utgörs av fasta statsbidrag som beviljas för mottagarens livstid. Bidragen utgår med 4 000 dkr. plus dyrtidstillägg eller tillsammans 19 056 dkr. (13 865 skr.) per år (oktober 1974). År 1973/74 var antalet mottagare 119 personer, varav 51 författare, 2 översättare, 40 bildkonstnärer, 15 kompositörer och 11 arkitekter och brukskonstnärer. Nämnda år uppgick anslagssumman till 2,25 milj. dkr.

En annan form av bidrag till konstnärer på livstid är de s.k. hedersbelöningarna. Dessa utgår med 12 000 dkr. plus dyrtidstillägg eller tillsam-

mans 57 168 dkr. (41 600 skr.) per år. Under år 1973 fanns 22 sådana hedersbelöningar tillgängliga. Anslaget uppgick nämnda år till 1 260 000 dkr.

Det danska stödsystemet har som framgår av ovanstående redogörelse i första hand inriktats på de skapande konstnärerna. Ett pågående reformarbete väntas ge till resultat att stödsystemet också kommer att omfatta de utövande konstnärerna. Viss försöksverksamhet har bedrivits under de senare åren. Sålunda anslogs 80 000 dkr. av tipsmedel till rese- och arbetsstipendier åt utövande konstnärer budgetåret 1968/69, varav 50 000 dkr. avsågs för musiker och sångartister och 30 000 dkr. för sceniska konstnärer.

Budgetåret 1969/70 var samma anslagspost 60 000 dkr.

Stöd till konstnärlig och annan vidareutbildning på teaterns område utgick med 100 000 dkr. per år. Behöriga att erhålla bidrag från detta anslag är även dramatiker som inte i tillräcklig utsträckning kunnat bli tillgodosedda genom bidrag från Statens Kunstfond.

Till filmkonstnärliga och filmtekniska ändamål utgick budgetåret 1972/73 ett anslag på 200 000 dkr.

Slutligen har kulturministeriet till sitt förfogande ett anslag på 50 000 dkr. att användas till s. k. vårstipendier (forårsunderstøttelser). Sådana stipendier kan tilldelas utövande konstnärer och vetenskapsmän.

Finland

I Finland har bestämmelserna om den statliga stipendieverksamheten intagits i lagen om konstnärsprofessurer och om statens konstnärsstipendier av år 1969. Enligt denna lag inrättas minst åtta sådana professurer. Innehavaren av en sådan professur avlönas efter det statliga löneregelmentet (nuvarande grundlön 42 305 fmk. (49 500 skr)) och erhåller antingen ett fast förordnande eller ett sådant på fem år. Innehavare av konstnärsprofessur skall utöva skapande konstnärlig verksamhet inom sitt område, föreläsa vid högskolor och vägleda konstutövare.

Professorerna tillsätts efter förslag av centralkommissionen för konst som skall inhämta yttranden från statens konstkommissioner.

I samma lag föreskrivs att det i statsbudgeten skall uppföras ett belopp "till stöd för konstutövares arbete och studier inom olika konstområden". Stödet utgår i form av olika statsstipendier. Varje år utdelas 104 ettåriga stipendier, 23 treåriga och 9 femåriga stipendier. Härutöver ställs medel till förfogande för 40 projektstipendier i anslutning till konkreta arbetsplaner.

Antalet stipendier som står till förfogande för olika konstnärsgrupper anges i tabell 9.1.

Tabell 9.1 Konstnärsstipendier i Finland

Konstnärsgrupp	Antal stipendier		
	Ettåriga	Treåriga	Femåriga
Författare	18	6	3
Översättare	4	1	
Målare, skulptör, grafiker m.fl.	14	7	5
Kompositörer	4	3	1
Tonkonstnärer	16	2	
Dansare	5		
Arkitekter	4	1	
Konsthantverkare	5	1	
Fotografer	7	1	
Kritiker	5		

Konstnärsstipendierna är inplacerade i statens löneplaner och motsvarar f. n. en grundlön på 15 752 fmk. (18 400 skr.). Förutom till konstnärer och kritiker enligt ovan kan stipendier utgå till lärare i konstfackliga ämnen och till konst- och konsthistorieforskare.

Stipendierna skall beviljas under hänsynstagande till både regionala och språkliga förhållanden. Stipendiesumman utdelas i regel i förskott månadsvis.

Projektstipendierna kan beviljas antingen som engångsbelopp eller för viss tid. De kan tilldelas en person eller en grupp konstnärer som vill förverkliga en bestämd arbetsplan.

Konstnärsstipendierna och projektstipendierna är skattefria.

Vissa stipendier och understöd åt författare och översättare utgår årligen från det anslag som anvisas som kompensation för att av dem skrivna och översatta böcker tillhandahålls avgiftsfritt i allmänna bibliotek (biblioteksersättning). (Se 9.6.2.)

Stipendierna utdelas av en nämnd som utsetts av undervisningsministeriet i samråd med författar- och översättarorganisationerna för båda språkgrupperna. Nämnden består av en representant för undervisnings- och en för finansministeriet samt fem organisationsrepresentanter.

Vidare utdelas årligen en rad statliga konstnärspriser. De varierar i storlek från 10 000 fmk.–30 000 fmk. (11 700 skr.–35 100 skr.). Undervisningsministeriet har också till sitt förfogande medel för vissa resestipendier.

Pensioner utgår f. n. till 18 konstnärer med belopp som uppgår till 8 244 fmk. (9 650 skr.). Pensionerna är skattefria. Man planerar att utvidga systemet till att omfatta samtliga konstnärsgrupper.

Island

Enligt lag om konstnärslöner år 1967 beviljar alltinget varje år ett belopp till konstnärslöner. Konstnärslönerna utgörs av s. k. hederslöner till namngivna konstnärer som beviljas direkt av alltinget. Det utgår med 175 000 isl. kr. (9 100 skr.) till f. n. elva mottagare. De beviljas formellt

för ett år i sänder men betraktas enligt praxis som permanenta. Härutöver anvisas medel till konstnärslöner i två olika klasser, varvid den första utgår med 80 000 isl. kr. och den andra med 40 000 isl. kr. (4 160 skr. och 2 080 skr.). Antalet konstnärslöner i de båda klasserna är f.n. 43 resp. 55.

Valet av mottagare av konstnärslöner sker av en särskild sjumannakommitté som tillsatts av alltinget. Varje organisation som är ansluten till Islands konstnärsförbund väljer två representanter som sjumannakommittén skall samråda med innan konstnärslönerna fördelas.

Förutom de angivna bidragsformerna anvisas medel till arbetsstipendier för konstnärer. Till belopp motsvarar de lektorslön och de kan utdelas för helt år eller för del av år, dock minst tre månader.

Norge

Nu gällande stödsystem

En tidigare stipendie- och bidragsordning med sikte på konstnärer ersattes efter stortingsbeslut år 1962 med ett avsevärt omfångsrikare och mer nyanserat stödsystem.

I 1963 års budget uppfördes anslag till fem rese- och studiestipendier på 20 000 nkr. och 20 sådana stipendier på 10 000 nkr. Dessutom anvisades medel till två stipendier på 12 500 nkr. till sceninstruktörer. De mindre resestipendierna har ökat i antal till 25 under tiden fram till år 1972, medan de övriga två stipendietyperna behållits oförändrade både till antal och belopp.

De 52 konstnärer som tidigare utsetts att inneha konstnärslön på livstid fick behålla den, men några nya innehavare har inte utsetts efter år 1963. Konstnärslönens belopp har ökat från 9 000 nkr. till 13 000 nkr. per år.

Före år 1963 utgick 31 s. k. fasta stipendier på 5 000 nkr. till äldre förtjänta konstnärer. Årsbeloppet har gradvis ökat och utgjorde år 1971 7 000 nkr. och antalet mottagare var samma år 73.

Som en ersättning för de ovannämnda konstnärslönerna infördes år 1963 treåriga arbetsstipendier på 15 000 nkr. och 5 000 nkr. Det ursprungliga antalet större stipendier var 30 och det har successivt ökat till 100. Antalet mindre stipendier har ökat från 15 till 20.

De större stipendierna tillföll år 1971 40 författare, 29 bildande konstnärer, 11 kompositörer, 9 tonkonstnärer, 6 brukskonstnärer, 2 filmförfattare, 1 översättare, 1 sceninstruktör och 1 tecknare och konsthantverkare (samisk konst).

Alltsedan år 1967 har vissa mindre stipendiebelopp stått till förfogande för andra konstnärsgrupper. Ett belopp på 14 000 nkr. utdelas till 7 bildande konstnärer; ett antal stipendier till filmare har överförts från annan anslagsrubrik i budgeten osv.

Utanför de vanliga konstnärsstipendierna disponerar kirke- og undervisningsdepartementet något över 100 000 nkr. såsom "tilskott til andre vitskaplege formål". Arbetsstipendierna ur detta anslag utgår antingen

med belopp som motsvarar lektors eller professors lön eller med andra belopp, 13 000 nkr. eller 15 000 nkr. Fem sådana stipendier utgick år 1972 till konstnärer.

Tabell 9.2 ger en sammanfattning av de anförda stödformernas omfattning år 1971.

Tabell 9.2 Konstnärslöner m. m. i Norge år 1971. Nkr.

Konstnärslöner	364 000
Treåriga arbetsstipendier à 15 000	1 500 000
Treåriga arbetsstipendier à 5 000	100 000
Rese- och studiestipendier	350 000
Diverse andra stipendier (sceninstruktörer, bildkonstnärer, filmstipendier)	63 000
Fasta stipendier till äldre konstnärer	511 000
Norsk Filmråds manuskriptstöd	150 000
Stipendier enligt fondförfattningarna	230 500
Stöd till äldre konstnärer enligt fondförfattningarna	764 517
Komponistfondets bidrag till honorar för beställningsverk	19 000
Bidrag från fonden för utövande konstnärer	50 000
Tillskott till andre vitskaplege formål	105 049
Stipendier av diverse legatmedel	138 800
	Summa 4 345 866 (3 435 000 skr.)

Ett reformförslag

Den norska kommitté som avgivit betänkandet (NOU 1973:2) Kunstnerstipend konstaterar att norska konstnärer, i första hand de skapande, utgör en utpräglad låglönegrupp i samhället. I fråga om inkomster av den konstnärliga verksamheten ligger årsbeloppen väsentligt lägre än för de allra flesta yrkesgrupper i Norge. Detta innebär att många av de konstnärer som försöker utöva sitt konstnärliga yrke på heltid är hänvisade till levnadsvillkor och arbetsförhållanden som måste betecknas som ytterst dåliga. Sådana omständigheter måste med nödvändighet inverka på konstnärernas skaparkraft och utvecklingsmöjligheter. Härtill kommer att många konstnärer tvingas över i icke-konstnärlig verksamhet, där de inte kan nyttiggöra den utbildning de förvärvat och som samhället varit med om att betala. Det är kommitténs uppfattning att den rådande situationen – om den permanentas – kommer att bestående skada den norska nationella kulturen.

De utövande konstnärerna har det väsentligt bättre ställt än de skapande, eftersom den övervägande delen av dem befinner sig i mer eller mindre fast, avlönad verksamhet som konstnärer. De utövande konstnärer som saknar fast arbete har vanskligare förhållanden; somliga av dem har åtminstone tidvis en tillvaro som inte skiljer sig påfallande från den, som de sämst ställda skapande konstnärerna är hänvisade till.

Såväl av hänsyn till den del av befolkningen som direkt berörs därav som av hänsyn till den nationella kulturens framtid blir det nödvändigt att förbättra konstnärernas förhållanden i Norge, anför kommittén.

Ett offentligt konstnärsstöd kan inte ha som utgångspunkt att prestera hederslöner o. d. till ett litet antal särskilt förtjänta konstnärer. Det är i stället nödvändigt med offentligt stöd för att ge arbetsmöjligheter för stora delar av den konstnärsgrupp som skall skapa en viktig del av grundvalen för det nationella kulturlivet. Vidare är det nödvändigt att skapa större trygghet och bättre arbetsvillkor också för de konstnärer som kan leva på sin konst i dag men som i många fall lever i ständig ovisshet om morgondagens villkor.

Kommittén finner det mot denna bakgrund nödvändigt att anslagen till offentliga stödanordningar för konstnärer ökas. Men t. o. m. en mångdubbling av nuvarande anordningar skulle emellertid inte ensam kunna lösa de sociala och kulturella frågor som kommittén ställts inför.

Kommittén föreslår ett system för konstnärsstödet som man föreställer sig innebära att man med ett givet anslag skall kunna skapa en rimlig trygghet för två à tre gånger så många konstnärer som om man hade delat upp beloppet i form av arbetsstipendier av nu gängse slag. Kommittén föreslår också andra ändringar i nu gällande stipendiesystem med syfte att göra systemet mer nyanserat och bättre avpassat efter behoven och med sikte på att det offentliga stödet skall nå största möjliga antalet konstnärer.

Kommittén har varit klar över att de problem den här ställts inför inte kan och inte heller bör lösas enbart genom offentliga stipendie- och stödanordningar. Det kan i det långa loppet inte vara önskvärt att de konstnärer som skall skapa grundvalen för det nationella kulturlivet skall vara beroende av bidrag med prägel av socialhjälp för att kunna upprätthålla en rimlig levnadsstandard. Därför måste man också finna vägar som kan ge konstnärerna ökade arbetsinkomster. Kommittén har emellertid med hänsyn till sina direktiv inte funnit sig böra främja konkreta förslag i denna riktning utan inskränker sig till att endast omnämna några sådana.

Kommitténs förslag till en omläggning av statens stipendie- och stödsystem för konstnärer är i korthet följande. (Alla belopp i 1972 års penningvärde.)

1. Huvudvikten läggs vid garantiinkomster. Härmed avser kommittén en stödform som ger fullt stöd endast till konstnärer med mycket låga inkomster. När konstnärens inkomster ökar och överstiger ett visst belopp, reduceras stödet på så sätt att reduktionen blir större allt eftersom egeninkomsten ökar. Garantiinkomsten förutsätts bli varaktig i den meningen att en konstnär som tillerkänts en sådan inkomst skall behålla rätten härtill, så länge han är aktiv som konstnär och intill uppnådd pensionsålder. Enligt kommitténs förslag skall garantiinkomstens maximibelopp sättas till 2,5 gånger folketrygdens grundbelopp nu 19 750 nkr. (15 600 skr.). Detta belopp skall ograverat utbetalas till de konstnärer som har en egeninkomst som är lägre än ett grundbelopp nu 7 900 nkr. (6 340 skr.). När egeninkomsten överstiger ett grundbelopp, reduceras garantiinkomsten med till att börja med 20 % av det belopp, varmed egeninkomsten överstiger grundbeloppet. Reduktionsfaktorn ökar med stigande egeninkomst på så sätt, att ingen

garantiinkomst utbetalas när egeninkomsten uppgår till fem gånger grundbeloppet nu 39 500 nkr. (31 200 skr.). Det förutsätts att utbetald garantiinkomst skall räknas som arbetsinkomst med hänsyn till beskattning och folketrygd.

2. Vid sidan av systemet med garantiinkomster föreslår kommittén att ett antal treåriga arbetsstipendier inrättas med ett något högre belopp än nu, nämligen med 3,25 gånger folketrygdens grundbelopp nu 25 675 nkr. (20 300 skr.). Enligt kommitténs förslag skall dessa arbetsstipendier kunna tjäna som en sorts "förgård" till garantiinkomsterna. Då dessa senare bidrag kommer att innebära en långt effektivare användning av disponibla medel, föreslår kommittén att antalet arbetsstipendier trappas ned allt eftersom garantiinkomstsystemet utbyggs.

3. Kommittén föreslår att antalet rese- och studiestipendier ökas och att man inför större variation i fråga om beloppen. Stipendierna bör benämnas rese- eller studiestipendier för att kunna tas i anspråk för också andra ändamål än utländska resor. Härutöver föreslås inrättandet av ett antal mindre resestipendier för resor inom landet framför allt för att ge konstnärer ute i provinsen möjlighet att besöka norska konstcentra, utställningar osv.

4. Kommittén föreslår vidare inrättandet av ett antal vikariatsstipendier med sikte på att ge konstnärer med fast anställning täckning för deras vikariatsutgifter under några månaders tjänstledighet för att möjliggöra avslutandet av ett konstnärligt arbete, genomgång av vidareutbildning eller annan förnyelse i det konstnärliga skapandet.

5. Kommittén föreslår inrättandet av ett antal materialstipendier för bildande konstnärer för att hindra att de mest utsatta konstnärerna avskärs från konstnärlig verksamhet av brist på färger, tavelduk etc. Stipendierna skall enligt förslaget inte utgå i kontanter utan som materialanvisningar. Anordningen skall träda i kraft när ett inköpsbolag för konstnärer kan börja administrera den.

6. Kommittén föreslår vidare etableringsstipendier som skall utbetalas med engångsbelopp till bildande konstnärer och brukskonstnärer. Stipendierna skall användas till anskaffning av verktyg, grafisk tryckeriutrustning, ateljéomkostnader osv.

7. De äldre konstnärernas villkor uppmärksammas av kommittén. De har nästan genomgående levt under vanskliga ekonomiska betingelser. Efter någon tid kommer emellertid folkpensionen att innebära en väsenlig förbättring av deras villkor, särskilt sedan den föreslagna garantiinkomsten blivit utbyggd och fått verka under några år. Under mellantiden måste man emellertid enligt kommittén finna någon metod att bistå de ekonomiskt sämst ställda bland de äldre konstnärerna. Kommittén föreslår inrättandet av ett system med pensionstillskott som ersättning för det nu tillämpade systemet med stipendier till äldre, förtjänta konstnärer. Den som redan nu uppbär ett sådant stipendium skulle kunna välja att behålla det i stället för att mottaga ett pensionstillskott.

Det föreslagna pensionstillskottet skall ta sikte på att ge de sämst ställda äldre konstnärerna en ekonomisk nivå som skulle motsvara vad de

skulle kunnat få med något bättre arbetsinkomster och med flera kvalifikationsår i folketrygden än de nu har. Tillskottet skulle alltså avpassas efter den folkpension som konstnären kunnat uppnå. Härav följer att utgifterna för pension efter hand kommer att sjunka.

Stipendier till äldre, förtjänta konstnärer utgår f. n. till 74 konstnärer. Kommittén föreslår att 40 à 50 pensionstillskott inrättas utöver antalet åldersstipendier.

8. När det gäller pensioner till konstnärer har kommittén inte föreslagit andra särordningar än de nämnda. Konstnärernas pensionsfrågor får sättas i samband med pensionsfrågorna för befolkningen i övrigt och bör få sin lösning först och främst genom folketrygden. En grupp konstnärer, dansarna, har dock en särställning, konstaterar kommittén. De lämnar normalt sitt konstnärliga arbete redan i 40-årsåldern. Kommittén föreslår ett övergångsstöd under ett begränsat antal år för att möjliggöra övergången till ett nytt yrke.

De av kommittén beräknade kostnaderna i 1972 års kostnadsläge under en femårig uppbyggnadsperiod framgår av tabell 9.3.

Tabell 9.3 Föreslagen utbyggnad under en femårsperiod av konstnärslöner m.m. i Norge. 1000-tal nkr.

	År 1	År 2	År 3	År 4	År 5
Konstnärslöner och garantiinkomster	364	1 700	3 100	4 250	5 500
Treåriga arbetsstipendier à 25 675 nkr.	2 567	2 433	2 300	2 170	2 000
Treåriga arbetsstipendier à 5 000 nkr.	100	70	30		
Rese- el. studiestipendier à 30 000 nkr.				90	150
à 20 000 nkr.	200	200	200	200	200
à 10 000 nkr.	350	350	350	400	500
à 3 000 nkr.	100	100	100	100	100
Resestipendier för resor i Norge		100	100	100	100
Sceninstruktörstipendier à 12 500 nkr.	25	25			
Vikariatsstipendier			100	200	350
Materialstipendier			50	100	100
Etableringsstipendier à 5 000 nkr.	100	100	100	100	100
Fasta stipendier och pensionstillägg för äldre konstnärer	1 000	1 000	1 000	1 000	900
Summa	4 806	6 078	7 430	8 710	10 000
(1000-tal skr.	3 800	4 800	5 870	6 880	7 900)

9.3 Sociala förmåner

I de *västeuropeiska staterna* tilldelas konstnärerna inte några speciella sociala förmåner som ställer dem i särklass i förhållande till andra medborgare. Det sociala försäkrings- och pensionsskyddet är – där det genomförts – lika för alla medborgare. Om några skillnader kan iakttas, gäller de uppbörden av avgifterna. Personer med anställning i en eller annan form betalar sina avgifter genom löneavdrag e. d., medan fritt verksamma personer får sina debiteringar över skattsedeln. Utövande konstnärer tillhör härvidlag den förra gruppen, medan de skapande konstnärerna oftast hänförs till den senare.

I vissa fall föreligger dock särbestämmelser. I *Frankrike* utgår (liksom i flera andra länder) en särskild arbetsgivaravgift som beräknas på de anställdas löner. För bildkonstnärernas vidkommande erläggs denna avgift emellertid genom en särskild skatt som uppbärs på den reguljära konsthandelns omsättning. För att kunna tillgodoräkna sig sin andel av denna kollektiva avgift måste den enskilde konstnären styrka, att konstnärsskapet utgör hans huvudsakliga förvärvsarbete och att mer än 50 % av hans inkomst härrör från sådan verksamhet.

I de *östeuropeiska staterna* används i många fall särskilda fondbildningar för att trygga de olika kulturarbetargruppernas sociala villkor. I *Jugoslavien* får den som förvärvat medlemskap i en konstnärsorganisation automatiskt och kostnadsfritt tillgång till det sociala försäkringsskyddet. Konstnärernas avgifter erläggs av de olika delstaternas s. k. kulturutvecklingsfonder, medan övriga medborgare betalar sina avgifter direkt.

9.4 Speciella skatteregler

Frågan huruvida konstnärer och andra kulturarbetare skall tillerkännas någon särställning i skattehänseende i förhållande till andra medborgare i samhället bedöms olika i olika länder. Att frågan över huvud taget kommer upp till diskussion har flera orsaker. Rent allmänt har kulturarbetarna synnerligen ojämna och osäkra inkomster i alla de länder, där yrkesutövningen är "fri" i den meningen att konstnärerna inte står i något anställningsförhållande till någon part på den allmänna kulturmarknaden. Den ekonomiska ersättningen de uppbär av sin verksamhet härrör från försäljningen av deras konstnärliga eller litterära skapelser. Allmänna fluktuationer i avsättningen drar med sig motsvarande variationer i upphovsmännens inkomster. Detta betyder att en författare som plötsligt får höga försäljningssiffror kan erhålla en momentan inkomst som avsevärt överstiger vad han kunnat ta in under tidigare år. Samma blir förhållandet för en bildkonstnär som når stor framgång efter en utställning; de höga försäljningssummorna innebär också för hans vidkommande något exceptionellt. I dessa fall har skattelagstiftningen i flertalet europeiska länder medgivit konstnärerna att företa en skattemässig fördelning av inkomsterna över ett flertal år; den stora framgången under ett bestämt år har i regel inneburit en i det närmaste inkomstlös följd av år under vilka konstnären arbetat med sina projekt. På detta sätt kan man undvika att belägga den aktuella, mycket höga inkomsten med en motsvarande hög marginalskatt.

När det gäller stipendier, priser, belöningar och konstnärspensioner är rådande praxis mycket olika i olika länder. Belopp av engångskaraktär – priser och belöningar – behandlas oftast som hedersbevisningar och får åtnjutas skattefritt. Stipendier som utges för mottagarens uppehälle och nödtorft uppbärs likaledes i regel skattefritt; sådana stipendier skiljer sig sällan från de socialbidrag som andra medborgare i utsatt situation kan

erhålla. Stipendier som utgår under en följd av år som en inkomstgaranti för konstutövningen betraktas däremot som regel som skattepliktig inkomst.

Det anförda resonemanget gäller i huvudsak de västeuropeiska länderna. I de östeuropeiska staterna används många sinsemellan olika principer.

I *Bulgarien* tillämpas lägre skattesatser på författares och utövande konstnärers inkomster och honorar än på andra inkomster.

I *Tjeckoslovakien* uttas likaledes en genomsnittligt lägre skatt på de skapande konstnärernas inkomster än på övriga medborgares. För kulturarbetarna beräknas skatten på inkomst efter avdrag för omkostnader. Dessa beräknas med olika procenttal för olika konstutövare: en skulptör erhåller avdrag med 60 % av inkomsten, andra skapande konstnärer med 30 %, medan övriga inkomsttagare får tillgodogöra sig ett omkostnadsavdrag med endast 10 %.

I *Ungern* uttas en särskild s. k. solidaritetsskatt på konstnärernas inkomster vilken överförs till den ungerska konstnärsfonden. Författare som är anslutna till den ungerska författarföreningen betalar således 3 % av alla honorar till denna fond, medan de icke anslutna författarna betalar 1 %. De största intäkterna till denna fond härrör från de ca 2 500 bildkonstnärernas arvoden.

Skatteregler som medger avdrag från inkomst eller inkomstskatt vid förvärv av konstverk och konstföremål tillämpas i somliga länder.

I *USA* tillåts t. ex. enskilda personer göra avdrag i sina inkomstdeklarationer på upp till 30 % av hela inkomsten för sådana förvärv. En förutsättning är dock att konstverken redan under förvärvarens livstid doneras till någon allmän stiftelse, museum eller universitet e. d. Överförandet av konstverket i fråga behöver dock inte ske förrän efter donators frånfälle. För företag och korporationer är motsvarande avdragsrätt begränsad till 5 %. Av USA:s f. n. 23 000 privata stiftelser beräknas ca 1 500 stödja konstlivet på detta sätt. Avdragsrätten kommer indirekt konstnärerna till godo, då systemet bidrar till att hålla omsättningen av konst i handeln uppe.

Liknande regler tillämpas i *Jugoslavien*. Där erhåller företag som inköper konstverk befrielse från omsättningsskatt på köpesumman och befrias dessutom från kapitalskatt på samma belopp. Inköp av konstverk får emellertid endast ske för sådana medel som fonderats inom företaget.

9.5 Naturaförmåner och liknande

I *Jugoslavien* organiserar vissa kulturella institutioner, lokala myndigheter och företag s.k. semesterarrangemang. De innebär att konstnärer inbjuds, antingen ensamma eller med sina familjer, att tillbringa en eller flera månader på en semesterort, där det finns gynnsamma förutsättningar för både arbete och rekreation. I gengäld lovar konstnären att erbjuda sin värd ett eller flera konstverk som fullbordats på platsen. F.n. finns ett

trettiotal samlingar av nutida jugoslavisk konst som tillkommit på detta sätt.

9.6 Ersättningar för utnyttjande av konstnärers verk

9.6.1 *Inledning*

Prinicpen att upphovsmannen till ett konstnärligt verk skall erhålla en ekonomisk ersättning för det utnyttjande av verket som sker efter mångfaldigande och saluförande av exemplar av verket har accepterats i praktiskt taget alla länder. Den upphovsrättsliga lagstiftning som denna princip ytterst vilar på och vars huvuddrag tecknas i 4.2. uppvisar emellertid olika varianter i skilda länder. Genom internationella överenskommelser, främst Bern- och Unesco-konventionerna, regleras de upphovsrättsliga förhållandena mellan de olika fördragsslutande länderna. Härigenom tillförsäkras en upphovsman i ett land samma rättsliga skydd – men inte alltid samma ersättning – för sin produktion i övriga konventionsländer som i sitt eget hemland. Utöver det minimiskydd som omfattas av konventionerna kan man i ett land tillförsäkra upphovsmännen ytterligare juridiska eller ekonomiska förmåner.

Fördragstexterna gäller i huvudsak upphovsmännens rättsliga ställning. De ekonomiska enskildheterna överlämnas enligt sedvänja till de avtalsslutande parterna dvs. förläggare och författare, när det gäller utgivning av böcker, till musikförläggare och kompositör, när det gäller utgivning av musik osv.

9.6.2 *Royalty*

Den vanligaste formen för ersättning till upphovsmännen är en royaltyberäkning. Denna innebär att upphovsmannen får en ersättning i relation till den upplaga, i vilken man avtalar att verket skall mångfaldigas eller i vilken exemplaren av verket kommer att försäljas. Beräkningen av ersättningen sker oftast med tillämpning av ett avtalat procentbelopp på antingen framställnings- eller salupriset efter vissa regler eller ett visst pris per ark som ingår i verket.

I den västliga kulturkretsen följs dessa regler skäligen undantagslöst. Vid utgivningen av vissa slag av litteratur – främst fackbetonad sådan – och av översättningar utgår dock inte sällan en ersättning med ett bestämt belopp – oavsett upplaga osv. – i ett för allt som termen lyder.

När ett royaltyavtal slutits mellan förläggare och författare brukar det tillämpas med samma procenttal för hela antalet exemplar som färdigställs och försäljs i samband med utgivningen. Först om och när verket utges i pocketutgåva eller annan billigare utgåva brukar royaltyavtalet innefatta en sänkning av procenttalet.

Utgivningen av verk för vilka författarrätten utgått är i den västliga kulturkretsen fri, dvs. någon ersättning behöver inte presteras och något tillstånd att företa utgivningen behöver inte inhämtas. I några länder –

däribland Frankrike – erläggs dock en viss royaltyavgift till en särskild fond, vars avkastning kommer upphovsmännen i nutiden till godo.

I de östeuropeiska länderna tillämpas i vissa hänseenden andra regler än i de västeuropeiska. I Ungern tillämpar man en stigande royaltyprocent till författaren med stigande upplagor på hans verk; i Polen, Sovjetunionen och Östtyskland däremot sjunker denna procent när upplagan stiger, under motivering att ingen ny skapande insats anses ha tillkommit från författarens sida.

I flera av de sistnämnda länderna tillämpas royaltyersättning också för översatta verk. Vidare tillämpas allmänt principen att royalty skall erläggas till en gemensam fond för utgivning av klassikerlitteraturen.

9.6.3 *Biblioteksersättning*

Ersättning till författare m.fl. för det offentliga biblioteksväsendets utnyttjande av deras verk genom utlåning till allmänheten har hittills införts i de nordiska länderna och kommer att genomföras i Västtyskland. Andra system för kompensation åt upphovsmännen övervägs f.n. i Storbritannien, Österrike och Kanada.

I *Danmark* utgår ersättningen direkt till författarna i direkt proportion till det antal bokexemplar varmed de är representerade i folk- och skolbiblioteken. I *Finland* och *Norge* har kompensationen form av en kollektiv ersättning till författarkåren som helhet medan *Island* och *Sverige* (se 7.2.1) uppvisar kompromisser av olika slag mellan principerna om en individuell och en kollektiv ersättning för användningen av författarnas verk i biblioteken. I Danmark trädde en ny bibliotekslag i kraft den 1 april 1974. Enligt denna lag kommer författarna att erhålla en (indexreglerad) ersättning på 1:25 dkr. (0:92 skr.) per volym varmed de är företrädda i folk- och skolbiblioteken. Därutöver anslås ett likaledes indexreglerat belopp om 150 00 dkr. (110 000 skr.) till översättares biblioteksersättning att utdelas efter ansökan.

På Färöarna har lagtinget för år 1973 beviljat 13 000 dkr. (9 500 skr.) som biblioteksersättning till de 20 färöiska författarna som har de flesta böckerna i biblioteken. Beloppet var tidigare 10 000 dkr.

I Finland avsätts årligen ett belopp motsvarande 5 % av föregående års statsanslag till de allmänna biblioteken. Medlen är avsedda för finländska författare och översättare som biblioteksersättning och summan disponeras på följande sätt: 45 % disponeras för stipendier åt författare "som utför skapande arbete", 10 % avsätts åt översättare av böcker, 25 % utdelas i form av understöd åt äldre författare och översättare som befinner sig i beträngda ekonomiska förhållanden och resterande 20 % går tillförfattare och översättare som på grund av sjukdom och arbetsoförmåga råkat i ekonomiska svårigheter.

Fackboksförfattarna har genom formuleringen "skapande arbete" ovan kommit att ställas utanför stipendietilldelningen.

De åländska författarna har förutom delaktigheten i denna stipendiefond också en egen biblioteksersättning, som införts genom en landskaps-

lag av år 1962. År 1973 fanns ett belopp av ca 14 250 fmk. (16 700 skr.) att fördela bland fem åländska författare.

I Island inrättades år 1967 Islands författarfond vars medel anvisades dels av staten, dels av kommunerna. Statsbidraget fastställdes till ett belopp motsvarande 10 % av det årliga bidraget till stads-, distrikts- och kommunbiblioteken. Den kommunala andelen fastställdes till att motsvara 10 % av det minimibelopp som kommunerna årligen är skyldiga att anslå till biblioteksverksamheten.

Av författarfondens årliga inkomster skall 60 % utbetalas direkt till isländska författare och översättare i proportion till antalet böcker varmed de är representerade i biblioteken. Återstoden av fondens inkomster, 40 %, jämte de ersättningsbelopp som understiger isl.kr. 300 (15:60 skr.) överförs till en särskild delfond, vars medel används till litterära priser och till stöd åt författares efterlevande makar och barn. Översättarnas direkta ersättning per volym uppgår till hälften av vad som utgår till författare.

I Norge reserveras alltsedan år 1947 ett statsanslag till Norsk forfatter- och oversetterfond för biblioteksersättningar åt författare och översättare på maximalt 5 % av bibliotekens årliga statsbidrag till bokinköp etc. Om denna femprocentsregel tillämpades strikt skulle biblioteksersättningen komma att uppgå till ca 2 milj. nkr. (1,6 milj. skr.). År 1972 anvisades emellertid endast 800 000 nkr. (630 000 skr.). Enligt gällande regler utgår från detta anslag förutom pensioner, stipendier och understöd till författare och översättare viss gottgörelse till kompositörer och grafiker.

Bestämmelserna för fonden är under revision.

I *Holland* har man infört ett ersättningssystem som bygger på avgifter för enskilda låntagare.

Också i *Västtyskland* har författarnas önskemål om en kompensation för bibliotekens utlåning av deras verk blivit tillgodosedda. I november 1972 antog nämligen förbundsdagen en lag om vissa ändringar i den tyska upphovsrättslagen, varigenom stadgades att vid uthyrning eller utlåning av konstnärligt verk som mångfaldigats skall verkets upphovsman tillerkännas viss ersättning, när uthyrningen eller utlåningen sker i förvärvssyfte eller de mångfaldigade verken gjorts tillgängliga för allmänheten genom särskilda inrättningar (bibliotek, grammofonskivesamlingar, andra samlingar av mångfaldigade exemplar av konstverk). Föreskrifterna går i vissa hänseenden längre än motsvarande stadganden i de nordiska länderna. I Västtyskland föreläggs även bokuthyrare att utge ersättningsbelopp, och vidare omfattar bestämmelserna artotek som hyr ut grafik och andra reproducerade bildkonstverk.

Det tyska författarförbundet gör anspråk på en ersättning av 0:10 DM (0:17 skr.) per boklån och 0:30 DM (0:50 skr.) per referensexemplar i de tyska folk-, forsknings-, församlings- och skolbiblioteken. Halva multiplar bör enligt förbundet tillämpas för översatta verk. Statistiska undersökningar bör göras i ett 100-tal olika bibliotek. Ingen uppdelning föreslås i verk med eller utan giltig skyddstid utan alla boklån resp. referensexemplar skulle enligt förslaget ingå i statistiken.

Man uppskattar att ca 16 milj. DM (27,2 milj. skr.) skall komma att

inflyta för den egentliga bokutlåningen om förslaget förverkligades. Någon beräkning av referenssamlingarnas omfattning föreligger ännu inte. Av den summa som skulle inflyta bör enligt det tyska författarförbundet 50 % tillföras en socialfond för författare, att användas för pensionstillskott till åldrade författare m.m., 35 % fördelas som ersättningsbelopp till de utlånade författarna, författarpenningar, 10 % avsättas till en fond för särskilda ändamål och återstående 5 % användas för förvaltningskostnader etc.

I *Storbritannien* har frågan om införandet av en biblioteksersättning varit föremål för en offentlig utredning. Ett kommittébetänkande, Public Lending Right, framlades i maj 1972. I betänkandet föreslås, att den engelska lagen om upphovsrätt av år 1956 kompletteras med ett tillägg, enligt vilket utlåning till allmänheten skall innefattas i de åtgärder som regleras av nämnda lag. Härigenom skulle utlåning till allmänheten av upphovsrättsligt skyddade verk som sker utan avgift komma att utgöra en legal överträdelse snarare än en etisk sådan.

Innebörden av "utlåning till allmänheten" definieras som användning som icke åtföljs av ägande. Sådant förfogande avser att täcka allt som ingår under Copyright Act, dvs. inte enbart böcker utan även dramatiska, musikaliska och andra konstnärliga verk. Termen "användning" innefattar också bruk på stället (av referensexemplar etc.), och "allmänt tillgänglig" omfattar alla samlingar av upphovsrättsligt skyddat material som inte är privata. Skiljelinjen mellan "allmänt tillgänglig" och "privat" förefaller dras så, att också en privatägd samling blir allmänt tillgänglig, när någon mot betalning håller den under uppsikt.

I betänkandet föreslås att detta avgiftssystem skall omfatta alla upphovsrättsligt skyddade utgåvor – periodiska skrifter såväl som böcker – samt alla bibliotek. Det enda undantaget utgörs av British Museum som är det enda biblioteket i Storbritannien som mottar s.k. pliktexemplar och som i en framtid skall bli riksbibliotek.

I betänkandet diskuteras två skilda metoder att fastställa och uppbära avgifterna från biblioteken men något slutgiltigt förslag framläggs inte. Det ena systemet kallas "tilläggsavgiftssystemet" och innebär att en viss avgift skulle läggas ovanpå priset av varje bok etc. som anskaffas av biblioteken. Det andra systemet benämns "de generella licensavgifternas system" och innebär att biblioteken mot erläggande av en viss årlig avgift skulle förvärva en generell licens för sin utlåningsverksamhet. Hur avgifterna än beräknas eller uppbärs är det kommitténs mening att de skall tillföras ett särskilt organ som skall distribuera dem till resp. upphovsmän efter grunder som har samband med förvärvet av deras verk (således inte bruket eller användningen) i biblioteken.

Kommittén har föreslagit att systemet skall omfatta alla upphovsrättsligt skyddade verk: periodiska skrifter, polygrafer (verk av flera författare), musikaliska noter, grammofonskivor, ljudband, videotapeupptagningar samt konstnärliga verk i övrigt.

Även i *Kanada* har vissa förberedelser vidtagits för att införa en biblioteksersättning. Frågan har prövats i olika sammanhang, och ett nu föreliggande förslag skulle innebära uppbörd av en viss summa vid

bibliotekens förvärv av en bok snarare än beräkningen av en viss gottgörelse för användningen av densamma. Medlen skulle enligt förslaget inflyta i en federal fond som skulle användas för bl.a. tillskottshonorar till de litterära verkens upphovsmän.

9.6.4 *Övriga ersättningar, droit de suite*

En ersättningsform som förekommer i vissa utländska upphovsrättssystem är s.k. *droit de suite.* Frågan om införande av motsvarande regler i den svenska upphovsrätten prövades under 1950-talet av auktorsrättskommittén, som i sitt betänkande Upphovsmannarätt (SOU 1956:25, s. 109–113) lämnade en redogörelse för då gällande lagstiftning i olika länder.

Med "droit de suite" åsyftar man inom den upphovsmannarättsliga lagstiftningen en rätt för upphovsmannen till ett konstverk, som befinner sig i främmande ägo, att vid försäljningar av detta få uppbära viss del av försäljningssumman. Själva termen vill antyda, att konstnärens rätt på ett särskilt sätt häftar vid, "följer" kontverket, även då detta övergått i tredje mans ägo.

Institutet infördes tidigast i *Frankrike* genom en särskild lag år 1920, och ungefär ett år senare utfärdades en *belgisk* lag, byggd på samma principer som den franska. Båda dessa lagar ger konstnären rätt att, varje gång hans i främmande ägo befintliga originala konstverk genom försäljning på offentlig auktion övergår till ny ägare, få uppbära en viss procent av försäljningssumman. Avgiften faller på säljaren och är progressiv; dess maximum är i Frankrike 3 % och i Belgien 6 %.

Institutet har vidare upptagits i den *italienska* lagen om upphovsrätt, fortsätter kommittén, ehuru här utformad efter andra principer. Avgift utgår vid försäljning av original, repliker och signerade tryck. Såsom förutsättning gäller att objektet genomgått värdestegring vid försäljningen, och avgiften beräknas endast på det belopp, som motsvarar denna värdestegring. I första hand kan rätten göras gällande vid försäljningar på offentlig auktion, från utställningar och liknande, men under vissa förutsättningar också vid privata avyttringar. Enligt huvudregeln beräknas avgiften på skillnaden mellan den aktuella köpeskillingen och den som uppnåtts vid närmast föregående försäljning; den är proggresiv och sträcker sig från 2 % till 10 %. Avgiften erläggs av säljaren. En liknande rätt till andel i värdestegring på konstverk har tidigare tillerkänts konstnärerna i *Tjeckoslovakien* (år 1926), *Polen* (år 1935) och *Uruguay* (år 1937).

Även i Norden har man diskuterat att införa en rätt av detta slag för konstnärerna. Bestämmelser i denna riktning förekom såväl i 1925 års *norska* betänkande med förslag till "lov om vern för åndsverker" som i 1926 års *finska* proposition med förslag till ny lag om upphovsmannarätt. I denna del ledde förslagen emellertid inte till lagstiftning. Sedermera har Norge utfärdats en *Lov om avgift på offentlig omsetning av bildende kunst* (år 1948). Enligt lagen skall vid all sådan omsättning köparen

betala en avgift intill 3 % av köpesumman. Avgiften går till en särskild hjälpfond vilken företrädesvis skall användas till stöd åt äldre konstnärer som inlagt förtjänst om norsk konst eller deras efterlevande. Anslag skall också i viss utsträckning kunna utgå till begåvade unga konstnärer. Denna avgift utgör emellertid, understryker kommittén inte någon "droit de suite" och saknar egentlig anknytning till upphovsrätten. Avgift skall utgå vid försäljning av alla slags konstverk – även oskyddade – och kommer inte konstnären tillgodo, i varje fall inte direkt. Den är som namnet antyder en ren omsättningsskatt.

Under det nordiska reformarbete som bedrevs åren 1938–1956 på upphovsrättens område diskuterades införandet av en ersättningsrätt enligt principerna för droit de suite. Den *svenska* kommittén föreslog i likhet med de *finska* och *norska* delegerade att någon sådan ersättningsrätt inte skulle införas. Däremot framlades i det *danska* förslaget ett utkast till en särskild lag i ämnet. Enligt detta utkast skulle vid varje försäljning eller överlåtelse mot vederlag från andra än konstnären själv av målningar, skulpturverk, teckningar och andra grafiska arbeten till ett pris av 100 kr. eller däröver erläggas en avgift av 5 % av överlåtelsesumman till en särskild fond. Fonden skulle utbetala avgiften till konstnären eller, om det inte gått mer än 50 år sedan hans död, till hans arvingar. Avgiften skulle utgå även för oskyddade verk och i denna del hade förslaget likhet med den tidigare omnämnda omsättningsskatten på konstverk i Norge.

I *Västtyskland* intogs år 1972 i den nu gällande upphovsrättslagen av september 1965 föreskrifter om droit de suite. De nya föreskrifterna stadgar att om ett originalkonstverk försäljs under medverkan av en konsthandlare eller auktionsförrättare som försäljare, avyttrare eller förmedlare av konstverket i fråga, skall avyttraren till upphovsmannen erlägga en andel av 5 % av försäljningssumman, förutsatt att denna uppgår till 100 DM eller mer. Vidare stadgas att upphovsmannen inte i förväg kan avstå från rätten till denna ersättning och att han kan begära uppgift från konsthandlare eller auktionsförrättare om vilka originalverk av hans hand som blivit försålda genom deras medverkan. Upphovsmannen kan – om han finner anledning betvivla riktigheten av de lämnade uppgifterna – begära att auktoriserad revisor får granska vederbörandes bokföring och handelsböcker.

Metoden att belägga utnyttjandet av upphovsrättsligt fria verk med en avgift som via en fond eller annan inrättning kommer nu levande författare och konstnärer till godo har kommit till användning i ett flertal länder. Frågan prövades i vårt land av den tidigare omnämnda auktorsrättskommittén som i sitt betänkande "Upphovsmannarätt" (SOU 1956: 25) på s. 352–354 lämnat en sammanfattning av tillämpad praxis i skilda länder och den svenska diskussionen i frågan.

Tanken att på detta sätt bereda upphovsmännen vissa inkomster uppkom ursprungligen i Frankrike, anför kommittén, och diskuterades redan på 1800-talet.

Inom Bernunionen har tanken förverkligats i *Italien, Bulgarien, Jugoslavien, Rumänien* och *Tjeckoslovakien.* I Bulgarien och Jugoslavien

är institutet genomfört i den formen att staten efter skyddstidens utgång helt inträder i upphovsrätten (*domaine d'état*). Enligt den italienska lagen utgår avgift dels vid offentliga framföranden av fria sceniska verk och musikaliska verk och dels vid försäljning av fria sådana verk som utgivits i bokform ("pubblicate in volumi"). Avgiftsplikt föreligger både i fråga om verk, för vilka skyddstiden utgått, och klassiska verk, som aldrig åtnjutit skydd. Bestämmelserna är också tillämpliga på utländska verk. Beloppen tillfaller dels staten, dels upphovsmännens organisationer.

I *Frankrike* har förslag framlagts vid upprepade tillfällen. Ett lagförslag antogs år 1948 av nationalförsamlingen men förkastades av republikens råd, mindre av motstånd mot principen än av hänsyn till att förslaget endast omfattade litterära verk, ej musik- eller konstverk.

Även i andra länder, såsom *Tyskland* och *Österrike*, har tanken tidigare vunnit stor anslutning hos litteraturens och konstens målsmän, framhåller kommittén.

Frågan har även diskuterats i Norden. Under behandlingen av förslaget till 1933 års *danska* lov om forfatterret og kunstnerret hemställde man i folketinget om utredning angående en lagstiftning i ämnet; denna hemställan ledde emellertid inte till någon åtgärd. I *Sverige*, liksom i *Finland* och *Norge*, har saken dryftats i samband med vissa förslag att införa en ordning enligt vilken upphovsrätten efter skyddstidens utgång skulle övergå på staten. Dessa förslag åsyftade främst att bereda staten möjlighet att från kulturella synpunkter kontrollera utgivningen av de klassiska verken. Avsikten var också att staten vid överlåtelse av sin rätt på förlag osv. skulle äga att betinga sig avgift som skulle gå till sådana ändamål, som ovan berörts.

Auktorsrättskommittén ansåg inte att denna metod var den mest ändamålsenliga för att stödja upphovsmännen; åtgärder för stöd åt litteraturen och konsten som det borde vara en självklar plikt för det allmänna att lämna borde ingå som ett led i statens allmänna, över budgeten finansierade kulturpolitik. Det kunde knappast komma i fråga att införa systemet i vårt land. Kommittén ansåg det därför inte erforderligt att uppta det till närmare undersökning. De finska och danska delegationerna intog samma ståndpunkt. Däremot uttalades från den danska delegationens sida viss sympati för en avgiftsbeläggning av de fria verken, men något förslag framlades likväl inte i det danska betänkandet.

I *Danmark* prövades frågan på nytt av sakkunniga år 1957 som företrädde staten och upphovsmännens organisationer. I betänkandet av år 1960 redogjorde man för argumenten för och emot införandet av *domaine d'état*. Mot en lagstiftning talade bl.a. administrativa svårigheter att uppbära de ofta obetydliga avgifterna för utnyttjandet. De sakkunnigas förslag till lagstiftning har inte föranlett någon åtgärd.

Bildkonstnärernas anspråk på ersättning för reproduktion av deras verk i sammanhang som inte har med deras utställningar att göra har i viss utsträckning blivit tillgodosedda i *Frankrike*. Enligt en lag av år 1957 erhåller de nämligen ersättning vid återgivning av deras verk i massmedier. Om en illustrerad bok utges i ny upplaga, äger konstnären rätt till

ersättning härför, utöver vad han tidigare uppburit.

Överenskommelse skall träffas med konstnären eller hans rättsinnehavare om förutom rätt till reproduktion även återgivande av hans verk.

9.7 Kulturförmedling

Många olika metoder har kommit till användning i olika länder då det gäller att åstadkomma en nära kontakt mellan konstnärerna och deras publik. Allmänt används affischen, annonsen, notisen och programhäftet – dvs. tryckta meddelanden om konstnärliga och litterära evenemang – för att underlätta avsättningen av verken.

För att stimulera till personliga kontakter mellan konstnären och en intresserad allmänhet prövar man också andra utvägar. I *USA* t.ex. har man under många år på åtskilliga universitet arbetat med ett system som innebär att man anställer bildkonstnärer och ger dem arbetsmöjligheter i särskilda ateljéer samt en reguljär lön, motsvarande vad som utgår till akademiska lärare eller forskare. Ingen annan uppgift föreläggs konstnären än att han skall fortsätta sitt arbete och hålla kontakt med de studerande vid universitetet i fråga. Liknande arrangemang har också gjorts för författare.

I andra länder anställs i offentlig regi särskilda befattningshavare som skall verka för ökad kontakt med de kulturella värdena. I *Tjeckoslovakien* har man inrättat befattningar som kontaktmän, s.k. kulturinspektörer som är anställda av nationalkommittéernas kulturavdelningar och bär ansvaret för att det skapas förutsättningar för uppkomsten av kulturella värden och att dessa sprids. De skall också skapa förutsättningar för att medborgarnas egna kulturella aktiviteter utvecklas.

Uppgifterna ställde emellertid mycket stora krav på kulturinspektörerna. De blev ansvariga för verkställandet av åtskilliga resolutioner och "obligatoriska rekommendationer" som överlämnades till dem av lokala, regionala eller centrala instanser. Bland uppgifterna ingick en rad övervakande funktioner. Nationalkommittéerna förvandlade så småningom inspektörernas ställning från "oberoende kulturfunktionärer" till "kulturtjänstemän" som primärt hade att verkställa överordnades beslut och kulturministeriets intentioner. Kulturinspektörerna kommer framdeles att verka som kulturministeriets "attachéer" inom olika administrativa distrikt och samarbeta med en stab av frivilliga experter för att trygga översikten av olika kulturella aktiviteter av större räckvidd.

I *Israel* inrättades år 1966 en organisation kallad Konsten till folket som huvudsakligen finansieras av staten. Syftet med denna organisation är att bereda de befolkningsgrupper som förflyttats till nya städer och samhällen tillgång till i första hand teater och annan scenkonst. Organisationen står som mellanhand mellan de etablerade teaterföretagen, enskilda såväl som allmänägda. Den köper färdiga föreställningar och samarbetar med lokala organisationer som har att svara för arrangemangen på platsen. Biljettpriserna sätts lägre än för de ordinarie

föreställningarna. Fr.o.m. år 1970 omfattar verksamheten också konserter och andra musikprogram. Mottagarorganisationen erbjuds att abonnera på en serie framträdanden som omfattar två à tre konserter av större orkester, två à tre framträdanden av instrumentalensembler, en balettföreställning och ett blandat musikaliskt och litterärt program. Samma år upptogs också en teaterverksamhet inriktad på barn och ungdom, en teater med vuxna aktörer för barn.

9.8 Konstnärsförmedling

Med konstnärsförmedling avses i detta sammanhang dels anskaffningen av arbetstillfällen åt utövande konstnärer, dels arrangemang i form av utställningar och liknande av bildkonstnärers verk.

Vad beträffar den förra formen av förmedling bedrivs den i internationella sammanhang på ett likartat sätt i de flesta länder. Särskilda förmedlingsorgan – konsertbyråer och agenturer – har inrättats. De arbetar på provisionsbas, dvs. betingar sig en viss andel av de förmedlade konstnärernas gager och arvoden, men svarar i gengäld för den service som kan vara erforderlig. Förhållandena i de östeuropeiska folkrepublikerna skiljer sig härvidlag inte från vad som tillämpas i de västeuropeiska staterna. I envar av de nyssnämnda folkrepublikerna finns en eller flera statliga artistagenturer som samarbetar med impressarier och konsertbyråer världen över och förmedlar framträdanden av tonkonstnärer – enskilda vokal- och instrumentalsolister såväl som stora ensembler.

I vissa västeuropeiska och amerikanska stater m.fl. hade denna form av arbetsförmedling kommit att hänföras till sådan verksamhet som bedrevs av avgiftskrävande arbetsförmedlingsbyråer med vinstsyfte, vilken verksamhet enligt en av International Labour Organization (ILO) år 1933 antagen konvention successivt skulle avvecklas. Endast sex stater har emellertid hittills ratificerat denna konvention, nämligen *Chile, Finland, Mexiko, Spanien, Sverige* och *Turkiet*. I övriga till ILO anslutna stater har denna form av arbetsförmedling därför kunnat bedrivas efter samma riktlinjer som tidigare. Det har i sin tur medfört att också i de till konventionen anslutna staterna har förmedlingen av tonkonstnärer fortsatt att bedrivas på i stort sett samma villkor. En särskild sammanslutning, benämnd Association Européenne des Directeurs de Bureaux de Concerts et de Spectacles, har bildats för ett närmare samarbete mellan konsertagenturerna i de olika länderna, inkl. de östeuropeiska, där agenturerna är statliga.

Som ett exempel på förmedlande verksamhet på bildkonstens område kan nämnas den verksamhet som i *Frankrike* bedrivs av Centre national d'art contemporain (CNAC). Detta center, som finansieras med statliga anslag, styrs av ett råd som har sex inspektörer till sitt förfogande. Inspektörernas uppgift är att föreslå inköp av konstverk och bedriva en viss uppsökande verksamhet på utställningar och i konstnärernas ateljéer. Man tar också emot av konstnärerna inlämnade verk och bedömer dem. Inköpta verk sammanställs till kollektioner som sedan utsänds till

kulturhusen och ungdomens kulturhus (se 9.9), eller också exponeras de i olika statliga och kommunala lokaler och i CNAC:s egna lokaler. De utställda verken ingår i vandringsutställningar och flyttas från en ort till en annan under viss tid. Så småningom deponeras konstverken i offentliga lokaler eller införlivas med muséernas samlingar.

De nämnda inspektörernas verksamhet begränsas inte till enbart Frankrike eller enbart franska konstnärer. De reser i stor utsträckning utomlands för att till Frankrike föra verk av där okända men i resp. hemländer välrenommerade konstnärer eller för att i utlandet propagera för utställningar av franska konstnärers verk. I CNAC:s verksamhet ingår också att dokumentera aktiva konstnärers verk. Man har lagt upp ett person- och verkregister som kompletterats med diabilder och reproduktioner samt audivisuella dokument, ljudband från intervjuer i radio etc. Alla konstnärer kan lämna in uppgifter till denna dokumentavdelning, franska såväl som utländska. Avdelningen är tillgänglig för allmänheten.

9.9 Utställningsstöd, kulturhus m. m.

I *Frankrike* har en mängd initiativ tagits för att underlätta kontakterna mellan konstnärerna och deras publik. Efter de riktlinjer som en gång uppdrogs av dåvarande kulturministern André Malraux har man inrättat ett antal s.k. kulturhus, maisons de la culture, i större landsortscentra såsom Amiens, Angers, Bourges, Caen, Châlon-sur-Saône, Grenoble, Le Havre, Nevers, Reims, Rennes m.fl. Lokalt etablerade institutioner för kulturspridning – ofta tillkomna på privat eller kommunalt initiativ – omvandlades till sådana kulturhus med staten som medansvarig för ekonomi och verksamhet. Staten svarar i regel för hälften av kostnaderna för byggnad och drift. I övrigt finansieras verksamheten med kommunala och regionala bidrag. Ett administrativt råd svarar för kulturhusets skötsel. I detta råd ingår företrädare för olika grupper av medborgare i staden. Företrädarna för stat och kommun är alltid i minoritet. Ett oeftergivligt krav är att kulturhusets verksamhet hålls på en hög konstnärlig nivå.

Målgruppen för kulturhusets verksamhet är de medborgare i samhället som inte tidigare kommit i kontakt med eller haft möjligheter att engagera sig aktivt i kulturlivet. Allmänhetens intresse är mycket stort, och man räknar med en betydlig ökning i besökssiffrorna, särskilt från den yngre generationens sida. Konstutställningar i kulturhusens regi drivs inte kommersiellt och ingen försäljning äger rum av utställda konstverk. Ingen entréavgift till utställningarna uttas.

Förutom kulturhusen har man inrättat åtta s.k. "relais culturels" (relais = ungefär träffpunkt) och sex s.k. "préfigurations de la maison culturelle" (préfigurations = ungefär förstadium). Dessa arbetar i stort sett som kulturhusen men i mindre skala och med mindre resurser såväl ekonomiskt som administrativt. Medan kulturhuset i Amiens år 1972 hade en årlig omslutning i sin budget på något över 2,5 milj. francs var

motsvarande siffra för préfigurationen i Orléans endast ungefär 0,5 milj. francs.

Om en préfiguration eller ett relais utvecklar en intensiv och alltmer omfattande verksamhet kan det bli fråga om att förvandla institutionen i fråga till ett kulturhus med dess högre status och större ekonomiska och personella resurser.

I landets största städer anses kulturlivet vara så rikt differentierat och utvecklat att något behov inte föreligger av här berörda institutioner.

Under senare år har en omfattande satsning ägt rum på mindre enheter, s.k. centres culturels communaux, kommunala kulturcentra. Dessa centres culturels arbetar i nära samverkan med de lokala utbildnings- och undervisningsanstalterna. Det finns f.n. mellan 30 och 40 sådana centres culturels. Staten bidrar till deras verksamhet med mellan 20 och 50 % av deras omkostnader efter bedömning från fall till fall.

Slutligen har man i Frankrike inrättat ca 1 300 maisons des jeunes et de la culture, dvs. ungdomens kulturhus. De kan betecknas som ett slags allaktivitetshus eller ungdomsgårdar. De finns i snart sagt varje fransk kommun och de finansieras huvudsakligen med statliga medel. I dessa ungdomens kulturhus pågår en varierad verksamhet på olika plan såsom bordtennis, studier, schack, teater, sång, dans och konstutställningar av såväl amatörers som yrkesverksamma konstnärers alster.

I en medveten strävan att decentralisera den kulturella aktiviteten och inspirera till egen verksamhet bland allt flera grupper av medborgare är dessa kulturcentra och allaktivitetshus av stor betydelse. Man strävar i Frankrike efter att finna nya former för olika lokalt förankrade verksamheter.

Hur förhållandena gestaltar sig i ett land där de kulturella traditionerna ännu inte hunnit stabiliseras kan *Israel* ge exempel på. I många städer öppnades medborgarcentra med möteslokaler, studierum och bibliotek som i främsta rummet var avsedda för den vuxna befolkningens behov. Så småningom tillkom biografer, teatrar och andra kommersiellt drivna samlingslokaler, och nyssnämnda medborgarcentra kunde inte i längden tävla med dessa. Härtill kom att stora befolkningsgrupper bosatte sig i nybyggda städer och samhällen, där behoven av samlingslokaler för kulturella och idrottsliga aktiviteter snart gjorde sig gällande. För att ge befolkningen i de äldre städerna och samhällena mer attraktiva samlingslokaler och sörja för behoven i de nybyggda började man genomföra ett program för inrättandet av inemot 100 kulturcentra över hela landet. I sin bästa utformning skall ett sådant centrum innehålla ett teaterrum, lokaler för artistisk verksamhet av olika slag och studieverksamhet, ett folkbibliotek, en gymnastiksal, en idrottsanläggning, en swimmingpool och en cafeteria.

9.10 Beställningar av konstverk

I alla länder och under alla tider har beställningar av konstverk förekommit som en form av kulturpolitik. Bl.a. ger konstverken uttryck åt den

härskande och styrande maktens glans och ära; konstverken tillhör det som Veblen kallar "conspicuous consumtion" – iögonfallande förbrukning. Innehavet av konstverk ger ekonomisk och social status.

Beställningar av konstverk kan också motiveras med att avnämarna är så få till antalet eller så fattiga eller oupplysta att det allmänna måste sörja för konstnärernas och kulturskaparnas existens genom stödköp och beställningar. Den efterfrågan som inte kommer från folket måste kompletteras med åtgärder från samhällets sida. Särskilt i utvecklingsländerna är denna form av kulturpolitiskt stöd ofta förekommande; det riktar sig inte enbart till bildkonsten – stafflikonst, skulptur- och muralkonst – utan också till litteraturen. I *Sri Lanka* (Ceylon) utgår tryckningsbidrag till förläggare av betydelsefulla verk i kulturella ämnen, där man vet att avsättningen kommer att bli ringa. Dessutom inköper staten ett antal exemplar av böcker som publicerats på annat sätt – genom förläggare eller av författaren själv. I *Tunisien* riktas denna stödköpspolitik till både bildkonst och litteratur, till film och teater. Särskilda kommitterade besöker alla konstutställningar i Tunisien och köper för statens räkning sådana verk som anses vara mest förtjänta. På litteraturens område inköper man mellan 10 och 20 % av första upplagan av varje bok som publiceras i landet samt upp till 40 % av de utgivna tidskrifternas upplagor. Vidare inköps årligen ett antal kopior av de filmer som framställs i Tunisien, ofta till högre pris än framställningskostnaderna. Syftet är att uppmuntra filmproduktionen i landet och att skapa ett filmotek som kan tillhandahålla film för skilda kulturella ändamål i landet. I samverkan med lokala instanser utgår bidrag till skapandet av dramatiska och musikaliska ensembler i Tunisien. Statsbidrag täcker utgifterna för ensemblernas premiärföreställningar samt deras turnékostnader.

9.11 Utsmyckningsbidrag

På många håll anser man att ett av de mest tillfredsställande sätten att integrera konstnärerna i samhället är att finna en anknytning av deras arbete till strävandena att förbättra vår miljö. Denna uppfattning har ofta tagit sig uttryck i kravet på konstnärlig utsmyckning av de offentliga byggnaderna. Lagen om anskaffande av målningar och skulpturer för allmänna byggnader i *Italien* föreskriver att 2 % av byggnadskostnaderna skall anvisas för detta ändamål. Lagen infördes år 1942 men avskaffades år 1949 för att återinföras år 1960. Man eftersträvar att beställa konstverk som utgör en integrerad del av det arkitektoniska projektet från första början, vilket förutsätter ett nära samarbete mellan arkitekt och konstnär.

I *Frankrike* finns en motsvarande bestämmelse som föreskriver att en procent av kostnaderna för uppförandet av nya skolhus skall användas för deras konstnärliga utsmyckning. Även om dessa föreskrifter inte tillämpas med bindande kraft, överstiger den summa som anvisas för

ändamålen sexfaldigt det belopp som uppförs på den ordinarie budgeten för inköp av konst som direkt beställs av staten.

Också i *Tunisien* tillämpas sedan år 1962 en liknande princip. En särskild kommitté disponerar upp till en procent av byggnadskostnaderna för utsmyckning av alla statliga byggnader, alla offentliga byggnader i övrigt samt statsägda kontor och företag.

I sammanhanget kan man nämna det experiment med offentlig konstnärlig utsmyckning som företogs i Grenoble år 1967. Under ett symposium för experimentell konstnärlig verksamhet inrättade man en stor konstnärsverkstad i en av stadens parker, där stadsborna kunde följa konstnärernas, stenhuggarnas och metallarbetarnas arbeten.

De konstverk som skapades under denna tid ställdes upp på olika håll i staden. Ett 30-tal konstverk exponerades på detta sätt i ett försök att intergrera den aktuella bildkonsten med den samtida arkitekturen. Man ville ernå den syntes av konst och arkitektur som eftersträvades av le Corbusier: en 'stabile' av Calder, vävnader av Manessier och Ubac, fotografier av Clergue, en marmorskulptur av Gilioli, fresker av Dewasne och Jean-Mari Piret, en bronsskulptur av Hajdu, skulpturer i stål av Viseux, i sten av Mizui, i aluminium av Van Lansweerde, arbeten i cement av Szekely osv.

Allt detta finansierades genom ett särskilt anslag för utsmyckningsändamål som motsvarade en procent av tillgängliga medel för uppförande av offentliga byggnader.

10 Framförda krav och synpunkter på konstnärernas arbets- och ersättningsvillkor

I det följande redovisas vissa krav och synpunkter på konstnärernas arbets- och ersättningsvillkor som framförts i riksdagen och av konstnärsorganisationerna. Redovisningen är summarisk; i regel har referat av yrkanden förts till de avsnitt i betänkandet där berörda förhållanden närmare behandlas.

10.1 Riksdagen

Under de senaste åren har olika krav och önskemål framförts motionsledes i riksdagen i syfte att åstadkomma förändringar och förbättringar i konstnärernas ställning. Många av motionärerna har en allmän inriktning där yrkandena är insatta i ett stort kulturpolitiskt perspektiv där åtgärderna för kulturarbetarna ses i sammanhang med t.ex. en ökad tillgänglighet och decentralisering av den kulturella verksamheten, en aktivering och vidgning av mottagargrupperna och organisatoriska frågor av olika slag. Dessa områden har behandlats i Ny kulturpolitik och statsmakterna har tagit ställning till dem i samband med det kulturpolitiska program som antogs våren 1974. Vi berör dem därför inte ytterligare här.

De olika riksdagspartiernas syn på de kulturpolitiska frågorna har redovisats i avsnitt 4.7 i Ny kulturpolitik. Där berörs också partiernas syn på konstnärernas arbets- och ersättningsvillkor. De yrkanden som under senare år framförts i riksdagen av de olika partierna följer de principiella ställningstaganden som refererats i Ny kulturpolitik. Vi begränsar oss därför i det följande till att med några kommentarer citera Ny kulturpolitik vad gäller de frågor som tas upp i nu föreliggande betänkande.

Vänsterpartiet kommunisterna betonar dels betydelsen av ökade arbetsmöjligheter för konstnärer i samhällsorgan – dels åtgärder för att direkt förbättra konstnärernas ekonomiska situation – t.ex. förhandlingsrätt.

Socialdemokratiska partiet har i sitt kulturpolitiska handlingsprogram Aktiv kultur från år 1969 bl.a. krävt att det statliga stödet till konstnärsgrupperna omvandlas till betalning för en successivt genomförd "konstnärlig allemansrätt" som ett led i strävandena att förbättra konstnärernas trygghet.

Centerpartiet har i första hand berört institutionella förhållanden på kulturområdet och har inte närmare berört konstnärernas situation annat än som en del i ett sådant större sammanhang. I centermotioner har dock t.ex. krav på förhandlingsrätt för författarna vad gäller biblioteksersättningen ställts.

Folkpartiet har bl.a. pekat på vikten av att konstnärerna skall kunna pröva nya uttrycksmedel under ekonomiskt trygga förhållanden. Folkpartiet har också framhållit att den grundläggande principen för att förbättra konstnärernas situation i största möjliga utsträckning bör vara att ge ersättning för fullgjorda arbetsprestationer. Krav på förhandlingsrätt vad gäller biblioteksersättningen har också förts fram.

Moderata samlingspartiet kräver att utgångspunkten för statens insatser för konstnärerna revideras. Stödprincipen måste träda i bakgrunden och i stället bör reformarbetet inriktas på att tillförsäkra konstnärerna rätt till ersättning för prestation. (Bild)konstnärer och författare bör ges rätt att förhandla om villkoren för utnyttjandet av sina verk.

Trots att utgångspunkterna för riksdagspartiernas ställningstaganden är olika kan hävdas att en betydande samstämmighet råder partierna emellan i den principiella synen på konstnärernas villkor. Samstämmigheten gäller exempelvis vikten av att konstnärerna kan verka fritt under ekonomiskt och socialt trygga förhållanden, att konstnärernas speciella förutsättningar att bidra med värdefulla insatser bör tas till vara både på områden där de traditionellt är verksamma och på nya områden liksom över huvud att det konstnärliga arbetet har stor betydelse i samhället. I andra frågor – av vilka vissa är av principiell natur – har partierna redovisat olika inställning och/eller i sina anslagsyrkanden markerat olika syn på de enskilda insatsernas betydelse. Exempel på sådana frågor är förhandlingsrätten, den s.k. enprocentsregeln, utställningsersättning till bildkonstnärer, stipendiesystemet, nya bidragsformer och de sociala avgifterna. Det förefaller emellertid föga meningsfullt att göra en detaljerad genomgång av partiernas ståndpunkter i olika frågor, bl.a. därför att skillnaderna i många fall synes vara kvantitativa snarare än kvalitativa. Ambitionerna att formulera en mer definitiv uppfattning i enskilda frågor kan också ha varit olika stora i skilda partier innan resultaten av pågående utredningsarbete förelegat. I samband med en samlad bedömning av insatserna på området kan partiernas ståndpunkter i delfrågorna ytterligare komma att kristalliseras ut.

Några principiella uttalanden i fråga om konstnärernas villkor har med ett par undantag inte gjorts av *kulturutskottet*. År 1971 uttalade utskottet (KrU 1971:5) sig för "förhandlingsliknande överläggningar" mellan utbildningsdepartementet och berörda fackliga organisationer vad gäller biblioteksersättningens storlek och konstruktion. År 1972 (KrU 1972:18) anförde utskottet som sin mening att det allmännas insatser för kulturarbetarna i första hand bör ha formen av ersättning för utfört arbete. Utskottet framhöll att sådan ersättning kan ha åtskilliga olika former. Utskottet fann i detta sammanhang också tanken på att förslag bör väckas om hur olika arbetsuppgifter skall kunna erbjudas olika kulturskapare.

10.2 Konstnärsorganisationerna

Konstnärsorganisationernas fackliga agerande under senare hälften av 1960-talet präglades framför allt av författarnas krav på högre biblioteksersättning och bildkonstnärernas krav på ökade stipendiemedel. I 1970 års statsverksproposition tillgodosågs dessa krav i betydande utsträckning genom att biblioteksersättningens grundbelopp fördubblades och att stipendiemedlen för bildkonstnärer tredubblades.

Denna utveckling och inriktning av kulturarbetarstödet var delvis ett resultat av överläggningar mellan departementet och organisationerna. Utbildningsministern hade inte kunnat godta kravet på regelrätta förhandlingar. Enligt det ovan nämnda riksdagsbeslutet år 1971 borde emellertid dessa kontakter "utvecklas till mera frekventa och systematiserade förhandlingsliknande överläggningar" (KrU 1971:5).

Även efter år 1970 har ersättningsfrågorna stått i centrum för organisationernas arbete. Klys har vid flera tillfällen särskilt framhållit som en av de viktigaste frågorna att upphovsmännen får ersättning för det utnyttjande av deras verk, som äger rum med stöd av i upphovsrättslagen stadgade inskränkningar i upphovsrätten eller till följd av olika former av beställning, då upphovsmännen uppmanas medverka i arrangemang som anordnas i ett vidare kulturpolitiskt syfte.

Kulturarbetarorganisationerna har vid upprepade tillfällen fört fram kritik mot vad man betraktar som oriktigt utformade inskränkningar i upphovsrätten enligt 2 kap. i upphovsrättslagen (se 4.2.2.2). Grundtanken har varit, att upphovsrätten är avsedd att tillförsäkra upphovsmännen skälig ersättning och att de sällan på det första utnyttjandet av en konstnärlig prestation erhåller en ersättning som motsvarar insatsen; det är fast mera de sekundära utnyttjandena som i det långa loppet kan leda till en godtagbar ersättningsnivå.

Det har också påpekats att när inskränkningarna i upphovsrätten bygger på ett behov hos dem som presumtivt skall få begagna sig av dessa inskränkningar detta visar att den konstnärliga insatsen har ett värde, vilket rimligen bör leda till ersättning.

Slutligen har det framhållits att de nuvarande inskränkningarna tillkom under andra betingelser än de nuvarande; den tekniska utvecklingen, prishöjningar på kulturprodukter och utvecklingen av institutioner som bibliotek, diskotek och artotek har lett till ett utnyttjande inom inskränkningarnas gränser som inte förutsågs då lagen tillkom.

Mot denna bakgrund har kulturarbetarorganisationerna yrkat, att upphovsrättslagens inskränkningar bör modifieras då de drabbar områden, inom vilka systematiskt utnyttjande av de upphovsrättsliga insatserna förekommer. I förslag till justitiedepartementet år 1969 har Klys sålunda lagt fram ett konkret förslag till revision av 2 kap. samt 47 § URL. Detta följdes år 1970 av ett förslag till motsvarande ändringar i FotoL.

I främsta rummet har upphovsmännens kritik gällt möjligheten för envar att framställa exemplar till enskilt bruk (11 §), tvångslicensen för s.k. skolantologier (16 §), undervisningsväsendets rätt att göra ljudupp-

tagningar för tillfälligt bruk (17 §), rätten för vissa institutioner att framställa talböcker (18 §), den s.k. välgörenhetsparagrafen (20 §) samt den fria rätten att yrkesmässigt låna och hyra ut exemplar av konstnärliga och litterära verk (23 och 25 §§). Framställning har även gjorts om en utvidgning av rätten till ersättning åt utövande konstnärer för offentligt bruk av grammofonskivor och ljudband (47 §). Till de föreslagna lösningarna har upphovsmännen i flera fall knutit yrkande om förhandlingsrätt.

Upphovsmännens yrkanden på det upphovsrättsliga området har kortfattat berörts i 4.4.1.

Biblioteksersättning och utställningsersättning har i olika sammanhang prioriterats av Klys. I en skrivelse av den 28 september 1973 hävdas att det här gäller "mätbara utnyttjanden av kulturarbetarnas insatser och i den mån detta utnyttjande är så stort, att det helt eller nästan helt täcker samhällets behov av vissa konstnärliga produkter, bör ersättningarna vara så tilltagna, att de kan bilda underlag för vederbörande konstnärsgrupps grundtrygghet".

Klys anser att olika former av stipendier inte får utgöra den slutliga lösningen, men menar att stipendier är nödvändiga för punktåtgärder. Klys har föreslagit höjningar av stipendier, målinriktade arbetsbidrag och pensionsstipendier som interimistiska åtgärder intill dess ersättningsfrågorna lösts, varvid de mest eftersatta grupperna prioriteras. Man har därvid fört fram bildkonstnärerna och de grupper som sorterar under konstnärsstipendienämnden (bl.a. konsthantverkarna).

Klys har vidare invänt mot att självsysselsatta kulturarbetare skall betraktas som rörelseidkare och därmed behöva betala allmän arbetsgivaravgift (egenavgift) och socialförsäkringsavgift till folkpensioneringen. Klys hävdar i första hand att dessa avgifter bör avskaffas och understryker vidare att utbildningsdepartementet måste ha det kulturpolitiska ansvaret för den effekt som dessa avgifter får inom kulturområdet.

Ordområdet

Sveriges författarförbund har i första hand drivit frågan om biblioteksersättningen. Man har ansett att de litterära upphovsmännens väsentligaste problem av social och ekonomisk natur bör kunna lösas inom ramen för författarfondens verksamhet.

Förbundet har hävdat att upphovsmännens rätt till ersättning för bibliotekens utnyttjande av deras verk bör lagfästas. I avvaktan på en eventuell ändring av upphovsrättslagen på denna punkt kräver förbundet rätt att förhandla om biblioteksersättningens storlek och fördelningen mellan författarpenning och fondens fria del. Någon sådan rätt har som ovan nämnts inte tillerkänts upphovsmännen. Inom ramen för "förhandlingsliknande överläggningar" med myndigheterna har dock förbundet haft en plattform för att framföra sina krav.

Bl.a. i en skrivelse av den 19 juni 1973 till utbildningsdepartementet har flera av huvudkraven redovisats. Förbundet yrkar där att grundmultipeln för biblioteksersättningen skall höjas från 18 till 30 öre per lån.

Utöver penningvärdeförsämringen och de allmänna motiveringarna för en förstärkning av författarnas ekonomi hänvisar förbundet till sin försöksverksamhet med stipendietillägg till författarpenning. De författare som tilldelas sådant tillägg erhåller ett årligt arbetsstipendium under fem år av sådan storlek att författarpenning jämte tillägg tillsammantagna uppgår till 24 000 kr. Eftersom tillägget än så länge är begränsat till en försöksperiod och eftersom det inte kan utgå till författare som uppbär konstnärsbelöning eller har anställning med mer än halvtidstjänst, har flera författare inte "vågat" förlita sig på tilläggen som ett alternativ till tjänsteinkomst eller till den trygghet som konstnärsbelöningen kan komma att utgöra i framtiden.

Förbundet anser att systemet med stipendietillägg innebär en värdefull grundtrygghet och bör permanentas. Därmed skulle det få ökad aktualitet för författare som hittills av olika skäl inte sökt stipendietillägg.

Av en grundmultipel på 30 öre bör enligt förbundets mening 18 öre utgöra författarpenning, vilket skulle innebära en höjning av andelen jämfört med nuvarande förhållanden. Genom en sådan höjning vill man söka åstadkomma en situation, i vilken författarpenningen för dem som har hög utlåning kommer att betyda så mycket ekonomiskt att tillägg genom stipendier m.m. inte blir aktuella. För dem som har stipendietillägg skulle det ha ett psykologiskt värde genom att en större del av den erhållna summan skulle utgöras av en statistiskt beräknad författarpenning. Den fria delen skulle befrias från något av det ansökningstryck som föreligger.

I ovan nämnda skrivelse återkommer förbundet till i tidigare skrivelse framförda krav om vissa ändringar i fondkungörelsen. Förbundet yrkar bl.a. att en förändring görs så att stipendietillägget förvandlas till en garanterad författarpenning. Därmed skulle man uppnå en klar boskillnad mellan å ena sidan de kontinuerliga skattepliktiga bidrag som är knutna till författarpenningen och å andra sidan stipendierna. Därmed skulle den del som nu är stipendietillägg betraktas som en normal inkomst och inte som ett bidrag, vilket skulle möjliggöra att man kan tillerkänna mottagare av garanterad författarpenning tillfälliga projektbidrag utan att dessa blir beskattade.

Femåriga långtidsstipendier, författarpenningar och garantier är skattepliktiga och bör därför bilda underlag för ålderdomstryggheten. Genom att dessa inkomster också är belagda med ATP-avgifter får mottagarna behålla en mindre del än om de mottagit motsvarande belopp som lön. Förbundet hävdar att även om författarnas behållning av ATP-systemet successivt ökar, kommer den framtida pensionsersättningen för flertalet författare att vara otillfredsställande på grund av att de normala författarinkomsterna är låga. Mot denna bakgrund anser förbundet att fondens långsiktiga utbetalningar kunde beläggas med ATP som utbetalas av fonden och hemställer att i "fondkungörelsen införs en bestämmelse som gör det möjligt för fonden att med kulturarbetarorganisation träffa likställighetsavtal angående ATP".

Bild- och formområdet

Konstnärernas riksorganisation (KRO) hävdar att bildkonstnärerna befinner sig i ett ekonomiskt underläge i förhållande till den kommersiella kulturindustrin och de krafter som använder bilden i opinions- och attitydskapande syften. Verk av upphovsmän, för vilka det lagliga skyddet upphört, reproduceras för kommersiella syften, samtidigt som det är svårt att bevaka att inte motsvarande utnyttjande sker av skyddade verk. Exploatering av konstnärliga verk sker i samband med värdestegring på konstauktioner, som inte kommer de levande konstnärerna till del.

I en skrivelse av den 14 september 1973 till kulturrådet och MUS 65 har KRO sammanfattat sina huvudkrav för lösningen av konstnärernas sysselsättnings- och försörjningsproblem i tre punkter. Dessa omfattar kulturarbetarersättning, utställningsersättning och ökat utnyttjande av konstnärer inom olika samhällsområden.

En kulturarbetarersättning bör enligt KRO utgå till alla yrkesutövande konstnärer och ersätta nuvarande stipendiesystem. Den bör utgå under fem år, varefter frågan om en ny ersättningsperiod prövas av en nämnd med konstnärsrepresentanter i majoritet. Ersättningen skall möjliggöra för konstnärer att på heltid ägna sig åt konstnärlig verksamhet. Den bör reduceras i förhållande till övriga inkomster. Den bör vidare inkludera sociala avgifter och vara beskattningsbar.

Den kulturella aktiviteten på bildkonstområdet som – främst genom utställningar och offentlig konst – erbjuds allmänheten subventioneras enligt KRO till största delen av konstnärerna själva. Mot denna bakgrund kräver KRO en utställningsersättning som skall utvidgas från att nu enbart gälla riksutställningar till att omfatta alla offentliga utställningar med kommunalt eller statligt stöd. Det bör enligt KRO finnas utställningslokaler i samtliga kommuner och staten bör stå för hälften av kostnaderna i samband med utställningsersättningen. KRO begär vidare ersättning för utnyttjande av konstnärliga verk på artotek och en ändring av den upphovsrättsliga bestämmelse som gör att konstnären inte ersätts för sådant utnyttjande.

KRO kräver vidare att konstnärens kapacitet skall tas till vara i ökad utsträckning genom att fler arbetstillfällen skapas på olika områden där konstnären kan göra värdefulla insatser. Som lämpliga områden nämns, förutom utställningslivet, miljöutformningen, vårdsektorn, skolan samt massmedier.

Det är enligt KRO väsentligt att de konstnärliga insatserna vid miljöutformning inte begränsas till att gälla dekorativa uppgifter. Om konstnärerna ges tillfälle att deltaga i planeringsprocessen redan på ett tidigt stadium skapas bättre förutsättningar för att konstnärliga värden införlivas med samhällsmiljön.

Som ett viktigt instrument för konstnärernas försörjningsmöjligheter och deltagande i miljöutformningen ser KRO statens konstråds verksamhet med förvärv av konst för statens byggnader. Vid KRO:s riksmöte år 1974 antogs sålunda en resolution enligt vilken "den s.k. enprocentsregeln vid all nybyggnation med allmänna medel bör stadfästas i lagen,

för att regelbundet bli tillämpad inte bara till nytta för konstnärernas arbetssituation, utan framför allt till glädje för allmänheten". Därutöver har KRO krävt ett särskilt anslag för konst i äldre statliga lokaler.

Krav på en utställningsersättning, som även omfattar konsthantverk, teckningar resp. fotografier, har framförts av Föreningen Sveriges konsthantverkare och industriformgivare (KIF), Föreningen Svenska tecknare (FST) resp. Svenska fotografernas förbund. De tre organisationerna har vidare förordat införandet av olika former av projektstöd i syfte att ge utökade arbetsmöjligheter för utövande konstnärer. KIF pekar för sin del bl.a. på forskningsarbete och experiment inom konstindustriella områden, medan FST och fotografförbundet bl.a. framhåller behovet av bidrag för en ökad utgivning av illustrerade böcker av alla kategorier. FST pekar också på andra tänkbara bildmedier såsom TV, tidningar, tidskrifter och affischer.

Bild- och formkonstnärer har länge hävdat att all förstagångsförsäljning av konst skall befrias från mervärdeskatt. Som framgår av 11.3.2.2 gäller skattefrihet numera för konstnärliga verk såsom målningar, etsningar, litografier och liknande konstgrafiska alster samt skulpturer. KIF har i skrivelse till finansdepartementet hemställt om en utvidgning av skattefriheten till keramiska alster, gobelänger och andra textila konstverk, vilka skapas på i princip samma sätt som nu skattefria konstverk (se 11.3.2.2).

Svenska fotografernas förbund hävdar att bestämmelsen i 14 § fotolagen har en central betydelse för yrkesfotografer, eftersom dessa i stor utsträckning arbetar med beställningar. Enligt paragrafen skall nämligen rätten till fotografisk bild, som utförts på beställning, tillkomma beställaren om inte annat uttryckligen avtalats. Fotograferna har i dag enligt förbundet oförmånliga överenskommelser med Sveriges Radio och TRU-kommittén till stor del beroende på fotolagens lydelse.

Tonområdet

Föreningen Svenska tonsättare framhåller att tonsättare har betydande svårigheter att nå sin publik. En ökad omsättning i musiksamhället av tonsättarnas produkter i form av noter och fonogram, kombinerad med ersättning för utnyttjande, borde enligt föreningen vara en lämplig väg att söka lösa tonsättarnas arbets- och försörjningsproblem. Huvudkraven har framförts i en skrivelse av den 7 december 1972 till utbildningsdepartementet.

Bibliotek som bedriver uppspelning eller hemlåning av fonogram bör ges möjlighet att fortlöpande köpa in all den musik som spelas in på grammofon av nu levande seriösa svenska tonsättare. För detta utnyttjande bör tonsättarna få en biblioteksersättning av det slag som nu kommer litterära upphovsmän till del.

En fråga av största vikt är enligt föreningen inrättandet av notbibliotek vid landets länsbibliotek. För närvarande finns i landet tre notbibliotek, som är koncentrerade till Stockholm och som endast ger begränsade lånemöjligheter. Ett notbibliotek i varje län skulle innebära ökad kulturell jämlikhet mellan olika landsdelar och vara av största värde för

musiklärare, musikelever, utövande musiker och intresserade privatpersoner samt naturligtvis tonsättarna själva. Länsbiblioteken bör också hålla ett representativt urval av den svenska elektroniska musiken i form av tonband.

Svenska tonkonstnärsförbundet hävdar att trygghetsfaktorn är en nyckelfråga för de fria kulturarbetarna. Förbundet anser att denna fråga inte kan få en acceptabel lösning med mindre än att samtliga konstnärer garanteras ett skydd liknande det som innehavare av konstnärsbelöningar åtnjuter. En inkomstgaranti bör enligt förbundet konstrueras så att den avskaffar sig själv när "betingelserna i samhället har förändrats så att kulturarbetarna kan arbeta på samma villkor som övriga medborgare". Förbundet hänvisar därvid till sitt förslag från november 1970 om inrättande av arbets- och garantilön åt fritt arbetande musiker.

Denna inkomstgaranti bör enligt förbundet kunna tilldelas tonkonstnär som representerar "en värdefull tillgång inom svenskt musikliv", blivit oförvållat arbetslös eller genom sin yrkesutövning inte uppnår en årsinkomst motsvarande existensminimum. Arbets- och garantilön bör motsvara fem basbelopp, varav minst två tredjedelar utgår i form av avtalsenlig ersättning för utförda uppdrag och högst en tredejdel utbetalas i efterskott utan krav på motprestation. Garantidelen skall var tredje månad regleras med hänsyn till konstnärens arbetsinkomst. Arbetsuppgifterna bör fördelas inom ramen för de statsunderstödda musik- och orkesterinstitutionerna samt Sveriges Radio och avse uppsökande verksamhet, interna framträdanden inom det allmänna skolväsendet, radio- och grammofoninspelningar, framträdanden inom folkbildningsväsendet m.m.

Film- och scenområdet

I avsnitt 7.7 redovisas förslag om förändring av den s.k. dramatikerersättningen från teater- och musikrådet (TMR) och Teaterforum. Sveriges dramatikerförbund anser att denna stödform fungerat mycket bra och bör bibehållas. Den bör dock utvidgas till att bli ett automatiskt premiärbidrag som kan utgå till samtliga teatergrupper.

Förbundet förordar vidare inrättandet av en statlig föreställningsgaranti för dramatiker. Mot denna garanti skulle sedan royalty avräknas. En föreställningsgaranti skulle ge dramatikerna en ökad grundtrygghet genom att minska beroendet av royaltyinkomsterna, som i sin tur delvis beror på den uppförande scenens publikkapacitet.

Förbundet pekar också på behovet av projektbidrag som komplement till övriga ersättningar. Man kan bl.a. bidra till att förbättra dramatikernas villkor genom att ge anslag till översättningar av svensk dramatik till utländska språk.

11 Överväganden och förslag

11.1 Samhällets ansvar för konstnärernas sociala och ekonomiska situation

Vi har i kapitel 1 framhållit att de samhälleliga insatser som har till syfte att påverka konstnärernas försörjningssituation nära måste relateras till de mål för kulturpolitiken i stort som antagits av riksdagen. För flertalet av dessa mål gäller att ett förverkligande förutsätter att konstnärerna har rimliga levnadsvillkor.

Som anförts i kapitel 1 bör åtgärderna på området utformas så att den konstnärliga friheten inte äventyras och möjligheterna till konstnärlig och kulturell förnyelse främjas. Åtgärderna blir därmed bl. a. ett led i kampen mot kommersialiseringens negativa verkningar på kulturområdet. Detta är av betydelse inte bara för konstnärerna utan för alla medborgare.

Som framgått tidigare är den ekonomiska och sociala situationen för stora delar av konstnärskollektiven otillfredsställande. Särskilt gäller detta de fritt arbetande konstnärerna. Det är nödvändigt att de fritt arbetande konstnärerna får en sådan ekonomisk och social situation att de utan påträngande oro för sin försörjning kan ägna sig åt konstnärlig verksamhet. En del av de därmed sammanhängande problemen kan och bör lösas på facklig väg, andra fordrar direkta insatser från samhället.

Inom ramen för den helhetssyn som de uppställda kulturpolitiska målen utgör bör samhällets insatser i detta sammanhang ta sikte på att ge konstnärerna social och ekonomisk trygghet samt att konstnärerna kan få ersättning för och därmed en rimlig försörjning genom sitt konstnärliga arbete.

Mot bakgrund av denna allmänna målsättning har vi diskuterat frågan om hur långt samhällets ansvar sträcker sig då det gäller att tillförsäkra konstnärligt verksamma ett rimligt ekonomiskt utbyte av deras konstnärliga verksamhet. I våra resonemang har vi bl. a. prövat följande fyra alternativ:

1 Ansvaret gäller alla dem som har *fullföljt en konstnärlig utbildning.*
2 Ansvaret gäller alla dem som vid varje tidpunkt *yrkesmässigt utövar* konstnärlig verksamhet.

3 Ansvaret gäller dem som vid varje tidpunkt har accepterats som *medlemmar av en facklig organisation* inom det konstnärliga området.
4 Ansvaret gäller en av samhället angiven *ram* för det antal konstnärer som vid varje tidpunkt kan påräkna samhälleligt stöd för sin verksamhet.

Vi har emellertid funnit att inget av dessa alternativ kan utgöra en utgångspunkt för samhällets insatser på området. Åtgärderna måste, som framhållits ovan, primärt utformas utifrån de allmänna mål som ställs upp för samhällets kulturpolitik. De kulturpolitiska insatserna förutsätts utvecklas successivt och få kumulativa effekter. Bl. a. av detta skäl är det inte möjligt att fastställa – och låsa – behovet av konstnärer till en viss nivå.

Vi förordar i stället en för varje tidpunkt anpassad insats från samhällets sida med utgångspunkt i att uppställda kulturpolitiska mål uppnås. Då det inte finns något objektivt sätt att mäta behovet av konstnärer eller att bestämma hur stor samhällsinsatsen bör vara, måste detta bli en fråga om fortlöpande kulturpolitiska bedömningar. Nivån på åtgärderna måste ständigt prövas.

Konstnärernas ekonomiska och sociala situation är givetvis inte enbart beroende av samhälleliga åtgärder. Stora grupper konstnärer har helt eller delvis sin inkomst från verksamhet som inte direkt är beroende av samhälleliga åtaganden. I detta sammanhang får heller inte glömmas att konstnärernas fackliga verksamhet är betydande. Konstnärerna har numera ofta goda möjligheter att bevaka sina intressen genom sina fackliga organisationer, även om villkoren för framför allt de icke anställda konstnärernas fackliga verksamhet i vissa avseenden skiljer sig från vad som är vanligt på andra sektorer av arbetsmarknaden.

I princip bör regleringen av ersättning för konstnärligt arbete, oavsett om detta arbete utförs inom ramen för en anställning eller på annat sätt, lösas genom förhandlingar och avtal mellan konstnärsorganisationerna och deras motparter. I vissa fall gäller emellertid inte något partsförhållande, t. ex. i fråga om vissa upphovsrättsliga frågor. Vi berör detta område ytterligare i 11.3.

11.2 Val av metod

11.2.1 *Inledning*

Det är inte möjligt att tillämpa en generell metod för att lösa de problem som är förknippade med konstnärernas sociala och ekonomiska situation. Som framgått av kapitel 6 består konstnärskåren av sinsemellan mycket heterogena grupper i fråga om villkoren för det konstnärliga arbetet. Avsevärda skillnader gäller bl. a. mellan anställda och fritt arbetande konstnärer. Vi framhöll redan i Ny kulturpolitik att det är ett grundläggande krav på en framtida kulturpolitik att de "fria kulturarbetarna" får rimliga levnadsvillkor (s. 193) och anförde i samband därmed att de kulturpolitiska åtgärderna till förmån för dessa måste bli

omfattande och av helt annat slag än för dem som är anställda vid institutionerna eller för dem som deltar i icke yrkesmässigt kollektivt skapande. Slutsatsen blev att en rad olika vägar måste prövas för att förbättra situationen för de icke anställda kulturarbetarna.

Trots att åtgärderna med nödvändighet måste bli selektiva i den meningen att de skall utformas med hänsyn till speciella förutsättningar för varje särskild grupp skall de vara uttryck för en helhetssyn på konstnärernas villkor i samhället. Samhällets kulturpolitiska mål bör ligga till grund för konkreta åtgärder.

Vi konstaterade i Ny kulturpolitik att de fritt verkande kulturarbetarna sannolikt alltid kommer att svara för en stor del av den yrkesmässiga verksamheten inom kulturområdet. I vårt förra betänkande (s. 194) skisserades också vissa riktlinjer för åtgärderna: "Möjligheterna för dessa att få arbete och utkomst måste bli bättre än vad den privata företagsamheten hittills har åstadkommit. I många fall bör ersättningarna för prestationerna förbättras. Dessutom behövs kompletterande ersättningar i olika former bl. a. för att garantera en fortsatt konstnärlig förnyelse och för att ge kulturarbetarna, som är hänvisade till den kommersiella marknaden, rimliga levnadsvillkor också under ålderdomen. En ambitiösare kulturpolitik med bl. a. ökade resurser till institutionernas verksamhet bör i ökad utsträckning kunna ge kulturarbetare som önskar det fasta anställningar."

Vi framhöll vidare i Ny kulturpolitik att kulturarbetsmarknaden bör ses som en del av arbetsmarknaden i stort och att allmänna arbetsmarknadspolitiska åtgärder bör kunna användas. Som exempel angavs att samhället bör svara för en fri arbetsförmedling i former som är anpassade till förhållandena inom kulturområdet och till kulturarbetarnas önskemål. Vi pekade också på att om en omfattande fri kollektiv skapande verksamhet i studiecirklar och andra former får växa fram, så skapas intresse för och efterfrågan på kulturarbetarnas medverkan och på deras arbetsinsatser och produkter. Kulturarbetarna kan i sin tur ge den icke yrkesmässiga verksamheten stimulans, t. ex. genom en direkt samverkan mellan yrkesutövande kulturarbetare och den folkliga fria verksamheten.

De förslag som framförs i det följande utgör till stor del en vidareutveckling och konkretisering av de ovan refererade synpunkterna. Vi vill särskilt peka på betydelsen av att konstnärernas yrkes- och inkomstsituation på olika sätt bringas i överensstämmelse med vad som är vanligt för andra yrkesarbetare, dvs. att inkomsterna i möjligaste mån skall utgöras av *ersättning* för arbete, inte ha formen av en mer eller mindre slumpmässig premiering.

11.2.2 *Konstnärslön – inkomstgaranti*

Vi har i första hand diskuterat möjligheten att genom en generell anordning av typ konstnärslön, inkomstgaranti eller ersättningsgaranti skapa en för alla kategorier av konstnärer gemensam lösning av trygghetsfrågan. Den senare lösningen har bl. a. förordats av Konstnärernas riksorganisation (KRO).

En lösning av nyss angivet slag skulle medföra betydande fördelar genom sin relativa enkelhet och genom att den skulle kunna tillämpas för alla konstnärsgrupper. Samtidigt ser vi svårigheter när det gäller dess genomförande. En statlig konstnärslön i dess egentliga mening skulle förutsätta ett anställningsförhållande mellan staten och den som vill uppbära lönen. Åtskilliga konstnärer, som ser en samhällskritisk funktion som ett väsentligt inslag i sin konstnärsutövning, ställer sig principiellt avvisande till ett sådant arrangemang eftersom denna funktion därmed skulle te sig försvårad eller hotad. Även om anställningar i många fall är och kan bli en godtagbar lösning torde en statlig anställning som enda metod på goda grunder komma att avvisas av t. ex. de flesta författare och bildkonstnärer.

Genom att välja en generell för alla konstnärskategorier omfattande inkomstgaranti (ersättningsgaranti) kan man undvika de komplikationer som skapas av ett anställningsförhållande. Vi finner det emellertid svårt att föreslå en sådan form av specialtrygghet för en begränsad grupp av medborgare utan att samtidigt ett liknande ansvarstagande görs för andra grupper vilkas arbets- och försörjningsvillkor är osäkra.

Till de principiella invändningar som kan riktas mot en inkomstgaranti för konstnärer kommer invändningar av praktisk natur. Ett stort – kanske avgörande – problem gäller urvalet av de konstnärer som skulle erhålla en sådan garanti. Samhället måste sätta en gräns för hur många konstnärer det kan ta ett direkt ekonomiskt ansvar för. Gränsdragningen mellan dem som skulle innefattas i ansvaret och dem som skulle ställas utanför, skulle medföra mycket subtila överväganden. Avgränsningsproblemet skulle inte enbart gälla vilka personer som skulle erhålla garantier utan också inom vilka verksamhetsområden garantier skulle utgå.

11.2.3 *Vidgade arbetsområden*

De främsta möjligheterna att förbättra konstnärernas utkomstmöjligheter ligger enligt vår mening i att öka förutsättningarna för att anlita konstnärerna och använda deras verk och andra insatser och därmed tillmötesgå behov hos samhälle och individer. Det gäller såväl konstnärernas traditionella arbetsuppgifter och arbetsområden som nya. I Ny kulturpolitik har vi lämnat ett antal förslag, som sedan riksdagen nu fattat beslut kommer att öka möjligheterna att genom institutioner, folkbildningsorganisationer och genom fria grupper anlita konstnärer. I 11.5 berör vi de insatser samhället kan göra för att genom kulturförmedlande verksamhet underlätta för medborgargrupper att tillgodogöra sig insatser från konstnärernas sida. I 11.9 lägger vi fram förslag till projektbidrag som kan bidra till konstnärlig medverkan på nya områden.

11.2.4 *Förbättrad ersättning*

Ersättningen till konstnärer sker i dag i första hand genom lön i samband med anställning, arvode i samband med uppdrag, köpeskilling i samband

med försäljning och liknande vederlag för arbete samt på grundval av upphovsrättsligt grundade anspråk.

Ersättningens storlek är i de flesta fall beroende av resultaten av överläggningar mellan konstnärsorganisationerna och deras motparter. Vi har därför inte annat än i fråga om dramatikerersättningen (11.8) gått in på ersättningens storlek.

Från konstnärshåll har hävdats att samhällets insatser för att ge konstnärerna en bättre ekonomisk trygghet inte i första hand skall ges som ett *stöd* åt en viss samhällsgrupp utan som en *ersättning* för konkret utnyttjande av deras verk och för den samhällsinsats de utför. Man har därvid särskilt understrukit, att lagstiftningen bör ges en sådan utformning, att den ger upphovsmännen möjlighet att i avtalsförhandlingar hävda sina intressen i alla sådana fall då ett verkligt utnyttjande föreligger.

Vi delar uppfattningen att konstnärerna bättre än hittills bör ersättas för konkret utnyttjande av deras verk och insatser i övrigt. Vi anser det naturligt att kanalisera denna ökade ersättning från samhällets sida i första hand genom högre ersättning och fler ersättningsformer och inte i form av stöd i traditionell mening. I vissa fall kan en ändrad lagstiftning vara motiverad, i andra fall förutsätts nya eller förbättrade avtal angående utnyttjande av konstnärliga verk och andra insatser. Dessa åtgärder berörs närmare i 11.3.

Vi anser att existerande former för ersättning i stort sett fungerar tillfredsställande och i regel inte är i behov av ändringar, även om området för vilket ersättning utgår kan behöva utvidgas. Genom att formerna för ersättningen i princip är en avtalsfråga mellan de fackliga organisationerna och deras motparter har vi för övrigt inte anledning att beröra några andra sådana former än där staten ersätter konstnärerna genom särskilda arrangemang.

Ett sådant arrangemang är biblioteksersättningen. Den är f. n. inte grundad på upphovsrättslagen, men statsmakterna och upphovsmännen är ense om att den utgör vederlag för utnyttjandet av de litterära verken på folk- och skolbiblioteken.

Biblioteksersättningen har blivit föremål för stor uppmärksamhet och från många håll framhållits som en modell för ersättningsfrågornas lösning även för andra konstnärsgrupper än författarna.

Biblioteksersättningen har många förtjänster. Beloppets storlek är relaterad till ett faktiskt utnyttjande i form av utlåning och annat utnyttjande (referensexemplar) vid biblioteken. Eftersom utlåningen har ökat under åren har ersättningsbeloppet fått en automatisk höjning under år då grundmultipeln varit oförändrad. En annan fördel är att en fördelningseffekt uppnås genom konstruktionen med avtrappningarna av den individuella ersättningen och författarfondens fria del. Vi anser vidare det vara riktigt att författarfonden har en relativt stor frihet vid fördelningen av de fria medlen och att de berörda konstnärsorganisationerna har ett dominerande inflytande i fondstyrelsen.

Författarfonden är ett väl fungerande instrument för samhällets gottgörelse för författarnas, översättarnas och bokillustratörernas insatser

och huvudparten av denna ersättning bör även fortsättningsvis kanaliseras genom författarfonden utan några mer genomgripande förändringar i dess verksamhet och organisation. Sådana förändringar kommer sannolikt att bli aktuella om upphovsmännens rätt till biblioteksersättning lagfästs.

Som bestämmelserna för författarfonden nu är utformade finns beträffande författarpenning för illustrerat verk endast två alternativ. Antingen delar författare och illustratör lika på författarpenningen eller också får författaren ensam hela författarpenningen. Med hänvisning till att illustratören i åtskilliga fall är bokens huvudupphovsman och texten av mer underordnad betydelse har styrelsen i skrivelse till utbildningsdepartementet den 18 februari 1974 anhållit om ändring i gällande förordning så, att författarpenningen kan fördelas på författare och illustratör i ett rimligare förhållande till vars och ens insats i varje enskilt verk.

Vi finner att förordningen bör ändras på sätt som författarfonden föreslagit.

Som närmare framgått av 7.2.1 används en del av författarfondens medel till s. k. stipendietillägg. Dessa tillägg utgör i praktiken en form av inkomstgaranti. Merparten av dem som innehar stipendietillägg från författarfonden har en individuell författarpenning. Stipendietillägget innebär för dessa att denna summa fylls upp till ett visst belopp, f. n. 24 000 kr. per år. Övriga innehavare erhåller tillägget ograverat.

Författarfondens verksamhet med stipendietillägg befinner sig fortfarande på försöksstadiet. Erfarenheterna av den hittillsvarande verksamheten synes vara goda, men en systematisk utvärdering av försöket bör göras. Därefter kan beslut fattas om en eventuell permanentning av denna ersättningsform.

För övriga konstnärsfonder saknas förutsättningar för att införa ett stipendietillägg enligt författarfondens modell eftersom inga ersättningar automatiskt styrs till individuella mottagare. För övriga konstnärsfonder kommer emellertid de långtidsstipendier som nu föreslås inrättade (11.10) genom att ge ekonomisk trygghet under relativt lång tid att fylla en funktion som i viss mån motsvarar författarfondens stipendietillägg.

Som tidigare framgått har Sveriges författarförbund i skrivelse till Kungl. Maj:t begärt att få sluta likställighetsavtal (se 6.4.4.2) avseende ersättning från författarfonden. Vår syn på denna fråga redovisas i 11.3.2.3.

I detta sammanhang bör nämnas att vi ansluter oss till förslag från 1965 års musei- och utställningssakkunniga om utställningsersättning till bild- och formkonstnärer (se 11.7.2).

11.2.5 *Direkta stödformer*

Vi avser med direkta stödformer sådana ekonomiska eller motsvarande bidrag som inte är direkt relaterade till en viss konkret arbetsuppgift eller utnyttjande av en prestation utan snarare är ett allmänt uttryck för samhällets uppfattning att konstnärerna utför en samhällsnyttig verksam-

het som bör premieras. Ett exempel på en direkt stödform utgör det nuvarande stipendiesystemet.

Vi anser att direkta stödformer bör användas först när det omedelbara utnyttjandet av konstnärernas insatser och ersättningen härför inte ger skälig ekonomisk trygghet åt konstnärskategorier eller enskilda konstnärer.

De nuvarande stödformerna är i vissa avseenden inte ändamålsenliga och vi ger i det följande förslag till ändringar. Det gäller bl. a. de statliga stipendiemyndigheternas verksamhet. Nedan skall några allmänna synpunkter på stipendiesystemet anläggas.

Sedan början av 1960-talet har anslagen till stipendier höjts väsentligt. Systemet med statliga konstnärsstipendier har varit av betydelse för stora grupper av de yrkesverksamma konstnärerna. Det bör emellertid noteras att stipendiesystemet i praktiken slagit olika för olika konstnärsgrupper. På musikområdet har exempelvis stipendierna stor betydelse för tonsättarnas försörjning medan de utövande solisterna inte haft motsvarande utbyte.

Trots att Kungl. Maj:t genom utfärdade bestämmelser och stipendienämnderna i sitt arbete markerat att stipendierna inte skall förbehållas konstnärer inom traditionella områden bör man heller inte förbise, att stipendiesystemet medför risk för att konstnärer som arbetar på nya eller inte erkända områden ställs utanför.

Stipendiesystemet har kritiserats därför att utdelningen av stipendierna upplevs som slumpmässig och för att stipendierna har karaktär av stöd. Vi kan delvis förstå denna kritik. De stipendieutdelande organen har en mycket svår uppgift när det gäller att fördela beloppen. Så kommer alltid att bli fallet när antalet ansökningar vida överstiger antalet stipendier. Detta problem skulle naturligtvis kunna minskas eller t. o. m. undanröjas om anslagen gavs en sådan omfattning att flertalet "kompetenta sökande" kunde påräkna stipendium. Från urvalssynpunkt skulle då endast kvarstå problemet var gränsen för "kompetensen" skall dras. Emellertid skulle ändå en grundläggande svaghet kvarstå, nämligen att stipendierna endast temporärt och inte på längre sikt löser trygghetsproblemet för den enskilde eller lämnar rum för en planering av hans ekonomi.

Enligt vår bedömning kommer behovet av stipendier att tills vidare kvarstå för punktinsatser. Statligt stöd i någon form kommer att vara värdefullt i samband med tillfälliga ekonomiska svårigheter och för att skapa förutsättningar för konstnärlig förnyelse och som bidrag till dem som gör betydelsefulla konstnärliga insatser utan att ägna sig åt verksamheten i sådan omfattning att de kan grunda sin ekonomiska trygghet på konstnärsskapet.

Som närmare framgår av 11.10 föreslår vi därför att statliga stipendier skall finnas även i fortsättningen som komplettering till insatser i andra former för konstnärerna.

I detta sammanhang vill vi understryka det önskvärda i att kommuner, landsting och organisationer, som f. n. stöder konstnärer genom stipendier, bibehåller och utvecklar dessa. De kan bl. a. få en funktion som

komplettering och korrigering av andra insatser för konstnärer.

Statens konstnärsbelöningar (se 8.2.2) utgör en form av inkomstgaranti genom att belöningssumman reduceras i förhållande till den belönades övriga inkomster. Reduceringsreglerna har fått en mindre lämplig utformning då i vissa inkomstlägen den sammanlagda inkomsten kan minska om egeninkomsten ökar.

Konstnärsbelöningarnas största betydelse är att de ger trygghet på ålderdomen. Som framgår av 11.11 föreslår vi att konstnärsbelöningarna successivt avvecklas genom att nya inte utdelas. Möjligheterna att bereda konstnärer trygghet på ålderdomen bör förbättras på annat sätt.

11.3 Lagstiftningsfrågor

11.3.1 *Upphovsrätt*

11.3.1.1 Allmänt

De upphovsrättsliga frågorna hänger nära samman med ersättningsfrågorna och är därför av stor betydelse för konstnärernas ekonomiska situation. Det kan emellertid konstateras att gällande lagar på området har olika värde för olika konstnärsgrupper. Upphovsrättslagstiftningen är avsedd att skydda alla upphovsmän men får egentlig ekonomisk betydelse endast för konstnärer vilkas verk mångfaldigas eller framförs offentligt, alltså främst för författare och tonsättare. Praktiskt taget betydelselös från denna synpunkt är lagstiftningen för skapare av unika objekt, särskilt bildkonstnärer, om deras verk inte reproduceras eller visas i television.

De upphovsrättsliga frågorna bör ses i ett kulturpolitiskt sammanhang, särskilt om man som vi anser att konstnärernas ekonomiska trygghet bör grundas på rimliga ersättningar för deras insatser. Statens kulturråd bör därför vara remissinstans i hithörande sammanhang.

Upphovsrättslagstiftningen bör naturligtvis vara så utformad att den smidigt och effektivt ger upphovsmännen rimlig kompensation för deras arbete. Lagstiftningen inom upphovsrätten bör kontinuerligt anpassas till utvecklingen inom berörda medier. Skyddet får emellertid inte medföra att ersättningsbestämmelserna i alltför stor utsträckning styr eller begränsar utnyttjandet. En utveckling av de upphovsrättsliga eller därmed besläktade ersättningarna måste därför balanseras av ökade resurser för brukarna. Exempelvis bör biblioteken få ökade resurser i takt med att biblioteksverksamheten vidgas och konstnärerna och deras insatser i samband härmed tas i anspråk i större utsträckning. I samband med intensifierade insatser på kulturförmedlingens område kan upphovsrättsliga frågor komma att aktualiseras. Det gäller även för skapande verksamhet i andra former, som exempelvis amatörteatern. Amatörteaterverksamheten måste ges goda möjligheter att spela modern dramatik och upphovsmännens – dramatikernas – intressen därvid tillgodoses.

Vi tar i det följande upp vissa inskränkningar i den nuvarande upphovsrättslagstiftningen. I kapitel 4 har de olika typerna av inskränkningar analyserats. Därav har framgått att vissa inskränkningar är av rent

praktisk natur såsom enskild persons rätt att göra exemplar för helt privat bruk, rätten att för arkivändamål och liknande göra mikrofilm eller dylika kopior och rätten till citat. I dylika fall måste redan enligt upphovsmännens egen uppfattning inskränkningar tolereras eller t. o. m. understödjas av dem.

När inskränkningarna leder till ett mera systematiskt utnyttjande bör man emellertid enligt vår mening allvarligt överväga möjligheterna att ge upphovsmännen rätt till ersättning och rätt att förhandla om denna ersättning. Därvid måste givetvis de allmänna intressena beaktas, men förhandlingsrätt bör godtas.

Vår principiella inställning är att varje yrkesmässigt eller systematiskt utnyttjande av upphovsmännens prestationer bör medföra ersättning till upphovsmännen. Det är emellertid vår uppfattning att det är samhällets uppgift att garantera allmänheten tillgängligheten till konstnärliga verk och som företrädare för allmänheten bör samhället träda in och ersätta upphovsmännen. Där så är möjligt bör omfattningen av denna ersättning fastställas efter förhandlingar, men denna möjlighet föreligger inte alltid. Allmänintresset och den praktiska genomförbarheten är här faktorer som får vägas mot ansvaret för en rimlig levnadsstandard och goda arbetsmöjligheter för upphovsmännen.

Frågan i vilka delar inskränkningarna helt kan upphävas bör f. n. inte föranleda några rekommendationer från vår sida. Däremot vill vi för de avsnitt där inskränkningarna på grund av olika överväganden bör bibehållas generellt rekommendera s. k. avtalslicens, dvs. en lagstiftning som ger organisationerna möjlighet att träffa kollektiva avtal om upplåtelse och villkor för denna. Frågan huruvida enskild upphovsman genom individuellt veto får undandra sig sådan överenskommelse får bedömas från område till område. Endast om så befinns oundgängligen nödvändigt bör man i stället tillgripa tvångslicens, dvs. rätt för envar att utan avtal utnyttja verk mot erläggande av ersättning, som – i brist på överenskommelse – får fastställas av domstol.

11.3.1.2 Ersättning för fotokopiering i skolan (Enskilt bruk)

Som framgått av 4.5.4 träffades år 1973 en överenskommelse mellan staten och ett antal organisationer företrädande rättsinnehavare till upphovsrättsligt skyddade verk och till fotografiska bilder om ersättning för fotokopiering i skolorna. F. n. pågår förhandlingar om ett motsvarande avtal för universiteten och likartade utbildningsområden. Som framgått av 4.4.2.7 avser sakkunniga för förhandling av upphovsrättsliga frågor på undervisningsområdet att år 1974 lägga fram ett förslag i denna fråga.

Av 4.5.4 har vidare framgått att Nordiska upphovsrättskommittén har lagt fram förslag rörande dels en precisering av innebörden av 11 § URL, dels utkast till tre nya paragrafer som skall reglera förhållandet inom undervisningsväsendet, kopiering inom myndigheter, företag m. m. resp. kopiering ur tidningar och allmänna tidskrifter. Bestämmelserna i de två

förstnämnda fallen bygger på avtalslicens medan den sistnämnda förutsätter tvångslicens.

Vi betraktar det som angeläget att en lagändring efter i huvudsak dessa riktlinjer genomförs. Vi ser vidare med tillfredsställelse att en överenskommelse mellan berörda parter träffats beträffande fotokopiering i skolan och finner det angeläget att en överenskommelse träffas även för universitetsområdet m. m. innebärande att ersättning till upphovsmännen för fotokopiering kommer att utgå på detta område.

11.3.1.3 Skol- och gudstjänstantologier

Enligt 16 § URL ligger skol- och gudstjänstantologier under tvångslicens såvitt avser verk som är mer än fem år gamla. En förutsättning för bestämmelsens tillämpning är dock att det rör samlingsverk innehållande mindre delar av verk eller smärre verk av ett större antal upphovsmän.

Beträffande den ersättning som genom lagen år 1960 tillerkändes upphovsmännen för sådana bidrag har författar- och bokförläggarorganisationerna år 1963 träffat avtal. I övrigt synes inga överenskommelser gälla.

Upphovsmännen har yrkat att tvångslicensen skall utbytas mot avtalslicens. Därvid har man bl. a. kritiserat vissa uttalanden i förarbetena till lagen som går ut på att antologier av denna typ bör vara prisbilliga, eftersom dessa uttalanden lett till krav på upphovsmännen att sänka sina anspråk. Man har särskilt framhållit att inte några andra yrkesmän som deltar i produktionsprocessen fått sådana krav riktade mot sig.

De övriga nordiska ländernas lagar är på denna punkt överensstämmande med den svenska. Till skillnad från denna innehåller några av dem, bl. a. den norska, vissa regler om tvångsmedling för det fall parterna inte kan komma överens. Den norska författarorganisationen har bragt frågan om ersättning för skolantologier under sådan medling och medlingskommissionen har den 3 juli 1973 yttrat sig i frågan. Man har därvid fastslagit att upphovsmannaersättningen i dessa fall måste ses som en produktionskostnad likvärdig med de övriga och att anledning saknas att pressa upphovsmannaersättningarna för att få fram en billig slutprodukt. Med stöd av detta resonemang har medlarna fastställt författarersättning som ligger i det närmaste på det fyrdubbla av vad som dittills gällde. Vi anser att möjligheterna att byta tvångslicensen mot avtalslicens bör övervägas.

11.3.1.4 Upptagningar på ljudband för undervisningsbruk

Enligt 17 § URL får man inom undervisningsverksamhet för tillfälligt bruk framställa exemplar av offentliggjort verk genom ljudupptagning. Upptagningen kan ske antingen från ljudradioprogram eller genom att läraren låter intala (motsvarande) bandet. Begreppet tillfälligt bruk diskuterades i riksdagen i samband med lagens antagande, varvid dåvarande justitieministern tolkade lagutskottets interpretation "åtminstone något år" till att avse "ett par tre år". Som en konsekvens härav

skall dylika inspelningar förstöras senast tre år efter det att inspelningen gjordes.

Upphovsmannaorganisationerna har gjort gällande att tidsgränsen inte respekteras och att ett betydande olagligt utnyttjande av dessa inspelningar äger rum. I sitt förslag till ändringar från år 1969 yrkade upphovsmännen, att bestämmelsen utformas som en avtalslicens. Det underströks därvid att skolmyndigheterna torde ha behov av längre bevarandetid och att en avtalsreglering, som öppnade en sådan möjlighet, skulle vara till gagn för alla parter.

De av Kungl. Maj:t tillsatta sakkunniga som förhandlat om avtalsreglering av den grafiska kopieringen inom undervisningsväsendet har förklarat att de även skall ta upp föreliggande bestämmelse till överläggningar med upphovsrättsinnehavarna.

Nordiska upphovsrättskommittén har lagt fram förslag beträffande omstrukturering av 17 § URL. Å ena sidan har man utvidgat rätten att göra inspelningar även till televisionsupptagning, å andra sidan har man inskränkt rätten till att endast avse sådana verk som *utsänds* genom ljudradio eller TV; någon rätt för läraren att själv göra intalningar skulle alltså inte längre föreligga. Samtidigt har man delat upp komplexet på en del som gäller "efemära" inspelningar av verk som utsänds i *undervisningssyfte* och en som gäller inspelningar av annat än undervisningsmaterial eller som gäller dylikt material men bör bevaras längre tid. För den förra gruppen skall enligt förslaget gälla total inskränkning (förslagets 17 §); vill skolmyndigheterna bevara banden längre tid eller göra upptagning av icke-undervisningsmaterial kan man med utnyttjande av avtalslicens nå sitt syfte (förslagets 17a §).

Att skolan och andra undervisningsanstalter har behov av inspelningar är uppenbart. Samtidigt synes det ganska självklart att en i tiden begränsad möjlighet att använda dessa inspelningar måste innebära en allvarlig nackdel. Upphovsmännen har själva erbjudit sig att träffa avtal av innebörd att tidsbegränsningen skulle slopas.

Med stöd av vad som ovan anförts vill vi understryka dels att upphovsmännen bör beredas skälig ersättning för det utnyttjande som här kommer i fråga, dels att det ur kulturpolitisk synpunkt vore värdefullt om en sådan ordning kunde uppnås, att inspelningarna kunde bevaras inom resp. undervisningsanstalt för framtida bruk.

11.3.1.5 Talböcker och blindskrift

I 18 § upphovsrättslagen föreskrivs inskränkningar i upphovsrätten i syfte att tillmötesgå vissa handikappades behov. Av utgivet litterärt och musikaliskt verk får exemplar fritt framställas i blindskrift. Bibliotek och organisation får med Kungl. Maj:ts tillstånd på vissa villkor framställa talböcker och taltidningar för utlåning till blinda och andra svårt vanföra. Någon rätt till ersättning föreligger inte för upphovsmannen i dylika fall.

Riksdagsbehandlingen av upphovsrättslagen år 1960 ledde emellertid till att ett särskilt anslag uppfördes på riksstaten för ersättning åt författare och översättare för utnyttjande av deras verk i form av

talböcker och taltidningar, dock utan att rätten till denna ersättning lagfästes (se vidare 7.3).

Den av statsmedel utgående ersättningen fastställs av riksdagen på förslag av Kungl. Maj:t. Vid den ursprungliga beräkningen av statsanslaget synes till grund ha legat ersättningsnormer som år 1960 framlagts för de då inblandade parterna av tillkallad medlare. Dessa normer tillämpas ännu av Sveriges författarförbund vid fördelningen av medlen mellan de utnyttjade verkens upphovsmän.

Någon utfästelse från statsmakternas sida att dessa normer skall gälla föreligger inte. Emellertid har man, sedan redovisningsår avslutats och utvärdering av talboksproduktionen kunnat ske, på begäran av författarorganisationen i efterhand reglerat anslaget i enlighet med sagda norm. Så skedde senast i statsverkspropositionen år 1974. Författarorganisationerna har å sin sida under 1960-talet till statskassan återbetalat utanordnade belopp som enligt de sagda normerna inte gått åt till individuell ersättning.

Enligt vad vi inhämtat har avtal träffats mellan skolöverstyrelsen och Sveriges författarförbund om en försöksverksamhet för utvidgad användning av talböcker. Enligt avtalet skall inom vissa biblioteksområden utlåning kunna ske till andra grupper än dem som i tillämpningskungörelsen avses med svårt vanföra, t. ex. till utvecklingsstörda, hörselskadade och afasisjuka. Författarförbundet har också tillåtit att man får utöka verksamheten till invandrargrupper.

De återgivna förhållandena synes ge vid handen att en avtalsliknande situation uppkommit. Vidare framkommer att behovet av talböcker numera sträcker sig utöver de gränser som lagen anger, ävensom att författarorganisationen ställer sig positiv till ett ökat utnyttjande.

Mot bakgrund av vad här återgivits bör något hinder inte föreligga att såsom grund för upphovsmännens ersättningsanspråk i lagen införa ett licenssystem. Det må i detta sammanhang erinras om att lagutskottets förslag år 1960 innehöll en bestämmelse om rätt till ersättning. I enlighet med vår ovan intagna ståndpunkt vill vi i första hand nu rekommendera avtalslicens. Skulle en dylik inte kunna accepteras av statsmakterna bör dock, i enlighet med den situation som faktiskt råder, upphovsmännen tillerkännas en legal ersättningsrätt enligt tvångslicens.

Önskemål har framförts att de statliga anslagen för talboksersättning, liksom fallet är med biblioteksersättningen, skall administreras och fördelas inom ramen för Sveriges författarfond, bl. a. i syfte att vidga insynen och inflytandet utöver de litterära upphovsmännens krets. Vi kan dock i nuvarande läge inte förorda ett sådant överförande till fonden.

Bristen på genomtänkta ersättningsnormer gör det svårt att beräkna hur stort belopp som behövs för att den av riksdagen förutsatta "skäliga ersättningen" skall kunna utgå. Det rådande systemet för ersättningarnas beräkning och fördelning är ytterligt lösligt och kan rimligen inte intas i en författningstext.

Riksdagens kulturutskott (KrU 1974:1) har vid behandlingen av en motion angående ökade talboksmedel uppmärksammat frågan och hänvisat till vårt arbete: "Det synes utskottet lämpligt att ett blivande

förslag av rådet utformas efter överläggningar i frågan med vederbörande organisationer."

Vi har inte ansett oss kompetenta att gå in på en detaljutformning av bestämmelser i denna fråga. Detta bör i stället vara en uppgift för utbildningsdepartementet i samråd med författarnas organisationer. När fastare normer för beräkning av talboksersättningens storlek och fördelning föreligger bör frågan om en överföring av anslaget till författarfonden åter tas upp.

Vad som här sagts om talböcker borde också kunna tillämpas för litterära och musikaliska verk som framställs i blindskrift.

11.3.1.6 Offentligt framförande

Enligt 20 § URL får utgivet verk fritt framföras vid gudstjänst och undervisning. Utgivet verk får också under vissa betingelser framföras offentligt i en del andra sammanhang då framförandet inte är det huvudsakliga eller vid tillställningar som ingår i folkbildningsverksamhet eller har välgörande karaktär. Sceniskt verk och filmverk är dock undantagna från denna bestämmelse.

I Klys-förslaget från år 1969 kritiserades dessa bestämmelser. Beträffande framförande vid gudstjänst har det påpekats att det ofta gäller verk som skapats just för sådant bruk. I enlighet med det för 16 § URL stadgade förbudet att i skolantologi medels tvångslicens ta med verk som tillkommit för att brukas vid undervisning borde, enligt Klys, från det fria framförandet enligt 20 § åtminstone också ha undantagits sådana verk som enligt sin natur endast blir utnyttjade i gudstjänstsammanhang. För gudstjänstbruk yrkade upphovsmännen därför att bestämmelsen helt skulle upphävas. När det gäller undervisningsbruk föreslog upphovsmännen ett licenssystem. För övriga områden som avses med föreliggande bestämmelse yrkade upphovsmännen full avtalsfrihet.

Det framförande av annat utgivet verk än scenverk och filmverk som tillåts enligt den s. k. välgörenhetsparagrafen (20 § andra stycket URL) berättigar till ersättning endast i undantagsfall. Om vid framförande i folkbildningssyfte, för välgörande ändamål eller annat allmännyttigt syfte den reproducerande konstnären får arvode, förfaller inskränkningen och upphovsmannen måste lämna tillstånd till framförandet.

Upphovsmännen har gjort gällande att dessa inskränkningar bör utgå ur lagen och hela området läggas under vanliga avtalsförhandlingar.

Vad upphovsmännen anfört beträffande rätten att offentligen framföra verk vid gudstjänst och undervisning har i mycket fog för sig. Särskilt beaktansvärt är påpekandet att den sakrala musiken har sitt huvudsakliga användningsområde inom gudstjänstlivet, vilket med nuvarande lagstiftning leder till att tonsättare som ägnar sig åt sådana verk i praktiken inte får någon ersättning alls för deras framförande.

När det gäller övriga områden som avses i denna paragraf är det svårt att inta entydiga ståndpunkter. Mycket talar dock för att upphovsmännen själva skall få avgöra i vilken utsträckning de med sina verk önskar bidra till välgörande ändamål.

Vi vill mot bakgrund av det sagda rekommendera att bestämmelsen överses och att upphovsmännen ges möjlighet att förhandla om ersättning för sådant bruk av deras verk som kan bedömas som ett verkligt utnyttjande.

11.3.1.7 Utlåning och uthyrning av upphovsrättsliga verk

Enligt 23 § URL må exemplar av utgivet litterärt eller musikaliskt verk "spridas vidare" dvs. bl. a. utlånas från bibliotek. Sådant exemplar av litterärt verk må också fritt uthyras, medan uthyrning av noter är tillåten endast med upphovsmannens samtycke. Exemplar av konstverk som överlåtits till annan må enligt 25 § URL utlånas eller uthyras. Någon motsvarande bestämmelse finns inte i FotoL, men avsaknaden skall uppenbarligen ses mot bakgrund av uttalandet i förarbetena att det torde "vara en fast rotad uppfattning, att den som äger ett fotografi är berättigad att fritt förfoga över detta".

Upphovsmännen har sedan länge hävdat, att uthyrning av upphovsrättsliga verk och sådan utlåning av dem som sker yrkesmässigt eller eljest mera systematiskt borde ge lagfäst rätt till ersättning. Först med dylika yrkanden var författarna som efter upprepade framställningar under 1930- och 1940-talen erhöll biblioteksersättning år 1954. Denna ersättning var dock inte förknippad med någon legal rätt och som framgår ovan finns alltjämt inte i lagen någon juridisk rätt till sådan ersättning. Under 1970-talet har ersättningen emellertid ökat kraftigt och enligt riksdagens rekommendation håller författarsidan och statsmakterna som ett provisorium "förhandlingsliknande överläggningar" om ersättningen och dess konstruktion. Det bör anmärkas, att tonsättare, bildkonstnärer och fotografer, vilkas verk ingår i "böcker", har samma rätt till biblioteksersättning som författare och översättare.

Biblioteksersättningen är numera etablerad. De politiska instanserna torde allmänt godta ersättningsprincipen och såväl dessa som de fackliga organisationerna torde acceptera att ersättningen skall utges av allmänna medel, icke erläggas av de enskilda låntagarna. Internationellt sett torde den svenska biblioteksersättningen vara högt utvecklad och den har i flera fall utgjort förebild för aktioner för införande av ett motsvarande system. I Västtyskland har man emellertid gått ett steg längre och lagfäst rätten till ersättning, en ersättning som i praktiken skall följa samma system som den svenska. Enligt uppgifter diskuteras nu också en legaliserad biblioteksersättning i Storbritannien och Österrike. Den ersättning som redan finns i Nederländerna bygger på ersättning från de enskilda låntagarna och har därför ej ansetts acceptabel för de svenska upphovsmännen.

I Klys-förslagen från åren 1969 och 1970 yrkade upphovsmännen att rätten till ersättning skulle inskrivas i lag. Man föreslog ändringar av 23 och 25 §§ URL samt tillägg i FotoL av två paragrafer, allt av innebörd att utlåning från "bibliotek som tillhandagår allmänheten, liksom yrkesmässig uthyrning eller annat därmed jämställt förfarande" skall ligga under

avtalslicens. De närmare villkoren för en sådan licens skulle enligt förslagen föreskrivas av Kungl. Maj:t.

Det är uppenbart att biblioteksersättningen numera utgör en av de viktigaste faktorerna för författarnas ekonomiska situation. Det ter sig därför förståeligt att de önskar kunna förhandla om denna ersättning. Genom de av riksdagen rekommenderade "förhandlingsliknande överläggningarna" mellan upphovsmännen och staten har upphovsmännen fått möjlighet att direkt framföra sina synpunkter på ersättningens storlek och konstruktion. Det bör dock noteras att resultaten av dessa överläggningar inte för någon av parterna kan anses ha samma bindande verkan som är sedvanligt i förhandlingssituationer eftersom ersättningens storlek och konstruktion alltjämt är en anslagsfråga som i sista hand avgörs av riksdagen. Detta utgör givetvis från rent förhandlingstekniska synpunkter en nackdel. Överläggningarna torde främst ha betydelse vid behandlingen av prioriteringarna inom Klys-området eller för särskilda prioriteringar mellan olika sorters litterära yrkesutövare inom redan given anslagsram. När det gäller ersättningens konstruktion och användningen av författarfondens s. k. fria del har emellertid överläggningarna lett till konkreta resultat.

I sina direktiv till nordiska upphovsrättskommittén år 1970 uttalade chefen för justitiedepartementet att man nu i högre grad än vid lagstiftningens tillkomst kan överväga att låta ersättningarna bli föremål för kollektiva förhandlingar med upphovsmannaorganisationerna som förhandlingspartner. Utvecklingen har enligt vår mening givit ökad tyngd åt detta uttalande. Berörda organisationer har visat god förhandlingskapacitet och det finns inte längre någon anledning att – såsom ännu skedde vid slutet av 1960-talet – anta, att upphovsmännen skulle besinna sitt ansvar sämre än andra fackliga organisationer. Detta understryks ytterligare av att ersättningen numera är av en sådan betydelse för författarnas ekonomi att ett bortfall av ersättningen till följd av sådana fackliga stridsåtgärder som eventuellt skulle bli möjliga vid en lagfäst ersättningsrätt, skulle medföra kännbara förluster för kåren.

Vi anser oss inte närmare böra gå in på frågan om en lagfäst biblioteksersättning. Den behandlas av Nordiska upphovsrättskommittén. Vi vill emellertid påpeka att denna fråga för Sveriges del möjligen bör lösas oberoende av hur motsvarande förhållanden kommer att gestalta sig i övriga nordiska länder – som har helt andra system för biblioteksersättning – även om samråd länderna emellan bör ske enligt artikel 14 i det nordiska kulturavtalet.

I detta sammanhang vill vi beröra vissa andra frågor som gäller ersättning för utlåning, visning, offentligt framförande eller annat utnyttjande av konstnärliga verk. Behovet av helhetssyn och helhetsbedömning på ersättningsfrågorna gör sig alltmer gällande.

Förutom när det gäller biblioteksersättningen har staten tagit det ekonomiska ansvaret även för den s. k. kopieringsersättningen (skolornas fotokopiering eller mångfaldigande på annat sätt av litterära och konstnärliga verk samt fotografier). Sistnämnda ersättning finns beskriven i 4.5.4. I fråga om både biblioteksersättningen och kopieringsersätt-

ningen har staten alltså centralt gjort åtaganden även för kommunernas räkning.

1965 års musei- och utställningssakkunniga (MUS 65) har i betänkande (SOU 1974:43) Utställningar föreslagit att staten också tar ekonomiskt ansvar för utställningsersättning till bildkonstnärer och konsthantverkare som ställer ut konstverk bl. a. i kommunala konstsalonger och andra likartade lokaler. Vi finner att starka skäl talar för ett genomförande av principen om att utställningsersättning skall utgå till nämnda grupper (se vidare 11.7.2.2). Redan i nuläget betalas utställningsersättning av Riksutställningar och vissa kommuner (med eller utan lokal överenskommelse med Konstnärernas riksorganisation).

Under senare tid har emellertid ersättning aktualiserats också för andra former av offentligt utnyttjande av konstnärliga produkter. Biblioteken utvecklas successivt till att bli något av mediatek, dvs. utlåning av böcker kompletteras med utlåning av grammofonskivor och andra fonogram (fonotek), notmaterial samt bildkonstverk (artotek). Vid en vidare utveckling kan man också räkna med utlåning av fotografier (fototek). Det framstår som naturligt och ändamålsenligt att statsmakterna vid en sådan utveckling utformar ett system för ersättning åt de här berörda upphovsmännen av samma slag som till författarna. Här bör redovisas att artoteksersättning i ett fall redan överenskommits. Det gäller skolöverstyrelsens och Konstfrämjandets försök med artotek på ett femtiotal bibliotek i landet, varvid en engångsersättning för utlåningen utbetalas till konstnärerna.

Vi har tidigare påpekat att upphovsrättsliga frågor kan komma att aktualiseras genom intensifierade insatser på kulturförmedlingens område och att t. ex. amatörteatern måste ges goda möjligheter att spela modern dramatik samtidigt som upphovsmännens – dramatikernas – intressen tillgodoses. Vi finner det önskvärt att också dessa förhållanden beaktas i detta sammanhang.

Den ovan nämnda ersättningen för skolornas fotokopiering gäller inte kopiering av noter inom den kommunala musikskolan, för yrkes- eller amatörorkestrar o. d. Ersättningsfrågan är emellertid aktualiserad av Svenska musikförläggareföreningen u. p. a. (SMFF). En central reglering av även denna ersättning vore givetvis önskvärd.

Slutligen skall här också nämnas STIM- och IFPI-ersättningarna. Dagens läge är att kulturnämnden/biblioteksstyrelsen och fritidsnämnden i en stor mängd kommuner var för sig enligt avtal med STIM eller för varje särskilt fall betalar en årsavgift för utförande av skyddad musik, via grammofon eller som levande musik med enskilda musiker, i bibliotek, på fritidsgårdar, på ungdomsgårdar, på idrottsplatser osv. Ett vidlyftigt system med skriftliga avtal har utvecklats, vilket medför en onödigt krånglig och sakligt omotiverad lokal handläggning. Tidigare hade ett antal bibliotek avtal med the International Federation of Producers of Phonograms and Videograms (IFPI)[1] rörande överföring av musik från grammofonskiva till ljudband. Dessa avtal har sagts upp av IFPI.

Samtliga här redovisade ersättningar och ersättningsanspråk avser ett icke-kommersiellt utnyttjande av konstnärliga verk som ett led i

[1] Fram till år 1974 benämndes organisationen the International Federation of the Phonographic Industries, därav förkortningen.

strävandena att nå ut med ett kulturutbud till bredare publik och nya mottagargrupper. Enligt vår mening är det önskvärt med en samlad bedömning av ersättningsfrågorna beträffande de olika konstarterna och utnyttjandeformerna. En angelägen önskan är därvid att så långt möjligt kunna centralt "friköpa" kulturprodukterna för fri användning i kommunerna och inom de av samhället stödda organisationerna som har att lokalt svara för kulturverksamheten bland medborgarna. Det gäller t. ex. bildningsorganisationerna, folketshusrörelsen och andra folkrörelser. Detta förutsätter att staten förhandlar med upphovsmannaorganisationerna över hela fältet. Med en sådan ordning skulle ersättningsfrågorna kunna lösas efter mera enhetliga principer och betydande förenklingar åstadkommas jämfört med ett läge där de lokala nyttjarna enligt varierande grunder själva svarar för ersättningarna. Självklart bör – liksom vid biblioteksersättningen och kopieringsersättningen – någon form av statistik insamlas till grund för den centrala bedömningen av ersättningens storlek. Dessutom innebär den konstruktion vi här skisserat att staten skulle överta en del kostnader som hittills burits av kommunerna och organisationerna, framför allt STIM-ersättningen. Detta ekonomiska problem måste givetvis beaktas i de centrala övervägandena om den statliga och kommunala ekonomin som torde aktualiseras av pågående utredningar. Vad vi här diskuterat avser inte några större belopp.

Hela denna fråga behöver emellertid utredas mera ingående än vi haft möjligheter att göra. Det syns oss mest ändamålsenligt att statens kulturråd får i uppdrag att efter en mera systematisk genomgång av ersättningssystemen lägga fram ett samlat förslag som underlag för överläggningar med upphovsmannaorganisationerna.

En fördel med att statens kulturråd får bereda saken vidare är dessutom att ersättningsfrågorna kan sättas in i det stora kulturpolitiska sammanhanget. Bl. a. måste samhällets insatser via konstnärsfonderna avvägas så, att de på ett rimligt sätt kompletterar konstnärernas direkta ekonomiska utbyte av sitt arbete och den ersättning som härrör från utnyttjandet av deras verk.

Först vid sådan mera övergripande bedömning kan prioriteringar av insatserna göras och en likvärdig behandling av olika konstnärsgrupper komma till stånd. Man kan emellertid inte räkna med att en slutgiltig reglering av denna fråga kan göras; statens kulturråd bör fortlöpande följa utvecklingen och föreslå åtgärder som visar sig påkallade.

11.3.1.8 Ersättning till utövande konstnärer för användning av fonogram

Upphovsrättslagen 47 § ger rätt till skälig ersättning till framställare av kommersiella grammofonskivor och ljudband (fonogram) samt till utövande konstnärer som medverkat vid framställningen då fonogram utnyttjas i radio- eller TV-sändning. För ersättningens utformning och användning redogörs i 4.5.3.

Klys och SAMI har gjort framställning om att rätten till ersättning skall utökas till att även omfatta offentligt framförande av fonogram.

Härmed avses bl. a. industrimusik, musik i varuhus, genom juke-boxar och diskotek.

Ersättning för sådan användning ges enligt den danska upphovsrättslagen. Vid antagandet av den svenska upphovsrätten år 1960 uttalade justitieministern, att man borde avvakta erfarenheterna av den då föreslagna lagstiftningen innan man utsträckte ersättningsrätten till att allmänt omfatta offentligt bruk.

Enligt vad vi inhämtat avser SAMI att använda hela det belopp, som kan komma att tillföras organisationen genom den av Klys och SAMI begärda utvidgningen av lagen, för att i enlighet med organisationens stadgar stödja "sång- och musikfrämjande ändamål", bl. a. med hänsyn till att en individuell fördelning av ersättningsbeloppet skulle ställa sig svår och dyrbar.

Den begärda lagändringen kommer att prövas av Nordiska upphovsrättskommittén. Vi anser det önskvärt att den genomförs.

11.3.1.9 Övriga synpunkter

I vissa sammanhang har framhållits att *skyddstiden* efter upphovsmannens död verkar till förmån för kommersiella intressen. Det har därför ifrågasatts, att skyddet skulle verka endast till förmån för vissa närstående efterlevande.

Denna tankegång kan från vissa synpunkter te sig riktig, eftersom ibland skyddet lagt hinder i vägen för spridning av litterära och musikaliska verk som kommit att tillhöra "nationalskatten". Emellertid får det inte förbises att upphovsmannens möjlighet att i livstiden uppnå rimliga avtal med förläggare är beroende av i vilken utsträckning han kan tillförsäkra denne sådana rättigheter, att en satsning på utgivning blir ekonomiskt försvarbar. Om förlagsrätt skulle utslockna med upphovsmannens död skulle varje förlagsavtal innefatta avsevärda risker för förläggarna och detta kunde komma att försämra upphovsmannens möjlighet både att finna förläggare och att av honom utfå rimliga honorar.

För fotografier gäller särskilda bestämmelser rörande skyddstiden i så måtto att endast fotografiska bilder av "konstnärligt eller vetenskapligt" värde har samma skyddstid som verk som faller under URL, dvs. 50 år efter upphovsmannens död. För andra fotografier gäller skyddet till 25 år efter det att bilden *framställts*.

Vi finner det anmärkningsvärt att upphovsrättsliga anspråk förutsätter en kvalitetsprövning av de enskilda objekten. Även skyddstidens begränsning är värd att notera. Eftersom fotografier av historiskt-dokumentära skäl ofta får en förnyad aktualitet efter ett par decennier sedan bilden togs kan en fullt yrkesverksam fotograf komma i den situationen att hans tidiga fotografiska verk utnyttjas utan ersättning. Som framgått av 4.2.3.2 är de inskränkningar i fotorätten som följer av bestämmelserna om beställning endast skenbart inskränkningar. Det står ju fotografen fritt att – om han icke lyckas avtala om förbehåll – vid uppgörande av sina taxor

ta hänsyn till i vilken omfattning han går miste om framtida förfoganderätt över beställt fotografi.

En parallell till fotolagen är mönsterskyddslagen i det avseendet att reglerna för det upphovsrättsliga skyddet förutsätter en prövning av de enskilda objekten. Även mönsterskyddslagen ger ett kortvarigare skydd än upphovsrättslagen.

Skyddstiden synes alltså vara en förutsättning för upphovsmannens möjlighet att få rimligt vederlag. Skyddstidens längd kan givetvis diskuteras. Vi har emellertid inte funnit anledning gå in på denna fråga.

11.3.2 *Skatter och sociala avgifter*

11.3.2.1 Allmänt

Som framgått av 6.4.1 kan i princip skatte- och avgiftssystemet sägas vara uppbyggt av fyra huvudkomponenter: den årliga inkomst- och förmögenhetsskatten, mervärdeskatten, de speciella konsumtions- och omsättningsskatterna i form av s. k. punktskatter samt socialförsäkringsavgifterna och andra arbetsgivaravgifter.

Av de nämnda huvudkomponenterna har vi endast anledning att beröra mervärdeskatten och vissa socialförsäkringsavgifter samt den allmänna arbetsgivaravgiften (egenavgiften). Vi vill emellertid rörande den årliga inkomstskatten fästa uppmärksamheten vid att taxeringsmyndigheterna tillämpar olika praxis i bedömningen av i den allmänna självdeklarationen uppförda avdrag, t. ex. för arbetsrum, trots att alla rörelseidkare torde ha rätt att göra fulla avdrag för styrkta kostnader för inkomstens förvärvande. Detta innebär att konstnärer – liksom andra yrkesgrupper i liknande situation – behandlas olika beroende på bostadsort och att de i vissa fall blir hänvisade till ett tidsödande besvärsförfarande. Detta är givetvis otillfredsställande. Det är önskvärt att praxis på området förenhetligas.

11.3.2.2 Mervärdeskatt vid försäljning av konstverk

Som framgått av 6.4.3 är numera all försäljning av konstverk enligt tulltaxenummer 99.01–99.03, dvs. målningar, etsningar, litografier och liknande konstgrafiska alster samt skulpturer, befriad från mervärdeskatt om konstverket ägs av konstnären eller dennes oskiftade dödsbo. Denna skattebefrielse gäller således oavsett var försäljningen sker, vem som handhar försäljningen och om det är fråga om förstagångsförsäljning eller ej.

I en skrivelse till finansdepartementet av den 17 december 1973 har Föreningen Sveriges konsthantverkare och industriformgivare (KIF) hemställt om en utvidgning av skattefriheten till andra konstverk än sådana som omfattas av tulltaxenummer 99.01–99.03. Som skäl härför anförs bl. a. svårigheter i gränsdragningen mellan verk hänförliga till nämnda tulltaxenummer och andra konstverk. Enligt föreningens mening bör skattefriheten utvidgas till keramiska alster, gobelänger och andra

textila konstverk m. m. vilka skapas på i princip samma sätt som nu skattefria konstverk. KIF anför vidare att vid utformandet av reglerna hänsyn bör tas till det avtal som träffats mellan MUS 65 och KIF angående ersättning till konstnärer vid utställningar så att "reglerna i avtalet och mervärdeskatteförordningen blir överensstämmande på sådant sätt att verk, som berättigar upphovsmannen till utställningsersättning, skulle vara befriade från mervärdeskatt".

Yrkanden om utvidgning av skattebefrielsen till att omfatta även konsthantverk har vid flera tillfällen anförts i motioner till riksdagen.

Finansministern uttalade i prop. 1973:163 att han har förståelse för det framförda kravet, men att han anser att den avgränsning som gjorts bör bestå. De påtalade svårigheterna med nuvarande avgränsning skulle enligt finansministern säkerligen inte minska utan tvärtom leda till andra och än svårare gränsdragningsproblem om även exempelvis textila och keramiska alster skulle inrymmas under skattefriheten. Med hänsyn härtill förordades i propositionen ingen utvidgning av undantaget från skatteplikt för konstverk.

Skatteutskottet anförde i sitt betänkande 1973:62 att det är angeläget att undantagen begränsas för att inte onödigt komplicera den praktiska tillämpningen av lagstiftningen och tillstyrkte med hänvisning härtill propositionen på denna punkt.

Den ovan nämnda utvidgningen av skattefriheten genomfördes efter förslag i ett av mervärdeskatteutredningen avlämnat delbetänkande (Ds Fi 1973:3) Översyn av mervärdeskatten, Del I Materiella regler. Därmed är utredningens översyn av de materiella reglerna avslutad i vad avser frågor om skattskyldighet, redovisningsskyldighet samt skatteplikt för varor och tjänster.

Mervärdeskatt utgår även vid försäljning av andra konstverk än bildkonstverk, exempelvis böcker, fonogram och notmaterial. Dessa senare är emellertid endast medier för de upphovsrättsliga verken och försäljningen av dem ingår inte som ett led i upphovsmannens normala verksamhet. Tonsättaren och författaren "säljer" sitt verk genom att upplåta förlagsrätt eller uppföranderätt och för sådan försäljning utgår inte moms. Om dessa konstnärer själva engagerar sig i försäljning av slutprodukten – vilket alltså sällan sker – blir de affärsmän i vedertagen mening och bör som andra försäljare av böcker och noter erlägga mervärdeskatt.

Bildkonstnären framställer – i motsats till exempelvis författaren och tonsättaren – normalt en enda produkt, som i sig är både ett verk och ett föremål. Avyttringen av denna produkt ingår därför som ett naturligt led i hans konstnärliga verksamhet. Mervärdeskatten har därmed en mer direkt betydelse för bildkonstnärerna än för andra konstnärer. Det finns således anledning lägga alldeles speciella synpunkter på den mervärdeskatt som utgår vid försäljning av bildkonst.

Vi finner den nyligen genomförda utvidgningen av skattebefrielsen tillfredsställande men måste konstatera att den endast gäller vissa typer av bildkonstverk. Sålunda är försäljning av verk i textila och keramiska material belagda med mervärdeskatt i den mån den årliga omsättningen

överstiger 10 000 kr. Det samma gäller fotografiska bilder varvid är att notera att även reproduktionsrätt och annan rätt till fotografisk bild anses som vara varför även överlåtelse av sådan rätt mot ekonomiskt vederlag är belagd med mervärdeskatt. Något motsvarande gäller inte andra bilder eller litterära och musikaliska verk.

Vi måste konstatera att den nuvarande utformningen av mervärdeskatten vid försäljning av konstverk från kulturpolitiska utgångspunkter har betänkliga konsekvenser. Det är uppenbart otillfredsställande att skattebefrielsen är beroende av konstverkets material. Konstverk i t. ex. textil, keramik, metall och plast – i den mån de inte kan betraktas som skulpturer – särbehandlas i förhållande till konstverk som är hänförliga till tulltaxenummer 99.01–99.03. Man kan också notera att undantagen från skattebefrielsen är oenhetliga vad gäller om verken framställts i fler än ett exemplar eller inte. Vissa unika verk är undantagna, andra inte. Vissa unika verk är skattebelagda, andra inte. Sålunda är t. ex. försäljning av textila applikationer och gobelänger, som är lika unika som målningar, skattebelagd.

De nuvarande reglerna diskriminerar främst konsthantverkare och fotografer. Beträffande fotografer kan anföras att endast ett fåtal fotografer uteslutande framställer bilder som i någon mening är "konstnärliga". Det finns skäl att anta att ett antal fotografer önskar koncentrera sig på att arbeta med sådana bilder, men att de inte kan göra detta på grund av att möjligheterna att vinna ekonomiskt utbyte är små. Detta beror delvis på att fotografi i praktiken ännu inte erkänts som en självständig konstart, vilket tar sig uttryck på många sätt. Utställningar av fotografier förekommer t. ex. mycket sällan. Härvidlag spelar naturligtvis mervärdeskatten en underordnad roll för fotografernas försörjningssituation. Det är ändå otillfredsställande att fotograferna missgynnas också i detta avseende.

Frågan om mervärdeskatt vid försäljning av konstverk har som framgått nyligen varit föremål för utredning och statsmakternas beslut och vi måste givetvis acceptera att vägande invändningar av uppbördsteknisk natur kan resas mot en ytterligare utvidgning av skattebefrielsen. Vi anser trots detta att man av kulturpolitiska skäl ytterligare bör överväga en begränsad utvidgning av skattebefrielsen till att omfatta även vissa konsthantverkliga produkter som är i konstnärens eller hans oskiftade dödsbos ägo.

De utvidgade undantagsreglerna synes lämpligen böra knytas till produktens material på så sätt att textila och keramiska konstverk i skattehänseende blir likställda med målningar, etsningar, litografier och liknande konstgrafiska alster samt skulpturer. Vi är medvetna om de svårbemästrade avgränsningsproblem som uppstår t. ex. när man skall bedöma huruvida en keramisk produkt är ett konstföremål eller ett nyttoföremål. För att denna svårighet skall motverkas bör det föreskrivas att endast unika föremål skall tas med i undantagsbestämmelserna. Det förtjänar emellertid påpekas att t. ex. gobelänger och andra textila konstverk endast sällan kan komma i fråga för praktiskt bruk varför avgränsningen gentemot nyttoföremål i dessa fall knappast bereder några större svårigheter.

Ovanstående förslag tar inte hänsyn till fotografernas situation. Det synes dock inte möjligt att göra några undantag för fotografier, främst av det skälet att det inte torde vara möjligt att i detta sammanhang skilja "konstnärliga" fotografiska bilder från andra fotografiska bilder. Fotografi som konstnärligt medium måste främjas på annat sätt.

11.3.2.3 Sociala avgifter

Frågan om socialförsäkringsavgifterna och egenavgiften hänger givetvis samman med skattesystemets allmänna utformning. Vi har varken anledning eller kompetens att närmare gå in på skatte- och avgiftssystemet som sådant. Det är emellertid enligt vår uppfattning nödvändigt att i det pågående reformarbetet gällande detta system beakta de speciella förhållanden som gäller de fritt arbetande konstnärerna.

Som framgått av 6.4.4 har självständigt konstnärligt verksamma yrkesutövare, dvs. sådana som inte har anställning, själva att betala socialförsäkringsavgifter till folkpensioneringen och den allmänna tilläggspensionen (ATP) samt allmän arbetsgivaravgift (egenavgift). Dessutom är sjukförsäkringsavgiften betydligt högre för icke anställda än för anställda konstnärer. Genom att sociala förmåner i ökad utsträckning kommit att finansieras med avgifter och att dessa avgifter successivt höjts har de icke anställda konstnärerna kommit i en ogynnsam situation i förhållande till dem som är anställda. Detta accentueras av den tendens som finns att överflytta inbetalningen av de sociala avgifterna från löntagarna till arbetsgivarna och att avgifterna successivt stiger. Det senaste exemplet på en sådan överflyttning är den omläggning av folkpensionsavgiften som gäller fr. o. m. år 1974. Den ger den självständigt arbetande konstnären en viss skattelättnad, men alltid mindre än löntagaren, och i vissa fall mycket mindre. Den nyligen av 1972 års skatteutredning föreslagna omläggningen av finansieringen av sjukförsäkringen (se 6.4.6) kommer, när den genomförs, att få en liknande effekt.

I 6.4.5 har en jämförelse gjorts mellan anställda och självständigt arbetande konstnärer varav bl. a. framgår att skillnaderna mellan disponibla inkomster grupperna emellan är ca 3 000 kr. per år vid en inkomst av ca 36 000 kr. efter i deklarationen avdragsgilla kostnader.

Man kan hävda att skillnaden i avgiftsbelastning mellan anställda och icke anställda konstnärer i viss mån är skenbar eftersom även de anställda betalar berörda sociala nyttigheter genom sitt arbete. För dem är kostnaderna emellertid inte direkta utan framstår snarare som en begränsning av löneutrymmet. Vid löneförhandlingar beaktas dessa förhållanden.

I motioner till riksdagen och av konstnärsorganisationer har framförts kritik mot att egenavgift måste erläggas även för inkomst av litterärt och konstnärligt arbete i den mån inkomsten inte härrör från anställning. Man har särskilt framhållit, att sådan verksamhet, ehuru den enligt skattelagstiftningen är att hänföra till rörelse, inte kan jämställas med sådan rörelse som drivs i företagsmässiga former; konstnären kan inte anlita annan för att utföra hans konstnärliga arbete, han kan inte genom rationaliseringsåtgärder motverka den kostnadsökning i "rörelsen" som

avgiften innebär, han kan inte enligt företagsmässiga principer utveckla rörelsen för att göra den mera lönsam och därmed mera bärkraftig.

Riksdagen har hittills avvisat motionsyrkandena med bl. a. motiveringen att många andra ekonomiskt svaga företagaregrupper har att erlägga denna avgift och att det under alla omständigheter bjuder stora avgränsningsproblem att göra undantag från skyldighet att betala avgiften.

Vi finner det angeläget att frågan om socialförsäkringsavgifterna och egenavgiften uppmärksammas av företagsskatteberedningen och/eller 1972 års skatteutredning. Därvid bör möjligheterna att befria de självständigt arbetande konstnärerna från egenavgiften särskilt prövas, även om detta innebär en särbehandling. Vi har emellertid ingen anledning gå in på avgiftsförhållanden för andra fria yrkesutövare.

Egenavgiften har inte något direkt samband med socialförsäkringens finansiering och skiljer sig därigenom från övriga ovan berörda avgifter. Egenavgiften går således inte tillbaka till konstnärskollektivet i form av sociala förmåner. Det är enligt vår mening otillfredsställande att konstnärerna belastas med denna avgift, även om det ovan förda resonemanget om löneutrymmet kan appliceras även på egenavgiften.

Här bör noteras att en proposition kan väntas till höstriksdagen 1974 om att sådan befrielse skall gälla inkomster upp till 10 000 kr.

En åtgärd i syfte att minska de olägenheter avgiftssystemet medför är att samhället och samhällsstödda organisationer bereder konstnärerna ökade möjligheter till anställning. Vi förordar att dessa möjligheter vidgas. Då det inte är fråga om heltidsarbete bör, när så kan göras, villkoren för arbetet utformas så att det blir fråga om anställning – inte uppdrag. Därmed faller skyldigheten att erlägga avgifterna på arbetsgivaren.

Vi vill också peka på att ett mellanting mellan anställning och självständigt arbete kan åstadkommas med s. k. likställighetsavtal. Som framgår av 6.4.4.2 kan genom sådant avtal viss inkomst som inte är anställningsinkomst överföras till inkomstslaget inkomst av anställning såvitt gäller folkpensioneringen, tilläggspensioneringen (ATP) och sjukförsäkringen. Därigenom betalar arbetsgivaren motsvarande socialförsäkringsavgifter.

Likställighetsavtal har bl. a. träffats mellan Sveriges författarförbund och Sveriges Radio. Likställighetsavtal synes vara en framkomlig väg för att undanröja vissa ekonomiska problem för de självständigt arbetande konstnärerna. Slutande av likställighetsavtal är visserligen i första hand en facklig fråga men det är angeläget att staten och kommunerna intar en positiv attityd och i möjligaste mån tillmötesgår önskemålen från konstnärsorganisationernas sida i fråga om sådana avtal.

Ett sådant tillmötesgående kan i vissa fall vara förenat med vissa juridiska komplikationer som kan förutsätta ändringar i gällande lag. Det föreligger med anledning av den i 6.4.4.2 nämnda skrivelsen från Sveriges författarförbund en framställning i socialdepartementet om en prövning av de legala möjligheterna att tillmötesgå författarförbundets krav på att sluta likställighetsavtal avseende författarpenning från författarfonden.

Vi förutsätter i enlighet med vad som ovan anförts att en lösning uppnås så att fonden kan erlägga berörda avgifter.

Det bör ankomma på statens kulturråd att följa hithörande frågor och medverka till de åtgärder som visar sig påkallade. I detta sammanhang bör möjligheterna att utsträcka likställighetsavtalen till att omfatta även den allmänna arbetsgivaravgiften (egenavgiften) undersökas.

I den mån frågorna om de sociala avgifterna inte går att lösa på ett för berörda konstnärsgrupper tillfredsställande sätt bör konstnärsgrupperna kompenseras kollektivt genom att hänsyn till avgiftsbelastningen tas vid medelsfördelningen till konstnärsfonderna. Om avgifterna höjs eller omfördelas på sätt som senast skett i fråga om folkpensionsavgiften bör belopp motsvarande dem, som de självständigt arbetande konstnärerna belastas med, tillföras fonderna. Vid en eventuell fortsatt omstrukturering av avgiftssystemet i syfte att bereda skattelättnader för löneanställda, kommer bl. a. självständigt arbetande konstnärer till en del att gå miste om dessa lättnader. Genom en ökning av anslagen till konstnärsfonderna kan viss kompensation ges även om det synes praktiskt omöjligt att vid fondernas anslags- och stipendiefördelning styra motsvarande medel enbart till självständigt arbetande konstnärer.

Om likställighetsavtal inte kan slutas på visst område på grund av svårigheter av legal natur bör staten och kommunerna då konstnärer anlitas bestämma ersättningen med hänsyn till de sociala avgifternas storlek.

11.4 Anställningar och uppdrag

11.4.1 *Inledning*

Vi har utgått från att den grundläggande metoden att lösa konstnärernas försörjningsproblem är att skapa förutsättningar för arbete som kan ge dem utkomst. I detta avsnitt berörs möjligheterna att i större utsträckning ge konstnärerna anställning och uppdrag i första hand i statliga, landstingskommunala och kommunala organ samt hos organisationer.

De år 1974 av statsmakterna beslutade reformerna inom kulturområdet kommer att påverka konstnärernas försörjningssituation bl. a. genom att ett ökat antal konstnärer kan erbjudas arbete vid av samhället stödda kulturinstitutioner och hos organisationer. Även de nya bidragsformerna ger en sådan effekt.

Det kvarstår emellertid viktiga områden där konstnärernas möjligheterna att bidra med väsentliga insatser inte tas till vara fullt ut. Det gäller exempelvis miljöplanering och miljöutformning, verksamhet inom institutioner som förskola, skola, sjuk- och vårdhem. Därmed går samhället miste om väsentliga bidrag från konstnärernas sida.

Ett sätt att mer systematiskt ta till vara konstnärernas speciella kunnande och begåvning är att öka möjligheterna till anställning för dem. En av fördelarna med anställningsformen är att den ger ett större mått av ekonomisk och social trygghet än vad fri verksamhet kan erbjuda.

Som tidigare framhållits är konstnärskåren heterogen och olika konstnärsgrupper arbetar under skilda förutsättningar. Det är därför naturligt att attityden till anställning skiftar mellan olika konstnärskategorier.

Invändningarna mot att konstnärer anställs är främst grundade på att den konstnärliga friheten kan hotas i samband med anställningen. Det är uppenbart att en sådan risk kan föreligga i vissa fall. För vissa konstnärsyrken dominerar emellertid sedan länge anställningen som utkomstform utan att den konstnärliga friheten därmed begränsats.

Nyss berörda anställningar gäller främst utövande konstnärer som musiker, skådespelare och dansare. Vi anser att det även för självständigt arbetande konstnärer i många fall är möjligt att finna former för anställning som inte åsidosätter den konstnärliga integriteten utan tvärtom ger utrymme för experiment och konstnärlig utveckling under ekonomiskt trygga förhållanden. Som exempel kan nämnas de vidgade möjligheter att anställa dramatiker vid teatrar och tonsättare vid orkestrar som det nya statsbidragssystemet innebär. Konstnärernas arbetsuppgifter och övriga villkor bör emellertid klart definieras då anställningen påbörjas och han bör därefter lämnas frihet att lösa sina uppgifter utan ytterligare direktiv. I Ny kulturpolitik diskuterade vi utförligt samarbetsproblemen inom kulturinstitutionerna. Vissa av de synpunkter vi anlade har sin tillämpning även i detta sammanhang.

Det måste emellertid samtidigt betonas att en anställning eller ett uppdrag givetvis innebär att man ingår i ett sammanhang och att detta verkar bestämmande på verksamhetens allmänna art och inriktning. För konstnären måste det alltid bli en avvägning mellan ambitionen att verka fritt och det beroende, som ett anställningsförhållande innebär. Genom att förutsättningarna för anställningen klarläggs från början kan konstnären bedöma och ta ställning till om villkoren är acceptabla.

Vår uppfattning är att anställning i regel medför ekonomisk och social trygghet och att resurser ställs till förfogande för det konstnärliga arbetet. Detta ger förutsättningar för att förverkliga konstnärliga intentioner och vidgar därigenom i vissa avseenden snarare än inskränker den konstnärliga friheten. Den enskilde konstnären kan i det konkreta fallet välja sådana arbeten som han finner tillfredsställande. Fara för den konstnärliga friheten uppstår först om det samlade utbudet av arbetstillfällen domineras av ensartade värderingar och önskemål och att valfriheten därmed endast blir skenbar. Det finns tendenser i denna riktning inom dagens kulturliv, t. ex. genom att kommersiella intressen styr betydande delar av kulturarbetsmarknaden. Att samhället skapar nya arbetstillfällen innebär en vidgning av den konstnärliga friheten också i så måtto att möjligheterna att välja uppgifter ökas.

Vad som ovan anförts gäller i första hand rent konstnärligt arbete. Som antytts är det angeläget att konstnärerna också engageras inom områden där även utomkonstnärliga överväganden måste göras. Det gäller här att skapa former för anlitande av konstnärer inom områden där arbetets art och inriktning bestäms av andra samhälleliga behov än konstnärligt skapande i mer begränsad mening. Dessa arbeten avser i huvudsak uppgifter där konstnärernas insatser skall vara en del i ett arbete med

många medverkande och där de måste ta hänsyn till de förutsättningar som gäller uppgiften som helhet. Det är uppenbart att det finns ett stort samhälleligt behov av att konstnärer engagerar sig i sådana uppgifter och det finns anledning att anta att många konstnärer både är lämpade och villiga att arbeta i dessa sammanhang.

Vi vill också peka på att konstnärer kan anställas för uppgifter som delvis är av administrativ art inom statliga, landstingskommunala, kommunala organ liksom inom organisationer. Sådana anställningar bör ha samband med den konstnärliga verksamheten och kan t. ex. gälla anordnande av utställningar, konserter och andra evenemang och kan antas medföra ett ökat hänsynstagande till konstnärliga värderingar i skilda sammanhang.

Nyss nämnda uppgifter kan utföras på heltid eller deltid. De kan skapa förutsättningar för en fruktbar kombination av direkt konstnärligt arbete och verksamhet inom näraliggande områden och bör prövas i större skala.

I vissa fall är en lösare anknytning till arbetsgivaren än anställning att föredra, t. ex. tidsbegränsade uppdrag eller uppdragsförhållande begränsat till vissa arbetsuppgifter. Vad som är lämpligt hänger samman med arbetets omfattning och natur, men även med vissa rättsliga förhållanden. Vi har berört vissa av dessa i 11.3.2.3. Vi förutsätter att de fackliga organisationerna bevakar de konstnärliga utövarnas intressen i dessa sammanhang. Anställningsvillkor och arbetsuppgifter bör i vissa fall kunna utformas och väljas i samarbete med de fackliga organisationer som företräder konstnärer.

För folkbildningsorganisationer, fackliga organisationer och andra organisationer bör motsvarande möjligheter föreligga att erbjuda tidsbegränsade uppdrag av administrativ art med anknytning till direkt konstnärlig verksamhet och tjänster i anslutning till organisationens verksamhet.

Om ovan antydda former av anställningar och uppdrag fick en attraktiv utformning och därigenom en bred användning skulle detta medverka till en naturlig spridning av konstnärerna och deras yrkesinsatser, till förmån för kulturlivet i landets olika delar.

11.4.2 *Statliga kulturinstitutioner*

Statliga kulturinstitutioner svarar för en stor del av konstnärernas försörjningsmöjligheter. Exempel är Riksteatern, Rikskonserter och regionmusiken som har till uppgift att främja och utveckla teater- resp. musikverksamheten i alla delar av landet genom att förmedla och anordna föreställningar och konserter för såväl allmänhetens som skolans och föreningslivets behov. Rikskonserters konsertverksamhet är fördelad på skolkonserter, allmänna konserter och interna konserter. Rikskonserter producerar också fonogram. En övervägande del av regionmusikens insatser inom det allmänna musiklivet sker inom ramen för rikskonsertverksamheten. För dessa produktioner anlitas varje år ett stort antal musiker, av Rikskonserter huvudsakligen på frilansbas och av regionmusiken såväl genom anställning som genom tillfälliga uppdrag. På motsva-

rande sätt anlitar Riksteatern ett stort antal skådespelare och andra teaterarbetare för sina föreställningar.

Statsmakterna har, i enlighet med våra förslag i Ny kulturpolitik, tagit ställning för en regionalisering och decentralisering av teater- och musikverksamheten i landet, vilket ger ett ökat utrymme för engagemang av konstnärer. För denna verksamhet har redovisats i Ny kulturpolitik.

I samband med försöksverksamheten med Riksutställningar, som sedan år 1965 bedrivits med MUS 65 som huvudman, har konstnärer inom bild- och formområdet engagerats. MUS 65 har i sitt betänkande (SOU 1974:43) Utställningar föreslagit att riksutställningsverksamheten skall permanentas och bedrivas inom ramen för ett institut, organiserat som en statlig stiftelse.

Vi behandlar i 11.7.1.2 bild- och formkonstnärers möjligheter att engageras för miljöuppgifter. Vi föreslår i 11.7.1.3 ökade resurser för inköp av konst till statliga myndigheter. För att de inköpta konstföremålen på ett ändamålsenligt sätt skall kunna införlivas i miljön är det angeläget att konstnärer anlitas som konsulter vid urval och planering.

I 11.9 föreslår vi inrättandet av projektanslag vilka i viss mån kan komma att användas för konstnärligt arbete inom olika statliga myndigheters resp. ansvarsområden. Som vi närmare utvecklar i 11.9 bör dock myndigheterna inom ramen för sina ordinarie anslag då så är befogat anlita konstnärer. Sveriges Radios roll i detta sammanhang berörs i 11.4.5.

11.4.3 *Kommuner och landsting*

11.4.3.1 Allmänt

Konstnärer har i dag direkt eller indirekt permanenta anställningar eller engagemang hos åtskilliga kommuner. De vanligaste exemplen är skådespelare och musiker med anställning vid statsunderstödda teater- och musikinstitutioner. Det förekommer också att konstnärer är knutna till kommuner genom anställning som pedagoger, vanligtvis som timlärare, eller har konsultuppdrag i samband med byggnation eller miljöutformning.

Motsvarande former av anställning förekommer mera sällan hos landsting. Vad gäller s. k. länsteaterensembler svarar dock ett landsting direkt eller indirekt (via Riksteatern tillsammans med en kommun) för engagemang av en teaterensemble.

Vi anser att olika former av engagemang och anställningar inom kommun och landsting för många konstnärer kan skapa förutsättningar för en fruktbar kombination av direkt konstnärlig verksamhet och en verksamhet inom andra samhällsområden. Vi behandlar i det följande olika möjligheter för konstnärer att göra insatser inom förskole- och fritidsverksamhet, grundskola och gymnasieskola samt vårdinstitutioner av olika slag. Dessa insatser har till stor del direkt eller nära anknytning till kulturförmedlande verksamhet (se 11.5).

Anställningar torde i första hand komma i fråga då det gäller "rent" konstnärligt arbete och arbete av mer permanent natur. De typer av insatser som berörs nedan måste i de flesta fall ske i form av tidsbegränsade uppdrag. En lämplig form kan vara att kommuner eller landsting knyter till sig konstnärer på t. ex. årskontrakt för uppgifter inom miljöområdet och för arbete inom skola och andra institutioner. Dessa konstnärer kan då fungera som en fri resurs som kan anlitas för olika insatser inom kommunen.

Järfälla är en av de kommuner som anställt en konstnär för uppgifter avseende miljöplanering och miljöutformning. Tjänsten är centralt placerad vid kommunalkansliet och konstnären skall svara för rådgivning åt kommunala organ när det gäller estetisk utformning av inom- och utomhusmiljöer. Arbetet innebär granskning av planer, kommunens egna byggnadsprojekt, planerade parkområden m. m. Konstnären används vidare som konsult i kulturnämndens arbete med konstanskaffning. Konstnären är kontraktsanställd på tre år under vilken tid man förväntas vinna erfarenhet för att kunna bedöma ett mera permanent anställningsförhållande.

En annan form finns i Täby, som har engagerat en konstnär som konsult för tävlingsprojekt för utsmyckning av kulturcentrum samt för utsmyckning av bostadsområden. Konstnären, som är utsedd av KRO, arvoderas på timbasis. Kommunen betalar sociala avgifter eftersom konstnären räknas som korttidsanställd. Även andra kommuner anlitar konstnärer som experter, men i Täby är förfarandet institutionaliserat genom att man skrivit in i de kommunala författningarna att konstnär skall anlitas.

De nämnda formerna för engagemang av konstnärer i Järfälla och Täby är i linje med våra intentioner. Speciellt kontraktsförhållandet i Järfälla synes ha fått en attraktiv utformning.

11.4.3.2 Förskola och fritidsverksamhet

I Ny kulturpolitik angav vi bl. a. barn- och ungdomsområdet som ett fält för speciella kulturpolitiska åtgärder. I kulturpropositionen (1974:28, s. 369) pekade utbildningsministern på kulturinsatser som ett viktigt led i strävan efter att ge barnen bästa möjliga betingelser att utveckla sitt känslo- och tankeliv. "Skapande verksamhet erbjuder barnen många tillfällen till kontakt och gemenskap. Den har därför stor betydelse för deras sociala utveckling. De får i dessa verksamheter bearbeta, ge uttryck för och förmedla sina sociala och känslomässiga upplevelser."

Utbildningsministern underströk den viktiga roll och det stora ansvar som den obligatoriska skolan har i arbetet med att förverkliga de kulturpolitiska målen. Med införandet av en allmän förskola skapas nya och väsentliga möjligheter i detta avseende, med tanke på förskoleålderns grundläggande betydelse för personlighetsutvecklingen.

Behovet av kulturella insatser för barn och ungdom har också betonats av bl. a. filmutredningen och litteraturutredningen. I sitt betänkande (SOU 1970:73) Samhället och filmen, del 1, förordade filmutredningen bl. a. att kommunerna skapar ökade möjligheter i fråga om lokaler och utrustning för barnfilmaktivitet i bl. a. daghem, lekskolor och fritidshem. Litteraturutredningen pekade i sitt huvudbetänkande (1974:5) Boken på

vikten av att de uppväxande får god tillgång på böcker och framhåller särskilt skolbibliotekens betydelse härvidlag.

Vi skall här beröra frågan om kulturella insatser för barn och ungdom mot bakgrunden av att statsmakterna beslutat om skyldighet för kommunerna att införa en allmän förskola för alla sexåringar år 1975 (prop. 1973:136, SOU 1973:30, rskr 372). Redogörelsen inriktas särskilt på konstnärernas möjlighet att göra insatser på området.

Barnstugeutredningen – vars förslag har legat till grund för den beslutade reformen på förskoleområdet – har i sina betänkanden Förskolan del 1 och 2 (SOU 1972:26 resp. 1972:27) och i sina av statsmakterna ännu ej behandlade förslag rörande fritidsverksamhet för barn i åldern 7–12 år (Barns fritid, SOU 1974:42) betonat vikten av att barnen växer upp i en allsidigt stimulerande miljö där bl. a. kulturella aktiviteter spelar en framträdande roll. Till grund för utredningens överväganden ligger en omfattande dokumentation på området (se SOU 1972:26).

Barnstugeutredningen framhöll betydelsen av att barnen får utvecklas i en rik och stimulerande miljö. Förskolan skall ge förutsättningar för att barnet successivt utvecklar kommunikationsförmågan i sitt samspel i omgivningen. Barnet bör i stigande grad bli medvetet om alla sina inneboende uttrycksmöjligheter och använda sig av dem i ord, ljud, rörelse och bild. Utredningen framhöll också att förmåga till kreativitet hos den vuxna människan är resultatet av en genom livet fortlöpande process, som sannolikt kan härledas bl. a. från ett tidigt stimulerat fantasiliv. Utvecklingen av en kreativ människa på längre sikt har därför samband med de omgivningsbetingelser det lilla barnet mött, och som tillåtit och uppmuntrat ett spontant uttryckande.

Barnstugeutredningen betonade vidare att barnet i skapande verksamheter såsom bildarbete, dramatik och musik, medvetet eller omedvetet uttrycker och förmedlar någonting som det upplevt. Dessa aktiviteter har stor betydelse för barnens sociala utveckling. Barnen får där bearbeta, ge uttryck för och förmedla sina sociala och känslomässiga upplevelser. Det centrala inom dramatik, bild, musik m. m. är att ta tillvara barnens egen spontanitet och förmåga att improvisera med bild, ljud och rörelse som uttrycksmedel.

Barnstugeutredningen framhöll att barn bör få möjligheter att pröva bildarbete över ett brett register. Vidare bör rytm, rörelse, ljud, ljusskapande och musik vara dagliga inslag i förskolan. Förskolan bör vara utrustad med ett på olika områden användbart bildmaterial, en bred skiv- och bandrepertoar och rikligt bokbestånd.

Barnstugeutredningen framhöll också att förskolan skall hjälpa till att introducera barnet i samhällets kulturutbud. Barnen behöver undan för undan ta del av verksamheter utanför den egna institutionen. Det är väsentligt att barnen lär sig att kulturinstitutioner är till för alla människor och barn måste lära sig att man själv söker upp dessa institutioner. Även om de etablerade kulturinstitutionerna mer och mer börjar bli varse de små barnens behov av kulturell stimulans påpekar utredningen att det krävs än mer av insatser för de små barnen.

Vad som ovan sagts gäller till stora delar även verksamheten vid fritidshem och andra liknande aktiviteter för barn i förskoleåldern och i skolåldern. Det är emellertid väsentligt att ta hänsyn till de skillnader i barnens behov och förutsättningar som betingas av ålder och andra faktorer.

Vi instämmer i de ovan refererade synpunkterna. Kontakterna i förskolan med bild, musik, litteratur etc. har en mycket stor, ibland avgörande, betydelse för att öva upp individens allmänna förmåga att uppleva och kommunicera. Brist på stimulans i barndomen kan bl. a. hämma språkutvecklingen och även på andra sätt få återverkningar på individens hela liv. De första kontakterna med konstnärliga medier synes därför i första hand böra utformas med tanke på barnens allmänna personlighetsutveckling och förmåga att orientera sig i omvärlden.

Vi vill kraftigt betona vikten av att barnen görs delaktiga av kulturutbudet. Som nyss antytts är det här inte enbart fråga om en förberedelse för att i vuxenlivet kunna förstå, uppleva och/eller utöva konstnärlig verksamhet utan det gäller i lika hög grad utvecklandet av personligheten i vidaste mening. Det är uppenbart att förskolan kan öppna stora möjligheter att stimulera barnens utveckling och därigenom bl. a. motverka följderna av att många barn växer upp i kulturellt understimulerade miljöer.

Önskvärt är att den ordinarie personalen vid förskolor, fritidshem och liknande institutioner har kunskaper och intresse för denna del av arbetet med barnen. Detta torde i särskild hög grad gälla förskolan. Vi kan instämma i barnstugeutredningens mening att musik och rytmisk rörelse bör vara en integrerad del av förskolans totala verksamhet där man utnyttjar och anknyter till situationer efter hand som de uppstår. Det finns därför enligt utredningen inga motiv för schemalagda inslag med utifrån kommande lärare, som utan att närmare känna barnen och deras behov genomför ett program lika för samtliga barn; förskolans personal kan med god planering och enkla medel tillgodose barnens behov och stimulera dem i fråga om musik och rytm. Barnstugeutredningen har härvidlag inte uttalat sig om andra konstnärliga medier, men detsamma torde gälla även t. ex. bild och litteratur.

I första hand bör det ankomma på den ordinarie personalen att handha här berörda aktiviteter. Det är emellertid enligt vår mening orealistiskt att räkna med att förskolan och fritidsverksamheten kommer att få en så allsidigt rekryterad, väl utbildad och kreativt inriktad personal att den utan stimulans skall kunna fullgöra sin viktiga uppgift på sådant sätt att verksamheten svarar mot de kulturpolitiska målen. Det är därför värdefullt att konstnärer integreras i förskolans och fritidshemmens verksamhet liksom i olika programverksamheter under fritid för barn och ungdom. Detta kan verksamt bidra till att vidga barnens upplevelsesfär och möjligheter att få kontakt med dem som utövar olika konstnärliga verksamheter samt att ge förskolans och fritidshemmens/fritidsverksamhetens personal stimulans och impulser för sitt arbete bland och med barnen. Hur denna integration praktiskt skall ske måste övervägas i samråd med pedagogisk expertis och vi kan inte ge några mer detaljerade förslag om detta.

Ett engagemang kan ske i anställningens eller i det tillfälliga uppdragets form. Det kan bestå i direkt arbete tillsammans med barnen, men också i kontakt med personalgrupperna under utbildningstiden, som ett inslag i fortbildningen eller i det dagliga arbetet på institutionerna.

En ändamålsenlig form för dessa insatser vore att konstnärer vid besökstimmar söker förmedla konstupplevelser till barnen och stimulera dem till att uttrycka sig i sång, musik, rörelse, bild, tal och skrift. Samtal med författare, framför allt av barn- och ungdomslitteratur, och skådespelare som läser och presenterar litterära verk tränar barnens språkliga förmåga och vidgar deras upplevelsevärld samtidigt som det ger utmärkta tillfällen till tankeutbyte om synen på människor, företeelser och idéer. Bild- och formkonstnärer kan ytterligare stimulera barnens stora intresse för att framställa bilder och skapa former. Även om barnen själva bör få söka sig fram, kan de behöva stöd för att diskutera lösningar, få hjälp med verktyg och material och ibland få något demonstrerat. Teatergrupper som besöker skolan kan ge barnen stimulans till att själva agera i grupp.

Barnstugeutredningen pekar på "pedagogiskt drama" som en verksamhetsform, som på olika sätt kan medverka till att utveckla barnets individuella tillgångar i samspel med andra. Barnen bör utifrån sina individuella utgångspunkter och sin utvecklingsnivå få möjlighet att ta i anspråk sina dramatiska uttrycksmedel – mimik, gester, ljud, ord, rörelser, handlande. Vi anser att de dramatiska möjligheter de aktuella miljöerna erbjuder och barnens uttrycksmedel bättre skulle tillvaratas och personalen stimuleras genom insatser av skådespelare och andra scenkonstnärer.

Konstnärernas kunskaper och erfarenheter bör komma till god användning när det gäller att introducera barnen i kulturutbudet. Besök på olika slags kulturinstitutioner kan ge barnen upplevelser som – särskilt om de kommenteras och bearbetas – bidrar till förståelse av och insikt om det samhälle barnen lever i.

Vidare bör barnen få besöka konstnären i dennes arbetsmiljö. Det är sålunda värdefullt om besöket på teaterföreställningen föregås av besök på repetitionen. Besök hos bild- och formkonstnären i dennes ateljé kan ge ökad förståelse för det sätt att uttrycka sig och meddela ett budskap som den konstnärliga uttrycksformen innebär.

Konstnärernas insatser kan också bestå i att i olika former förmedla sina kunskaper och värderingar till personalen. I utbildningen av förskollärare förekommer redan nu inslag av drama, bildframställning och andra liknande aktiviteter. Utbildningen innehåller emellertid endast fragmentariskt moment av exempelvis skapande dramatik. Vi anser det angeläget att konstnärer i viss utsträckning engageras som gästlärare i utbildningen av personal för förskole- och fritidsverksamhet. Även i fortbildningen kan konstnärer göra pedagogiska insatser, t. ex. som ledare i kurser inom det konstnärliga fältet.

Sammanfattningsvis bör konstnärernas insatser i förskole- och fritidshemsverksamheten främst inriktas på fritidshemmen och i första hand bestå i att förmedla och stimulera, medan den pedagogiska uppgiften att

lära barnen olika tekniker och uttryckssätt bör lämnas till de för verksamhet bland barn utbildade personalgrupperna. Dessa kan dock i samråd med konstnärer vinna viss ämnesfördjupning.

Såväl fast anställning som tidsbegränsade uppdrag och uppdrag begränsade till vissa arbetsuppgifter bör komma i fråga då det gäller att engagera konstnärer för de uppgifter som berörts ovan.

Förskole- och fritidsverksamhetens behov av konstnärliga insatser bör också kunna tillgodoses i andra sammanhang. Som exempel kan nämnas att vissa kommuner har anställt konstnärer som sakkunniga i utformningen av den yttre och inre miljön. Att skapa stimulerande miljöer för barn, bl. a. lekplatser, bör kunna bli en uppgift i dessa konstnärers arbete.

11.4.3.3 Grundskola och gymnasieskola

Vi berör i det följande möjligheterna att anlita konstnärer i arbetet inom grundskola och gymnasieskola. En del av de synpunkter som anlagts på verksamheten inom förskola och fritidsverksamhet är tillämpliga även här, framför allt på grundskolans lågstadium.

En av de huvudlinjer som vi följt i Ny kulturpolitik är att individerna måste stimuleras till större egenaktivitet på det kulturella området. Härvidlag har skolan en mycket stor, kanske avgörande, betydelse. Vissa reformer under senare år, t. ex. läroplansrevisionerna, har gett uttryck för en sådan syn på skolans uppgift och därmed på de s. k. praktiskt-estetiska[1] ämnenas funktioner. Denna egenaktivitetsstimulerande målsättning hänger nära samman med målet att skolan skall stimulera kritiskt tänkande. En självständig attityd gynnas genom egen skapande verksamhet.

Läroplanen för grundskolan (Lgr 69) ger på olika sätt uttryck för betydelsen av praktiskt-estetiska ämnen som teckning och musik. Där sägs bl. a. att skolan bör "ta vara på alla möjligheter att berika och utveckla elevernas *känsloliv*. Bl. a. måste skolan lära dem uppfatta och njuta av konst, litteratur, musik och natur, samt att frigöra deras personliga uttrycksmöjligheter och på olika sätt låta dem få ge utlopp åt fantasi och spontan skaparlust" (Lgr 69, s. 13).

Vidare skall skolan enligt gällande läroplan bidra till att fritiden får ett utvecklande och värdefullt innehåll. Skolan bör således främja en aktiv kulturmiljö. Den måste mera direkt främja sådana former av fritidsaktiviteter som sång och musik, teckning och målning. Särskilt viktigt är det enligt Lgr 69 att elevernas sinne för de estetiska värdena uppövas både genom deras egen skapande verksamhet och deras smakfostran.

Liknande mål finns uppställda i läroplanen för gymnasieskolan. Vi ansluter oss till de grundtankar som kommer till uttryck i läroplanerna. För att dessa principer skall kunna omsättas i praktisk verklighet fordras dock kraftfulla insatser. I strävandena att tillvarata elevernas uttrycksbehov och förmåga till nyskapande måste elevernas kreativa sidor stimuleras i allt skolarbete. Härvidlag kan ämnen som teckning, musik, gymnastik, slöjd, svenska och konst spela en stor roll. Dessa ämnen har något speciellt att erbjuda, nämligen övandet av uttrycksmedel över ett

[1] Med praktiskt-estetiska ämnen avses ämnen som behandlar de konstnärliga uttrycksmedlen, dvs. i första hand musik, teckning, slöjd och gymnastik. Praktiskt-estetiska moment ingår också i stor utsträckning i svenskämnet.

brett register. Till detta kan läggas upplevelsen av ämnenas särart, den kreativa processen som sådan och den tillfredsställelse det egna skapandet kan medföra.

Vid sidan av den schemabundna undervisningen finns ett omfattande samarbete mellan skola och kulturinstitutioner för att ge elever kontakt med olika kulturområden. En viktig del av Riksteaterns, Rikskonserters och Riksutställningars verksamhet är inriktad på skolungdom. Bl. a. institutionsteatrarnas barn- och skolföreställningar och museernas motsvarande aktiviteter har ökat i betydelse.

Enskilda konstnärer har emellertid hittills inte anlitats i någon större utsträckning inom utbildningsväsendet. Centrumbildningarna gör dock vissa insatser inom detta område. Vi anser att kulturarbetarna bör kunna spela en större roll än nu inom utbildningen.

Konstnärer bör ha goda förutsättningar att stimulera till ökad skapande verksamhet och därmed ge den kreativa sidan hos eleven ett större spelrum. Inom undervisningen i olika ämnen kan konstnärer inom resp. område besöka skolorna, för enstaka timmar eller återkommande för viss period. Konstnären kan förmedla sin personliga syn på människor, idéer och företeelser och visa hur denna syn återges i den konstnärliga verksamheten och kan därmed skapa debatt kring verken. Därigenom kan bättre förutsättningar skapas för eleverna att få ett personligt förhållande till ett konstverk och en bättre förståelse för olika konstnärliga synsätt och uttrycksmedel.

På en mer praktisk nivå kan konstnären genom att beskriva sitt sätt att arbeta visa hur ett konstnärligt verk tar form. Detta bör sedan följas upp med experiment i aktivt skapande, individuellt eller i grupp, där konstnären deltar som handledare, rådgivare och inspirationskälla.

Denna verksamhet bör kunna ske i ämnen som musik, teckning, slöjd, gymnastik, konst och svenska, där tonsättare, musiker, bildkonstnärer, fotografer, konsthantverkare, designers, författare, skådespelare, dansare och andra talar om sitt konstområde och sina konstverk samt leder olika former av aktivt skapande. I gymnasieskolan finns dessa möjligheter dessutom i viss utsträckning i ämnen som bostads/miljökunskap, textilkunskap, formgivning, dramatik samt konst- och musikhistoria.

Konstnärernas medverkan bör emellertid ses mot bakgrund av behovet av pedagoger med stor bredd i sin utbildning inom olika fält av undervisningen. Vidare är konstnärernas möjligheter att göra nytta i skolan beroende av personliga förutsättningar, intresse för barn och liknande faktorer. Det kan ofta vara osäkert huruvida utifrån kommande personer, som inte har pedagogisk kunnighet eller erfarenhet och som inte närmare känner eleverna och deras behov, har samma förutsättningar som lärarna att stimulera till ökad skapande verksamhet. Ett samarbete mellan lärare och konstnär och ett samspel mellan deras resp. insikter och färdigheter är därför väsentlig.

På grundskolans högstadium finns vidare resursen "fritt valt arbete" som ett obligatoriskt ämne två timmar per vecka. Den ger möjligheter att öka kontakten mellan skolan och samhället i övrigt. Enligt läroplan för grundskolan (Lgr 69, s. 12) syftar det fritt valda arbetet till "att ge

eleverna möjlighet att inom skolans ram – vid sidan av undervisningen i obligatoriska ämnen och tillvalsämnen – ytterligare utveckla sina egna intressen och aktiviteter. Det bör utformas så att det engagerar eleverna för skolans verksamhet och vidgar elevernas gemenskap utöver den egna klassen och årskursen".

I anvisningar och kommentarer framhålls vidare (Lgr 69, s. 219): "Fritt valt arbete ingår som ett led i skolans åtgärder för att främja elevernas personlighetsutveckling och för att medverka till ökad trivsel och goda arbetsförhållanden i skolan. Verksamheten bör på ett konkret sätt bidra till att elevernas fritid får ett utvecklande och värdefullt innehåll och till att föra dem in i närsamhällets kulturaktiviteter."

Det ankommer på den lokala skolstyrelsen att efter samråd med eleverna och skolans personal tillse att inriktningen förverkligas. Elevernas egna önskemål och val skall därvid tillmätas stor betydelse, medan synpunkter på framtida studie- och yrkesmöjligheter inte bör få ett avgörande inflytande.

För handledande uppgifter bör enligt kursplanen väljas personer som är kunniga inom sitt område och lämpliga att handleda ungdom, dels personer med undervisande och andra uppgifter inom skolan, dels personer utanför skolan.

Studieuppgifter kan enligt läroplanen vara dels allmänt orienterande eller specialiserande, dels inriktade på att grundlägga och uppöva färdigheter. Som exempel på den förra gruppen nämns i läroplanen bl. a. studier av foto, film, radio och television, konst och konsthantverk. Som exempel inom den senare gruppen nämns dramatik, dans och balett, läsning, maskinskrivning, slöjd, idrott, sång och musik. Besök av kulturarbetare nämns i supplement till planen som ett inslag i verksamheten inom vissa ämnen. Eleverna kan alltså få tillfälle att arbeta med olika konstnärliga uttrycksmedel.

I grundskolan tilldelas vidare vissa ämnen – bl. a. fritt valt arbete – ett antal s. k. resurstimmar, varmed förstås antalet lärarveckotimmar som överstiger antalet elevveckotimmar i ämne eller ämnesgrupp. Resurstimme används för att dela klass eller klasser i grupper, om inte annat föreskrivs. Avsikten är att underlätta en individualiserande undervisning och olika slag av särskild handledning, t. ex. vid den grundläggande färdighetsträningen. Av resurstimmarna får 20 procent användas till fri disposition, t. ex. assistent, föreläsare utifrån, viss materiel etc.

I gymnasieskolan finns resursen "timmar till förfogande". Avsikten med dessa är enligt läroplan för gymnasieskolan (Lgy 70, s. 39) att skolan mer fritt kan "disponera någon tid dels för sådana moment som visserligen återkommer år från år men vilkas omfattning och inplacering i studiegången inte bör fastställas alltför detaljerat, dels för sådana uppgifter för vilka förutsättningarna växlar efter lokala förhållanden". De bör bl. a. skapa utrymme för t. ex. teater- och musikföreställningar. Det bör observeras att skolan har frihet att självständigt utnyttja tiden för timmar till förfogande för ändamål utöver dem som nämns i läroplanen.

I gymnasieskolan finns för vissa linjer (treårig ekonomisk, humanistisk och samhällsvetenskaplig) en estetisk variant, vilken erhålls genom att ett

modernt språk utbyts mot "estetisk specialisering" i teckning eller musik eller mot dramatik. I dessa ämnen ingår såväl färdighetsträning och praktiskt utövande som teoretiska studier.

Gymnasieskolan erbjuder således eleverna möjligheter att bl. a. genom tillval av ämnen inom timplanen, tillval av frivilliga ämnen och utbyte av ämnen erhålla den utbildning som bäst motsvarar deras intresse och fallenhet. Man kan också i vissa fall välja en specialinriktning inom kursens ram. Men för att eleven på ett riktigt sätt ska kunna göra sitt val, måste han framför allt under mellanstadietiden, då en viss stabilisering i attityder ofta synes börja göra sig gällande, bl. a. i förhållande till olika konstyttringar, ha fått en stimulerande kontakt med ämnen som drama, dans, musik etc. Även om låg- och mellanstadielärarna har huvudansvaret för denna kontakt och en god utbildning saknar de flesta färdigheter när det gäller konstämnena. Det är därför viktigt att stödja låg- och mellanstadielärarna genom att engagera konstnärer av olika kategorier att som kamratlärare genom besök i skolorna stimulera elever och lärare till fritt skapande aktiviteter.

Vi finner att målsättning och regler för den fria icke ämnesbundna verksamheten i grundskola och gymnasieskola ger gott utrymme för en konstnärligt inriktad aktivitet med deltagande av konstnärer. Vi anser att konstnärer i ökad utsträckning bör kunna engageras i denna verksamhet. Den synes t. o. m. i vissa avseenden erbjuda vidare möjligheter än den ämnesinriktade lektionstiden. Konstnären torde få större möjligheter att själv lägga upp serier och teman och leda verksamheten i en klass över en viss tid. Vidare finns bättre förutsättningar för en integration mellan olika konstformer och en vidare öppning mot samhällslivet.

Enligt vad vi kunnat inhämta utnyttjas emellertid resurserna "fritt valt arbete" och "timmar till förfogande" i tämligen ringa utsträckning för skapande verksamhet. En av skolöverstyrelsen utförd skolledarenkät (Undersökning rörande vissa organisations- och planeringsfrågor i grundskolan höstterminen 1973, Stockholm 1974, s. 52 f) visade att 13 procent av grupperna i fritt valt arbete hösten 1973 avsåg aktiviteter som klassificerats som skapande verksamhet. Till denna kategori bör man dock även räkna aktiviteter som sång, spel och dans samt foto och film, vilka tillsammans valts av 12 procent av eleverna. Sålunda synes ungefär var fjärde elev ha deltagit i olika slag av skapande aktiviteter. Det är värt att notera att minst 80 procent av dessa var flickor.

Omkring en tredjedel av timmarna har letts av andra än lärare. Denna andel uppfattas i rapporten som relativt hög med tanke på det skärpta läget på arbetsmarknaden för lärare. Samtidigt föreligger vissa hinder för engagemang av icke-lärare. Fritt valt arbete har av planeringstekniska skäl kommit att integreras i skolplaneringen på ett hårdare sätt än som ursprungligen var tänkt. Bl. a. har förläggningen av aktiviteter till dagtid inneburit svårigheter att rekrytera andra handledare än lärare.

Det bör vara en uppgift för kommun och skola att informera eleverna om de möjligheter till fritt skapande aktiviteter som erbjuds. Kulturutskottet (KrU 1974:4, s.19) har uttalat att utskottet förutsätter att skolöverstyrelsen i samarbete med statens kulturråd verkar för att skolan

planmässigt inordnas i arbete på att uppfylla de kulturpolitiska målen.

Konstnärers medverkan i skolarbetet kan i första hand ske i form av tillfälliga engagemang, t. ex. som handledare i speciella kurser eller som introduktör och diskussionsledare vid "besökstimmar". Det kan även ske i form av en serie besök för dramatiskt skapande, dans etc. Det kan vara ändamålsenligt att konstnärer anställs av en kommun på viss tid för att som en fri resurs stå till skolornas förfogande för den typ av verksamhet som beskrivits ovan.

Utredningen om skolans inre arbete (SIA) har i sitt nyligen publicerade huvudbetänkande (SOU 1974:53) Skolans arbetsmiljö ingående behandlat skolans roll i samhället. Utredningen betonade (s. 31) att vid sidan av utbildningspolitiska strävanden även intentioner inom familjepolitik, socialpolitik, kulturpolitik och fritidspolitik bör prägla skolmiljöns utformning. "Skolan bör ses som en del av kommunens och bostadsområdets resurser för arbete med barn och ungdom. Det bör således vara ett intresse också för andra än skolstyrelsen – fritidsnämnd, social centralnämnd, kulturnämnd, ungdomsorganisationer och andra frivilliga organisationer – att utnyttja skolmiljön för insatser som syftar till att nå alla barn och ungdomar inom ett område".

Skolans arbetsdag bör enligt SIA (s. 38) utvecklas i riktning mot ett mer mångsidigt och varierat innehåll. Den bör bestå av "såväl fasta aktiviteter – i huvudsak motsvarande nuvarande lektioner – som fria aktiviteter, vilkas utformning och innehåll skall avgöras på lokal nivå. Till skoldagen bör i ökad utsträckning knytas frivilliga aktiviteter.

Den verksamhet som anordnas under tid för fria aktiviteter och som inte avser stödundervisning, läshjälp och handledning av individuella uppgifter bör enligt utredningen (s. 277 f) ha som mål att tillgodose ungdomens verksamhetsbehov, sociala kontaktbehov och behov av kulturell stimulans. Den bör även kunna bredda kontaktytan mot vuxna utanför skolan och bredda kännedomen om ortens förenings- och fritidsliv. Den bör vidare ha som ett särskilt mål att söka engagera svagmotiverade och handikappade elever och hos dem skapa en positiv attityd till skolmiljön.

På lågstadiet bör enligt SIA "de fria aktiviteternas innehåll huvudsakligen anknyta till vad eleverna är vana vid från vistelsetiden i förskolan. På lågstadiet blir gränserna mellan fasta och fria aktiviteter flytande liksom i förskolan". Aktiviteterna bör bl. a. ge barnen tillfälle att uttrycka sig, stimulera utvecklingen av fantasi och känsla och tillgodose behovet av kroppsrörelse.

När det gäller mellanstadiet och högstadiet ger SIA exempel på aktiviteter som har en starkare anknytning till olika ämnesområden. Det kan vara aktiviteter som ger eleven ökad kontakt med och kännedom om naturen, människors arbetsliv och miljö i hembygden och i samhället i stort. Det kan vidare gälla olika former av skapande verksamhet samt idrottsliga och hobbybetonade aktiviteter.

SIA framhöll att det är angeläget att personal med skilda utbildnings- och erfarenhetsbakgrunder engageras i skolans arbete även i framtiden (s. 281 f). Ledare från organisationer och kommuner bör ges bättre

möjligheter att arbeta som handledare. En möjlighet är också att utbildade fritidspedagoger/fritidsledare direkt anställs för arbete i skolan. SIA pekade även på hemarbetande föräldrar som en ledarreserv i det fria skolarbetet.

Vi kan i huvudsak instämma i SIA:s syn på de fria skolaktiviteternas uppgift och inriktning. Den synes väl överensstämma med den uppfattning som vi givit uttryck åt. Vi vill dock starkare än SIA betona betydelsen av att olika former av skapande verksamhet ges ett ökat utrymme i det fria skolarbetet. Vi noterar också att SIA inte närmare behandlade konstnärerna och deras förutsättningar att medverka som handledare i olika fria aktiviteter.

11.4.3.4 Vårdinstitutioner

Stora behov av kulturella aktiviteter föreligger inom institutioner som pensionärs- och ålderdomshem, sjukhus och sjukhem, nykterhetsvårdsanstalter, ungdomsvårdsskolor etc. De grupper som vistas på dessa institutioner är mycket heterogena, men har ett gemensamt drag i svårigheten eller omöjligheten att delta i olika samhällsaktiviteter. Livet på institutioner innebär ofta stark isolering med risker att fixeras vid tankar på sjukdom och personliga problem eller i fullständig apati. Därmed minskar förutsättningarna att fungera ute i samhället. Olika former av kulturell verksamhet innebär för dem som vistas på institutioner bättre kontakter med omvärlden och berikar allmänt deras tillvaro.

De nuvarande möjligheterna härvidlag måste betecknas som otillräckliga. De vanligaste sysselsättningarna som står till buds torde vara läsning, radiolyssnande och TV-tittande samt viss studieverksamhet. Dessa möjligheter till information och förströelse är naturligtvis värdefulla, men måste betraktas som minimikrav. Det är väsentligt att berörda grupper får möjlighet att diskutera olika program och böcker med personer utanför institutionerna. Bibliotekariernas besök utgör därvid en möjlighet och ett välkommet avbrott i rutinen, men är i regel alltför tillfälliga och alltför kortvariga för att kunna ge behövlig stimulans.

Det bör emellertid framhållas att en värdefull socioterapeutisk verksamhet sedan ett tiotal år bedrivs på vårdinstitutioner, i syfte att bryta patienternas isolering och underlätta en återanpassning till samhället. Denna verksamhet, som i stor utsträckning drivs i samarbete med studieförbund och organisationer, innehåller även olika former av kulturella aktiviteter.

Vidare kan nämnas att skolöverstyrelsen stöder försöksverksamhet med olika slag av kulturaktiviteter på institutioner för psykiskt utvecklingsstörda i samarbete med Riksutställningar, Rikskonserter, länsbildnings- och studieförbund. Man avser att vidga försöken att omfatta även andra grupper. Genom Folkbildningsorganisationernas föreläsningsbyrås försorg förekom liknande försöksverksamhet bl. a. med för handikappade specialskriven lyrik. De hittills gjorda erfarenheterna visar att behoven av stimulansåtgärder på sådana institutioner är stora.

Syftet med kulturell verksamhet på vårdinstitutioner bör vara att ge impulser utifrån genom direkt kommunikation, som möjliggör tankeutbyte och stimulerar till ökad självverksamhet. Verksamheten kan sålunda ses som ett inslag i eller ett komplement till den terapi som bedrivs. Den terapeutiska aspekten är dock ingen huvudsak. Det viktiga är att i möjligaste mån ge människor på vårdinstitutioner samma möjligheter som andra att ta del av den kulturverksamhet som bedrivs ute i samhället och att utnyttja de tillfällen till skapande aktivitet som olika kulturformer erbjuder. En rimlig anpassning och differentiering med hänsyn till de olika målgruppernas förutsättningar och behov måste emellertid göras.

Vi framhöll i Ny Kulturpolitik att området först och främst behöver kartläggas, forskning initieras och samarbetet mellan kultursektorn och vårdsektorn på regional och lokal nivå stimuleras. Statens kulturråd bör ta upp dessa frågor tillsammans med bl. a. skolöverstyrelsen, socialstyrelsen, kriminalvårdsstyrelsen, Svenska landstingsförbundet, Svenska kommunförbundet och Folkbildningsförbundet. Detta är väsentligt. Ökade kunskaper på området erfordras och verksamheten bör utformas i nära samarbete mellan berörda parter.

I de isolerade miljöer som institutionerna utgör är behovet av kontakter med livet utanför institutionerna stort. Vi tror att konstnärer genom inlevelseförmåga och förmåga att uttrycka sig personligt och ofta provokativt kan göra väsentliga insatser på vårdinstitutioner för att stimulera till ökad aktivitet. Samtidigt kan kontakten med vårdmiljön vara mycket värdefull för konstnären själv genom att vidga och fördjupa verklighetsupplevelsen och berika det konstnärliga skapandet.

I stort sett bör de former för konstnärsmedverkan som tidigare redovisats bli aktuella även på detta område, men med en starkare differentiering och ett större hänsynstagande till den individuella situationen. Sålunda bör konstnärer inom olika områden kunna besöka institutionerna, berätta om sitt sätt att arbeta och om syftet med den konstnärliga verksamheten och samtala kring egna och andras verk.

Konstnärer bör kunna fungera som handledare i aktivt skapande verksamhet. Det kan vara fråga om att frammana och ge uttryck för en inneboende lust att skapa och/eller spela eller att i konstnärlig form och i opinionsskapande syfte beskriva vårdmiljön. Här har folkbildningsorganisationerna och centrumbildningarna gjort betydelsefulla och förebildande insatser. Som exempel kan nämnas att intagna på fångvårdsanstalt redovisar sin syn på anstaltslivet.

Vi vill särskilt framhäva vikten av att den växande kulturella verksamheten inom vårdinstitutioner av olika slag inte enbart överlåts på institutionerna själva. För att kontakten med omvärlden skall breddas och impulser utifrån skall ges är det av vikt att kulturorgan av olika slag ges möjlighet att påverka innehållet och utformningen i utbudet i samverkan med institutionernas personal och de intagna. Särskilt viktigt är att aktiviteterna inbjuder till självverksamhet och kanske stimulerar till eget konstnärligt skapande.

Kulturinstitutioner och fria sammanslutningar, t. ex. inom teater- och

musikområdet, bör dessutom i ökad utsträckning bedriva uppsökande verksamhet på vårdinstitutioner, samtidigt som de som vistas där bör få bättre möjligheter att själva besöka olika kulturarrangemang. Ett inslag i sådan verksamhet bör vara samtal och diskussioner mellan konstnärer och publik.

Ett åskådningsexempel på konstnärers arbete inom det sociala området är den verksamhet med beredskapsarbeten för bildkonstnärer som år 1973 genomfördes i Stockholm. Initiativet kom från Stockholms läns landsting, som drev verksamheten i samråd med Konstnärernas riksorganisation (KRO) och Konstnärscentrum och som finansierade den tillsammans med arbetsmarknadsstyrelsen (totalt 440 000 kr.).

Konstnärernas ekonomiska situation och landstingets behov av konstnärliga insatser kartlades genom enkät och inventering. Av flera hundra sökande konstnärer valdes ett fyrtiotal ut. Uppgifterna inriktades dels på funktionskonst, där slutprodukten har en i förväg definierad funktion, dels på miljöarbeten. Syftet var att konstnärerna skulle få arbeta på sådana områden där det finns ett naturligt behov av deras insatser men där de traditionellt inte är verksamma.

Av tillgängliga medel disponerades ca tre fjärdedelar för löner inkl. sociala kostnader samt resten för material och övriga kostnader. Konstnärerna erhöll timlön baserad på viss löneklass samt sociala förmåner motsvarande korttidsanställning hos landstinget. Sammanlagt genomfördes ca 1 900 dagsverken.

Verksamheten har resulterat i en mångfald arbeten av olika karaktär och för olika miljöer och funktioner. Lek- och nyttoskulpturer har placerats på öppna platser, affischer i tunnelbanan. På sjukhus har konstnärer med bilder målade direkt på väggen bearbetat hela kulvertsystem. På en rehabiliteringsenhet har konstnärer arbetat med färgsättning och väggdekor samt skapat bilder tillsammans med personal och elever.

Den ovan beskrivna verksamheten sågs från landstingets sida som ett första försök att för konstnärer pröva dels anställningsförhållanden, dels nya arbetsområden. Därvid vanns många värdefulla erfarenheter. Man vet i dag betydligt mer om vilka uppgifter inom landstingens ansvarsområde som är lämpliga för konstnärer och man har kunnat konstatera att samarbete mellan institutioner, konstnärer, publik och förvaltningar kan fungera utmärkt. Slutmålet för landstinget är att föra in anställningsförhållanden i reguljär verksamhet för konstnärer, men man påpekar samtidigt att detta är förenat med flera problem rörande frågor som arbetsvärdering, arbetstid, arbetslokal, differentierad lönesättning och konstnärlig frihet.

KRO framhöll som viktigaste erfarenheter att verksamheten påvisat en ganska stor samling konkreta exempel på de möjligheter som potentiellt ligger i att använda bildkonstnärer på nya samhällsområden och att konstnärernas vilja att vidga sitt verksamhetsområde synes motsvaras av ett faktiskt behov hos samhället. Situationen som anställd konstnär kan emellertid enligt KRO innebära betydande problem, såsom begränsningar i yttrandefriheten och i rätten att disponera sitt verk.

Ett speciellt problem som inte direkt har berörts i det föregående är de handikappades situation. Många människors möjligheter att ta del av samhällets kulturutbud är på grund av olika former av funktionshinder

starkt begränsade. Detta gäller i hög grad de rörelsehindrade, syn- eller hörselskadade, afasisjuka och psykiskt utvecklingsstörda. För dessa grupper krävs speciella insatser. Som exempel kan vi nämna litteraturutredningens och handikapputredningens gemensamma förslag till stöd åt vuxna läshandikappades litteraturförsörjning. De båda utredningarna rekommenderar bl. a. ett ökat statligt stöd till utgivning av böcker med stor stil och ordförenklad litteratur. Den förstnämnda kategorin innebär en teknisk bearbetning, medan den sistnämnda förutsätter en språklig anpassning. Författare kan få uppdrag att skriva lättlästa böcker direkt för läshandikappades behov eller att språkligt bearbeta existerande litteratur. Frågan om kulturverksamhet för handikappade kommer att närmare behandlas i handikapputredningens slutbetänkande.

11.4.4 *Organisationer m. m.*

Många kulturarbetare medverkar som ledare, experter eller fackmän i studiecirklar i kulturämnen. Vi betonade i Ny kulturpolitik behovet av sådan medverkan (SOU 1972:66, s. 356): "Inom musikområdet kan det gälla dirigenter, konsertmästare och solister. På teaterns område är det värdefullt att ha tillgång till en yrkesmässigt verksam regissör eller skådespelare eller att kunna anlita en yrkesverksam scenograf. På bildkonstens område är det mer vanligt att konstnärer ställer sig till förfogande som ledare av målarcirklar eller konsthantverkscirklar men där så inte är fallet finns behovet av deras medverkan som tillfälligt anlitade experter."

Vi lämnade i Ny kulturpolitik förslag med innebörd att möjligheterna till medverkan av expert eller fackman i studiecirklar i kulturämnen[1] skulle förbättras och förslag om ett statsbidrag till kulturprogram inom föreningslivet. Statsmakterna har nyligen beslutat om reformer i dessa avseenden (prop. 1974:28, KrU 1974:15, rskr 248). Därigenom har maximibeloppet för statsbidrag till expert- och fackmannamedverkan höjts från 30 kr. till 40 kr. per studietimme. Bidragsmöjligheterna har också utsträckts till att kunna gälla högst två timmar för varje hel tiotimmarsperiod av en studiecirkels totala studietid.

Statsmakterna beslöt också att inrätta det föreslagna statsbidraget till kulturprogram inom föreningslivet. Syftet med detta bidrag, som avlöst det tidigare föreläsningsbidraget, är att ge föreningar, organisationer och andra grupper ekonomiska möjligheter att i ökad utsträckning efterfråga kulturprogram från enskilda kulturarbetare, yrkesmässigt och icke yrkesmässigt arbetande fria grupper samt institutioner. Bidraget bör kunna innebära möjligheter för föreningar att bredda och fördjupa sin verksamhet samt för institutioner och fria grupper att nå en ny publik och få en stimulerande publikkontakt.

Statsbidraget avses uteslutande riktas till föreningslivet och utgår till studieförbund, länsbildningsförbundet och föreläsningsföreningar. Det bör gälla föreläsningar, sång-, musik- och dansprogram, dramatisk framställning, film samt utställningar. Det bör bl. a. kunna utgå till arvoden, resekostnadsersättning och traktamenten för medverkande.

[1] Litteratur, konst och konsthantverk, teater och dans, foto och film, musik samt allmänna kulturfrågor.

Inom folkbildningsorganisationerna och folkhögskolorna bör möjligheten att anställa konstnärer öka. Vi vill bl. a. peka på de försök som pågår i Norrbotten med kulturpedagoger (se 5.2). Där har länsbildningsförbundet på heltid anställt konstnärligt verksamma personer som pedagoger med uppgift att främja amatörismen och att svara för utställningar m. m. i kommunerna. Även folkhögskolorna har vid sina speciallinjer på hel- eller deltid anställt konstnärer.

Önskemål om ökade insatser av konstnärer inom arbetarrörelsens organisationer – främst på folkbildningssidan – framfördes av LO:s arbetsgrupp för kulturfrågor i rapporten "Fackföreningsrörelsen och kulturen" 1971. Konstnärer borde bland annat ges möjligheter att följa och medverka i undervisningen vid fackföreningsrörelsens skolor.

Gruppen ansåg emellertid också, att om konstnärer bereddes möjligheter att på nära håll följa det arbete de fackliga organisationerna bedriver, skulle detta verka stimulerande på deras konstnärliga insatser. Samtidigt skulle kontakter av det slaget skapa underlag för en fruktbar debatt mellan konstnärerna och fackföreningsrörelsens medlemmar.

Gruppen tänkte sig att denna samverkan mellan fackföreningsrörelsen och konstnärerna skulle kunna ha formen av anställningar – kanske främst för kortare perioder – inom de fackliga organisationerna lokalt, regionalt och centralt. Anställningarna borde också ge konstnärerna möjligheter att följa arbetet i andra organisationer inom arbetarrörelsen samt att komma ut på arbetsplatser av skilda slag under en del av anställningstiden.

Arbetsgruppen ansåg att avtalsenlig lön borde utgå vid dessa anställningar och att kostnaderna huvudsakligen skulle bestridas av allmänna medel. Staten borde svara för ett grundbidrag, medan landsting, kommuner och fackliga organisationer skulle tillskjuta resten. På liknande sätt borde enligt arbetsgruppens mening konstnärernas medverkan inom folkbildningsarbetet finansieras.

Vi instämmer i huvudsak i arbetsgruppens synpunkter. En verksamhet av angivet slag skulle erbjuda konstnärerna en vidgad kontakt med arbetslivet, vilket skulle ge dem stimulans och värdefulla uppslag i det konstnärliga skapandet.

11.4.5 *Sveriges Radio*

Chefen för utbildningsdepartementet anförde i direktiven till den år 1974 tillsatta radioutredningen bl. a. att "radio- och TV-verksamheten ryms inom det kulturbegrepp som är utgångspunkten för planeringen av den statliga kulturpolitiken. Etermedierna tillhör således det kulturpolitiska området. De mål som ställts upp för kulturpolitiken bör därmed gälla också för samhällsinsatserna på radio- och TV-området. Synsättet beträffande ansvarsfördelning och självständighet i rundradioverksamheten överensstämmer med vad som bör gälla kulturinstitutionernas arbete".

Ljudradions och televisionens stora betydelse i kulturpolitiken framhålls redan i nu gällande avtal mellan staten och Sveriges Radio. Där anges bl. a. att "programverksamheten skall bedrivas under beaktande av ljudradions och televisionens centrala roll i kultur- och samhällslivet".

Sveriges Radio är en av de viktigaste kulturinstitutionerna för många konstnärsgrupper både för konstnärligt arbete och som inkomstkälla. Konstnärer av olika slag bör i ökad utsträckning tas i anspråk i programverksamheten om de kulturpolitiska ambitionerna skall kunna uppnås. Som utbildningsministern framhållit (prop. 1974:28, s. 364) gör den ytterst mångsidiga verksamhet Sveriges Radio har att bedriva, det omöjligt att genomföra all programproduktion med hjälp av dem som har ett anställningsförhållande till företaget. Det kan i detta sammanhang också finnas anledning att erinra om att Ny kulturpolitik innehöll vissa förslag som syftade till att institutionernas konstnärliga resurser bättre skall utnyttjas i radio och television.

Sveriges Radio har traditionellt haft en mycket oavhängig ställning och svarar självständigt för verksamhetens innehåll inom ramen för företagets avtal med staten. Vi ser denna självständighet som en självklarhet. Den står i överensstämmelse med vår allmänna syn på kulturinstitutionernas ställning och yttrandefrihetens förutsättningar. *Omfattningen* av Sveriges Radios kulturverksamhet och dess *allmänna inriktning* med avseende på svensk resp. utländsk produktion, användningen av egenproducerade program resp. program som köpts utifrån etc. är emellertid frågor som dels har betydande konsekvenser för det svenska kulturlivet och för konstnärernas utkomstmöjligheter, dels i hög grad är beroende av de ekonomiska resurser som statsmakterna beslutar avdela till företaget av tillgängliga licensmedel. De ekonomiska förutsättningarna för Sveriges Radios verksamhet kan därför inte ses isolerade från samhällets kulturpolitiska insatser i övrigt.

Den enklaste formen för att skapa de ekonomiska förutsättningarna för att Sveriges Radio skall kunna ta sitt kulturpolitiska ansvar är självfallet att statsmakterna direkt till Sveriges Radio avsätter tillräckliga ekonomiska medel för programverksamheten så att företaget genom avvägningar inom den givna ramen på ett tillfredsställande sätt kan uppfylla sina avtalsenliga förpliktelser.

Vi konstaterade i Ny kulturpolitik att kulturutbudet i snävare mening utgör en betydande del av den totala sändningstiden i radio och television men tog inte ställning till om detta utbud är rimligt avvägt i förhållande till de totala resurserna för radio- och TV-verksamhet. Vi anser emellertid att Sveriges Radios kulturpolitiska ansvar måste bli föremål för omfattande diskussioner inför det nya avtal som skall slutas mellan staten och Sveriges Radio när det nuvarande löper ut år 1977. Härvid bör detta ansvar formuleras mer precist än vad som nu är fallet, t. ex. när det gäller den ovan berörda omfattningen av Sveriges Radios kulturverksamhet och dess allmänna inriktnig med avseende på svensk resp. utländsk produktion och användningen av egenproducerade program resp. sådana som köpts utifrån. Förhållandet mellan televisionen och den svenska filmen bör analyseras. Också den allmänna inriktningen av samarbetet mellan

Sveriges Radio och kulturinstitutionerna samt gemensamma projekt inom vissa konst- och kulturområden kan komma att böra tas upp. På vissa punkter kan det visa sig nödvändigt att beröra den konkreta programpolitiken, t. ex. då det gäller den s. k. renodlingsprincip som tillämpas i radiokanalerna. I detta perspektiv är naturligtvis den regionala programverksamheten av utomordentlig betydelse.

Vi framhöll i Ny kulturpolitik också att det är angeläget att Sveriges Radio redovisar sina programprinciper, att en uppföljning sker i vilken mån de angivna principerna följts och att detta ger underlag för en debatt om radioavtalets praktiska tillämpning. En sådan uppföljning måste emellertid bygga på en bättre programstatistik än den som finns f. n.

De frågor som berörts ovan kommer att prövas i samband med det utredningsarbete som f. n. pågår rörande rundradioverksamheten i landet. Ett flertal utredningar arbetar med frågor som berör radio- och televisionsverksamheten i landet. Det mest övergripande uppdraget har den år 1974 tillsatta radioutredningen. Departementschefen anför i direktiven att han räknar med att nuvarande radioavtal skall sägas upp. Utredningen skall ta ställning till vilka riktlinjer för rundradioverksamheten som bör ligga till grund för ett nytt avtal, såväl vad gäller allmänna förutsättningar, organisation, kulturpolitiska uppgifter och finansiering som kontakter med publiken.

11.4.6 *Arbetsförmedling inom kulturområdet och ersättning vid arbetslöshet*

Som framgått av 4.6 är förmedlingen av arbete och uppdrag splittrad på ett stort antal förmedlingar med sinsemellan olika arbetsmetoder och villkor. Den offentliga arbetsförmedlingen på detta område är av relativt begränsad omfattning och därtill föga effektivt utbyggd. En förändring av den offentliga verksamheten skedde under 1960-talets senare år då arbetsmarknadsstyrelsen inledde ett samarbete med centrumbildningarna i fråga om arbetsförmedling för konstnärligt verksamma.

Arbetsförmedling utanför den offentliga sektorn sker dels genom s. k. organisationsförmedlingar (avgiftsbelagd förmedling utan vinstsyfte) dels genom privat förmedling med eller utan uttalat vinstsyfte.

Till en del beror den ovan berörda splittringen på att den offentliga förmedlingen på området inte haft adekvata resurser, till en del beror den på att rent kommersiella intressen varit involverade. Dessa förhållanden har förblivit rådande trots att man från samhällets sida sedan lång tid tillbaka sökt finna en lösning på frågan om kulturarbetarnas arbetsförmedling. Sålunda har t. ex. principen om avgiftsfri arbetsförmedling på alla konstnärsområden inte kunnat förverkligas.

Arbetsförmedlingen på kulturområdet har behandlats av utredningen rörande arbetsförmedlingen inom vissa yrkesområden m. m. (OLAF). En redogörelse för OLAF:s förslag finns i 4.6. Beredning om den framtida arbetsförmedlingen på kulturområdet pågår i samråd mellan arbetsmarknads- och utbildningsdepartementen.

Det är mycket angeläget att finna en lösning på förmedlingsfrågorna som ger alla konstnärer avgiftsfri förmedling. Förmedlingen måste utformas i enlighet med principerna för arbetsmarknaden i övrigt men anpassas till de speciella förhållanden som råder på konstnärernas arbetsmarknad. Hänsyn måste bl. a. tas till att många konstnärsgrupper får sin inkomst på annat sätt än genom anställning, t. ex. genom mycket kortvariga engagemang. Av vikt är också att utbildningen anpassas till nya områden för konstnärernas insatser.

Vi har lagt fram våra synpunkter på förmedlingsfrågan i vårt yttrande över OLAF:s förslag. Dessa synpunkter refereras kortfattat nedan. Sammanfattningsvis kan sägas att vi anser att en lösning av förmedlingsfrågan i huvudsak bör sökas efter de av OLAF uppdragna riktlinjerna, dock framhöll vi i yttrandet att en ytterligare beredning av ärendet borde ske under medverkan av bl. a. representanter för Klys.

Vi har inte närmare kunnat utveckla och konkretisera de i remissyttrandet framförda synpunkterna. Vi förutsätter att den beredning av OLAF:s förslag som nu sker leder till att förmedlingsfrågan för konstnärerna kommer att lösas inom en relativt nära framtid.

Kulturarbetsmarknaden bör ses som en del av arbetsmarknaden i stort. Samhället bör svara för en kostnadsfri arbetsförmedling för kulturarbetarna i former som är anpassade till förhållandena inom kulturområdet och till kulturarbetarnas önskemål. Det innebär att en utbyggnad av den offentliga arbetsförmedlingen måste komma till stånd. Allmänna arbetsmarknadspolitiska åtgärder bör kunna användas inom denna sektor liksom på övriga yrkesområden, något som man knappast kan räkna med kommer att kunna ske om det inte finns en fungerande offentlig arbetsförmedling på området. Resurser måste ställas till förfogande för att bredda kulturarbetarnas arbetsmarknad. Det är bl. a. av detta skäl av vikt att de arbetsförmedlande organen inte inskränker sig till arbetsförmedlande verksamhet i traditionell mening utan också aktivt spårar upp och initierar nya arbetsområden.

Den förmedlande verksamheten måste ses i sitt sammanhang med rent kulturpolitiska insatser. Även om de senare som primärt mål inte har att skapa sysselsättning åt kulturarbetare ligger det i sakens natur att de samtidigt får önskvärda sysselsättningsskapande effekter. Omvänt bör de sysselsättningsskapande insatserna utformas med hänsyn till allmänkulturella behov. Först en samordning av kulturpolitiska och arbetsmarknadspolitiska åtgärder kan ge kulturarbetarna tryggare arbetsvillkor.

För att de insatserna skall få största möjliga effekt måste ett nära samarbete upprättas med samhälleliga och andra organ inom kulturområdet. I detta sammanhang bör de s. k. centrumbildningarnas och organisationsförmedlingarnas ställning inom den arbetsförmedlande verksamheten ses.

Centrumbildningarna bör även fortsättningsvis spela en aktiv roll då det gäller förmedling av kulturarbetarnas tjänster. Den kännedom om kulturarbetarnas villkor och möjligheter som centrumbildningarna innehar och de erfarenheter de vunnit av sin förmedlingsverksamhet bör tas till vara. Detta synes lämpligast kunna göras genom att centrumbild-

ningarna bereds möjligheter att arbeta vidare med denna verksamhet. Vi vill särskilt betona vikten av att ett smidigt samrådsförfarande mellan centrumbildningarna och de egentliga arbetsförmedlingsorganen kan utvecklas då det gäller att genom förhandlingar med myndigheter, organisationer och andra instanser utverka medel för nya områden för kulturarbetarnas verksamhet.

Liknande synpunkter kan anläggas på organisationsförmedlingarnas ställning.

Vi finner det ändamålsenligt att den offentliga förmedlingen inom kulturområdet knyts till en särskild stiftelse. Detta motiveras av att förhållandena på kulturarbetsmarknaden i många avseenden skiljer sig från arbetsmarknaden i övrigt. Stiftelsen bör emellertid inte ha en monopolställning inom kulturområdet i den meningen att alla anställningsöverenskommelser skall träffas med förmedlingens medverkan. Olika kulturarbetargrupper har skilda behov av förmedlingsservice. Även det sistnämnda förhållandet kan kräva hänsynstaganden vad gäller förmedlingens organisation.

Vi anser att stiftelsens verksamhet i princip skall täcka hela landet. I den mån så bedöms lämpligt bör stiftelsen dock kunna delegera uppgifter till regionala instanser utanför stiftelsen.

Vi vill också peka på vikten av att behovet av internationellt artistutbyte blir väl tillgodosett i förmedlingsorganisationen.

I fråga om den yrkesmässiga avgränsningen anser vi att den föreslagna stiftelsens förmedlingsarbete fortlöpande bör ske i nära kontakt med övrig offentlig arbetsförmedling och att ärenden skall kunna utväxlas dessa instanser emellan. De erfarenheter som efter hand vinns, kan vidare visa att vissa av de yrkeskategorier som ligger under stiftelsen bör föras över till den allmänna arbetsförmedlingen och vice versa.

På en punkt vill vi komplettera vårt yttrande över OLAF:

Även om vi finner det önskvärt att inrätta en särskild stiftelse som skall handha arbetsförmedling inom kulturområdet kan det även i framtiden visa sig omöjligt att samla all förmedling inom området till en enda organisation. Ovan har framhållits att organisationsförmedlingarnas och centrumbildningarnas erfarenheter bör tas till vara. Om det visar sig ändamålsenligt att utanför stiftelsens ram ha relativt självständiga förmedlingar bör de emellertid helt bekostas med statsbidrag. De bör stå öppna för alla oberoende av organisationstillhörighet, ge viss service till de arbetssökande och till det organ, som utses som tillsynsmyndighet, lämna statistiska och andra uppgifter. Ett system med separata förmedlingar ställer särskilda krav på samordning. Denna samordning bör handhas av ett organ som kan väga samman kulturpolitiska och arbetsmarknadspolitiska aspekter.

Vi vill i detta sammanhang också kortfattat beröra *ersättning vid arbetslöshet.*

Som framgått av 6.8 är de nuvarande formerna för ersättning vid arbetslöshet sådana att konstnärerna för att komma i åtnjutande av ersättning måste ställa sig till arbetsmarknadens förfogande, dvs. i princip vara beredda att åta sig lämpligt anvisat arbete. Någon garanti för att

detta "lämpliga" arbete är av konstnärlig art finns inte. De konstnärer som bedriver sitt arbete i form av rörelse måste avveckla den yrkesmässiga konstnärliga verksamheten.

Åtnjutande av ersättning medför således i många fall en smärtsam omställningsprocedur. I och för sig gäller detta även andra yrkesgrupper. Det är tveksamt om konstnärerna skall ha en särställning härvidlag. Svårigheterna gäller som ovan betonats för de icke anställda konstnärernas del snarare att de inte kan avyttra resultatet av sitt arbete än att de i egentlig mening är arbetslösa. I de flesta fall torde det vara så att de har viss – men icke tillräcklig – inkomst av sin konstnärliga verksamhet. Det är f. n. inte möjligt – och synes heller inte lämpligt – att arbetslöshetsersättningen används för att fylla ut ett sådant inkomstgap. Arbetslöshetsersättning bör enligt vår mening förbehållas de fall då egentlig arbetslöshet föreligger och därvid bör samma regler tillämpas för konstnärer som för övriga yrkesgrupper. Det gäller även de arbetsmarknadspolitiska instrument som omskolning, beredskapsarbeten m. m. som står till förfogande.

Det är realistiskt att räkna med att endast ett relativt ringa antal konstnärer och då främst sådana med de mest utpräglade försörjningssvårigheterna kommer att utnyttja arbetslöshetsersättningen. Som nyss sagts bör andra medel sökas att underlätta utkomstmöjligheterna för dem som har otillräcklig försörjning av sin konstnärliga verksamhet. Det främsta medlet härvidlag är naturligtvis att öka antalet sysselsättningstillfällen. Ett annat medel är att låta en så stor del som möjligt av dessa sysselsättningstillfällen få formen av anställning. Det senare medför bl. a. bättre möjligheter att komma i åtnjutande av arbetslöshetsersättning vid kortvariga perioder av inkomstbrist. Vidare kommer konstnärsfonderna vid sin fördelning av tillfälliga bidrag att ta hänsyn till enskilda konstnärers försörjningsläge.

11.5 Kulturförmedling

11.5.1 *Inledning*

Kulturförmedling är ett vitt begrepp. Det täcker bl. a. organisatoriska åtgärder för att göra olika former av kulturutbud fysiskt tillgängliga. Kulturförmedling innebär också att stimulera människor att aktivt ta del i detta utbud och utveckla egna verksamheter. Genom att förmedla det professionella utbudet och främja amatörismen inom de olika konstområdena i de lokala aktiviteterna utgör kulturförmedlingen ett viktigt medel då det gäller att tillgodose upplevelse-, uttrycks- och kontaktbehov. En förutsättning är dock att kulturförmedlaren i sitt arbete kan stödja sig bl. a. på goda ekonomiska resurser och ändamålsenliga lokaler samt att de institutionella och organisatoriska förhållandena är sådana att arbetet kan ske i smidiga former.

Kulturförmedlingen skall ge impulser till kommunikation människorna emellan. Gesten, rörelsen och tonfallet är elementära instrument för

denna kommunikation vid sidan av språket. Det är viktigt för envar att i färg och form, ton och rytm få pröva de ännu mera nyanserade uttrycksmöjligheterna. De konstnärliga uttrycksmedlen är de grundläggande verktygen för all gestaltning och därmed för kontakten människorna emellan. Genom att gestalta sina upplevelser ökar man sin medvetenhet om dem och stärker sin verklighetsförankring. Det är därför angeläget att konstens skilda uttrycksmedel når en vida större tillgänglighet än de nu har och att de blir självklara tillgångar för envar att utnyttja. Därför har vi i vårt arbete betraktat amatörismen inom de olika konstområdena inte bara som medel bland andra för mänsklig kontakt utan som mål i sig vilka kräver särskilt utrymme inom de lokala kulturverksamheterna.

Kulturförmedlingen bör inriktas på att få i gång ett aktivt kulturliv i närmiljön och det är som ovan betonats särskilt viktigt att amatörismen inom de olika konstområdena får en central roll i de lokala aktiviteterna. Kulturförmedlingen bör ytterligare stimulera den verksamhet som redan utvecklas bl. a. i skolorna och utbildningssamhället i övrigt, på arbetsplatserna och i föreningslivet. Resultaten är i hög grad beroende av de lokala resurserna, bland vilka de personliga insatserna har en avgörande betydelse. En omfattande och framgångsrik kulturförmedling bedrivs i dag både genom frivilliga insatser och på mera yrkesmässig bas genom personer knutna till folkbildningsorganisationer, gruppbildningar och institutioner av skilda slag. Dessa kulturförmedlande insatser sker oftast vid sidan av andra yrkesuppgifter. Metodproblemen och utbildningsbehoven är stora och skiftande. De omfattar såväl organisatoriska som administrativa aspekter. Stora arbetsuppgifter inom kulturförmedlingen väntar inte minst konstnärerna. Det behövs ytterligare medverkan från deras sida då det gäller att förmedla kontakt med deras verk. I synnerhet inom amatörområdet behövs därtill deras insatser som handledare och pedagoger. Andra yrkeskategorier, engagerade i skilda former av kulturförmedling men utan erfarenheter av eget konstnärligt arbete, behöver fördjupade kunskaper om de konstnärliga uttrycksmedlen.

Det bör i detta sammanhang nämnas att arbete rörande kulturförmedling sedan flera år bedrivits inom Europarådet och Unesco. Arbetet har främst berört kulturförmedlingens inriktning och funktioner men hittills inte avsatt några konkreta resultat i form av rekommendationer eller liknande.

I det följande berör vi närmare kulturförmedlarnas arbetsuppgifter och de utbildningsbehov som gör sig gällande inom deras verksamhetsområden. Förslag rörande utbildningen lämnas i 11.6.

11.5.2 *Nuläge*

Under senare år har den kulturförmedlande verksamheten expanderat snabbt. Den bedrivs i många former och av eller genom ett stort antal institutioner, myndigheter, organisationer, andra organ och gruppbildningar. Genom att kulturförmedlingen är svår att definitionsmässigt avgränsa och genom att den är spridd på många huvudmän och nivåer

samt i många fall befinner sig på ett försöksstadium är det inte möjligt att ge en fullständig bild av verksamheten.

Nedan ges några exempel på områden inom vilka kulturförmedling bedrivs.

Kulturförmedlande insatser har kommit att uppta en allt större plats i *kulturinstitutionernas* verksamhet.

Vissa statliga *myndigheter* bedriver, stimulerar eller har på annat sätt kontakt med kulturförmedlande verksamhet i olika former där konstnärer är engagerade.

Landstingen och *primärkommunerna* har i ökande utsträckning och på vidgade områden engagerat sig i kulturförmedlande verksamhet såväl på det öppna fältet som genom insatser t. ex. inom vårdinstitutionerna.

I det *allmänna skolväsendet* spelar kulturförmedling stor roll dels inom ramen för den schemabundna undervisningen dels genom särskilda aktiviteter som skolteater, skolkonserter o. d. *Folkhögskolorna* utgör en länk i kulturförmedlingen genom arrangemang som konserter och utställningar där skolornas egna elever medverkar samt genom att utgöra mottagare av kulturutbud. I många fall står aktiviteterna öppna för allmänheten.

Genom *folkbildningsorganisationerna* har kulturutbudet och förståelsen för detta kunnat föras ut till många människor. Studieförbundens verksamhet inom det estetiska området är betydande och ökande. Strävanden finns också att profilera utbudet och exempelvis föra fram utställningar och teaterföreställningar som kunnat länkas till studiecirkelverksamhet eller allmänna intressen i en organisation.

De *lokalhållande organisationerna* är av stor betydelse i kulturförmedlande verksamhet.

Fackliga organisationer kan spela stor roll inom kulturförmedlingen. Inom LO- och TCO-sektorn ägnar sig studieorganisatörer åt verksamhet som nära berör kulturförmedling.

Konstfrämjandet och *Skådebanan* arbetar med att söka upp nya publikgrupper bl. a. genom ombud på arbetsplatser och i organisationer.

Centrumbildningarna och de *fria grupperna* inriktar sig i hög grad på uppsökande verksamhet och nya former för publikkontakt.

Kulturförmedlande insatser görs naturligtvis också i samband med *privat driven kulturverksamhet.*

Man kan konstatera att det traditionella kulturutbudet ökar i omfattning år från år samtidigt som kulturinstitutionerna når grupper som de inte tidigare kommit i kontakt med. Bibliotekens utlåning ökar kraftigt, men ännu mer påtaglig är ökningen av den övriga kulturella aktiviteten i och kring biblioteken. Museernas verksamhet utåtriktas alltmer och inbegriper i ökande utsträckning aktiviteter utöver de traditionella utställningarna. Kommunernas satsning på fritidsverksamhet, bl. a. i anslutning till fritidsgårdar, har stigit markant. Studieförbundens verksamhet inom det estetiska området vidgas.

Av särskild betydelse i detta sammanhang är att *det uppsökande kulturutbudet* starkt ökat under senare år. Denna ökning har skett såväl genom insatser av kulturinstitutioner som andra, exempelvis studieför-

bund och centrumbildningar. Den uppsökande verksamheten kan härledas till krav och behov som framförts och redovisats av kulturarbetargrupper, organisationer, vårdinstitutioner och andra berörda. Avsikten har bl. a. varit att nå grupper som inte kommer till kulturinstitutionerna och kulturevenemang av traditionellt slag. Man har också gjort försök med att presentera utbudet på ett sätt som gjort det möjligt att skapa en dialog med publiken och på andra sätt åstadkomma en aktiv mottagarsituation och/eller göra publiken medskapande.

Det är ingen tvekan om att man genom dessa insatser kommit i kontakt med stora grupper som inte tidigare varit kulturaktiva. Även om kulturutbudet når vida fler än tidigare står emellertid alltjämt stora grupper utanför. De hör framför allt hemma bland låginkomsttagarna där svag ekonomi, hårda och obekväma arbetsvillkor och utbildningsmässiga handikapp samt bristande vana att ta vara på kulturutbudet verkar starkt hämmande. Desto angelägnare är det att söka nå just dem med verksamheter som kan svara mot deras behov och intressen.

Som framgått har den kulturförmedlande verksamheten redan nu en betydande omfattning. Förutsättningar för en ytterligare intensifierad verksamhet – främst med inriktning på fritt kollektivt skapande – har skapats genom de kulturpolitiska reformer som nyligen genomförts. Bland de åtgärder som har särskild betydelse i detta sammanhang är projektbidraget till experiment och utvecklingsarbete beträffande nya arbetsformer och nya vägar för att ytterligare bredda den folkliga kulturverksamheten. Vidare har ökade resurser getts till studieförbunden varigenom bl. a. pedagogiskt utvecklingsarbete och förbundens medverkan i arbete inom t. ex. vårdinstitutioner främjas. Statsbidraget till expert- och fackmannamedverkan i studiecirklar – t. ex. från konstnärernas sida – har skrivits upp. Det tidigare statsbidraget till föreläsningar har ersatts med ett bidrag till kulturprogram inom föreningslivet för att öka möjligheterna att via föreningar föra ut kulturprogram till grupper och miljöer som vanligtvis inte nås av institutionernas utbud. Stödet till orkester- och körförbunden, till mindre ensembler, fria grupper, centrumbildningar och till kulturell verksamhet bland speciella grupper – t. ex. de handikappade – har byggts ut.

Organisations- och föreningslivet bör engageras för att förbättra kulturinstitutionernas publikkontakt och för att över huvud systematiskt verka för en effektiv kulturförmedling. I detta sammanhang kan nämnas att 1965 års musei- och utställningssakkunniga framhållit att Konstfrämjandets viktigaste uppgifter ligger inom ramen för samarbete med folkrörelserna. Vi vill också peka på att konstnärernas sammanslutningar borde kunna hjälpa till att finna lämpliga förmedlare och förmedlingsuppgifter. Många kanaler bör utnyttjas för att få förmedling till stånd: institutioner som teatrar, folkparker, museer och bibliotek, studieförbund och fackföreningar, centrumbildningar och fria grupper, fritidsgårdar och vårdinstitutioner, skolor och massmedier.

Beträffande kulturinstitutionerna påpekade vi redan i Ny kulturpolitik (s. 301) att ökade insatser från kulturinstitutionernas sida är en förutsättning för ett bättre stöd för ombudsarbetet. Institutionerna måste ge

utförlig information. Även resurserna på de lokala skådebanekanslierna och motsvarande behöver förstärkas. Flera befattningar av konsulenttyp och större anslag för utbildning m. m. behövs. Om inte dessa behov tillgodoses kan det meningsfulla i information och publikkontakt via ombudsnät diskuteras.

11.5.3 *Funktioner*

Som redan antytts kan kulturförmedlingen schematiskt indelas i en organisatorisk/administrativ funktion och en pedagogisk/aktiverande funktion. Den först nämnda har till primär uppgift att organisera och tillhandahålla kulturutbudet och den andra att etablera en upplevelsekontakt och därmed skapa kommunikation. Funktionerna är självfallet nära beroende av varandra.

Kulturförmedlingens organisatoriska funktion är utförligt behandlad i Ny kulturpolitik. Den pedagogiska funktionen motiverar emellertid särskild uppmärksamhet i det nu föreliggande betänkandet.

Den pedagogiska funktionen kan sägas vara det andra ledet i kulturförmedlingen genom att den sluter an när de organisatoriska åtgärderna vidtagits och bildat förutsättningarna för de pedagogiska. Den pedagogiska funktionen syftar primärt till att berika mötet med kulturutbudet genom att ge informativ bakgrund, stimulera till att emotionellt och intellektuellt bearbeta upplevelsen och att aktivera till egen verksamhet i eller utan direkt anslutning till ett professionellt kulturutbud.

Denna form av kulturförmedling sker sedan länge i det allmänna skolväsendet, särskilt inom undervisningen i ämnen som teckning och musik. Den har också från början varit en uppgift för folkbildningen såväl inom ramen för studiecirkel- som föreläsningsverksamhet. Kurser med sådan inriktning upptar nu en stor plats i studiecirkelverksamheten.

Den pedagogiska funktionen är i hög grad länkad till att underlätta kontakterna med konstnärliga uttrycksformer, vidga upplevelseförmågan och fördjupa verklighetsuppfattningen. Det centrala målet är att stimulera till egen aktivitet. Som ovan antytts bör metodfrågorna härvidlag ägnas stor uppmärksamhet. Det förefaller rimligt att man vidareutvecklar de former för kulturförmedling som redan prövats, t. ex. att förbereda möte med kulturutbud av skilda slag inom studiecirkelns ram och att tillsammans med konstnärer diskutera böcker, bilder, teaterpjäser och andra verk.

Det är en väsentlig uppgift för kulturförmedlare av skilda kategorier att verka för att finna nya former för att föra ut kulturutbudet och att genom lämpliga kringaktiviteter åstadkomma den aktivering som är det centrala målet. För detta behövs en delvis ny syn på kulturförmedlarens funktioner. Det är inte enbart en utbuds- och konsumtionsfråga. Vi vill i stället markera kulturinsatserna som medel att nå vissa syften, inte som självändamål. Fritt skapande arbete i grupp är härvidlag särskilt viktigt. Kulturförmedlarnas uppgift blir alltså inte enbart att förmedla kulturut-

bud utan också att initiera samtalet kring detta och att få människor att själva uttrycka sig och förmedla sina upplevelser till andra.

Förmedlingen av kunskaper är naturligtvis också av stor vikt. Förmedlaren bör inneha fackkunskaper, ofta är det därför lämpligt att han är aktiv konstnär. Det bör också finnas studiematerial och annat underlag för bakgrund och analys tillgängligt. Sådant material ställs sedan länge samman av bl. a. studieförbund, Brevskolan, Riksteatern, Rikskonserter och andra liknande institutioner. Material av detta slag bör utnyttjas. Information bör ges om litteratur i ämnet och hänvisningar göras till bibliotek, museer, studieförbund etc. där deltagarna kan få veta mera.

Vad som ovan anförts om den pedagogiska funktionen avser främst att skapa intresse för den redan erkända kulturen och dess yttringar. Men den pedagogiska funktionen måste ges en vidare och mer offensiv innebörd och innefatta verksamhet som faller utanför det traditionella kulturbegreppet. Insatser kan göras för att bryta isolering och främja åsiktsutbyte och debatt kring angelägna frågor och kan skapa former för lek och underhållning eller för annan gemensam upplevelse. Framför allt behövs i många fritids- och bostadsmiljöer resurser för gemensamma aktiviteter av kulturellt slag. Genom sådana aktiviteter finns det möjlighet att väcka och möta människors uttrycksbehov men också behovet av kontakt och gemenskap.

11.5.4 *Kulturförmedlarnas arbetsområden*

Vi anförde i Ny kulturpolitik att "om man vill tillgodose jämlikhets- och rättvisekrav kan samhällets kulturpolitiska insatser inte begränsas till den i och för sig stora uppgiften att ställa resurser till förfogande för dem som på grund av sin utbildning eller andra omständigheter efterfrågar sådan verksamhet. Särskilda insatser måste göras i de ur kulturell synpunkt torftiga miljöerna och för de eftersatta grupperna. Den kulturella verksamheten måste alltså i större utsträckning än hittills utgå från olika gruppers situation, förutsättningar och behov." Vi angav några exempel på grupper för vilka speciella åtgärder bör vidtas: *barn, ungdom, barnfamiljer, lågutbildade, institutionsvårdade, pensionärer, handikappade* och *människor i glesbygd* (s. 177 f). Vi vill i detta sammanhang lägga till grupperna *invandrare* och *amatörer.* För samtliga dessa grupper kan kulturförmedlare göra speciella insatser av organisatorisk eller pedagogisk art.

Den kulturförmedlande verksamheten bör i första hand kanaliseras till de miljöer där människor bor eller arbetar. I närmiljöer kan man naturligt anknyta verksamheten till mottagarnas behov och situation. Förutom bostads- och grannskapsområden samt arbetsplatser räknar vi institutioner som skolor, sjukhus och ålderdomshem till närmiljön.

I Ny kulturpolitik (6.8.2.2) framhöll vi betydelsen av att informationerna om kulturutbudet sker via personliga kontakter bl. a. därför att det är effektivt att arbeta inom grupper som familjer, arbetslag, föreningar och grann- och umgängeskretsar. Den personliga kontakten har den fördelen att den ger möjlighet till dialog och därmed anpassa repertoar,

föreställningstider, researrangemang etc. till önskemål hos dem man vill nå. Slutsatsen blir att kontaktpersoner på arbetsplatser, i bostadsområden etc. är betydelsefulla då det gäller att öka kommunikationen och informationen mellan utbjudare och mottagare.

Enligt Katz-Lazarsfelds bekanta tvåstegshypotes är de s. k. opinionsförmedlarna – mellanledet mellan de ursprungliga sändarna och de slutliga mottagarna – oftast inlemmade i samma smågrupp som den påverkade individen. Det är viktigt att man kan stimulera personer att bland t. ex. sina arbetskamrater och umgängesvänner fungera som kulturförmedlare i mer eller mindre organiserade former.

Kommittén för försöksverksamhet med vuxenutbildning (FÖVUX) har i sitt arbete berört problem som har nära beröringspunkter med kulturförmedling. FÖVUX har i två betänkanden (SOU 1972:19 och SOU 1973:9) redovisat resultaten av den försöksverksamhet kommittén bedrivit under åren 1970/71 resp. 1971/72. Försöksverksamheten har inriktats på att värva personer med i allmänhet sex- eller sjuårig folkskola som enda grundutbildning att delvis på arbetstid delta i studiecirklar. Viss del av verksamheten inriktades på hemarbetande kvinnor. Rekryteringen skedde genom uppsökande verksamhet på arbetsplatser eller i bostadsområden. Rekryteringen handhades av studieorganisatörer. De som verkade på arbetsplatserna utvaldes av resp. fackförening i samråd med den lokala ABF- eller TBV-avdelningen. De studieorganisatörer som arbetade i bostadsområdena utvaldes av ABF:s lokalavdelningar. Resultaten blev mycket uppmuntrande. I de flesta fall anmälde sig över hälften av de kontaktade till någon studiecirkel.

FÖVUX påpekade att sociala, psykologiska och geografiska skäl hindrar deltagande i vuxenutbildning. FÖVUX anser att faktorer i arbetsmiljön som ackordsarbete, oregelbundna arbetstider gör det svårt att delta liksom andra praktiska hinder som att ordna barntillsyn.

FÖVUX framhöll vidare att traditionell informationsverksamhet med hjälp av tryckt material och massmedier är otillräcklig särskilt när informationen riktar sig till personer som saknar studievana och endast är svagt studiemotiverade. I den uppsökande verksamheten, som kan genomföras t. ex. på arbetsplatser och bostadsområden, måste därför utbildningsinformationen kombineras med åtgärder med syfte att stimulera till studier och häva de studiehinder som den enskilde upplever. Grundläggande för verksamheten är att den skall ske med utgångspunkt från den uppsöktes erfarenheter och situation och beakta hans attityder till vuxenutbildning.

FÖVUX finner skäl att anta att studieorganisatörer med samma bakgrund och i samma sociala situation som de uppsökta har lättare att nå ett tillfredsställande resultat än sådana, som de uppsökta känner sig främmande inför på grund av deras yrkesställning, ålder, attityder, språkbruk eller liknande. Studieorganisatörernas förståelse för de uppsöktas situation och kännedom om deras arbetsplats eller bostadsområde är sannolikt av betydelse för resultatet. Studieorganisatörer som är kända av de uppsökta sedan tidigare har antagligen också lättare att nå goda resultat än de som är okända.

Det är också sannolikt att rekryteringsresultatet påverkas av attityderna till uppsökande verksamhet och till utbildning i allmänhet, inte bara från de uppsöktas sida, utan även från deras omgivning – familjemedlemmar, vänner och bekanta, grannar, arbetskamrater och arbetsgivare, politiska och fackliga organisationer etc. som de uppsökta tillhör.

De slutsatser FÖVUX drog i fråga om studieorganisation kan i hög grad generaliseras till att gälla även kulturförmedling. Kulturförmedlare med förankring i den miljö inom vilken de verkar har sannolikt de bästa möjligheterna att stimulera till aktivt deltagande i kulturarrangemang av olika slag. Personer som är förankrade i mottagarnas vardagsmiljö har särskilda förutsättningar att engagera mottagarna personligt och sätta in kulturaktiviteterna i ett samhälleligt perspektiv. Erfarenheterna visar emellertid att det ofta inte är lätt att få en meningsfull aktivitet till stånd; det finns ingen generell metodik för att ge en god introduktion till t. ex. en teaterpjäs. Detta kan förmodligen delvis ha sin grund i att det ofta saknas en länk mellan artister och publik. Kontakten kan underlättas av en förmedlare från mottagarnas egen grupp eller eljest med god förtrogenhet med gruppens problem och intressen. Idealet är att någon på varje skola, sjukhem etc. har till uppgift att vara förmedlare. Detta behöver inte handhas på heltidsbasis. Huvudsaken är att någon ansvarar för funktionen. Det kan ske jämsides med andra arbetsuppgifter eller utan anknytning till yrkesutövning, i det senare fallet t. ex. genom att någon som vistas på en institution svarar för viss organisation av kulturutbudet och egenverksamheten.

I detta sammanhang är det också av intresse att notera att olika fritidsaktiviteter är olika avståndskänsliga. Deltagandet är i hög grad beroende av den kostnad i form av pengar, tid, praktiska svårigheter som barnpassning etc. som åtgår för att förflytta sig till lokalen för aktiviteten. Därvid har verksamheter som teater, konserter, film och liknande visat sig mindre avståndskänsliga än aktiviteter i öppnare former. Det innebär att det krävs mindre påverkan (styrning-förmedling) för att locka människor till den förstnämnda typen av verksamhet än till den senare. Den öppnare verksamheten bör dels förläggas till i första hand närmiljön och till volymen bli den klart dominerande i den framtida kulturförmedlingen. Den kräver tillgång på ett stort antal förmedlare med god miljöförankring. Man kan emellertid anta att dessa lokala kulturförmedlare inte kommer att besitta lika stora specialkunskaper som de som verkar på central nivå. Det är väsentligt att man får en riktig avvägning mellan å ena sidan önskemålen om att kulturförmedlaren skall ha specialkunskaper och teoretiskt "know how" och å andra sidan önskemålen om att kulturförmedlaren skall vara förankrad i miljön och kunna svara för de praktiska detaljerna vid arrangemangen.

Servicekommittén har berört frågor rörande kulturförmedling i *boendemiljön*. Kommittén har bl. a. framhållit att samhället skall svara för planering och tillhandahållande av lokaler för fritidsservice och kulturdistribution medan ansvaret för själva verksamheten skall delas mellan olika samhällsorgan och organisationer, grupper och de boende själva (se Boendeservice 2, SOU 1970:68). I Boendeservice 7 (SOU 1973:24) har servicekommittén närmare gått in på dessa frågor och bl. a. markerat att det varken är möjligt eller önskvärt att ge anvisningar om vilka kultur- och fritidsverksamheter som bör ske i området. En alltför detaljerad planering för olika funktioner låser lokalanvändningen, minskar valfriheten för brukarna och gör det svårare för de boende själva att påverka eller

förändra verksamhetens innehåll. Enligt servicekommitténs mening är det väsentligt att möjligheter finns både för utövande och mottagande aktiviteter inom de olika områdena, för kombination och integration av olika verksamheter, för ett utbud som är så lite åldersbundet som möjligt och som är utformat och riktat så att det kan nå även inaktiva och isolerade individer och grupper. Särskilt väsentligt är att de verksamheter som bygger på de boendes egen aktivitet och medverkan ges möjlighet att utveckla sig i närmiljön, som t. ex. kollektiv skapande verksamhet, kollektivt umgänge och föreningsverksamhet.

Servicekommittén har i Boendeservice 7 analyserat behovet av åtgärder för kulturförmedling i boendemiljöer och vi hänvisar härvidlag till detta betänkande.

Kulturförmedling bör också kanaliseras till *vårdinstitutioner och liknande isolerade miljöer.* Vi har i 11.4.3.4 behandlat behovet av ökad kulturverksamhet på sådana institutioner.

Som vi tidigare påpekat är *arbetsplatserna* en lämplig bas för kulturförmedlande verksamhet. Ovan redovisade erfarenheter från vuxenutbildningen ger stöd åt denna uppfattning. På arbetsplatserna finns möjlighet att utveckla ett system med kulturombud. Man kan för längre eller kortare tid anställa konstnärer som arbetar inom fackföreningar och på arbetsplatser och vilkas verksamhet kan bilda underlag för aktiviteter av olika slag. Försök av liknande typ har redan gjorts. (Dåvarande Folkbildningsorganisationernas föreläsningsbyrå anlitade t. ex. bildkonstnärer och författare för verksamhet på arbetsplatserna i slutet av 1960-talet, en del fria teatergrupper arbetar i nära kontakt med anställda på arbetsplatser.) Formerna för verksamheten på arbetsplatsen bör dock i hög grad anpassas efter arbetsplatsernas karaktär och de arbetandes önskemål. Som framgått av 11.4.4 har LO:s arbetsgrupp för kulturfrågor föreslagit att konstnärer anställs inom de fackliga organisationerna och under anställningsperioden bl. a. verkar på arbetsplatserna.

Andra miljöer till vilka kulturförmedling kan kanaliseras är t. ex. *organisationer, föreningar, studiecirklar* och *kurser* liksom rekreationsmiljöer som *folkparkerna.* Man kan här ta upp samma problem som i närmiljöerna men man bör lämpligen arbeta med andra medel. Utbudet kan ses som ett viktigt komplement för att berika och stimulera den aktivitet vartill deltagarna samlats, oavsett om den är av konstnärlig natur eller inte.

Det bör också ingå i förmedlarrollen att försöka aktivera föreningarna att mer målmedvetet genom utåtriktad verksamhet engagera sig i närmiljön. Givetvis nås en stor mängd människor redan genom föreningsverksamheten och förmedlaren – verksam inom föreningen eller stående utanför – kan ge information om t. ex. anslagsmöjligheter och andra administrativa rutiner samt bistå vid lösandet av praktiska problem. Andra människor måste man nå på ett annat sätt genom föreningar varvid förmedlaren har en än större uppgift att fylla.

Av vad som anförts ovan framgår att det är viktigt att kulturförmedlaren har en klar bild av de förutsättningar och behov som finns i den miljö som är hans arbetsfält. Föreligger inte denna kunskap bör en analys av

miljön göras. Denna kan göras i samarbete mellan kulturförmedlaren och representanter för exempelvis kommunernas kulturförvaltning och/eller ett studieförbund. Det kan här vara fråga om en elementär kartläggning av en stadsdel med hänsyn till social struktur, befolkningens åldermässiga och yrkesmässiga sammansättning, förekomst av sociala problem, föreningsliv, institutioner och skolor. Behovet av nya verksamheter, lokaler och stimulans för föreningslivet tas upp. En analys av fritidsvanor och kulturutbud görs. En inventering kan göras av kulturarbetare som är villiga att delta i olika aktiviteter.

11.5.5 *Yrken med kulturförmedlande uppgifter*

Begreppet kulturförmedling är relativt nytt men kulturförmedling som funktion är som framgått inte någon ny företeelse. En mängd yrkeskategorier har i olika grad inslag av kulturförmedlande uppgifter. Lärare och pedagoger i olika skolformer och på olika utbildningsstadier har utomordentlig betydelse för kulturförmedlingen, både allmänt och i sammanhang med ämnen eller utbildning som har en direkt inriktning på konstnärliga uttrycksformer. Motsvarande gäller ledare inom olika slag av amatörverksamhet, t. ex. konst- eller konsthantverkscirklar, amatörteatergrupper och körer. Inom det sociala området görs kulturförmedlande insatser av t. ex. ungdoms- och fritidsledare, socioterapeuter, socialpedagoger och andra som är verksamma inom institutioner av olika slag. Museianställda och bibliotekspersonal har viktiga kulturförmedlande uppgifter. Kulturjournalister inom massmedierna gör också insatser av kulturförmedlande karaktär. Även kulturadministratörer på kulturinstitutioner, i organisationer och i kommunala, landstingskommunala och statliga organ m. fl. kan i viss mån räknas till kulturförmedlarna.

För flera av de nämnda yrkesgrupperna har det kulturförmedlande inslaget i yrkesrollen vidgats under senare år. Vissa nya yrkesgrupper har tillkommit där den kulturförmedlande funktionen är den huvudsakliga. Det gäller bl. a. s. k. PR-bibliotekarier och tjänstemän med liknande funktioner inom teatern. Utmärkande för nyss nämnda yrkesgrupper kan dock sägas vara att de främst är inriktade på kontakter *från* institutionen *till* (presumtiva) mottagargrupper.

Det finns emellertid redan yrkesgrupper med direkt uppgift att fungera som kontaktlänkar för kommunikation i båda riktningarna mellan utbjudare och mottagare. Sådana yrkesgrupper återfinns bl. a. inom folkbildningsorganisationerna, vilket bygger på en historisk tradition eftersom folkbildningsorganisationerna vuxit fram för att möta bildnings- och andra kulturella behov hos eftersatta befolkningsgrupper. Pionjärernas arbete har förts vidare och institutionaliserats genom att heltidsanställda funktionärer knutits till folkbildningsorganisationerna. Parallellt med dessa yrkesmässiga insatser sker fortfarande kulturförmedling genom ideellt arbete av personer som utan eller med ringa ersättning ägnar sig åt kulturförmedlande verksamhet på fritid.

Inom LO- och TCO-sektorn ägnar sig som nämnts studieorganisatörerna m. fl. åt verksamhet som har nära beröring med kulturförmedlande verksamhet. Konstfrämjandets och Skådebanans arbetsplatsombud gör insatser av kulturförmedlande karaktär.

Man får inte glömma att konstnärerna givetvis själva förmedlar kulturella upplevelser direkt genom sitt konstnärliga arbete. På senare år har konstnärerna mer aktivt än tidigare själva medverkat i förmedlingsprocessen i mer snäv mening. Det sker t. ex. genom en större beredskap att diskutera verken och genom ökade insatser att finna vägar till nya publikgrupper.

Vi vill i detta sammanhang något beröra kulturförmedling via etermedierna även om det inte är vår uppgift att gå in på utformningen av Sveriges Radios programverksamhet. Vi kan emellertid inte underlåta att peka på att televisionens unika möjligheter att "marknadsföra" konstnärernas insatser för en bred publik hittills tagits till vara i alltför liten utsträckning.

Intresse för och förståelse av skilda kulturyttringar sammanhänger nära med kunskapen rörande de konstnärliga förutsättningarna, såsom de artistiska uttrycksmedlen, det rent hantverksmässiga förfarandet, vägen mellan inspiration och konception, mellan konception och framställning osv. En beskrivning av dessa förutsättningar är en tacksam uppgift för televisionen, men har endast i mycket begränsad omfattning förekommit, närmast i samband med skildringar av vissa konstnärers arbetssätt och uttrycksmedel. Omfattningen av denna typ av program bör emellertid kraftigt vidgas, tekniken utvecklas och behandlingen täcka flertalet sektorer av konstnärlig verksamhet. Härvidlag kan man tänka sig en rad olika grepp. Verken kan beskrivas av konstnärerna själva, vetenskapare och professionella kritiker kan bedöma dem, den mottagande parten kan kommentera dem. Man kan också följa konstverkets tillblivelseprocess, sättet för dess marknadsföring och distribution samt dess funktion i det miljömässiga sammanhang i vilket det kommer att fungera. Man kan vidare belysa effekten av mottagarnas/brukarnas reaktioner dels när det gäller deras egen förändrade inställning till omvärlden dels beträffande feed-back-effekten på konstnärerna.

Genom att på detta sätt skildra vad konstnären vill och kan och hur han uppfattar sin roll i samhället, vinner man en större öppenhet och nyfikenhet beträffande konstnärens verk. Detta måste på sikt innebära en större efterfrågan av konstnärliga insatser och därmed en vidgad marknad för konstnärer.

11.5.6 *Uppgifter för statens kulturråd*

Chefen för utbildningsdepartementet har i prop. 1974:28 (s. 368 f) berört kulturförmedling i samband med kulturpolitiska insatser för olika grupper i samhället. Härvid förutsattes att statens kulturråd kommer att ägna uppmärksamhet åt frågorna om den differentierade verksamheten, utformad med hänsyn till olika gruppers behov och med särskild betoning vid de fria skapande verksamheternas roll. Rådet kommer också att

förmedla eller ha tillsyn över en del av de bidrag som direkt eller indirekt ger stöd åt kulturförmedlande verksamhet. Rådet kommer också ha befattning med lokalfrågor, som givetvis är väsentliga i detta sammanhang.

Då kulturförmedling spänner över stora områden kan man över huvud räkna med att många av de frågor som statens kulturråd tar befattning med kommer att ha betydelse för kulturförmedlingen. Det finns i detta sammanhang anledning att erinra om det av Föreningen Svenska tonsättare framförda förslaget om inrättande av notbibliotek vid länsbiblioteken (se 10.2). En ökning av antalet notbibliotek skulle väsentligt förbättra möjligheterna att sprida kännedom om t. ex. den nutida svenska musiken bland såväl musikutövare som andra. Det är enligt vår mening angeläget att statens kulturråd närmare utreder möjligheterna att genomföra en reform i den av tonsättarföreningen föreslagna riktningen.

Då det gäller statens kulturråds medverkan i utvecklingsarbetet i fråga om den kulturförmedlande verksamheten vill vi särskilt peka på de möjligheter som bidraget till experiment- och utvecklingsarbete ger i detta hänseende. Detta bidrag avser tidsbegränsade projekt av experiment- och utvecklingskaraktär på lokal nivå dels inom amatörverksamheten, dels beträffande uppföljning av olika kulturutbud och har således nära anknytning till kulturförmedling. Som exempel på lämpliga projekt vill vi nämna försök med samordnade målinriktade program för barn inom en viss kommun och projekt som ansluter till analys av frågorna om kulturen och arbetsmiljön som enligt vad vi anfört i Ny kulturpolitik bör ankomma på statens kulturråd. Enligt vår mening bör emellertid metodutvecklingen särskilt inriktas på de konstnärliga uttrycksmedlens användande i aktiverande verksamhet. Det är vidare angeläget att försöksverksamhet med kulturförmedling inom några representativa närmiljöer genomförs och att dessa försök blir omsorgsfullt utvärderade. Vissa större kommuner – bl. a. Stockholm, Göteborg och Malmö – har redan med intressanta resultat bedrivit sådana försök.

Till detta kommer att en viss del av de av oss nu föreslagna projektanslagen (se 11.9) kan komma att användas för utvecklingsarbete på kulturförmedlingens område.

Till statens kulturråds uppgifter hör också att ta del av och bearbeta det material som utarbetats av de internationella organisationerna och av kulturadministrationer i andra länder. Detta bör givetvis gälla den internationella utvecklingen även inom kulturförmedlingens område.

Statens kulturråd skall utvärdera och ge spridning åt de erfarenheter som vinns av det ovan berörda experiment- och utvecklingsarbetet. Rådet bör även samla och bearbeta erfarenheter som vinns på andra håll och ge spridning åt dessa. På detta sätt kan statens kulturråd fungera som en erfarenhetsbank och i samarbete med berörda myndigheter, organisationer etc. fortlöpande ta nödvändiga initiativ. Med tanke på den splittrade och svåröverskådliga bild kulturförmedlingen uppvisar är det av synnerligt värde att statens kulturråd kan fungera som en sådan erfarenhetscentral. För att föra ut information om förutsättningarna för kulturförmedling bör rådet också utarbeta en överskådlig handbok som sammanfattar

de organisatoriska och administrativa förhållandena och upplyser om utbildningsmöjligheter, kontaktvägar och bidragsformer.

Som framgår av 11.6.2.4 skall statens kulturråd även ha vissa uppgifter i samband med utbildningen på kulturförmedlingens område.

11.6 Utbildningsfrågor

Det ingår inte i vårt uppdrag att närmare beröra utbildningsfrågor. Vi anlägger dock i 11.6.1 några allmänna synpunkter på konstnärsutbildningen och i 11.6.2 berör vi vissa utbildningsbehov – för konstnärer och andra – som aktualiseras i samband med ökade insatser på kulturförmedlingens område.

11.6.1 *Konstnärsutbildningen*

11.6.1.1 Grundutbildning

Inom många konstområden finns statlig utbildning på högskolenivå men rekryteringen till konstnärsyrkena sker till viss del vid sidan av denna utbildning, t. ex. via kommunala och privata skolor, folkhögskolor och utbildning utomlands. Bland vissa konstnärsgrupper är det relativt vanligt att formell yrkesutbildning saknas. För författare finns över huvud taget inte någon särskild utbildning.

Vi vill betona vikten av att samhället tar på sig ansvaret för en gedigen yrkesutbildning för merparten av konstnärsgrupperna. Genom denna utbildning uppövas systematiskt de tekniska färdigheter som oftast är grunden för goda konstnärliga resultat och konstnärlig utveckling för den enskilde konstnären och därmed för konstarterna i stort. Även om det inte finns ett entydigt samband mellan formell utbildning och möjligheterna att försörja sig på konstnärligt arbete kan man förutsätta att en god yrkesutbildning i regel påtagligt ökar möjligheterna att finna utkomst.

Utbildningen bör självklart utformas på ett sätt som svarar mot de krav den framtida yrkessituationen ställer. Inom konstnärsutbildningen innebär detta i de flesta fall att stor individuell frihet bör råda och att ett stort utbud av kurser eller liknande bör erbjudas som möjliggör en individuell profilering av utbildningen. Därigenom kan bl. a. den enskildes utbildning anpassas efter hans speciella intressen och förkunskaper.

Konsten skall inte vara ett isolat. Det är därför viktigt att konstnärsutbildningen ger perspektiv på konstens roll i samhället. I den konstnärliga utbildningen bör också hänsyn tas till att utvecklingen går mot en allt större integrering mellan olika konstområden. Det finns en tendens att utbildningsinstitutionerna på de konstnärliga områdena ser alltför snävt och traditionellt på sina resp. konstarter. Större öppenhet bör eftersträvas såväl mot angränsande konstarter som mot nya områden för konstnärlig verksamhet. Detta skulle ha betydelse för konstarternas utveckling och samtidigt vidga konstnärernas arbetsmarknad.

Steget ut från utbildningen till yrkeslivet innebär ofta en svår omställningsprocess. De studerande bör därför redan under utbildningen konfronteras med situationer de kommer att möta under sin kommande yrkesutövning. Detta kan ske på olika sätt, bl. a. genom att praktik får ingå i utbildningen. Statsmakterna har f. ö. redan fattat principbeslut om att praktik skall ingå i den framtida musikerutbildningen.

Speciella krav ställs på utbildningen då det gäller att vidga konstnärernas arbetsmarknad och anpassa utbildningen till nya behov. Ett förverkligande av de mål som ställts upp för den statliga kulturpolitiken förutsätter att konstnärer i större utsträckning än vad som tidigare skett på olika sätt underlättar publikens möte med konsten, att de deltar i diskussioner, fungerar som konsulter i olika sammanhang, engagerar sig som handledare och rådgivare inom skola och folkbildning etc. Som framgått har för övrigt en påtaglig omsvängning redan ägt rum i dessa avseenden genom insatser från bl. a. institutioner, folkbildningsorganisationer, centrumbildningar och fria grupper. Konstnärer kompletterar med särskilda aktiviteter traditionella kulturyttringar som teaterföreställningar, konstutställningar, konserter och litteraturaftnar.

Allmänt gäller att konstnärsutbildningarna domineras av målet att stimulera den konstnärliga mognadsprocessen och att ge de studerande möjligheter att förverkliga sina konstnärliga intentioner. Den högre konstnärliga utbildningen bör givetvis ha denna inriktning även i framtiden men utbildningen bör kompletteras på så sätt att konstnärernas förutsättningar att medverka i kulturförmedlingen ökar.

En konstnär kan genom en pedagogiskt utformad presentation av sitt yrke, sin konst och sin konstart ge viktiga nycklar till förståelse för och upplevelser av konst. Detta behöver inte innebära att han fungerar som pedagog i egentlig mening utan presentationer kan exempelvis ske i samband med att han i traditionella former uppträder inför publik.

För många konstnärer innebär bristen på utbildning för kulturförmedlande verksamhet en hämsko då det gäller att engagera sig på området. Erfarenheter från uppsökande och liknande verksamhet visar att konstnärerna ibland är ovana att presentera sitt budskap och kommunicera med publiken på ett utomkonstnärligt plan. Det behövs därför utbildning för de konstnärer som medverkar i sådan verksamhet med sikte på kommunikation med publiken. Därvid bör bl. a. hänsyn tas till att konstnären inte alltid möter en på förhand intresserad och väl orienterad publik. Han bör också få en ny publik intresserad och kunna anpassa sin repertoar och sitt framförande till olika publikgrupper. Det förutsätter bl. a. kunskaper om olika mottagargrupper. Det är därför betydelsefullt att utbildningen ger kännedom om samhällets sociala och ekonomiska struktur samt om kultursociologins rön. Konstnärsutbildningen måste också utformas med hänsyn till att konstnärerna inte alltid möter publiken under i gängse mening ideala yttre betingelser. Konstnärer bör beredas på att arbeta eller presentera sitt arbete i lokaler som inte är ideala.

En av konstnärernas viktigaste funktioner som kulturförmedlare är att leda gruppaktiviteter i skapande verksamheter kring de konstnärliga

uttrycksmedlen. Denna uppgift ställer krav på pedagogisk förmåga som inte har något omedelbart samband med halten i den egna konstutövningen. Den fordrar stor lyhördhet och känslighet för deltagarnas skiftande förutsättningar och en medveten metodik. Det är uppenbarligen inte möjligt att utbilda alla konstnärer till goda kulturförmedlare. Därtill är framgång på området i allt för hög grad beroende av personlighetsfaktorer. Utbildningen kan emellertid ge den redan intresserade kunskaper att bemästra de speciella situationer kulturförmedlaren möter.

I viss konstnärlig utbildning kan man märka en tendens att värdera den solistiska presentationen alltför högt. Många av dem som inte når målet att bli solist eller motsvarande övergår till pedagogisk verksamhet och tar då ofta med sig den traditionella värderingen och försöker i sin tur utbilda solister. Målen för skolan, studieförbunden och övrig gruppverksamhet bör därför ingå i utbildningen liksom elementära studier i gruppsykologi.

Vad gäller konstnärernas medverkan i kulturförmedlande verksamhet vill vi referera några synpunkter som förts fram av en inom Rikskonserter gjord utredning om musikartisters roll vid interna konserter (Konsultgruppen för interna konserter, Rikskonserter 1973, stencil). Vi anser att dessa synpunkter i viss mån kan generaliseras till andra konstnärsgrupper. I Rikskonserters utredning framhålls bl. a.:

> Att lyckas som artist i den uppsökande verksamheten kräver inte bara god musikalisk utbildning. Det fordras också omdöme och känsla för detta speciella arbete. En artist som också är medlem i exempelvis en religiös förening har säkerligen ett bättre utgångsläge för att lyckas med sin uppgift. En djupt politiskt engagerad musiker kan lägga en annan dimension än sina yrkeskunskaper till sitt framträdande i exempelvis politiska föreningar. Det ger honom eller henne möjlighet att möta medlemmarna med samma känsla och engagemang.
>
> De värderingar som är dominerande inom en homogen publikgrupp, t. ex. rekryterad från en folkrörelse, kan naturligtvis vara okända för en artist. Den artist som utgår från andra värderingar tar naturligtvis en risk att misslyckas med att få en positiv publikkontakt. Det kan därför vara värdefullt att en artist som är verksam med uppsökande arbete väl känner de rörelser och de människors värderingar han möter. Å andra sidan kan en konfrontation mellan olika åsikter ofta leda till en fruktbar kommunikation. Kulturförmedling får inte enbart presentera ett kulturutbud som förstärker redan rådande värderingar.

I detta sammanhang aktualiseras också frågan om möjligheterna att låta studerande utan ambitioner att själva yrkesmässigt utöva konstnärlig verksamhet delta i konstnärsutbildningen. För vissa yrkesgrupper inom kulturområdet skulle sådana möjligheter vara av stort värde genom att ge ökad kännedom om förutsättningarna för konstnärlig verksamhet.

Kommande reformer av konstnärsutbildningen bör alltså bl. a. ta sikte på att främja ett ökat samarbete mellan konstnärsutbildningen och annan utbildning samt mellan olika grenar av konstnärsutbildningen. Utbyte av lärare och elever mellan olika utbildningsinstitutioner bör underlättas. Detta skulle inte endast förbättra utbildningen som sådan, utan även

genom konfrontationer av olika förhållningssätt och utgångspunkter vara fruktbärande för framtida samarbete olika yrkeskategorier emellan.

Även om vi, som framgått ovan, anser att konstnärsutbildningen i hög grad bör samverka med annan utbildning, vill vi framhålla att vi finner det självklart att den nuvarande inriktningen av konstnärsutbildningen mot färdighetsträning och konstnärlig mognad bör vara den dominerande även i fortsättningen.

11.6.1.2 Fortbildning och vidareutbildning

Med fortbildning avser vi utbildning som rör verksamhet som individen redan utövar och som sålunda håller grundutbildningen à jour och/eller fördjupar denna. Med vidareutbildning avser vi utbildning som gäller för individen nya områden och som sålunda vidgar eller helt ändrar hans verksamhetsfält. Gränsen mellan fortbildning och vidareutbildning är dock i praktiken ofta oklar. Vidare bör påpekas att en och samma utbildning för vissa deltagare kan vara fortbildning, för andra deltagare vidareutbildning. Som ett samlande begrepp använder vi återkommande utbildning.

Behoven av fortbildning och vidareutbildning för konstnärer är inte tillgodosedda i tillräcklig utsträckning även om sådan verksamhet bedrivs t. ex. för bildkonstnärer och inom scenområdet. Det är angeläget att reformeringen av konstnärsutbildningen inte stannar vid de i och för sig betydelsefulla insatser som det senaste decenniet gjorts på grundutbildningens område. Vi noterar med tillfredsställelse att 1968 års utbildningsutredning (U 68) uppmärksammat behovet av återkommande utbildning även inom konstnärlig verksamhet.

Fort- och vidareutbildningen bör bl. a. ge konstnärerna information om och möjligheter att pröva nya tekniker och material. Det synes också lämpligt att den delvis riktas in mot randområden för konstnärernas verksamhet, t. ex. kulturförmedlingen. Det kan också vara fråga om att förbättra möjligheterna att i perioder av arbetslöshet eller mellan engagemang genom kontinuerlig träning upprätthålla den tekniska nivå som annars lätt går förlorad. Att ett sådant behov finns för dansare och andra är självfallet. Men i inte mindre grad gäller det för områden med tekniker som fordrar sådan apparatur eller annan utrustning som den enskilde inte normalt har råd att anskaffa, vilket är fallet för bild- och formkonstnärerna. Behovet av återkommande utbildning också då ett bibehållande och/eller en utveckling av färdigheten endast kan ske med hjälp av kompetenta lärarkrafter: en skådespelare behöver t. ex. vidmakthålla och/eller öka sina färdigheter i sång. I samtliga fall riskerar man att tidigare förvärvad kunskap går förlorad om inte tekniska och pedagogiska resurser finns att tillgå under perioder då den konstnärliga verksamheten av någon anledning ligger nere.

Vi vill i detta sammanhang också uppmärksamma fotografernas utbildning. Den grundläggande yrkesutbildningen för fotografer är förlagd till gymnasieskolan. Med tanke bl. a. på den korta tiden för grundut-

bildningen (två år) och att en fotografisk utbildning avslutad i tonåren i de flesta fall inte kan antas leda till den mognad i uttrycket som är ett villkor för god fotografi är det angeläget att frågan om en fotografutbildning på eftergymnasial nivå löses. Genom att den grundläggande yrkesutbildningen är förlagd till gymnasieskolan bör en fortsatt utbildning kunna lämna rum för specialisering inom fotografins område. Vi finner det tillfredsställande att frågan om en eftergymnasial utbildning för fotografer behandlas av 1973 års expertgrupp för konstutbildning i samråd med journalistutbildningsutredningen.

I fråga om de förslag som lagts fram av OLAF rörande arbetsmarknadsutbildning vill vi betona vikten av att denna utbildning i huvudsak får en inriktning som nära ansluter till den enskildes intresseinriktning och möjligheter.

Det bör vara en uppgift för statens kulturråd att bevaka fort- och vidareutbildningsområdet, komma med förslag till utbildningar och eventuellt medverka i genomförandet av sådana.

11.6.1.3 Dimensionering

Försörjningsläget är besvärligt för många konstnärer. Många med lång yrkesutbildning kan inte etablera sig som konstnärer eller har av ekonomiska skäl svårigheter att stanna i yrket. Detta medför naturligtvis stora problem för de enskilda individerna. Dessutom går samhället miste om stora kulturella värden eftersom utslagningen i många fall drabbar personer som skulle kunna göra betydelsefulla konstnärliga insatser.

Det är naturligtvis i princip önskvärt att konstnärsutbildningen dimensioneras med ledning av behovet av konstnärer i samhället. Man kan emellertid i detta sammanhang inte tala om något behov i absolut mening. Behovet är en funktion av bl. a. många objektivt obestämbara faktorer. Det går inte att fastställa något visst "behov" i samhället av konst och konstnärer. Behovet låter sig till stor del endast uttryckas i allmänna termer som att konstnärlig kommunikation är – och alltid har varit – ett omistligt inslag i samhället. Det ger inte mycket ledning då det gäller att konkret bestämma ett lämpligt antal utbildningsplatser vid institutionerna för konstnärlig utbildning.

Konstnärsutbildningen kan i viss mån bestämmas utifrån de faktiska möjligheterna till försörjning genom konstnärlig verksamhet, även om dessa möjligheter på grund av begränsningen av samhällets samlade resurser liksom på de flesta andra områden knappast svarar mot ett tänkt behov. Dessa faktiska möjligheter är för stora delar av konstnärskollektivet i hög grad beroende av politiska beslut och prioriteringar, dvs. i vilken utsträckning medel till kulturområdet beviljas av politiskt bestämmande instanser på olika nivåer.

Som ovan sagts kan man söka dimensionera konstnärsutbildningarna med utgångspunkt i arbetsmarknadsläget för resp. område. Detta sker f. n. i viss mån i varje fall när det gäller den musikaliska och sceniska utbildning som kan leda till anställning. Emellertid kan man av olika skäl inte räkna med att uppnå en perfekt balans mellan utbildning och

arbetsmarknad. Utbildningen är framtidsorienterad och det är endast sällan möjligt att med någon högre grad av precision förutse ett framtida arbetsmarknadsläge. Erfarenheterna visar att t. o. m. tämligen kortsiktiga prognoser härvidlag är mycket osäkra. Avsevärda felbedömningar är vanliga även för yrkesområden som är väl avgränsade och där stat och kommuner är ensamma avnämare och det framtida arbetsmarknadsläget därmed jämförelsevis lätt att överblicka. Konstnärernas arbetsmarknad är i hög grad beroende av marknadsmekanismer och andra faktorer utanför samhällets omedelbara kontroll och som inte låter sig förutses. Vidare sker försörjningen endast till ringa del genom anställningar, vilket ytterligare ökar svårigheterna att prognostisera försörjningsläget.

Även för den sektor av konstnärernas arbetsmarknad som är beroende av anslag från politiskt beslutande instanser är prognoser ofta av ringa värde. Det är inte möjligt att med någon större grad av säkerhet på längre sikt bedöma storleken av de anslag som kommer att tillföras kulturområdet och dess delsektorer eller att förutse i vilken utsträckning de direkt eller indirekt kommer att påverka konstnärernas försörjningssituation. Svårigheterna markeras av att de politiska besluten ingår i en dynamisk process där ökade anslag – förhoppningsvis – leder till en ökad medvetenhet bland stora grupper om betydelsen av insatser på området och därmed till krav på ytterligare insatser. Det är ett primärt kulturpolitiskt mål att genom systematiska insatser öka förståelsen för konstnärliga manifestationer i samhället och därmed också åstadkomma en ökad efterfrågan av konstnärernas arbete. I vilken utsträckning och hur snabbt detta och andra kulturpolitiska mål kommer att förverkligas är dock inte möjligt att ha någon grundad uppfattning om. Man bör vidare notera att en ökad aktivitet inom ett konstnärligt område, liksom inom andra områden, drar till sig nya utövare. Risken för arbetslöshet och undersysselsättning kommer alltså att kvarstå, om än på en "högre nivå".

Det finns också anledning att erinra om att samhälleliga åtgärder som i första hand inte kan betecknas som kulturpolitiska påverkar sysselsättningsmöjligheterna. Det gäller t. ex. åtgärder för att avhjälpa brister i miljön för handikappade och andra, information till medborgarna i samhälleliga frågor, ökad satsning på förskolor etc. som kan ha betydelse för försörjningsläget för vissa konstnärsgrupper.

Slutsatsen torde bli att utbildningens dimensionering i hög grad måste bestämmas utifrån allmänna överväganden där hänsyn tas till det aktuella försörjningsläget, översiktliga bedömningar av de effekter ökade samhälleliga insatser kan tänkas få etc. Det är givet att man under dessa förhållanden inte i någon större utsträckning med korta intervaller kan laborera med variationer i intagningen till de konstnärliga utbildningarna.

Man bör i detta sammanhang uppmärksamma att det för vissa konstnärsgrupper finns utbildningar vid sidan om de samhälleligt finansierade och att yrkesverksamhet inom vissa områden t. o. m. kan ske utan formell konstnärlig utbildning. Det gäller framför allt bildkonstnärerna, författarna och dramatikerna, för de senare grupperna saknas t. o. m. möjligheter till formell utbildning för den konstnärliga verksamheten.

Åtminstone vad gäller bildkonstnärerna och i någon mån även skådespelare, filmare och vissa tonkonstnärer finns det skäl som talar för att en minskning av antalet platser vid de av samhället finansierade utbildningarna inte i någon avgörande grad skulle påverka antalet konstnärer. De fria gruppernas framväxt inom teaterområdet har t. ex. inneburit en nyrekrytering av ofta outbildade skådespelare. De som önskar ägna sig åt konstnärlig verksamhet inom nyssnämnda områden kan i stor utsträckning förutsättas skaffa sig utbildning vid privata skolor eller ägna sig åt konstnärlig verksamhet utan föregående formell yrkesutbildning. Att den samhälleligt finansierade utbildningen inte är den enda bestämmande faktorn för antalet yrkesverksamma gör att variationer i antalet intagna här som nyss framhållits är ett föga ändamålsenligt instrument för att reglera antalet yrkesverksamma.

Vid institutionerna för högre konstnärlig utbildning finns spärrar och bestämmelser som begränsar intagningen. Detta garanterar i viss mån att utbildningen genomgås av personer med fallenhet för framtida yrkesverksamhet inom resp. område. Emellertid är den bedömning av de konstnärliga kvalifikationerna som görs i samband med antagningarna i lägre eller högre grad subjektiv och garanterar inte att de mest lämpade i alla enskilda fall ingår i den grupp som antas till utbildningen. Att bedömningen avser – eller borde avse – individernas utvecklingsmöjligheter snarare än deras konstnärliga nivå vid antagningen, bidrar ytterligare till osäkerheten. Om ett stort antal studerande antas till utbildningen skulle en gallring kunna ske på ett senare stadium i utbildningen då individens förutsättningar lättare låter sig bedömas. Det skulle också ge fler personer möjligheter att pröva sina förutsättningar. Vi vill emellertid bestämt avvisa ett sådant gallringsförfarande då det medför stark press på de studerande och negativt påverkar utbildningssituationen. Dessutom kan man anta att många av dem som efter hand utestängs från utbildningen inte ger upp sina konstnärsambitioner och att den slutliga gallringsmekanismen därmed blir svälten.

Ett sätt att söka anpassa antalet yrkesverksamma till försörjningsmöjligheterna vore att kräva någon form av legitimation för yrkesutövningen. Bortsett från de principiella invändningar som utesluter ett sådant förfarande vill vi peka på att inte heller en så drastisk åtgärd som obligatorisk yrkeslegitimation skulle garantera alla utbildade legitimation eller ens garantera alla legitimerade arbete.

I detta sammanhang vill vi framhålla att personer med utbildning vid samhälleligt finansierade skolor inte skall ges förtur vid anställning, uppdrag, inköp etc. vid samhällets kulturinstitutioner eller andra organ.

Den diskussion som förts ovan kan förefalla cynisk för en person som genomgått en lång konstnärlig utbildning och hamnat i en situation där arbetstillfällena inte är tillräckliga. Vi måste dock konstatera att det inte finns någon utbildning som i sig garanterar yrkesverksamhet inom det område utbildningen gällt, även om en gedigen utbildning ökar möjligheterna till försörjning. Vi kan inte se att speciella förhållanden bör råda för konstnärerna.

11.6.1.4 Organisation

Konstnärsutbildningen uppvisar f. n. en splittrad bild vad gäller huvudmän och organisatorisk ställning. Enligt 1968 års utbildningsutredning (U 68) skall emellertid det av utredningen föreslagna universitets- och högskoleämbetet vara huvudman för konstnärsutbildningarna. Vi har i remissyttrandet i princip anslutit oss till U 68:s förslag bl. a. med hänvisning till att en samlad bedömning av det konstnärliga utbildningsområdet och dess anknytning till övrig högre utbildning kan göras inom ämbetet. Vi pekade dock på att konstnärsutbildningens särart kräver vissa ytterligare överväganden rörande organisationen på såväl central som lokal nivå.

Enligt U 68:s förslag kommer således teater- och musikrådets uppgifter inom utbildningsområdet att överföras på universitets- och högskoleämbetet. Dessa uppgifter kommer dock att under en övergångsperiod handhas av statens kulturråd. Vi anförde i Ny kulturpolitik att statens kulturråd bör få inflytande över dimensionering och uppläggning av konstnärsutbildningen, liksom även över initiering av nya utbildningsvägar på området. Som framgått ovan bör rådet också bevaka fort- och vidareutbildningsområdet och eventuellt medverka i genomförandet av dithörande utbildning. Vi har inget förslag till hur långt eller på vad sätt kulturrådets inflytande bör formaliseras. Vi förutsätter dock att rådet fortlöpande kan bidra med synpunkter och underlag vid behandlingar inom universitets- och högskoleämbetet av dessa frågor.

11.6.2 *Utbildning inom kulturförmedlarområdet*

11.6.2.1 Utgångspunkter

Under senare år har de kulturförmedlande insatserna snabbt ökat inom en rad områden och har engagerat såväl konstnärer som andra yrkesgrupper. Vi anser att denna utveckling är synnerligen värdefull och att de kulturförmedlande insatserna bör intensifieras och vidareutvecklas framför allt vad gäller den pedagogiska funktionen. I detta avsnitt berörs i första hand vissa utbildningsfrågor som aktualiserats i detta sammanhang. Vi lägger även fram förslag till de uppgifter statens kulturråd skall ha inom kulturförmedlingen.

Som framgått av 11.5 täcker begreppet kulturförmedling skiftande verksamheter. Det är utmärkande att kulturförmedlingens skilda funktioner inte finns samlade inom ett yrke utan är spridda i olika former på en lång rad yrken. Detta är en tillgång. Därigenom får man möjligheter att nå många människor och i olika sammanhang. Det skapar vidare förutsättningar för en dynamisk växelverkan och utbyte av erfarenheter mellan kulturförmedlingens skilda fält. Det är av betydelse att synpunkter och erfarenheter från de "mottagande" grupperna genom en stor yrkesmässig spridning av förmedlarfunktionen förs fram till en mångfald sektorer i samhället.

Inte minst viktigt är det att de konstnärliga yrkesutövarna, med sin praktiska kännedom om olika konstnärliga uttrycksformer, i ökad utsträckning engageras i kulturförmedlingen.

En intensifierad kulturförmedling ställer krav på förändringar i grundutbildningen för berörda yrken och större möjligheter till fort- och vidareutbildning. Vi berör i det följande behoven av sådana förändringar. Kulturrådet är emellertid inte någon utbildningsutredning och kan inte lämna några detaljerade förslag till studieplaner eller till utbildningens organisation. Utarbetande av sådana förslag bör hänskjutas till andra instanser. I detta arbete bör bl. a. statens kulturråd vara företrätt.

Vi gör heller inte några överväganden rörande utbildningens dimensionering. Eftersom de kulturförmedlande funktionerna är spridda på ett flertal yrkesgrupper är det svårt att avgränsa och bestämma utbildningsbehovet. Våra förslag påverkar f. ö. inte dimensioneringen av grundutbildningen av berörda yrkesgrupper. Vad beträffar fort- och vidareutbildningen kan rent allmänt sägas att den bör organiseras så att kapaciteten lätt kan anpassas efter behovet som det kan avläsas i efterfrågan på personer med kulturförmedlande uppgifter, antalet ansökningar till utbildningen etc. En sådan flexibilitet synes inte medföra några större organisatoriska svårigheter eftersom fort- och vidareutbildningen huvudsakligen bör bedrivas i form av kortare kurser.

11.6.2.2 Organisation

Som framgått av 5.2 finns i dag endast i begränsad omfattning utbildning särskilt utformad för kulturförmedling. Den utbildning som närmast är att betrakta som grundutbildning direkt anpassad för området bedrivs av folkhögskolor. För många av deltagarna är dock denna utbildning en komplettering till annan utbildning och kan i dessa fall ses som fortbildning eller vidareutbildning. För andra utgör den en inledande utbildning som senare kompletteras. Vi finner i likhet med U 68 (SOU 1973:2, s. 284) att det inte är meningsfullt att "överväga en enhetlig utbildning för kulturförmedlare – i själva verket ligger ett värde i mångfalden av utbildnings- och erfarenhetsgrund. Det bör emellertid vara möjligt att urskilja en rad viktiga moment, där de olika kategorier som kommer att vara verksamma inom detta område har mer eller mindre gemensamma behov av tämligen specifika yrkesinriktade utbildningselement. Mycket talar också för att det skulle vara värdefullt att konfrontera olika kategorier studerande med varandra i utbildningen, i synnerhet i ett system med återkommande utbildning."

Vi anser således inte att någon egentlig, längre grundutbildning för kulturförmedlare bör inrättas. Däremot är det av värde att det finns en yrkesutbildning av det slag som ges inom folkhögskolans ram och som ger kunskaper om kulturförmedlingens villkor och som i de flesta fall kombineras med annan utbildning.

Vi anser vidare att nyss berörd utbildning även i fortsättningen bör vara förlagd till folkhögskolan för att man skall kunna ta till vara de erfarenheter som vunnits där. Folkhögskolan har sedan länge givit kurser

i ämnen som bör ingå i sådan utbildning. Det är också en fördel att utbildningen i folkhögskolan kan bedrivas i fria former och med organisatorisk flexibilitet. Vidare har folkhögskolorna redan etablerat ett tämligen omfattande samarbete på olika plan med studieförbunden, vilka erbjuder ett av kulturförmedlarnas viktigaste arbetsfält. Folkhögskolornas utbildning inom kulturförmedlingens område kan knappast sägas ha fått någon mer definitiv form än. Man kan förutse en fortsatt successiv utprövning av utbildningen i samarbete med berörda parter. Det är här en stor fördel att folkhögskolornas fria verksamhetsformer lämnar utrymme för försök med olika lösningar.

Vi förutsätter att tillräckliga anslag till folkhögskolornas verksamhet på detta område ges på sedvanligt sätt och att folkhögskoleutredningen tar upp denna utbildning i sitt fortsatta arbete.

Ovan berörd utbildning utgör ett särfall genom att den speciellt siktar på kulturförmedling och inte ingår som en del i utbildning till ett visst yrke. Det senare bör även framdeles vara det normala eftersom kulturförmedlande insatser i regel utgör en bland flera arbetsuppgifter. Man bör i denna utbildning beakta vikten av att de kulturförmedlande uppgifterna naturligt integreras i yrkesrollen i stort. Kulturförmedlingen måste utgå från solida kunskaper inom huvudområdet för yrkesutövningen. Man måste förutsätta att kulturförmedlaren har en gedigen utbildning inom sitt huvudområde och att denna är basen för hans verksamhet också som kulturförmedlare. Sålunda grundas exempelvis en konstnärs verksamhet som kulturförmedlare på hans speciella insikter i den konstart han företräder, bibliotekariens insatser på hans kännedom om bibliotekens funktion och kulturförmedlande arbete på en fritidsgård på kunskaper inom det sociala fältet.

Vi anser emellertid att varje grundutbildning till yrken som kan ha mer betydande inslag av kulturförmedling bör innehålla moment som förbereder för denna gren av yrkesutövningen eller åtminstone genom tillval eller på annat sätt bör ge möjligheter till att inhämta sådana moment. Organisatoriskt bör denna undervisning infogas i grundutbildningen vid resp. utbildningsenhet. I vissa fall kan det dock vara lämpligt med samarbete enheterna emellan.

Vi anser att den av U 68 föreslagna kulturförmedlarutbildningen i huvudsak avsedd för verksamma inom massmediesektorn (se 5.2) väl faller in i det mönster som ovan skisserats.

Det är av stor vikt att det finns *fortbildnings- och vidareutbildningskurser* med sikte på kulturförmedling som ger möjlighet att fördjupa tidigare inhämtade kunskaper och studera utvecklingen på området. Det synes, som U 68 framhållit, här lämpligt att föra samman kulturförmedlare som verkar inom skilda fält. Därigenom kan erfarenheter från olika områden tas till vara.

Behovet av fort- och vidareutbildning är tämligen oenhetligt. Det är av värde om verksamheten kan organiseras så att ett relativt litet antal kurser kan fylla många funktioner. För vissa deltagare bör de t. ex. kunna utgöra fortbildning, för andra vidareutbildning. Kurserna bör också organiseras så att de kan samla deltagare från olika yrkesområden. De

skall även täcka olika länkar i förmedlingskedjan, dvs. kunna tillgodose utbildningsbehov hos kulturförmedlare verksamma i olika utbjudarled och hos olika typer av förmedlare.

Slutsatsen blir att fort- och vidareutbildningen lämpligen bör ske i form av kortare kurser. Deltagarna förutsätts vara verksamma inom yrken med kulturförmedlande uppgifter eller yrken där sådana uppgifter kan ingå. Därtill kommer personer som på sin fritid ägnar sig åt kulturförmedling.

Det är som ovan framhållits av värde om deltagarna i fort- och vidareutbildningskurserna rekryteras från olika yrkesgrupper. Kurserna bör därför läggas upp så att delar av utbildningen är gemensam för flera grupper medan andra delar riktas till en viss eller vissa deltagargrupper. Därigenom kan utbildningen anpassas till de behov som gäller resp. grupp. Det är över huvud en vinst om utbildningen får en flexibel karaktär. Det torde också från många synpunkter vara värdefullt om kursdeltagare i vissa moment fungerar som lärare för sina kurskamrater.

Vad som ovan anförts gäller även fort- och vidareutbildningen av konstnärer inom kulturförmedlingens område. Denna utbildning bör således inte förläggas till institutionerna för högre konstnärlig utbildning trots att det i grundutbildningen i enlighet med vad som anförts ovan bör ingå moment som berör kulturförmedling och därmed lärar- och andra resurser på området bör finnas vid dessa institutioner. För att det värdefulla erfarenhetsutbytet med andra förmedlare skall kunna komma till stånd bör utbildningen i möjligaste mån vara gemensam med övrig fort- och vidareutbildning och således förläggas till folkhögskolorna. Vi förutsätter att lärarkrafter från högskolorna för konstnärlig utbildning anlitas vid folkhögskolornas kurser. Därmed främjas den önskvärda integrationen mellan kulturförmedlingens organisatoriska och pedagogiska funktioner.

Det är också av vikt att det vid sidan om allmänt orienterande utbildning anordnas kurser för att förbereda arbete inom speciella områden. För konstnärernas del kan man förutsätta att kulturinstitutioner i samarbete med andra intressenter anordnar kurser som förbereder deltagande i institutionens kulturförmedlande verksamhet. Även myndigheter förutsätts i samarbete med konstnärsorganisationer anordna kurser med tanke på en konkret arbetsuppgift. Ett exempel på en sådan kurs är "konstnär i socialt arbete" som socialstyrelsen och Konstnärscentrum anordnat som förberedelse för bildkonstnärers medverkan på ungdomsgårdar.

Centrumbildningarna bör få resurser för att ge utbildning inom kulturförmedlingens område. Detta synes i första hand böra ske i form av anslag till centrumbildningar för anställning av konsulenter.

Då det gäller att nå nya grupper med kulturutbudet bör i första hand studieförbunden anlitas. Inom de till studieförbunden anslutna organisationerna finns i dag ett mycket stort antal kontaktombud, studieorganisatörer och liknande som i analogi med de erfarenheter FÖVUX redovisat (se 11.5.4) kan göra betydande insatser för att föra ut kulturaktiviteter till grupper som är svåra att nå på annat sätt. Många av

dessa organisatörer med kulturförmedlande uppgifter behöver dock viss utbildning för denna verksamhet – exempelvis genom kurser på någon vecka. Som chefen för utbildningsdepartementet anförde i prop. 1974:28 kan det ökade stödet till studieförbundens centrala verksamhet bl. a. användas till ledarutbildning.

I detta sammanhang får man inte glömma att många ägnar sig åt kulturförmedling utanför sin yrkesutövning. Det är kanske främst genom dessa personer som ägnar sig på grund av ett personligt engagemang och intresse åt kulturförmedling på fritid som man kan förankra de kulturförmedlande åtgärderna i närmiljön. Det är å andra sidan inte möjligt att ge dessa personer någon längre utbildning för kulturförmedling. Till stor del är dessa förmedlare anknutna till studieförbund och andra organisationer och utbildningsbehovet kan här sannolikt till största delen tillgodoses genom intern utbildning inom dessa organisationer.

Utbildningen av kulturförmedlare med i huvudsak organisatoriska funktioner inom studieförbund, folkrörelser och andra organisationer är i första hand en intern fråga för dessa organisationer. Vi anser emellertid att denna utbildning bör ges statsstöd. Ett stöd exempelvis av samma slag som utgår till löntagarorganisationernas utbildning skulle vara mycket värdefullt.

I Ny kulturpolitik (s. 291) framhöll vi att utbildningen av folketshusföreståndare m. m. och folkparkspersonal ("FHR/FPC-skolan") bör finansieras eller i varje fall stödjas av staten när det gäller de kulturförmedlande uppgifterna. Bl. a. mot bakgrund av Folkparkernas centralorganisations nya kulturprogram framstår det som angeläget att den berörda personalen får en grundlig utbildning då det gäller kulturorganisatoriskt arbete. Statens kulturråd skall enligt statsmakternas beslut utreda de närmare formerna för stödet till Folkets hus och folkparkerna. Vi anser det angeläget att bidrag till ovan nämnda utbildning övervägs i samband därmed.

Man kan anta att vissa organisationer och institutioner inte själva kan eller önskar ordna utbildning av kulturförmedlare med i huvudsak organisatoriska funktioner – t. ex. därför att det interna utbildningsbehovet kvantitativt inte är tillräckligt stort. De personer som är verksamma inom dessa organisationer och institutioner skall givetvis kunna delta i de kurser vid folkhögskolorna som rekommenderats ovan. I vissa fall bör de beredas tillfälle att delta i andra organisationers internutbildning. Om statsbidrag utgår till sådan utbildning bör bidraget förenas med skyldighet att låta kurserna vara öppna för deltagare från andra organisationer.

I den utbildning som bedrivs av landstingsförbundet, kommunförbundet och dess länsavdelningar, cirkelverksamhet för samhälleligt förtroendevalda m. fl. och i andra kurser bör kulturpolitiska frågor få en ökad uppmärksamhet bl. a. kulturförmedlingens problem. Denna utbildning är mycket betydelsefull och det är angeläget att kommunerna om möjligt ekonomiskt genom stipendier till deltagarna stöder verksamheten.

Kulturförmedlingen bör också mer än vad som nu är fallet uppmärksammas i journalistutbildningen och andra utbildningar inom *massmedie-*

sektorn. Det gäller också vissa *lärarutbildningar* och utbildningar inom den *sociala sektorn* som exempelvis vårdområdet där det är viktigt att se konstnärligt och i annan mening skapande aktiviteter som integrerade delar av arbetet. Inom dessa utbildningar är det sålunda viktigt att studierna kompletteras med utbildning i att praktiskt arbeta med de konstnärliga uttrycksmedlen.

Vi vill också särskilt peka på behovet av att i *bibliotekariernas* grundutbildning i högre grad än nu beakta folkbibliotekariernas kulturförmedlande roll. Som framgått är inslaget av sådana moment i utbildningen tämligen begränsat. Vi vill här med instämmande anknyta till vad bibliotekshögskolans styrelse anfört i sitt remissyttrande över Ny kulturpolitik. Styrelsen framhöll att våra förslag innebar att kraven på bibliotekarien kommer att växa och att utbildningen vid bibliotekshögskolan därför måste förändras och större utrymme ges för moment om kulturdistribution och kulturpedagogik. Bibliotekshögskolan framhöll vidare att det torde komma att krävas personal vid biblioteken med fördjupade kunskaper inom detta område, men att den nuvarande bibliotekarieutbildningen inte ger utrymme åt en sådan specialisering. En möjlig lösning anser bibliotekshögskolan vara att under den fjärde utbildningsterminen skapa ett nytt fördjupningsalternativ med inriktning mot de nämnda uppgifterna.

11.6.2.3 Innehåll

Den utbildning som berör kulturförmedling bör innehållsmässigt anpassas efter de behov som kulturförmedlingen ställer enligt vad vi tidigare beskrivit. Flertalet av här berörda utbildningar bör således ge ökade kunskaper om kulturpolitikens målsättningar och metoder samt kulturlivets organisation. De bör också, liksom vad gäller de moment i konstnärernas grundutbildning som rör kulturförmedling, ge samhällsorientering och kunskaper om studieförbund, folkrörelser och andra som svarar för kulturförmedling. De bör ta upp förhållanden och förutsättningar för hur kulturutbudet skall få en med hänsyn till olika miljöer och mottagargrupper lämplig utformning så att det skapas aktivitet och fortsatt intresse. Utbildningen bör därför beröra kultursociologi, socialpsykologi, kulturpedagogik och vuxenpedagogik samt informationsmetodik. Den bör även innehålla moment som rör kommunikation och information utanför smågruppens ram.

Ett övergripande behov gäller praktisk träning i att använda de konstnärliga uttrycksmedlen i skapande verksamhet. Kulturförmedlarnas förmåga att få i gång aktiviteter av detta slag är ytterst viktig. Det bör därför ges möjlighet att ägna stor del av utbildningen åt praktiska övningar med färg, form, ord, drama och rörelse liksom med bild, exempelvis grafiska tekniker, foto och film. Deltagarna bör dels träna sin egen förmåga på dessa områden, dels få kunskaper om pedagogiska metoder då det gäller skapande verksamhet med de konstnärliga uttrycksmedlen. Behovet av sådan träning är mycket litet tillgodosett inom

flertalet av de skiftande utbildningsformer som berörts tidigare. Sannolikt behöver särskilt behovet av metodutveckling uppmärksammas.

Även handhavandet av audivisuella hjälpmedel bör övas i samband med utbildningen.

Den snabba utvecklingen inom kommunikationstekniken ger nya perspektiv för kulturförmedlingen. Det gäller bl. a. de nya system (dokumentationsmedier) som utvecklats för att underlätta åtkomlighet och spridning av det kunskaps- och illustrationsmaterial som finns samlat i bibliotek, museer och arkiv. Av än större betydelse i detta sammanhang är dock kommunikationsmedier i en mer egentlig mening. Här öppnas nya möjligheter för att sprida kunskaper, erfarenheter och upplevelser som bör utnyttjas i kulturförmedlingen och som bör beröras i utbildningen. Dessutom bör naturligtvis frågor som aktualiseras genom utvecklingen på detta område behandlas. Av intresse härvid är exempelvis förhållandet mellan den "levande" kulturen och den som förmedlas genom tekniska hjälpmedel, människans förmåga att orientera sig i det alltmer ökande utbudet av information samt de olika rollerna för den förmedlare som utformar det utbud som sprids via de tekniska medierna och den förmedlare som verkar i närkontakt med mottagarna.

Auskultation bör ingå i utbildningen, exempelvis i form av närvaro vid kulturförmedlande arrangemang.

Alla de nämnda momenten kan inte ingå i all kulturförmedlarutbildning. Vissa utbildningar bör kanske innehålla moment som inte nämnts här. Innehållet måste naturligtvis anpassas till dem som resp. utbildning vänder sig till.

Här måste emellertid betonas att utbildningen knappast kan få en omfattning som möjliggör en specialisering inom något av de ovan berörda områdena. En eventuell specialisering får ske på annat sätt, exempelvis inom yrkesverksamheten.

11.6.2.4 Uppgifter för statens kulturråd

Av 11.5.6 framgår att statens kulturråd skall ha vissa uppgifter då det gäller att främja kulturförmedlande verksamhet. Nedan berörs vissa uppgifter som statens kulturråd bör ha i fråga om utbildningen på området.

I avvaktan på att ställning tas till U 68:s förslag kommer statens kulturråd att ha tillsyn av scenskolorna och statens dansskola. Även på längre sikt bör statens kulturråd enligt vår mening ha visst inflytande över denna utbildning liksom över den konstnärliga utbildningen över huvud. Vi underströk i Ny kulturpolitik (s. 404) den konstnärliga utbildningens särart i förhållande till andra grenar av utbildningsväsendet och uttalade att statens kulturråd bör få inflytande över dimensionering och uppläggning av denna utbildning liksom beträffande initieringen av nya utbildningsvägar. Detta gäller naturligtvis de nu aktualiserade kompletteringarna i konstnärsutbildningen.

Även då det gäller sådan utbildning inom kulturförmedlingens område som enligt vad som ovan föreslagits skall ligga utanför högskolorna för

konstnärlig utbildning bör statens kulturråd kunna medverka med synpunkter. Vi har ovan anfört att statens kulturråd bör vara företrätt vid utarbetandet av förslag till studieplaner och till utbildningens organisation.

Avvägningen mellan bredd och specialisering i kulturförmedlingen erbjuder problem. Vi har anfört att det är av vikt att i kulturförmedlingen engagera personer som är förankrade i och har en bred kontaktyta i den miljö kulturförmedlingen bedrivs. Dessa personer saknar dock i regel erforderliga specialkunskaper. Deras insatser koncentreras därför till att stimulera till deltagande i olika aktiviteter och till att svara för de praktiska arrangemangen. Dessa insatser måste kompletteras med specialkunskaper om och i berörda aktiviteter. Dessa kunskaper innehas av förmedlare som endast sällan är inlemmade i närmiljön och alltså måste hämtas utifrån. Statens kulturråd bör speciellt beakta dessa förhållanden och därvid bl. a. undersöka möjligheterna till att tillgodose behoven av utbildning för såväl dem som arbetar som organisatörer på mer centrala befattningar som för dem som arbetar praktiskt i närmiljöerna, yrkesmässigt eller på fritid.

Det är önskvärt att olika former av försöksvis upplagd utbildning för kulturförmedlande verksamhet prövas i folkhögskolor, folkbildningsorganisationer eller med andra huvudmän.

11.7 Särskilda insatser på bild- och formområdet

11.7.1 *Miljögestaltning och statliga konstförvärv*

11.7.1.1 Inledning

Som vi framhöll i Ny kulturpolitik bör samhällets kulturpolitiska åtaganden också avse den fysiska samhällsplaneringen. Den genomgripande omvandling av svensk samhällsmiljö som ägt rum under framför allt de senaste fyra årtiondena har visserligen medfört en rad standardförbättringar, i all synnerhet när det gäller bostadsytorna och bostädernas tekniska utrustning. Men skilda myndigheter pekar samtidigt ofta på brister som alltjämt vidlåder samhällsplaneringen. Man erinrar om att byggandet utvecklat sig mot en allt högre grad av industrialisering och att växande byggkostnader jämte andra faktorer bidragit till att byggnadsprojekten tenderar att ständigt bli allt större. Produktionstakten, de växande kostnaderna och den väldiga skalan i projekten kan resultera i att projekteringen blir av mindre god kvalitet. De kommunala myndigheterna gör visserligen stora insatser på planområdet. Men deras rörelsefrihet är också begränsad. Deras möjlighet att påverka fasadutformningar, färgval, skyltar, etc. är övervägande negativa. Man kan vägra godkänna framställda förslag som anses störande men inte föreskriva viss utformning. Någon positiv påverkan av projekten ur konstnärlig synpunkt förekommer sålunda egentligen inte. Brandmyndigheterna, hälsovårdsmyndigheterna, polisväsendet och civilförsvaret bevakar mätbara värden inom sina myndighetsområden. Kulturaspekter och allmänna trevnadssynpunkter kan inte tillgodoses i liknande former.

Det är självfallet svårt att formalisera bevakningen av sådana kvaliteter. Statens planverk påpekar i Råd och anvisningar för planering (rapport 24:1972, Bostadens grannskap) att byggnadsstadgan berör många kvalitetskrav i mycket vaga och allmänna ordalag. Planverket betonar att miljön bör stimulera fantasin och skilda aktivitetsbehov och att känslan av samhörighet med bostadsmiljön i hög grad beror på hur denna är utformad. Bostadsstyrelsen, som handhar den statliga lånegivningen på bostadsområdet (se 7.5.2), framhåller i God bostad vikten av att utomhusmiljön i bostadsområdena är anpassad efter olika behov och att den därtill är föränderlig. Bostadsstyrelsen har också i olika sammanhang betonat vikten av att samarbete etableras på ett tidigt stadium av planeringsprocessen mellan konstnärer och arkitekter så att de förras yrkeskunskap utnyttjas på ett meningsfullt sätt. Man begränsar därmed inte konstnärernas tänkbara arbetsinsatser till traditionella utsmyckningsuppgifter.

Arthur Engberg lanserade i mitten av 1930-talet principen om att minst en procent av byggnadskostnaderna skulle avsättas till konstnärlig utsmyckning (se 7.5.1). Han insåg samhällets ansvar och ville att staten skulle föregå med gott exempel. Trots att principen som antogs av 1937 års riksdag hittills inte förverkligats har den haft stor betydelse. Statliga årliga anslag för konst till statens byggnader utgår sedan länge. Det är numera allmänt accepterat att konstnärlig utsmyckning skall ingå som ett normalt inslag i statliga byggnader. Statens konstråds årliga inköp motsvarar i dag närmare en halv procent av byggkostnaderna. Även flertalet kommuner tar upp anslag för konstinköp. För de 50–60 av dessa kommuner som tillämpar procentregel varierar anslaget i regel mellan en halv och en procent.

I synnerhet från konstnärshåll har hävdats att procentregeln bör lagfästas för att en konsekvent tillämpning skall garanteras. Vi kan emellertid inte förorda att procentregeln fastställs i lag eller författning. En tvingande bestämmelse om att ett belopp motsvarande minst en procent av byggnadskostnaderna skall avsättas till konstnärliga insatser i varje statligt nybyggnadsföretag vore olämplig. Medelstilldelning bör, såsom framhölls i propositionen år 1937 (nr 157), ske under förutsättning att "utsmyckning med hänsyn till byggnadens art och belägenhet lämpligen bör äga rum". Om man å andra sidan ger utrymme för sådana hänsyn i en bestämmelse skapas stora bedömnings- och avgränsningsproblem.

Även om en stadfäst regel endast skulle avse den samlade statliga nybyggnationen under ett år kvarstår flera nackdelar. Vi finner att procentregelns princip – hur väl den än motiverades en gång av Engberg – inte ligger i linje med den kultursyn som gäller i dag. Kulturvärdena bör i alla sammanhang integreras med andra behov. De bör inte stadfästas i former liknande dem man kräver när det gäller procentregeln. På miljöområdet haltar därtill denna princip i vissa avseenden. Integrationskravet innebär att de miljöskapande insatserna i första hand måste komma in på projekteringsstadiet då byggnadskostnaderna ännu inte är kända. Mera traditionella former av utsmyckningar behövs visserligen

alltjämt och därtill i ökad omfattning, men inte heller dessa behov bör rimligtvis knytas till byggnadskostnaderna då de skiftar starkt mellan olika typer av byggnation. Därtill kommer den väsentliga invändningen att procentprincipen inte är tillämplig på redan existerande byggnader vilka ofta är särskilt underförsörjda i konstnärligt avseende. En tillämpning av procentprincipen kan vidare verka negativt för konstnärerna i tider då byggnadsverksamheten minskar.

De framförda argumenten är i princip också tillämpliga mot en enprocentsregel som inte är stadfäst. Andelen en procent kan inte sägas representera något "verkligt" behov av konstinslag i offentliga lokaler. Vi befarar att ett fastläggande av en procentregel kan leda till att debatten fokuseras på denna punkt, varför de väsentliga frågorna som rör möjligheterna att införliva konstnärliga värden med samhällsmiljön kan komma i bakgrunden.

I brist på kriterier för hur stort det konstnärliga inslaget i nybyggnader bör vara för att en rimlig konstnärlig nivå kan anses vara uppnådd, kan det dock vara praktiskt att ha en beräkningsschablon för de totala insatsernas storlek under de närmaste åren. Som en sådan schablon skulle enprocentsregeln kunna tjäna. Detta får dock endast gälla under förutsättning att de konstnärliga och miljögestaltande aspekterna hela tiden blir avgörande och att de starkt varierande behoven mellan olika byggnader beaktas.

Vi vill vidare hävda att det är viktigt att få till stånd en klar distinktion mellan miljögestaltande och utsmyckande insatser. Båda formerna av konstnärliga insatser förekommer i dag. De måste båda förstärkas. Förutsättningarna är dock väsentligen olika och bristen på klara gränser utgör en tydlig belastning.

Konstnärlig utsmyckning är merendels ett tillägg till en redan färdig form hur väl integrerad med denna den än må vara. Miljögestaltande insatser bör bli beteckningen på sådan påverkan av den arkitektoniska utformningen som syftar till att berika denna i konstnärligt avseende.

11.7.1.2 Miljögestaltning

Bostadsstyrelsen räknar med att konstnärernas arbetsinsatser kan gälla miljögestaltande uppgifter såsom bostadsprojektens fysiska gestaltning och målsättning, färgsättningsfrågor och även annan utformning av element som bidrar till den arkitektoniska helhetsverkan. Dylika insatser bör enligt styrelsen finansieras via tilläggsregeln för bostadslån.

Men bostadsstyrelsen har också konstaterat att lånemöjligheten utnyttjats endast i mycket ringa utsträckning. Skälen härför kan vara flera, t. ex. ovilja att belasta hyreskostnaderna ytterligare, bristfällig programskrivning under projekteringstiden, dålig kännedom om lånemöjligheten eller otillräckligt intresse hos byggföretagen samt mindre goda erfarenheter av konstverk som bristfälligt samordnats med totalmiljön. Därtill kommer den begränsning i regelns räckvidd som begreppet "konstnärlig utsmyckning" innebär. Detta får bristande samarbete mellan byggföretag, arkitekter och konstnärer som följd. Vi välkomnar den numera ändrade

lydelsen av lånebestämmelsen – med innebörd att lånetillägg får göras för konstnärlig utsmyckning eller *gestaltning* – och bostadsstyrelsens i anslutning därtill ändrade anvisningar. De klargör och accentuerar konstnärens möjligheter att i samarbete med andra parter utforma totalmiljön. I samband med ändringarna har också den tidigare existerande möjligheten att göra lånetillägg även vid ombyggnad förtydligats.

Vi finner att det i all synnerhet är de miljögestaltande insatserna som måste utvecklas med hänsyn till den kritik som i dag riktas mot många nya bostadsområden och att bildkonstnärerna bör engageras i vida större utsträckning än som nu sker i dessa uppgifter. Det är otillfredsställande att de förhöjda kvaliteter i samhällsmiljön som kan åstadkommas på detta plan skall belasta de enskilda hyresgästerna.

En första förutsättning för målmedvetna satsningar från samhällets sida på detta område är därvid att de insatser som kan betecknas som miljögestaltande blir klart avgränsade och definierade. Vi vill föreslå att detta uppdrag överlämnas till statens kulturråd att utföra i samverkan med bostadsstyrelsen. Definitionen av vad som kan infattas i begreppet miljögestaltning bör vara vid och sålunda även kunna innebära trevnadsbefrämjande åtgärder. På så sätt skulle definitionen väl kunna ansluta till de behov planverket och bostadsstyrelsen speciellt framhållit, nämligen att boendemiljön bör vara stimulerande, lätt att orientera sig i samt inte för hårt fixerad i fastslagna former utan föränderlig. Med en vid definition av här antytt slag synes miljögestaltningen komma att ge stort spelrum både för rent konstnärliga insatser och för fyndiga lösningar på det praktiska planet.

Miljögestaltande insatser bör även avse äldre bostadsområden. Konstnärer skulle här ha ett både viktigt och omfattande arbetsfält. Ombyggnad – mer eller mindre genomgripande – och förbättring är aktuella alternativ till totalsanering genom rivning och nybyggnad, och i samband därmed borde det finnas stimulerande miljöuppgifter även för konstnärerna. Därtill kommer att även nyare bostadsområden ofta är i behov av miljöförbättrande åtgärder.

När det därefter gäller att stimulera miljögestaltande insatser är det i första hand angeläget att staten föregår med gott exempel. Det är sålunda viktigt att byggnadsstyrelsen i ännu högre grad än som nu sker, systematiserar denna del av de statliga byggnadsprojekten och etablerar fastare regler för medverkan av bildkonstnärer som specialiserat sig på miljögestaltning både i förprojekteringen och genomförandet av statliga byggnadsföretag. Byggnadsstyrelsens insatser på detta område bör ses som en viktig försöksverksamhet. Resultaten bör utvärderas för att komma den kommunala och privata byggnadsverksamheten till godo.

Det är vidare angeläget att stimulera kommunerna att i större utsträckning engagera dylika konsulter i planarbetet. Det vore önskvärt att ansvaret för att så sker kunde åläggas byggnadsnämnderna.

När det slutligen gäller byggnadsföretagen bör bostadsstyrelsen i samverkan med statens kulturråd utreda vad som kan göras i första hand via reglerna för den statliga bostadslånegivningen för att stimulera miljögestaltande insatser.

Eftersom tilläggslåneregeln f. n. utnyttjas endast i liten utsträckning kan en förändring av de ekonomiska villkoren övervägas. Frågan om finansieringen ligger närmast inom bostadspolitikens område. Kungl. Maj:t har i den nyligen avlämnade propositionen (1974:150) om bostadspolitiken lagt fram förslag innebärande en minskning av kapitalkostnaderna för bostadslån. Detta torde emellertid endast få marginella effekter på utnyttjandet av tilläggslåneregeln. En annan möjlighet vore att staten genom generella eller selektiva bidrag svarade för en del av kostnaderna för de konstnärliga insatserna, t. ex. genom ett system för premier av förtjänstfulla miljögestaltande insatser eller genom att en viss del av lånesumman generellt efterskänks.

Den selektiva modellen skulle innebära en kraftigare målinriktad stimulans än den generella och därmed troligen leda till de flesta och bästa helhetslösningarna. Risken är emellertid att många byggföretag av slentrian eller passivitet skulle avstå från möjligheterna att ta del av dessa premier. Vidare skulle bidraget sannolikt inte komma hyresgästerna till godo eftersom det utgår i efterhand och inte kan tas med i byggföretagens kalkyler. Den generella modellen skulle innebära en jämnare fördelning av de konstnärliga insatserna mellan olika bostadsområden, samtidigt som utformningen förmodligen blev mer konventionell.

Som tidigare framgått torde dock inte de ekonomiska villkoren ha varit de avgörande hindren för ett större utnyttjande av låneregeln. Mycket talar för att administrativa, tekniska och psykologiska faktorer haft stor betydelse. Vi anser att utöver de åtgärder som ovan föreslagits, behov finns av en informations- och rådgivningsverksamhet. Denna bör i första hand rikta sig till parterna på bostadsmarknaden och konstnärernas organisationer, men även omfatta enskilda intressenter.

Verksamheten kan exempelvis innebära att man med utgångspunkt i svenska och utländska erfarenheter visar hur man med hjälp av konstnärliga insatser kan bidra till en bättre boendemiljö. Man kan därvid fånga upp konstruktiv kritik mot dåliga boendemiljöer samt ge konkreta exempel på framgångsrika miljögestaltande insatser.

Det på ovan angivet sätt definierade begreppet miljögestaltning blir uppenbarligen också i hög grad tillämpligt när det gäller arbetsmiljön, vilken är särskilt eftersatt. Enligt en ny lag är aktiebolag och ekonomiska föreningar skyldiga att avsätta 20 procent av årsvinsten för verksamhetsåret 1974 till arbetsmiljöfond (prop. 1974:125, SkU 1974:40, SFS 1974:325). Lagreglerna är utformade efter förebild från systemet med investeringsfonder. Medel skall kunna uttas för arbetsmiljöinsatser under fem år efter inbetalningen. De medel som därefter återstår skall återbetalas till företaget och tas upp till beskattning. Lagen, som således är tidsbegränsad, har motiverats av den kraftiga vinstkonjunkturen som f. n. råder, särskilt för exportföretagen. Det kan dock noteras att skatteutskottet i sitt betänkande framhåller att lagstiftningen bör betraktas som en försökslagstiftning. Lagen bör alltså kunna förlängas eller aktualiseras vid ett senare tillfälle.

Avsatt belopp får enligt författningens 8 § "tagas i anspråk för kostnader för investeringar för arbetsmiljö eller som i övrigt är ägnade att

förbättra förhållandena för de anställda i företaget". Som exempel på åtgärder nämns i propositionen (s. 1) "investeringar i olika skyddsanordningar eller sanitära anordningar, omklädningsrum, klubbrum, fritidslokaler m. m." För användande av arbetsmiljöfond krävs tillstyrkan av flertalet av arbetstagarsidans ledamöter i företagets skyddskommitté eller företagsnämnd.

Problemet hur arbetsmiljöförbättringar även skall kunna ske inom företag som ger dålig vinst har uppmärksammats i debatten. Denna fråga kommer att snabbutredas av en särskild kommitté (Utredningen om stimulansåtgärder för att förbättra arbetsmiljön inom industrin (A 1974:06)), som i enlighet med vårriksdagens beslut (SoU 1974:4, rskr 78) tillkallats av arbetsmarknadsministern. De sakkunniga skall enligt direktiven undersöka i vilken form ett utökat stöd för arbetsmiljöförbättrande åtgärder bör lämnas och hur stödet skall vara konstruerat för att komma de mest angelägna områdena inom arbetsmiljön till del. De har därvid att utgå från att kostnaderna "skall finansieras kollektivt av företagen genom avgifter".

Vi anser att insatser för arbetsmiljön inte endast bör avse tekniska och sanitära förbättringar utan också omfatta miljögestaltande insatser som gör arbetsmiljöerna mer stimulerande och som skapar trivselvärden. Lagtexten jämte uttalanden i proposition och utskottsbetänkande synes ge utrymme för en sådan användning av medlen. Det är vidare angeläget att man finner former för stöd som även kommer mindre lönsamma företag till del. Miljöskapande insatser får förutsättas vara minst lika välbehövliga hos dessa företag.

Parallellt med att detta utvecklingsarbete planeras är det angeläget att statens kulturråd utreder frågan hur konstnärerna i större utsträckning skall kunna stimuleras att engagera sig även i denna form av miljögestaltning.

Ett omfattande engagemang av konstnärer i miljögestaltande uppgifter ställer ökade och delvis nya krav på konstnärsutbildningen. Framför allt behöver kommande generationer bildkonstnärer bättre kunskaper på områden som arkitektur och byggnadsteknik. Redan utbildade konstnärer bör ges möjligheter att fortbilda sig i sådana ämnen.

11.7.1.3 Statliga konstförvärv

Vi har i det föregående betonat vikten av att konstnärliga insatser inriktas på gestaltningen av vardagsmiljön. Vid sidan därav och som ett viktigt komplement därtill bör samhället stimulera insatser för utsmyckning av den offentliga miljön. Vi anser detta vara en ändamålsenlig form att främja konsten, konstskapandet och konstupplevelsen i vidaste mening. Den offentliga konsten har en speciell betydelse genom att den har goda förutsättningar att tillgodose behovet av omväxling och stimulans i människans vardagsmiljö. Den uppfyller dessutom högt ställda krav på rättvisa eftersom den i motsats till många andra konstformer är fysiskt tillgänglig för alla.

Vi vill även betona vikten av att den konsthistoriska utvecklingen dokumenteras genom kontinuerliga inköp av nya konstverk av central konstvårdande myndighet. För att människor över hela landet skall ges tillfälle att stifta bekantskap med den samtida konsten, bör därutöver speciella inköp göras av konstverk som görs tillgängliga genom vandringsutställningar och depositioner. I detta sammanhang bör man beakta de svårigheter lokala och regionala museer har att själva införskaffa ett kvalitativt och representativt urval av nutida konst.

Hithörande frågor har också behandlats av 1965 års Musei- och utställningssakkunniga (MUS 65) i det nyligen publicerade betänkandet "Offentlig konst" (Ds U 1974:5).

Statliga stödåtgärder för angivna syften förekommer sedan länge (se 7.5). Statens konstråd har till uppgift att genom förvärv av konstnärliga arbeten till statens byggnader och andra lokaler för statliga myndigheter verka för att konstnärliga värden införlivas med samhällsmiljön. Nationalmuseet har till uppgift att främja konsten, konstintresset och konstvetenskapen. Museet köper in konst för sina samlingar, för vandringsutställningar samt för deposition hos statliga myndigheter. Därtill kommer den i föregående avsnitt diskuterade tilläggsregeln för bostadslån som enligt tillämpningsbestämmelserna hittills närmast gällt konstnärlig utsmyckning. De nämnda statliga insatserna främjar också indirekt konstnärerna genom att ge dem en meningsfull sysselsättning.

Förslag till program

Vi föreslår ett program för ökade statliga insatser genom konstinköp. Den stora och viktiga frågan om konstnärlig gestaltning och utsmyckning av boendemiljön har vi valt att behandla i föregående avsnitt, dels för att starkare betona miljögestaltningsaspekten, dels för att frågan närmast ligger inom bostadspolitikens område. Av dessa skäl och på grund av att många administrativa, tekniska och konstnärliga problem återstår att lösa har vi avstått från att lägga konkreta kostnadsförslag i denna fråga.

Programmet kan sammanfattas i nedanstående fem punkter. Det bygger på existerande former för inköp, som hittills fungerat relativt väl och inneburit att människor i ökad utsträckning beretts möjligheter att bli delaktiga av konstnärliga värden. Möjligheterna har emellertid utnyttjats i mindre utsträckning än vad som ursprungligen avsågs och de har utnyttjats ojämnt med avseende på olika avnämargrupper.

1 Konst i nya och moderniserade statliga byggnader:
   a konstnärliga inslag integrerade i byggnaden,
   b konst på centrala utrymmen där allmänheten har tillträde samt
   c konst i arbetslokaler.
2 Konst i befintliga statliga byggnader och av staten förhyrda lokaler:
   a konst på centrala utrymmen samt
   b konst i arbetslokaler.
3 Konst för nationalmuseets samlingar och vandringsutställningar.
4 Konst för deposition hos statliga, regionala och lokala myndigheter.
5 Konst för deposition i regionala och lokala museer.

Huvudprinciper

De statliga konstinköpen är i dag fördelade på två institutioner. Statens konstråd har till uppgift att förvärva konst för statliga myndigheters byggnader och lokaler. Nationalmuseet köper konst för de egna avdelningarna, för vandringsutställningar och för depositionsändamål. Denna fördelning bör enligt vår mening i huvudsak upprätthållas. Med tanke på det starka inflytande på opinionen som de statliga institutionerna utövar genom sina köp är det angeläget att verksamheten är uppdelad på organ som fattar sina beslut om inköp oberoende av varandra. Därigenom motverkas också riskerna för att de statliga inköpen ensidigt gynnar en viss konstriktning. Vi delar således den syn på fördelningen av de statliga konstinköpen som MUS 65 givit uttryck åt.

Även om den största delen av anslagen för de angivna ändamålen rimligen kommer att avse olika former av utsmyckning, måste också de miljögestaltande aspekterna beaktas. Vid olika typer av byggnation är det angeläget att konstnären får deltaga i planeringsarbete redan på ett tidigt stadium. Därvid skapas förutsättningar för att inte endast elementära tekniska och funktionella krav tillgodoses utan också att människors behov av omväxling och visuell stimulans av form, färg och rytm beaktas. Behovet av konstnärliga inslag integrerade i byggnaden bör tillgodoses genom särskilda beställningsarbeten.

När det gäller lösa konstföremål för utsmycknings- eller utställningsändamål bör de statliga inköpen inte alltför hårt koncentreras på stafflikonst, grafik och skulpturer utan i ökad utsträckning avse även konsthantverk, foto och affischer. Då fotografier nu mycket sällan kommer i fråga för inköp vill vi särskilt betona önskvärdheten av ökade satsningar på detta område. För att de olika konstföremålen på ett ändamålsenligt sätt skall kunna införlivas i miljön är det angeläget att konstnärer anlitas som konsulter vid urval och planering.

Vi finner det önskvärt att den statligt inköpta konsten i möjligaste mån cirkulerar inom eller mellan olika mottagningsenheter. Därigenom skulle behovet av estetisk stimulans och omväxling i vardagsmiljön bättre tillgodoses.

Även om konstrådet i första hand har till uppgift att verka för att konstnärliga värden införlivas med samhällsmiljön, bör också konstnärssociala motiv äga viss betydelse. Köp och beställningar bör därför främst komma den svenska konstnärskåren till godo. Nationalmuseets inköp däremot bör i stor utsträckning även avse utländsk konst, i enlighet med museets uppgift att täcka den totala konstutvecklingen. Det är dock möjligt att skilja ut vad som avser inköp av modern svensk konst och annan konst. Därigenom kan man få en total bild av de statliga anslag som kommer svenska konstnärer till del.

Vi vill i detta sammanhang fästa uppmärksamheten på några områden som inte ingår i det skisserade fempunktsprogrammet. Vissa typer av statliga organ – i första hand de affärsdrivande verken – omfattas inte av konstrådets verksamhet med konstinköp. Det är därför angeläget att dessa statliga enheter själva tillämpar principen om konstnärliga inslag i arbetsmiljön och avdelar medel för ändamålet.

Under senare år har vid några tillfällen bl. a. Folkparkernas centralorganisation resp. Folketshusföreningarnas riksorganisation efter ansökan beviljats bidrag för konstnärlig utsmyckning från lotterimedlen till förmån för konst, teater och andra kulturella ändamål. Möjligheterna att inrätta ett särskilt anslag för lokalhållande organisationers konstinköp bör övervägas.

Omfattning och inriktning

Ett konsekvent genomförande av ett program för *konst hos statliga myndigheter* kräver mycket tid, arbete och kostnader, inte minst med tanke på de stora krav som bör ställas på planering och samverkan mellan i första hand statens konstråd, konstnärer och berörda myndigheter.

Vi har ovan av såväl principiella som praktiska skäl avvisat tanken på att den s. k. enprocentsregeln för statliga konstinköp skulle lagfästas eller på annat sätt fastställas. Samtidigt pekade vi på den historiska betydelse som riksdagens principbeslut om enprocentsregeln har haft som riktmärke för en ökad satsning på konst i offentlig miljö.

När det gäller nybyggnader och ombyggnader kan ett enprocentsmål tjäna som en första riktpunkt för det konstnärliga inslagets andel, under förutsättning att de starkt varierande behoven mellan olika typer av byggnader beaktas. Stora insatser bör dock också inriktas på att tillgodose de äldre lokalernas stora behov av konst. En stark satsning är nödvändig för att man skall kunna komma tillrätta med den stora eftersläpning som råder på detta område. Hur stort behovet är kan inte fastställas utan en systematisk inventering. I detta arbete kan givetvis konstnärer spela en viktig roll. I syfte att skapa bättre förutsättningar för att de båda byggnadskategoriernas olika behov av konstnärliga insatser beaktas bör man överväga att dela upp förvärvsanslaget på två poster.

De årliga inköpen av konst för *statliga samlingar* och *vandringsutställningar* har hittills varit av begränsad omfattning. Den ökning av anslagen med 100 000 kr. för dessa ändamål som gjorts i enlighet med kulturpropositionen (1974:28, s. 436) innebär en relativt sett stor ökning av medlen. Vi anser att ytterligare satsningar är befogade. Det är väsentligt att nationalmuseet ges ökade möjligheter att dokumentera den nutida konsten och göra den tillgänglig för en större publik, inte endast i Stockholm utan i hela landet. Givetvis bör därvid hänsyn tas till museets egna anspråk.

I nationalmuseets uppgifter ingår att bedriva utlånings- och depositionsverksamhet. Museet har en särskild anslagspost för inköp av konst till deposition. Dessa medel har i praktiken haft direkt betydelse för museets möjligheter att komplettera sina samlingar av nutida konst, samtidigt som föremål från museets samlingar deponerats, företrädesvis hos statliga myndigheter.

Vi anser att också andra föremål än sådana som ligger inom nationalmuseets ansvarsområde (etnografika, kulturhistoriska föremål) skall kunna deponeras i statliga lokaler. Vidare bör konstrådet ha det samordnande ansvaret för sådan depositionsverksamhet i nära samarbete med

berörda museer och mottagare. Museerna bör därvid kunna deponera sådan konst som man för tillfället inte anser sig kunna ställa ut.

Vi anser vidare att depositionsverksamheten inte bör begränsas till statliga myndigheter, utan att också regionala och lokala myndigheter skall kunna få tillgång till konstföremålen. Dessutom bör man överväga möjligheten att deponera konst hos fristående organisationer med ideell eller facklig inriktning, i syfte att åstadkomma en ökad spridning av kvalitetskonst. Därvid bör man dock beakta synpunkten att en utvidgad depositionsverksamhet inte bör leda till en minskad försäljning av svenska konstnärers verk.

Nationalmuseets depositionsverksamhet innefattar vidare service till *regionala och andra museer* med konstpedagogisk aktivitet. Vi anser att museets ansvar skall vidgas till att även omfatta systematiska inköp av konst för deposition i regionala och lokala museer. Behovet torde vara mycket stort. Dessa museer har i regel inte resurser att införskaffa ett kvalitativt och representativt urval av samtida konst, med följd att människor på medelstora och mindre orter sällan ges tillfälle att stifta bekantskap med den nyare konsten. Det är angeläget att de deponerade föremålen cirkulerar mellan museerna, så att varje museum åtminstone över en viss tidsperiod ges möjlighet att erbjuda sin publik ett större urval av de inköpta verken.

Det är väsentligt att mottagarna av konsten aktivt kan påverka urvalet. Vi vill därför betona vikten av att nationalmuseet i sin inköpspolitik inhämtar och beaktar de berörda museernas önskemål. I syfte att åstadkomma ett ytterligare decentraliserat inflytande bör man överväga möjligheten att kanalisera anslagen direkt till de regionala museerna. Vi föreslår att den särskilda arbetsgrupp inom utbildningsdepartementet som arbetar med den närmare utformningen av det nya statsbidragssystemet för länsmuseerna får i uppdrag att undersöka möjligheterna till ett decentraliserat inköpsförfarande.

En verksamhet av detta slag existerar redan i Frankrike där den drivs av CNAC (Centre national d'art contemporain), ett center som finansieras med statliga anslag. CNAC inköper, som framgår av 9.8, konstverk som sammanställs till kollektioner och utsänds till olika kulturhus, till olika statliga och kommunala lokaler och till CNAC:s egna lokaler. De utställda verken ingår i vandringsutställningar och flyttas från en ort till en annan under viss tid. Så småningom deponeras konstverken på offentliga lokaler eller ingår i museernas samlingar.

Kostnader

Behovet av statliga konstinköp för de olika ändamål som behandlats ovan är mycket svårt att precisera. Därtill krävs närmare utredningar under flera delpunkter. I brist på sådant underlag presenterar vi i tabell 11.1 ett förslag till kostnader som ger storleksordningen av satsningen på de olika delområdena och som därmed antyder hur statliga medel för konstinköp enligt vår mening bör fördelas på olika ändamål. Det väsentliga är att få till stånd en systematisk och långsiktig utbyggnads-

plan. Denna uppgift bör ankomma på statens kulturråd i samråd med berörda organ.

När det gäller konst för nybyggnader och ombyggnader har vi i det föregående noterat att man i brist på kriterier för det konstnärliga inslagets andel av totalkostnaderna och under förutsättning att de skiftande behoven beaktas, kan tänka sig en procentregel som en första riktpunkt för de konstnärliga insatserna.

När det gäller konst i befintliga statliga byggnader och lokaler kan en enprocentsschablon inte tillämpas. Det är därför nödvändigt att den myndighet som har ansvaret för konstinköpen gör systematiska inventeringar av behovet i samråd med mottagarna.

I kostnadsberäkningarna ingår kostnaderna för arvodering av de konstnärer som aktivt och i samråd med berörda myndigheter svarar för inventering och för placering av konst och konsthantverk i byggnaderna.

Enligt statens konstråds petita för budgetåret 1975/76 beräknas de årliga investeringarna i byggnader lämpliga för konstnärlig miljögestaltning komma att uppgå till i genomsnitt 800 milj. kr. under den närmaste femårsperioden med en tendens till nedgång mot periodens slut. Den ökning som nedan föreslås skulle således innebära att anslaget för statlig byggnation efter en treårsperiod kommer att uppgå till ca tre fjärdedels procent av byggnadskostnaderna. Om man därtill lägger anslaget för befintliga lokaler skulle andelen bli ungefär en procent.

Tabell 11.1 Förslag till kostnader för statliga anslag för konstinköp. 1000-tal kr.

Ändamål	Nuläge 1974/75	Förslag till ökning			
		År 1	År 2	År 3	Summa ökning
Statlig byggnation	3 250	800	800	800	2 400
Befintliga statliga lokaler	550	600	600	600	1 800
Nationalmuseets samlingar och vandringsutställningar	345	150	150	150	450
Deposition hos myndigheter	65	30	30	30	90
Deposition hos regionala och lokala museer	–	500	1 000	1 000	2 500
Totalt	4 210	2 080	2 580	2 580	7 240

11.7.2 *Utställningsersättning*

Frågan om ersättning till konstnärer för utlåning av verk till utställningar har alltsedan 1960-talet aktualiserats i olika sammanhang. I första hand har frågan drivits av Konstnärernas riksorganisation (KRO). 1965 års musei- och utställningssakkunniga (MUS 65) gavs år 1970 av utbildningsministern möjlighet att för sin försöksverksamhet med riksutställningar träffa provisoriskt avtal med KRO. År 1971 ingicks ett sådant avtal som

fortfarande gäller efter förlängning och viss justering (se 7.6.1).

I en skrivelse av den 14 september 1973 till MUS 65 och till oss krävde KRO en utställningsersättning, "som skall utvidgas från att nu enbart gälla Riksutställningar till att omfatta alla offentliga utställningar med kommunalt eller statligt stöd". Krav på utställningsersättning har också framförts av Konstnärliga och litterära yrkesutövares samarbetsnämnd (Klys), bl. a. i en skrivelse av den 28 september 1973 till utbildningsministern.

11.7.2.1 Förslag från MUS 65

MUS 65 har i sitt nyligen avlämnade slutbetänkande (1974:43) Utställningar behandlat frågan och lämnat förslag till åtgärder. Utredningen utgår från förutsättningen att "konstnärernas utställningar bör bedömas och värderas på likartat sätt som sker beträffande arbetsinsatser och prestationer inom andra sektorer på kulturlivets olika områden" (s. 24). Konstnärerna bör ges ersättning för att publiken får ta del av deras arbete, och sådan ersättning bör utgå av allmänna medel.

Utredningen utvecklar i första hand ett system där ersättningen i princip skall utgå *generellt* till utställande konstnärer. Som alternativ redovisas mer kortfattat ett andra system som innebär en *selektiv* fördelning med hänsynstagande till de enskilda konstnärernas ekonomiska behov.

Enligt *huvudalternativet* skall ersättning utgå individuellt till varje konstnär och konsthantverkare som i den offentliga utställningens form ställer sina arbeten till allmänhetens förfogande. Ersättning bör betalas såväl för separatutställningar som vid deltagande i samlingsutställningar. Medlen föreslås utgå via ett anslag på riksstaten.

Ersättning bör enligt utredningen utgå med visst belopp för varje enskilt konstverk. Därvid skall ett högre belopp beräknas för unika än för flerfaldigade arbeten. Någon differentiering med hänsyn till verkets storlek, teknik eller beräknade värde föreslås däremot inte. Eftersom en utställning ibland kan bestå av ett fåtal verk och i andra fall av ett mycket stort antal objekt, bör dock möjlighet till särskilda överenskommelser finnas.

Som villkor för ersättning skall ställas krav på kvalitet, viss utställningstid, tillgänglighet för allmänheten och viss standard på utställningslokalen. Den löpande tillsynen av verksamheten och prövningen av ansökningar bör åvila kommunerna. MUS 65 föreslår att kommunens tillstyrkan skall erfordras för beslut om och utbetalning av utställningsersättning.

Kvalitetsbedömningen är en särskilt grannlaga uppgift. Även om den ansvariga kommunala instansen själv skulle förfoga över sakkunskap på området, bör även andra parter anlitas för prövningen. Som exempel på lämplig expertis nämner MUS 65 de kommunala museerna, länsmuseerna, KRO-distrikten eller enskilda personer. Konstnären bör fritt kunna hänvända sig till vilken som helst av dessa sakkunniga. En ytterligare säkerhet

kan uppnås genom att konstnären ges rätt till prövning hos det organ som skall svara för systemets centrala administration.

Statens konstråd föreslås bli central myndighet för anslaget till utställningsersättningar. Arbetsuppgifterna blir huvudsakligen av expeditionell, kameral karaktär. Vidare får rådet bl. a. uppgifter att göra prognoser för kommande resursbehov, att följa kostnadsutvecklingen och att fortlöpande pröva gällande ersättningstaxor.

Enligt utredningens *andra alternativ* skall utställningsersättning utgå via en fond, som byggs upp genom att visst grundbelopp av staten avsätts för varje utställning som anordnas. Grundbelopp bör fastställas genom förhandlingar mellan staten och konstnärernas intresseorganisationer.

Ersättning bör endast utgå för "utställningar där inkomsterna av försäljningen inte täcker konstnärens utgifter samt i sådana fall där försäljningen inte gett en rimlig nettobehållning" (s. 25). Fondmedlen bör beräknas så att överskott kvarstår sedan begärda ersättningar utgått. Detta överskott bör enligt MUS 65 användas för olika former av stödåtgärder "bl. a. till verksamheten vid de fackliga organisationerna, till hjälp åt ambitiösa gallerier med dålig lönsamhet samt till andra stimulansåtgärder".

Frågor rörande fondens användning bör handläggas av en särskild fondstyrelse med representanter för konstnärernas organisationer och staten.

MUS 65 har i sin kostnadsberäkning utgått från en ersättning av 70 kr. per konstverk, vilket skulle ge en total årlig kostnad om ca 4,5 milj. kr. för den reguljära utställningsverksamheten samt ca 1 milj. kr. för den mer sporadiskt förekommande verksamheten.

11.7.2.2 Kulturrådets syn

Vi har tidigare framhållit att de samhälleliga insatserna som har till syfte att påverka konstnärernas försörjningssituation nära måste relateras till målen för kulturpolitiken i stort och till samhällets behov. Konstnärernas inkomster bör i möjligaste mån utgöras av ersättning för arbete, inte ha formen av en mer eller mindre godtycklig premiering.

En konstnär som anordnar en utställning måste i regel själv svara för omkostnader för lokaler, kataloger, reklam o.d. För arbete och kostnader utgår endast undantagsvis ersättning eller arvode, varför konstnären måste förlita sig på de intäkter som försäljningen av utställda verk kan ge. Genom att ställa ut sina verk ger konstnären allmänheten ökade möjligheter att ta del av olika konstverk och konstyttringar, och bidrar därigenom till ett ökat kulturutbud i samhället.

Vi anser i likhet med MUS 65 att utställningsersättning skall utgå till konstnärer och konsthantverkare. En sådan skulle förbättra dessas försörjningssituation och samtidigt främja en ökad utställningsverksamhet, vilket ligger väl i linje med den kulturpolitiska målsättningen att göra konsten tillgänglig i ökad utsträckning.

Mot bakgrund av vår syn på ersättningens karaktär och våra förslag i övrigt synes utredningens huvudalternativ med ett i huvudsak generellt

system, där konstnärerna ersätts för ett konkret utnyttjande av deras verk och för deras insatser i övrigt erbjuda vissa fördelar. Utredningens andra alternativ med en särskild fond för utställningsersättning med fördelning av medlen efter behovsprövning kan från vår synpunkt vara mindre ändamålsenligt. Vi föreslår på annan plats i detta betänkande inrättandet av särskilda konstnärsfonder. De olika konstnärskategoriernas ekonomiska och sociala förhållanden kommer att beaktas inom ramen för dessa fonder.

Vi kan emellertid inte entydigt ta ställning för den ena eller den andra av de föreslagna modellerna. Tänkbara effekter av alternativen bör närmare analyseras innan beslut fattas och den valda modellen bör närmare utvärderas efter en försöksperiod.

På motsvarande sätt bör frågan om lämplig beräkningsgrund prövas. Den föreslagna metoden att ett visst fastställt belopp skall utgå för varje konstverk innebär att konstnärer som arbetar med stora verk som kräver dyrbart material och mycket arbete relativt sett missgynnas. Därför bör det som utredningen framhåller finnas möjlighet till särskilda överenskommelser i fråga om mycket stora verk, i enlighet med det system som nu tillämpas enligt avtalet mellan KRO och Riksutställningar. Utredningen anger vidare en alternativ beräkningsgrund där ersättning utgår för varje evenemang. Detta förutsätter ett system för klassificering av utställningar och en metod för fördelning mellan flera deltagande konstnärer i samma utställning.

Vi är medvetna om de svårigheter som är förknippade med att utforma en utställningsersättning och att finna en lämplig och rättvis beräkningsgrund. Dessa svårigheter utgör dock inget starkt vägande argument mot att ett system för utställningsersättningar införs.

Vi finner den av MUS 65 skisserade ansvars- och arbetsfördelningen mellan det centrala förvaltningsorganet och de lokala myndigheterna ändamålsenlig och välavvägd. Såväl principiella som praktiska skäl talar för att tillsyn, kontroll och prövning ombesörjs på lokal nivå. Vi vill därvid starkt betona vikten av att avgörandet inte ligger samlat hos en instans.

11.8 Dramatikerersättning

Det s. k. dramatikerstödet till svenskt sceniskt verk har presenterats och diskuterats i avsnitt 7.7. Där framhölls att stödformen torde vara en av de mera betydande orsakerna till den ökning av nyskriven svensk dramatik som skett de senaste åren. Stödformen har sådan den tillämpats haft betydelse för olika typer av teatrar, inte minst för den utominstitutionella teatern. För de fria grupperna har den inneburit en möjlighet att förnya repertoaren. Genom de mer eller mindre kollektiva arbetsformer som utvecklats inom dessa grupper har stödet här mer kommit att fungera som en påfyllnad till de otillräckliga verksamhetsbidragen som grupperna erhållit. I takt med att våra förslag om ökade resurser för de fria grupperna förverkligas ges de senare ökade möjligheter att engagera

dramatiker för framställning av nya pjäser. Vi skulle inte minst från kvalitetssynpunkt välkomna en sådan utveckling och är av den uppfattningen att den kan ske med bibehållande av de arbetsformer som är utmärkande för de flesta fria teatergrupper.

Teater- och musikrådet (TMR) har föreslagit en reformering och utvidgning av dramatikerersättningen (se 7.7), med innebörd att institutionsteatrarna skulle anvisas särskilda medel i form av årsverken avsedda för ersättning till svenska dramatiker och att övriga teatrar skulle få ansöka om bidrag för engagemang av dramatiker. Vi delar TMR:s uppfattning att dramatikerersättningen bör vidgas till att omfatta även andra typer av teatrar, men anser samtidigt att den principiella uppläggningen av stödformen bör bibehållas. Ersättningen bör utgå generellt efter vissa kriterier i den mån man kan tillämpa ändamålsenliga regler för avgränsning. I övriga fall blir det nödvändigt med prövning av behov och ändamål.

Stödet bör administreras av nämnden för teater, dans och musik inom statens kulturråd. Det generella stödet skall utgå för nya dokumenterade sceniska verk (dramatiska, musikdramatiska och koreografiska) av svensk upphovsman eller utländsk upphovsman stadigvarande bosatt i landet, som uppförs av svensk teaterinstitution eller teatergrupp som erhåller verksamhetsbidrag från stat, kommun eller landsting. För övriga teatrar, främst amatörteatrar bör årligen en viss summa reserveras inom nämnden att fördelas efter ansökan för anställning av dramatiker för viss tid eller inköp av pjäser resp. pjäsrättigheter.

Genom denna konstruktion bortfaller den nuvarande bestämmelsen att verket skall uppföras på teater ansluten till Teatrarnas riksförbund för att erhålla stöd. Det bör dock erinras om att undantag från denna bestämmelse har kunnat medges i stor utsträckning.

För att ersättning skall kunna utgå för ett verk bör krävas att det skall vara dokumenterat. Därigenom skapas bättre möjlighet också för andra än den först uppförande teatern att spela verket. Text resp. musik skall vara skriftligen nedtecknad i sammanhållen form och koreografi inspelad på film eller videoband. För att inte kravet på dokumentation skall urholka ersättningen för upphovsmannen bör särskilda medel anslås för ändamålet. Därigenom skulle också möjligheten att bygga upp ett arkiv av nya sceniska verk främjas.

Ersättning skall i princip kunna utgå endast för nya verk. Bearbetningar bör emellertid komma i fråga för stöd när någon i anslutning till ett ursprungligt verk skapat ett nytt och självständigt verk. För verk som är en dramatisering av svenskt litterärt verk bör liksom hittills halva beloppet utgå.

Ersättningen bör knytas till text- eller librettoframställningen och utgå till upphovsman av sådan text samt till tonsättare och koreograf som medverkar till samma verk. För att musik- resp. dansavsnitten skall bli ersättningsberättigade bör dock krävas att de utgör ett bärande element i framställningen. Stödet bör sålunda fortfarande ha karaktär av primärt ett stöd till dramatiker. Dock bör i enlighet med redan gällande praxis ersättning utgå till koreografiska verk utan textinslag. Koreograf likställs således i ersättningshänseende med textförfattare.

Den nuvarande bestämmelsen om att ersättning får utgå för första offentliga framförande av högst två uppsättningar av samma verk bör bibehållas. De tillämpningssvårigheter som förekommit på denna punkt har i stor utsträckning kunnat bemästras.

Det allmänna stödet till regionala och lokala teater-, dans- och musikinstitutioner enligt kulturpropositionen baseras på institutionernas lönekostnader för anställda enligt grundbelopp som varje år fastställs för institutionerna. Staten svarar därvid för ett grundbidrag som motsvarar 55 procent av summan av grundbeloppen. Dramatikerersättning bör enligt vår mening inte utgå för uppförande av verk som tillkommit genom ett anställningsförhållande, för vilket lönekostnaden är bidragsgrundande. Vi har vid denna bedömning bl. a. beaktat de ersättningsvillkor som i regel gäller för andra litterära upphovsmän som prosaister, lyriker och översättare.

Det högsta belopp som kan utgå till en och samma upphovsman för en uppsättning av ett verk är 4 000 kr. sedan år 1965. För att stödet skall återföras till ungefär dess ursprungliga reella värde bör det höjas till 7 000 kr. Vidare bör det högsta belopp som kan utgå för en uppsättning av ett och samma verk sättas till 14 000 kr., detta för att möjliggöra en likvärdig ersättning för musikdramatiska och dansmusikaliska verk, vilka kräver medverkan av upphovsmän inom mer än en konstform.

Det automatiskt utgående stödet bör liksom hittills skett relateras till speltidens längd. Speciella regler beträffande speltiden bör även i fortsättningen tillämpas på sceniska verk för barn. För koreografiska verk bör man införa speciella tidsgränser som är lägre än för övriga sceniska verk. Bl. a. bör den undre tidsgränsen avskaffas. De medel som utgår efter prövning av ansökan bör fördelas med utgångspunkt i ådagalagt behov i det enskilda fallet. De nämnda maximibeloppen gäller dock båda alternativen.

Avskaffandet av bestämmelsen att verket skall uppföras på teater ansluten till Teatrarnas Riksförbund torde leda till en ökning av antalet stödberättigade uppsättningar med omkring 40 procent. Högsta belopp till upphovsman för en och samma uppsättning föreslås höjd med 75 procent, vartill kommer en fördubbling för musikdramatiska och koreografiska verk, vilka torde svara för 15 procent av totala antalet uppsättningar. Enligt dessa förutsättningar skulle anslagsbehovet öka från nuvarande ca 500 000 kr. till ca 1 400 000 kr. Därutöver bör 50 000 kr. anvisas för dokumentationsändamål.

Regeln att dramatikerstöd inte skall utgå till anställda upphovsmän vars lön är bidragsgrundande torde i inledningsskedet inte nämnvärt påverka anslagsbehovet eftersom anställningar fortfarande är ganska ovanliga. I den mån institutionerna i framtiden övergår till att anställa upphovsmän överförs dock medelsbehov från dramatikerersättningen till det allmänna teaterstödet.

Det nämnda anslagsbeloppet avser alltså den ersättning till dramatiker som enligt automatiskt verkande regler inom angivna ramar skall utgå för uppförande på teatrar som erhåller verksamhetsbidrag från stat, kommun och landsting.

Anslaget för det selektiva stöd som efter särskild ansökan skall kunna utgå till övriga teatrar, främst amatörteatrar, för engagemang av dramatiker eller inköp av pjäser resp. pjäsrättigheter, bör i ett inledningsskede uppgå till 300 000 kr.

11.9 Projektanslag

11.9.1 *Inledning*

Vi framhöll i Ny kulturpolitik (s. 452 f) att behovet av medel för tillfälliga insatser inom kulturområdet är avsevärt större än inom många andra områden. Det finns många värdefulla projekt som inte kan inpassas i givna bidragsnormer eller som inte kunnat förutses då kommunala och statliga kulturbudgeter beslutas. Det kan vara tillfälliga aktiviteter i en speciell situation. Det kan också vara fråga om verksamheter vid institutioner som inte kan finansieras genom de reguljära bidragssystemen. För bl. a. dessa fall är det nödvändigt att det på lokal, regional och central nivå finns tillgång till medel som kan ställas till förfogande utan några omfattande formaliteter.

Vi anförde att varje kommun och landsting därför bör avsätta medel för tillfälliga kulturella ändamål. Sådana medel torde för övrigt redan finnas i de flesta kommuner och landsting, men de för sådana ändamål anvisade anslagen är dock i allmänhet otillräckliga.

Vi konstaterade också att det även på statligt håll måste finnas medel för tillfälliga insatser. Sådana medel står redan till förfogande i viss utsträckning, bl. a. via Riksteatern, Rikskonserter och Riksutställningar samt genom statens kulturråd. Kungl. Maj:t fördelar ur anslaget Bidrag till särskilda kulturella ändamål – vid sidan av medel till verksamhet av mer permanent karaktär – bidrag till tillfälliga insatser. Departementschefen uttalade i prop. 1974:28 (s. 394) att bidrag till tillfälliga insatser är nödvändiga som komplettering till de bidrag som utgår enligt fasta bidragsprinciper och att det är angeläget att Kungl. Maj:t även i fortsättningen bör ha möjligheter att besluta om insatser av detta slag.

Statens kulturråd förfogar över ett anslag (2 milj. kr. budgetåret 1974/75) för projekt av experiment- och utvecklingskaraktär på lokal nivå inom amatörverksamheten. Syftet är att stimulera verksamhet i nya, enklare former för att nå nya miljöer och nya grupper. Statsbidraget är tidsbegränsat och skall normalt utgå under högst ett år. Kulturutskottet (KrU 1974:15) uttalade vid sin behandling av frågan att "det givetvis inte är uteslutet att statsbidraget till experiment och utvecklingsarbete sedan en tids erfarenheter vunnits kan komma att omprövas och få ett utvidgat eller på annat sätt ändrat användningsområde".

Vi anser att projektanslag är ändamålsenliga för att finansiera målinriktat konstnärligt arbete. Vi föreslår att statliga projektanslag skall utgå för att komplettera statens övriga ersättnings- och stödformer och möjliggöra planering och genomförande av målinriktat konstnärligt arbete som faller utanför nuvarande former för att finansiera sådant arbete. Anslagen bör vara tidsbegränsade och avse preciserade projekt. Projekt-

anslagen bör sökas i förväg och administreras på ett sätt som i mycket är en parallell till de statliga forskningsrådens sätt att arbeta.

Projektanslagen skall kunna ge ersättning för själva arbetet och täcka kostnader i samband därmed, t. ex. för material. Det bör framhållas att anslag av denna typ redan finns genom den försöksverksamhet med arbetsbidrag till konstnärer inom måleri m. m. som handhas av Akademien för de fria konsterna. Ett genomförande av vårt förslag till projektanslag skulle innebära att denna verksamhet permanentas och att anslagsgivningen skulle utsträckas till andra konstnärsgrupper.

Vi vill också påpeka att de resestipendier som fördelas av stipendieorganen – och som vi enligt vad som framgår av 11.10.3 anser bör finnas kvar – nära ansluter till projektanslagen eftersom också resestipendierna utgår till ett i förväg preciserat ändamål. I vårt förslag kan medel till resor sökas dels som resestipendier, dels som projektmedel. Det bör senare övervägas om resestipendierna bör överföras till projektmedlen.

Vi föreslår att statens kulturråd, bild- och formkonstnärsfonden, tonkonstnärsfonden samt film- och scenkonstnärsfonden skall förfoga över särskilda medel för projektanslag. Författarfonden skall inte erhålla särskilda medel för detta ändamål men skall vara oförhindrad att fördela projektanslag ur den fria delen.

Att fördelningen skall handhas av olika organ motiveras bl. a. av att det rent allmänt är önskvärt att fördelningen av medel inte koncentreras till ett enda organ. Uppdelningen på olika organ föranleds emellertid även av praktiska skäl hänförande sig till projektens karaktär. Anslag till projekt som kan anses vara av uteslutande konstnärlig art skall sökas hos de berörda konstnärsfonderna medan anslag till projekt med en vidare ram, där de konstnärliga aspekterna är en bland flera, skall sökas hos statens kulturråd. Denna ansvarsfördelning är i sin tur bestämd av de resp. organens sammansättning. Styrelserna för konstnärsfonderna synes vara de som är bäst lämpade att bedöma projekt av den förstnämnda arten, medan statens kulturråd synes ha de största möjligheterna att bedöma de andra.

Uppenbarligen är det inte möjligt att göra en alldeles strikt avgränsning mellan de bägge typerna av projekt. Därmed är det inte heller möjligt att undvika att gränsen mellan statens kulturråds och konstnärsfondernas uppgifter blir oklar. Ett försök till strikt ansvarsfördelning dessa organ emellan skulle lätt leda till att tomrum mellan resp. anvarsområden uppstår.

Vad som nyss sagts innebär att statens kulturråd och styrelserna för de berörda konstnärsfonderna bör stå i nära kontakt för att genom praxis närmare bestämma hur gränsdragningen skall göras och för att tillse att varje enskild ansökan om anslag blir behandlad. Kontakter bör också upprättas med myndigheter, fonder och andra organ som handhar uppgifter av näraliggande karaktär.

11.9.2 *Exempel på projekt*

Det är inte möjligt att annat än antydningsvis ge exempel på vilka typer av projekt som kan komma i fråga. Det är inte heller lämpligt att låsa verksamheten genom en långtgående exemplifiering eller karaktärisering av möjliga projekt. Projektverksamheten skall i hög grad grundas på idéer och uppslag som utvecklas inom konstnärskåren. Nedan skall dock några exempel på projekt ges som enligt vår mening skulle kunna komma i fråga för anslag om intresse finns bland konstnärerna att ta sig an dem.

Inom *ordområdet* kan det för skönlitterära författare gälla dokumentation av olika slag – exempelvis intervjuer – för att färdigställa debattböcker. Det kan också gälla uppehälle under viss tid för att studera miljöer som avses beskrivas i ett litterärt arbete eller historiska eller andra studier som skall ligga till grund för litterärt arbete. I andra fall kan det röra sig om miljö- och/eller andra studier som är nödvändiga för färdigställande av verk som är riktade till en viss målgrupp.

Till fackförfattare borde projektanslag kunna utgå till liknande ändamål som för de skönlitterära författarna. Projekten skall avse arbeten av populärvetenskaplig eller liknande karaktär, dvs. sådana som naturligt ingår i folkbibliotekens bokbestånd. Anslag till forskning eller annat rent vetenskapligt arbete förutsätts utgå i annan ordning.

Som framhållits arbetar översättare nästan uteslutande på beställning. Det bör vara möjligt för en översättare att hos statens kulturråd ansöka om medel för att utföra en översättning, som inte något förlag velat satsa på. Det kan här röra sig om litterära verk från en kulturkrets som inte alls eller endast i ringa mån är representerad med översättningar på svenska. Den av projektmedel bekostade översättningen erbjuds till förlagen genom ett anbudsförfarande eller på annat sätt. Om man fortfarande inte kan finna någon förläggare för översättningen kan den – t. ex. i stencilform – göras tillgänglig genom statens kulturråds försorg.

Till översättare skall projektanslag också kunna utgå till resor för att hålla språkkunskaper à jour.

Till kulturskribenter skall projektanslag kunna ges för studier av olika slag som skall ligga till grund för en artikel, artikelserie eller ett större arbete.

Inom *bild- och formområdet* kan projektanslag gälla sådana typer av projekt som redan nu finansieras genom den försöksverksamhet med arbetsbidrag till konstnärer inom måleri m. m. som bedrivs av Akademien för de fria konsterna (se 8.2.1.6).

Projektarbete för bildkonstnärer skulle exempelvis kunna vara utveckling av skulpturer för lekplatser i samarbete med pedagogisk expertis. Vidare skulle projektarbete kunna utgöras av materialtekniskt arbete. Ett konkret exempel: försök med material för konstnärliga arbeten avsedda att appliceras på fasader under förutsättning att konstverken skall vara mobila. Anslag skall naturligtvis också kunna utgå till konstnärligt arbete i oprövade material utan några specificerade villkor för deras användningsområden.

Ett annat projektområde – kanske speciellt lämpat för konsthantver-

kare – skulle kunna vara utveckling av leksaker för rörelsehämmade barn och överhuvud pedagogiskt utformade leksaker inriktade exempelvis på att stimulera barns upplevelseförmåga.

Illustrationskonsten har kommit i ett utsatt läge genom att produktionskostnaderna för illustrerade böcker är förhållandevis stora och utgivningen därmed minskat. Vidare har marknaden för illustratörer krympt genom nedläggning av tidningar och tidskrifter. I fråga om statens kulturråd torde projektstöd kunna utgå till illustrationer i böcker, tidningar och tidskrifter på ungefär samma sätt som för översättningar (se ovan).

Ett annat exempel på projektområde utgör tecknade serier med eller utan inriktning på en speciell målgrupp.

Den fotografiska dokumentationen om samtida företeelser och miljöer är i hög grad försummad. Projektmedel bör ställas till förfogande för sådan dokumentation t. ex. för att skildra invandrarnas sociala och kulturella situation eller berätta om förhållandena på arbetsplatser, sociala institutioner som pensionärshem och i förorter eller belysa arbetet inom nykterhetsrörelsen eller religiösa samfund. Projekt skulle också kunna avse arbete utomlands, t. ex. etnografiskt inriktade studier.

Projektmedel bör också kunna anslås till försök med nya tekniker och material för att finna nya vägar för experimentell fotografi.

Inom *tonområdet* torde projektanslag kunna utgå för t. ex. färdigställande av musikaliska verk för speciella grupper eller för speciella förhållanden.

Inom *film- och scenområdet* torde det för filmförfattare, dramatiker, koreografer och regissörer i första hand bli fråga om projekt av samma slag som för skönlitterära författare. I viss mån torde också de utövande film- och scenkonstnärerna kunna ges projektanslag för miljöstudier etc.

Vi anser vidare att statens kulturråd bör ge projektstöd för kortfilm med speciell inriktning på produktion av film som en aktiverande och social faktor. Vi föreslår att statens kulturråd skall förfoga över ett särskilt anslag för detta ändamål (se vidare 11.9.6).

11.9.3 *Inriktningen av statens kulturråds projektanslag*

De projektanslag som skall fördelas av statens kulturråd skall avse konkreta, målinriktade och tidsbestämda arbetsuppgifter, där de konstnärliga aspekterna är av stor vikt, men där arbetet har ett vidare syfte än att enbart fylla en konstnärlig funktion. Det kan i huvudsak tänkas bli fråga om utvecklingsarbete av olika slag där konstnärligt kunnande verksamt kan bidra till resultatet. Exempel på tänkbara projekt är utveckling av pedagogiskt utformat lekmaterial, studier av konstverk som inslag i kollektiv miljö och framställning av musikaliskt underlag avsett att användas under speciella förhållanden (i skolor, på vårdinstitutioner etc.).

Genom anslagens vida syftning kan man anta att olika konstnärskategorier ofta samarbetar i projektet och att andra yrkeskategorier medverkar vid projektens genomförande, exempelvis företrädare för det sociala

området och/eller teknisk, psykologisk, pedagogisk eller sociologisk expertis.

Tillgängliga anslag kommer således inte enbart konstnärer till del. Projektanslagen skall inte ses som en form av konstnärsstöd utan i första hand som ett medel att förverkliga idéer till projekt som konkret kan komma samhället till godo. Innan medel avsätts bör alltså projekten noggrant prövas med hänsyn till projektens möjligheter att kunna bidra till utvecklingen inom berörda områden. Detta får dock inte innebära att medlen disponeras med överdriven försiktighet, även djärva och okonventionella projekt skall kunna tilldelas anslag. Man måste för övrigt räkna med att en del av projekten i någon mening misslyckas. I en verksamhet av denna art – liksom för övrigt även i forskning – kan inte krav ställas på att alla insatser skall leda fram till fruktbart resultat. Även ett "misslyckat" projekt kan vara av värde eftersom det ger besked om en idé är utvecklingsbar eller inte.

De behov av ekonomiska insatser som avses ovan är av sådan art att samhället i princip till stor del bör svara för att behoven täcks på annat sätt än genom statens kulturråds projektanslag. I den mån det exempelvis fordras eller är av stort värde med medverkan från konstnärer i en verksamhet som faller under ett statligt ansvarsområde, bör naturligtvis berörda myndigheter se till att en konstnär inlemmas i verksamheten. Målet bör vara att konstnärer rutinmässigt engageras i alla arbeten där de kan göra en värdefull insats. Konstnärernas bidrag till ett arbetsresultat är dock mera sällan av den arten att det är direkt mätbart i ekonomiska eller andra avläsbara termer. Genom att konstnärernas insatser i denna mening är "immateriella" anses ofta inte konstnärlig medverkan tvingande även när det är uppenbart att en sådan leder till att det samlade arbetsresultatet förbättras. På många arbetsområden får konstnärerna inte tillfälle att visa att deras medverkan skulle vara av värde. Projektanslagen är ett medel att integrera konstnärerna i arbete inom skilda samhällssektorer och påvisa värdet av deras medverkan. Man kan alltså räkna med att projektanslagen i första hand kommer att styras till arbetsområden där konstnärernas medverkan ännu inte är etablerad. Därmed kan projekten fungera som en kontinuerlig prövning av på vilka nya områden konstnärerna kan bidra till utvecklingen. Så snart en viss verksamhet genom projektanslag tenderar att bli reguljär – dvs. visat sig fruktbar – bör man sträva efter att skapa permanenta former för stöd och finansiering för verksamheten i fråga.

Det bör här noteras att vissa myndigheter ställer medel till förfogande för projekt eller projektliknande arbete av här avsedd natur och att t. ex. arkitekter tilldelas anslag från statens råd för byggnadsforskning och liknande organ. Även för industriell formgivning finns vissa sådana möjligheter genom exempelvis styrelsen för teknisk utveckling, arbetarskyddsfonden och genom lån från statens utvecklingsfond.

Projektanslag förutsätts i första hand sökas av konstnärer och andra medverkande i projektet. Statliga, kommunala och landstingskommunala organ samt organisationer och liknande kollektiv skall emellertid också efter ansökan kunna tilldelas projektanslag för att i sin tur engagera

konstnärer och eventuellt andra medverkande för genomförande av projektet. I vissa fall synes kostnaderna kunna delas mellan statens kulturråd och t. ex. en kommun.

Att projektmedel på nyss angivet sätt skall kunna kanaliseras via t. ex. ett kommunalt organ motiveras med att det är rimligt att staten helt eller delvis finansierar projekt då det gäller att engagera konstnärer i arbete på nya fält, speciellt då de erfarenheter som görs kan ha ett allmänt intresse och komma även andra till del än den instans i vars regi försöksverksamheten genomförs. Vidare underlättas en geografisk spridning av projektarbetet om anslag kan beviljas via kommunala och andra organ enligt ovan.

I de fall samhälleliga organ tilldelas medel måste det emellertid vara klart dokumenterat att motsvarande medel inte kan ställas till förfogande i annan ordning, t. ex. över den ordinarie kulturbudgeten. Att staten på detta sätt tilldelar medel fritar inte landstingskommunerna och primärkommunerna från deras ansvar för kulturen inom deras resp. områden. Det samma gäller naturligtvis statliga myndigheter och organ. Projektmedel skall inte ställas till förfogande för ändamål för vilka medel avsatts på annat sätt.

11.9.4 *Inriktningen av konstnärsfondernas projektanslag*

Tre av de fyra konstnärsfonderna skall erhålla särskilda medel för projektanslag. Dessa fonder är bild- och formkonstnärsfonden, tonkonstnärsfonden samt film- och scenkonstnärsfonden. Författarfonden skall kunna dela ut projektanslag från den fria delen.

Konstnärsfondernas projektanslag skall fördelas på projekt av i huvudsak konstnärlig natur. Till skillnad från vad som skall gälla för statens kulturråds motsvarande anslag skall inte krav ställas på att arbetet skall ha någon omedelbar tillämpning inom något utomkonstnärligt område. Fondernas projektanslag skall göra det möjligt att pröva en konstnärlig idé eller över huvud genomföra en konstnärlig arbetsuppgift. Det kan t. ex. för en målare eller fotograf gälla en svit bilder med speciell motivkrets, för en tecknare färdigställandet av en tecknad serie, för en konsthantverkare arbete i ett visst material, för en musiker instudering av några av en tonsättares verk etc.

Anslag skall kunna utgå till projekt där två eller fler konstnärer samarbetar.

Konstnärsfondernas projektanslag skall också kunna utgå till viss utbildning, t. ex. studier och praktik inom och utom Sverige. Anslag skall också kunna utgå till personer som önskar byta eller utvidga sitt konstnärliga verksamhetsområde och är i behov av ekonomiskt bistånd för detta.

Man har att räkna med att fondernas anslag ofta kommer att gå till projekt som inte i samma utsträckning som kulturrådets kan preciseras utan i många fall gälla konstnärlig förnyelse eller konstnärligt arbete i allmän bemärkelse. I så måtto blir gränsdragningen gentemot fondernas arbetsstipendier flytande. Vi finner det ändå väl motiverat att inrätta

projektanslag även vid konstnärsfonderna. Genom anslagen kan man ta hänsyn till reella kostnader i form av material o. d. Anslagen kan också ses som en mer direkt ersättningsform än stipendierna.

11.9.5 *Former och villkor för projektanslag*

Statens kulturråd och konstnärsfonderna skall i stort sett tillämpa samma former och villkor vid beviljandet av projektanslag. Vissa skillnader kommer dock att finnas, främst beroende på projektens skilda inriktning.

Projektanslag utdelas efter ansökan. Ansökan skall som regel åtföljas av en beskrivning av projektets mål, en arbets- och tidsplan samt en kostnadsberäkning. Även anslag och bidrag från andra instanser skall redovisas.

Statens kulturråd och resp. konstnärsfond beslutar om anslagens storlek.

Anslagen skall vara tidsbegränsade och i regel utdelas för högst två år i sänder.

Anslag skall i huvudsak beviljas i enlighet med följande riktlinjer.

1 *Personliga anslag* beviljas som ersättning för det arbete som är förknippat med projektets genomförande.
Flera personliga anslag skall kunna vara knutna till ett och samma projekt. Vad gäller statens kulturråd behöver inte samtliga anslag ges till konstnär.
2 *Anslag för inköp av material.* Anslag för material, utrustning, litteratur och liknande beviljas i den mån inköp anses erforderliga för projektets genomförande.
3 *Anslag för resor* beviljas i regel endast då de har ett direkt samband med projektets genomförande.
4 Statens kulturråd skall dessutom kunna bevilja *anslag för publicering* i den mån det anses av värde att resultatet av arbetet ges vidare spridning. Man kan dock förutsätta att det i regel ankommer på statens kulturråd att i sin ordinarie publikationsverksamhet eller på annat sätt ge spridning åt de erfarenheter som vinns.

Publicering eller annat offentliggörande, t. ex. genom en utställning, kan också i vissa fall utgöra en integrerad del av projekt. Ett projekt kan t. ex. avse ett till någon viss grupp riktat och avpassat konstnärligt verk eller en utställning vid vilken nya former för visning prövas.

Projektarbete skall alltid redovisas i någon form, även i de fall de uppsatta målen inte uppnåtts. Man kan räkna med att kraven på redovisning i regel blir större för de av statens kulturråd stödda projekten än på dem som stöds av konstnärsfonderna eftersom de förstnämnda projekten normalt blir mer målrelaterade. Därmed måste en utvärdering ske. Vad gäller fondernas projekt torde en enkel rapport ofta vara tillräcklig.

Vi anser oss inte i detalj kunna gå in på de villkor som skall vara förenade med beviljande av projektanslag. Det bör ankomma på statens kulturråd och fonderna att utarbeta bestämmelser rörande sina resp.

projektanslag i samråd med berörda konstnärsorganisationer. Vi vill emellertid framhålla att de personliga anslagen i möjligaste mån bör lämnas på sätt som möjliggör att det anslagsgivande organet förutom ersättningen som sådan också svarar för sociala avgifter.

Besvär över beslut i anslagsfrågor skall inte kunna anföras.

11.9.6 *Organisatoriska frågor*

Beslut om de projektanslag som skall utgå från *statens kulturråd* skall fattas av rådets styrelse. Styrelsen skall för beredningen av berörda ärenden kunna utse rådgivande arbetsgrupper. I dessa grupper skall ledamöter av rådets nämnder kunna ingå.

Projekten kommer att beröra en mängd områden där såväl konstnärliga som utomkonstnärliga bedömningar måste göras. Det är därför av största vikt att synpunkter från skilda håll inhämtas vid bedömningen av ansökningarna om anslag. I de flesta fall torde det bli nödvändigt att sakkunskap utanför rådet yttrar sig över inlämnad ansökan.

Statens kulturråd bör självständigt avgöra hur tillgängliga projektmedel skall fördelas på olika konstnärsgrupper. Därigenom blir det lättare att styra anslagen till de projekt som bedöms utvecklingsbara och lättare att administrativt hantera de projekt i vilka olika konstnärskategorier önskar samarbeta.

Fördelningen av *konstnärsfondernas* projektanslag bör organisatoriskt ske på sätt som motsvarar statens kulturråds fördelning av sådana anslag. De berörda fonderna skall självständigt avgöra fördelningen av anslag inom resp. område, men ansökningarna lämnas till det gemensamma kansliet. Därmed säkerställs att alla ansökningar behandlas.

Beslut om projektanslag skall fattas av resp. fondstyrelse. För beredning av berörda ärenden skall styrelsen kunna utse särskilda utskott.

Enligt vårt förslag kommer varje konstnärsfond som skall fördela projektanslag att förfoga över ett statsanslag för detta ändamål. Vi har övervägt att de i stället skulle förfoga över ett gemensamt anslag att fördela i samråd. En sådan ordning skulle mer stå i överensstämmelse med vårt förslag vad gäller statens kulturråds projektmedel, som inte fördelas på olika konstnärsgrupper redan vid statsmakternas behandling av anslaget till verksamheten. De genom konstnärsfonderna stödda projekten kommer emellertid i princip att avse "rent" konstnärligt arbete och vi finner inget skäl för att projektanslagen i här berört avseende skall behandlas på annat sätt än stipendierna. Det är dock möjligt att denna fråga ytterligare bör övervägas längre fram när erfarenheter från verksamheten vunnits, bl. a. därför att vissa projekt kan innefatta samverkan mellan företrädare för skilda konstområden.

Ansökningar om projektanslag skall prövas en gång årligen av statens kulturråd och resp. fondstyrelse. Det synes lämpligt att tidpunkterna fastställs av de berörda styrelserna för att uppnå tidsmässig samordning och en lämplig tidsanpassning till fondernas fördelning av stipendier.

De organ som skall fördela projektanslag skall i god tid före ansök-

ningstidens utgång med angivande av sista ansökningsdag för resp. prövningstillfälle tillkännage de regler som gäller anslagsgivningen. Detta skall ske genom annonser i dags- och fackpress och på annat lämpligt sätt.

De anslagsfördelande organen skall varje år, lämpligen i samband med anslagsframställning för fortsatt verksamhet, till chefen för utbildningsdepartementet inge en redovisning för och värdering av verksamheten.

Inom *bildkonstens, litteraturens* och *filmens* områden finns redan projektanslag och/eller har förslag om inrättande av sådana väckts. Det aktualiserar frågor rörande avgränsningen gentemot de av oss föreslagna projektanslagen.

Projekt inom bildkonstens område stöds med arbetsbidrag till konstnärer inom måleri m. m. som Akademien för de fria konsterna fördelar som försöksverksamhet (se 8.2.1.6). Vårt förslag innebär att denna verksamhet i fortsättningen bedrivs permanent, men att den fördelas på statens kulturråd och bild- och formkonstnärsfonden.

Inom ordområdet har tidskriftsstödet – som numera handhas av statens kulturråd – delvis formen av projektanslag (se 7.4). Vidare har litteraturutredningen i Boken (SOU 1974:5) fört fram förslag som gäller stöd i förhand till bokutgivning som kan anses gälla en form av projektanslag. Stöd i förhand är enligt litteraturutredningen mest lämpat för sådana titlar (projekt) som tidigare publicerats på svenska eller annat språk och som enligt sakkunnig bedömning skulle fylla ett tomrum i det svenska bokutbudet. Stödet bör enligt litteraturutredningen riktas till förlagen och handhas av nämnder. Förslag till titlar skall kunna väckas av förlagen. Nämnderna skall även kunna ta egna initiativ och fånga upp sådana från andra håll.

Litteraturutredningens förslag till produktionsstöd kan sammanfattas enligt följande.

1 Generellt produktionsstöd i efterhand av ny svensk skönlitteratur för vuxna.
2 Selektivt produktionsstöd i efterhand för ny skönlitteratur för vuxna i översättning. Stödet fördelas av en nämnd.
3 Selektivt produktionsstöd i förhand för svenska och utländska klassiker. Stödet fördelas av en nämnd, som också handhar lagerstöd för klassiker.
4 Selektivt produktionsstöd i förhand för översättningar av större internationella standardverk (fackböcker). Stödet fördelas av speciellt sakkunniga, som eventuellt kan knytas till redan bestämda institutioner.
5 Selektivt stöd i efterhand för svensk och utländsk barn- och ungdomslitteratur med en särskild kvot för konstnärligt illustrerade barnböcker. Stödet fördelas av en nämnd.

Av de nämnda stödformerna skall, som framgått, klassikerstödet och fackboksstödet utgå i förhand och kan alltså betraktas som projektanslag i den mening vi lägger i ordet.

På ett par speciella områden utanför det ovan refererade stödsystemet föreslår litteraturutredningen ytterligare projektstöd. Dessa områden är *de vuxna handikappades litteraturförsörjning* och *barnlitteraturen*. Åtgärder inom det förstnämnda området övervägs ytterligare av handikapputredningen.

Litteraturutredningen föreslår att det statliga stödet för att tillgodose personer med läshandikapp ökas. Det gäller såväl bokproduktionens *tekniska sida* ("böcker med stor stil") som ordförenklad litteratur ("easy readers"). Förslagen innefattar även åtgärder i syfte att främja kvalitet och lättillgänglighet. Åtgärderna kan enligt utredningen ske i olika former som bör utarbetas av den enhet som får i uppdrag att handha stödet till denna utgivning. Utredningen nämner som exempel särskilda projektgrupper i vilka bl. a. författare och bildkonstnärer är företrädda.

I fråga om barnlitteraturen framförde den expertgrupp som för litteraturutredningens räkning gått igenom litteraturens ställning i skolan liknande förslag för att lösa de problem som sammanhänger med framställning av anpassad litteratur. Det heter i gruppens rapport (SOU 1973:1, s. 37): "Ett stöd som kunde bli av betydelse för barn- och ungdomslitteraturens utveckling i Sverige, vore inrättandet av arbetsstipendier för enskilda författare och/eller bildkonstnärer eller lag av barnboksskapare för att producera böcker och annat läsmaterial. Stipendierna bör i första hand gälla projekt inom sådana områden av barnlitteraturen som ur pedagogisk, konstnärlig eller social synpunkt kan bedömas vara särskilt angelägna och där den nuvarande utgivningen uppenbarligen inte täcker behoven. För närvarande är exempelvis litteraturen för läsretarderade barn och ungdomar samt för olika grupper av invandrarbarn sådana bristområden".

Litteraturutredningen föreslår – i enlighet med ett av ovannämnda expertgrupp framlagt förslag – att Svenska barnboksinstitutet omorganiseras och får vidgade uppgifter. Utredningen föreslår vidare att en försöksverksamhet med en kostnadsram på 100 000 kr. får i uppdrag att utarbeta en detaljerad plan för försöksverksamhet på området. (Om Svenska barnboksinstitutet inte omorganiseras bör uppdraget enligt litteraturutredningen i stället gå till den nämnd som avses handlägga frågor om stöd till barn- och ungdomslitteraturen.) Den skall också kunna omfatta utgivning av seriemagasin som kan anses kulturellt värdefulla och som befordrar goda läsvanor.

Att litteraturutredningen föreslog att Svenska barnboksinstitutet skall handha dessa frågor torde hänga samman med utredningens principiella uppfattning att ansvaret för urvalet av titlar, bearbetningar osv. vad gäller anpassad litteratur bör ligga på ett organ med ständiga kontakter med "målgrupperna" och därmed speciell insikt i sakfrågorna.

Vi ansluter oss i huvudsak till litteraturutredningens ovan refererade förslag. De områden inom vilka litteraturutredningen vill införa projektanslag lämpar sig väl för en sådan stimulansform. I enlighet med utredningsförslaget bör projektbidrag för klassikerutgivning handhas av statens kulturråd, för översättning och utgivning av fackböcker av särskilt sakkunniga och för utgivning av barnlitteratur av ett omorganiserat barnboksinstitut. Vi anser oss inte kunna ta ställning till vilket organ som är bäst lämpat att ansvara för projektanslagen till utgivning av litteratur för handikappade. Resultatet av handikapputredningens arbete bör avvaktas.

Enligt litteraturutredningens förslag till organisation skulle tre särskilda nämnder inom statens kulturråd få i uppdrag att administrera och fördela det selektiva utgivningsstödet till ny skönlitteratur i översättning, klassiker resp. barn- och ungdomslitteratur. Dessa uppgifter tillsammans med redan beslutade och de av oss nu föreslagna uppgifterna skulle ge statens kulturråd omfattande uppgifter då det gäller fördelning av

selektivt stöd. Om dessa uppgifter splittras på ett flertal organ sorterande under rådet kan dessa uppgifter bli svåröverskådliga och organisatoriskt svåra att hålla samman. Å andra sidan kräver fördelningen av anslagen sakkunskap inom så vitt skilda områden att den svårligen kan samlas under en beslutsenhet. En sammanslagning torde vidare innebära att också tidskriftsfrågor inordnas under samma enhet. Som tidigare framhållits har vi emellertid inte ansett oss böra ta ställning till dessa organisatoriska problem. Det bör ankomma på statens kulturråd att självt inom ramen för gällande bestämmelser finna lämpliga organisatoriska former för verksamheten med projektanslag.

Vi har ovan pekat på möjligheterna av att statens kulturråd stöder utgivning av projekt som utförda översättningar och illustrationer av litterära verk. Dessa typer av projektarbete faller utanför den generella ramen för den av oss föreslagna projektverksamheten vid statens kulturråd genom att de endast sällan kan antas få den utomkonstnärliga syftning som rådets projekt i regel skall ha. Det kan därför vara lämpligt att anslag till dessa typer av projekt utgår i särskild ordning, t. ex. genom att kanaliseras genom de organ inom statens kulturråd som kan komma att upprättas med anledning av litteraturutredningens förslag. Det samma gäller stöd åt översättningar av svensk litteratur och dramatik till utländskt språk. Vad gäller översättningsstöd till den svenska dramatiken torde relativt stor effekt kunna uppnås med tämligen små insatser. Stödet skulle huvudsakligen ha till syfte att stimulera uppförande av svensk dramatik på utländska scener. Översättningarna kan från denna synpunkt i första ledet kunna begränsas till engelska eftersom lektörerna vid berörda scener torde kunna förutsättas behärska detta språk. Upplagorna behöver heller inte vara särskilt stora och översättningarna skulle kunna presenteras i tämligen enkla utföranden, t. ex. i stencilform.

Som framgått av 7.8 förekommer ett selektivt förhandsstöd för svensk *filmproduktion* genom Svenska filminstitutets s. k. H-fonder, som används för att genom produktionslån och/eller produktionsgarantier stödja produktionen av svenska långfilmer. Medel från H-fonderna utgår även till projektstöd, främst för utarbetande av manuskript till svenska långfilmer.

Vidare bör erinras om att Svenska filminstitutet självt producerar film med medel från den s. k. B-fonden. Av fondens medel utgår 70 procent till produktion av långfilm och 30 procent till produktion av kortfilm.

Filmutredningen har i Samhället och filmen 2 (SOU 1972:9) framfört förslag i syfte att förbättra den svenska kortfilmens ställning. Utredningen föreslår att medel ställs till förfogande årligen för en försöksverksamhet under fem år med produktion av framför allt fri kortfilm.[1]

Beslut om bidrag till produktion av fri kortfilm enligt filmutredningens förslag skall fattas av tre instanser: Svenska filminstitutets styrelse, H 1-fondens styrelse och H 2-fondens styrelse. Ansvaret för produktionen föreslås vila främst på tre självständigt arbetande producenter. Var och en av de beslutande enheterna skall självständigt förvalta de anslagna kortfilmsmedlen och se till att det produceras kortfilm för dessa.

Det ovan nämnda produktionsstödet – som kan ses som en form av projektbidrag – skall enligt förslaget utgå i form av direkta statsanslag på

[1] Med fri kortfilm avser filmutredningen alla kortfilmer som inte är styrda av beställarens intressen eller krav på den som skapat filmen. Karaktäristiskt för en beställningsfilm är att produktionen finansieras av beställare. Fri kortfilm är däremot för sin finansiering beroende av en osäker marknad och mera än beställningsfilm hänvisad till stöd av allmänna medel (se SOU 1972:9, s. 61).

sammanlagt 1,75 milj. kr. om året. Av anslaget skall 750 000 kr. gå till var och en av H-fondstyrelserna och 250 000 kr. till filminstitutet. Det kamerala och expeditionella arbetet skall filminstitutet sköta.

Som vi framhöll i vårt remissyttrande över Samhället och filmen 2 anser vi i likhet med filmutredningen att stödet till produktionen av fri film bör ske genom projektbidrag i stället för genom kvalitetspremier. Emellertid är de organ som enligt filmutredningens förslag skall besluta om projektbidrag till kortfilm så sammansatta, att filmarbetarna har avgörande inflytande endast i ett, nämligen H 2-fonden. H 1-fonden domineras av filmbranschen. Det tredje organet är Svenska filminstitutets styrelse.

Utredningens förslag ger filmbranschen ett omotiverat stort inflytande över produktionsstödet till den fria kortfilmen. Såväl filminstitutet som dess H-fond har skapats med tanke på biograffilmen. Filmutredningens val av beslutande instanser för fördelningen av projektbidrag för kortfilmen är därigenom olämpligt.

Filmutredningens förslag om flera, till sin karaktär olika, instanser för medelsfördelningen har emellertid uppenbara förtjänster. Vi föreslog därför i remissyttrandet att H 1- och H 2-fonderna vad gäller kortfilmstödet byts ut mot två särskilda kortfilmsfonder, av vilka den ena skulle domineras av filmarbetarna och den andra skulle vara sammansatt av representanter för filmarbetarna och t.ex. folkbildningen, skolöverstyrelsen och Sveriges Radio.

Vi ifrågasatte i remissyttrandet om inte det av filmutredningen föreslagna anslaget om 250 000 kr. till disposition för filminstitutets styrelse i stället kan utgöra grunden för ett projektstöd inom filmområdet. Projektbidrag skulle kunna erhållas direkt efter ansökan hos statens kulturråd. Denna möjlighet att stimulera produktionen bör vidare ta sikte på film som aktiverande och social faktor.

Vi ser ingen anledning att gå från de synpunkter som framfördes i remissyttrandet. Projektstöd för fri kortfilm bör således fördelas av tre organ. Statens kulturråds befattning med projekt inom området bör i första hand gälla film som aktiverande och social faktor. Däri inbegrips de utomkonstnärliga funktioner som enligt vad vi ovan anfört skall karaktärisera de av statens kulturråd stödda projekten. Därmed skulle statens kulturråd få ett direkt ansvar även inom filmområdet. Det kan nämnas att statens kulturråd i anslagsframställan för budgetåret 1974/75 begärt att få inrätta en särskild nämnd för massmediafrågor.

Det ovan skisserade systemet för projektbidrag för fri kortfilm torde kunna täcka behovet av kanaler för projektanslag för sådan film. Några sådana anslag skall således inte utgå via konstnärsfonderna.

Ovan har framgått att projektanslag inte skall utgå till allmänna ändamål som ingår i t. ex. kulturinstitutionernas reguljära verksamhet. Projektanslag skall heller inte kunna användas till allmänna driftbidrag till fria grupper av permanent karaktär eller centrumbildningar.

Chefen för utbildningsdepartementet anslöt sig i prop. 1974:28 (s. 314) till vår uppfattning att det är lämpligt att stödet till mindre ensembler och fria grupper inom teater-, dans- och musikområdena sker i

form av centralt fördelade bidrag. Enligt statsmakternas beslut fördelar statens kulturråd dessa bidrag. En utgångspunkt för bidragsprövningen är att bidraget, om det utgår som årligt driftbidrag, knyts till samma kostnader som de som är bidragsgrundande vad gäller stöd till teater-, dans- och musikaktiviteter, dvs. i princip personalkostnader med möjligheter att erhålla tilläggsbidrag för regional verksamhet.

De i Ny kulturpolitik framlagda förslagen om projektbidrag och bidrag till särskilda ändamål för fria grupper är av samma karaktär som de nu framförda förslagen om projektanslag. Vi anser emellertid inte att fria grupper skall erhålla projektanslag från konstnärsfonderna eftersom fondernas anslag i första hand skall vara individorienterade och de anslag som skall kunna utgå till grupper skall gälla grupper av *tillfällig* natur. De fria grupperna skall däremot kunna ansöka om projektanslag från statens kulturråd. I den mån projekten har en utomkonstnärlig syftning faller de in under det anslag som nu föreslås inrättat. Man har emellertid att räkna med att de fria gruppernas ansökningar om projektanslag i regel kommer att gälla allmänt konstnärligt arbete och därmed organisatoriskt bör falla in under det stöd som redan ges till dem via statens kulturråd.

Vad som ovan anförts gäller även ensembler, centrumbildningar och liknande grupper av permanent natur.

11.9.7 *Kostnader*

Verksamheten med projektanslag bör byggas upp successivt för att på längre sikt öka såväl absolut som i relation till stipendier. I avvaktan på erfarenheterna från de inledande åren bör emellertid anslagen hållas på en relativt låg nivå. Erfarenheterna får sedan visa i vilken takt den fortsatta utbyggnaden bör ske, till vilka områden den bör koncentreras och vilka former som är mest ändamålsenliga.

För *statens kulturråds* del föreslår vi att projektanslagen under en inledande treårsperiod byggs upp till att omfatta en årlig anslagsgivning om 5 milj. kr. I denna ram ingår inte kostnaderna för de projekt som föreslagits av litteraturutredningen resp. filmutredningen eller övriga projekt som enligt ovan skall kunna erhålla anslag i särskild ordning (översättningar och illustrationer samt översättningar av svensk dramatik till utländskt språk).

Konstnärsfondernas anslag för projektanslag föreslås efter en treårsperiod uppgå till 2,2 milj. kr. Av dessa medel föreslås 1,5 milj. kr. fördelas av bild- och formkonstnärsfonden, 0,5 milj. kr. av tonkonstnärsfonden och 0,2 milj. kr. av film- och scenkonstnärsfonden.

11.10 Konstnärsfonder

11.10.1 *Inledning*

De förslag till samhälleliga insatser för att förbättra konstnärernas försörjningssituation som vi framfört tidigare i betänkandet har i huvudsak haft som utgångspunkt att skapa fler arbetstillfällen och/eller

att ge rimliga ersättningar för det arbete konstnärerna utför. Härvid har vi särskilt sökt ta fasta på områden där konstnärliga insatser fyller konkreta behov och där konstnärerna således på ett påtagligt sätt bidrar till att förbättra samhällsmiljön i vid bemärkelse och/eller till samhällets utveckling.

I nämnda fall liknar konstnärernas arbetssituation de flesta andra yrkesgruppers i så måtto att de är inlemmade i en arbetsmarknad där arbetstillfällen samt ersättning och andra arbetsvillkor bestäms av i princip samma faktorer som på arbetsmarknaden i övrigt. Detta gäller även de föreslagna projektanslagen, som kan sägas innebära en vidgning av denna arbetsmarknad. Viss konstnärlig verksamhet är emellertid inte omedelbart länkad till konkreta behov och saknar därför en marknad. Den leder därför lätt ut i ett ekonomiskt vakuum. Som vi närmare motiverat i 1.5.3 har samhället ett ansvar också för konstnärlig verksamhet av denna karaktär. Detta ansvar tar vid när övriga åtgärder för att trygga konstnärernas möjligheter att verka inte är tillräckliga.

Ett instrument för detta ansvarstagande finns f. n. i de statliga konstnärsstipendierna. Detta kan ses som ett skydds- och stimulanssystem som kompletterar övriga åtgärder från samhällets sida. Vi menar att de statliga konstnärsstipendierna bör finnas kvar och att resurserna måste utökas. Systemet bör emellertid till vissa delar läggas om. Den kritik som riktats mot stipendiesystemet har framför allt gällt att stipendierna utfallit slumpmässigt och att deras antal varit otillräckligt. Delvis hänger dessa två faktorer samman. Draget av slumpmässighet (eller det som upplevs som slumpmässigt) hänger naturligtvis samman med begränsningen av antalet stipendier.

11.10.2 *Stipendieorganen och deras verksamhetsområden*

Vi föreslår att, som ett led i de samhälleliga insatserna för att ge konstnärerna ekonomisk trygghet och möjliggöra konstnärlig förnyelse, det vid sidan av den nuvarande *författarfonden* inrättas ytterligare tre organ, nämligen *bild- och formkonstnärsfonden, tonkonstnärsfonden* samt *film- och scenkonstnärsfonden*. Dessa organ förutsätts ersätta den nuvarande konstnärsstipendienämnden och överta Akademiens för de fria konsterna och Musikaliska akademiens befattning med fördelning av de statliga stipendierna.

Organisationsförslaget följer i princip den indelning i fyra konstnärliga huvudområden som vi gjort i detta betänkande. Det är en vinst att hålla dessa områden samlade inom var sitt stipendieorgan. Därmed kan de olika organen antas få en samlad överblick över behoven inom resp. område. Man undviker den genreuppdelning som nu bl. a. innebär att "seriös" och "lätt" musik förs till olika stipendieorgan. Vidare handhas stipendieringen av tecknare, konsthantverkare och fotografer f. n. av en annan fond än övriga grupper av bild- och formkonstnärer, vilket således bör ändras. Dessutom förs enligt förslaget utövande och skapande

konstnärer inom samma område till samma fond. F. n. faller exempelvis musiker och tonsättare under olika stipendieorgan.

Det har hävdats att det skulle medföra fördelar om hela stipendiefördelningen vore samlad hos en enda stipendiemyndighet. Därigenom skulle det skapas bättre överblick över behoven. Risken att någon konstnärsgrupp skulle förbises vore mindre genom att svåra gränsdragningsproblem skulle försvinna. Det har å andra sidan också hävdats att en uppdelning på flera stipendiemyndigheter skulle ge vissa fördelar. Problemet att fördela tillgängliga medel mellan olika konstnärsgrupper skulle inte bli så stort om de statliga anslagen spreds på ett större antal stipendiemyndigheter än vad som nu är fallet. Var och en av dessa skulle endast förse en mindre konstnärsgrupp. Det skulle vidare kunna samlas en större sakkunskap i varje myndighet om dessa var flera till antalet.

Som framgått avvisar vi tanken på att samla all stipendiefördelning till ett enda organ. Vi avvisar också en uppdelning på flera stipendieorgan än som nu finns eftersom detta skulle leda till praktiska olägenheter. Fördelningsproblemen skulle endast flyttas från fonderna till utbildningsdepartementet.

De olika stipendieorganens resp. ansvarsområden framgår av sammanställningen på sida 371. Uppställningen gör inte anspråk på fullständighet. Fondstyrelserna skall beakta behovet av stipendier och bidrag även till konstnärsgrupper som inte finns med i uppräkningen och över huvud anlägga ett vitt perspektiv på vad som är att anse som konstnärlig verksamhet. Radio- och TV-producenter – som hittills inte tillhört de stipendieberättigade kategorierna – skall kunna komma i fråga för stipendier. Vidare bör andra yrkesgrupper än konstnärer, men vars insatser är intimt länkade till konstnärligt arbete, kunna erhålla stipendier. Exempel på sådana yrkesgrupper är glasblåsare, sufflörer och perukmakare. Stipendierna skall i dessa fall utdelas av den fond under vilken arbetsområdet närmast faller.

Fördelningen av biblioteksersättning till bokillustratörer – huvudsakligen tecknare och fotografer – skall som framgår av sammanställningen även fortsättningsvis handhas av författarfonden. Detta föranleds av såväl principiella som praktiska skäl. Författarfonden förutsätts vidare att som nu sker fördela stipendier av fondens fria del till bokillustratörer.

Samråd skall – i likhet med vad som nu sker – finnas mellan fondstyrelserna för att inte några av berörda grupper skall falla utanför fondkonstruktionen.

Stipendieringen skall ske i form av långtidsstipendier, punktstipendier, resestipendier och pensionsstipendier. Dessutom skall tillfälliga bidrag ges.

Som framgått av 11.9 skall konstnärsfonderna också fördela projektanslag.

Vidare skall fonderna fördela bidrag till fackliga organisationer.

Fonderna skall ha som uppgift att följa utvecklingen av konstnärernas villkor inom resp. områden, att genom fördelning av medel från fonderna tillse att största möjliga ekonomiska trygghet råder för utövarna av de konstnärliga yrkena samt att tillräcklig stimulans ges åt experiment och nydanande insatser. Fonderna skall speciellt iaktta följande:

Sammanställning rörande konstnärsfondernas ansvarsområden

Konstnärskategorier	Nuläge				Förslag			
	Författarfonden	Konstakademien	Musikaliska akademien	Konstnärsstipendienämnden	Författarfonden	Form- och bildkonstnärsfonden	Tonkonstnärsfonden	Film- och scenkonstnärsfonden
Författare	X				X			
Översättare	X				X			
Kritiker, kulturjournalistiskt verksamma	X				X			
Målare, grafiker, skulptörer		X				X		
Arkitekter		X				X		
Tonsättare			X				X	
Scenkonstnärer, teaterpedagoger				X				X
Dansare, koreografer, danspedagoger				X				X
Filmkonstnärer				X				X
Dramatiker				X				X
Tecknare, illustratörer	(X)[a]			X	(X)[a]	X		
Fotografer	(X)[a]			X	(X)[a]	X		
Konsthantverkare, formgivare				X		X		
Musiker, dirigenter, musikpedagoger				X			X	
Populärauktorer				X			X	
Sångare och sångpedagoger				X			X	
Konstnärer vars arbete berör flera områden och/eller inte omedelbart kan placeras in under viss fond				X	X[b]	X[b]	X[b]	X[b]
Producenter och andra verksamma inom etermedierna								X

a Samband med biblioteksersättning.

b Fördelas på fonderna av kansliet och/eller samordningsutskott.

1 Konstnärer som nyligen avslutat sin utbildning på det konstnärliga området eller eljest är i början av sin yrkesverksamhet bör kunna tillförsäkras ekonomiska förutsättningar att inleda en sådan yrkesverksamhet, att de får möjlighet att dokumentera sin förmåga.
2 Konstnärer som dokumenterat yrkesverksamhet av betydelse under en följd av år bör om möjligt tillförsäkras kontinuitet i denna yrkesutövning.
3 Konstnärer som önskar möjlighet att under viss tid ägna sig åt konstnärliga experiment, vidareutbildning eller fortbildning bör beredas sådana möjligheter.
4 Konstnärer vilkas produktivitet på grund av sjukdom, ålder eller andra orsaker nedgått så att de har svårt att få en rimlig försörjning bör kunna få skäligt bistånd.

Fondstyrelserna bör som ovan framhållits inte begränsa sitt arbete till att fördela tillgängliga medel. De bör noga följa utvecklingen inom sina resp. områden och dokumentera denna fortlöpande. Fondstyrelserna bör i nära samarbete med statens kulturråd, Klys, utbildningsinstitutionerna, arbetsmarknadsstyrelsen, kulturinstitutionerna m. fl. söka positivt påverka konstnärernas allmänna situation.

Fonderna skall varje år, lämpligen i samband med anslagsframställning för fortsatt verksamhet till statens kulturråd inge en redovisning för och värdering av verksamheten med en bedömning av behovet av ekonomiska insatser från samhällets sida inom resp. område.

11.10.3 *Former av och villkor för stipendier och bidrag*

11.10.3.1 Allmänt

Som tidigare framhållits är arbetsförhållanden och försörjningsvillkor tämligen olika för olika konstnärsgrupper. Man har därför att räkna med att verksamhetsformerna eller de olika verksamhetsformernas relativa betydelse för resp. grupp måste uppvisa skillnader och att varje fond har en viss självständighet då det gäller att finna de medel som är bäst lämpade att använda inom resp. område. Det är inte möjligt att i förväg precisera på vilket sätt resp. fond bäst kan uppnå de ovan uppställda målen. Fonderna förutsätts bygga upp sin verksamhet successivt och fortlöpande anpassa denna efter de erfarenheter som vinns. Vi räknar dock med att fonderna åtminstone till en början huvudsakligen arbetar i former som redan har prövats. Det är svårt att helt frigöra sig från de typer av åtgärder som redan tillämpas. Det torde snarare bli fråga om att finna en lämplig prioritering dem emellan. Fonderna bör emellertid söka finna nya former i den mån de redan förefintliga inte är till fyllest.

Det är på vissa punkter dock önskvärt med en likformighet mellan de olika fondernas åtgärder. Det gäller exempelvis de pensionsförmåner som fonderna skall svara för. Som framgått av 8.2.1.5 tillämpar de nuvarande stipendieorganen sinsemellan olika praxis vad gäller pensionsförmånernas storlek och efterlevandeskyddet. Detta är otillfredsställande. Även i

andra avseenden är det angeläget att de olika fonderna tillämpar enhetliga principer. Detta kan delvis åstadkommas genom samråd fonderna emellan, men verksamheten bör i viss mån regleras genom att statsmakterna utfärdar vissa riktlinjer för densamma. Härvid bör bl. a. fastställas att låneverksamhet inte bör bedrivas och att fonderna inte skall arrangera utställningar, konserter eller liknande.

Fondernas stipendier skall i första hand ges till individer, även om det skall vara möjligt att ge stipendier också till grupper av tillfällig karaktär. Även projektbidragen skall i första hand vara individinriktade; vad gäller projekten kan dock antas att de i större utsträckning än stipendierna ges till grupper.

Fondernas stipendiefördelning skall grundas på dels konstnärliga, dels sociala kriterier. Konstnärliga kriterier – dvs. en bedömning av konstnärliga kvalifikationer – bör alltid vara för handen då stipendier utgår till individer i deras egenskap av konstnärer. Det ligger vidare i sakens natur att hänsyn till individens ekonomiska förhållanden alltid tas vid stipendiering eftersom det saknas anledning att med stipendiemedel bistå konstnärer som redan har ekonomiska möjligheter att förverkliga sina intentioner. I vissa fall kommer de sociala kriterierna att väga tyngre än de konstnärliga. Det gäller då man ger pensionsstipendium eller tillfälligt bidrag till konstnär som p. g. a. ålder eller sjukdom kan antas ha sin konstnärligt produktiva period bakom sig eller av annat skäl kanske tillfälligt, kanske för längre tid fått sin arbetsförmåga väsentligt nedsatt.

Avvägningen mellan de nämnda kriterierna är en i många avseenden svårbemästrad uppgift för vilken inga formella regler kan ställas upp. Denna avvägning är emellertid nödvändig om inte stipendieverksamheten skall framstå som en tävling i ekonomisk misär.

Vid bedömningen av behovet av mer tillfälliga insatser från fondernas sida på sociala grunder skall hänsyn tas till konstnärens hela sociala och ekonomiska situation. I viss utsträckning vägledande kan den praxis vara som utbildats inom författarfondens styrelse för handläggningen av sådana frågor (se 7.2.1).

Rörande de sociala aspekterna bör framhållas att konstnärerna skall vara inlemmade i det allmänna trygghetssystemet. Vad som i detta sammanhang kommer i fråga är endast kompletterande punktinsatser. En viktig del av medborgarnas ekonomiska trygghet är att de redan på förhand kan känna sig säkra på att få bistånd i en ekonomiskt svår situation. Detta kan fonderna inte garantera. De skall i stället träda in, när samhällets generella åtgärder av någon anledning visar sig otillräckliga.

Stipendier och bidrag skall i regel utdelas efter ansökan från vederbörande konstnär eller på förslag från enskilda eller institutioner. Fonderna skall dock kunna dela ut stipendier och bidrag på eget initiativ.

Ansökningar om stipendier och projektanslag skall prövas en gång årligen av resp. fond. Av praktiska skäl torde det bli lämpligt att ansökningsterminerna för stipendier resp. projektanslag inte sammanfaller. Tillfälliga bidrag skall kunna ges under hela året. Det synes lämpligt att tidpunkterna för fördelning av stipendier och projektanslag fastställs i samråd med statens kulturråd för att nå en tidsmässig anpassning till

ansökningstiderna för rådets projektanslag. Fonderna skall i god tid dessförinnan med angivande av sista ansökningsdag för resp. prövningstillfälle tillkännage de regler som gäller anslagsgivningen. Detta skall ske genom annonser i dagspressen, fackpressen, anslag i egna och andra lokaler och på annat lämpligt sätt om det är behövligt.

Fondstyrelserna bör själva utforma bestämmelser rörande nödvändiga uppgifter om inkomstförhållanden etc. liksom rörande eventuella arbetsprover som skall medfölja ansökningshandlingarna.

Någon motprestation för erhållet stipendium eller bidrag skall inte krävas med undantag för resestipendierna. Användningen av dessa senare stipendier skall i efterhand redovisas i form av en enkel rapport.

Över beslut om stipendie- och bidragstilldelning skall besvär inte kunna anföras.

11.10.3.2 Stipendierna och deras storlek

Under anslaget för konstnärsstipendier finns nu följande stipendietyper, fördelade på tre anslagsposter enligt nedan:[1]

a stora arbetsstipendier
b små arbets- och resestipendier
c stipendier av pensionskaraktär och tillfälliga bidrag.

Vi föreslår i enlighet med vad som närmare framgår av det följande vissa ändringar rörande stipendierna och att de framtida motsvarigheterna till de stora arbetsstipendierna och de små arbetsstipendierna i enlighet därmed benämns *långtidsstipendier* resp. *punktstipendier*: Stipendierna bör anslagsmässigt omgrupperas på följande sätt:

a långtidsstipendier och punktstipendier
b resestipendier
c stipendier av pensionskaraktär[2] och tillfälliga bidrag.

Fondstyrelserna skall således själva inom ramen för tillgängliga medel själva avgöra fördelningen mellan långtidsstipendier och punktstipendier samt mellan pensionsstipendier och tillfälliga bidrag. Kungl. Maj:t skall dock varje år fastställa det minsta antal långtidsstipendier som skall utgå från resp. fond.

Vi föreslår att långtidsstipendiernas och punktstipendiernas belopp höjs i förhållande till de nuvarande stora resp. små arbetsstipendierna. Även pensionsstipendierna föreslås höjda. De nämnda stipendietyperna görs vidare värdebeständiga genom att knytas till det vid varje års ingång gällande basbeloppet.

Långtidsstipendierna och *punktstipendierna* skall ge stipendiaterna möjlighet att under viss tid med rimlig ekonomisk trygghet ägna sig åt konstnärlig verksamhet, eller – då det gäller annan stipendiat än konstnär – förkovran i yrkesverksamheten.

De stora arbetsstipendierna utgår f. n. med 15 000 kr. Långtidsstipendierna föreslås bli indexreglerade och utgå med ett årligt belopp motsvarande tre gånger det vid årets ingång gällande basbeloppet. Under

[1] Författarfonden förfogar under anslagsposten Konstnärsstipendier i statsbudgeten endast över anslag till stora arbetsstipendier.

[2] Vi kallar för enkelhetens skull dessa i fortsättningen för pensionsstipendier.

år 1974 skulle stipendiebeloppet därmed utgå med 24 300 kr. Långtidsstipendierna skall regelmässigt utdelas för fem år i taget. Om särskilda skäl föreligger – t. ex. önskemål från stipendiemottagarens sida – skall dock stipendierna kunna delas ut för kortare tid. Stipendierna skall kunna förlängas ett obegränsat antal gånger.

De små arbetsstipendierna utgår f. n. med lägst 4 000 kr. Beloppets storlek varierar kraftigt mellan de olika stipendieorganen. Budgetåret 1973/74 var medelbeloppet ca 6 200 kr.[1]

Punktstipendierna föreslås bli indexreglerade och i regel utgå med ett belopp motsvarande dubbla det vid årets ingång gällande basbeloppet; för år 1974 skulle sådant stipendium uppgå till 16 200 kr. Fonderna skall också kunna dela ut punktstipendium av halva den angivna storleken. Punktstipendierna skall utdelas för högst två år i sänder. De skall inte kunna förnyas omedelbart.

Resestipendierna kan ses som en form av projektanslag där resan utgör projektet. Dessa stipendier skall utgå till preciserade ändamål för vilka en resa är en oundgänglig förutsättning. Det kan t. ex. vara fråga om arkivforskning eller studier av teaterverksamhet i utlandet. Användningen av erhållet stipendium skall som ovan framgått i efterhand redovisas i form av en enkel rapport.

Också resestipendiernas storlek varierar mellan de olika stipendieorganen. Budgetåret 1973/74 var medelbeloppet ca 5 500 kr. Resestipendiernas storlek bör bestämmas i varje särskilt fall med hänsyn till de beräknade kostnaderna för resan. I kostnadsberäkningen har vi antagit att stipendierna i genomsnitt kommer att uppgå till 10 000 kr.

Pensionsstipendier skall kunna tilldelas personer som uppnått den allmänna pensionsåldern (f. n. 67 år) och vars pensionsförhållanden är otillfredsställande. Pensionsstipendier skall också om särskilda skäl föreligger kunna utdelas till personer som inte uppnått denna ålder, men vars konstnärligt produktiva period på grund av sjukdom eller annat skäl kan antas vara avslutad eller väsentligt nedsatt. Pensionsstipendier skall utgå på livstid om ej synnerliga skäl föranleder annat.

Pensionsstipendiernas storlek uppvisar också variationer mellan stipendiemyndigheterna. Medelbeloppet var budgetåret 1973/74 ca 5 200 kr. Det bör i detta sammanhang nämnas att författarfonden av medel från fondens fria del fördelar pensionsstipendier som uppgår till 14 000 kr. per år. Efterlevande make/maka erhåller 8 000 kr. per år. Behovet av efterlevandeskydd är stort också för andra konstnärsgrupper och det är av utomordentlig betydelse att även dessa grupper får möjlighet till sådant skydd. Behovet av efterlevandeskydd liksom av pensionsstipendier över huvud kan emellertid på sikt antas minska efter hand som den allmänna tilläggspensionen får tillräcklig effekt för konstnärsgrupperna.

Pensionsstipendierna föreslås i fortsättningen uppgå till en årlig summa som högst motsvarar dubbla beloppet av det vid varje års ingång gällande basbeloppet. År 1974 skulle beloppet uppgå till högst 16 200 kr. Fondstyrelserna skall emellertid kunna individualisera beloppen med hänsyn till andra fasta inkomster än folkpension för mottagaren. Inkomster av tillfällig natur skall inte påverka stipendiernas storlek.

[1] Här och i det närmast följande angivna medelbelopp gäller aritmetiska medelvärden för stipendiebelopp från Akademien för de fria konsterna, Musikaliska akademien och konstnärsstipendienämnden.

Efterlevande make/maka föreslås efter behovsprövning kunna erhålla en årlig pension högst motsvarande ett och ett halvt basbelopp, vilket år 1974 skulle ge 12 150 kr. Även här skall pensionens storlek anpassas till mottagarens fasta inkomster utöver folkpension.

Medelbeloppet för de *tillfälliga bidragen* uppgick budgetåret 1973/74 till ca 3 900 kr. (Musikaliska akademien utdelar dock inte några tillfälliga bidrag.) De tillfälliga bidragen skall fördelas efter de principer som f. n. gäller för författarfondens fördelning av sådana medel (se 7.2.1). De tillfälliga bidragens storlek skall bestämmas med hänsyn till behoven i varje särskilt fall. Till en och samma mottagare skall dock – om ej synnerliga skäl föreligger – sammanlagt högst 4 000 kr. kunna utgå under ett budgetår. Den som erhållit bidrag under två på varandra följande år skall endast i undantagsfall kunna erhålla ytterligare bidrag under ett tredje år.

11.10.3.3 Beskattning och sociala förmåner

Frågan om *skatteplikt* för mottagaren beträffande stipendium sammanhänger som framgått av 6.4.2.6 med stipendiets karaktär. Är stipendiet av engångskaraktär är det skattefritt. Får mottagaren stipendium från samma källa under mer än två år i följd, föreligger skatteplikt för honom för hela stipendietiden. Är stipendiet i princip flerårigt, blir det beskattat om inte stipendiegivaren på ett bindande sätt redan vid första stipendietillfället fastslår att stipendiet kommer att utgå under högst två år i följd.

När man har att utforma stipendiesystemet måste man ta hänsyn till vilken effekt man uppnår för mottagaren inom ramen för den nuvarande skattelagstiftningen. Att fleråriga stipendier är att föredra från planerings- och trygghetssynpunkt är uppenbart. Stipendiet måste emellertid utgå under så många år, att skatteeffekten inte gör flerårigheten endast skenbart fördelaktig. Ett treårigt stipendium ger i realiteten inte någon mottagare mer pengar i handen än ett tvåårigt skattefritt – minst en tredjedel av det samlade beloppet går bort i skatt. För många ger skatteeffekten på ett treårigt stipendium mindre i nettoeffekt i kronor räknat än ett tvåårsstipendium om samma årsbelopp.

Vi föreslår att långtidsstipendierna regelmässigt utdelas för fem år. Stipendierna blir med hänsyn till vad som anförts skattebelagda. Detsamma kommer att gälla pensionsstipendierna, som i princip skall utgå under mottagarens återstående livstid.

Punktstipendierna samt resestipendierna och de tillfälliga bidragen blir skattefria, om stipendiemyndigheten vid första utdelningstillfället förklarar att de kommer att utgå under högst två år i följd.

Gällande regler för beskattning av stipendier är enligt vår mening ändamålsenliga och väl överensstämmande med syftena med stipendieringen. Vi skall nedan något kommentera dessa förhållanden.

Ett av syftena med långtidsstipendierna och pensionsstipendierna är att de skall bereda mottagaren en tryggad inkomst under en följd av år. Härvidlag liknar de inkomst av fast anställning och bör också av den anledningen bli föremål för beskattning.

Vi anser däremot inte att punktstipendierna, resestipendierna och de tillfälliga bidragen skall beskattas. De utgör ekonomiska tillskott avsedda för en kortare tid eller för speciella uppgifter, låt vara att dessa tillskott kan vara av stor betydelse för mottagaren.

Skattefriheten för punktstipendier innebär en del påtagliga fördelar. Även relativt blygsamma belopp får påtagliga effekter för mottagarens ekonomi. Ett stipendium får för varje mottagare samma nettoeffekt i kronor räknat; om det vore beskattat skulle stipendieutdelaren för att uppnå detta behöva avväga stipendiets storlek i förhållande till varje enskild mottagares övriga inkomster. Dessa förhållanden har särskilt stor betydelse, när man med stipendiet vill bereda mottagaren möjlighet att ta ledigt från annat yrkesarbete för att utöva konstnärlig verksamhet på heltid.

En nackdel är att stipendieutdelaren i vissa fall kan frestas att – bl. a. för att få tillgängliga medel att räcka till – stanna vid högst tvååriga stipendier, varigenom mottagaren hindras från långtidsplanering och verklig trygghet. Bl. a. av detta skäl föreslår vi att antalet stora arbetsstipendier fastställs till ett visst antal som inte får underskridas av stipendiemyndigheten.

Vi förutsätter att stipendiemyndigheterna beaktar ovan redovisade synpunkter i sin stipendiegivning. Det är vidare av vikt att stipendiemottagaren erhåller uppgift om hur stipendiet skall behandlas skattemässigt.

De nuvarande stipendieorganens stipendier är inte ATP- eller sjukpenninggrundande. Detta gäller även de stora arbetsstipendier som beskattas. (Dessa beskattas som periodiskt understöd varför någon effekt på socialförsäkringssidan inte uppnås.)

Vi föreslår att i vart fall andra beskattade stipendier än pensionsstipendier görs ATP- och sjukpenninggrundande. Detta skulle leda till att såväl avgifter för ATP och sjukpenning som andra avgifter av social natur måste erläggas. Vi förutsätter att dessa avgifter kommer att erläggas av resp. fond och icke av stipendiemottagaren. Vidare utgår vi från att fonderna kommer att dra in eller sätta ned stipendiet när den berättigade uppbär sjukpenning. Fonderna bör emellertid ha möjlighet att, i de fall sjukdom inträffar för innehavare av annat beskattat stipendium än pensionsstipendium, förlänga stipendiet motsvarande tid.

Våra förslag gällande de sociala avgifterna kräver ändringar i gällande lagstiftning. Som vi anfört i 11.3.2.3 synes den lämpliga vägen vara att möjlighet ges att genom slutande av likställighetsavtal åstadkomma de önskvärda förbättringarna i stipendievillkoren.

11.10.3.4 Antal stipendier

I enlighet med vår tidigare redovisade uppfattning bör konstnärernas situation i första hand förbättras genom andra åtgärder än ett ökat antal stipendier. Vi föreslår därför endast ett tämligen begränsat ökat antal stipendier och tillfälliga bidrag. Genom de ovan föreslagna uppskrivningarna av stipendiebeloppen innebär dock förslagen om de genomförs enligt

vår mening en avsevärd förbättring i jämförelse med nuvarande stipendieförhållanden.

I bedömningen av det erforderliga antalet stipendier har vi i första hand utgått från det antal av motsvarande stipendietyper som utgår i dag inom de resp. fondernas verksamhetsområde. Vi har också i någon mån beaktat antalet konstnärer som kommer att finnas inom varje sådant område. Då det erforderliga antalet stipendier långt ifrån är proportionellt mot antalet konstnärer i de olika konstnärsgrupperna har de senares storlek emellertid tjänat endast som allmän vägledning och övervägandena härvidlag redovisas inte i det följande.

Som framgått har våra överväganden om antalet stipendier karaktär av överslagsberäkningar. Det förefaller inte meningsfullt att noga analysera behovet av stipendier vid ett visst tillfälle och sedan låta detta vara vägledande för lång tid framåt. Stipendieinsatserna bör ständigt prövas såväl vad gäller den totala insatsens storlek som dess fördelning på olika konstnärsgrupper. Genom de av statsmakterna redan beslutade kulturpolitiska åtgärderna och de åtgärder som kan bli följden av detta betänkande, markeras denna föränderlighet särskilt starkt under de närmaste åren. Justeringar – såväl uppåt som nedåt – av stipendiernas antal och fördelning på olika konstnärskategorier torde bli behövliga inom en relativt nära framtid. Dessa justeringar bör göras med ledning av bl. a. konstnärsfondernas och statens kulturråds bedömningar.

Det är att märka att antalet stipendier inom den givna anslagsramen inte skall låsas i förväg ens för det budgetår anslaget avser. Samtliga stipendietyper utom långtidsstipendierna skall i likhet med de tillfälliga bidragen kunna utgå med olika belopp varför antalen blir beroende av stipendiernas genomsnittliga storlek. Vidare blir antalet långtidsstipendier och punktstipendier beroende av resp. fondstyrelses bedömning av hur det för dessa stipendietyper gemensamma anslaget skall disponeras. Detsamma gäller pensionsstipendier och tillfälliga bidrag. Nedan angivna stipendieantal skall alltså endast ses som rikttal, nödvändiga som underlag för kostnadsberäkningen.

Författarfonden förfogar i dag över 53 stora arbetsstipendier av medel från statsbudgetens anslag för konstnärsstipendier. Huvudparten av fondens långtidsstipendiering sker dock med medel från fondens fria del. Vi föreslår att det direkta statsanslaget till författarfonden bör gälla punktstipendier i stället för långtidsstipendier och att fondens nuvarande 53 stora arbetsstipendier ersätts med 60 punktstipendier. Författarfondens punktstipendier skall kunna utgå till bokillustratörer.

Vi föreslår följande rikttal för det antal stipendier som skall utgå med medel för statsanslaget för konstnärsstipendier efter en treårsperiod. Inom parentes anges det antal av motsvarande stipendietyper som utgår budgetåret 1974/75 (se tabell 11.2). Långtidsstipendier 250 (245), punktstipendier 290 (230), resestipendier 110 (84), pensionsstipendier 230 (306) och tillfälliga bidrag 230 (125). Fördelningen på de olika konstnärsfonderna framgår av tabell 11.2.

Tabell 11.2 Förslag till rikttal för antalet stipendier över statsanslaget för konstnärsstipendier[a]

Stipendietyp	Författar-fonden	Bild- och formkonst-närsfonden	Tonkonst-närsfon-den	Film- och scenkonst-närsfonden	Summa
Långtidssti-pendier	0 (53)	170 (141)	50 (29)	30 (22)	250 (245)
Punktsti-pendier	60 (0)	150 (150)	50 (56)	30 (24)	290 (230)
Resesti-pendier	0 (0)	30 (27)	20 (14)	60 (43)	110 (84)
Pensionssti-pendier	0 (0)	150 (227)	50 (44)	30 (35)	230 (306)
Tillfälliga bidrag	0 (0)	150 (115)	50 (1)	30 (9)	230 (125)
Summa	60 (53)	650 (660)	220 (144)	180 (133)	1100 (990)

[a] Inom parentes anges det uppskattade antalet stipendier budgetåret 1974/75. De nuvarande stipendiemyndigheternas stipendier har fördelats på de föreslagna fonderna i enlighet med vad som redovisats i sammanställningen på sida 371. För att approximativt kunna ange stipendieantal för budgetåret 1974/75 har antagits att stipendiemyndigheterna detta år delar ut stora och små arbetsstipendier resp. pensionsstipendier och tillfälliga bidrag i samma proportioner som under budgetåret 1973/74. Motsvarande antagande har gjorts vad gäller fördelningen av konstnärsstipendienämndens stipendier på olika konstnärsgrupper. De nuvarande stora arbetsstipendierna har ansetts motsvara de föreslagna långtidsstipendierna och de nuvarande små arbetsstipendierna har ansetts motsvara de föreslagna punktstipendierna.

Som framgår av tabell 11.2 innebär de föreslagna rikttalen – om man bortser från författarfonden – en ökning av (minimi)antalet långtidsstipendier i jämförelse med nuvarande stora arbetsstipendier med 58 från 192 till 250, medan (maximi)antalet punktstipendier hålls på en oförändrad nivå (230) i jämförelse med nuvarande små arbetsstipendier. Resestipendierna skulle enligt rikttalen öka med 26 från 84 till 110. Antalet pensionsstipendier skulle minska med 76 från 306 till 230 medan de tillfälliga bidragen skulle öka med 105 från 125 till 230. Det förtjänar här att än en gång påpeka att resp. fondstyrelse kan göra omfördelningar mellan antalet pensionsstipendier och tillfälliga bidrag och att behovsprövningen av pensionsstipendierna lämnar utrymme för ett större antal än vad rikttalen anger. Den kraftiga differensen mellan rikttalet för tillfälliga bidrag i förhållande till nuläget vad gäller tonkonstnärerna bör också kommenteras. Den härrör från det förhållandet att vi för resp. fond tagit upp samma rikttal för punktstipendier, pensionsstipendier och tillfälliga bidrag och inte funnit anledning frångå denna regel i ett enstaka fall.

11.10.4 *Bidrag till organisationer*

Som redan anförts skall fonderna fördela bidrag till fackliga organisationer som ersättning för framtagande av och tillhandahållande av infor-

mation och allmänt underlag för stipendiefördelning samt för information till sina medlemmar om stipendieverksamheten i den mån detta inte kan ske genom fondsekretariatets försorg.

Organisationsbidrag fördelas f. n. endast genom författarfonden som årligen avsätter cirka tio procent av de fria medlen – cirka en miljon kronor – till ändamål av denna karaktär. Därigenom erhåller Föreningen Svenska tecknare, Svenska fotografernas förbund och Sveriges författarförbund organisationsbidrag.

Bidrag bör utgå även till andra konstnärsorganisationer för angivna ändamål. Bidragen bör fördelas av styrelserna för bild- och formkonstnärsfonden, tonkonstnärsfonden samt film- och scenkonstnärsfonden av särskilt anslagna medel. Nivån på bidragen föreslås uppgå till cirka två procent av resp. fonds anslag till stipendier och tillfälliga bidrag. De tre nämnda fonderna föreslås fördela organisationsbidrag om tillsammans 300 000 kr.

11.10.5 *Organisatoriska frågor*

11.10.5.1 Styrelser

Stipendier, tillfälliga bidrag och projektanslag skall fördelas av styrelsen för resp. fond. De tillfälliga bidragen skall dock kunna utdelas av särskild delegation inom styrelsen. Styrelserna skall i erforderlig utsträckning samråda med varandra.

De fackliga representanterna är i dag i majoritet i författarfonden och konstnärsstipendienämnden. De övriga stipendiemyndigheterna, dvs. Akademien för de fria konsterna och Musikaliska akademien, skall enligt bestämmelserna fullgöra sina myndighetsfunktioner i samråd med Konstnärernas riksorganisation (KRO) resp. Föreningen Svenska tonsättare (FST). Det är värdefullt att konstnärsorganisationerna har stort inflytande över hur stipendiemedlen fördelas, särskilt som dessa organisationer besitter nära kännedom om vilka problem som finns inom resp. konstnärskategori.

Några ändringar i styrelsen för Sveriges författarfond föreslås inte. Styrelsen skall således också fortsättningsvis bestå av ordförande och tolv andra ordinarie ledamöter. Ordförande och tre andra ledamöter jämte suppleanter förordnas av Kungl. Maj:t. Av övriga ledamöter utses åtta av Sveriges författarförbund samt en gemensamt av Föreningen Svenska tecknare och Svenska fotografernas förbund. För varje ledamot som utses av annan än Kungl. Maj:t utses en suppleant i samma ordning som ledamoten.

Ordförande, övriga ledamöter och suppleanter utses för högst tre år i sänder.

Styrelserna för de övriga fonderna skall till storlek, sammansättning och mandattid motsvara författarfondens styrelse. Antalet ordinarie ledamöter bör således även här vara 13. Fyra ordinarie ledamöter jämte deras suppleanter skall utses av Kungl. Maj:t. Nio ordinarie ledamöter och deras suppleanter skall utses av Klys. Härvid förutsätts att de organisatio-

ner inom Klys som närmast berörs av verksamheten inom resp. fond blir representerade i styrelsen genom ordinarie ledamot och/eller suppleant. Vi förutsätter också att styrelseledamöterna rekryteras från olika delar av landet.

Vi föreslog i Ny kulturpolitik att förordnandetiden för ledamöter i kulturinstitutionernas styrelser begränsas till två perioder om förslagsvis högst tre år, om inte särskilda skäl föreligger. Chefen för utbildningsdepartementet anförde i proposition 1974:28 (s. 323) att en begränsning av förordnandetiden skulle bidra till förnyelse och vitalisering av kulturinstitutionerna men pekade på att en begränsning av förordnandetiden för andra ledamöter i statliga organ än sådana som utses av Kungl. Maj:t kräver en särskild bestämmelse därom. Departementschefen anmälde att han i annat sammanhang avser återkomma till frågan om förordnandetiden.

Som framgått ovan föreslår vi inte några regler om begränsning av förordnandetiden för ledamöterna i konstnärsfondernas styrelser. Konstnärerna bör själva utan några begränsningar få avgöra vilka representanter de vill utse. Vi utgår emellertid från att behovet av kontinuerlig förnyelse beaktas då ledamöter utses.

Styrelserna skall kunna utse utskott för att pröva inkomna ansökningar om och förslag till stipendier och anslag. Styrelserna och utskotten skall vidare kunna tillkalla särskilda sakkunniga för att biträda vid sådan prövning. Möjligheten att tillkalla särskilda sakkunniga bör bl. a. utnyttjas för att få underlag för bedömningar av konstnärer utanför Stockholm och deras situation.

Ett särskilt *samordningsutskott* skall bildas av ordförandena i de olika fondstyrelserna jämte en av Klys eller direkt av konstnärsorganisation (gäller författarfonden) utsedd ledamot i vardera fondstyrelsen. Kungl. Maj:t skall utse en av styrelseordförandena att tillika vara ordförande i samordningsutskottet.

Samordningsutskottet skall bl. a. ha till uppgift att avgöra de fall då tveksamhet råder under vilken fond en ansökan om stipendium, bidrag eller anslag skall sortera, bereda för fonderna gemensamma frågor samt allmänt samordna fondernas insatser då så krävs.

De tillfälliga bidragen måste ofta delas ut utan tidsutdräkt. Fördelningen av dessa skall därför handhas av ett särskilt *bidragsutskott* som utses inom resp. fondstyrelse. Härvid kan den praxis som utbildats inom författarfonden för handläggning av dessa frågor vara vägledande. Som framgått av 7.2.1 utser författarfondens styrelse inom sig för ett år i sänder ett bidragsutskott bestående av ordförande och två ledamöter som mellan styrelsens ordinarie sammanträden disponerar ett visst belopp för tillfälliga bidrag. Utskottet redovisar vid varje styrelsesammanträde de bidrag som utbetalats sedan föregående sammanträde.

Författarfonden kommer enligt förslaget att organisatoriskt och på annat sätt något skilja sig från övriga konstnärsfonder. Sålunda kommer konstnärsrepresentanterna i författarfonden att utses direkt av berörda konstnärsorganisationer och inte, som i övriga fonder, via Klys. Mer betydelsefullt är att författarfonden kommer att disponera medel utöver

dem som härrör från statsbudgetens anslag för konstnärsstipendier och får därmed en större rörelsefrihet vad gäller olika åtgärder. Dessa skillnader hänger samman med att någon motsvarighet till biblioteksersättningen inte kommer att tillfalla övriga konstnärsgrupper. Det finns emellertid ingen anledning att genom organisatoriska åtgärder åstadkomma en konstlad total likformighet fonderna emellan.

11.10.5.2 Kansli

I det hittills rådande systemet har Konstakademien, Musikaliska akademien, konstnärsstipendienämnden och den för delvis andra ändamål etablerade författarfonden handlagt stipendieärendena. Den väsentliga utökning av verksamheten som skulle bli följden av de föreslagna reformerna på detta område gör en förändring av kansliorganisationen nödvändig. Endast författarfonden har i dag de erforderliga personalresurserna för att kunna möta en sådan ökad arbetsbelastning. De största förändringarna motiveras av att de fyra fondstyrelsernas befattning med stipendie- och andra bidragsärenden kommer att pågå praktiskt taget hela året i stället för som nu under endast en kortare period. Kansliernas organisation måste därför ges större omfattning än hitintills.

Många skäl talar för att de fyra fonderna erhåller en gemensam kanslilokal, där det huvudsakliga arbetet med stipendieärendena kan utföras och där fondstyrelserna kan sammanträda för beslut. Det är också av fördel för arbetet om detta kansli erhåller vissa befattningshavare som deltar i verksamheten på samtliga fonder. Om fondstyrelsernas arbetsprogram schemaläggs i förväg, kan ett sådant arrangemang medföra en relativt jämn belastning på den tillgängliga personalen.

Den närmare utformningen av ett sådant gemensamt kansli framstår som en uppgift för en kommande organisationskommitté och här anförda synpunkter kan därför endast ge vissa allmänna riktlinjer för en blivande organisation.

Vi utgår från att författarfondens nuvarande sekretariat (bestående av 1 sekreterare, 1 byråassistent och 2 biträden) i princip behålles intakt, då uppdraget att beräkna biblioteksersättningarna samt fondstyrelsens omfattande stipendie- och bidragsverksamhet i övrigt inte rimligen kan skötas med en mindre personaluppsättning. Förändringar i uppgifter kan dock komma i fråga, framför allt genom tillkomsten av för fonderna gemensam personal.

Vi föreslår vidare att de tre konstnärsfonderna i övrigt erhåller var sin heltidsanställd sekreterare.

Den för verksamheten avsedda gemensamma personalen föreslås omfatta fyra befattningshavare, nämligen 1 kamrerare, 2 biträden och 1 expeditionsförman.

Den nuvarande ordningen med utbetalning av stipendier, pensioner och andra bidrag genom kammarkollegiets försorg bör enligt vår uppfattning avlösas. Dessa arbetsuppgifter kan lämpligen anförtros en kamrerare på det gemensamma kansliet. På vederbörande befattningshavare skall det ankomma att ombesörja stipendiemottagares eventuella

skattefrågor och liknande uppgifter. De båda biträdena och expeditionsförmannen skall svara för kansliets löpande verksamhet efter de riktlinjer som meddelas av sekreterarna för de fyra fonderna. Bland uppgifterna kommer också förandet av det gemensamma stipendieregistret att ingå. (Det synes lämpligt att fondkansliet mot ersättning övertar det stipendieregister som f.n. handhas av Klys.)

11.10.6 *Kostnader*

Kostnadsberäkningarna för stipendier och tillfälliga bidrag vilar på de rikttal som angivits i 11.10.3.4.

Den årliga kostnaden per stipendium har i de fall stipendiebeloppet skall knytas till det vid varje års ingång gällande basbeloppet beräknats efter den stipendiesumma som skulle utgå år 1974. Alla stipendier utom långtidsstipendier skall kunna utgå med varierande belopp. För punktstipendierna och pensionsstipendierna grundas kostnadsberäkningarna på maximibeloppet, dvs. i bägge fallen 16 200 kr. Resestipendierna har antagits i genomsnitt uppgå till 10 000 kr. och de tillfälliga bidragen till 4 000 kr.

I den mån punktstipendier och pensionsstipendier i enskilda fall understiger maximibeloppen skall de medel som inte tas i anspråk användas till ytterligare insatser inom ramen för resp. anslagspost.

Vi har ovan föreslagit att stipendieorganen skall svara för de sociala avgifter som är förenade med de skattebelagda stipendierna. Hänsyn till detta har inte tagits i kostnadsberäkningarna, då en lösning av denna fråga inte kan förväntas inom den närmaste framtiden.

De årliga kostnaderna för här framförda förslag uppgår till 16 519 000 kr. fördelade enligt följande:

långtidsstipendier (250 x 24 300 =) 6 075 000 kr.,
punktstipendier (290 x 16 200 =) 4 698 000 kr.,
resestipendier (110 x 10 000 =) 1 100 000 kr.,
pensionsstipendier (230 x 16 200 =) 3 726 000 kr. samt
tillfälliga bidrag (230 x 4 000 =) 920 000 kr.

Kostnaderna för konstnärsfondernas projektbidrag föreslås uppgå till 2 200 000 kr. (se 11.9.7).

Bidragen till organisationer föreslås uppgå till ca två procent av kostnaderna för stipendier och tillfälliga bidrag. Författarfonden skall dock inte erhålla anslag till bidrag till organisationer över statsanslaget till konstnärsstipendier. Totalt föreslås organisationsbidragen uppgå till 300 000 kr. Bild- och formkonstnärsfonden föreslås fördela 190 000 kr., tonkonstnärsfonden 60 000 kr. och film- och scenkonstnärsfonden 50 000 kr.

Kostnaderna för arvoden, resor etc. för fondstyrelsernas ledamöter och experter som knyts till styrelsen och/eller dess utskott har beräknats till ca 100 000 kr. per år. I den nämnda summan ingår inte kostnader

härrörande sig till författarfonden. Författarfondens kostnader föreslås, som redan är fallet, bestridas med medel över anslaget till bibliotekersättning.

Kostnaderna för den i 11.10.5.2 angivna kansliorganisationen har beräknats till ca 800 000 kr. i 1974 års löneläge. Styrelsearvodena inräknade skulle administrationskostnaderna således årligen uppgå till ca 900 000 kr. (se tabell 11.3).

Författarfonden svarar – sånär som på ett årligt anslag på f. n. 4 000 kr. – för sina egna kanslikostnader genom att ta erforderliga medel i anspråk av anslaget för bibliotheksersättningen. Någon ändring i detta hänseende föreslås inte. Vi föreslår emellertid att författarfonden inte belastas med kostnader för den för samtliga fyra konstnärsfonder gemensamma personalen. Det årliga medelsbehovet för administration skulle då bli ca 680 000 kr., de för författarfonden specifika kostnaderna oräknade. Det innebär en ökning med ca 325 000 kr. i förhållande till vad som gäller nu.

Det bör anmärkas att kostnaden för fondkansliets övertagande av Klys stipendieregister inte är inräknad i kostnadsöverslaget.

Tabell 11.3 Uppskattning av administrationskostnaderna för konstnärsfonderna i 1974 års löneläge. Kronor.

	Löne-grad	Årlig kostnad inkl. lönekostnadspåslag	
1 Arvoden, resor etc. för styrelseledamöter och experter			100 000
2 Författarfondens nuvarande kansli			
1 sekreterare	F 13	72 756	
1 byråassistent	F 8	58 282	
1 biträde	T 8	42 880	
1 biträde	T 6	39 784	214 702
3 Bild- och formkonstnärsfondens kansli			
1 sekreterare	F 12		69 350
4 Tonkonstnärsfondens kansli			
1 sekreterare	F 12		69 350
5 Scen- och filmkonstnärsfondens kansli			
1 sekreterare	F 12		69 350
6 För fondkanslierna gemensam personal			
1 kamrerare	F 10	63 622	
1 biträde	T 6	39 784	
1 biträde	T 4	35 140	
1 expeditionsförman	F 3	48 298	186 845
7 Sjukvård			4 000
8 Lokalkostnader			40 000
9 Expenser			147 400
Summa			900 000

Tabell 11.4 Förslag till kostnadsram för statsanslaget till konstnärsfonderna[a] efter en treårsperiod. 1000-tal kr.

Ändamål	Författarfonden	Bild- och formkonstnärsfonden	Tonkonstnärsfonden	Film- och scenkonstnärsfonden	Totalt
Långtids- och punktstipendier	972 (795)	6 561 (3 129)	2 025 (825)	1 215 (500)	10 773 (5 249)
Förändring	*+ 177*	*+ 3 432*	*+ 1 200*	*+ 715*	*+ 5 524*
Resestipendier	0 (0)	300 (231)	200 (88)	600 (195)	1 100 (514)
Förändring	*0*	*+ 69*	*+ 112*	*+ 405*	*+ 586*
Pensionsstipendier och tillfälliga bidrag	0 (0)	3 030 (2 014)	1 010 (188)	606 (165)	4 646 (2 367)
Förändring	*0*	*+ 1 016*	*+ 822*	*+ 441*	*+ 2 279*
Projektanslag[b]	0 (0)	1 500 (1 070)	500 (0)	200 (0)	2 200 (1 070)
Förändring	*0*	*+ 430*	*+ 500*	*+ 200*	*+ 1 130*
Bidrag till organisationer	0 (0)	190 (0)	60 (0)	50 (0)	300 (0)
Förändring	*0*	*+ 190*	*+ 60*	*+ 50*	*+ 300*
Administration[c]	4 (4)	228 (210)	228 (12)	227 (134)	687 (360)
Förändring	*0*	*+ 18*	*+ 216*	*+ 93*	*+ 327*
Summa	972 (795)	11 809 (6 654)	4 023 (1 113)	2 898 (994)	19 706 (9 560)
Förändring	*+ 177*	*+ 5 155*	*+ 2 910*	*+ 1 904*	*+ 10 146*

[a] Inom parentes anges de uppskattade kostnaderna budgetåret 1974/75. Uppskattningen av kostnaderna för stipendier och tillfälliga bidrag har gjorts på sätt motsvarande uppskattningen av antalet stipendier; se not till tabell 11.2.
[b] Projektanslag har ansetts motsvara Akademiens för de fria konsterna arbetsbidrag.
[c] De nuvarande kostnaderna avser medel till stipendiernas och arbetsbidragens fördelning. För att få jämförelsetal har de föreslagna gemensamma kostnaderna fördelats jämnt över samtliga fonder utom författarfonden.

Den angivna ökningen av anslaget till konstnärsstipendier bör ske successivt under en treårsperiod. Vi har avstått från att närmare gå in på hur ökningen skall fördelas på de olika åren, men har gjort en överslagsmässig fördelning som presenteras i tabell 11.5. Fördelningen baserar sig på följande.

Fondstyrelserna är till stor del bundna av redan gjorda åtaganden vad gäller stora arbetsstipendier och pensionsstipendier eftersom dessa löper över flera år. Huruvida nu löpande stipendier skall omvandlas till de nya stipendieformerna eller löpa parallellt med de nya under en övergångstid bör stipendiefondernas styrelse gemensamt ta ställning till. Det förstnämnda alternativet förefaller emellertid oss lämpligast, åtminstone vad gäller pensionsstipendierna. Beslutet i frågan påverkas naturligtvis av hur många stipendier som kan vara i omlopp eftersom de nya stipendietyperna skulle utgå med högre belopp. För att utrymme för långsiktiga åtaganden – utöver det utrymme som skapas genom att tidigare stipendier löper ut – skall finnas även under år 2 och 3 har vi räknat med att en fjärdedel av ökningen faller på vartdera av dessa år. Hälften av ökningen har alltså förts till år 1. Ökningen av övriga stipendier och tillfälliga bidrag har fördelats på samma sätt.

Hela ökningen av anslagsposten för projektanslag till bild- och formkonstnärer har förts till år 1. Införandet av projektanslag till tonkonstnärsfonden och film- och scenkonstnärsfonden föreslås ske år 2. Beloppen för dessa senare anslag har delats lika mellan år 2 och 3.

Bidrag till organisationer har antagits utgå fr. o. m. år 1. De föreslagna medlen har fördelats på de olika åren på samma sätt som ökningen av stipendiemedlen.

Den föreslagna stipendieorganisationen bör avlösa de nuvarande så snabbt som möjligt. Hela ökningen av administrationskostnaderna har förts till år 1 för att möta den större arbetsbörda de vidgade arbetsuppgifterna för med sig.

Tabell 11.5 Förslag till fördelning av ökningen av anslaget till konstnärsfonderna. 1000-tal kr.

Ändamål	Nuläge 1974/75	Förslag till ökning			
		År 1	År 2	År 3	Summa ökning
Långtids- och punktstipendier	5 249	2 762	1 381	1 381	5 524
Resestipendier	514	292	147	147	586
Pensionsstipendier och tillfälliga bidrag	2 367	1 139	570	570	2 279
Projektanslag	1 070	216	457	457	1 130
Bidrag till organisationer	0	150	75	75	300
Administration	360	327	0	0	327
Summa	9 560	4 886	2 630	2 630	10 146

11.11 Konstnärsbelöningar

Systemet med konstnärsbelöningar (se 8.2.2) är som stödform föga ändamålsenligt. Belöningarna utdelas som hedersbevisning till framstående konstnärer, av vilka många har goda inkomster. Genom avtrappningsreglerna har belöningarna ingen ekonomisk betydelse för många mottagare.

Vi har övervägt att omvandla konstnärsbelöningarna till någon form av generell pensionsgaranti, i syfte att skapa större rättvisa mellan olika generationer konstnärer. Våra övriga förslag till förbättringar av konstnärernas villkor kommer huvudsakligen de aktiva generationerna till godo. Ett införande av en pensionsgaranti skulle emellertid, även om ersättningarna begränsades till en mindre del av de konstnärer som kan komma i fråga, ställa mycket stora krav på kulturanslagen och skulle därmed konkurrera hårt med andra angelägna ändamål där man kan nå goda resultat med förhållandevis begränsade insatser. Vidare skulle systemet med konstnärsbelöningar genom en sådan reform komma att uppvisa en blandad struktur av hedersbevisningar med begränsad ekonomisk räckvidd och ett socialt betingat stöd av stor omfattning. Konstnärernas

behov av pensionsförmåner bör i stället beaktas inom ramen för konstnärsfondernas verksamhet genom att systemet med pensionsstipendier förbättras.

Vi föreslår att systemet med konstnärsbelöningar avvecklas genom att ingen ny innehavare utses när en vakans uppstår. Däremot skall belöningar även i fortsättningen utgå till de nuvarande innehavarna. För att förbättra stödets realinnehåll för dessa och ge deras efterlevande större trygghet föreslås två förändringar.

För det första skall varje innehavare få ett basbelopp oberoende av inkomster i övrigt, dvs. egeninkomsten upp till basbeloppets nivå lämnas ograverad av avtrappningen. För det andra skall efterlevande make/maka eller barn upp till en ålder av 18 år erhålla ett efterlevandeskydd motsvarande ett och ett halvt basbelopp. Efterlevandeskyddet skall vara fast och alltså inte påverkas av avtrappningar.

Införandet av ett fast basbelopp för de nuvarande innehavarna medför i inledningsskedet en årlig merkostnad på upp mot 950 000 kr. (= dvs. antalet belöningar gånger ett basbelopp). Efterlevandeskyddet föranleder däremot inga årliga kostnadsökningar, eftersom det inträder först när en belöning upphör. Däremot medför det en förlängning av avvecklingstiden för konstnärsbelöningarna.

11.12 Stipendiefond för kulturförmedlare m. fl.

Inom studieförbund, amatörorganisationer, organisationer av facklig och politisk karaktär, barn- och ungdomsorganisationer etc. finns ett stort antal personer, som frivilligt och på fritid arbetar för att göra kulturutbudet tillgängligt och för att stimulera människor till egna kulturaktiviteter. Deras insatser skiljer sig på en rad områden från de insatser som anställda inom kulturinstitutioner gör. Skillnaden är framför allt att arbetet inom institutionerna är avlönat och att det dessutom ger bättre möjligheter till deltagande i olika former av utbildning, resor osv. Av de många kulturförmedlare, som arbetar inom föreningsliv och folkbildningsarbete, är ytterst få anställda. Denna kulturförmedlande verksamhet är ofta uppsökande, och genom den når man nya grupper. Insatserna av de fritidsarbetande kulturförmedlarna inom exempelvis organisationerna är en förutsättning för att de uppställda kulturpolitiska målen skall nås.

Det är i första hand en lokal och regional uppgift att stimulera kulturförmedlarna och deras verksamhet, men stimulans bör också komma från centralt håll. Vi föreslår därför att en statlig stipendiefond inrättas för kulturförmedlare m. fl. som huvudsakligen är fritidsarbetande och oavlönade, dvs. främst sådana som på det lokala planet arbetar praktiskt inom kulturlivet. Ofta är dessa personers insatser helt oavlönade och sker utan annan uppmuntran än den tillfredsställelse som arbetet i sig kan ge. Ett stipendium skulle då kunna vara ett erkännande av dessa insatser. Detta är emellertid inte det huvudsakliga skälet till förslaget om en stipendiefond. I likhet med konstnärerna är kulturförmedlarna i behov

av stimulans, och stipendierna bör kunna medverka till att bereda dem nya impulser för sin verksamhet.

Fondmedlen skall inte vara låsta till vissa ändamål. I stor utsträckning torde det bli fråga om resestipendier. Stipendier som ger möjlighet till en tids ledighet från förvärvsarbete och därmed ger mottagaren en period av förnyelse och förberedelse kan också tänkas.

Stipendier kan också utgå som erkänsla och stimulans till personer som under längre tidsperioder gjort betydande aktiva insatser inom exempelvis kör- och orkesterverksamhet, teater och hembygdsvård, folkbildning och forskning inom det lokala kulturlivet.

Stipendiebeloppet skall inte vara låst till ett visst belopp utan bestämmas med ledning av kostnaderna för det ändamål till vilket stipendiet skall användas. Stipendiefördelningen skall grundas på ett ansökningsförfarande, som i stort sett motsvarar konstnärsfondernas. Stipendium bör kunna sökas av de stipendieberättigade själva eller för deras räkning av de lokala organisationerna. Stipendium skall också kunna delas ut utan föregående ansökan.

Eftersom det i första hand är personer som verkar på det lokala planet som skall stipendieras, bör fondstyrelsen utses bland personer med ingående kännedom om det lokala kulturlivets olika former och om förutsättningarna för arbete på basplanet. Vi föreslår att fondstyrelsen skall bestå av åtta ledamöter av vilka fem – däribland ordföranden – utses av Kungl. Maj:t, varav tre på förslag av Folkbildningsförbundet, två på förslag av LO och TCO och tre på förslag av statens kulturråd.

Fondens sekretariat förläggs till statens kulturråd. För arvodering av sekreterare och annan personal föreslås rådet få ett årligt anslag på 4 000 kr., såvida inte dessa uppgifter kan läggas på personalens ordinarie tjänstgöring.

Vi föreslår att fondens verksamhet byggs upp successivt i enlighet med vad som anges i tabell 11.6.

Tabell 11.6 Kostnader för stipendiefond för kulturförmedlare m. fl. 1000-tal kr.

	År 1	År 2	År 3
Stipendiemedel	270 000	470 000	670 000
Arvoden till styrelsen	16 000	16 000	16 000
Arvode till sekreterare och annan personal	4 000	4 000	4 000
Resor	5 000	5 000	5 000
Övrigt	5 000	5 000	5 000
Summa	300 000	500 000	700 000

11.13 Kostnadssammanställning för kulturrådets förslag

Kostnaderna för i detta betänkande framförda förslag är redovisade i de avsnitt där de resp. förslagen framförts. Tabell 11.7 utgör en samman-

ställning av dessa kostnader. De angivna beloppen avser 1974 års kostnadsläge.

De föreslagna anslagsökningarna har fördelats på en treårsperiod. Vi utgår från att år 1 i våra kalkyler skall vara budgetåret 1976/77. Detta budgetår är det sista året för de insatser på kulturpolitikens område som berörs i prop. 1974:28. Enligt propositionen bör det inom treårsplanen "bli aktuellt att ta ställning för formerna för de statliga insatserna för kulturarbetarna" (s. 390). Enligt vår mening är det utomordentligt angeläget att det inte blir någon förskjutning i det viktiga led i kulturreformen som förslagen i det nu framlagda betänkandet behandlar.

Som framgår av tabell 11.7 innebär förslagen en ökning av berörda anslag med ca 25 milj. kr. under en treårsperiod, varav ca 11 milj. kr. faller på år 1 och ca 7 milj. kr. på vardera av de följande åren. Enligt denna plan skulle dessa anslag i 1974 års penningvärde efter treårsperioden uppgå till drygt 40 milj. kr. Detta får ses som en ram för de närmaste årens insatser inom vilken konstnärernas situation väsentligt kan förbättras. Som tidigare framhållits måste anslagsbehovet fortlöpande prövas och det synes inte möjligt att närmare bedöma vilka insatser som kan krävas på längre sikt. Som en allmän synpunkt vill vi framhålla att fortsatta insatser i främsta rummet bör inriktas på att ge upphov till arbetsmöjligheter och ersätta arbete samt att projektanslag i detta perspektiv bör ges en allt större roll. Man bör i detta sammanhang också notera att förslag från bl. a. litteraturutredningen, filmutredningen och 1965 års musei- och utställningssakkunniga direkt eller indirekt kan förbättra konstnärernas försörjningssituation. Åtgärder i anledning av dessa förslag kan antas komma att vidtas parallellt med ett genomförande av oss framförda förslag.

I anslutning till vad som nyss anförts vill vi erinra om vad vi tidigare (11.3.2.3) anfört om de sociala avgifterna: I den mån frågorna om de sociala avgifterna inte går att lösa på ett tillfredsställande sätt bör konstnärsgrupperna kompenseras kollektivt genom att hänsyn till avgiftsbelastningen tas vid medelsfördelningen till konstnärsfonderna. Om avgifterna höjs eller omfördelas på sätt som senast skett i fråga om folkpensionsavgifterna bör belopp motsvarande dem, som de självständigt arbetande konstnärerna belastas med, tillföras fonderna.

De föreslagna anslagsökningarna har relaterats till förhållandena budgetåret 1974/75. Vi förutsätter att vissa uppräkningar av berörda anslag kommer att ske redan budgetåret 1975/76 varför ökningarna (i 1974 års penningvärde) de därpå följande tre åren skulle bli mindre än de som anges i våra uppställningar för att nå de för år 3 föreslagna nivåerna. Det är emellertid önskvärt att så stor del som möjligt av treårsperiodens ökning sker redan år 1. En omfördelning av anslagsökningarna inom treårsperioden bör alltså ske med hänsyn till eventuella ökningar dessförinnan.

Förslagen avser främst former av direkt ersättning eller stöd till konstnärer. Vi har dock inte lämnat några förslag rörande storleken av biblioteksersättningen, talboksersättningen eller utställningsersättning varför dessa ersättningsformer inte ingår i uppställningen. Dessa anslag

Tabell 11.7 Sammanställning av kostnaderna för kulturrådets förslag. 1000-tal kr.

Ändamål	Nuläge	Ökning				Total kostnad år
	1974/75	1976/77	1977/78	1978/79	Summa ökning	1978/79
Statliga konstinköp	*4 210*	*2 080*	*2 580*	*2 580*	*7 240*	*11 450*
Statlig byggnation	3 250	800	800	800	2 400	5 650
Befintliga statliga lokaler	550	600	600	600	1 800	2 350
Nationalmuseet inkl. deposition hos myndigheter	410	180	180	180	540	950
Deposition hos regionala och lokala museer	0	500	1 000	1 000	2 500	2 500
Dramatikerersättning	*500*	*1 250*	*0*	*0*	*1 250*	*1 750*
Projektanslag utdelade av statens kulturråd	*0*	*1 500*	*1 500*	*2 000*	*5 000*	*5 000*
Konstnärsfonder	*9 560*	*4 886*	*2 630*	*2 630*	*10 146*	*19 706*
Långtids- och punktstipendier	5 249	2 762	1 381	1 381	5 524	10 773
Resestipendier	514	292	147	147	586	1 100
Pensionsstipendier och tillfälliga bidrag	2 367	1 139	570	570	2 279	4 646
Projektanslag	1 070	216	457	457	1 130	2 200
Bidrag till organisationer	0	150	75	75	300	300
Administration	360	327	0	0	327	687
Konstnärsbelöningar	*2 025*	*950*	*0*	*0*	*950*	*2 975*
Stipendier till kulturförmedlare m. fl.	*0*	*300*	*200*	*200*	*700*	*700*
Summa	*16 295*	*10 966*	*6 910*	*7 410*	*25 286*	*41 581*

uppgår budgetåret 1974/75 till 13 740 000 kr., 800 000 kr. resp. 300 000 kr. (ungefärligt belopp).

I detta betänkande har vi också lämnat förslag, rekommendationer och synpunkter rörande upphovsrättsliga förhållanden, skatter och avgifter samt ökat utnyttjande av konstnärer. Kostnader förknippade därmed har inte redovisats då dessa kostnader till en del är beroende av förhandlingar och/eller ändrad lagstiftning eller ligger inom kommunala myndigheters ansvarsområden.

Vi har heller inte beräknat kostnaderna för våra förslag rörande utbildning på kulturförmedlingens område.

Det bör också anmärkas att vi inte tagit upp några kostnader för informationsinsatser som kan föranledas av förslagen. Information kan effektivt föras ut genom konstnärernas fackliga organisationer.

Vid bedömningen av kostnadsförslagen bör beaktas att andra utredningar fört fram förslag som kan få stor betydelse för konstnärernas situation.

MUS 65 har i betänkandet (SOU 1974:43) Utställningar föreslagit inrättande av utställningsersättning för bild- och formkonstnärer som ställer sina arbeten till förfogande för offentliga utställningar. Utredningen har beräknat kostnaderna till 4,5 milj. kr. för den reguljära utställningsverksamheten samt ca 1 milj. kr. för den mer sporadiskt förekommande verksamheten.

Vi har tillstyrkt förslaget om en utställningsersättning men har inte entydigt tagit ställning för någon av de modeller och beräkningsgrunder som utredningen presenterat.

MUS 65 har vidare föreslagit höjda anslag och bidrag till Riksutställningar och Konstfrämjandet. Sådana medel kommer indirekt konstnärerna till godo genom en utökad verksamhet.

Litteraturutredningen har i sitt huvudbetänkande (SOU 1974:5) Boken lämnat förslag till litteraturstödjande åtgärder som kommer författare och översättare till godo. Förslagen avser bl. a. medföra ökade utgivningsmöjligheter, större garantiersättning och en ökad bokspridning framför allt via biblioteken.

Förslag framförda i filmutredningens olika betänkanden har till syfte att på olika nivåer förbättra kvalitetsfilmens villkor. Produktionsbidrag till kortfilm, bidrag till Sveriges Radio för produktionsutläggning och olika former av visningsstimulans bör indirekt gynna filmkonstnärerna.

Vi presenterade i Ny kulturpolitik (s. 513 f.) ett räkneexempel för utvecklingen av de statliga driftutgifterna för kultur fram till början av 1980-talet. Där förutsattes att andelen för kulturarbetarersättningar skulle öka från fyra till sju procent av totalutgifterna för kulturändamål. För detta ändamål borde anslagen, räknat i genomsnitt per år, öka med 24 procent under perioden 1973/74–1977/78 och med tolv procent under den därpå följande fyraårsperioden, allt beräknat i fasta priser. I absoluta tal skulle detta motsvara 6 milj. kr. i genomsnitt per år (uttryckt i 1972/73 års prisnivå) under de två fyraårsperioderna.

De förslag till stöd och ersättningar för kulturarbetare som redovisas i

tabell 11.7 ansluter i huvudsak till den skisserade planen. Vi föreslår att anslagen under en treårsperiod uppräknas med ca 25 milj. kr. eller ca 8,3 milj. kr. i genomsnitt per år, allt räknat i fasta priser. För att det mål för 1980-talets början som angavs i Ny kulturpolitik skall uppnås förutsätts vidare att ökningen i fasta priser blir av ungefär samma storleksordning under den därpå följande treårsperioden.

Särskilt yttrande

Av ledamoten Rolf Rembe

Bildkonstnärernas ekonomiska situation

Bildkonstnärerna är den konstnärsgrupp som har de svåraste ekonomiska problemen. De förslag kulturrådet lägger går ett stycke på väg för att lösa dessa. Anslaget för statens konstförvärv föreslås bli höjt med 7,2 milj. kr. Ett projektanslag om 5 milj. kr. ställes till statens kulturråds förfogande, och av detta kan uppskattningsvis ca 2 milj. kr. komma att tillfalla bildkonstnärer i form av arvoden eller löner (när det gäller bildkonstnärer måste alltid en betydande del av projektmedel gå bort i form av materialkostnader). Posten projektanslag inom bild- och konstnärsfonden föreslås bli höjd i förhållande till nuvarande anslag med 0,43 milj. kr. Slutligen förutses en ökning av rikttalet för antalet långtidsstipendier till konstnärer inom bild- och formområdet från 141 till 170, vilket innebär en ökning med ca 1 milj. kr. om hänsyn tas till att dessa stipendier i fortsättningen blir skattebelagda. Sammanlagt innebär detta för bildkonstnärernas del en förbättrad ekonomi med drygt 10 milj. kr.

Härtill kommer förslaget från 1965 års musei- och utställningssakkunniga om ersättning till bildkonstnärer och konsthantverkare som lånar ut sina verk till utställningar. Förslaget beräknas tillföra konstnärerna 5–6 milj. kr.

Allt som allt skulle bildkonstnärernas situation under 1970-talet komma att förbättras med ca 15 milj. kr. Detta kan se ut som ett betydande belopp men är i själva verket otillräckligt för att på något avgörande sätt ändra bildkonstnärernas ekonomiska läge. Enligt KRO/SIFO:s undersökning år 1967 var bildkonstnärernas genomsnittsinkomst av konstnärligt arbete ca 8 000 kr. per år; motsvarande siffra i dag överstiger sannolikt inte 12 000 kr. Antalet yrkesverksamma bildkonstnärer och konsthantverkare är ca 3 000. De föreslagna reformerna ökar således inte genomsnittsinkomsten för bildkonstnärerna mer än ca 5 000 kr. per år. Även framgent kommer dessa att vara en markant låglönegrupp i samhället.

Utställningsersättningen

Ytterligare statliga insatser är alltså nödvändiga. De bör framför allt gälla utställningsersättningen. Det förslag som framförts av MUS 65 är enligt

min mening otillfredsställande både ur principsynpunkt och med hänsyn till det ekonomiska resultatet.

Förslaget hänför sig endast till den del av utställningsverksamheten, där konstnären själv lånar ut sina verk. I den situationen är bildkonstnären principiellt sett i samma situation som t. ex. författaren som medger tryckning av sitt manuskript och skådespelaren som åtar sig ett engagemang. Han kan alltså samtycka eller vägra samtycka, beroende på de villkor som erbjudes. En uthyrningsersättning av det slag som MUS 65 föreslår borde därför snarast lösas med de metoder som tillämpas på arbetsmarknaden, dvs. genom avtal träffade mellan utställaren och konstnärernas organisationer. En förlaga existerar redan genom avtalet mellan Riksutställningar och KRO.

Statsmakternas uppgift i detta sammanhang bör vara att *underlätta* avtalsprocessen genom att ge ekonomiskt stöd åt utställarna. Det bör kunna ske enligt samma principer som gäller för teater- och orkesterverksamheten. Till teatrar och orkestrar med kommunala huvudmän lämnar staten f. n. bidrag med 55 % av personalkostnaderna; när det gäller nationalteatrarna och Riksteatern lämnar staten i stället ett direkt stöd i förhållande till verksamhetens underskott. En lösning efter dessa linjer skulle också ha fördelen att konstnärerna genom sina fackliga organisationer själva kunde medverka i utformningen av utställningsersättningen.

Denna rätt att ställa ut konstnärernas egna verk måste emellertid noga skiljas från den utställningsverksamhet som sker med verk som konstnären inte längre själv äger utan har försålt till museer, institutioner eller privatpersoner. I detta senare fall kan konstnären inte längre ställa några villkor för att man utnyttjar hans konstverk. Han befinner sig där i principiellt samma situation som författaren när de offentliga biblioteken lånar ut hans böcker.

För den form av s. k. sekundärutnyttjande som biblioteksutlåningen utgör har staten tillerkänt författarna den s. k. biblioteksersättningen, som distribueras via författarfonden. En motsvarande ersättning är motiverad när det gäller sekundärutnyttjande av bildkonstnärernas verk. De försålda verken utnyttjas ofta för permanent utställning kanske i decennier och/eller för vandringsutställningar på kanske hundratals platser.

För detta bör konstnären rimligen ersättas. Vid försäljningstillfället har han oftast ingen möjlighet att kompensera sig för detta ökade utnyttjande av hans verk. I åtskilliga fall går detta utnyttjande f. ö. inte att förutse när försäljningen sker. Ett fortsatt "ersättningsfritt" sekundärutnyttjande av bildkonstnärernas verk för utställningar i samhällelig eller samhällsunderstödd regi samtidigt som konstnärerna lever och arbetar under påfrestande ekonomiska villkor borde vara uteslutet.

En reform är alltså nödvändig. Utformningen av den kan jag här bara skissera. Liksom biblioteksersättningen bör den i viss utsträckning knytas till *omfattningen* av verksamheten. Det kan inte vara särskilt svårt att årligen registrera vilka konstverk som varit utställda i offentlig utställningsverksamhet och hur lång tid de varit utställda. För varje utställningsmånad kan sedan ett ersättningsbelopp fastställas på samma sätt som

biblioteksersättningen fastställes, dvs. av statsmakterna.

Även när det gäller fördelningen av denna utställningsersättning kan man i princip följa det system som tillämpas för biblioteksersättningen. En del kan sålunda fördelas efter den individuella förekomsten i utställningarna, eventuellt med ett visst takbelopp, medan en annan del utnyttjas för anslag eller stipendier till konstnärer efter en bedömning av kvalitet och behov (jämför författarfondens kollektiva del). Avvägningen mellan "individuell" och "kollektiv" användning bör i hög grad få ankomma på konstnärernas egna organisationer, eftersom utställningsersättningen i praktiken utgör ett *vederlag* från samhället till bildkonstnärerna för deras insats i de offentliga utställningarna.

Administrationen och fördelningen av utställningsersättningen kan enklast ske genom den bild- och formkonstnärsfond, som föreslagits av kulturrådet i avsnitt 11.10, på samma sätt som författarfonden handlägger fördelningen både av de statliga konstnärsstipendierna och biblioteksersättningen.

Storleken av denna ersättning kan fastställas först efter en inventering av hur många konstverk som ingår i utställningsverksamheten. Den bör lämpligen utföras genom statens kulturråd. När det gäller ersättningens nivå bör överläggningar äga rum med bildkonstnärernas organisationer. Det kan vara av intresse i detta sammanhang, att ersättningen till författare m. fl. för utlåningen av deras verk genom bibliotek under budgetåret 1974/75 beräknas uppgå till 13,7 milj. kr.

Upphovsrätt och kulturpolitik

Biblioteksersättningen är inte grundad på något upphovsrättsligt anspråk. Detsamma skulle komma att gälla för en sekundärersättning vid utställningar. Reformen brådskar, och det finns ingen anledning att avvakta resultatet av det utredningsarbete som inletts på upphovsrättsområdet.

På längre sikt bör emellertid dessa ersättningar förankras i upphovsrätten.

Det har på sina håll i dag skymtat en skepsis mot upphovsrättsliga lösningar av relationerna mellan samhället och konstnärerna. Jag har svårt att förstå denna. Att upphovsrätten utvecklats som den gjort under 1900-talet har utan tvekan varit till gagn både för samhället och för konstnärerna. Upphovsrätten stimulerar konstskapandet och värnar konstnären mot exploatering. Därför har den också en vital kulturpolitisk funktion.

Några nämnvärda svårigheter för samhället eller övriga avnämare att nå överenskommelser med konstnärerna om utnyttjandet av de skyddade produkterna har knappast förelegat. STIM, författarfonden, SAMI och nu senast BONUS har erbjudit smidiga och föga kontroversiella lösningar på de utnyttjande- och fördelningsproblem som följer med upphovsrätten. Under år 1974 har överenskommelse träffats med Klys och med

personalen vid Sveriges Radio som gör det möjligt att överföra samtliga svenska TV-program till videokassetter för visning ombord på den svenska handelsflottan. Talet om att upphovsrättsliga konstruktioner skulle leda till krångel för avnämarna och samhället bygger enligt min mening på okunnighet.

Även ideologiska argument användes ibland mot upphovsrätten. Den skulle vara ett uttryck för ett privatkapitalistiskt synsätt och därför böra avvecklas eller begränsas. Det är ett argument som förefaller ansträngt i ett samhälle som inte avvecklat den privata äganderätten på mera centrala områden.

Även i ett mera "socialiserat" samhälle kommer upphovsrätten att behövas, bl. a. som ett instrument för en internationell reglering av utbytet av konstnärliga produkter och tjänster. Det är intressant att notera hur socialistiska länder under senare år anslutit sig till internationella konventioner på området, senast Sovjetunionen, som ratificerat världskonventionen om upphovsrätt.

Upphovsrätten kan bl. a. ses mot ett uttryck för uppskattning av konstnärernas bidrag till samhällsarbetet. Den aspekten blir mer framträdande ju mer samhället tar sitt kulturpolitiska ansvar på allvar.

En annan funktion hos upphovsrätten är att garantera konstnärernas integritet gentemot det samhälle de skildrar eller kritiserar. Det är inte svårt att i den tid vi lever i föreställa sig både en politisk och en teknisk utveckling som kan hota den integriteten.

Internationellt har Sverige räknats till föregångsländerna på det upphovsrättsliga området. Det har haft betydelse i den ekonomiska strid som ständigt pågår om kulturmarknaderna. Att de svenska och övriga nordiska konstnärerna haft en relativt stark upphovsrättslagstiftning att falla tillbaka på har varit ett stöd också för deras utländska kolleger. En försvagning eller avveckling av detta lagskydd skulle i motsvarande grad försvaga dem. Det borde inte vara ett intresse för den svenska staten att medverka till att stärka de internationella exploatörsintressena på konstnärernas bekostnad.

Sammanfattning

Utöver de åtgärder som föreslås i detta betänkande vill jag föreslå

att en ersättning för sekundärt utnyttjande av bildkonstverk i offentliga utställningar i samhällelig eller samhällsstödd regi snarast införes efter mönster av biblioteksersättningen, samt

att såväl biblioteksersättningen som den föreslagna utställningsersättningen stadfästes i upphovsrättslagen i samband med en kommande översyn av denna.

Bilaga A Kulturrådets ledamöter, sekretariat och experter

Ledamöter

I arbetet med nu föreliggande betänkande har följande ledamöter deltagit:

bildningskonsulenten Bengt Andersson
sektionschefen Henry Björinder
redaktören Rune Blomkvist
professorn Hans-Erland Heineman
museiintendenten Bengt Häger
kulturchefen Bertil Jansson
fil.lic. Bo Lagercrantz, vice ordförande
rikskonsertchefen Paul Lindblom, ordförande
förbundsdirektören Rolf Rembe, sekreterare

Sekretariat och kansli

Då Rolf Rembe p. g. a. andra inte förutsedda åtaganden endast i begränsad omfattning kunnat direkt delta i arbetet inom sekretariatet har sekretariatsfunktionerna till största delen handhafts av de biträdande sekreterarna. Dessa har under olika perioder av utredningsarbetet varit:

Gösta Forsström
Nils Johansson
Thomas Nyh
Staffan Sjöberg
Leif Sundkvist

I rådets kansli har under olika perioder följande arbetat:

Eva Backström
Gerd Brandt
Anne Thunberg

Experter

Experter, under hela eller del av den tid arbetet med nu föreliggande betänkande pågått, har varit följande:

konstnären Bo Ahlsén
departementssekreteraren Birgit Assarsson
rektorn Carl Cramér
avdelningsdirektören Torbjörn Forsell
författaren Jan Gehlin
studieombudsmannen Bengt Johanson
studierektorn Inge Johansson
departementssekreteraren Klas Jonés
avdelningsdirektören Carl-Johan Kleberg
chefen för Riksutställningar Gunnar Westin

Bilaga B Till kulturrådet överlämnade handlingar, remisser m m

Sedan kulturrådets föregående betänkande avlämnades har till rådet från utbildningsdepartementet överlämnats förljande handlingar för beaktande eller för att tagas under övervägande vid fullgörandet av det åt rådet givna uppdraget.

Skrivelse den 20 januari 1972 från dramatiska institutet angående arbetsmarknadsstrukturen för personer som genomgått utbildning vid institutet.

Skrivelse den 18 september 1972 från teater- och musikrådet med förslag rörande ändring av bestämmelserna om stöd åt svenskt sceniskt verk.

Skrivelse den 5 september 1972 från Sveriges författarförbund med förslag om vissa ändringar i kungörelsen (1962:652) angående Sveriges författarfond.

Skrivelse den 7 december 1972 från Föreningen Svenska tonsättare med förslag om åtgärder på biblioteksområdet avseende inköp av fonogram m. m.

Skrivelse den 26 januari 1973 från Svenska tonkonstnärsförbundet ang. konstnärsstipendienämndens fördelning av stora arbetsstipendier inom vissa konstområden.

Skrivelse den 21 mars 1973 från Bertil Gadö och den 22 mars 1973 från Östen Drakfelt rörande fördelningen av konstnärsstipendier m. m.

Skrivelse den 19 april 1973 från Sandro Key-Åberg angående konstnärsbelöning.

Skrivelse den 7 augusti 1973 från Nils Zetterberg rörande bildkonstnärernas arbetsvillkor.

Skrivelse den 26 november 1973 från teater- och musikrådet med förslag till provisorisk ändring av bestämmelserna betr. stöd till svenskt sceniskt verk.

Skrivelse den 18 februari 1974 från Sveriges författarfond med anhållan att 6 § i kungörelsen (1962:652) angående Sveriges författarfond ändras.

Rådet har vidare yttrat sig över följande utredningar m m.

Den 4 april 1973 till statsrådsberedningen över arbetsgruppens för framtidsforskning betänkande Att välja framtid (SOU 1972:59).

Den 5 april 1973 till utbildningsdepartementet över 1968 års beredningsom stat och kyrka betänkande Samhälle och trossamfund jämte bilagor (SOU 1972:36).

Den 9 maj 1973 till utbildningsdepartementet över en ansökan från Arbetarnas bildningsförbund om särskilt anslag för att genomföra regionala och lokala kulturförmedlarkurser.

Den 12 juni 1973 till utbildningsdepartementet över filmutredningens betänkande Filmen och samhället 2 (SOU 1972:9).

Den 12 juni 1973 till Svenska Unescorådet rörande Unescos program 1975–1980.

Den 13 augusti 1973 till utbildningsdepartementet över 1965 års musei- och utställningssakkunnigas betänkanden Kulturminnesvård (SOU 1972:45) och Museerna (SOU 1973:5).

Den 11 september 1973 till riksdagens kulturutskott över motionen 448 till 1973 års riksdag rörande åtgärder mot maktkoncentrationen inom den kommersiella kultursektorn.

Den 1 oktober 1973 till utbildningsdepartementet över operautredningens betänkande Operans verksamhet och organisation (Ds U 1973:6).

Den 2 oktober 1973 till utbildningsdepartementet över betänkandet Nämnden för svensk språkvård – framtida ställning och organisation (Ds U 1973:10).

Den 4 oktober 1973 till utbildningsdepartementet över lärarutbildningskommitténs betänkanden Fortsatt reformering av lärarutbildningen (SOU 1972:92) och Förslag till studieplaner (SOU 1972:93).

Den 30 januari 1974 till utbildningsdepartementet över 1969 års radioutrednings betänkande Radio i utveckling (SOU 1973:8).

Den 5 februari 1974 till utbildningsdepartementet över 1968 års utbildningsutrednings betänkande Högskolan (SOU 1972:2).

Den 17 april 1974 till utbildningsdepartementet över 1968 års utbildningsutrednings betänkande Högskolornas förvaltning (SOU 1973:47).

Den 3 juli 1974 till utbildningsdepartementet över filmutredningens betänkande Samhället och filmen 4 (SOU 1973:53).

Den 4 juli 1974 till utbildningsdepartementet över 1968 års litteraturutrednings betänkande Boken (SOU 1974:5).

Den 12 september 1974 till utbildningsdepartementet över reklamutredningens betänkande Reklam III, TV-reklamfrågan (SOU 1973:10).

Bilaga C Förteckning över kultur- och konstnärsstipendier

Förteckningen avser stipendier från donationer och stiftelser (se 8.5)

1. Stipendier för flera konstnärsgrupper

a. Fackförbunds stipendier och priser

Landsorganisationens kulturstipendier	50 000 kr.
Svenska byggnadsarbetarförbundets kulturstipendier	52 000 kr.
Svenska metallindustriarbetarförbundets kulturstipendier	20 000 kr.
Svenska sjöfolksförbundets kulturpris	2 000 kr.
Svenska träindustriarbetarförbundets kulturpris	25 000 kr.

b. Folkrörelseorganisationers stipendier och priser

Gotlands ABF:s stipendium	1 000 kr.
Norrbottens arbetarrörelses kultur- och stipendiefond	500 kr.
Norrtälje arbetarkommuns kulturstipendium	500 kr.
Stockholms arbetarkommuns 1 maj-stipendium	5 000 kr.
d:o Hans Karlssons minnesfond	2 300 kr.
Umeå ABF:s kulturfond för Västerbotten	1 000 kr.
Uppsala arbetarkommuns kulturstipendium	2 000 kr.
Viktor Larssons minnesfond, Västerås	1 000 kr.
Örebro arbetarkommuns stipendium	1 000 kr.

c. Statliga eller med statliga medel bekostade anslag

SIDA stipendier för u-landsstudier	275 000 kr.

d. Övriga stipendier och priser

Arvika Rotaryklubbs kulturpris	1 000 kr.
Gotlands Gille, Stockholm	1 000 kr.
Gävleborgs sparbanks kulturstipendiefond	5 000 kr.
J C Kempes och Seth M Kempes minnesfonder för konstnärliga och därmed jämförliga kulturella ändamål i Västernorrlands, Västerbottens och Norrbottens län	okänt
Lions Club, Stockholm, Gamla stans kulturstipendium	okänt
Sveriges Lions stipendium, riksstipendiet	13 000 kr.

Stiftelsen San Micheles stipendier	5 500 kr.
Carl Bertel Nathorsts stiftelse	varierande
Norrlandsförbundets kulturfond, ett eller flera stipendier	1 000 kr.
Ragnar Oldberg-stipendiet för insatser i eller för det decentraliserade kulturlivet	5 000 kr.
Roslagens kulturpris, Väddöbacka	3 000 kr.
Lisa och K J Sandbergs kulturfond, Kiruna	500 kr.
Svensk Damtidnings kulturpris	3 000 kr.
Sveriges Godtemplares Ungdomsförbunds kulturstipendium	okänt
Svenska filmproducenters fond till regissörer, fotografer, skådespelare, författare och tekniker inom filmen	8 000 kr.
Wallinsamfundets Wallinpris, vart tredje år	2 000 kr.

2. Stipendier för arkitekter

Ivar Tengboms fond för belöning av verk av hög arkitektonisk och konstnärlig kvalitet	10 000 kr.

3. Stipendier för bildkonstnärer

a. Konstakademiens stipendier

Akademiens för de fria konsterna särskilda understödsfond: resestipendium	4 000 kr.
Emil Bergs resestipendium	22 000 kr.
E J & A Ekelins fond	okänt
B H Evers stipendiefond	1 500 kr.
Sigrid Fridmans fond kvinnlig skulptör	4 000 kr.
Folke Hellström-Linds stipendium	9 500 kr.
M & A Hemmars stipendium	1 800 kr.
Axel Hirschs stipendier	30 000 kr.
O & J Hullgrens fond	6 200 kr.
Emil Johanson-Thors stipendiefond, grafiker	500 kr.
C L Kinmansons resestipendium	3 300 kr.
Carl Larssons stipendium	3 500 kr.
Inez Leanders ateljéstipendier, två ateljéer	okänt
Jenny Linds fond, tre resestipendier	15 000 kr.
A & E Lindmans resestipendium	3 500 kr.
William Nordings stipendium	2 400 kr.
Ellen Roosval-Hallwyls skulpturfond, vart femte år kvinnlig skulptör	okänt
Ulrika Rosencrantz stipendium	1 700 kr.
Harald Sallbergs fond, grafiker	650 kr.
Otte Skölds stipendium	1 500 kr.
Wilhelm Smiths fond	okänt
E Sääfs resestipendium	4 500 kr.

Uno Troilis stipendiefond	
porträttmålare	600 kr.
Wilhelm Wohlfahrts minne, resestipendium	2 500 kr.

b. Konstföreningars stipendier

Konstföreningen Auras kulturfond	1 000 kr.
Dalarnas konstförenings stipendier	3 500 kr.
Dalslands konstförenings resestipendium	2 000 kr.
Eskilstuna konstförenings stipendium	1 000 kr.
Hallands konstförenings konstnärsstipendium	3 000 kr.
Jämtlands läns konstförening	
Acke Åslunds-stipendiet	3 000 kr.
Kullens konstförenings konstnärsstipendium	
till minne av Rickard Brodin	500 kr.
Limhamns konstförenings stipendier	3 000 kr.
Skånes konstförenings stipendier	26 000 kr.
Konstföreningen Spectrums stipendium, Malmö	1 000 kr.
Sveriges allmänna konstförenings stipendier, vartannat år	20 000 kr.
Värmlands konstförenings resestipendiefond	2 000 kr.
Örebro konstförenings stipendium	1 000 kr.
Östgöta konstförenings stipendier	
Olga Nilssons stipendium vart tredje år	1 000 kr.
Föreningens stipendium	2 000 kr.

c. Konstnärsföreningars stipendier

Art Femme-logens kulturpris, Arboga	2 500 kr.
Sällskapet Gnistan, Göteborg	
Adlerbertska stipendiet	4 000 kr.
Sällskapets stipendium	3 000 kr.
Grafiska sällskapets stipendium	1 000 kr.
Göteborgs konstnärsklubbs kamratstipendium	2 000 kr.
Svenska konstnärers förenings stipendier,	
äldre konstnärer	2 000 kr.
Föreningen Svenska konstnärinnors stipendium	1 200 kr.
Malmö konststudios stipendium	5 500 kr.
Föreningen Pro Artes stipendier, Uppsala	
konstnärsstipendium	2 000 kr.
konsthantverksstipendium	1 000 kr.

d. Stiftelsestipendier

Ester Almquists stipendium, Lund	5 000 kr.
Eric Ericssons stiftelses stipendier, Göteborg	7 500 kr.
Birgitta Hammarskiölds stipendium, Uppsala	
till konstnärer över 60 år	1 000 kr.
Helge Ax:son Johnsons stiftelse	58 000 kr.
Ester Lindahls stipendier	36 000 kr.

Konstnären Emil Olssons minnesfond, Malmö, ålderstigna, sjuka, i Skåne födda eller verksamma konstnärer	varierande belopp
Stiftelsen Palettens stipendium	2 500 kr.
Skånes hembygdsförbund:"Lengertz' kulturpris"	12 000 kr.
Stiftelsen Anna Lisa Thomsons minnesstipendium	3 000 kr.
Ellen Trotzigs stipendiefond för skånska konstnärer	20 000 kr.
Ragnar & Birgit Åhléns stiftelse stipendium till konstnär i Dalarna	2 000 kr.

e. Övriga stipendier

Tidningen Frihets konstnärsstipendium	2 500 kr.
Humanitära sällskapets stipendium, Lund bidrag till gallerihyra	1 000 kr.
Konstfrämjandet	
grafik-pris	10 000 kr.
stipendier till yngre konstnärer	8 000 kr.
Galleri Kustens stipendium, Göteborg bidrag till gallerihyra	1 000 kr.
Moderna Museets vänner	
K A Linds hederspris till skulptör vart femte år	20 000 kr.
Nationalmuseum, stipendiet Unga tecknare	2 000 kr.
Nivea stipendiefond	
grafikpris till elev vid Valands konstskola	1 500 kr.
Råå värdshus naturastipendium	
14 dagars vistelse för konstnär utanför Skåne	okänt
Svenska Tobaksbolagets resestipendium	
resa till och vistelse på Cavalla, Grekland	20 000 kr.
Wadköpings stipendier, Örebro	5 000 kr.
Värmlands musievänners stipendium	1 500 kr.

4. Stipendier för fotografer

Svenska fotografernas förbunds stipendier 6 st	varierande belopp
Fotografiska museets vänners stipendium till fotograf som utställt på Unga fotografer	2 000 kr.
Tidskriften Populär fotografis stipendium	2 500 kr.
Utställningen Unga fotografers stipendium till fotograf som utställt på denna utställning	2 000 kr.

5. Stipendier för författare

a. Bokförlagsstipendier

Aldus bokförlags arbetsstipendium för koncentrerat arbete på fullbordandet av populärvetenskaplig bok	10 000 kr.
Bernces förlag, Malmö	3 000 kr.

Albert Bonniers förlag AB	
stipendiefond för svenska författare	30 000 kr.
debutantstipendium	3 000 kr.
barnboksförfattarstipendium	3 000 kr.
stipendier till yngre och nyare författare	
2 resestipendier	varierande
2 arbetsstipendier	varierande
Albert Bonniers 100-årsminne	varierande
Författarlöner 2-åriga à 18 000 kr.	36 000 kr.
P A Norstedt & Söner, debutantstipendium	5 000 kr.
Rabén & Sjögrens bokförlag	
stipendier till författare, illustratörer och översättare	12 000 kr.
stipendier till barnboksförfattare	10 000 kr.
Astrid-Lindgren-stipendiet	30 000 kr.
Wahlström & Widstrands bokförlag	
till unga författare som medverkat i antologi	5 000 kr.
Åhlén & Åkerlunds förlags AB	
stora journalistpriset	30 000 kr.
författare, journalister, fotografer, illustratörer, tecknare och filmfotografer som medverkat i dagspress, annan periodisk press, TV el.radio.	

b. Litterära samfunds och sällskaps stipendier

Dan Anderssons-sällskapets pris	5 000 kr.
Ferlin-sällskapets stipendium	3 000 kr.
Göteborgs författarsällskaps stipendier	2 000 kr.
Jeremias-fondens stipendium, Örebro	2 500 kr.
Samfundet De Nio, Stockholm	
stora pris 1 à 2 à	10 000 kr.
mindre priser	varierande belopp
Birger Sjöbergsällskapet, vart femte år	5 000 kr.
Skånes författarsällskaps kamratstipendium	500 kr.
Svenska översättarförbundets Elsa Thulin-pris	2 000 kr.
Tegnérsamfundets pris	1 000 kr.
Prins Wilhelms donationsfond för svenska författare	11 000 kr.
Stiftelsen Övralid (vartannat år författare, vartannat litteraturforskare)	6 000 kr.
Smålands författarsällskaps stipendium, Ljungby	1 000 kr.
Sveriges författarförbunds stipendier	
avkastningen av 12 st donationsfonder	varierande
härutöver naturastipendier	belopp

c. Stiftelsers, fonders och akademiers stipendier och priser

Dewerthska stiftelsens kulturpris	3 000 kr.
Litteraturfrämjandet (Boklotteriet)	
stora priset	50 000 kr.
stora romanpriset	15 000 kr.

C E Englund-priset (lyrikpris)	15 000 kr.
Journalist- och kulturskribentpriser	20 000 kr.
Lotteriarrangörernas andelar i stipendier	
ABF, Stockholm	10 000 kr.
Aftonbladet	10 000 kr.
Landsbygdens författarstipendier	10 000 kr.
Tidningen Vi	10 000 kr.
FIB:s lyrikklubbs stipendier	10 000 kr.
övriga stipendier	varierande belopp
Sixten Heymans pris, Göteborg	
varannan gång författare, varannan gång vetenskapsman	15 000 kr.
Längmanska kulturfondens stipendier ca	60 000 kr.
Fredrik Ströms minnesfond	
författare med anknytning till Stockholm	22 000 kr.
Svenska akademiens priser och stipendier	
Kungl. priset	1 000 kr.
Bellman-priset	30 000 kr.
Teater-priset (dramatiker, artist, regissör)	10 000 kr.
Zibetska priset	1 800 kr.
Akademiens översättarpris	5 000 kr.
Schückska priset	7 000 kr.
Doblougska författarpriset (en svensk/en norsk författare)	15 000 kr.
Ida Bäckmanns stipendium	5 000 kr.
Signe Ekblad-Eldhs donation	15 000 kr.
Blomska stipendiet	4 000 kr.
Akademiens språkvårdspris	4 000 kr.
Beskowska resestipendiet	5 000 kr.

d. Tidningars och tidskrifters stipendier

Gefle Dagblads kulturpris	1 000 kr.
Helsingborgs Dagblads stipendium	1 000 kr.
Norrköpings Tidningars kulturpris	3 000 kr.
Nya Wermlands & Karlstads Tidningens stipendium	2 000 kr.
Svenska Dagbladets litteraturpris	5 000 kr.
Sydsvenska Dagbladets kulturpris	10 000 kr.
Tidningen Vi	
illustratörstipendium	6 000 kr.
Evert Taube-stipendium	5 000 kr.
Vår Lösens och svenska kyrkans kulturinstituts författarstipendium	2 000 kr.
Västervikstidningens stipendium	1 000 kr.
Östersunds Postens norrländska litteraturpris	3 000 kr.

e. Övriga stipendier

Berns salongers pris	
Stockholms-skildrare	5 000 kr.
Bjelle-fonden, Sveriges lantbruksförbund	
yngre författare eller bildkonstnär	2 000 kr.
Gulliverpriset	
till någon som bidragit till att öka förståelsen	
för barnboken	4 000 kr.
Sveriges Radio:	
nordiskt hörspelspris	10 000 kr.
nordiskt TV-dramatiker-pris	40 000 kr.
Sällskapet Stallbrödernas stipendium	
vartannat år skådespelare, vartannat journalist	1 000 kr.

6. Stipendier för konsthantverkare

Peter Beijers fond	
resestipendium till inom Svenska slöjdföreningens	
område verksamma yngre konsthantverkare	okänt
Göteborgs konsthantverkares förenings stipendium	1 000 kr.
J C W Hamelmanns fond	
utlandsresa för manlig elev som genomgått	
Konstfackskolan	okänt
Sveriges Juvelerares och Guldsmeders Eligiuspris	2 500 kr.
Wilhelm Kåge-fonden, Gustavsberg	
till keramiker	2 000 kr.
Fredrik Lunnings pris, Svenska Slöjdföreningen	
till unga nordiska konsthantverkare	$ 7 000
H O & A Rundquists fond	
resestipendium för utlandsstudier för elev som	
genomgått Konstfackskolan	okänt
Svenska Slöjdföreningens stipendier	
avkastningen av 7 olika fonder	300–2 500 kr.

7. Stipendier för kulturskribenter, journalister

Gotthard Johanssons minnesfond	okänt
Nordiska kulturkritikersstipendier	22 000 kr.
Publicistklubbens stipendiefonder, ca 25 st	okända

8. Stipendier för musiker, sångare och tonsättare

a. Stipendier genom Musikaliska akademien och musikhögskolan

Hilda Anderssons fond	1 900 kr.
B & M von Beskows fond, vartannat år	1 500 kr.
Tage Books fond, kompositör	10 000 kr.
Gottfrid Boons fond, pianist	1 000 kr.
Julia Claussens fond, sångare	700 kr.

Eilhelm Freunds minnesfond, ackompanjatör	2 500 kr.
Fr & H Hagströms fond	2 500 kr.
Christ Johnsons Music Fund, tonsättare	40 000 kr.
Jenny Linds fond, sångare, vartannat år	7 500 kr.
I & G Lundgrens stiftelse	12 000 kr.
Åke Malmfors fond, kompositör	700 kr.
Alma Malmström-Lindströms fond, sångare	1 750 kr.
Christina Nilssons fond, sångare	45 000 kr.
Ulrika Rosencrantz fond, sångare	1 800 kr.
Ruth Sundins fond, pianist/violinist	9 000 kr.
A R Wachtmeisters fond, pianist/violinist	12 000 kr.

(Anm. Totalt redovisas något över 100 olika fonder hos akademien och musikhögskolan. Ovanstående stipendier ingår i denna siffra.)

b. Stipendier av statliga medel

IRK debutstipendier, 2 per år	okänt

c. Stipendier från stiftelser och fonder

Arthur Birgins stiftelse	varierande
Sven Ingvars-fonden, unga värml. musiker	1 000 kr.
Jan Johanssons minnesfond	5 000 kr.
Kyrkosångens vänners centralkommitté, tonsättare	500 kr.
Svenska musikerförbundets stipendiefond, för utbildning i instrumentalmusik	13 500 kr.
Henrik Nordmarks 70-års fond, sångare och musiker	2 000 kr.
M & A Pareys stipendiefond, Göteborg	23 000 kr.
RM-orderns stipendium, sång- eller teaterartist	7 500 kr.
I & E Rosenborgs stiftelse för svensk musik	10 000 kr.
Prins Wilhelms 80-årsfond för sångare, dansare och musiker som medverkat i Drottningholms slottsteaters föreställningar	1 000 kr.

d. Övriga

Dorotea musikallians' stipendium	500 kr.
Tidningen Expressens stipendium "Spelman"	2 000 kr.
Folkparkernas och SAS Jenny Lind-stipendium	USA-resa + 3 000 kr.
Gröna Lunds Jussi Björlings minne	5 000 kr.
Bellmanspris till musiker för instrumentering av svenska ballader och visor	2 000 kr.
Evert Taube-stipendiet	2 000 kr.
Eduard Magnus fond för uppförande av större musikverk	okänt
SKAP-stipendier	22 000 kr.
STIM-stipendier, tonsättare	
arbetsstipendier	40 000 kr.
studiestipendier 1 à 2 à	6 000 kr.
Ture Rangströms fond	5 000 kr.
IRK, debutantstipendier 1 à 2	okänt

9. Stipendier för skådespelare och scenkonstnärer

a. Kommunala stipendier

Stockholms kommuns teaterpris	75 000 kr.
tilldelas en av Sthlms privatteatrar; summan delas av de medverkande i den belönade produktionen	
Västerås kommunfullmäktiges jubileumsfond, vartannat år	3–5 000 kr.

b. Kungl. teatrarnas donationsfonder

Dramaten	
Brobergska stipendiefonden	2 000 kr.
Axel Elmlunds stipendiefond	1 200 kr.
Oscar Lindgrens stipendiefond	3 000 kr.
Eugene O'Neills fond	5 000 kr.
Operan	
Jussi Björlings minnesfond	5 000 kr.
John Forsells fond	1 000 kr.
Carl von Platens fond	
även för anställda vid Dramaten	3 000 kr.
Set Svanholms minnesfond	1 500 kr.
Pensionsfonder: Ida Bergers legat	
K A Odelius donationsfond	
pensionsfonder: V C A Svenssons donationsfond	okända

c. Svenska teaterförbundets stipendier	varierande belopp
Edvin Adolphsons studiefond	belopp
Oscar Baeckströms fond (pension)	
Gösta Ekmans minnesfond	
Märta Ekströms stipendiefond	
Daniel Engdahls stipendiefond	
Gustaf Fredrikssons stipendiefond	
Karl Gerhard hedersfond	
Ivan Hedqvists fond (pension)	
Vilhelm Mobergs stipendiefond	
Anna Norrie fonden (pension)	
Margit Rosengrens stipendiefond, vart tredje år	
Svenska teaterförbundets rese- och stipendiefond	
Anders de Wahls fond	
Olof Winnerstrands stipendiefond	

d. Teaterföretags stipendier

Göteborgs stadsteaters stipendier	
Göteborgs teaterförenings stipendium	2 000 kr.
Torsten Hammaréns stipendium	1 200 kr.
Wanda Rothgardt-Friedmanns minne	400 kr.
Helsingborgs stadsteaters stipendium	1 600 kr.
Ingemarsspelens Ingemarsstipendium	1 500 kr.

Malmö stadsteaters stipendier	
artistklubbens kamratstipendium	1 000 kr.
studie- och stipendiefonden	5 000 kr.
Riksteaterns stipendium, Stockholm	1 000 kr.
Anders Sandrews stiftelse	
julstipendiet/vårstipendiet	10 000 kr.
teater- och filmarbetare, vartannat år	250 000 kr.
äldre skådespelare	30 000 kr.
SF-stipendiet. Svensk filmindustri	
till ung filmkonstnär	2 500 kr.

e. Övriga stipendier

Gilbert G C Falcks stipendiefond, Göteborg	1 500 kr.
GT:s och TSO:s resestipendier, 3 stipendier resa + vivre för vistelse i London (Göteborgs-Tidningens och Teater Sällskaps Ordens resestipendier)	
Gustaf Grahns stipendium, Uppsala	1 000 kr.
Hallsbergs teaterförenings stipendium	1 000 kr.
Kurt Linders minnesfond, Svenska filmakademien	
för filmskapare, filmtekniker, filmfotograf eller	
filmskådespelare	2 500 kr.
Operakällarens stipendium	9 000 kr.
Sällskapet Qulix' stipendium, Uppsala	500 kr.
SARA-bolagets Östermalms-pris	2 000 kr.
Sterns AB, Norrköping, Stern-priset	1 000 kr.
Svenska Dagbladets Thalia-pris	2 000 kr.
TSO-stipendiet	2 500 kr.

KUNGL. BIBL.
7 APR 1976
STOCKHOLM

Statens offentliga utredningar 1975

Kronologisk förteckning

1. Demokrati på arbetsplatsen. A.
2. Psalmer och visor. Del 1:1. U.
3. Psalmer och visor. Del 1:2. U.
4. Psalmer och visor. Del 1:3. U.
5. Bättre bosättning för flera. S.
6. Huvudmannaskapet för specialskolan och särskolan. U.
7. Framtida studerandehälsovård. U.
8. Utlandssvenskarnas rösträtt. Ju.
9. Individen och skolan. U.
10. Rörlig pensionsålder. S.
11. Svensk press. Tidningar i samverkan. Fi.
12. Totalfinansiering. B.
13. Vägtrafikolyckor och sjukvårdskostnader. S.
14. Konstnärerna i samhället. U.

Statens offentliga utredningar 1975

Systematisk förteckning

Justitiedepartementet

Utlandssvenskarnas rösträtt. [8]

Socialdepartementet

Bättre bosättning för flera. [5]
Rörlig pensionsålder. [10]
Vägtrafikolyckor och sjukvårdskostnader. [13]

Finansdepartementet

Svensk press. Tidningar i samverkan. [11]

Utbildningsdepartementet

1969 års psalmkommitté. 1. Psalmer och visor. Del 1:1. [2]
2. Psalmer och visor. Del 1:2. [3] 3. Psalmer och visor. Del 1:3.
[4]
Huvudmannaskapet för specialskolan och särskolan. [6]
Framtida studerandehälsovård. [7]
Individen och skolan. [9]
Konstnärerna i samhället. [14]

Arbetsmarknadsdepartementet

Demokrati på arbetsplatsen. [1]

Bostadsdepartementet

Totalfinansiering. [12]

Anm. Siffrorna inom klammer betecknar utredningarnas nummer i den kronologiska förteckningen

LiberFörlag
Allmäna Förlaget

ISBN 91-38-02051-3